

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ENSTİTÜSÜ**

**ABD’NİN GRAND STRATEJİSİNİN BÖLGESEL
GÜÇLERİN GÜVENLİK STRATEJİLERİNDEKİ ROLÜ:
İRAN-SUUDİ ARABİSTAN REKABETİ (2010-2020)**

DOKTORA TEZİ

Mustafa Şeyhmus KÜPELİ

Enstitü Anabilim Dalı: Ortadoğu Çalışmaları

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Kemal İNAT

MAYIS – 2023

TEZ ONAYI

Mustafa Şeyhmus KÜPELİ tarafından hazırlanan “ABD’nin Grand Stratejisinin Bölgesel Güçlerin Güvenlik Stratejilerindeki Rolü: İran-Suudi Arabistan Rekabeti (2010-2020)” adlı bu çalışma jürimizce Doktora Tezi olarak oybirliği ile kabul edilmiştir.

Kabul (sınav) Tarihi: 03/05/2023

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI
Prof. Dr. Kemal İNAT	BAŞARILI
Prof. Dr. Murat YEŞİLTaş	BAŞARILI
Doç. Dr. Filiz CİCİOĞLU	BAŞARILI
Dr. Öğr. Üyesi Ensar MUSLU	BAŞARILI
Dr. Öğr. Üyesi Şahin ÇAYLI	BAŞARILI

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Mustafa Şeyhmus KÜPELİ

ÖZET

Sakarya Üniversitesi, Ortadoğu Enstitüsü

Doktora Tez Özeti

Tezin Başlığı: ABD'nin Grand Stratejisinin Bölgesel Güçlerin Güvenlik Stratejilerindeki Rolü: İran-Suudi Arabistan Rekabeti (2010-2020)

Tezin Yazarı: Mustafa Şeyhmus KÜPELİ **Danışman:** Prof. Dr. Kemal İNAT

Kabul Tarihi: 03.05.2023 **Sayfa Sayısı:** X (ön kısım) + 325 (tez)

Anabilim Dalı: Ortadoğu Çalışmaları

Bu çalışma, 2010 sonrası dönemde İran – Suudi Arabistan arasında artan rekabet ve çatışma durumunu incelemektedir. Çalışmanın temel amacı iki ülke arasında yaşanan rekabetin nedenlerini ABD'nin değişen grand stratejisi çerçevesinde ve yapısal realist kuram bağlamında ortaya koymaktır. Bu kapsamda temel olarak şu soruya cevap aranmaktadır: Uluslararası sistem içerisinde tek süper güç konumundaki ülkenin bir bölgeye yönelik değişen grand stratejisi sebebiyle oluşan güç boşluğunda bölgesel aktörler içerisinde herhangi ikisi arasında rekabet ve çatışma neden daha fazla artmaktadır? Bu yaklaşım çerçevesinde çalışma, Ortadoğu'da oluşan bölgesel güç boşluğunun aktörleri güç mücadelesine ittiğini öne sürmektedir. Bu mücadelenin İran ve Suudi Arabistan arasında daha fazla yaşanmasının sebebini ise iki dinamikle açıklamaktadır. Birincisi söz konusu iki ülkenin birbirlerine yönelik tehdit tanımlamaları iken ikincisi ABD'nin grand stratejisinin doğrudan bu ülkeler üzerindeki etkisidir. Bu kapsamda geliştirilen hipotezleri İran ve Suudi Arabistan ilişkileri üzerinden test eden çalışma, bölgesel aktörlerin davranış kalıpları ve güvenlik stratejileriyle alakalı genellenebilir bir çerçeve sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Grand Strateji, Süper güç, ABD, İran, Suudi Arabistan

ABSTRACT

Sakarya University, Middle East Institute

PhD Thesis

Title of the Thesis: The Role of the U.S. Grand Strategy in the Security Strategies of Regional Powers: The Iran-Saudi Arabia Rivalry (2010-2020)

Author: Mustafa Şeyhmus KÜPELİ

Supervisor: Prof. Dr. Kemal INAT

Acceptance Date: 03.05.2023

Nu. of pages: X (pre text) + 325 (thesis)

Department: Middle Eastern Studies

This study examines the growing rivalry and conflict between Iran and Saudi Arabia in the post-2010 period. The main aim of the study is to reveal that the reasons behind the rivalry between these two countries within the framework of changing grand strategy of the United States and by the perspective of structural realist theory. In this context, the thesis seeks to answer the following question: why does the power vacuum in a region, which is the result of the changes of sole superpower's grand strategy towards this region, intensify competition and conflict between any two of the regional actors? Within the framework of this approach, the study argues that the regional power vacuum in the Middle East pushes actors into a power struggle. Two dynamics explain why this struggle is more pronounced between Iran and Saudi Arabia. The first is the threat perceptions of these two countries towards each other. The second is the direct impact of the US grand strategy on these countries. Testing the hypotheses developed in this context through the relations between Iran and Saudi Arabia, the study provides a generalizable framework for the behavioral patterns and security strategies of regional actors.

Keywords: Grand Strategy, Superpower, USA, Iran, Saudi Arabia

ÖNSÖZ

Uzun ve yorucu bir emeğin ürünü olan bu çalışma, başta ailem, danışman hocam ve arkadaşlarımla sonsuz destekleriyle tamamlanmıştır. Tez yazım süresince önerileri ve yapıcı eleştirileriyle desteğini hiçbir zaman esirgemeyen ve her daim çekinmeden kapısını çaldığım bu mesleği bana sevdiren değerli hocam Kemal İNAT'a teşekkürü borç bilirim. Bu süreçte tezin daha iyi hale gelmesinde emeğini esirgemeyen Murat YEŞİLTAS ve Filiz CİCİOĞLU hocalarıma da ayrıca teşekkür ederim. Tezi okuyup düzeltmeler getiren dostlarım Recep Tayyip GÜRLER, Abdüssamet PULAT ve İsmail AKDOĞAN'a da şükranlarımı sunarım. Ayrıca Ortadoğu Enstitüsü'nde başta Tuncay KARDAŞ hocam olmak üzere tüm hocalarıma da emekleri için teşekkür ederim. Son olarak üzerimde çokça emeği olan, hayat boyu bana destek veren Annem ve Babam'a ve bu süreçte ihmal ettiğim sevgili eşim Şule ve "baba daha çalışacak mısın" sorusunu sıklıkla soran biricik kızım Zeynep Gülin'e şükranlarımı sunarım.

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
İİT	: İslam İşbirliği Teşkilatı
KİK	: Körfez İşbirliği Konseyi
KOEP	: Kapsamlı Ortak Eylem Planı
P5+1	: BM Güvenlik Konseyi Daimî Üyeleri artı Almanya
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
UAEA	: Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ.....	iv
KISALTMALAR.....	v
TABLO LİSTESİ	viii
GRAFİK LİSTESİ	ix
RESİM LİSTESİ	x
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE	15
1.1. Yapısal Sınırlar İçerisinde Devletlerin Temel Endişeleri: Güç mü? Tehdit mi?	15
1.1.1. Güç Dengesi (Balance of Power)	20
1.1.2. Tehdit Dengesi (Balance of Threat)	25
1.2. Süper Gücün Grand Stratejisi ve Uluslararası Sistemin Yapısı	30
1.2.1. Liberal Hegemonya	38
1.2.2. Yeniden Mevzilenme (Retrenchment).....	45
1.3. Bölgesel Güçlerin Dış Politika Stratejileri	55
1.3.1. Dengeleme (Balancing)	58
1.3.2. Peşine Takılma (Bandwagoning).....	61
1.3.3. İleri Savunma (Forward Defense)	65
BÖLÜM 2: ABD’NİN ORTADOĞU’YA YÖNELİK GRAND STRATEJİSİ	70
2.1. Soğuk Savaş Sonrası ABD’nin Süper Güç Konumu.....	74
2.2. 2010 Öncesi ABD’nin Grand Stratejisi: Liberal Hegemonya.....	91
2.3. 2010 Sonrası ABD’nin Grand Stratejisi: Yeniden Mevzilenme (2010-2020).....	108
2.3.1. Yeniden Mevzilenme Birinci Aşama: Sorumluluğu Başkasına Yükleme (Buck Passing)	112
2.3.2. Yeniden Mevzilenme İkinci Aşama: Güç Dengesinin Restorasyonu Amaçlı “Sınırlı” Dengeleme	125
2.3.3. ABD’nin Ortadoğu’daki Askeri Varlığındaki Değişim ve Bölgeye Olan Enerji Bağımlılığı.....	135
BÖLÜM 3: İRAN VE SUUDİ ARABİSTAN’IN GÜVENLİK STRATEJİLERİ	142
3.1. Çok Kutuplu Bölgesel Kapasite Dağılımında İran ve Suudi Arabistan’ın Konumu	143
3.2. İran – Suudi Arabistan Rekabeti ve Tehdit Dengesi	159
3.2.1. İran – Suudi Arabistan Rekabetini Anlamlandırma: Tehdit Dengesi.....	161
3.2.2. Arap Ayaklanmalarının Rekabeti Hızlandırıcı Etkisi	175
3.3. İran’ın Ulusal Güvenlik Stratejisi: İleri Savunma (2010-2020)	179

3.3.1. Vekil Aktörler	181
3.3.2. Nükleer Çalışmalar	191
3.3.3. Balistik Füzelere	193
3.4. Suudi Arabistan'ın Ulusal Güvenlik Stratejisi: Dengelemeden “Sınırlı” Peşine Takılmaya.....	197
3.4.1. İlk Sütun: Amerikan Güvenlik Şemsiyesini Yeniden Tesis Etme	200
3.4.2. İkinci Sütun: İran’a Karşı Dengeleme ve ABD’nin “Sınırlı” Peşine Takılma...	207
3.5. İran – Suudi Arabistan İlişkilerinde Rekabet Alanları	218
3.5.1. Irak	218
3.5.2. Suriye	230
3.5.3. Yemen	242
3.5.4. Lübnan	255
3.5.5. Bahreyn	265
SONUÇ	273
KAYNAKÇA	280
ÖZGEÇMİŞ.....	326

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: ABD ve Diğer Büyük Güçlerin Askeri Kapasite Dağılımı (2021)	77
Tablo 2: ABD ve Diğer Büyük Güçlerin Askeri Harcamaları ve Dünyadaki Payları.....	80
Tablo 3: 2020 Yılı Dünya Nüfus Sıralaması İlk Beş Ülke (Milyar)	80
Tablo 4: Yüzölçümü Bakımından Dünyadaki En Büyük Beş Ülke (Km ²)	81
Tablo 5: ABD ve Diğer Büyük Güçlerin GSYH Rakamları (Milyar Dolar).....	82
Tablo 6: ABD ve Diğer Büyük Güçlerin GSYH'lerinin Dünyadaki Payları (%)	82
Tablo 7: Kaynak Bakımından Enerji Arz Çeşitliğinin Dünyadaki Payları.....	84
Tablo 8: İspatlanmış Petrol Rezervleri, Değişimi ve Dünyadaki Payları.....	85
Tablo 9: Bazı Ülkelerin Petrol Üretim ve Tüketimleri (Bin varil/Gün), Üretimin Tüketimi Karşılama Oranı ve Dünya Toplam Üretim/Tüketimindeki Payları	85
Tablo 10: Büyük Güç Statüsünde Kayda Değer Petrol Üretim veya Tüketimi Bulunan Ülkeler (Bin Varil/Günlük).....	86
Tablo 11: İspatlanmış Doğalgaz Rezervinin Değişimi (1991-2020, Trilyon m ³)	87
Tablo 12: Yıllara Göre Dünyada En Fazla Üretim Yapan On Ülkenin Doğal Gaz Üretim ve Tüketim Miktarları, Toplam Üretim ve Tüketimdeki Payları (milyar m ³).....	88
Tablo 13: Kömür Rezerv (Milyon Ton)	88
Tablo 14: Kömür Üretim Tüketimi, Üretimin Tüketimi Karşılama Oranı ve Dünya Toplam Üretim/Tüketimindeki Payları (En fazla üretim yapan 7 ülke).....	89
Tablo 15: ABD'nin Irak ve Afganistan'daki Asker Kayıpları	137
Tablo 16: ABD'nin Askeri Harcamalarının GSYH'si İçerisindeki Payının Yıllara Göre Payı.....	138
Tablo 17: ABD'nin Petrol İthalatı ve Basra Körfezi'nin Payı (milyon varil/günlük).....	139
Tablo 18: Ortadoğu'da Öne Çıkan Ülkelerin Askeri Güç Sıralamaları	148
Tablo 19: Ortadoğu'da Bölgesel Güç Statüsündeki Ülkelerin Temel Askeri Güç Unsurları (2010, 2015, 2020)	149
Tablo 20: Ortadoğu'da Seçilmiş Ülkelerin Askeri Harcamalarının GSYH İçerisindeki Payları	150
Tablo 21: Ortadoğu'da Seçilmiş Ülkelerin Askeri Harcamaları (Milyar Dolar) ve Dünyadaki Payları	151
Tablo 22: Yıllara Göre GSYH'si En Fazla Olan 6 Ortadoğu Ülkesi (milyon dolar)	154
Tablo 23: Ortadoğu'da Seçilmiş Ülkelerin Nüfusları ve Dünyadaki Payları 2021	155
Tablo 24: Ortadoğu'da En Zengin Petrol Rezervine Sahip 5 Ülke (milyar varil).....	156
Tablo 25: Ortadoğu'da En Zengin Doğalgaz Rezervlerine Sahip Ülkeler (2020)	156
Tablo 26: İran'ın Balistik ve Cruise Füze Kapasitesi.....	194

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1: ABD'nin Deniz Aşırı Asker Sayısı (1950-2020)	136
Grafik 2: 2010-2020 Yılları Arasında Ortadoğu Ülkelerinin Askeri Harcamaları (milyar dolar)	151
Grafik 3: Seçilmiş Ortadoğu Ülkelerinin Yıllara Göre GSYH Rakamları (milyar dolar)	154

RESİM LİSTESİ

Resim 1: ABD'nin Dünyada Coğrafi Muharip Komutanlıklarının Sorumluluk Alanları	79
Resim 2: İran'ın Bölgeye Erişimini Sağlayan Rotalar	188

GİRİŞ

Tez Örüntüsü, Teorik Perspektif ve Hipotezler

Suudi Arabistan'ın politika yapımındaki en önemli ismi Veliaht Prens Muhammed bin Selman'ın "İran'ın dini lideri bölgenin yeni Hitler'idir, ancak Hitler'i Avrupa'da yatıştırmaya çalışmanın işe yaramadığını gördük. İran'daki yeni Hitler'in Avrupa'da yaşananları Ortadoğu'da da tekrarlamasını istemiyoruz" tespiti¹ 2010 yılı sonrası bölgesel güç yapısında Suudi Arabistan'ın İran'a ilişkin tehdit algılamasını ve buna karşı izlenmesi gereken güvenlik stratejisini ortaya koymaktaydı. Diğer yandan İran'daki en üst düzey makamın sahibi olan Dini Lider Ayetullah Ali Hamaney'in Suudi liderlerin "aptal" ve "Amerikalılar için süt ineği" olduğunu, "İslam düşmanlarına karşı samimi davranırken Bahreyn ve Yemen'in Müslüman halklarına karşı tam tersi bir tutum sergilediklerini" ifade etmesi İran'ın da Suudi Arabistan ve bölgeye dair genel pozisyonunu ortaya koymaktaydı.²

İki ülke arasındaki ilişkileri çarpıcı şekilde ortaya koyan bu ifadeler 2010 yılı sonrasında bölgenin değişen güç dağılımı ve bu yapı içerisinde İran ve Suudi Arabistan'ın birbirlerini nasıl konumlandıklarını özetlemektedir. Çalışmanın 2010 sonrası döneme odaklanması, bu tarihin Soğuk Savaş sonrası dönemde bölgesel güç dağılımına ve Amerikan grand stratejisine dair tarihi kırılmaya işaret etmesi sebebiyledir. Bu dönemde iki rakip bölgesel güç arasında yaşanan karşılıklı suçlama ve ötekileştirme söyleminin, Irak, Suriye, Yemen, Lübnan ve Bahreyn gibi bölgesel güç mücadelesinin verildiği ülkelerde pratiğe dökülerek mevcut rekabet ve çatışmanın şiddet ve yoğunluğunu artırdığına tanık olundu. Böyle bir ilişki biçiminin, Ortadoğu'da başka herhangi iki bölgesel güç arasında değil de neden Suudi Arabistan ile İran arasında kendini gösterdiği sorusu araştırılmaya değer bir vaka olarak görüldü.

2010 yılı sonrasında Ortadoğu'da ortaya çıkan bölgesel güç boşluğu neticesinde güç yapısına bakıldığında her bir bölgesel aktör için rekabet ve çatışma durumunun arttığı

¹ Thomas L. Friedman, "Saudi Arabia's Arab Spring, at Last", **The New York Times**, 23 November 2017, <https://www.nytimes.com/2017/11/23/opinion/saudi-prince-mbs-arab-spring.html> (20.02.2023)

² "Saudi leaders a 'worthless bunch'", **DW**, 28 May 2017, <https://www.dw.com/en/irans-supreme-leader-calls-the-saudi-leaders-idiots/a-39013367> (23.12.2022)

bölgeyi çalışan araştırmacılar tarafından genel bir tespit olarak ileri sürülmektedir.³ Ancak bu aktörlerden İran ile Suudi Arabistan arasında yaşanan rekabet ve çatışmanın niteliği ve yoğunluğu kendini ayırtırmak suretiyle dikkat çekmektedir. İran, söz konusu yeni güç dağılımında diğer aktörlere nazaran daha saldırgan davranış sergilediği izlenimi oluştururken, Suudi Arabistan'ın ise bunun karşısında daha savunmacı tavır benimsediği gözlemlenmektedir.

Çalışma bu kapsamda, Tahran-Riyad ilişkilerinde gözlemlenen bu ilişki durumunu anlamlı kılmaya çalışmaktadır. Bu amaç doğrultusunda temel araştırma sorusu şöyle formüle edilmektedir: Herhangi bir stratejik bölgenin mevcut güç yapısında meydana gelen değişimin ortaya çıkardığı güç boşluğunun yol açtığı rekabet ve çatışma herhangi iki bölgesel güç arasında neden daha şiddetli yaşanmaktadır?

Bu soruyla bağlantılı olarak çalışmanın ilgilendiği iki alt soru da bulunmaktadır. Bunlardan birincisi küresel sistemde tek süper güç konumundaki ülkenin grand strateji uygulamalarına bağlı olarak değişen bölgesel güç yapısı, bölgesel güçlerin dış politika davranışlarını nasıl şekillendirmektedir? İkincisi ise bölgesel güçler birbirlerine yönelik tehdit algılarını hangi dinamiklere dayanarak şekillendirmekte ve hangi güvenlik stratejilerini tercih etmektedirler? Birincisi bölgesel aktörler arasındaki ilişki biçiminin süper gücün grand stratejisiyle ilişkisini açıklaması bakımından önemliyken, ikincisi bölgesel güç dengesi içerisinde aktörlerin davranışlarına dair yaygın kalıpları ortaya çıkarması açısından önemlidir. Çalışma, bu sorular doğrultusunda yeniden yapılandırılan grand strateji nedeniyle ortaya çıkan yapısal şartların bölgesel aktörlerin tehdit algılamaları ve güvenlik stratejileri üzerindeki etkisini açıklamayı amaçlamaktadır. Bu sayede ilk olarak, süper gücün izlediği grand strateji ile bölgesel güç yapısı ve bu yapı altında yaşanan bölgesel güç mücadelesi arasındaki nedensel ilişkinin ortaya çıkarılacağı düşünülmektedir. İkinci olarak, bu çalışma bölgesel aktörler arasında yaşanan rekabet ve çatışma düzeyleri arasındaki farklılığı anlamlandırmaya çalışmaktadır.

³ Söz konusu değerlendirmelerden birkaçı için bkz. Stephen J. Kaufman, "Offshore Balancing, Primacy, and the Middle East" **The Washington Quarterly**, Vol. 43, No.1, 2020, pp. 139-155; Richard Hinnebusch and Anoushiravan Ehteshami (Eds.) **The Foreign Policies of Middle East States**, 2nd ed. Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers, 2014; Fawaz A. Gerges, **The Obama Doctrine in the Middle East: The Dynamics of Continuity and Change**, Brookings Institution Press, 2016

Bu amaçla incelenen dönemde tek süper güç konumundaki ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik izlediği grand stratejinin ne olduğu ve bölgenin güç yapısı üzerindeki yapısal yansımalarının açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Aynı zamanda Suudi Arabistan ve İran'ın karşılıklı tehdit tanımlamalarını etkileyen parametreler ve bu tanımlamalar karşısında uyguladıkları güvenlik stratejilerini neye dayandırdıkları açıklanmalıdır.

Uluslararası sistemi yorumlama ve devlet davranışlarını ele alma noktasında uluslararası ilişkiler teorilerinin farklı yaklaşımları mevcuttur. Bu çalışma bu farklı teoriler arasında yapısal realizmi teorik perspektif olarak almaktadır. Uluslararası politikada sistem içindeki en büyük kapasiteye sahip birimler/devletler hem kendilerinin hem de sistemin diğer tüm üyelerinin etkileşime girdikleri eylem sahasını oluştururlar. Herhangi bir sistemin yapısı, onun ana parçalarının etkileşimi sonucunda oluştuğu için uluslararası sistemin yapısı da bu sistem içindeki büyük güçlerin etkileşimi tarafından şekillenir. Uluslararası politikaya bir sistem olarak dikkat göstermek en fazla fark oluşturan devletlere odaklanmayı gerekli kılar. Bu nedenle büyük güçlerin (diğerlerine göre materyal kapasite açısından farklı oldukları için) söz konusu kapasitelerine göre sınıflandırılması sistemin özelliğini belirlemektedir.⁴ İncelenen dönem için ABD, kendi bölgesinde hegemon olan ve dünyadaki süper güç konumuna sahip tek aktördür.⁵

Çalışma, devletler arasında yaşanan krizleri ve devlet davranışlarını sistemik değişkenler çerçevesinde açıklama niyetindedir. Bu minvalde dünyadaki tek bölgesel hegemon ve Soğuk Savaş sonrası düzenin lideri olarak görülen süper güç konumundaki ABD'nin seçilen bir bölgesel sistem olan Ortadoğu'ya yönelik grand stratejisi incelenmektedir. Bölgesel sistem içerisinde seçilen iki bölgesel aktörün dış politika stratejilerinde bu grand stratejideki değişimin nasıl etki doğurduğu ele alınmaktadır. Yapısal realizme göre, yapısal kısıtlama ve yönlendirmeler, devletlerin kendisi üzerinde ve uygulanan dış politika arasında bir yer edinmektedir. Küresel açıdan söz konusu yapısal değişkenler devletlerin dış politika davranışları arasındaki kayda değer benzerliklerin de temel sorumlusudur.⁶ İncelenen dönemde uygulanan grand stratejiler ve bu grand strateji içerisindeki dönüşüm bu açıdan bölgesel aktörlerin dış politika stratejilerindeki değişimin

⁴ Kenneth N. Waltz, **Theory of International Politics**, New York: Waveland Press, Inc., 1979, p.72.

⁵ Nuno P. Monteiro, **Theory of Unipolar Politics**, Cambridge: Cambridge University Press, 2014.

⁶ Andrew Linklater, "Kuramda ve Pratikte Neorealizm" Ken Booth ve Steve Smith (ed.), **Uluslararası İlişkiler Kuramları**, Çev. Muhammed Aydın, İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, Eylül 2015, s.242-243.

de temel bağımsız değişkeni haline gelmektedir. Bu kapsamda çalışmada 2010 öncesi ABD'nin grand stratejisi, müdahaleci pratikleri olan liberal hegemonya olarak tanımlanırken 2010 sonrası grand strateji daha az sorumluluk almayı öngören yeniden mevzilenme (retrenchment) olarak tanımlanmıştır.

Bölgesel aktörler söz konusu sistemin yapısal etkileri içerisinde süper gücün grand stratejisinin bölgesel yansımalarını da dikkate alarak tehdit tanımlaması yapmakta ve stratejilerini belirlemektedir. Bu aktörler bölge içerisindeki tehdit tanımlamaları ve strateji tercihlerini belirlerken sadece gücü dikkate alarak hareket etmezler; tehditlere karşı da denge kurarlar. Bu nedenle ilgili dönemde bölgesel aktörlerin stratejileri “güç dengesi” yerine “tehdit dengesi” teorisinin tehdit tanımlaması merkezinde ele alınmaktadır.⁷

Bu kapsamda çalışmanın temel bağımsız değişkeni ABD'nin 2010 sonrası değişen ve yeniden mevzilenme olarak tanımlanan grand stratejisidir. Buna bağlı olarak söz konusu bağımlı değişken ise İran ve Suudi Arabistan arasında artan çatışma ve rekabettir. Ancak iki değişken arasındaki bu ilişki, İran ve Suudi Arabistan'ın bölgedeki diğer aktörlerden ziyade neden birbirlerine yönelik rekabetlerinin daha yoğun ve şiddetli yaşandığı sorusuna yeterli yanıt getirememektedir. Bu nedenle iki ülke arasında gözlemlenen söz konusu davranış örüntüsünü açıklama çabası bizi iki ara değişkene götürmektedir;

Birinci ara değişken tehdit dengesinin öngördüğü güç kapasitesi, coğrafi yakınlık, saldırı gücü ve saldırgan niyetlerin bir arada değerlendirildiği parametrelerle ilintilidir. Bu parametreler ve şartlar, Suudi Arabistan ve İran rekabetini ortaya koyma açısından iki ülkenin davranış kalıplarını anlamlandırmamızı kolaylaştırmaktadır. Tehdit dengesi yaklaşımı, diğer bölgesel aktörlere kıyasla Suudi Arabistan'ın İran'ı daha fazla bir şekilde güvenlik tehdidi görmesini açıklamaktadır. Artan güç kapasitesi ve saldırgan niyetlerine ek olarak İran'ın bölgesel etki alanını genişlettiği rekabet sahalarının Suudi Arabistan'a mücavir ülkeler olması, Suudi yönetiminde kuşatılma hissini uyandırmaktadır.

İkinci ara değişken ABD'nin 2010 yılındaki grand stratejisindeki değişimin iki aktör üzerindeki doğrudan etkileriyle alakalıdır. Grand stratejideki bu değişim çalışmada liberal hegemonya stratejisinden yeniden mevzilenme stratejisine geçiş olarak

⁷ Stephen M. Walt, **The Origins of Alliances**, New York: Cornell University Press, 1990.

isimlendirilmektedir. İran, bu stratejik değişim sayesinde nüfuz alanını en fazla genişletme imkânı bulan ülke iken, Suudi Arabistan söz konusu değişimden en fazla zarar görerek güvenlik endişesi yaşayan ülke olmuştur. İki ucu temsil eden bu iki ülkenin, bölgedeki diğer aktörlere göre ilgili dönemde daha fazla rekabet ve çatışmaya girmesi, süper güçle kurdukları ilişkiyle de bağlantılıdır.

Buradan hareketle çalışmada dört farklı hipotez öne sürölmektedir. İlk olarak tek bir süper gücün olduğu sistemde süper gücün bir bölgeye (büyük güçlerin olmadığı çok kutuplu bir bölge) yönelik izlediği daha az müdahil olmayı öngören “yeniden mevzilenme” stratejisi karşısında oluşan bölgesel güç boşluğunda, bölgesel güçler birbirleriyle daha fazla rekabet ve çatışma ortamına girerler. Bu durum aynı zamanda çalışmanın dayandığı teorik yaklaşım olan yapısal realizmin genel varsayımlarından birisidir; Sistem içerisinde oluşan bir güç boşluğu aktörler tarafından doldurulmak istenmekte ve bu durum aktörler arasında materyal kapasite artırımına neden olmakta ve rekabeti arttırmaktadır. Bu hipotezi test etmek için 2010 sonrası Ortadoğu’da yaşanan bölgesel gelişmeler incelenmekte ve bölgesel güç statüsündeki ülkeler arasındaki rekabet düzeylerine bakılmaktadır.

İlk hipotez test edilirken bölgesel güçler içerisinde herhangi ikisi arasında rekabet ve çatışmanın diğerlerine nazaran daha fazla olduğu durumlar ortaya çıkabilir. Bu da bizi ikinci hipoteze yönlendirmektedir; Tek bir süper gücün olduğu küresel sistem içerisinde sadece bölgesel güçlerden oluşan çok kutuplu bir bölgede bölgesel güçler kendilerine yönelik tehdit tanımlaması ve buna yönelik güvenlik stratejileri izlerken güç dengesinin yanı sıra tehdit dengesinin parametrelerine göre hareket ederek tehdit sıralaması yaparlar. Her devletin birbiriyle rekabet ettiğini reddetmeyen bu yaklaşım bazı aktörler arasında rekabetin daha şiddetli yaşandığını ileri sürmektedir. 2010 sonrasında İran ve Suudi Arabistan arasında yaşanan ve iki ülkeyi diğer aktörlerden daha fazla rekabet ve çatışmaya iten dinamiklerden birisi de budur. Bu aktörler için temel olarak üç strateji bulunmaktadır. Bunlar tehdidi dengeleme, (süper gücün) peşine takılma ve dengelemenin saldırgan bir formu olarak tasvir edilen ileri savunma stratejileridir. Dengeleme ve peşine takılma genel itibariyle bir aktörün var olan pozisyonunu korumaya yönelik stratejiyken, güç artırımı ve saldırgan stratejileri öngören ileri savunma ise ilgili aktörün mevcut pozisyonunu yükseltmesi davranışdır.

İlk iki hipotez mevcut literatürde hali hazırda var olan hipotezlerdir ve çalışma bu hipotezleri aynı zamanda test etmektedir. Diğer yandan bölgede iki aktörün rekabet ve çatışmada ön plana çıkması birbiriyle bağlantılı iki hipotezi daha beraberinde getirmektedir. Buna göre üçüncü ve dördüncü hipotezler şu temel varsayım üzerine inşa edilmektedir: Tek bir süper gücün olduğu küresel sistem içerisinde süper güç (sadece bölgesel güçlerin olduğu ve başka büyük güçlerin olmadığı çok kutuplu yapıya sahip) bir bölgeye yönelik müdahaleci grand strateji (liberal hegemonya) izlediğinde;

1-) Bu grand strateji altında en fazla kısıtlanan bölgesel güçler, süper gücün daha az sorumluluk aldığı (yeniden mevzilenme) stratejisi karşısında daha yayılmacı davranan aktörler haline gelirler.

2-) Bu grand stratejiden en fazla faydalanan bölgesel güçler, süper gücün daha az sorumluluk aldığı (yeniden mevzilenme) strateji neticesinde söz konusu faydalanmanın ortadan kalkması sebebiyle saldırgan davranan bölgesel aktörler karşısında daha fazla güvenlik endişesi yaşayan aktörler haline gelirler.

2010 sonrası ve öncesi ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik izlediği grand stratejinin bölgesel etkilerinde bu durum test edilebilmektedir. 2010 yılı öncesinde ABD'nin müdahaleci pratiklerinin olduğu liberal hegemonya stratejisi neticesinde İran, ABD'nin tehdit tanımlamasının merkezinde konumlanmaktaydı. Bu da Suudi Arabistan için tehdit tanımlamasının en üstünde olan İran'ın ABD tarafından dengelenmesi anlamına gelmekteydi. Suudi Arabistan bu durumda ABD'nin peşine takılarak güvenlik şemsiyesinden faydalandı. Bu güvenlik şemsiyesinin Suudi Arabistan için birtakım maliyetleri olsa da tehdit sıralamasında ABD'den de üst sırada olan İran'a karşı bir koruma sağladığı için bu maliyetlere tahammül edilmekteydi. Bu dönemde sınırlandırılan İran ise ABD'nin 2010 yılı sonrası daha az sorumluluk almayı öngören yeniden mevzilenme stratejisinin sunduğu imkanları değerlendirerek tercih ettiği ileri savunma stratejisiyle bölgesel güç boşluğunu kendi lehine en fazla dolduran aktör oldu. Suudi Arabistan ise buna karşılık bir yandan ABD'yi yeniden sorumluluk alma yönünde ikna etmeye çabalarırken, diğer yandan İran'a karşı dengeleme davranışında bulundu.

Gerekçelendirme

Yukarıdaki araştırma soruları etrafında oluşturulan çerçeve, Ortadoğu'nun iki önemli aktörü olan İran ve Suudi Arabistan'ın birbirlerine ve bölgeye yönelik güvenlik

algılarının açıklanması noktasında bir arayışın ürünüdür. Bu sayede iki ülke arasındaki son dönemde artan rekabet ve çatışmanın anlamlandırılması amaçlanmaktadır. Bölgesel güç statüsündeki iki aktörün rekabeti inceleniyor olsa da çalışmanın temel aldığı yapısal realist yaklaşım bu aktörlerin üzerinde yer alan uluslararası sistemin yapısı ve bu yapı içerisindeki en önemli aktörün stratejilerini incelemeyi gerekli kılmaktadır.

Yapısal realizmin, uluslararası ilişkilerin temel aktörleri olarak devletleri alması ve devletlerin dış politika, ittifak ve savaş tercihlerine dair kurduğu nedensellikleri devletlerin iç özelliklerinden ziyade yapıyla açıklaması birçok farklı zaman ve bölge için geçerliliğini korumasını sağlamaktadır. Bu nedenle küresel sistemin temel belirleyicisi olan sistem içerisindeki küresel veya süper güçlerin bir bölgeye yönelik izlediği strateji bölgenin kutupluluğuna ve bölgede büyük güç olup olmamasına bağlı olarak değişmekle birlikte yapısal bir etki doğurmaktadır. İran ve Suudi Arabistan'ın bölge içerisinde diğer aktörlerden ayrılan pozisyonlarını ve grand strateji karşısında ortaya koydukları politika değişikliklerini “sistemik değişiklikler” temelinde incelemek, iki ülkenin iç politik özelliklerinin etkisinin sınırlılığını ortaya koyma bakımından da önemlidir. Çünkü incelenen dönemde her iki ülkenin de dış politikalarındaki değişimler sırasında, bu devletlerin hem ideolojilerinde hem de iç yapılarında önemli bir değişiklik olmamıştır.

Süreç odaklı değerlendirmeler birbiriyle bağlantılı sonsuz bir kısır döngü içerisinde nedensel bağlantı kurularak genel seyrin görülmesini engelleyebilmektedir. Bu sebeple temel sebebin ne zaman ve nerede başladığı, sorumluluğun kimde olduğu gibi soruları bu sürekli ve sonsuz sayıda kurulan nedenselliklerle tespit etmek zordur. Dolayısıyla Arap Ayaklanmaları, mezhepsel farklılıklar, milliyetçilik, terörizm, enerji güvenliği, kişisel hırslar, iktidar değişiklikleri, hesap hataları gibi gerekçelerin her birisi bölgedeki çatışmaların nedenselliğini bir boyutuyla açıklamaktadır. Bu çalışmanın ayırıcı yanı söz konusu nedenselliği temel olarak yapısal şartların ortaya çıkardığı bölgesel değişkenlere bağlaması ve İran-Suudi Arabistan rekabetini bu kuramsal zeminde incelemesidir.

Soğuk Savaş sonrasında ABD'nin küresel güç dağılımı içerisindeki rakipsiz konuma gelmesi, devletlerin dış politika davranışlarında köklü bir değişimi beraberinde getirdi. Sistemdeki güç dağılımını değiştiren söz konusu bu yapısal değişim, ABD'nin hegemon güç statüsünde uluslararası politikada boy göstermesine neden olarak bölgesel alt sistemlerde belirleyici rolünü arttırmaktaydı. Bu belirleyicilik şu anlama gelmekteydi;

Washington’da alınan bir karar, sistem içerisinde yer alan aktörlerin dış politika tercihlerine, içerisinde bulunduğu bölgedeki diğer aktörlerle ilişkilerine ve bu aktörlere yönelik tehdit algılarına yön vermektedir. ABD’nin dünyadaki benzersiz konumu Ortadoğu’daki güç dengesinin temel belirleyicisi olma rolünü sağlamlaştırmaktaydı.

İlgili dönemde ABD’nin 2010 öncesinde bölgeye yönelik grand stratejisi şiddeti değişmekle birlikte, liberal hegemonya olarak adlandırılan müdahaleci yansımaları olan bir strateji olarak tanımlanmaktadır.⁸ Bu stratejiye göre İran, bölgede sınırlandırılması gereken en öncelikli aktör olarak tanımlanmaktaydı. Bu konjonktürde İran, maksimum sınırlandırmayla karşılaşırken, Suudi Arabistan ise bölgede aktif rol üstlenen süper gücün tehdidini bu aktörün peşine takılarak etkisiz kılmakta ve tehdit sıralamasında en üst sıraya yerleştirdiği İran’a karşı bölgesel güç dengesi içerisinde avantajlı konumda olmaktaydı.

2010 sonrasında ise durum her iki bölgesel aktör için de köklü değişiklikler getirdi. ABD’nin bu dönemdeki grand stratejisi yeniden mevzilenme olarak tanımlanmaktadır.⁹ Bu strateji ABD’nin Ortadoğu’da bir aktörün güç dengesini kendi lehine çevirmediği sürece müdahil olmaması gerektiğini öngörmektedir. Buna göre bölgesel aktörlerin birbirlerini dengeleyerek bölgesel bir güç dengesi oluşturması beklenmektedir. Oluşan bu güç dengesi ise ABD lehine bir düzeni destekliyorsa bölgede ABD’nin müdahil olmasını gerektiren bir durum yoktur. Yeniden mevzilenme stratejisine göre söz konusu düzen hem Amerikan çıkarlarına hizmet etmeli hem de bölgesel çapta bir aktörün hegemon güç olarak ön plana çıkmasını engellemelidir. Yeniden mevzilenme bu açıdan iki ayaklı uygulanmaktadır. Buna göre ilk ayakta ABD’nin öncelikle bölgesel güçlerin güç dengesini hiçbir aktörün güçlenmeyeceği şekilde sağlamalarını bekleyerek sorumluluğu onlara yüklemesini (buck passing) öngörürken, ikinci ayak söz konusu güç dengesinin bir aktör lehine bozulduğu durumda güç dengesinin restorasyonu amacıyla “sınırlı” dengeleyici müdahalelerini öngörmektedir.

Çalışmanın 2010 sonrası döneme odaklanmasının birbiriyle ilişkili iki sebebi bulunmaktadır. İlk olarak bu tarih, 1991 sonrası dönemde tek süper güç olarak kalan

⁸ John J. Mearsheimer, **The Great Delusion: Liberal Dreams and International Realities**, New Haven: Yale University Press, 2018, pp.120-152.

⁹ Joseph M Parent and Paul K. MacDonald. “The Wisdom of Retrenchment: America Must Cut Back to Move Forward.” **Foreign Affairs**, vol. 90, no. 6, 2011, pp. 32–47; John J. Mearsheimer and Stephen M. Walt, “The Case for Offshore Balancing, A Superior U.S. Grand Strategy.” **Foreign Affairs**, vol. 95, no. 4, 2016, pp. 70–83

ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik grand stratejisinde derin bir kırılmaya işaret ettiği içindir. İkinci olarak grand stratejideki değişimin sonuçlarıyla bağlantılı şekilde Ortadoğu'nun mevcut çok kutuplu yapı özelliğinin çoğu dinamikleriyle yeniden işler hale gelmesidir. Daha öncesinde ABD'nin müdahaleci liberal hegemon stratejisi bölgenin çok kutuplu yapısının yapısal realizmin öngördüğü şekilde işlemlerini engellemekteydi. 2010 öncesi grand stratejisi ABD'yi kurucu ve bölgesel sistemin temel yönlendiricisi yaptığından bölgesel aktörler, süper gücün bölgede oluşturduğu “düzen” içerisinde hareket etmekteydiler. 2010 sonrası yeniden mevzilenme ile birlikte ABD'nin söz konusu müdahaleciliği azaldığından bölgesel çok kutupluluk özellikleri kendisini daha fazla hissettirmekteydi. Dolayısıyla 2010 sonrası dönem hem küresel ölçekte süper gücün grand stratejisinin bir bölgeye yönelik değişiminin sonuçlarının gözlemlenmesi açısından hem de söz konusu bölgesel aktörler arasındaki ilişki biçiminin test edilmesi bakımından önemli bir kırılma noktası olmuştur.

Tezin saha incelemesinin yapıldığı bölge olan Ortadoğu'da herhangi bir büyük gücün olmaması da doğrudan grand stratejinin etkilerinin bölgesel güçler düzleminde incelenmesini kolaylaştırmaktadır. Ortadoğu bu açıdan Amerikan grand stratejisinin doğrudan etkilerinin gözlemlenmesi bakımından da önemli bir bölgedir. Çalışmanın ayrıca yapısal realistler tarafından dünyadaki dört önemli bölgeden¹⁰ birisi olan Basra Körfezi'ne komşu iki büyük bölgesel güç arasındaki rekabet ve çatışmayı incelemesi, ABD'nin grand stratejisinin etkisinin doğrudan gözlemlenmesi bağlamında da açıklayıcı saha incelemesi yapmaktadır.

Amerikan grand stratejisinin bölgesel yansıması sonucunda güç dağılımının yanı sıra bölgesel aktörler açısından tehdit algılamaları da değişikliğe uğradı. Bu kapsamda daha güçlü bir aktör öncelikli olarak tehdit sıralamasında yer almazken, daha zayıf aktör tehdit sıralamasında öncelikli hale gelebilmekteydi. Bu durum yine yapısal realizm içerisinde güç dengesine ek olarak tehdit dengesinin de dikkate alınmasını gerekli kılmaktadır. Çalışma bu kapsamda İran ve Suudi Arabistan'ın dış politika davranışlarını tehdit dengesini merkeze alarak incelemekte ve bölgedeki diğer aktörlerden ziyade neden birbirleriyle daha fazla çatışma ve rekabete girdiklerini anlamaya çalışmaktadır. Son olarak çalışma ABD'nin grand stratejisinde yaşanan bu değişimlerin nedenleriyle değil

¹⁰ Diğerleri Avrupa, Güney Doğu Asya ve Amerika'dan oluşmaktadır.

sonuçlarıyla ilgilenmektedir. Bu sebeple söz konusu nedenler kapsam dışında tutulmaktadır. Bu bağlamda çalışma için önemli olan ABD'nin grand stratejisinin bölgesel düzeyde ne tür yansımaları olduğu ve aktör davranışlarında nasıl etki doğurduğudur.

Çalışma yöntem olarak, ele aldığı teorik yaklaşım içerisinden üretilen hipotezler çerçevesinde devletlerin dış politika pratiklerine dair davranış kalıplarını test etmekte ve iki aktör arasındaki rekabeti anlamlandırmaktadır. Bu kapsamda tümden gelim yöntemine başvurularak devletlerin devamlılık gösteren davranış kalıplarının genellemeleri test edilmiştir. Çalışmada ayrıca Stephen Walt'un tehdit dengesi kuramı İran – Suudi Arabistan üzerinden test edilmiştir. Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılarak veriler toplanmış ve yapısal realizmin tehdit dengesi kuramı çerçevesinde yorumlanmıştır. Bu kapsamda kuramsal yaklaşımın uluslararası sistem içerisinde temel aktör olarak gördüğü devletlerin sahadaki uygulamaları, resmî açıklamaları, devlet başkanlarının ve yetkililerinin değerlendirmeleri en öncelikli kaynak olarak kullanılmıştır. Ayrıca birçok ülkede ortaya konulan belirli dönem için o ülkenin kısa, orta ve uzun vadeli stratejisinin belirlendiği belgeler incelenmiştir. Bunların yanı sıra konuyla alakalı akademik üretime konu olmuş çalışmalardan faydalanılmıştır.

Literatür

1979 yılında İran'da gerçekleşen devrimin ardından "İslam Cumhuriyeti"nin kurulması Suudi Arabistan-İran ilişkileri ve bölgesel siyaset üzerinde önemli değişiklikler getirdi. İki ülke 1979 öncesinde bölgede ABD'nin Ortadoğu'daki çıkarlarını muhafaza etme ve SSCB'nin bölgedeki nüfuzunu sınırlandırma noktasında ABD'nin çifte sütun (twin pillar) politikasının iki ayağını oluşturmaktaydı. Bu açıdan İran'daki Şah rejimi ve Suudi Arabistan'daki kraliyet ailesi ABD tarafından desteklenmekte, bunun karşılığında iki ülke de hem enerji güvenliği hem de SSCB'nin nüfuzunun sınırlandırılması konularında ABD için fayda sağlamaktaydı. Ancak İran'da yaşanan devrim, söz konusu stratejinin çökmesine ve iki ülke arasında yaşanan rekabetin de farklı bir boyut kazanmasına neden oldu.¹¹ İslam dünyasının liderliği konusundaki çekişme, iki büyük mezhebi temsil eden taraflar arasında Ortadoğu genelinde, siyasi ve dini bölünmelerin şiddetlendirdiği bir

¹¹ Gary Sick, **The United States in the Persian Gulf: From Twin Pillars to Dual Containment**, Bloomington: Indiana University Press, 2008.

rekabetle sonuçlandı. Söz konusu rekabet hep aynı konu ve bağlam üzerinde kalmamış zaman ve mekânın özelliklerine göre değişmiş ve farklılaşmıştır.

Bu bağlamda iki ülke ilişkilerini ve rekabetini konu alan çalışmalar birkaç kategoride toplanabilir. Birinci kategori, rekabeti birçok boyutuyla ve farklı yönleriyle açıklayan çalışmalardır. Bu çalışmaların genel özelliği rekabete dair geniş bir çerçeve sunması ve birçok açıklayıcı dinamikle iki ülke rekabetini incelemesidir. Gause ve Hiro'nun ilgili çalışmaları¹² bu kapsamdadır. İran-Suudi Arabistan rekabetinin tarihini, jeopolitik çıkarları, bölgesel nüfuz mücadelesini, mezhepsel ve ideolojik farklılıklarını, bölgesel ve küresel stratejik rekabetlerini içeren geniş kapsamlı bir resim sunulan bu çalışmalarda birçok dinamik aynı anda dikkate alınmaktadır. Söz konusu bu eserlerde İran-Suudi Arabistan rekabetinin bölgesel istikrara olan etkisi ve Ortadoğu'nun geleceği üzerindeki yansımaları incelenmektedir. Bunların yanı sıra her iki ülkenin iç dinamiklerinin dış politika kararlarında etkili birer unsur olduğunu ve yaşanan rekabeti anlamlandırmak için kullanılabileceği ve güvenlik ikileminin iç dinamikler merkezinde nasıl üretildiği de çalışmalara konu olmuştur.¹³

İkincisi rekabetin doğasının şekillenmesinde dinin önemli bir rol oynadığını ve vekalet çatışmalarının mezhepsel izler taşıdığını öne süren çalışmalardan oluşmaktadır.¹⁴ Nasr, *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future* eserinde İran'ın bölgesel bir güç olarak ortaya çıkmasının Şiilerin yeniden canlanmasında önemli bir rol oynadığını, çünkü İran'ın Ortadoğu'daki Şii gruplara siyasi ve mali destek sağladığını savunmaktadır. Kitap aynı zamanda Irak Savaşı ve Arap Ayaklanmaları'nın Şii-Sünni ilişkileri üzerindeki etkisini de incelemekte ve bu olayların bölgedeki mezhepsel gerilimleri daha da arttırdığını savunmaktadır. Özellikle Arap Ayaklanmaları sonrası döneme odaklanan çalışmalardan birisi de Geneive Abdo tarafından yapılmıştır. Abdo, Sünni ve Şii İslam arasında artan gerilimleri Ortadoğu'daki en önemli çatışma ve meydan okuma olarak değerlendirmektedir. Bu nedenle kitap boyunca mezhepçilik bir analiz

¹² F. Gregory Gause III, **Iran and Saudi Arabia: The Struggle for Power and Influence in the Middle East**, New York: Oxford University Press, 2017; Dilip Hiro, **Cold War in the Islamic World: Saudi Arabia, Iran and the Struggle for Supremacy**, New York: Oxford University Press, 2019.

¹³ Simon Mabon, **Saudi Arabia and Iran: Soft Power Rivalry in the Middle East**, London: I.B. Tauris, 2013.

¹⁴ Vali Nasr, **The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future**. New York: W.W. Norton, 2007.

kategorisi ve açıklayıcı bir araç olarak kullanılmaktadır. Bu iddiaya göre bölge, mezhep çatışmalarıyla sarılmıştır. Mezhepsel doktrinlerin uzlaşmaz olduğunu bunun da çatışmayı kaçınılmaz kıldığını savunan yazar, tüm jeopolitik kaygıların ve meselelerin zamanla değişmesine karşılık mezhepsel meselelerin değişmediğini ifade etmektedir. Bu açıdan bölgedeki mezhepçiliğin zamansız bir niteliğe sahip, her daim mevcut bir tehdit olduğu iddiasını ortaya koymaktadır.¹⁵

Üçüncü olarak ise konu, ABD gibi dış aktörlerin İran-Suudi rekabetini şekillendirmedeki rolü ve bölgesel güç dengesi açısından incelenmektedir.¹⁶ Örneğin, Sick'in *The United States in the Persian Gulf: From Twin Pillars to Dual Containment* çalışması¹⁷ ABD'nin değişen stratejisi çerçevesinde ilişkileri incelemektedir. Bir diğer çalışma ise özellikle Suudi Arabistan'ın İran'ı ABD'deki aktörler nezdinde nasıl güvenlikleştirmeye çalıştığını incelemektedir. Bu kapsamda 1979 sonrası Suudi-İran ilişkileri, İran tehdidinin ABD için güvenlikleştirilmesinin nedenlerine ve süreçlerine bakılarak incelenmektedir. Nükleer anlaşmanın imzalanması ve ABD'nin normal siyasetin ötesine geçememesi, Riyad'ın İran'ı güvenlikleştirme çabalarının başarısızlığına işaret ettiğini savunan çalışma son dönemde Suudi Arabistan'ın artan proaktif politikasını ve iki ülke ilişkilerinin doğasını anlamlandırmaya çalışmaktadır.¹⁸ Son olarak Kamrava'nın bölgede 2010 sonrasında yaşanan birbiriyle bağlantılı üç gelişme üzerinden bölgesel rekabeti inceleyen çalışması ise bölgesel çok kutupluluğun uzun zamandır var olmasına karşılık neden 2011 Arap Ayaklanmaları sonrası bölgesel rekabetin şiddetlendiği sorusuna cevap aramakta ve bunu birbiriyle bağlantılı üç dinamik ile açıklamaktadır. Bunlar ABD'nin bölgede dengeleyici olarak rolünün azalması, bölgesel güçler arasında rekabet ve nüfuzlarını genişletme çabalarının güç ve ideolojik rekabetle birleşerek artması ve son olarak söz konusu stratejik rekabetin, Suriye ve Yemen gibi yeni zayıflamış veya

¹⁵ Geneive Abdo, *The New Sectarianism: The Arab Uprisings and the Rebirth of the Shi'a-Sunni Divide*, Oxford University Press, 2017.

¹⁶ Henner Furtig, *Iran's Rivalry with Saudi Arabia: Between the Gulf Wars*, Reading: Ithaca, 2006; Shahram Chubin and Charles Tripp, *Iran-Saudi Arabia Relations and Regional Order*, London: Routledge, 2014

¹⁷ Gary Sick, *The United States in the Persian Gulf: From Twin Pillars to Dual Containment*.

¹⁸ Simon Mabon "Muting the Trumpets of Sabotage: Saudi Arabia, the US and the Guest to Securitize Iran", *British Journal of Middle Eastern Studies*, Vol. 45, No.5, 2018, pp. 742-759.

çökmekte olan bazı devletlerde gerçekleşmesi aynı zamanda Irak ve Lübnan gibi daha önceden istikrarsızlaşan ülkelerde derinleşmesiyle ilişkilendirilmiştir.¹⁹

Diğer yandan iki ülke ilişkilerinde çoğu zaman göz ardı edilen yakınlaşma ihtimali üzerine de çalışmalar yapılmıştır. Örneğin Ibrahim Fraihat, *Iran and Saudi Arabia: Taming a Chaotic Conflict*²⁰ isimli eserinde iki ülke arasındaki rekabeti yönetmek için çatışma çözümü yaklaşımını önermektedir. Güvenlik meselesinin çatışmanın temel itici gücü olduğunu ve her iki ülkenin kendi güvenlik ikilemini tanımlamanın ve anlamının gerilimleri yönetmek için elzem olduğunu savunmaktadır. Yazar iki ülke arasındaki gerilimde sıkça kullanılan indirgemeci mezhepçi yorumu eleştirmektedir. Mezhebin iki ülke tarafından bölgesel liderlik iddiasında bulunmak için kullanıldığını savunmaktadır. Bu açıdan mezhep, çatışmanın itici gücü değil yan ürünü olarak görülmektedir. İki ülke geriliminin ayrıca içeride iktidarların meşruiyetini arttırdığı da vurgulanmaktadır. Yazar son olarak çatışma çözümüne uygun olarak iki ülkenin güvenlik meselelerini gidermek için etkin bir kriz yönetim sisteminin kurulmasını ve diyalog kanallarının açık tutulmasını önermektedir.

Benzer şekilde İran – Suudi Arabistan ilişkilerinin çok fazla güvenlikleştirildiğini (securitization) savunan Simon Mabon ve arkadaşları, ilişkileri güvenlik siyaseti alanından normal siyaset alanına geri döndürmenin bir yolu olarak güvenliksizleştirme (de-securitization) fikirlerinden yararlanmaktadırlar. Suudi Arabistan ve İran arasındaki ilişkilere uzun zamandır güvenlik merceğinden bakıldığını, bunun da iki devlet arasında bir güvensizlik döngüsü yarattığını savunan yazarlar güvenlik siyasetinin iki ülke ilişkilerinde normal hale geldiğini eleştirmektedir. Bu kapsamda iki ülke arasında kalıcı bir yakınlaşmayı temin etmek için güvenlik aygıtını yapı söküne uğratmaktadırlar. Çalışma güvenliksizleştirme sürecinin her iki devletin de pragmatik çıkarlarına uygun olduğunu savunmaktadır.²¹

¹⁹ Mehran Kamrava, “Multipolarity and Instability in the Middle East” *Orbis*, Vol. 62, No. 4, 2018, pp. 598-616.

²⁰ Ibrahim Fraihat, *Iran and Saudi Arabia: Taming a Chaotic Conflict*, Edinburgh: Edinburgh University Press, 2020; Benzer bir çalışma için ayrıca bkz. Banafsheh Keynough, *Saudi Arabia and Iran: Friends or Foes?* London: Palgrave, 2016.

²¹ Simon Mabon, Samira Nasirzadeh, and Eyad Alrefai. “De-Securitisation and Pragmatism in the Persian Gulf: The Future of Saudi-Iranian Relations” *International Spectator*, Vol. 56, No. 4, 2021, pp. 66–83,

İçerik

İran-Suudi Arabistan rekabetini ABD'nin grand stratejisi çerçevesinde anlamlandırmaya çalışan bu çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. Kavramsal ve kuramsal çerçevenin bahsedildiği birinci bölüm, çalışmanın temel aldığı teorik perspektif olan yapısal realizmin temel kavramlarının ortaya konulduğu üç alt başlıktan oluşmaktadır. İlk başlıkta devletlerin temel motivasyonlarının güç merkezli mi tehdit merkezli mi olduğu tartışılmaktayken, ikinci başlıkta yapısal realizmin uluslararası sistemin yapısına dair genel yaklaşımları detaylandırılarak süper güç statüsündeki bir aktörün grand strateji tercihlerine değinilmektedir. Son olarak bölgesel aktörlerin içinde bulundukları sistemde tercih ettikleri güvenlik stratejileri seçenekleri detaylandırılmaktadır.

İkinci bölüm aynı zamanda çalışmanın temel bağımsız değişkeni olan süper gücün grand stratejilerinin sahadaki pratiklerini ele almaktadır. Bu bölümde grand strateji uygulamalarına geçmeden evvel ABD'nin materyal güç unsurları açısından dünyadaki konumu veriler ışığında diğer büyük güçlerle kıyaslanarak incelenmektedir. Ardından Amerikan grand stratejisinin sahadaki yansımaları 2010 öncesi ve sonrası şeklinde ayrıma tabi tutularak incelenmektedir. Üçüncü ve son bölümde ise ABD'nin grand stratejisinin bölgede oluşturduğu sistemik baskı temel alınarak öncelikle bölgesel güç dengesinin bir resmi ortaya çıkarılmakta, ardından çok kutuplu olarak tanımlanan Ortadoğu bölgesi içerisinde öne çıkan aktörlerin materyal kapasite açısından kıyaslamaları yapılmaktadır. Devamında İran ve Suudi Arabistan'ın güvenlik stratejilerinin detaylandırıldığı başlıklar altında iki ülkenin güvenlik stratejileri tasnif edilerek sahadaki örnekler üzerinden test edilmektedir.

BÖLÜM 1: KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Çalışmanın bu bölümünde devletlerin dış politika stratejilerinin yanı sıra bu stratejilerin belirlenmesinde etkili olan sistemik unsurların kavramsal bir çerçevesi çizilecektir. Bu çerçevede öncelikle uluslararası sistemin yapısına dair yapısal realizmin temel kabulleri açıklandıktan sonra devletlerin temel motivasyonlarında tehdidi mi yoksa gücü mü öncelikledikleri incelenecektir. Bu minvalde devletlerin temelde hangi dinamiklere göre dış politika stratejisi izlediği (tehdit dengesi ya da güç dengesi) tartışılarak ardından tehdit dengesi yaklaşımının neden seçildiği açıklanacaktır. Sonrasında çalışmanın incelediği dönemde süper güç statüsündeki devletin grand strateji uygulamaları kavramsal açıdan ele alınarak değişim ortaya konulacaktır. Son olarak sistemik baskılar ve tehdit dengesi neticesinde bölgesel aktörlerin dış politika stratejileri ele alınacaktır. Böylece sistem içerisinde bir bölgede (Ortadoğu) yer alan iki devletin (Suudi Arabistan ve İran) dış politika stratejileri, ittifak tercihleri ve rekabet gibi politikaları bölgesel hegemon statüsündeki ülkenin (ABD) grand stratejisindeki dönüşüm/kırılma ve ‘tehdit dengesi’ kavramı çerçevesinde ele alınacaktır.

1.1. Yapısal Sınırlar İçerisinde Devletlerin Temel Endişeleri: Güç mü? Tehdit mi?

Uluslararası sistemin temel aktörleri olan devletlerin dış politika stratejilerini anlamlandırmak ve nedensel bir ilişki çerçevesinde konumlandırabilmek için onların endişelerinin/motivasyonlarının incelenmesi gerekmektedir. Dış politika davranışlarının nedenlerine yönelik bu merak, yapısal realist teori içerisinde iki temel kavram üzerinden yürütülmektedir; güç ve tehdit. Thucydides, M.Ö. 431-404 yılları arasında Atina ve Sparta şehir-devletleri ve ittifak blokları arasında gerçekleşen savaşa dair Peloponnes Savaşları adlı bir kitap yazmıştır. Eserinde savaşın asıl sebebinin “Atina’nın gücündeki büyüme ve bunun Sparta’da uyandırdığı korku” olduğunu belirtmesi ve güce atfen “güçlüler güçlerinin yettiğini yaparlar, zayıflar ise başlarına gelene katlanmak zorundadırlar” şeklinde ifade ettiği çıkarımlar önemlidir.²² Zira yaklaşık 2500 yıl önce yazılan bir eserde devletler arasında güç dengesi, tehdit durumu, dengeleme, silahlanma, caydırıcılık gibi bugün kullanılan kavramları karşılayacak açıklamalar getirilmiştir. Bugün halen geçerliliğini koruyan bu okuma biçimi devletler arasındaki ilişkileri ve dış

²² Thucydides, **Peloponnesos Savaşları**, Furkan Akderin (Çev.), İstanbul: Belge Yayınları, 2010, s.17; Eyüp Ersoy, “Realizm”, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, Ramazan Gözen (drl.), 4. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017, s.166.

politika davranışlarını anlamlandırma, ittifakların ve çatışmaların nedenlerini ortaya koyma bakımından açıklayıcıdır.

Yapısal realist bakış açısıyla uluslararası sistemin yapısı temelde üç unsura bağlanmaktadır; düzenleyici ilkeler, birimlerin (devletlerin) işlevsel benzerliği ve son olarak sistemde yer alan birimlerin kapasitelerinin/güçlerinin dağılımıdır.²³ Bunlar devletler arasındaki çatışma ve rekabetin temel gerekçesi olarak kabul edilir. İlk olarak düzenleyici ilke uluslararası sistemin üst otorite olmaması anlamında anarşik olmasıdır. Burada anarşi bir kargaşa değil hiyerarşik anlamda ast üst ilişkisinin yokluğuna işaret etmektedir. Zira benzer birimlerden oluşan sistem içerisindeki aktörler (devletler) arasında hiyerarşik bir ilişki yoktur. Bu sebeple herhangi birisinin emretme diğerinin de buna itaat etme yükümlülüğü de yoktur.²⁴ Hiyerarşik düzenin hâkim olduğu iç politikada ast-üst ilişkisi sebebiyle tüm kurumları bağlayan bir üst otorite nihai karar ve kontrol merciidir. Buna karşılık uluslararası politikada ise sistemdeki birimler üzerinde merkezi bir otoritenin kontrolü bulunmamaktadır.²⁵

İkinci olarak sistem içerisinde yer alan birimlerin işlevsel benzerliğidir. Devletler refah, güç ve iç siyasi yapıları bakımından farklılık gösterebilirler. Ancak her bir devlet, sistemin onları mecbur bıraktığı görevler karşısında benzerdirler. Farklılık işlevsel değil kapasiteyle alakalıdır. Bu sebeple devletler kapasitelerindeki farklılıklar ve bunu gerçekleştirip gerçekleştiremeyeceklerine bakılmaksızın karşı karşıya kaldıkları görevler ve amaçlar anlamında benzer olarak kabul edilir. Bu anlamda iç politika belirli işlevleri yerine getiren farklılaşmış birimlerden oluşurken, uluslararası politika birbirinin faaliyetlerinin aynısını gerçekleştiren benzer birimlerden meydana gelmektedir. Son olarak sistemin içerisinde yer alan birimlerin kapasitelerinin/güçlerinin nasıl dağıldığı (*distribution of capabilities*) ile alakalıdır. Burada büyük güçler sistemi etkileyebilme açısından her zaman ayrı tutulmuştur. Sistemdeki büyük güç sayısı sistemin yapısını belirlediğinden yapıda meydana gelen değişimler sistemin içerisindeki birimlerin nasıl

²³ Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, p. 88-99; Robert Gilpin, **War and Change in World Politics**, Cambridge: Cambridge University Press, 1981, p.27, 85.

²⁴ Waltz, s.88; Söz konusu anarşi Alexander Wendt'in Hobbesçu anarşi kültürü tanımlamasından farklıdır. Yapısal realizmin anarşisinde üst otorite olmasa da belirli bir düzenlilik mevcuttur. Wendt'in yaklaşımında ise daha çok klasik realistlerin beslendiği doğa durumuna vurgu yapan ve sürekli bir kaos ve karmaşayı tarif eden bir yaklaşım vardır. bkz. Alexander Wendt, **Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi**, Helin Sarı Ertem ve Suna Gülfer İhlamur Öner (Çev.), İstanbul: Küre Yayınları, Birinci Baskı, 2012, s.320-343.

²⁵ Gilpin, *War and Change in World Politics*, p.28.

davranış sergileyeceğine ve birbirleriyle ilişkilerinin doğuracağı sonuçlara dair beklentileri değiştirmektedir.²⁶

Uluslararası sistem yoğun bir şekilde birbiriyle ilişki içerisinde bulunan bağımsız birimlerin belirli bir düzen içerisinde bir araya gelmesinden oluşmaktadır.²⁷ Bu anlamda yukarıda ifade edilen üç dinamik bir araya gelerek uluslararası sistemin yapısını belirlemektedir. Söz konusu sistemin işleyişi ise devletlerin bu üç ilke doğrultusunda ne şekilde bir etkileşimde bulunduklarıyla belirlenmektedir. Bu etkileşimler hem sistemik hem de bölgesel düzeydeki güç dağılımlarını belirlemektedir. Yapısal değişimler bu açıdan devlet davranışlarını ve devletlerin etkileşimlerinin ürettiği sonuçları etkilemektedir.²⁸

Devletler söz konusu anarşik uluslararası ortamda ve bu ortamın (getirdiği) içinde var olan güvenlik ikilemi ile karşılaştıklarında kendi başının çaresine bakma/kendine yardım (*self help*) ilkesine bağlı kalmaktadırlar.²⁹ Neorealizm, yapıdan kaynaklanan değişikliklerin ve baskıların devletleri ne şekilde işlevsel benzerliğe ittiğini açıklayarak klasik anlamdaki realizmden ayrılmaktadır. Böylece devletlerin dış politika davranışlarının nedenlerine cevap ararken uluslararası düzeyde yaşanan sistemik etkilere odaklanmaktadır.³⁰ Buna karşılık neorealizm uluslararası manada sonuçlar meydana getiren birtakım hedeflerin bileşenler düzeyinde olduğunu reddetmemektedir.³¹ Kenneth N. Waltz sistem merkezli kuramın, bileşenlerin kendi içlerindeki (yerel) doğasını görmezden gelebileceğini çünkü bileşenlerin sistemi etkileyebildiğini ancak yine de sistemi değiştirme noktasında güçlerinin yetmeyeceğini iddia etmektedir. Waltz’a göre bileşen/birim bazlı düzeylerin “beklenende bir sapma” olduğu durumda analiz edilmesi gerekmektedir.³² Diğer bir deyişle bileşen merkezli gelişmelerin köklü bir sistemsel değişiklikler yaratma potansiyelinin olmadığı iddia edilmektedir.

²⁶ Waltz, *Theory of International Politics*, p. 96-97.

²⁷ Kalevi J. Holsti, **International Politics: A Framework for Analysis**, 7. Baskı, Englewood Cliff: Prentice-Hall, 1995, p.29.

²⁸ Waltz, “Structural Realism after the Cold War”, 2000, p.39.

²⁹ Waltz, *Theory of International Politics*, p.104-105; Waltz, **Man, the State, and War: A Theoretical Analysis**, New York: Columbia University Press, 1954, p.233.

³⁰ Waltz, *Theory of International Politics*, p.18.

³¹ Waltz, “Realist Thought and Neorealist Theory”, **Journal of International Affairs**, Vol. 44, No. 1, 1990, p. 34.

³² Linklater, “Kuramda ve Pratikte Neorealizm”, s. 252.

Uluslararası düzenin sistem merkezli açıklamasında “devletlerin yasalara itaat eden veya devrimci, otoriter veya demokratik, pragmatist veya ideolojik” olup olmamaları önemli değildir. Zira devletlerin dış politikaları sistemin yukarıdan dayattığı yapı tarafından şekillenmektedir. Bu sayede devletlerin kapasiteleri hariç diğer tüm öznel niteliklerinden soyutlama yapılmaktadır.³³ Böylece devletlerin iç yapılarından ziyade sistemik etkilerin onların dış politikalarında temel belirleyici olduğu ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla küresel sistem içerisinde incelenen bir devletin ideolojik farklılıkları ve yönetim şekilleri gibi hususların devletlerin dış politikası üzerinde doğrudan bir etki doğurmadığı sonucunu çıkarmak mümkündür. Devletlerin dış politika davranışları bu açıdan küresel ve bölgesel düzeydeki güç dağılımının bir sonucudur. Devletler bu açıdan bakıldığında yinelenen güç dengelerinde pozisyonlarını korumak zorundadır. Bunun için ise ilk öncelik kendi askeri gücünü arttırmaktır. Ancak bu büyük güçler dışında her zaman yeterli olmayabilir. Bu sebeple söz konusu sistem içerisinde kapasitelerin dağılımı devletlerin ittifak tercihlerini ve pozisyonlarını etkilemektedir.³⁴

Bir devletin kapasitesini belirleyen kriterler; askeri gücü, ekonomik gelişmişliği, nüfus miktarı, coğrafi büyüklüğü, siyasal istikrarı gibi hususlardır. Bu aynı zamanda nesnel bir şekilde devletlerin güçlerinin tespit edilebilmesini sağlar.³⁵ Bunlar arasında askeri ve ekonomik güç, kapasite dağılımının tayininde en belirleyici iki parametredir. Bununla birlikte askeri gücün etkinliğini ve sürdürülebilirliğini belirleyebilme açısından örtük güç (*latent power*) olarak isimlendirilen bir güç tanımlaması daha vardır. Örtük güç devletin sosyo-ekonomik kapasitesiyle nasıl bir askeri kapasite inşa edebileceğinin sınırlarını da çizer. Bu açıdan devletler örtük güç unsurlarında da güç dengesini gözetmek durumundadır. Ülkenin zenginliği ve nüfusu örtük gücü oluşturan iki temel dinamiktir. Ancak bu örtük güç potansiyel bir kavramı ifade eder dolayısıyla önemli olan söz konusu potansiyelin ne kadar askeri güce evirildiğidir.³⁶ Bu açıdan bakıldığında askeri güce evirilmeyen örtük güç unsurları yapısalcı bakış açısında potansiyel olarak önemlidir ancak küresel sistemde ve güç dengesi açısından oyunu değiştiren bir dinamik değildir.

³³ Waltz, *Theory of International Politics*, p. 99.

³⁴ Williamson Murray, “Thoughts on Grand Strategy”, **The Shaping of Grand Strategy: Policy, Diplomacy, and War**, Williamson Murray, Richard Hart Sinnreich ve Hames Lacey (Eds.) Cambridge: Cambridge University Press, 2011.

³⁵ Waltz, *Theory of International Politics*, p. 131.

³⁶ John J. Mearsheimer, **The Tragedy of Great Power Politics**. 15th ed., Norton, 2001, p. 55.

Bunun olabilmesi için söz konusu örtük güç kapasitesinin askeri anlamda materyal unsurlara dönüştürülmesi gerekir.

Sistem içerisinde belirli bir miktarda güce sahip olmak tek başına temel belirleyici değildir. Bunu belirleyen aynı zamanda sistem içerisinde yer alan diğer devletlerden hiç birisinin sistemin güç dengesini kendi lehine çevirecek kapasitede olmamasıdır. Burada ne kadar güç yeterlidir sorusu önem kazanmaktadır. Bu soru yapısal realistler arasında da ayrışmanın temelini oluşturur.³⁷ Saldırgan realistlere göre devletler, niyetlerin bilin(e)mediği anarşik bir ortamda kendi kendine yardım ilkesi uyarınca görece güçlerini arttırmak zorundadırlar. Bu ortamda sürekli bir şekilde rakiplerine nazaran daha fazla güç artırımında bulunmak durumundadırlar. Buradaki nihai hedef (her ne kadar imkânsız olsa da) küresel hegemon olmaktır zira her bir devlet hayatta kalmayı ancak bu şekilde garantileyebilir.³⁸ Diğer yandan savunmacı realistler devletlerin sistemdeki diğer devletlerin kapasitelerini gözetmesi gerektiğini ve sistemin ekstra güç kazanmak için devletlere ciddi anlamda motivasyon sağlasa da mutlak surette güçlenmek ve baskın güç olma hayalinin stratejik açıdan hatalı olduğunu savunmaktadır. Güç maksimizasyonunu sınırsız bir şekilde gerçekleştirmenin rasyonel olmadığını, zira devletlerin fazlaca güçlendiklerinde sistemin onları cezalandıracağını ifade etmektedirler. Bu açıdan ‘makul oranda güç’ arayışı içerisinde olmaları gerektiğini savunmaktadırlar.³⁹ Bu çerçevede birisinde güç amaç iken diğerinde güvenliğini sağlayacak kadar güçlenmek yeterli olmaktadır.

Güç dengesi yaklaşımı devletler arasındaki güç mücadelesini anlamlandırma açısından yapısal çizgi içerisinde açıklamalar getirmektedir. Bu mantığa göre incelenen bir bölgede birbirine denk veya gelişme potansiyeli olan devletlerin birbirleriyle rekabet halinde olduğu ve benzer düzeyde bir tehdit durumu oluşturduğu bir tablo çizilir. Ancak bir bölgede iki devlet arasındaki rekabetin diğerlerine nazaran neden daha fazla olduğu sorusuna cevap verirken güç dengesi yaklaşımı bazen yetersiz kalabilmektedir. Bu noktada da yine yapısalçı çizgide kalarak devletler arasında tehdidin dengelendiği ve tehdit merkezli yapısal okumaların daha isabetli olduğu görülmektedir. Söz konusu

³⁷ Benjamin Frankel, “Restating the Realist Case” **Security Studies**, Vol.5, no. 3 (1996), pp. 1-12.

³⁸ Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, p. 21; John J. Mearsheimer, “Back to the Future: Instability after the Cold War” **International Security**, Vol. 15, No. 1 Summer 1990, pp. 5-56.

³⁹ Waltz, *Theory of International Politics*, p. 40; Waltz, “The Origins of War in Neorealist Theory”, **Journal of Interdisciplinary History**, Vol. 18, No.4, 1988, p. 616.

okumada bir bölgedeki iki devlet arasında neden daha fazla rekabet ve düşmanlık olduğu ortaya konularak devletlerin temelde sadece gücü değil aynı zamanda tehdidi de dengeledikleri öne sürülmektedir.

Sonuç olarak devletlerin dış politika stratejilerini belirlerken temel motivasyonları küresel ve bölgesel ölçekte yer alan aktörlerin güç dağılımı (güç dengesi) iken belirli parametreler etrafında şekillenen ve öncelikli tehdit oluşturan aktörlerin dağılımına (tehdit dengesi) da bakmaktadırlar. Aşağıda söz konusu iki bakış açısı incelenerek tehdit dengesi yaklaşımının devletler arasında izahı zor olan rekabet ve çatışmaları açıklayabilme açısından avantajlı konumda olduğu sistemik sınırlar içerisinde ortaya konulacaktır. Bu sayede neden bazı devletler arasında çatışma daha fazla olurken diğerleri arasında daha az gerçekleştiğinin teorik arka planı açıklanacaktır.

1.1.1. Güç Dengesi (Balance of Power)

Hans J. Morgenthau uluslararası politikayı genel hatlarıyla “güç mücadelesi” olarak tanımlamış, devletlerin güç mücadelesi içerisinde olmasına vurgu yapmıştır.⁴⁰ Klasik anlamdaki bu tanıma göre güç dengesi yaklaşımının arkasındaki temel mantık basittir. Devletleri birbirinden koruyacak bir “dünya hükümeti” olmadığı için, her biri fethedilmekten, zorlanmaktan veya başka bir şekilde tehlikeye atılmaktan kaçınmak için kendi kaynaklarına ve stratejilerine güvenmek zorundadır. Güçlü bir devletle karşı karşıya kaldığında, bundan endişe eden diğer devlet, dengeyi kendi lehine daha fazla değiştirmek için kendi kaynaklarını arttırarak daha fazlasını seferber edebilir veya aynı tehlikeyle karşı karşıya olan diğer devletlerle ittifak kurabilir.⁴¹ Devletler bu sebeple ya mevcut güç dengesini/dağılımını koruma yönünde hareket ederler ya da söz konusu güç dağılımından rahatsız olurlar ve bunu değiştirmeye dönük hamleler yaparlar. Bunlardan ilki statükocu, ikincisi anti-statükocu/revizyonist dış politika davranışı veya devletler olarak adlandırılır.⁴²

⁴⁰ Hans J. Morgenthau, **Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace**, New York: McGraw Hill, 1993.

⁴¹ Stephen Walt, “Who’s Afraid of a Balance of Power?”, **Foreign Policy**, 8 Aralık 2017, <https://foreignpolicy.com/2017/12/08/whos-afraid-of-a-balance-of-power/> (12.03.2022)

⁴² Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, p. 50; Temelde bu tanımlama yapılsa da literatürde emperyalist-statükocu, memnun olan- memnun olmayan, devrimci-statükocu vb. benzer anlamlara gelecek tanımlamalara rastlamak mümkündür bkz. Randall L. Schweller, “Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In”, **International Security**, Vol. 19, No.1, 1994, p.85.

Devletlerin güç peşinde koşmaları sebebiyle uluslararası politika, güce dair bir mücadele olarak tanımlanmakta ve diğer politika alanlarında söz konusu olduğu gibi uluslararası politikanın da güç merkezli olduğu savunulmaktadır.⁴³ Waltz’a göre güç dengesinin özü devletlere dair temel birkaç varsayımla başlamaktadır. Bu yaklaşıma göre devletler minimum düzeyde hayatta kalmak isteyen ve ellerine fırsat geçerse küresel güç olabilmenin peşinde koşan yekpare aktörlerdir. Devletler söz konusu bu asgari ve azami amaçlarını gerçekleştirebilmek için iki araca sahiptir. Birincisi kendi iç imkânlarını (ekonomik kapasite, askeri güç vb.) geliştirmek. İkincisi ise dışarıdan başka aktörlerle ittifak ilişkisine girmektir. Bunun birincisi iç degeleme (internal balancing) ikincisi ise dış dengeleme (external balancing) olarak tanımlanmaktadır.⁴⁴ Aktörün kendi kapasitesi yetiyorsa güç dengesinin kendi aleyhine bozulmasını engellemenin en güvenilir ve kesin yolu iç dengeleme yapmaktır. Dolayısıyla iç dengeleme dış dengelemeden çok daha elzem ve güvenilirdir. Zira uluslararası sistemi bir kendine yardım sistemi olarak tanımlayan Waltz’a göre devletler bu sistem içerisinde iç dengelemelerini yeterli düzeyde yapmadıkları veya rakiplerine nazaran görece daha az yaptıkları müddetçe tehlikeye açık olacaktırlar.⁴⁵

Güç dengesi özünde bir tür uluslararası düzen anlamına gelmektedir. Bununla birlikte yapısal realistler güç dengesini yukarıda anlatılan uluslararası sistemin yapısı ve devlet davranışlarına dair genel kabuller nedeniyle sistemin otomatik bir sonucu olarak görürler. Burada güç dengesi, her bir aktörün kendi çıkarı için aldığı tedbirler sebebiyle kendiliğinden oluşan ve kendi kendini tekraren düzenleyen bir kavrama işaret etmektedir.⁴⁶

Büyük savaşların güç dengesi ve uluslararası sistem içerisindeki güç dağılımında yaşanan önemli kırılmalar sonucu gerçekleştiği ve temel sebebin bu değişim olduğuna dair argüman yapısalci yaklaşımlarda güç dengesinin en önemli sonucudur.⁴⁷ Devletlerin daha

⁴³ Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, p. 27; Güç dengesi siyaseti ve kavramına dair inceleme için ayrıca bakınız. T.V. Paul, James J. Wirtz ve Michel Fortman (der.) **Balance of Power: Theory and Practice in the 21st Century**, Stanford University Press, Stanford, 2004.

⁴⁴ Waltz, *Theory of International Politics*, p. 118; Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, p.156-157.

⁴⁵ Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, p. 118, 168.

⁴⁶ Randall L Schweller, “The Balance of Power in World Politics”, **Oxford Research Encyclopedia of Politics**. 2016, p.1.

⁴⁷ Dale C. Copeland, **The Origins of Major War**, New York: Cornell University Press, 2000.

güçlü devletlerin tahakkümünden kaçınmak için ittifaklara katılacakları önermesi bu anlamda geleneksel güç dengesi teorisinin merkezinde yer almaktadır.⁴⁸ İttifaklar sürekli değişken ve devletlerin çıkarına göre farklılık arz eden bir yapıya sahiptir. Bu minvalde devletler arasında mutlak iş birliğinin önünde iki engel bulunmaktadır. İlk olarak kazançlar konusunda devletler karşı taraf lehine bir bölüşüm ihtimali dolayısıyla kaygılanmaktadırlar. Göreceli kazanç olarak adlandırılan bir tarafın daha fazla kazanacağı bu durum iş birliğinin gelişmesi önündeki ilk engeldir.⁴⁹ İkincisi ise muhtemel bir iş birliği durumunda taraflardan birinin orantısız bir şekilde diğerine bağımlı hale gelmekten endişelenmesidir. Zira farklı konularda tek taraflı bağımlılıklar yaratma durumu ortaya çıkabilmektedir. Uluslararası sistemin yapısından kaynaklanan niyetlerin bilinmezliği, üst otoritenin olmaması ve devletlerin nihai kerte fonksiyonel benzerlikleri iş birliğinden ziyade gücü referans alarak dış politika stratejisi izlemeyi zorunlu hale getirmektedir.⁵⁰ Dolayısıyla devletler arasında iş birliği olarak kurulan mekanizmalar kalıcı ve köklü olamamaktadır. Devletler her zaman göreceli kazançları gözetmek durumunda olduklarından ve iş birliği konusunda da aldatılmadıklarından emin olamayacakları için hiçbir zaman uzun vadeli iş birliği mekanizmasının kurulamayacağı savunulmaktadır.⁵¹

Bu konjonktürde devletler için gözetilmesi gereken temel dinamik, materyal güç unsurlarını ve sistemdeki güç dağılımını dikkate alarak güç dengesi merkezli dış politika stratejisinin belirlenmesidir. Bu dikkate alındığında güç dengesinin mantığı çerçevesinde devletler ortak tehditlere karşı ittifaklar tesis etmek suretiyle iş birliğine giderler. Buradaki iş birliğinin kapsamını ve devamlılığının belirleyicisi devletlerin öz niteliklerinden ziyade güç dengesinin mahiyetidir.⁵²

⁴⁸ Waltz, *Theory of International Politics*, pp. 102-128; Morgenthau, **Politics Among Nations**, 5. Baskı, New York: Alfred A. Knopf, 1978, 4. Bölüm, p. 50-58.

⁴⁹ Robert Powel, "Absolute and Relative Gains in International Relations Theory", **The American Political Science Review**, Vol. 85, No. 4, Aralık 1991, pp. 1303-1320; Waltz, *Theory of International Politics*, p. 105.

⁵⁰ Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, p.106.

⁵¹ John J. Mearsheimer, "The False Promise of International Institutions", **International Security**, vol. 19, no. 3, 1994, p.12; Anarşi altında iş birliğiyle alakalı çalışma için ayrıca bkz. Joseph M. Grieco, "Anarchy and the Limits of Cooperation: A Realist Critique of the Newest Liberal Institutionalism", **International Organization**, Vol. 42, No. 3 (Summer 1988), pp. 498-500.

⁵² Mearsheimer, "The False Promise of International Institutions", pp. 5-49.

Devletlerin materyal kapasitelerinin ve buna bağılı olarak güç dengesinin temel dinamik olarak alınması gerektiğini savunanların temel dayanak noktalarından birisi devletlerin niyetlerinin hiçbir zaman bilinemeyeceğine dair varsayımdır. Zira niyetler hızlı bir şekilde değişebilmektedir. Bu tablodan devletlerin illaki düşmanca niyetlere sahip olduğu sonucu çıkarılmamalıdır. Belki de sistem içerisinde yer alan devletler gerçekten bir şekilde iyi niyetlere sahip olabilir, ancak bu yargıdan emin olmak imkânsız olduğundan devletler en kötü senaryoya göre hareket ederek kendi başının çaresine bakmak durumundadır.⁵³

Kendi başının çaresine bakma konusunda ise iki muğlak nokta bulunmaktadır. Birincisi ne kadar gücün yeterli olduğuyla alakalıdır. Zira gelecekte ne olacağına dair bilinmezlik devletler için ne kadar gücün yeterli olduğunun sınırını çizmemiştir. İkinci nokta ise diğer devletlerin ne kadar güçlendiğiyle ilgilidir. Zira karşı tarafın da ne ölçüde güçlendiği anarşik uluslararası ortamda güç dengesinin korunması anlamında hayatidir. Bu sebeple devletler güç artırımını ve sistemdeki güç dengesini gözetirken karşı tarafın da ne ölçüde güçlendiğini hesaba katmak zorundadır. Devletler böylece güçlenip güçlenmemeleri gerektiğini, maliyet ve faydaların rasyonel olup olmadığını, mevcut güç dengesindeki değişimin kendi zararına olup olmadığını hesabını yapmaktadır. Böylece kendi kapasitesini arttırma ve karşı tarafın kapasitesini de baltalamak için seçimler yapmaktadırlar.⁵⁴

Devletler, öncelikli olarak anarşik uluslararası sistemde hayatta kalma eğilimindedirler. Bunun yerine getirilmesi noktasında öncelik ise toprak bütünlüğü ve içyapılarındaki otonom/siyasi özerkliklerini muhafaza etmeleridir.⁵⁵ Bu özelliklere sahip olan devletlerin birbirlerinin niyetleri hakkında en kötü senaryoya göre hareket etmeleri durumu uluslararası sistemin bu temel aktörlerini kendilerini güvenli kılabilmek için daha fazla güçlenmeye itmiştir. Bu çaba ise diğer devletlerin de güvenlik endişelerini harekete geçirmekte ve içinden çıkılmaz bir sarmala götürmektedir. Bu sarmal güvenlik ikilemi (security dilemma) olarak isimlendirilmektedir.⁵⁶ Aşağıda detaylandırılacak güç

⁵³ Mearsheimer, *Tragedy of Great Power Politics*, p.31.

⁵⁴ Stephen M. Walt, “Alliance Formation and the Balance of World Power”, **International Security**, Vol. 9, No. 4, 1985, p. 23.

⁵⁵ Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, p.31.

⁵⁶ Kavram ilk defa 1950 yılında John H. Herz’in şu çalışmasında kullanılmıştır: John H. Herz, “Idealist Internationalism and the Security Dilemma”, **World Politics** Vol. 2 No. 2, 1950, p. 157-180. Kavrama dair

dengeğine karşılık tehdit dengesi teorisinin de temel çıkış noktası güvenlik ikilemine dair söz konusu bu tartışmadır. Güvenlik ikileminde, karşı tarafın niyetlerinin bilinemediği anarşik uluslararası ortamda niyetlere dair yaşanan ve üstesinden gelinemeyen belirsizlik ortamında aktörlerden birisinin aldığı güvenlik tedbirleri diğerleri nezdinde tehdit olarak algılanır. Diğerleri de bu hamle üzerine savunma amacıyla bir hamle yapar; ikinci tarafın bu hamlesi ilk aktör tarafından karşı tarafın tehlike oluşturduğuna dair ilk varsayımı teyit eder bir şekilde yorumlanır. Böylece gerçek olmayan endişe ve yersiz bir güvenlik sarmalının devam etmesiyle sonuçlanır.⁵⁷ Bu nedensellik sarmalı içerisinde şu sırayla iki aktör savaşa giden yolu açmış olur: anarşi belirsizlik yaratır; belirsizlik korkuya yol açar, korku daha sonra güç rekabetine yol açar; güç rekabeti (uyku halindeki) bir güvenlik ikilemini harekete geçirir ve aktif hale gelmiş güvenlik ikilemi bir sarmal yoluyla savaşa yol açar.⁵⁸

Devletler asla diğer devletlerin niyetlerinden emin olmazlar. Son kertede devletler karşı tarafın revizyonist mi statükocu mu olduğunu bilmek isterler. Zira bu konuda emin olmaları karşı tarafın güç dengesini değiştirme yönündeki amacını veya mevcut güç dengesinden memnun olup olmadığını bilmelerini sağlamaktadır. Bunun hiçbir zaman bilinmeyeceğini iddia eden geleneksel güç dengesi yaklaşımını savunan görüşe göre devletlerarasındaki ilişkiler temel olarak güç merkezli okumayı zorunlu kılmakta ve bunu önermektedir. Güvenlik ikilemi bu açıdan devletler için savaşı ve rekabeti nihayetinde kaçınılmaz ve rasyonel hale getirmektedir.⁵⁹

Güç dengesinin esas olduğu bu bakış açısıyla devletlerden hangisinin diğerine tehlike oluşturduğu ve ortaya çıkacak dengesizlikle kimin ilgileneceği muğlak bir konudur. Uluslararası politikada yaşanan söz konusu belirsizlik hali realist paradigma içerisinde

literatür için ayrıca bkz. Allan Collins, "State-induced Security Dilemma: Maintaining the Tragedy", **Cooperation and Conflict**, Vol. 39, No. 1, 2004, pp. 27-44; Charles L. Glasser, "The Security Dilemma Revisited", **World Politics**, Vol.50, No. 1, 1997, pp.171-201; John H. Herz "The Security Dilemma in International Relations: Background and Present Problems", **International Relations**, vol. 17 No.4, 2003, p. 411-416.

⁵⁷ Glenn H. Snyder, *Alliance Politics*, Ithaca, NY: Cornell University Press, 1997, p.17; John Baylis and N. J. Rengger (Ed.), **Dilemmas of World Politics: International Issues in a Changing World**, New York: Oxford University Press, 1992, p.9.

⁵⁸ Shiping Tang, "Fear in International Politics: Two Positions", **International Studies Review**, vol. 10, no. 3, 2008, p.595.

⁵⁹ Robert Jervis, "Cooperation Under Security Dilemma", **World Politics**, Vol. 30, No. 2, 1978, p. 93.

önemli dinamiklerden birisidir.⁶⁰ Buna göre devletler birbirlerini dengeleyerek kendi başlarının çaresine bakmak durumundadırlar ve bu kabule göre her bir devlet diğeri için tehdittir.⁶¹ Bu açıdan bakıldığında bir bölgede oluşan güç boşluğunda bölgesel aktörlerin hepsi birbirleriyle mücadele eder ve birbirlerine tehdit oluştururlar. Tehdit dengesi tam da bu tartışma ekseninde ortaya çıkarak güvenlik ikileminin aşılabileceğini ve neden bazı devletlerin diğerlerine nazaran daha az veya daha fazla tehdit oluşturduğunu aşağıda anlatılacak bir dizi parametreyi denkleme dahil ederek açıklama getirmektedir.

1.1.2. Tehdit Dengesi (Balance of Threat)

Tehdit dengesi temel olarak güç dengesi yaklaşımının revize edilmesi üzerine kurulmuştur. Anarşik uluslararası sistemde niyetlere dair bilinmezlik devletler arasında yukarıda da bahsedildiği üzere güvenlik ikilemine sebep olmaktaydı. Tehdit dengesi yaklaşımı ise tam bu noktada güvenlik ikileminin bir ölçüde aşılabileceğini iddia etmektedir. Yapısal realistlerin temel kabul olarak gördükleri güç dengesi mekanizmasına yeni bir okuma getiren Stephen M. Walt, *The Origins of Alliance*⁶² adlı eserinde devletlerin temel olarak güç dengesine göre hareket ettiklerini kabul etmekle birlikte tehdit algılamalarına ve devletlerin tehditleri dengelemeye yönelik davranış sergilediklerine dikkat çekmektedir. Temel iddiası devletlerin gücü değil tehdidi dengeledikleri yönündedir. Devletlerin ulusal güvenlik stratejilerini belirlerken baz aldıkları temel dinamik bu yaklaşıma göre güç dengesine ek olarak tehdit algılarıdır. Bu sebeple bir devletin dış politika stratejilerinin belirlenmesinden, ittifak tercihlerine kadar birçok alanda müşterek tehdit algıları önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle çok kutuplu sistemlerde hangi aktörün hangisine tehdit oluşturacağı ve ortaya çıkan güç dengesini bozan durumlarla kimin ilgileneceğine dair muğlaklık⁶³ sebebiyle devletler bu durumda güç dengesinin yanı sıra tehdidi önceleyen bir strateji benimsemektedirler.

Walt’a göre güç dengesi kuramı devlet davranışlarını açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Dolayısıyla Walt, sadece klasik güç dengesi kuramının devlet davranışlarını açıklama

⁶⁰ Brian C. Rathbun “Uncertain about Uncertainty: Understanding the Multiple Meanings of a Crucial Concept in International Relations Theory”, *International Studies Quarterly*, Vol. 51, No. 3, 2007, p.533-557.

⁶¹ Waltz, *Theory of International Politics*, p.170

⁶² Stephen M. Walt, *The Origins of Alliances*, New York: Cornell University Press, 1990.

⁶³ Walt, *The Origins of Alliances*, p.212; Ted Hopf, “Polarity, The Offense Defense Balance, and War”, *The American Political Science Review*, Vol. 85, No. 2, 1991, p.488.

noktasındaki kısıtlılığını aydınlatmamakta, aynı zamanda bu problemin nasıl aşılacağına dair öneriler sunmaktadır. Bu bakımdan şunun altını çizmek gerekir ki; Walt'un tehdit dengesi kuramı, Waltz'un güç dengesi kuramını reddetmemekte, bilakis eksik kalan taraflarını gidermeyi amaçlamaktadır.⁶⁴

Devletlerin kurdukları ittifaklar yukarıda bahsedilen dış dengelemenin bir türüdür ve devletlerin dış politika stratejilerinde önemli bir yer tutmaktadır. İttifak temel olarak tehdit altında olan devletlerin tehdit eden karşı tarafı engelleme adına ortak çıkarlar doğrultusunda hareket etmesi olarak tanımlanmaktadır. Literatürde ittifak oluşumları için resmi anlaşmaların gerekliliğine dair bir görüş vardır. Buna göre ittifak sınıfına alınabilmesi için ortada resmi bir metnin olması gerekmektedir.⁶⁵ Örneğin ABD öncülüğünde kurulan NATO buna bir örnektir. Öte yandan Walt'a göre ise ittifak resmi veya gayri resmi olabileceği için illa resmi bir deklarasyon olmasına gerek yoktur. Dolayısıyla tehdit dengesinde meydana gelen güç pozisyonlarının incelenmesinde illa resmi ittifak olması zorunluluğu aranmaz.⁶⁶ Böylelikle aşağıda vaka analizi kısmında görüleceği üzere Suudi Arabistan liderliğinde kurulan İslam İttifakı'nın resmi olmayan ittifak türüne örnek oluşturacağı ve bir ittifak olarak algılanması gerektiğini belirtmek gerekir.

Devletlerin ne zaman ve neden ittifak kuracakları hususunda güç dengesi yaklaşımıyla tehdit dengesi yaklaşımı arasında ciddi farklar bulunmaktadır. Güç dengesi yaklaşımının devletlerin dış politika stratejilerinin yalnızca devletler arasındaki güç dağılımına göre ortaya çıktığını ileri sürdüğünü yukarıda ifade etmiştik. Buna göre devletlerin ittifak tercihinde belirleyici olan uluslararası sistemdeki askeri güç, ekonomik refah, coğrafi genişlik, nüfus miktarı, teknolojik gelişmişlik ve siyasal istikrar gibi materyal unsurlarla oluşan güç birikimidir. Güç dengesi yaklaşımı bu açıdan, devletlerin güvenliklerini korumak amacıyla kapasite dağılımına göre sistemdeki en güçlü devlete karşı dengeleme politikası izlemeleri gerektiğini ileri sürmektedir. Ancak Walt, bu yaklaşımın neden her zaman dengelemenin kurulamadığı sorusunu açıklayamadığı için eksik olduğunu ve daha

⁶⁴ Stephen M. Walt, "Keeping the World Off-balance: Self-Restraint and U.S. Foreign Policy", John Ikenberry (Ed.) **America Unrivaled: The Future of Balance of Power**, içinde, New York: Cornell University Press, 2002, pp.121-154.

⁶⁵ Glenn H. Snyder, **Alliance Politics**, Ithaca: Cornell University Press, 1997, p. 4-7,

⁶⁶ Stephen M. Walt, "Why Alliances Endure or Collapse", **Survival**, Vol. 39, No. 1, Spring 1997, pp.156-179.

başka faktörlerin dikkate alınması gerektiğini belirterek itiraz etmektedir. Walt önemli bir noktaya dikkat çekmek amacıyla şöyle demektedir; “Eğer devletler yalnızca gücü dengelemekle ilgilenseydiler, II. Dünya Savaşı’nın ardından ABD’nin elinde bulundurduğu gücü dengeleme amacıyla Avrupalı devletlerin Sovyetler Birliği ile ittifak kurmaları gerekirdi. Fakat Avrupalı devletler tam tersi davranış sergileyerek ABD ile ittifak yapıp SSCB’yi dengelemeyi tercih ettiler”.⁶⁷

Benzer şekilde örneğin, daha zayıf bir güç başka nedenlerle daha tehlikeliyse, devletler diğer güçlü devletlerle ittifak kurarak dengeleme yapabilir. Örneğin I. ve II. Dünya Savaşlarında Almanya’yı mağlup eden koalisyonlar, toplam kaynaklar bakımından Almanya’dan çok daha üstündüler, ancak Alman yayılmacılığının daha büyük tehlike oluşturduğunun ortak kabulüyle birleştiler. Zira dengeleme ve peşine takılma⁶⁸ Walt’a göre tehdide karşı bir cevap olarak ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple devletlerin oluşturabileceği tehdit düzeyini etkileyecek tüm faktörlerin dikkate alınması gerekmektedir.⁶⁹

Walt, tam da bu ve benzeri anomalileri açıklığa kavuşturma amacıyla güç dengesi yerine tehdit dengesi kuramını ortaya koymaktadır. Bu yeni yaklaşımda etkili olan şey sadece kapasite dağılımı değil, aynı zamanda tehdit dağılımıdır. Bir devletin toplam kaynakları (nüfus, endüstriyel/askeri yetenekler, teknolojik beceri) ne kadar büyükse, başkalarını tehdit etme potansiyeli o kadar büyük olsa da dayattığı tehdit düzeyi yalnızca bu gücün dağılımına dayanmaz. Uluslararası sistemdeki tehdit dağılımı ve derecesi dört faktörün eş zamanlı olarak hesaplanmasıyla belirlenmektedir. Bunlar toplam güç (aggregate power), coğrafi yakınlık (geographic proximity), saldırı gücü (offensive power) ve saldırgan niyetlerdir (aggressive intentions).⁷⁰ Güç birikimine ek olarak üç ayrı değişken dahil edildiği için Walt’un tehdit dengesi kuramı, Waltz’un güç dengesi kuramını kapsamaktadır. Burada altı çizilmesi gereken nokta devletlerin gücü değil, tehdidi dengeleme politikası izledikleridir. Bu kuram çerçevesinde dengeleme en büyük tehdit olarak görülen devlete karşı yapılırken, peşine takılma ise tehdidin geldiği devletle veya

⁶⁷ Stephen M. Walt, “Testing Theories of Alliance Formation: The Case of Southwest Asia”, **International Organisation**, Vol. 42, No.2, (Spring 1988), pp. 275-316.

⁶⁸ Bu iki kavram Bölgesel Güçlerin Dış Politika stratejileri başlıklı bölümde detaylı izah edilecektir.

⁶⁹ Walt, *The Origins of Alliance*, p. 23-25.

⁷⁰ Stephen Walt, “Alliance Formation and the Balance of World Power”, p. 25; Stephen M. Walt, **The Origins of Alliance**, 2.Edition, New York: Cornel University Press, 1990, p. 22.

daha güçlü devletle ittifak yapma mecburiyetinde kalmak anlamına gelmektedir. Buna göre devletler sistemdeki en güçlü devlete karşı dengeleme politikası izlemek yerine, diğer üç nedenden ötürü daha büyük tehlike arz eden devlete karşı bu devletle ittifak kurarlar.⁷¹ Dolayısıyla Walt'un yaklaşımında uluslararası güç dağılımında en fazla paya sahip olan devlet potansiyel tehdit olarak görülmektedir. Ancak bu devleti herhangi bir devlet karşısında gerçek ve yakın tehdit haline getiren unsurlar, söz konusu devletin tehdit algılayan devlete coğrafi yakınlığı, ona yönelik saldırgan kapasitesi ve niyetleridir.⁷²

Söz konusu tehdit olma durumunun belirlendiği parametrelerden ilki toplam güçtür. Buna göre devletler nezdinde diğer her şey eşit olduğunda, bir devletin toplam kaynakları (nüfus, endüstriyel ve askeri kapasitesi ve teknolojik kabiliyeti) ne kadar büyükse, diğerlerine karşı oluşturabileceği potansiyel tehdit o kadar büyük olur. Bu açıdan devletlerin kullanabileceği toplam güç, diğerlerine yönelik tehdidin önemli bir bileşenidir. Walt söz konusu toplam güce göre belirlenen tehdit durumunun devletlerin diğer devletleri cezalandırma ve ödüllendirmede önemli bir kriter olduğunun altını çizmektedir. Toplam güç bu açıdan devletlerin dış politika stratejilerini seçmelerinde belirleyici konumdadır. İkinci parametre ise coğrafi yakınlıktır. Buna göre gücü etkili bir şekilde karşı tarafa yansıtma kabiliyeti uzaklık arttıkça azalmaktadır. Coğrafi olarak yakında olan güçler uzaktakilere göre daha fazla tehdit oluşturmaktadır. Dolayısıyla diğer şeylerin eşit olduğu durumda devletler ittifak tercihlerini uzaktaki güçlerden ziyade yakındaki güçlere tepki olarak yapmaya daha yatkındır. Birçok aktörden aynı anda tehdit algılayan devlet için bu açıdan önceliğini yakındaki aktöre vermesi beklenmektedir. Devletlerin coğrafi olarak yakın aktörlerin tehditlerine dikkat etmesi gerektiğini belirten Walt, toplam güçle beraber coğrafi yakınlık faktörünün de dikkate alınması gerektiğini savunarak coğrafi olarak yakın olan tehdidin uzak olan tehdiye nazaran öncelenmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu sebeple ilk faktör olan toplam güç önemli olmakla birlikte yakın bölgelerde tehdit olma durumunun dikkate alınması gerekmektedir.⁷³

Üçüncü parametre saldırı gücüdür. Bir devletin, elinde bulundurduğu güç kapasitesini savunmacı amaçların ötesinde diğer devletlerin toprak bütünlüğünü ve siyasal

⁷¹ Walt, *The Origins of Alliance*, p. 17 ve p. 21-22.

⁷² Walt, "Alliance Formation and the Balance of Power", p. 72; David Priess, "Balance of Threat Theory and the Genesis of the Gulf Cooperation Council: An Interpretative Case Study", *Security Studies*, Vol. 5, No. 4, 1996, pp. 143-71.

⁷³ Walt, *The Origins of Alliances*, p. 23-24

bağımsızlığını tehlikeye atacak seviyeye taşınmasıdır. Saldırı gücü bu açıdan savunma amaçlı olmayan askeri kabiliyetler anlamına gelmektedir. Diğer tüm şartlar eşit olduğunda yayılmacı amaçlarıyla saldırı kapasitesi fazla olan taraf öncelikle ilgilenilmesi gereken tehdit olarak tanımlanmaktadır. Saldırı gücü, toplam güç ile oldukça yakın olmasına rağmen aynı değildir. Saldırı gücü, başka bir devletin egemenliğini veya toprak bütünlüğünü kabul edilebilir bir maliyetle tehdit etme yeteneğidir. Toplam gücün saldırı gücüne dönüştürülebilme kolaylığı herhangi belirli bir dönemde saldırı veya savunmanın göreceli avantajını belirleyen çeşitli faktörlerden etkilendiği için saldırı gücü değişiklik göstermektedir.⁷⁴

Tehdidin derecesini etkileyen son parametre ise saldırgan niyetlerdir. Devletlerin saldırgan niyetlerini ortaya koyması diğerleri tarafından tehdit olarak algılanabilir. Örneğin Nazi Almanyası, önemli bir askeri gücü son derece tehlikeli hırslarla birleştirdiği için diğer devletler tarafından oluşturulan koalisyonla karşı karşıya kaldı. Öte yandan Walt'a göre oldukça mütevazı kapasiteye sahip devletler bile, özellikle saldırgan olarak algılanırlarsa, diğerlerini dengeleme arayışına teşvik edebilirler. Bu sebeple bir devlet değiştirilemez bir şekilde saldırgan olarak algılanırsa, diğer devletlerin onu dengelemekten başka çaresi yoktur.⁷⁵

Aşağıda detaylandırılacak dış politika stratejilerinden dengeleme ve peşine takılma stratejileri çoğunlukla tehdide göre şekillenmektedir. Bu noktada kapasitelerin dağılımına odaklanılan güç dengesi Walt'a göre eksiktir. Zira devlet adamları potansiyel tehditler ve muhtemel müttefikleri tanımlamada diğer faktörleri göz ardı etmektedir. Her ne kadar güç, onların hesaplamalarında önemli bir faktör olsa da tek faktör değildir. Bu sebeple Walt, devletlerin yalnızca güce karşılık olarak ittifak kurmak yerine, en fazla tehdit edici güçle veya ona karşı ittifak yapacağını belirtmektedir. Bu noktada bir devlet, en fazla tehdit olan devlete karşı ittifak kurulabilirken tehdidin kendisiyle yani söz konusu devletle de ittifak kurulabileceğini ifade etmektedir.⁷⁶

⁷⁴ Walt, *The Origins of Alliance*, p. 24-25; Devletlerin saldırı ve savunma kabiliyetlerine dair tartışma için bkz. Robert Jervis, "Cooperation Under the Security Dilemma", **World Politics**, Vol. 30, No. 2, (January 1978): pp. 167–214; Greg Cashman, **What Causes War? An Introduction to Theories of International Conflict**. Second, Rowman&Littlefield, 2013, pp.380-385.

⁷⁵ Walt, *The Origins of Alliances*, p.25.

⁷⁶ Stephen M. Walt "Alliance Formation and the Balance of World Power", p.8-9; Walt, *The Origins of Alliance*, p. 21.

Tehdidin derecesini ve mahiyetini belirleyen bu dört parametre devletlerin dış politika stratejilerinde önemli bir yer tutmaktadır. Açıklama zemini olarak tehdidi merkeze alan bu yaklaşım devletlerin dış politika stratejilerini, ittifak tercihlerini yaparken dikkate alacakları dinamikleri görme açısından daha detaylı bir okuma imkânı sunmaktadır.

Bu çalışma devletlerin rekabet ve dış politika tercihlerinde yapısal realizm içerisinde yer alan güç dengesi yerine tehdit dengesini dikkate aldıklarını savunmaktadır. Özellikle bölgesel sistemin çok kutuplu yapısına denk gelen zaman aralığının ele alındığı vaka incelemesinde bölgesel güç statüsündeki devletlerin, güç dengesini göz önünde bulundurmalarına karşılık dış politika stratejilerinde öncelikli olarak tehdit dengesine göre hareket ettikleri görülmektedir. Tehdit dengesine dair ifade edilen tüm bu parametreler tezin vaka incelemesinde iki bölgesel aktörün (Suudi Arabistan ve İran) neden birbirleriyle diğer aktörlere kıyasla daha fazla rekabet ettiklerini açıklama noktasında önemli bir görev görecektir. Bu da aynı bölgede yer alan benzer bir kapasiteye sahip birçok aktörden neden ikisi arasında rekabet ve çatışma durumunun daha fazla yaşandığını anlamlandırma açısından kullanışlı olmaktadır. Ancak bölgesel aktörlerin dış politika stratejilerine geçmeden evvel bu stratejilerin belirlenmesinde bağımsız değişken görevi gören süper gücün grand stratejisi ve incelenen dönem ve öncesindeki grand stratejideki değişimi anlamlandırmak gerekmektedir. Takip eden bölümde ilgili dönemin sistemik özellikleri çerçevesinde süper gücün statüsü ve tercih ettiği iki grand stratejinin kavramsal açıklaması yapılacaktır.

1.2. Süper Gücün Grand Stratejisi ve Uluslararası Sistemin Yapısı

Grand kelimesi bir ülke tarafından planlanan stratejik girişimin, zaman (uzun vadeli), menfaatler (ilgili çıkarlar büyük, önemli ve en kalıcı olanlardır) ve kapsamlılık (dünyadaki birçok alandaki politikaları için bir plan veya yol gösterici bir mantık) açısından büyük ölçekli doğasına vurgu yapmaktadır. Bu sebeple grand strateji bir yönetimden diğerine ve tek bir başkanlık içinde değişen dış politikadan çok daha az değişkendir. Dış politika analizi genellikle bu tür değişimlerle meşgul olsa da grand strateji çalışmaları, bir ülkenin dünyaya yaklaşımının kapsadığı tüm konulara geniş bir şekilde bakan daha uzun vadeli bir perspektifi temsil etmektedir.⁷⁷ Bu açıdan bir devletin

⁷⁷ Stephen Brooks and William C. Wohlforth, **America Abroad: The United States' Global Role in the 21st Century**, New York: Oxford University Press, 2016, p. 75; Hal Brands, **What Good Is Grand**

liderlerine hangi hedefleri belirlemeleri gerektiğini ve bu hedeflere ulaşmak için ülkelerinin askeri, ekonomik ve siyasi gücünü en iyi nasıl kullanabileceklerini söyler. Grand strateji bu anlamda bir devletin güvenliğini temin amacıyla oluşturduğu büyük strateji anlamına gelmektedir.⁷⁸ Buradaki güvenliği belirleyen dinamikler ise egemenlik, bölgesel bütünlük ve sistemde yer alan güç dengesi içerisindeki pozisyon gibi unsurlardır. Bu sebeple uzun süreli ve daha kapsamlı bir yaklaşımı ifade etmektedir. Dış politika, karar vericilerin uygulamalarıyla değişiklik gösterebilse de söz konusu belirlenmiş grand strateji çerçevesinde kalmaya devam etmektedir.

ABD’de grand stratejiye dair tartışmalar 2. Dünya Savaşı sonrası dönemde ağırlık kazanmaktadır. Zira 2. Dünya Savaşı öncesi dönemde yalnızcılık/izolasyonizm merkezli ilerleyen Amerikan dış politikası, Soğuk Savaş’la birlikte Sovyetlerin ‘çevrelenmesi’ etrafında şekillenmiştir. Soğuk Savaş’ın ardından Amerikan grand stratejisinin ise temel olarak genişlemeye doğru bir stratejiye geçtiği görüşü hakimdir.⁷⁹ Yeni dönemde yeni yalnızcılık (neo-İzolasyonizm), seçici angajman (selective engagement), ortak güvenlik (cooperative security), üstünlükçülük (primacy) vb. stratejik tanımlamalar ortaya konulmuştur.⁸⁰ Dolayısıyla sistemdeki kapasitelerin dağılımı, tehdit unsurları, göreceli güç farklılıkları gibi unsurlar grand stratejideki değişimlerin arkasındaki nedenlerdir.

Grand stratejideki değişiklikleri açıklamak için tehditlerin değişen konfigürasyonuyla birlikte uluslararası sistem içindeki değişen güç dağılımlarına bakılması gerekir.⁸¹ Kutupluluk olarak da adlandırılan bu sınıflandırma tek kutuplu (baskın gücün olduğu/hegemonik),⁸² çift kutuplu⁸³ veya çok kutuplu⁸⁴ olarak tasnif edilmektedir.⁸⁵ Bu çerçevede sistem içerisinde güç dağılımı iki devletin ağırlığındaysa bu sistemlere çift

Strategy? Power and Purpose in American Statecraft from Harry S. Truman to George W. Bush, Ithaca, N.Y: Cornell University Press, 2014, p. 3.

⁷⁸ Barry R. Posen, **Restraint A New Foundation for U.S. Grand Strategy**. Ithaca: Cornell University Press, 2014, p.135.

⁷⁹ Barry R. Posen and Andrew L. Ross, “Competing Visions for U.S. Grand Strategy”, **International Security**, Vol. 21, No. 3 (Winter 1996/97), p.6.

⁸⁰ Stephen Brooks, John Ikenberry and William Wohlforth, **Don’t Come Home America: The Case against Retrenchment**, International Security, Vol. 37, No. 3, Winter 2012/13, pp. 7-51.

⁸¹ Barry R. Posen, **The Sources of Military Doctrine: France, Britain, and Germany between the World Wars**, Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1984, p. 7-8, 239.

⁸² Nuno P. Monteiro, **Theory of Unipolar Politics**, New York: Cambridge University Press, 2014.

⁸³ Kenneth N. Waltz, “The Stability of a Bipolar World”, **Daedalus**, Vol. 93, No. 3, 1964, pp. 881-909.

⁸⁴Karl W. Deutsch and K. David Singer, “Multipolar Power Systems and International Stability”, **World Politics**, No 16, (April 1964), pp.390-406.

⁸⁵ Robert Gilpin, *War And Change in World Politics*, p. 29.

kutuplu, ikiden fazla devletin etrafında güç birikimi yaşıyorsa çok kutuplu olarak isimlendirilmektedir. Tek bir güç benzersiz bir güç kapasitesine sahip ise bu da tek kutuplu/hegemonik olarak tanımlanmaktadır.⁸⁶ Söz konusu bu sistemler güç dağılımı açısından bu farkları sebebiyle devletlerin dış politikaları üzerinde farklı etki doğurmaktadır. Güç dağılımı ve kapasite dağılımını da ifade eden kutupluluk söz konusu dağılımın ortaya konulmasını sağlayan temel çıkış noktasıdır.⁸⁷

Kutupluluk ülkelerin nüfusunun, coğrafyasının, doğal kaynaklarının, ekonomik ve askeri gücünün büyüklüğü tarafından belirlenmektedir.⁸⁸ Bu açıdan onu oluşturan aktörler uluslararası sistemin işleyişinin anlaşılması ve belirlenmesi anlamında en önemli unsurdur. Kutupluluk aynı zamanda sistemin önemli bir belirleyicisi olduğundan devletlerin dış politika davranışları üzerinde doğrudan etkiye sahiptir. Yukarıdaki bölümde de ifade edildiği üzere söz konusu sistem içerisindeki güç dağılımına göre devletler dış politika kararlarını şekillendirmekte ve stratejiler belirlemektedirler. Kapasite dağılımının gözden geçirilmesi, devletlerin bu değişimlere göre dış politikalarında karşılarına çıkan fırsat ve tehditlere göre hareket etmeleri anarşik bir uluslararası sistemde elzemdir.⁸⁹

Kutupluluk bu anlamda sistemdeki büyük güç sayısı ile belirlenmektedir. Modern anlamda dünya siyasi tarihine bakıldığında 1648 Vestfalya Antlaşması'ndan II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar olan dönemde uluslararası sistem çok kutuplu olarak tanımlanmaktadır. Bu dönemde toplam 12 devlet büyük güç statüsüne ulaşmış ve güç mücadelesi vermiştir. Büyük güç statüsüne sahip devlet sayısının azalıp çoğalması ve bir devletin büyük güç kapasitesini kaybetmesi veya başka bir devletin büyük güç kapasitesine erişmesi sistemin çok kutuplu yapısını değiştirmemiştir. Çünkü bu süreçte büyük güç sayısı üçün altına inmemiştir. II. Dünya Savaşı sonrasında ise uluslararası sistemin yapısı çok kutupluluktan çift kutupluluğa geçmiştir. Çünkü bu savaş sonrasında sistemdeki güç sayısı ABD ve SSCB olmak üzere iki süper güce inmiş ve bunların güç

⁸⁶ Edward D. Mansfield, "Concentration, Polarity and the Distribution of Power", **International Studies Quarterly**, Vol. 37, No. 1, March 1993, p.107.

⁸⁷ John Ikenberry, Michael Mastanduno and William C. Wohlforth "Introduction: Unipolarity, State Behavior, and System Consequences", **World Politics**, Vol. 61, No. 1, 2009, p.5.

⁸⁸ Waltz, *Theory of International Politics*, p.131.

⁸⁹ Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, p.334.

kapasiteleriyle karşılaştırılacak kapasiteye sahip olan üçüncü bir devlet kalmamıştır.⁹⁰ SSCB'nin 1989 yılında yıkılması ise iki kutuptan birisinin kapasite dağılımında önemini kaybetmesiyle sonuçlanmış ve sistemde tek bir süper gücün kendi bölgesinde hegemon olduğu döneme girilmiştir.⁹¹

Çalışmanın incelediği dönem itibariyle diyebiliriz ki küresel sistem her ne kadar yakın bir zamanda dönüşüm içerisine girme yönünde büyük beklentileri barındırsa da halen tek bir süper gücün hegemon/baskın konumda olduğu özelliğini korumaktadır. Bu görüşe göre SSCB'nin dağılmasıyla başlayan bu süreç günümüze kadar genel olarak tek kutuplu olarak isimlendirilmektedir. Bu kavramsallaştırmayla alakalı tartışmalar halen yapılmaktadır. Örneğin Mearsheimer, tek kutuplu sistem tanımlamasını kabul etmeyerek mevcut sistemi dengesiz çok kutuplu olarak tanımlamaktadır. Bunu dengesiz olarak tanımlamamıza sebep olan şey tek bir süper gücün bölgesel hegemon olmasından kaynaklanmaktadır.⁹² Glenn Snyder ise aslında bu kavramın tek kutupluluk anlamına geldiğini dile getirerek dengesiz çok kutupluluk kavramına itiraz etmektedir.⁹³ Netice itibariyle kavramsallaştırmalar ve isimlendirmeler farklı olsa da sistemin tek bir bölgesel hegemon güç/süper güç tarafından domine edilmesi sebebiyle bu çalışmanın incelediği dönem tek süper gücün olduğu veya baskın gücün merkezde olduğu sistem olarak adlandırılmaktadır.⁹⁴

⁹⁰ Kenneth N. Waltz, "The Emerging Structure of International Politics", **International Security**, Vol.18, No. 2, (Fall 1993), pp.44-79; Bu on iki devlet Osmanlı İmparatorluğu (Türkiye), İsveç, Hollanda, İspanya, Avusturya (Avusturya Macaristan), Fransa, İngiltere (Büyük Britanya), Prusya (Almanya), Rusya (Sovyetler Birliği), İtalya, Japonya ve ABD'den oluşmaktadır. Bkz. Waltz, *Theory of International Politics*, 1979, p.162.

⁹¹ Christopher J. Fettweis, **Psychology of a Superpower: Security and Dominance in U.S. Foreign Policy**, New York: Columbia University Press, 2018, p.16.

⁹² Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, p.335.

⁹³ Glenn H. Snyder, "Mearsheimer's World-Offensive Realism and the Struggle for Security: A Review Essay", **International Security**, Vol. 27, No. 1, 2002, pp. 149–73.

⁹⁴ Soğuk Savaş sonrası ABD'nin dünyadaki tek bölgesel hegemon olma konumu ve tek kutuplu uluslararası sisteme dair değerlendirmeler ve tartışmalar için bkz. Charles Krauthammer, "The Unipolar Moment", **Foreign Affairs**, Vol. 70, No.1, 1990/91, pp.23-33; Nuno P. Monteiro, **Theory of Unipolar Politics**, Cambridge: Cambridge University Press, 2014; Michael Beckley, **Unrivaled Why America Will Remain the World's Sole Superpower**, Ithaca: Cornell University Press, 2018; Stephen M. Walt, "Alliances in Unipolar World", **World Politics**, Vol.61, No.1, (January 2009), pp. 86-120; Christopher Layne, "The Unipolar Illusion Revisited: The Coming End of the United State's Unipolar Moment", **International Security**, Vol.31. No.2, (Fall 2006), pp.7-41; William C. Wohlforth, "The Stability of a Unipolar World", **International Security**, Vol.24, No.1 (Summer 1999), pp.5-41; Kenneth N. Waltz, "Structural Realism after the Cold War", **International Security**, Vol. 25, No.1 (2000), pp.5-41; Robert Jervis, "Unipolarity: A Structural Perspective", **World Politics**, Vol.61, No.1, (January 2009), pp.188-213; Stephen G. Brooks and William C. Wohlforth, **America Abroad: the United States' Global Role in the 21st Century**, New York, NY: Oxford University Press, 2016.

1991 sonrasında küresel ölçekte devletlerin askeri kapasitesi anlamında kayda değer bir değişim yaşandı. Soğuk savaş sonrası dünyadaki tek bölgesel hegemon olarak ABD'nin yer aldığı yeni evre küresel güç dağılımını temelden değiştirerek devletlerin dış politika stratejilerini doğrudan etkiledi. Modern dönemde dünyada askeri kapasite, ekonomik güç, teknolojik parametreler göz önünde bulundurulduğunda hiçbir ülke ABD'nin Soğuk Savaş sonrası elde ettiği pozisyonuna sahip olmamıştır.⁹⁵ Süper güç olarak tanımlanan bu statü genel itibariyle kapasitelerin dağılımı içerisindeki bu benzersiz konuma işaret etmektedir. Elbette gücü ölçmek oldukça göreceli ve tanımlaması zordur zira onu kavramsallaştırmanın birçok yolu var.⁹⁶ Ancak maddi güç unsurlarını temel alarak yapılan sınıflandırma, kıyaslanabilmesi ve devletlerin kapasitelerini en iyi yansıtması bakımından temel ölçüttür. Diğer devletlerle kıyaslanabilmesi açısından devletlerin maddi kapasitelerini belirleyen unsurların hesaplanması bu açıdan önemlidir. Materyal kapasiteleri belirleyen parametreler ise askeri kapasite, coğrafi özellik ve büyüklük, nüfus, ekonomik kapasite, teknolojik gelişmişlik ve politik açıdan istikrarlı olup olmaması gibi unsurlardır. Süper güç bu açıdan başta askeri alanda belirgin bir şekilde üstün/baskın⁹⁷ olmak üzere sistemde benzersiz güce sahip olan ülkedir.

Süper gücün bu alanların her birindeki kapasitesi diğer devletler arasında en güçlülerin sahip olduğu yeteneklerle orantılı bir şekilde fazla olmalıdır. Bu nedenle, gücün bu unsurları açısından rekabet edebilir kapasiteye sahip olmalıdır. Uygulamada, nispeten küçük bir toprak parçasına veya nüfusa veya ikinci sınıf bir ekonomiye sahip olan bir ülke bu anlamda süper güç statüsünde sayılmamalıdır. Bu sebeple süper güç statüsü, göreceli güç değerlendirmelerine dayanmaktadır. Göreceli güç değerlendirmesinde olmazsa olmaz ölçüt ise askeri kapasitenin görece üstün olmasından geçmektedir. Askeri güç, uluslararası politikanın son çaresi (ultima ratio) olduğu için, devletler diğer tüm güç unsurlarında üstün kapasitelere sahip olmanın yanı sıra, sistemdeki en güçlü devlet(ler)den üstün yeteneklere sahip olmalıdır. Aynı zamanda diğer büyük güçlerin ittifak yapma ihtimali karşısında da materyal kapasitesini düzenleyebilme ve görece

⁹⁵ Charles Krauthammer, "The Unipolar Moment Revisited", **The National Interest**, No.70, 2002, p.13; Michael Beckley, *Unrivaled: Why America Will Remain the World's Sole Superpower*, 2. Bölüm.

⁹⁶ Joseph S. Nye Jr, **The Future of Power**, New York: Public Affairs, 2011.

⁹⁷ Çalışmada süper gücün benzersiz konumunu belirtmek için 'baskın güç' ifadesi de kullanılmaktadır.

gücünü arttırma kapasitesine sahip olmalıdır. Askeri güç kapasitesi, diğerleri karşısında büyük oranda geride kalan bir devlet süper güç vasfını kaybetmiş demektir.⁹⁸

Süper güç, gerçekleştirdiği savunma savaşlarında yenilgiyi önleyebilme kabiliyetine sahip ve kendi bölgesi dışında da global ölçekte tek başına başka bir ülkenin yardımı olmaksızın siyasi ve askeri müdahale gücünü kullanabilen aktördür. Bu açıdan, sistemik etki doğurabilecek dinamikleri gerçekleştirme kapasitesine sahiptir.⁹⁹ Süper gücün bu konumu, dünyanın herhangi bir bölgesinde yaşanan gelişmeler karşısında garantör, müttefik veya tehdit olarak aktif bir oyuncu olmayı gerekli kılmaktadır.¹⁰⁰ Süper güç aynı zamanda nükleer kapasiteye de sahiptir. Bu, nükleer silah sayısının fazla olması anlamında değildir. Nükleer üstünlüğün en önemli ayağı nükleer silaha sahip düşman bir ülkenin nükleer misilleme kapasitesini yok etme kabiliyetini ifade eden bir üstünlüktür.¹⁰¹ Dolayısıyla nükleer başlık sayısının fazla olması tek başına yeterli bir ölçüt değildir. Zira bunları harekete geçirme, ilk vuruşta (muhtemel bir ilk nükleer saldırı) karşı tarafın nükleer cephaneliğine ciddi zarar verme, aynı zamanda muhtemel bir savaş durumunda kendi silahlarının vurulmalarını önleme veya nükleer bir saldırıyı toprakları dışında engelleme kabiliyeti gibi unsurlar da önem kazanmaktadır.¹⁰²

Uluslararası sistemdeki güç dağılımındaki farklılaşmalar devletler arasındaki çatışma ve barışları, ittifak siyasetlerini ve güç dengesi gibi durumları izah etme noktasında bağımsız değişken görevi görmektedir. Dolayısıyla bu bağımsız değişkeni belirleyebilmek için incelenen dönemde sistemdeki güç dağılımı, kutupluluk sayısı gibi unsurların belirlenmesi önem arz etmektedir. Zira sistem içerisinde yer alan büyük ve süper güçler güç dağılımını belirlemekte ve devletlerin dış politika stratejilerinin oluşumunda temel bağımsız değişken olmaktadır. Bir üst otoritenin olmadığı uluslararası sistemin anarşik yapısında tek başına süper güç konumunda olan devlet sistemdeki güç dağılımında görece eşsiz bir konuma sahiptir. Bu sebeple süper gücün gerçekleştirdiği bir eylem sistemik

⁹⁸ Nuno P. Monteiro, **Theory of Unipolar Politics**, New York, Cambridge University Press, 2014, p.44-45; Barry Buzan, and Ole Wæver. **Regions and Powers: The Structure of International Security**. Cambridge: Cambridge University Press, 2003, p. 32.

⁹⁹ Barry Buzan and Ole Wæver. *Regions and Powers: The Structure of International Security*. p.32-34.

¹⁰⁰ Barry Buzan, **The United States and the Great Powers**, Cambridge and Malden: Polity, 2004, p.69.

¹⁰¹ Keir A. Lieber and Daryl G. Press, "The Rise of U.S. Nuclear Primacy", **Foreign Affairs**, Vol. 85, No. 2, (March/April 2006), pp. 42–54.

¹⁰² Rusya ve ABD'nin nükleer üstünlüğünü kıyaslayan detaylı bir çalışma için bkznz. Lieber, Keir A., and Daryl G. Press. "The End of MAD? The Nuclear Dimension of U.S. Primacy", **International Security**, vol. 30, no. 4, Apr. 2006, pp. 7–44.

unsura evirilerek diğerk devletlerin dış politikasının temel belirleyicisi haline gelmektedir. Baskın gúcün dış politika mekanizmasında aldığı bir karar sistem içerisindeki görece konumu sebebiyle dünyanın diğerk bölgelerindeki devletler arası ilişkilere, ittifak yapılarına sistemik etki gibi yön vermektedir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde iki kutuptan birisi olan SSCB'nin dağılmış olması ABD'yi sistemdeki en güçlü devlet konumuna yükseltmiş ve kendisine rakip olabilecek devletlerle arasındaki materyal kapasiteyi devasa bir şekilde arttırmıştır. ABD'nin uluslararası alandaki bu rakipsiz konumu (dünyadaki tek bölgesel hegemon olmasının getirisiyle tehditten azade olması) başka bir güç tarafından kısıtlanmasının önünü almış ve grand strateji açısından birçok seçeneği uygulama serbestisi vermiştir. Bu dönem itibariyle Amerikan grand stratejileri birçok açıdan farklı şekilde yorumlanmış olsa da temel itibariyle stratejik g arttırımı ortak amacında birleşmiştir.¹⁰³ Bu noktada şunu belirtmekte yarar var: Bu alışma süper gn (ABD) grand stratejik tercihlerinin ve dış politika davranışlarının kökenlerine dair farklı analiz dzeylerindeki¹⁰⁴ ayırımlar ve açıklamalar içerisinden sistemik olanlarla ilgilenmekte ve bunun sonuçlarına odaklanmaktadır. Dolayısıyla grand stratejinin ortaya çıkışıyla ilgili tartışmalar ve neden bu grand stratejinin tercih edildiğine dair yapılan diğerk analiz düzeyi yaklaşımlarıyla ilgilenmemektedir.

Süper gn üstün konumu ve sistem içerisinde yer alan diğerk ülkelerle arasındaki bariz g farkı,¹⁰⁵ uluslararası alanda yaşanan değişimler ve istikrarsızlıkları anlamlandırmak için söz konusu ülkenin hangi politikayı nasıl uyguladığına bakılmasını önemli hale getirmektedir. Sistem içerisinde yer alan diğerk aktörler bu sebeple dış politika stratejilerini belirlerken süper gn küresel ölçekte nasıl konumlandığını ve ne yönde grand stratejiler izlediğini göz önünde bulundururlar. Kutupluluk içerisinde “kutup aktörü” konumundaki bir aktörün veya aktörler ittifakının davranışları sistemin belirleyiciliği açısından hayati önemdedir. Söz konusu aktör/aktörler farklı grand strateji kararları uyguladıklarında

¹⁰³ Hasan Basri Yalçın ve Bekir İlhan, “Tek Kutuplu Sistemde Süper Güç Davranışı: Soğuk Savaş Sonrası Amerikan Dış Politikası ve Trump Dönemi”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Vol. 21, No. 2, 2020, p.553.

¹⁰⁴ Kenneth N. Waltz, *Man, the State, and War: A Theoretical Analysis*.

¹⁰⁵ Barry R. Posen, “Command of the Commons: The Military Foundation of US Hegemony”, *International Security*, Vol. 28, No. 1, 2003, pp. 5-46.

uluslararası sistemin yapısını değiştirebilecek etkiler doğurabilirler.¹⁰⁶ Bu durumda sistemde ayrıcalıklı konumdaki süper gücün grand stratejisindeki değişim doğrudan sistemik etkiyi beraberinde getirmekte ve tüm aktörlerin (hem küçük hem de büyük güçlerin) dış politika davranışlarını etkilemektedir.¹⁰⁷

Farklı teorilerin içinde bulunduğumuz sistemde yer alan tek bölgesel hegemonun (ABD) grand stratejisine dair birçok farklı açıklaması mevcuttur. Ancak temel tartışma ve farklılık liberaller ile realistler arasında yaşanmaktadır. Bir kesim, global ölçekte süper güç konumundaki bir ülkenin eninde sonunda bir karşı dengeleme (counter-balancing) ile karşılaşacağı ve bunun kaçınılmaz olduğunu veya çok kutupluluğa geçişin en azından kontrol edilebilir olabileceğini vurgulamaktadır.¹⁰⁸ Buna karşılık diğer bir kesim (çoğunlukla liberaller) söz konusu bu karşı dengeleme sürecini önlemenin nedensel mekanizmalarına dair görüşlerde farklılaşıyorlar da bunun kaçınılmaz bir şey olmadığını belirtmektedir.¹⁰⁹ Bu açıdan derin karşılıklı bağımlılık, liberal ortak değerler ve kurumlar ile bir güvenlik toplumu oluşturulabileceği ve bu durumda savaş ihtimalinin düşünülemeyeceği vurgulanmaktadır.¹¹⁰ Yapısal realistler arasındaki genel kanaatin aksine, içlerinden bir kısmı da bu görüşe katılarak bunun önlenebileceğini belirtmektedirler. Söz konusu karşı dengelemenin diğer ülkeleri daha az tehdit eder politikalarla önlenebileceğini savunmaktadırlar. Bunlar aynı zamanda süper gücün agresif grand strateji takip etmesi durumunda karşı dengeleme ve daha fazla dirençe karşılaşacağı konusunda da hemfikirdirler.¹¹¹ Dolayısıyla temel nokta söz konusu

¹⁰⁶ Alida Tomja, “Polarity and International System Consequences”, **Interdisciplinary Journal of Research and Development**, Vol. 1, No. 1, 2014, p.58.

¹⁰⁷Nuno P. Monteiro, **Theory of Unipolar Politics**, p. 63.

¹⁰⁸Christopher Layne, “The Unipolar Illusion: Why New Great Powers Will Rise”, p.45; Kenneth Waltz, “Structural Realism after the Cold War”, **International Security**, vol. 25, no. 1, 2000, pp. 5–41; John J. Mearsheimer, **The Great Delusion: Liberal Dreams and International Realities**, New Haven: Yale University Press, 2018.

¹⁰⁹ Robert J. Art, **A Grand Strategy for America**, Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 2003; G. John Ikenberry, ed., **America Unrivaled: The Future of the Balance of Power**, Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 2002; Joseph S. Nye Jr., **The Paradox of American Power: Why the World's Only Superpower Can't Go It Alone**, New York: Oxford University Press, 2002. Söz konusu literatür ve tartışmalar için hem son dönem hem de 2000'lerin başında yaşanan tartışmalara dair iki ayrı review article için ayrıca bkz. Aaron McKeil, “The Limits of Realism after Liberal Hegemony”, **Journal of Global Security Studies**, vol. 7, no. 1, 2022, pp. 1–11; Colin Dueck, “New Perspectives on American Grand Strategy”, **International Security**, vol. 28, no. 4, 2004, p.201. pp. 197–216.

¹¹⁰ Thomas Risse-Kappen, “Ideas do not Float Freely: Transnational Coalitions, Domestic Structures, and the End of the Cold War”, **International Organization**, Vol. 48, No. 2 (Spring, 1994), pp. 185-214

¹¹¹ Colin Dueck, “New Perspectives on American Grand Strategy”, p.200. Bu realistler arasında Stephen Walt, Michael Mastanduno gibi akademisyenler vardır. Bknz. Stephen Walt, **Taming American Power: The Global Responses to American Primacy**, New York: Norton, 2006.

ayrıcalıklı konumun devam ettirilmesine yönelik stratejik farklılıklarla alakalıdır. Bir kesim bunun tamamen önlenebileceğini belirtirken diğer bir kesim bu durumun önlenemez olduğunu en azından karşı dengelemenin süresinin uzatılması veya süper gücün buna uygun stratejiler geliştirmesi gerektiğini ifade etmektedir. Takip eden bölümde söz konusu temel incelenen dönemdeki süper güç konumundaki ABD'nin izlediği iki farklı grand stratejik tercihin kavramsal çerçevesi çizilmektedir. Böylece tezin incelediği döneme dair grand stratejik tercihler ve grand stratejideki değişim ele alınacaktır.

1.2.1. Liberal Hegemonya

Küresel güç dağılımı uluslararası düzenin mahiyetini ve sınırlılıklarını belirlemektedir. Ancak tek bir baskın gücün olduğu uluslararası sistemde bu baskın gücün siyasi ideolojisi de önem kazanmaktadır. Liberal uluslararası düzen, yalnızca lider devletin liberal bir demokrasi olduğu tek bir süper gücün yer aldığı sistemlerde ortaya çıkabilir.¹¹² Dolayısıyla Soğuk Savaş sonrasında tek bir süper gücün baskın olduğu bir sistemde bu konumdaki gücün grand strateji seçeneklerinden birisi liberal hegemonya stratejisidir.¹¹³ İki kutuplu düzenin kazananı konumundaki (ABD) ülkenin, kendi değerlerinin (liberal) zaferini ilan etmesi tüm dünyada bunun üzerine bir hegemonya inşa etme stratejisini beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede mevcut gücünü artırma veya koruma yönünde uzun vadeli projeksiyonlar ortaya konulmuştur. Bu grand stratejinin uygulaması dünyanın farklı bölgelerinde farklı uygulamalarla karşımıza çıksa da temel olarak baskın güç konumundaki ülkenin benimsediği ve fayda sağladığı düzenin devamlılığı için askeri müdahalelerden, uluslararası kurumlar aracılığıyla entegrasyona ve liberal demokrasilerin (baskın gücün çıkarları doğrultusunda) yaygınlaştırılmasına kadar birçok sahada uygulaması görülmektedir.

Ikenberry liberal hegemonyayı “özgün bir liberal uluslararası düzen türü veya liberal hegemonik bir düzen” olarak tanımlamaktadır. Bu açıdan tek süper güç konumundaki

¹¹² John J. Mearsheimer, “Bound to Fail The Rise and Fall of the Liberal International Order”, **International Security**, Vol. 43, No. 4, 2019, p.7.

¹¹³ G. John Ikenberry, ed., **America Unrivaled: The Future of the Balance of Power**; G. John Ikenberry **Liberal Leviathan: The Origins, Crisis, and Transformation of the American World Order**, Princeton, NJ: Princeton University Press, 2011; Georg Sorenson, **A Liberal World Order in Crisis: Choosing Between Imposition and Restraint**, Ithaca, NY: Cornell University Press, 2011; John J. Mearsheimer, *The Great Delusion: Liberal Dreams and International Realities*, pp.120-152.

ülke sadece açık ve belirli kurallara dayalı düzeni teşvik etmekle kalmamakta aynı zamanda bu düzenin de hegemonik organizatörü ve yöneticisi rolünü de üstlenmektedir.¹¹⁴ Söz konusu düzen, iş birliğini teşvik etmekte, böylece sadece düzenin teminatı konumundaki süper gücün müttefiklerine değil aynı zamanda süper gücün kendisini de diğer ülkeler açısından korkulmaması gereken bir güç olarak ortaya çıkarmaktadır. Böylece karşılıklı bağımlılık, ortak değerler vb. dinamiklerle süper gücün hegemonyası altında düzenin devam edeceği varsayılır. Bu sebeple liberal hegemonya temel olarak baskın gücün görece üstün konumuyla istikrarlı, liberal bir uluslararası düzenin tesis edilebileceğini ve bu sayede hegemonyasının devam edebileceğini iddia etmektedir.¹¹⁵

Waltz, mevcut güç dağılımının tek bir devlet lehine aşırı dengesiz olduğundan hareketle güç dengesi yaklaşımı çerçevesinde mevcut düzenin eninde sonunda sona ereceğini savunmaktadır.¹¹⁶ Dolayısıyla söz konusu süper gücün ağırlığının olduğu bu süreç, ona göre bir geçiş sürecidir ve bir şekilde karşı dengelemeyle karşılaşacaktır. Bu görüşün karşısında yer alanlar ise liberal hegemonya stratejisiyle mevcut düzenin devam ettirilebileceğini ortaya koymaktadırlar. Bu dinamikler genel olarak demokrasi, uluslararası kurumlar, liberal güvenlik toplumu gibi kavramlar üzerinden açıklanmaktadır.¹¹⁷ Liberal hegemonyaya göre liberal değerleri benimseyen süper gücün hegemonyası “iyi niyetli, yardımsever” bir hegemonya olduğundan Soğuk Savaş sonrası ABD’nin hegemonyası devam etmiş ve bir takım değerler, kurumlar üzerinden ve diğer ülkelerin de bunu kabul etmesiyle sistematik hale gelmiştir.¹¹⁸ Böylece tek süper güç

¹¹⁴ G. John Ikenberry, *Liberal Leviathan: The Origins, Crisis, and Transformation of the American World Order*. Princeton, p.2.

¹¹⁵ Charles Krauthammer, “The Unipolar Moment Revisited...”

¹¹⁶ Kenneth Waltz, “The Emerging Structure of International Politics”, *International Security*, Vol. 18, No. 2, Fall 1993, pp. 44–79.

¹¹⁷ G. John Ikenberry, “Democracy, Institutions, and American Restraint”, içinde **America Unrivaled: The Future of the Balance of Power**, pp. 213–238; G. John Ikenberry, ed. Ithaca, NY: Cornell University Press, 2002; Thomas Risse, “U.S. Power in a Liberal Security Community”, içinde **America Unrivaled: The Future of the Balance of Power**, pp. 260–283. G. John Ikenberry, ed. Ithaca, NY: Cornell University Press, 2002; Carla Norrlof, **America’s Global Advantage: U.S. Hegemony and International Cooperation**, New York: Cambridge University Press, 2010; Joseph S. Nye Jr., **Bound to Lead: The Changing Nature of American Power**, New York: Basic Books, 1990.

¹¹⁸ John M. Owen IV, “Transnational Liberalism and U.S. Primacy”, *International Security*, Vol. 26, No. 3 (Winter 2001/2002), p.121; Amerikan hegemonyasının sürdürülebilirliğine dair tartışmaları derleyen bir makale için bkz. Layne, Christopher. “The Waning of U.S. Hegemony—Myth or Reality?”, *International Security*, Vol. 34, No. 1, 2009, pp. 147–72.

konumunu iki kutuplu dünyanın sona ermesinin ardından otuz yılı aşkın bir süredir devam ettirebilmiştir.

Liberal hegemonya, tek başına sadece hegemon gücün liberal fikirleri değil aynı zamanda söz konusu hegemonun maddi gücünü de ifade etmektedir. Dolayısıyla liberal fikirler ile onları somutlaştıran maddi güç (özellikle süper gücün maddi kapasitesi) arasındaki etkileşim tarafından üretilen bir tür çok yönlü tarafı bulunmaktadır. Bu anlamda Robert Gilpin'den de hareketle hegemonya; maddi güç, prestij (iç siyasetteki otoritenin fonksiyonun uluslararası alandaki yansıması anlamında) ve kurallar koyma ve uygulama yeteneğinin bir birleşimidir.¹¹⁹

Uluslararası alanda baskın güç, değerlerinin başka devletler tarafından paylaşıldığı ve liderliğine boyun eğildiği takdirde siyasi, ekonomik ve sosyal ortamını kendi lehine şekillendirebilir. Diğer devletler en azından makul alternatiflerle karşılaştığında, genellikle hegemonyayı iyi huylu olarak görürler; ona prestij atfeder ve kurallarını meşru görürler. Hegemonun değerlerini reddeden aktörler ise bunu bir tehdit olarak görür. Onun hegemonyasını kabul etmez, kurallarını taraflı bulurlar ve bu durumun kendi yerel ve ulus ötesi düşmanlarını güçlendirmesinden korkarlar. Bu açıdan liberal hegemonya baskın güç açısından bir ikilem barındırır; bir yandan hegemonyanın devamı liberalleri güçlendirirken diğer yandan liberal karşıtlarını daha da yabancılaştırmaktadır. Ancak liberal hegemonya savunucuları bu ikileme rağmen yine de demokratik kurumların ve insan hakları gibi konuların “yayılmasını/ihracını” doğru ve yapılması gerekli olarak görmektedirler.¹²⁰

Bir tür uluslararası düzen olarak liberal hegemonya stratejisinin temel birkaç özelliği vardır. İlk olarak, açık ve çok taraflı ticari ilişkiler etrafında şekillenmiştir. Bu konu birçok açıdan liberal düzenin planlayıcıları açısından kilit önemde bir konu olmuştur. Burada Soğuk Savaş'ın ardından süper gücün yaşayabilir bir hegemon güç olarak kalabilmesi için ne kadar büyük bir jeopolitik pazar alanına ihtiyacı olacağı sorusu en temel konulardan birisidir. Liberal hegemonya, süper gücün bunu liberal kurumlar ve değerler üzerinden gerçekleştirmesini ve gerektiğinde de askeri müdahalelerde

¹¹⁹ Robert Gilpin, *War and Change in World Politics*, p.30.

¹²⁰ John M Owen, “Transnational Liberalism and U.S. Primacy”, *International Security*, Vol. 26, No. 3, 2001, p.152.

bulunmasını önermektedir. Liberal hegemonyayı benimseyen süper güç özellikle dünyadaki açık ekonomik sistemin idaresinin ve devamlılığının (gerekirse askeri yollarla) garantörü konumunda olmalıdır.¹²¹ İkinci olarak uluslararası kurumlar liberal düzenin sürekliliğini sağlamada oldukça önemli işleve sahiptir. Bu görüşe göre uluslararası kurumlar, sistemdeki devletlerin baskın güç tarafından yalnız bırakılma veya nüfuz altına alınma açısından bir bakıma önleyici görev görmektedir. Zira kurumlar ekonomik, politik ve güvenlik gibi geniş bir sahada çok taraflılık esasına dayalı iş birliğini öngörmektedir.¹²² Üçüncüsü ise demokratik yönetimlerin dünyada söz konusu liberal hegemonik sistemden karlı çıkacakları ve sistemin nimetlerinden faydalanacaklarına dair öngördür. Bu hem bir ödül hem de demokrasinin özü itibarıyla barışçıl olmasıyla alakalıdır. Soğuk Savaş döneminde liberal demokrasiler Avrupa ve Japonya'yı içerirken SSCB'nin çöküşü sonrasında daha geniş ve çeşitli hedeflere doğru genişlemiştir. Söz konusu demokratik genişlemenin merkezinde ise baskın güç konumundaki ülke yer almaktadır. Soğuk Savaş süresince iki kutuptan birisini temsil eden bu liberal değerler Batı Bloku'nun temel özelliklerini belirlemiştir.¹²³

Süper güç uluslararası arenada kendisini dengeleyebilecek denk bir gücün olmaması sebebiyle "istikrar" adı altında liberal hegemonyanın da öngördüğü şekilde daha saldırgan hareket edebilmektedir. Bunlar arasında önleyici müdahale, liberal demokrasinin yaygınlaştırılması vb. politikalar vardır.¹²⁴ Devletlerin ne zaman liberal hegemonya stratejisi uygulayabileceği temel olarak sistemdeki kapasite dağılımıyla alakalıdır. İki ve çok kutuplu sistemlerde devletler liberal hegemonya stratejisini benimseyemezler zira bu stratejiden daha elzem olan güç dengesi mekanizmasını gözetmeleri gerekmektedir. Tek bir süper gücün olduğu bir sistemde ise bu süper güç liberal hegemonya stratejisini takip edebilir. Böyle bir uluslararası sistemde süper güç ile diğerleri arasında materyal kapasite olarak o kadar büyük bir fark vardır ki güç dengesiyle alakalı endişe etmesini gerektirecek

¹²¹ Stephen G Brooks, G. John Ikenberry and William C. Wohlforth, "Lean Forward: In Defense of American Engagement", **Foreign Affairs**, vol.92, no. 1 2013, p.139.

¹²² Çoğu realist ise bunun tam tersini iddia ederek baskın gücün nüfuzunu perdeleyecek ve onun çıkarlarına hizmet edecek bir mekanizma olarak görmektedir.

¹²³ G. John Ikenberry, "The End of Liberal International Order?", **International Affairs**, Vol. 94, No. 1, 2018, p.15-16.

¹²⁴ L. Freedman, "The transformation of grand strategy", **The Adelphi Papers**, Vol. 45, No. 379, 2006, pp. 27-48.

bir durum yoktur, bu da söz konusu ülkeye liberal hegemonya politikasını uygulamak için imkân vermektedir.¹²⁵

Süper gücün sahip olduğu benzersiz konum bu ülkeye dünyanın herhangi bir yerinde kendi değerlerini yaymanın gerekliliğine dair içsel bir inanç oluşturmuştur. Küresel rakipleri olmayan, devasa bir ekonomik bütçeye ve güce sahip olan baskın gücü, Soğuk Savaş sonrası benzersiz bir küresel etkiye sahip olmuştur. Liberal hegemonya olarak adlandırılan bu konumun getirdiği ve süper gücün küresel üstünlüğünü sağlayan c temel amaç ortaya koymaktadır: askeri alanda baskın/üstün kalmak, etki alanlarını genişletmek ve liberal demokratik normları ve “insan haklarını” desteklemek.¹²⁶ Dolayısıyla liberal hegemonya fikri, düşünsel ve kurumsal altyapıların yanı sıra bunun askeri müdahaleler aracılığıyla gerçekleştirilmesini de onaylamaktadır.

Bu noktada liberal değerler ve kurumlar üzerinden liberal düzenin materyal kapasitedeki zayıflamalara rağmen devam edeceğine dair yaygın bir ortak görüşü de belirtmek gerekir. Buna göre ekonomik ve diplomatik angajman baskın gücün üstünlüğünü devamında hayati bir işlev görmektedir ve süper gücün üstün konumunun devamlılığında askeri gücü bir noktadan sonra olmazsa olmaz olmayacaktır. John Ikenberry’ye göre, ABD’nin gücü rakiplerine kıyasla önümüzdeki dönemde (yukarıda belirttiğimiz gibi karşı dengelemeyle karşılaşıp) azalırsa ve görece gücü kaybederse liberal uluslararası düzenin altında yatan temeller hayatta kalacak ve gelişecektir. Bu strateji çerçevesinde diğer devletlerin işbirliği için gcl teşvikleri/motivasyonları vardır, çünkü yerleşik düzene entegre olmanın avantajları, onun dışında kalmanın avantajlarından çok daha ağır basmaktadır. Liberal hegemonya bu açıdan bariz düşmanları olmayan ve sürekli sert gücü egemenliğine bağımlı olmayan uluslararası bir ekonomik ve yasal, kurumsal bir sisteme işaret etmektedir.¹²⁷ Bu sebeple askerî açıdan görece gerileyen bir süper güce karşı dengeleme, söz konusu bu kurumsal liberal hegemonya sayesinde büyük ölçüde engellenecektir. Bu durum uluslararası sistemi gücü dengesi merkezinde okuyan realist görüşün tam zıddını ifade etmektedir.

¹²⁵ Mearsheimer, *The Great Delusion: Liberal Dreams and International Realities*, p. 130.

¹²⁶ Walt, *The Hell of Good Intentions*, p.58.

¹²⁷ G. John Ikenberry, “The Future of the Liberal World Order”, **Foreign Affairs**, Vol. 90, no. 3 (May/June 2011), p. 58; G. John Ikenberry, **After Victory: Institutions, Strategic Restraint, and the Rebuilding of Order after Major Wars**, Princeton: Princeton University Press, 2001, p.271.

Liberal dünyada bu devletler birbirlerine saldırma niyetleri olmayan, hayatta kalmak için endişe etmemesi gereken ve birbirleriyle güç mücadelesine girmeyen bir sistemde yer alırlar.¹²⁸ Bu nedenle liberal hegemonyanın düzeninde iyimser bir varsayım vardır: Devletler güvenlik ikileminin üstesinden gelmek için işbirliği, ortak eylem, açık ve istikrarlı bir sistem öngörürler.¹²⁹

Liberal hegemonya içerisinde bir görüş güç dengesinin önemini teslim etmekle birlikte aynı zamanda bunun aşılabileceğini ve “kapasitelerin dağılımının” yanı sıra “kimliklerin dağılımı”na da dikkat ederek grand strateji geliştirilmesi gerektiğinin altını çizmektedir. Buna göre örneğin benzer liberal değerleri paylaşan devletler arasında kapasite dağılımı ve güç, eski önemini devam ettirmemekte ve dengeleme gibi davranışlar ortaya çıkmamaktadır. Fakat farklı değerleri ve kimlikleri benimseyen devletler arasında güç dengesi ve kapasite dağılımı ilkeleri önem kazanmaktadır. Bu ayırım yapılarak liberal hegemonya özelinde grand stratejiye dair şu çıkarım yapılmaktadır; bir grand strateji bu açıdan sadece güç dengesi baz alınarak kurgulanmamalı, aynı zamanda ortak değerler ve kimlikler üzerinden de beslenmelidir. Bunun pratik karşılığı örneğin ABD için diğer ülkelerin liberalleşmeleri ve demokratikleşmesidir. Bu açıdan ABD örneğin Çin ile ilişkilerde ticari, diplomatik vb. ilişkiler kurmalı ve bu ilişkilerin geliştirdiği ağ ile birlikte ülkenin “dönüşümü” (liberalleşme vs.) ABD ile benzer çizgiye evrilmesi planlanmalıdır.¹³⁰

Liberal hegemonyaya göre süper güç, izolasyonist politikalar ile liberal hegemon konumunu devam ettiremez. Diğer yandan tek taraflı üstün konumunun düşüşe geçmesini önlemek veya kontrol edebilmek için liberal değerler, kurumlar ve bunları benimseyen büyük veya bölgesel güçler üzerinden bir politika sürdürmelidir. Bu bakış açısıyla müdahil olmama veya izolasyonist politikalar, büyük güç rekabetini daha da şiddetlendirme ve karşı dengelemenin önlenememesi potansiyeline sahiptir. Her ne kadar

¹²⁸ Walt, *The Hell of Good Intention*, p.125.

¹²⁹ G. John Ikenberry, “Liberal Internationalism 3.0: America and the Dilemmas of Liberal World Order”, *Perspectives on Politics*, Vol. 7, No. 1 (March 2009), p. 72.

¹³⁰ Henry R. Nau, *Perspectives on International Relations, Power, Institutions, and Ideas*, Los Angeles: CQ Press, 6th Edition, p. 139-141; Dueck, Colin. “New Perspectives on American Grand Strategy”, *International Security*, Vol. 28, No. 4, 2004, p.207.

aşırı müdahaleciliği yanlış gören yaklaşımlar olsa da liberal hegemonya içerisinde askeri müdahalelerin kullanımı makul görülmektedir.¹³¹

Liberal hegemonya stratejisi liberal değerlerin fıkırsel düzeyde ve gerektiğinde askeri müdahalelerle yaygınlaştırılabileceği bir sistem öngörmektedir. Sistemde bu stratejiyi benimseyen ülkenin sistemdeki tek süper güç statüsünde olması gerekmektedir. Bu sayede liberal hegemonik düzeni canlı tutabilmek için baskın güç askeri müdahalelerle veya kurumlar üzerinden hegemonyasını tesis edebilir. Buna göre demokrasi teşviki, rejim değiştirme, açık uçlu “terörizmle savaş” ve “insan hakları” gibi konularda askeri müdahale/savaş kabul edilebilir bir enstrümandır. Süper gücün söz konusu eylemleri gerçekleştirebilecek maddi ve manevi kayıpları karşılayacak kadar kapasite sahibi olması gerekmektedir.¹³²

Liberal hegemonya stratejisini benimseyen süper güç, dünyanın her yerindeki ülkelerde savaşmayı ve sosyal mühendislik yapmayı içeren son derece müdahaleci bir dış politika benimseyebilir. Temel amacı liberal demokrasileri yaymak,¹³³ otoriter rejimleri devirerek sadece liberal demokrasilerden oluşan bir dünya yaratmaktır. Bu sayede baskın gücün hegemonik konumunun daha da kurumsallaşması hedeflenmektedir. Bu nedenle rejim değişikliği, insani müdahale, otokrasileri yıkmak vb. müdahaleci politikalar benimsenebilmektedir. Diğer yandan dünya ekonomisinin açık hale getirilmesi ve uluslararası kurumların inşa edilerek hem ekonomik hem de güvenlik konularıyla ilgilenmeyi de öngörmektedir. Liberal hegemonik düzenin garantörü olmak isteyen ülke bu açıdan kendisini oldukça geniş kapsamlı ve ‘hırslı’ bir politika içerisinde bulur. Bu politikanın genel çerçevesi küresel çapta tüm insanların haklarını korumak ve hem dünyada hem de ülkesinde liberalizmi koruyarak dünyayı daha barışçıl hale getirmektir.¹³⁴ Sistemin devamlılığı söz konusu ülkenin merkezde olduğu hegemonyanın

¹³¹ Charles A. Kupchan ve Peter L. Trubowitz, “Grand Strategy for a Divided America”, **Foreign Affairs**, Vol. 86, No. 5, July-August 2007, p. 80-82.

¹³² Charles Krauthammer, **Democratic Realism: an American Foreign Policy for a Unipolar World**, Washington, D.C. : AEI Press, 2004; Joshua Muravchik, **Exporting Democracy: Fulfilling America's Destiny**, Washington, D.C.: American Enterprise Institute, 1992, 8. Bölüm.

¹³³ Bruce Russett, Christopher Layne, David E. Spiro and Michael W. Doyle., ‘The Democratic Peace’, **International Security**, Vol. 19, No. 4, Spring 1995, pp. 164-184.

¹³⁴ Mearsheimer, *The Great Delusion Liberal Dreams and International Realities*, p, 120.

da devamlılığını sağlayacağı için baskın güç bu maliyetlerin altına girmeyi ve riskleri almayı kabul etmektedir.

1.2.2. Yeniden Mevzilenme (Retrenchment)

Sistem içerisinde tek süper güç konumundaki ülkenin bir diğer grand strateji seçeneği yeniden mevzilenme (retrenchment) stratejisidir. Literatürde kıyıda/geriden dengeleme (offshore balancing),¹³⁵ sakınma-geri çekilme (restraint),¹³⁶ stratejik bağımsızlık (strategic independence)¹³⁷ gibi farklı kavramsallaştırmalar yapılmakla birlikte bu kavramlar çoğu zaman aynı anlamda kullanılmaktadır. Yeniden mevzilenme stratejisi temel olarak uygulayıcı ülkenin uluslararası ve askeri maliyetleri ve taahhütlerinin azaltılması ve sorumluluğu dünyanın farklı bölgelerindeki güç dengesini oluşturan ülkelere yüklemesine/paslamasına yönelik bir strateji olarak tanımlanmaktadır. Ancak bu stratejik çıkarlardan vazgeçildiği ve izolasyonizme dönüldüğü anlamına gelmemektedir.¹³⁸ Süper güç kabul edilebilir bölgesel güç dengesinin devamı için güç kullanımından dikkatli bir şekilde kaçınmaktadır. Bu güç kullanımları insani müdahale, rejim değişikliği, ulus inşası ve uzun süren kontrgerilla savaşları gibi tercihleri barındırıyorsa hem maliyetli hem de grand stratejinin merkezi misyonunda sapmaya sebep olarak başarısızlığa neden olmaktadır.¹³⁹

¹³⁵ John J. Mearsheimer and Stephen M. Walt. “The Case for Offshore Balancing, A Superior U.S. Grand Strategy”, **Foreign Affairs**, vol. 95, no. 4, 2016, pp. 70–83.

¹³⁶ Barry R. Posen, **Restraint: A New Foundation for U.S. Grand Strategy**, New York: Cornell University Press, 2014.

¹³⁷ Christopher Layne, “The Unipolar Illusion: Why New Great Powers Will Rise”, p.47.

¹³⁸ Yeniden Mevzilenme stratejisine dair literatür için bkzn. Mearsheimer, *Tragedy of Great Powers*, 7. ve 8. Bölümler; Barry R. Posen, **Restraint: A New Foundation for U.S. Grand Strategy**, New York: Cornell University Press, 2014; Colin Dueck, “The Strategy of Retrenchment and Its Consequences”, **Foreign Policy Research Institute**, April 2015, <https://www.fpri.org/article/2015/04/the-strategy-of-retrenchment-and-its-consequences/> (22.05.2022); John J. Mearsheimer and Stephen M. Walt, “The Case for Offshore Balancing, A Superior U.S. Grand Strategy”, pp. 70–83; Joseph M Parent and Paul K. MacDonald, “The Wisdom of Retrenchment: America Must Cut Back to Move Forward”, **Foreign Affairs**, vol. 90, no. 6, 2011, pp. 32–47; Christopher Layne, **The Peace of Illusions: U.S. Grand Strategy from 1940 to the Present**, Ithaca: Cornell University Press, 2006, 8. Bölüm; Mearsheimer, John J. “Imperial by Design”, **The National Interest**, no. 111, (Jan/Feb 2011), pp. 16–34; Christopher Layne, “Americas Middle East Grand Strategy After Iraq: The Moment for Offshore Balancing Has Arrived”, **Review of International Studies**, vol. 35, no. 1, 2009, pp. 5–25; Stephen Walt, **Taming U.S. Power: The Global Response to U.S. Primacy**, New York: Norton, 2006; Stephen Walt, “The End of the U.S. Era”, *The National Interest* (November/December 2011), pp. 6–16; Christopher Layne. “Offshore Balancing Revisited”, **Washington Quarterly**, Vol. 25, No. 2, 2002, pp. 233–48.

¹³⁹ Barry Posen, **Restraint: A New Foundation for U.S. Grand Strategy**, Ithaca: Cornell University Press, 2014.

Dış politikaya yönelik daha katı, reel politik bir yaklaşımı içinde barındıran bu grand stratejik yaklaşımı savunanlar ezici bir çoğunlukla uluslararası ilişkilerin yapısalcı realistleridirler. Bu kesim, güç dengesinin uluslararası politikada temel belirleyici olduğunu savunmaktadır. Bu sebeple baskın gücün inisiyatiflerini temel stratejik alanlar dışında büyük oranda düşürmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Dolayısıyla liberal hegemonya stratejisinin merkezinde olan insan hakları veya demokrasi gibi ideolojik hedefler bu stratejinin öngördüğü dış politika organizasyonunda anlamsızdır. Bu nedenle istikrarlı bölgesel dengelere katkıda bulunabilecek ‘hoş olmayan’ otoriter rejimleri insan hakları veya demokrasi gibi “ideolojik” hedeflerle yabancılaştırmanın bölgesel güç dengesinin istikrarına katkı sağlamayacağını düşündüklerinden böylesi bir politika uygulamasına şiddetle karşı çıkmaktadırlar.¹⁴⁰

Yeniden mevzilenme stratejisi oldukça basit bir konsepte sahiptir. Temel olarak Amerika kıtası dışındaki deniz aşırı üç bölge üzerine inşa edilmektedir. Bu bölgeler Avrupa, Güney Doğu Asya ve Ortadoğu’dan (özellikle Basra Körfezi) oluşmaktadır. Bu üç bölgenin de sahip olduğu kaynaklar, zenginlik ve coğrafya açısından baskın gücün güvenliği için hayati önem taşıdığı inancına dayanmaktadır. Yeniden mevzilenme stratejisinin savunucuları bu bölgelerden herhangi birine potansiyel bir hegemon gücün hâkim olmasının önlenmesi gerektiği konusunda hemfikirdir. Bu stratejide kalıcı ve büyük askeri konuşlandırmaların ve ittifak taahhütlerinin bu amaca ulaşmak için gerekli veya istenen bir şey olmadığı vurgulanmaktadır. Bu çerçevede süper gücün yeniden mevzilenme stratejisinin iki temel ayağı bulunmaktadır. Birinci ayağı sorumluluğun ilgili bölgedeki aktörlere paslanması/yüklenmesi (buck passing) olarak adlandırılmaktadır. İkincisi ise söz konusu denge bölgesel aktörler tarafından sağlanamaz ve güç dengesi bir devlet lehine fazlaca değişirse süper gücün doğrudan dengeleme (balancing) yapmasını öngörmektedir. Buradaki dengeleme güç dengesinin eski haline çevrilmesi ve bölgede potansiyel bir hegemonun ortaya çıkamayacağı şekilde bir güç dengesinin kurulmasını sağlayacak kadar bir müdahaleyi içermektedir.¹⁴¹

¹⁴⁰ Hal Brands, “Fools Rush Out? The Flawed Logic of Offshore Balancing”, **Washington Quarterly**, Vol. 38, No. 2, 2015, p.10; John Mearsheimer, “America Unhinged”, **The National Interest**, No.129, (January/February 2014), p.23.

¹⁴¹ Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, p. 139; Stephen M. Walt, “Us Grand Strategy after the Cold War: Can Realism Explain It? Should Realism Guide It?”, **International Relations**, vol. 32, no.

Revizyonist davranan bir devleti kontrol etmenin iki yolu olan bu iki adımlı strateji birlikte yeniden mevzilenme stratejisini oluşturmaktadır. Sorumluluğu başkasına yükleme stratejisine göre, ilgili bir bölgede güç dengesinde değişime yönelik bir emare var ise baskın gücün öncelikle doğrudan duruma müdahil olmaktansa sorumluluğu bölgedeki aktörlere devretmesi gerektiği savunulmaktadır. Bu, güç dengesini temin etme anlamında yükün/sorumluluğun ortak bir şekilde paylaşılması değil kaydırılması ve güç dengesine uygun olarak asıl muhatabına devredilmesidir.¹⁴² Baskın gücün bir bölgede öncelikle bizzat dengeleyici pozisyonda yer almaktan ziyade tehditleri kontrol altına almak için bölgedeki diğer aktörlere sorumluluğu yüklemesi ve söz konusu tehdidi onlar üzerinden bertaraf etmesi öngörülmektedir. Bu bölgelerdeki güç dengesini korumak ve gerektiğinde bu dengeyi temin eden bölgesel aktörleri ekonomik, diplomatik veya dolaylı askeri destekle (silah satışları gibi) desteklemesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bu strateji çerçevesinde süper güç statüsündeki ülke, dış politikada öncelikler belirleyip bölgesel müttefiklere daha fazla sorumluluk yükleyerek hem ekonomik ve askeri maliyet yükünü azaltabilir hem de gereksiz çatışmalardan uzak kalarak görece gücünü yükseltebilir. Böylece dünyanın diğer bölgelerinde ortaya çıkan tehditlerle doğrudan ilgilenmeyeceğinden, bölgesel istikrarın korunması amacıyla bu bölgelerde büyük ölçekte asker bulundurmasının da bir anlamı kalmamaktadır.¹⁴³

Burada önemli bir nokta ise eğer bölgesel aktörlerden herhangi birisinin ciddi bir şekilde güç dengesini kendi lehine çevirdiği ve bölgesel hegemon olma yolunda ilerleyeceği ve diğer bölgesel aktörlerin bu devlete karşı bir dengeleme yapamayacağı öngörülyorsa yeniden mevzilenme stratejisi askeri operasyonlarla müdahale etmeye de karşı çıkmamaktadır. Böylece sadece önemli bir bölgesel denge çöktüğünde veya tamamen çökme tehdidinde bulunduğu süper güç müdahale etmeli ve kendi askeri güçleriyle karaya çıkmalıdır. Yeniden mevzilenmenin ikinci aşamasını oluşturan bu politika mevcut düzeni koruma amaçlı bir dengeleme (balancing) stratejisidir. Bu da sorumluluğu pasladığı aktör veya aktörlerin muhtemel bir saldırgan devleti engelleme noktasında

1, 2018, p. 32; John J. Mearsherimer, and Stephen M. Walt, "The Case for Offshore Balancing, A Superior U.S. Grand Strategy", **Foreign Affairs**, Vol. 95, No. 4, 2016, p.72.

¹⁴² Christopher Layne, "Offshore Balancing Revisited", p. 256.

¹⁴³ Thomas J. Christensen and Jack Snyder, "Chain Gangs and Passed Bucks: Predicting Alliance Patterns in Multipolarity", **International Organization**, Vol. 44, No. 2, Spring 1990, p.141; Stephen M. Walt, "Taming American Power", **Foreign Affairs**, Vol. 84, No. 5, 2005, p.118.

başarısız olması durumunda olmalıdır. Bu noktada süper güç doğrudan dengeleme rolünü üstlenmektedir. Saldırgan yenildiğinde ve denge yeniden sağlandığında ise, baskın güç kuvvetleri tekrar açık denizlere çekmelidir.¹⁴⁴ Dolayısıyla buradaki müdahale oldukça sınırlı ve aleyhe dönen güç dengesinin eski haline getirilmesini öngörmektedir. Güç dengesi sağlandığında ise “mevzisine geri dönmeyi öngören” bir yaklaşıma sahiptir.¹⁴⁵ Yeniden mevzilenme stratejisi bu açıdan grand strateji içerisinde uygulayıcı ülke için mevcut hegemon konumunu koruyacak bir kaçış yolu olmaktadır. Bu ‘kaçış’ baskın gücün gereksiz maliyetlere girerek görece güç kaybetmesini engelleyerek ileride çıkabilecek akran rakipler (peer competitor) karşısında hazırlıklı olmasını sağlayacak ve küresel ölçekte baskın güç olma konumunu korumasında anahtar rolü oynayacaktır.¹⁴⁶

Yeniden mevzilenme stratejisine göre, liberal hegemonya içerisinde bulundurduğu kusurlar sebebiyle nihayetinde başarısız olmaya mahkûmdur. Liberal demokrasileri yaymak oldukça iddialı, hırslı bir sosyal mühendislik projesi olduğundan küresel ölçekte geri tepme, tersine dönme kaçınılmazdır. Milliyetçilik ve güç dengesi bunun önünde iki temel engeldir. Devletler bir noktadan sonra liberal demokrasi gibi değerlerden ziyade sistem içerisindeki güç dengesini gözetmek durumundadırlar. Bunun sınırı ise mevcut düzenden ne ölçüde rahatsız olduklarıyla alakalıdır. Buna göre devletler güç dengesi aleyhlerine döndüklerinde liberal uluslararası düzene uygun hareket etmeyeceklerdir. Diğer yandan liberal hegemonyanın ön gördüğü hedeflerden birisi olan rejim değişikliği sebebiyle milliyetçilik liberal hegemonyaya karşı reaksiyoner bir şekilde hararetlenecektir. Bu açıdan liberal uluslararası düzen nihayetinde liberal demokrasilerin kendi içinde egemenlik ve ulusal kimlikle ilgili ciddi siyasi sorunlara yol açan koşulları yaratır. Rejim değişikliğine yönelik çabalar başarısız olduğunda ve liberal ülkelere geniş çaplı mülteci göçü ürettiğinde durum daha da kötüleşir.¹⁴⁷

Liberal hegemonyanın başarısızlığının bir nedeni de liberal olduğu açıkça belli olan toplumlarda bile hala canlı olan milliyetçiliktir. Liberal uluslararası düzenin beraberinde

¹⁴⁴ John J. Mearsheimer, “Imperial by Design”, p.18.

¹⁴⁵ Walt, “Us grand strategy after the cold war...” p.32.

¹⁴⁶ Christopher Layne, 2002. “Offshore Balancing Revisited”, p.256; Benjamin Schwartz and Christopher Layne, “A New Grand Strategy”, **The Atlantic**, (January 2002), <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2002/01/a-new-grand-strategy/376471/> (22.05.2022)

¹⁴⁷ John J. Mearsheimer, “Bound to Fail The Rise and Fall of the Liberal International Order”, **International Security**, Vol. 43, No. 4, 2019, p.30.

getirdiği aşırı küreselleşme, liberal demokrasilerdeki çok sayıda insan için önemli ekonomik maliyetler de üretmektedir. İş kaybı, azalan veya durgun ücretler ve belirgin gelir eşitsizliği dahil olmak üzere bu maliyetler, söz konusu düzeni daha da baltalayan ciddi iç siyasi sonuçlara sahiptir. Ayrıca açık bir uluslararası ekonomi, farklı ülkelerin (Örneğin Rusya ve Çin) bu değerleri benimsemelerine rağmen yükselişini hızlandırarak ve nihayetinde liberal bir uluslararası düzen yaratmanın temel koşulu olan tek bir süper gücün baskın konumunu baltalayacak seviyeye ulaşma riskini beraberinde getirmektedir.¹⁴⁸

Bu nedenle liberal demokrasilerin yayılmasına yönelik dış politika tercihi yapısalcı realist görüş açısından ciddi bir hatadır ve bunun üzerine bir dış politika inşa etmek anarşik uluslararası sistemin temel özelliklerinden biri olan başta güç dengesi olmak üzere birçok dinamiğin es geçilmesine sebep olmaktadır. Süper güç, ülkeleri kendine göre olması gereken yönetim şekilleri veya değerleri ile değerlendirmek yerine olduğu şekliyle kabul edip planlama yapmalıdır. Böylece sistem içerisinde yer alan ülkelere, yönetim şekillerine bakılmaksızın çıkarlar doğrultusunda ekonomik, askeri vb. konularda destek verilmeli, bu durum da ilgili ülkenin çıkarlarına hizmet ettiği ölçüde sürdürülmelidir.¹⁴⁹

Yeniden mevzilenme stratejisini savunan kesim, liberal uluslararası düzen çerçevesinde uluslararası kurumlara atfedilen göreve binaen süper güç konumundaki ülkenin daha ihtiyatlı politikalar izleyebileceği ve bu kurumlar üzerinden hegemonyasını sürdürebileceği iddiasına da karşı çıkmaktadır. Kurumlara gereğinden fazla değer atfeden bu düşünce, baskın gücün güç kaybetmesine neden olabilir. Zira liberal hegemonyanın öngördüğü düzenin yapı itibarıyla süper gücün itidalli dış politikasına izin veremeyeceğini ifade etmektedirler. Liberal hegemonya stratejisi çok daha agresif ve özellikle hırslı bir ajandaya sahiptir. Bu sebeple öngördüğü liberal uluslararası düzen içerisinde baskın gücün ağırlığı olmadan söz konusu sistemin devamlılığı mümkün değildir. Çünkü liberal hegemonya tam da doğası itibarıyla baskın gücün aktif olmasını gerekli/zorunlu görmektedir.¹⁵⁰

¹⁴⁸ Mearsheimer, “Bound to Fail The Rise and Fall of the Liberal International Order”, 2019, p.31.

¹⁴⁹ Stephen D. Krasner, “Learning to Live with Despots”, **Foreign Policy**, Vol. 99, No.2, 2020, p. 49.

¹⁵⁰ John J. Mearsheimer, “Bound to Fail The Rise and Fall of the Liberal International Order”, p.32.

Yeniden mevzilenme stratejisinin merkezinde realizmin de özünü oluşturan güç dengesi ve kapasite dağılımı yer almaktadır. Süper güç konumundaki ülkenin üstün konumunu kapasite dağılımını takip ederek ve güç dengesindeki değişimlere göre dizayn ederek sürdürmesi öngörülmektedir. Bu yaklaşıma göre üst ideolojik veya ‘evrensel’ fikirler, devletlerin güvenlik değerlendirmelerine tabi olmak durumundadır. Bu durum tüm büyük güçlerin liberal olduğu durumlarda dahi geçerlidir.¹⁵¹ Yeniden mevzilenme stratejisinde bu sebeple güvenlik ve güç dağılımı devletlerin dış politika tercihlerinde öncelikli konumdadır.

Yapısal realist bakış açısından beslenen yeniden mevzilenme stratejisinde uluslararası kurumlar çok farklı bir anlama sahiptir. Bir düzeni oluşturan kurumlar, güçlü devletleri, kendi çıkarlarına olmadığı bir durum karşısında uluslararası bir ‘norma’ uymaya zorlayamazlar. Başka bir deyişle, uluslararası kurumlar kendi başlarına otonomiye ve bu nedenle önde gelen devletlere ne yapacaklarını söyleme gücüne sahip değildirler. Onlar sadece büyük güçlerin araçlarıdır. Yine de herhangi bir kurumun özü olan kurallar, devletlerin davranışlarını yönetmeye yardımcı olur ve büyük güçler çoğu zaman kurumları da yönlendirdikleri ve dizayn ettikleri için kurallara uymaktadırlar.¹⁵² Liberal hegemonyanın uluslararası kurumların inşası ve açık uluslararası ekonominin teşvik edilmesi hedeflerini realistler de desteklemektedir. Zira bunların baskın gücün çıkarlarına hizmet ettiği ölçüde tesis edilebileceği savunulmaktadır. Bu sebeple NATO, Avrupa Birliği, IMF, Dünya Bankası ve diğer kurumlara karşı çıkmamaktadırlar. Sadece gereğinden fazla otonomi ithaf edilmesine ve devletleri aşan bir otorite olarak gören liberal bakış açısına karşı çıkmaktadırlar.

Tek bir süper gücün olduğu uluslararası sistemde yapısal realizm, baskın güçlerin kendi sınırlarının ötesinde çok fazla görev üstlenmesinin uzun vadede zayıflamalarına neden olacağını öngörmektedir.¹⁵³ Tam da bu sebeple süper gücün gereksiz savaşırlara girerek görece güç kaybetmesini önlemek için yeniden mevzilenme stratejisine geçmesi gerektiği öne sürülmektedir. Böylece gereksiz savaşırlardan kaçınabilen bir süper güç karşı dengelemenin de önüne geçebilecektir. Süper güç kendisini güvenlik taahhütlerinden ve

¹⁵¹ Bkz. Christopher Layne, “Kant or Cant: The Myth of the Democratic Peace”, **International Security**, Vol. 19, No. 2 (Fall 1994), pp. 5–49.

¹⁵² John J. Mearsheimer, “Bound to Fail The Rise and Fall of the Liberal International Order”, p.11.

¹⁵³ Kenneth N. Waltz, “Structural Realism after the Cold War”, pp. 5–41.

ciddi askerî konuşlandırmalardan ayrıştırmalıdır. Süreç bu açıdan küresel ve bölgesel dengelerin dinamiklerine bağlı olmalı ve ancak diğer devletlerin dengeleme çabaları yeni bir hegemonun çıkmasını engelleyemediği takdirde “son dakika” dengeleyicisi olarak baskın güç ortaya çıkmalıdır.¹⁵⁴

Diğer yandan yukarıda da ifade edildiği üzere tek bir baskın gücün olduğu sistemler yapısal realizmdeki genel görüşe göre uzun süreli olmayacak ve karşı bir güç veya güçler koalisyonu bu güce karşı ortaya çıkacaktır. Bu sebeple mevcut sistemde baskın güç konumundaki ülkenin söz konusu çok kutupluluğa geçişin kaçınılmaz olduğunu kabul edip, bu geçiş sürecini kendi lehine çevirecek ve en az zararla atlatacak şekilde dizayn etmesi önerilmektedir.¹⁵⁵ Süper gücün bu açıdan yeniden mevzilenme stratejisinin de öngördüğü kıyıda dengeleyici (offshore balancer) rolü izlemesi en rasyonel strateji olarak görülmektedir.

Yükselen bir tehdit karşısında, bazı devletler diğer devletlerin dengeleme çabalarından yararlanmaya (bedavacılık – free riders) çalıştıkları için dengeleme hemen (zamanında) oluşmayabilmektedir. Devletler bunu gereksiz maliyetlere katlanmaktan kaçınmak istedikleri için veya diğer güçlerin karşılıklı kan dökmesinden (bloodletting)¹⁵⁶ uzak durarak görelî konumlarının güçlenmesini bekledikleri için yapabilirler. Çok kutupluluğun beraberinde getirdiği bir dinamik olan bu durum, sorumluluğu başkasına yüklemeye imkân vermektedir.¹⁵⁷ Bu çerçevede çoğunlukla çok kutuplu bölgesel yapılara yönelik uygulanan yeniden mevzilenme stratejisinin süper güç açısından iki ana amacı vardır. İlk olarak ortaya çıkması olası bir savaşta süper gücün savaşa müdahil olma ihtimalini olabildiğince azaltmaktır. İkincisi ise yukarıda da bahsedilen süper gücün görece gücünü arttırarak sistemde var olmasını ve görece üstün konumunun devamlılığını

¹⁵⁴ Michael Mastanduno, “Preserving the Unipolar Moment Realist Theories and U.S. Grand Strategy after the Cold War”, **International Security**, vol. 21, no. 4, 1997, p.56.

¹⁵⁵ Christopher Layne, “The Unipolar Illusion: Why New Great Powers Will Rise”, p. 46. Layne bu stratejiye “stratejik bağımsızlık” (strategic independence) olarak isimlendirmektedir.

¹⁵⁶ Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, p.154.

¹⁵⁷ Thomas J. Christensen and Jack Snyder, “Chain Gangs and Passed Bucks: Predicting Alliance Patterns in Multipolarity”, p.141.

sağladığı için sürdürülemeyen hegemonya stratejisine bir alternatif sunmaktadır. Böylece süper gücün üstün konumunun sürdürülebilirliği uzatılmış olmaktadır.¹⁵⁸

İzolasyonistlerden farklı olarak yeniden mevzilenme stratejisini savunanlar dünyada üç bölgede -Avrupa, Asya ve Ortadoğu (özellikle Basra Körfezi)- mevcut güç dengesinin korunması için mücadele edilmesi gerektiğini belirtmektedir.¹⁵⁹ Bu bölgelerde bölgesel bir hegemonun çıkması, süper güç statüsündeki devletin çıkarları ve küresel pozisyonu için tehlikeli olarak görülmektedir. Üçüncü dünya olarak tanımlanan bölgelerdeki gelişmeler karşısında ise kayıtsız kalınması ve askerî olmak üzere süper gücün müdahale etmemesi gerektiği vurgulanmaktadır.¹⁶⁰ Avrupa, Asya ve Ortadoğu ise rakip büyük güçler arasında bölündükleri sürece, süper güce odaklanmaktan ziyade daha çok birbirleri için endişelenme eğiliminde olacaklardır ve hatta söz konusu mücadele için süper gücün desteğini alma noktasında rekabet etmeye istekli olacaklardır. Bu sebeple süper güç bu stratejik bölgelerde güç dengesini koruma ve kendi lehinde gelişmesi yönünde hareket etmelidir.¹⁶¹

Yeniden mevzilenme stratejisinde söz konusu üç bölgede potansiyel bir hegemon yoksa, süper güç kara veya hava kuvvetlerini bu bölgelere yerleştirmek için bir çaba harcamamalıdır, bu tip durumlarda süper güç açısından büyük bir askeri konuşlanmaya çok az ihtiyaç vardır. Buna göre mevcut sistemde hegemon konumunda olan bir devlet yükselmekte olan veya yükselme potansiyeline sahip güçlerin dengelenmesi noktasında kendi askerî gücünden ziyade ilgili bölgedeki müttefiklerin askeri kapasitesine güvenmelidir.¹⁶² Ancak yerel güçler potansiyel hegemonu kendi başlarına kontrol edemezlerse, o zaman süper güç daha fazlasını yapmalı, dengeyi kendi lehine değiştirmek için yeterli askeri gücünü kullanmalıdır. Bu çerçevede süper güç yabancı topraklarda sadece şu iki şart altında bulunmalıdır. Birincisi ilgili bölge, bahsedilen üç stratejik bölgeden birisi içerisinde yer almalıdır. İkincisi ise o bölgede bir hegemon olma tehdidi olacak bir gücün ortaya çıkması veya potansiyel olarak kendisini göstermesi gerekir.

¹⁵⁸ Erdem Özlük, “Dengeleme Mi Peşine Takılmak Mı?: Dış Politika Stratejilerini Yeniden Düşünmek”, **Gazi Akademik Bakış**, Vol. 10, No. 20, 2017, p. 241; Christopher Layne, “The Poster Child for Offensive Realism: America as a Global Hegemon”, **Security Studies**, Vol. 12, No.2, 2002, p. 132.

¹⁵⁹ Stephen M. Walt, “Taming American Power”, **Foreign Affairs**, vol. 84, no. 5, 2005, p.118.

¹⁶⁰ Stephen Van Evera, “Why Europe Matters, Why the Third World Doesn’t: American Grand Strategy After the Cold War”, **Journal of Strategic Studies**, Vol. 13, No. 2 (1990), pp. 1-51.

¹⁶¹ Walt, *Us grand strategy after the cold war: Can realism explain it? should realism guide it?*, p.13.

¹⁶² John J. Mearsheimer, “Imperial by Design”, p. 18.

Buradaki müdahale ise sınırlı, statükoyu korumaya yönelik bir müdahale olmalıdır. Sonrasında ise geriye çekilip bekleyerek kendisine yönelik karşıtlığı besleyecek bir şey yapmamalıdır.¹⁶³

Diğer yandan yeniden mevzilenme stratejisini eleştirenlerin temel argümanlarından birisi, bu stratejinin esasında doğası gereği, göreceli zayıflığın ve azalan gücün bir göstergesi olduğu iddiasıdır. Dolayısıyla müttefikler ve rakiplerle ilişkiler üzerinde bir zayıflık göstergesi olacağına yönelik bir eleştiridir.¹⁶⁴ Ancak bu stratejiyi savunanlar ise tam tersi bir şekilde yeniden mevzilenme stratejisinin tam da bu sebeple, yani süper gücün görece gücünün azalma ihtimali karşısında gereksiz maliyetlerden kaçınma ve pozisyonunu korumaya yönelik bir hamle olduğunu savunmaktadır.

Yeniden mevzilenme süper gücün kendi bölgesi dışında daha az maliyetle nasıl daha fazla güvenlik sağlamasıyla ilgilidir. Bu açıdan yeniden mevzilenmede süper güç, üstün konumunu daha az maliyet ve risklerin altına girerek karşılayabilme imkanı elde etmektedir. Yeniden Mevzilenme stratejisi, grand strateji seçenekleri içerisinde rasyonel bir kaçış yolu görevi görmektedir. Bu sayede 21. yüzyılda süper güç konumundaki ABD, modern uluslararası ilişkiler tarihinde önceki hegemonların başına gelenlerden kaçınabileceğini hesaplamıştır.¹⁶⁵

Bu strateji özellikle sorumluluğun başkasına yüklendiği ilk aşamasında süper gücün ekonomik, diplomatik araçları kullanmayacağı anlamına gelmemektedir. Birçok yaptırım, ekonomik zorlama, teşvik, askeri ve istihbari destek vb. faaliyetler aracılığıyla ilgili bölgede güç dengesinin kendi aleyhine gelişmesi engellenmektedir. Ama yukarıda bahsedilen liberal hegemonyanın aksine demokrasi, insan hakları vs. için askeri gücün ‘hoyratça’ kullanılmasına şiddetle karşı çıkılmaktadır. Öte yandan yeniden mevzilenme stratejisi, baskın gücün dünyanın herhangi bir yerindeki çatışmayı hoş karşılaması veya savaşı caydırmak için hiçbir aracı kullanmaması demek değildir. Tam da bu sebeple izolasyonizmden ayrılmaktadır. Sınırlı ve stratejiye uygun amaçlı, net operasyonlar belirli sınırlar dâhilinde özellikle potansiyel bir hegemonu engelleme açısından

¹⁶³ John J. Mearsherimer and Stephen M. Walt. “The Case for Offshore Balancing, A Superior U.s. Grand Strategy”, p.75.

¹⁶⁴ Robert Gilpin, **War and Change in World Politics**, New York: Cambridge University Press, 1983, 194.

¹⁶⁵ Christopher Layne, “Offshore Balancing Revisited”, p.247.

uygulanabilmektedir.¹⁶⁶ Bu sayede gereksiz maliyetlere ve risklere girmeyerek ancak aynı zamanda güç dengesini de kendi lehine koruyacak bir stratejiyi uygulama imkânı vermektedir.

Potansiyel bir hegemon gücü engelleyebilecek aktörler olduğu sürece baskın güç ülke dışında büyük sayılarda asker bulundurmaktan kaçınmalıdır. Süper güç bu nedenle kalabildiği sürece kıyıda uzakta (offshore) kalmalıdır. Ancak bazen bölgeye (onshore) geçmek durumunda kalabilir. Eğer böyle bir durumda olursa müttefiklerinin işin ağır kısmını yapmasını sağlamalı ve kendisi askeri maliyetleri tek başına üstlenmemelidir. Ve mümkün olan en kısa sürede ilgili bölgedeki askeri organizasyonunu azaltmalıdır.¹⁶⁷ Süper güç başta üç stratejik bölge olmak üzere bu bölgelerde yer alan herhangi bir aktörün tek başına bölgeyi domine etmemesine dikkat etmelidir.¹⁶⁸

Devletler çok kutuplu bir alt bölgesel sistemde güç dengesini değiştirmeye çalışan saldırgan bir güce karşı dengeleme politikası yerine sorumluluğu başkasına yükleme stratejisi izleyebilir. Bu durumda aynı bölgede yer alan aktörlerin kendi aralarındaki rekabetleri sebebiyle birbirlerini kontrol altında tutması öngörülmektedir. Bu durum süper güç konumundaki bir ülke için mevcut konumunu devam ettirme açısından oldukça faydalıdır. Zira muhtemel bir bölgesel hegemon çıkabilecek bir bölgede yer alan diğer devletler, onu dengelemek üzere rekabet edecekler ve hegemonun çıkmasını engellemeye dönük stratejiler izleyeceklerdir. Söz konusu rekabet bu ülkelerin görece güç kaybetmelerine sebep olurken süper güç de görece konumunu korumuş veya arttırmış olacaktır.¹⁶⁹ Bu sebeple yeniden mevzilenme stratejisi süper gücün mevcut konumunu sürdürme noktasında kullanışlı bir stratejik seçenektir. Özellikle yeniden mevzilenme stratejisinin izleneceği bölgenin, çok kutuplu olması ve birbirine denk bölgesel aktörlerin veya büyük güçlerin yer alıyor olması baskın güç için bir avantajdır. Zira sorumluluğun başkasına yüklendiği yeniden mevzilenmenin birinci adımında çok kutuplu bir yapıya sahip bölgesel sistem içerisinde yer alan bu ülkeler birbirlerini dengelemeye çalışacaklardır.¹⁷⁰ Ancak ilgili bölgede zaten çok kutuplu bir yapı yok ise bölgesel

¹⁶⁶ John J. Mearsherimer and Stephen M. Walt, “*The Case for Offshore Balancing*”, p.73.

¹⁶⁷ John J. Mearsherimer and Stephen M. Walt, “*The Case for Offshore Balancing*”, p.74.

¹⁶⁸ Osman Bahadır Dinçer ve Mehmet Yeğin, Stephen M. Walt ile mülakat, “Ortadoğu’yu tek bir bölge ülkesi domine etmemeli”, **Analist Dergisi**, Sayı 64, Haziran 2016, pp.22-29.

¹⁶⁹ Christopher Layne, “The Unipolar Illusion: Why New Great Powers Will Rise”, p.49.

¹⁷⁰ John J. Mearsheimer, “Back to the Future: Instability in Europe After the Cold War”, pp. 5–56,

hegemon çıkma ihtimali artacağı için baskın güç tarafından sorumluluğun paslanacağı bir aktör olmayacaktır.

Yeniden mevzilenme stratejisi süper gücün müdahaleci politikaları nedeniyle daha güvensiz hale gelmesini de tersine çevirmeyi hedeflemektedir. Liberal hegemonyanın aşırı müdahaleci yaklaşımının tehditleri daha da büyüttüğünü savunan bu görüşe göre baskın gücün ölçsüz müdahaleciliği, aslında potansiyel rakiplerini daha da düşmanlaştırarak ve bu ülkeleri kendi kapasitelerini arttırmaya iterek baskın güç ile ilişkilerinde daha da kötüleşen bir kısır döngüye yol açmaktadır.¹⁷¹ Bu sebeple süper gücün angajmanını azaltmak aslında bu ülkenin güvenliğini güçlendirme amacıyla yapılmaktadır. Daha az bir çabayla daha fazla güvenliğin de önü böylece açılmaktadır. Global ölçekte birçok alanda güvenliğin doğrudan baskın güç tarafından temin edilmesi hiçbir çaba harcamadan bundan faydalanmaya çalışan beleşçi (free riders) ülkeleri teşvik etmektedir. Dolayısıyla yeniden mevzilenme stratejisi küresel yükleri daha adil ve süper güç açısından ucuz bir şekilde dağıtmanın iyi bir alternatifidir.¹⁷² Sonuç olarak yeniden mevzilenme stratejisi baskın güç konumundaki ülkeyi ekonomik olarak daha az etkileyen ve ülkeyi uzun dönemde daha iyi bir pozisyona sokacak bir strateji olarak görülmektedir. Yeniden mevzilenme aynı zamanda dünyanın herhangi bir bölgesinde yeni bir bölgesel hegemonun çıkmasının mevcut süper güç tarafından ilk etapta müdahil olmadan engellenebilmesine imkân verdiği için stratejik açıdan da ilgili ülkeye bir şey kaybettirmemektedir.¹⁷³

1.3. Bölgesel Güçlerin Dış Politika Stratejileri

Yapısalcı bakış açısından devletlerin dış politika stratejileri ulusal güvenliklerini temin etme noktasında yapılan planlamalardan oluşmaktadır. Bölgesel güçlerin dış politika stratejileri tıpkı büyük güçler gibi birçok iç ve dış faktörlerden etkilenmektedir. Ancak yapıyı ve küresel güç dağılımını oluşturan büyük güçlerin grand stratejileri bölgesel güç statüsündeki devletlerin dış politika stratejilerini etkileme noktasında bağımsız değişken

¹⁷¹ Eugene Gholz and Daryl Press, “Footprints in the Sand”, *American Interest*, March/April 2010, p.63.

¹⁷² Hal Brands, *American Grand Strategy and the Liberal Order: Continuity, Change, and Options for the Future*, Santa Monica, Calif: RAND Corporation, PE-209-OSD, 2016. p.19-20. <https://www.rand.org/pubs/perspectives/PE209.html>, (22.05.2022).

¹⁷³ Barry Posen, “Pull Back: The Case for a Less Activist Foreign Policy”, *Foreign Affairs*, Vol. 92, No. 1, (January/February 2013), p. 127-128. <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2013-01-01/pull-back>, (22.05.2022).

görevi görmektedir. Bu sebeple uluslararası sistemin yapısı ve bu yapının bir bölge üzerindeki etkisi bölgesel aktörlerin dış politika stratejilerini belirleyen ilk dinamiktir. Küresel sistemik etkinin yanı sıra bölgesel alt sistem içerisinde yer alan güç dağılımı/kutupluluk¹⁷⁴ ve yukarıda bahsedilen tehdit dengesi merkezli kaygılar da devletlerin dış politika stratejilerini belirleyen ikinci dinamik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Devletlerin fonksiyonel benzerliği yukarıda ifade edilmişti. Bu benzerliğe karşılık gücün devletler arasında dağılımı anlamında devletler eşit değildir. Waltz'un tanımlamasında ikincil güç olarak tanımlanan devletler küresel manada güç dengesini belirleyen devletlerin dışındakileri kapsamaktadır. Bu açıdan Soğuk Savaş sonrasında bölgesel hegemon (ABD) statüsünde olmayan devletler ikincil güç statüsündedir.¹⁷⁵ Ancak bu durum ikincil güçler içerisinde tüm aktörleri etkinlik olarak tek tipleştirdiği için açıklayıcı değildir. Bu sebeple ikincil güçler de kendi içerisinde büyük güç, bölgesel güçler/orta büyüklükte güçler ve diğer küçük güçler şeklinde sınıflandırılabilir. Bu bakış açısıyla devletler sistem içerisinde temelde güç kapasiteleri açısından dörde ayrılmaktadır. İlk pozisyon tepede bulunan en büyük güçlerdir. Bunlar güç hiyerarşisinin de tepesinde bulunmaktadır zira güç dengesi bu devletler etrafında şekillenir. Bu sebeple söz konusu büyük güçlere göre sistemin kutupluluğu çok kutuplu, tek kutuplu, çift kutuplu veya hegemonik olarak isimlendirilir. İkinci pozisyon ikincil devlet/büyük güç olarak tanımlanan ülkelerden oluşur. Bu ülkeler sistemi bozabilirler ancak tekil davranışlarıyla sistemi değiştirebilme gücüne sahip değildirler. Üçüncüsü orta büyüklükteki (bölgesel) güçler olarak adlandırılan ülkelerdir. Bunlar sistemi bireysel olarak etkileyemezler ancak yeterli kaynaklara sahip oldukları için diğer daha az güçlü devlet ile ittifak kurabilirler. Böylece sadece sistemde boyun eğen devlet olmaktan kurtulmakla kalmazlar ayrıca sistemi etkileyebilecek hale gelirler. Son olarak dördüncü konumdaki küçük güçler ise sistemi bireysel olarak etkileyemezler ve bir etki yaratmak için çok sayıda ittifak yapmak zorunda kalacaklardır.¹⁷⁶

¹⁷⁴ Nuno P. Monteiro, *Theory of Unipolar Politics*, p.171.

¹⁷⁵ Waltz, *Theory of International Politics*, p.127.

¹⁷⁶ Steven E., Lobell, et al. "Why Do Secondary States Choose to Support, Follow or Challenge?" *International Politics*, Vol. 52, No. 2, 2015, p. 148-149; Mares, D.R. "Middle powers under hegemony: To challenge or acquiesce in hegemonic enforcement", *International Studies Quarterly*, Vol. 32, No 4, 1988, pp. 453-471.

İncelenen bir bölgede özellikle büyük gücün olmadığı durumlarda bölgesel güç statüsündeki devletler bölgedeki bölgesel güç dağılımında önemli bir belirleyici statüsündedirler. Bunun sonucunda oluşan yapı, zaman zaman küresel ölçekte etkiler doğurabilmektedir. Bilhassa söz konusu bölge eğer yapısal realistlerin yukarıda bahsedilen dünyadaki üç stratejik bölgeden biriye küresel sistemde sistemi derinden etkileyen durumlar ortaya çıkarabilir. Bu sebeple bu ülkelerin de dış politika stratejilerinin incelenmesi hem bölgesel güçlerin dış politika davranışlarını anlamlandırmada hem de söz konusu bölgenin sistemik etkiler ile ilişkisini ortaya koyma bakımından açıklayıcıdır.

Devletlerin güç dengesini kendi lehlerine çevirmek, diğerlerinin bu dengeyi kendi lehlerine çevirmesini engellemek ve tehdit algılarını yatıştırmak için kullandıkları çeşitli stratejileri bulunmaktadır. Sistemin devamlılığından memnun olan ve statükodan yana tavır alan devletlerin temel motivasyonu güvenlik iken, mevcut güç dengesinin değişmesinden yana olan revizyonist dış politika benimseyen devletler için temel motivasyon kazanca ve güce dairdir.¹⁷⁷ Kapasite dağılımı devletlerin davranışlarındaki değişimi anlamlandırma açısından önemlidir. Bu sebeple devletler küresel ölçekte ve içinde bulundukları bölgesel sistemdeki güç dağılımını hesaba katarak dış politika davranışlarında bulunurlar.¹⁷⁸ Ancak devletin dış politika stratejileri içerisinde hangisinde karar kılacağı ve kime karşı yapılacağı belirleyici olan sadece kapasite dağılımı değil, aynı zamanda tehdit dengesi merkezindeki parametrelerdir.

Çalışmanın incelediği dönem itibarıyla ilgili bölgede yer alan aktörlerin dış politika stratejileri tek bir baskın gücün olduğu küresel sistemin ve çok kutuplu bölgesel güç yapısının da etkisiyle üç ana başlık altında toplanmaktadır. Bunlar dengeleme, peşine takılma ve ileri savunma stratejileridir. Dengeleme ve peşine takılma genel itibarıyla bir aktörün var olan pozisyonunu korumaya yönelik stratejiyken,¹⁷⁹ güç artırımı ve saldırgan stratejileri öngören ileri savunma ise ilgili aktörün mevcut pozisyonunu yükseltmesi demektir. Daha çok dengeleme davranışının daha saldırgan bir formu olarak karşımıza çıkmaktadır.

¹⁷⁷ Randall L. Schweller, "Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back in", p. 87.

¹⁷⁸ Merasheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, p.335.

¹⁷⁹ Yalçın ve İlhan, *Tek Kutuplu Sistemde..* p.549.

1.3.1. Dengeleme (Balancing)

Devletlerin dış politika stratejilerinin belirlenmesinde güç dengesine ek tehdit dengesini de dikkate alarak strateji geliştirdikleri önceki bölümlerde izah edilmişti. Mevcut bölgesel güç yapısını değiştirmeye çalışan bir aktörün davranışları söz konusu güç dengesinden memnun olan küresel ve bölgesel aktörlerin rahatsız olmasını beraberinde getirmektedir. Bu durumla baş edebilmek adına devletlerin tercih edebileceği stratejilerden birisi de dengelemedir. Dengeleme, bir devletin ya kendi kaynaklarıyla kapasitesini arttırması (iç dengeleme) ya da benzer tehdidi algılayan diğer devletlerle ittifaka girerek (dış dengeleme) söz konusu tehdidi engellemesi olarak tanımlanmaktadır. Bu açıdan anarşik uluslararası ortamda varoluşuna dair tehdit algılayan bir aktörün tehdit eden aktöre karşı almış olduğu bir davranıştır.¹⁸⁰ Dengeleme askeri güçle, ittifaklarla veya her ikisini kullanarak saldırganı durdurmaya yöneliktir. Saldırgan devlete karşı yapılan bu stratejiyi uygulayan devlet, karşı taraf tarafından fethedilmekten ve üstünlük kurulmasından korkmaktadır.¹⁸¹

Dengeleme aynı zamanda bir bölgede yer alan aktörler içerisinde mevcut statükoya meydan okuyan ve saldırgan davranışlar sergileyen (güç dengesini kendi tarafına çevirmek isteyen) bir devlet karşısında var olan güç dengesini muhafaza etmeye yöneliktir. Sistemin işleyişi devletleri tehlikeli rakiplere karşı onları kontrol altına almak için diğer devletlerle ittifaka zorlamaktadır.¹⁸²

Özellikle bölgesel bir sistem içerisinde küresel ölçekteki tek baskın güç konumundaki ülkenin bölgede almış olduğu sorumlulukların azalması sonrasında (ABD'nin 2010 sonrası bölge politikası olan yeniden mevzilenme) bölgesel aktörler içerisinde, mevcut statükodan rahatsız olan aktörün (İran) bölgeye yönelik saldırgan politikaları karşısında ondan en fazla tehdit algılayan devletin (Suudi Arabistan) tercih edeceği stratejilerden birisi dengelemedir. Dengeleme bu anlamda mevcut güç dengesini kendi lehine çevirmeye çalışan bir aktöre karşı statükocu bir davranışı temsil etmektedir. Dengeleme davranışında bulunacak olan devlet esasında ilk olarak bölgede mücadele ettiği diğer

¹⁸⁰ Randall L. Schweller, **Unanswered Threats: Political Constraints on the Balance of Power**, New Jersey: Princeton University Press, 2006, p. 10.

¹⁸¹ Christopher Layne, "The Unipolar Illusion Revisited", **International Security**, Vol. 31, No. 2, 2006, p.8.

¹⁸² Mearsheimer, *Tragedy of Great Power Politics*, p.156, 165.

aktörü dengelemek için baskın gücün aşağıda da anlatılacak olan diğer bir strateji olan peşine takılmanın yollarını arayacaktır. Ancak hegemonun sorumluluk almak istemediği durumlarda peşine takılma gerçekleşmeyeceğinden dengeleme bizzat bölgedeki saldırgan karşısında en fazla tehdit algılayan bölgesel aktör tarafından gerçekleşecektir.

Dengeleme bir bölgesel sistem içerisinde aktörlerin kendi güvenliklerini tesis edebilmek için herhangi bir saldırgan karşısında aldığı tedbirleri ifade etmektedir. Bu tedbirlerin sistemik düzeyde bir çıktı üretmesine gerek yoktur. Anarşik uluslararası sistemde hayatta kalmaya çalışan her devlet, akran rakipleri (peer competitor) karşısında bu şekilde dış politika stratejisi uygulayabilir. Bu noktada tehdit eden aktörün dış politika davranışları illa hegemonya tesis etmek veya statükoyu tümünden değiştirerek meydan okumak olmayabilir. Örneğin yalnızca güvenliğine dair bir riske karşı onu önlemeye yönelik de olabilir.¹⁸³

Devletlerin daha güçlü aktörlerin kendilerine hakim olmalarını önlemek için kendi kapasitesini arttırması veya ittifaklara dahil olması, geleneksel güç dengesi teorisinin merkezinde yer alır. Bu görüşe göre devletler, kendilerinden daha üstün kaynaklara sahip devletlerden veya koalisyonlardan korunmak için hamlede bulunurlar. Ancak hangi aktörün dengeleneceğinin belirlenmesinde tehdit dengesi yaklaşımı rol oynamaktadır. Walt'un da dediği gibi devletler sadece gücü değil aynı zamanda tehdidi de dengelemektedirler. Bu sebeple dengeleme davranışı ve daha genel olarak devletlerin dış politika stratejileri incelenirken tehdit dengesinin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Dolayısıyla bu çalışmanın dengeleme anlayışı Walt'un tehdit dengesini de hesaba katmasından dolayı Waltz'un güç dengesini merkeze alan dengeleme yaklaşımından ayrılmaktadır.¹⁸⁴

Dengeleme davranışında temel motivasyon yakın coğrafyadaki diğer aktörlerden gelecek tehditlerdir. Zira coğrafi yakınlık burada önemli bir değişkendir. Bu sebeple bir bölgede ortaya çıkan dengeleme davranışı çoğu zaman bölgedeki diğer aktörlerden gelecek bir tehdide karşıdır. Ortadoğu gibi çok kutuplu bir bölgesel sistem içerisinde devletler, toplam gücün (aggregate power) yanı sıra yakın güce sahip devletlerden gelen tehditlere

¹⁸³ Randall L. Schweller, "Unanswered Threats: A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing", **International Security**, vol. 29, no. 2, 2004, p. 167-168.

¹⁸⁴ Michael Mastanduno, "Preserving the Unipolar Moment: Realist Theories and U.S. Grand Strategy after the Cold War", p.59.

karşı hassas davranmaktadırlar. Yakındaki devletlerden gelen tehditler, uluslararası sistemdeki en güçlü devletlerden gelen tehditlerden daha fazla endişe kaynağıdır.¹⁸⁵ Bu tehditler çoğu zaman dengeleme davranışıyla karşılanır. Eğer tehditler bir büyük gücün himayesinde engellenemiyorsa (aşağıda anlatılacak peşine takılma) bölgesel aktör söz konusu dengelemeyi kendisi yapmak durumundadırlar. Yani karşı karşıya kalınan bir tehdit öncelikle büyük güç veya güçlerin desteğinin aranmasıyla bertaraf edilmek istenir ancak bu da olmaz ise yukarıda ifade edilen iç ve dış dengeleme yapmak suretiyle bölgedeki yakın tehdit, doğrudan tehdit algılayan aktör tarafından dengelenmeye çalışılır.

Her ne kadar güç önemli olsa da tek faktör değildir. Bu noktada bir devlet herhangi bir güce karşı veya onunla birlikte ittifak ilişkisine dahil olurken tehdidi de dikkate almaktadır. Örneğin bir devlet, daha zayıf bir devlet başka sebeplerden dolayı (saldırgan niyetler/davranış, revizyonist niyetler vs.) daha tehlikeliyse güçlü bir devletle ittifak yaparak onu dengeleyebilir. Toplam güç açısından daha güçlü olmasa bile saldırgan niyetler burada dengeleme davranışının ortaya çıkmasında önem kazanmaktadır.¹⁸⁶ Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'nda Almanya'nın dengelenmesine yönelik oluşturulan koalisyon içerisinde yer alan devletler total kaynaklar açısından çok daha üstün olmalarına rağmen ittifak yapmış ve Almanya'yı dengelemişlerdir. Çünkü her iki dönem için de Almanya'nın saldırgan amaçları bu ülkelere daha büyük tehdit olmuştur. Dolayısıyla diğer tüm değişkenler eşit olduğunda yayılmacı amaçlarıyla saldırgan niyetler sergileyen taraf öncelikle dengelenmesi gereken bir tehdit olarak tanımlanmaktadır.¹⁸⁷

Bölgesel güçler sistemik değişikliğe sebep olamayacaklarından küresel güç dengesine dair planlama ile çok fazla ilgilenmezler. Bu güçler için önemli olan sistem içerisindeki süper güç ve/ya diğer güçlerin desteğini alarak akran rakip karşısında üstün konuma gelmektir.¹⁸⁸ Tek bir baskın gücün olduğu sistemde bölgesel güç statüsünde bir devlet baskın gücün desteğini aldığı takdirde bölgesel güç statüsünde üstünlük açısından avantajlı konumda olur. Saldırgan davranışlar sergileyen bir devlete karşı yerel aktörler tarafından dengeleme kurulamaması nedeniyle bölge dışından destek arayışı bu açıdan

¹⁸⁵ Walt, *Origins of Alliance*, p.158.

¹⁸⁶ Bkz. T.V. Paul, James J. Wirtz ve Michael Fortman (Der.), **Balance of Power: Theory and Practice in the 21st Century**, Stanford: Stanford University Press, 2004, p.7.

¹⁸⁷ Walt, *The Origins of Alliance*, p. 21-25.

¹⁸⁸ Walt, *The Origins of Alliance*, p.162.

önemlidir. Nitekim Ortadoğu'dan Suudi Arabistan, Mısır ve İsrail gibi devletlerin ABD'nin güvenlik şemsiyesinden duydukları memnuniyet ve bu yöndeki iş birlikleri bunu göstermektedir.¹⁸⁹ Saldırgan davranan diğer devlet ise söz konusu ittifakın karşısında yer alıyorsa ya buna boyu eğmek ya da aşağıdaki bölümde (ileri savunma-forward defense) anlatıldığı şekilde tek başına mücadele ederek yayılmacı stratejiler geliştirmek durumundadır.

Ortadoğu gibi çok kutuplu bölgesel sistemler güç dengesine ek olarak karşılıklı tehdit dengesinin oldukça baskın olduğu bir bölgesel sistem sunmaktadır. Bu nedenle hangi tehditlerin devletleri müttefik aramaya sevk edeceğini belirlemede tehdit dengesinin parametreleri önem kazanmaktadır.¹⁹⁰ Bu sebeple tehdit algıları ve tehdit dengesi merkezli yaklaşımlar bölgesel güçler arasında hangi aktörün dengelenmesi gerektiğini ve daha güçlü olmasına rağmen ona karşı dengeleme davranışında bulunmaktan ziyade onunla ittifak kurulmasının nedenlerini açıklamaktadır. Tam da bu nedenle Ortadoğu özelinde örneğin Suudi Arabistan için ABD ve müttefiklerinin bölgedeki varlığı öncelikli olarak dengelenmesine gerek olmayan bir dinamik iken İran ciddi bir tehdit olarak görülerek acil bir şekilde dengelenmesi gereken bir aktör olarak görülmüştür. İran açısından ise varlığına en büyük tehdit olan ABD ve bölgedeki müttefikleri mücadele edilmesi gereken öncelikli aktörler olmuştur.

1.3.2. Peşine Takılma (Bandwagoning)

Bölgesel güçlerin dış politika seçeneklerinden bir diğeri ise peşine takılma (bandwagoning) stratejisidir. Büyük güç dışındaki aktörlerin uygulayabileceği bir strateji olan peşine takılma, tehdit tanımlaması yapan bir bölgesel aktörün, tanımladığı tehdidi bertaraf etmek için baskın gücün üstünlüğünü kabul ederek onun himayesine girmesi anlamına gelmektedir. Bölgesel güçler bölge içerisindeki dinamiklerin getirdiği tehdit dengesinin ağırlığı sebebiyle küresel güç dengesi konusunda nispeten kayıtsızdırlar. Zira küresel güç dengesini gözetiyor olsalardı hepsinin veya en azından çoğunun mevcut tek süper güce karşı ittifak kurması veya ondan gelecek güvenlik tehditlerine karşı teyakkuzda olmaları beklenirdi. Ancak daha yaygın olarak bunun yerine her bölgesel

¹⁸⁹ Stephen M. Walt, **Taming American Power: The Global Response to U.S. Primacy**, New York: W.W. Norton Company, 2005, p.187-190.

¹⁹⁰ Walt, *The Origins of Alliance*, p. 153.

aktör tehdit dengesinin öngördüğü üzere diğer bölgesel aktörlerle başa çıkmak için bölge ülkeleriyle ittifaka girmelerinin yanı sıra süper gücün veya büyük gücün desteğini aramaktadır.¹⁹¹ Bölgesel güç statüsünde yer alan bir aktörün hegemon güçle kurduğu ittifak ilişkisi peşine takılma olarak adlandırılmaktadır.

Peşine takılma, sistem içerisinde yer alan baskın gücün ağırlığı sebebiyle bir tehdide karşı baskın güç ile ittifak ilişkisi kurulması anlamına gelmektedir. Bu tehdit baskın güçten gelebileceği gibi başka bir bölgesel aktörden de kaynaklı olabilmektedir. Buna göre büyük ve mücadele edilemeyecek bir güç karşısında devletler dengeleme davranışından vazgeçip daha çok saldırgan büyük gücün peşine takılma stratejisini benimsemektedirler. Böylece saldırgandan gelecek zararı minimuma indirmeye çalışmaktadırlar. Zira kapasite açısından iki taraf arasındaki muazzam güç farkı bölgesel aktörün büyük gücü dengelemesini imkânsız kılmakta ve bu sebeple peşine takılmak zorunda kalmasıyla sonuçlanmaktadır. Öte yandan baskın güç haricinde farklı bir aktörden tehdit algılayan zayıf devlet bu tehdidi bertaraf etmek için de baskın gücün peşine takılma stratejisi izleyebilir.¹⁹² Peşine takılma davranışı bu açıdan büyük güçlere has bir davranış değildir daha çok küçük ve bölgesel güçlerin stratejisidir.¹⁹³

Peşine takılma stratejisinin ardında iki ayrı motivasyon bulunmaktadır. İlk olarak yatıştırma politikasının bir formu şeklinde karşımıza çıkabilir. Buna göre tehdit eden devlet veya koalisyonla ittifak yapmak, bu davranışta bulunan devletin kendisine yapılacak saldırılardan kaçınmasına ve dikkati başka yere yönlendirmesine neden olur. İkincisi, devletler muhtemel bir zaferin kazanımlarını paylaşmak için baskın güçle ittifak ilişkisine girebilir.¹⁹⁴ Peşine takılmadaki söz konusu bu iki motivasyondan (yatıştırma ve kazanç) birincisi potansiyel bir tehdit karşısında bağımsızlık/güvenliğin korunmasının bir yolu olarak savunmacı gerekçelerle seçilmekteyken, ikincisi ise toprak elde etmek/kazanç sağlamak amacıyla baskın gelen tarafla ittifak olduğu için saldırgan gerekçelerle ve mevcut durumdan faydalanmak isteyen aktörler tarafından seçilmektedir. Mussolini'nin Fransa'ya savaş ilanı ve Rusya'nın 1945'te Japonya'ya karşı savaşa girmesi ikinci tarz bir

¹⁹¹ Walt, *Origins of Alliance*, p.158.

¹⁹² John J. Mearsheimer, "Back to the Future: Instability in Europe After the Cold War", p.16; Walt, *Origins of Alliances*, p. 173-178

¹⁹³ Mearsheimer, *Tragedy of Great Power Politics*, p. 163.

¹⁹⁴ Randall L Schweller, "Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In", pp. 72-107

peşine takılmanın örneklerini oluşturmaktadır.¹⁹⁵ Bu çalışmada ilgili bölgesel aktörlerden Suudi Arabistan'ın bir dönem stratejisine tekabül eden peşine takılma stratejisi daha çok güvenliğin temini noktasında yapılan türe girmektedir.

Çalışmanın ele aldığı peşine takılma daha çok sorumluluğun daha büyük bir aktöre paslanması anlamındadır. Tehdit önceliklerini belirleyen bir aktör bölgedeki diğer aktörden gelecek tehdidi baskın güçten gelecek tehdit ile kıyaslayıp yakın coğrafyadan gelecek tehdidi önceleme yönünde politikayı tercih etmektedir. Bu sebeple yakın tehditle başa çıkmak için zayıf devlet bölge dışında olan baskın gücün peşine takılma ve onun güvenlik şemsiyesinden faydalanmayı tercih etmektedir.¹⁹⁶ Kapasite olarak büyük güçlere atfedilen ve yukarıda süper gücün grand strateji seçeneklerinde açıklanan sorumluluğu paslama stratejisinin bir anlamda zayıf devlet tarafından süper güç ile ilişkisinde uygulamaya konan formu peşine takılma olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira baskın gücün peşine takılan bölgesel aktör bir anlamda yakın tehdit ile mücadelesinde sorumluluğun önemli bir kısmını baskın güce devretmektedir.

Diğer yandan peşine takılma stratejisi, uygulayıcı ülkeler için beraberinde iki risk barındırmaktadır. Birincisi baskın gücün, peşine takıldığı ülkelerin doğrudan güvenlik endişesi veya çıkarının olmamasına rağmen bir çatışmaya müdahil olmasını istemesidir. Bu durumda ilgili stratejiyi uygulayan ülke istemediği bir çatışmaya dahil olmak durumunda kalabilir. İkincisi ise peşine takılınan baskın güç bu stratejiyi uygulayan ikincil gücün gerçekten bir güvenlik riskiyle karşılaştığında onu korumaya yönelik bir hamlede bulunmaması ve yüzüstü bırakmasıdır.¹⁹⁷ Bu iki risk, bölgesel güç statüsünde olan ve yakın güvenlik riskiyle baş etmek durumunda kalan ülkelerin çoğu zaman almak zorunda olduğu risklerdir. Bu riskleri minimize etmek ise ilgili güvenlik riskinin hegemon güç için de olduğuna dair inandırıcı gerekçeler bulmak (örneğin İran'ın nükleer faaliyetlerinin tehlikesi, bölgedeki yayılmacılığı vb.) ve askeri olmasa da diğer alanlarda (başta ekonomik) yaptırım gücünü elinde bulundurmaktır.

¹⁹⁵ Stephen M. Walt. "Alliance Formation and the Balance of World Power", p. 8.

¹⁹⁶ Stephen M. Walt, "Alliances: Balancing and Bandwagoning", p.158. İçinde Art, Robert J, and Robert Jervis (der.) **International Politics: Enduring Concepts and Contemporary Issues**, Thirteenth edition, New York: Pearson, 2016.

¹⁹⁷ Erdem Özlük, "Dengeleme mi Peşine Takılmak mı?: Dış Politika Stratejilerini Yeniden Düşünmek", p.249.

Saldırgan askeri kapasite, dengeleme stratejisi uygulama noktasında devletleri teşvik etse de saldırı yeteneklerine sahip bir ülkeye yakın olan devletler, dengeleyici ittifaklar basitçe uygulanabilir olmadığı için, peşine takılmaya zorlanabilir.¹⁹⁸ Bu sebeple bölge dışından büyük bir gücün peşine takılarak bu gücün desteğini almaya çalışabilirler. Özellikle büyük veya baskın güç konumundaki ülke de bölgede saldırgan politikalarıyla tehdit oluşturan aktörden rahatsız ise peşine takılma stratejisi tehdit algılayan bölgesel aktör için kullanışlı olmaktadır.

Tek bir baskın gücün olduğu uluslararası sistemlerde peşine takılma stratejisi dengelemeye kıyasla uygulayıcı ülke açısından daha avantajlı durumlar yaratabilir. Ancak peşine takılma bazı durumlarda dengelemeyle eş zamanlı şekilde de kullanılmaktadır. Soğuk Savaş döneminde Avrupa'daki NATO üyesi devletler bir yandan ABD'nin peşine takılma stratejisi izlerken diğer yandan Sovyetler Birliği'ni dengeleme yönünde de adım atmışlardır.¹⁹⁹ Bu çalışmanın vakasında incelenecek İran – Suudi Arabistan rekabetinde de Suudi Arabistan'ın bölgesel ittifak ve koalisyonları harekete geçirerek saldırgan davranan İran'ı bir yandan dengelerken diğer yandan baskın güç konumundaki ABD'nin İran'ı dengeleme konusundaki attığı adımları desteklenmesi ve teşvik etmesi hatta öncü olup sorumluluk almasını istemesi peşine takılma stratejisi olarak değerlendirilmiştir. Bu açıdan peşine takılma ve dengeleme stratejileri birbirlerinin zıttı değil tamamlayıcısı olarak da nitelendirilmektedir.

Dolayısıyla tek bir süper gücün var olduğu bir sistemde bu aktörün üstün konumunun ve benzersiz güç yapısının söz konusu yapıyı devam ettirmede önemli bir avantaj olduğu ve diğer ikincil güçlerin böylesi bir gücü karşılarına almak yerine onun peşine takılmak istemeleri daha makul seçenek olarak görülmektedir.²⁰⁰ Bir baskın güç etrafında şekillenen sistemik güç dağılımında statükodan memnun olan bölgesel aktörler baskın gücün peşine takılma noktasında diğer revizyonist aktörlere kıyasla ciddi bir motivasyon içerisindedirler.

Devletlerin görece güçlenme çabası ve fırsatları değerlendirme durumları söz konusu peşine takılma stratejisiyle çelişmemektedir. Zira devletler tüm devletlere karşı görece

¹⁹⁸ Walt, *The origins of Alliance*, p.25.

¹⁹⁹ Erdem Özlük, “Dengeleme Mi Peşine Takılmak Mı?..s. 233.

²⁰⁰ William C. Wohlforth, “The Stability of a Unipolar World”, p.28.

gücünü arttırma niyetinde olsalar da yakın düşmanlarına karşı görece kazançlarını arttırma noktasında daha endişeli olacaklardır. Bu sebeple söz konusu stratejiyi izleyen devletler öncelikli düşmandan algıladıkları tehditler sebebiyle peşine takıldığı güçten (bölge dışından baskın bir güç) algıladıkları tehdidi ötelemek durumunda kalır.²⁰¹ Bu durum tam olarak 2010 sonrası ABD'nin güvenlik şemsiyesinin kalkmasını istemeyen Suudi Arabistan'ın ısrarla ABD'yi bölgede İran "tehdidiyle" mücadele etmesi gerektiği noktasında ikna etme çabasıyla paralel olarak okunmalıdır. Bunun istisnası ise aynı sistem içerisinde süper gücün düşmanlaştırdığı ve sınırlandırdığı ülkenin artık baskın güç ve müttefikleriyle mücadele etmekten başka çaresinin kalmadığı durumda ortaya çıkmaktadır. Özellikle baskın gücün sorumluluk almak istemediği durumlarda bu aktör revizyonist politikaları uygulayacak zemin bulmuş olur. Aşağıda bu durumu ortaya koyan ve bölgesel güçlerin üçüncü dış politika strateji seçeneği olan ileri savunma incelenmektedir.

1.3.3. İleri Savunma (Forward Defense)

Bölgesel güç statüsündeki devletlerin tehdit dengesi merkezli dış politika stratejilerinden birisi de tehdit algılayan devletin eğer önemli bir büyük güçle ittifak ilişkisi yok ise tek başına mücadele etmesini öngören ve tehdidi sınırlarının dışında ve farklı yöntemlerle karşılayan ileri savunma (forward defense) stratejisidir.²⁰² Bir çeşit tek başına savaşma (fight alone)²⁰³ olarak isimlendirilebilecek bu strateji bölgesel ittifak seçenekleri sınırlı ve çoğu zaman dışlanan/kuşatılan devletler için hayatta kalmak için bir seçenek haline gelmektedir. Zira bölgedeki güç dengesini doğrudan belirleyebilen baskın güç, ilgili devleti sınırlama amacındaysa bu devlet hem bölgesel hegemonla hem de onun bölgedeki müttefikleriyle mücadele etmek durumundadır.

Bölgesel güç bir büyük güçle ittifak ilişkisi kuramıyor ise elinde iki seçenek kalmaktadır. Ya tehdit eden hegemon devlete karşı mücadele edecek ya da onun isteklerini yerine getirip peşine takılma stratejisi izleyecektir. Ancak baskın güç, ilgili ülkeyi doğrudan tehdit tanımlamasının merkezine koymuş ve bölgedeki diğer aktörlerin önemli bir kısmı

²⁰¹ Eric J. Labs, "Beyond Victory: Offensive Realism and the Expansion of War Aims...", p.15.

²⁰² Amr Yossef, "Upgrading Iran's Military Doctrine: An Offensive "Forward Defense"", **Middle East Institute**, 10 Aralık 2019, <https://www.mei.edu/publications/upgrading-irans-military-doctrine-offensive-forward-defense>, (10.06.2022); Farhad Rezaei, "Iran's Military Capability: The Structure and Strength of Forces", **Insight Turkey**, Vol. 21, No. 4, 2019, p.184.

²⁰³ Eric J. Labs. "Do Weak States Bandwagon?", **Security Studies**, Vol. 1, No. 3, 1992, p.390.

da (gönüllülük veya baskı neticesinde) bu yönde politika izliyorsa bu ülkenin peşine takılma stratejisi izlemesi imkansıza yakındır. Zira peşine takılma stratejisi özellikle tehdit tanımlamasında merkezde olan aktör için yüksek derecede risk barındırır. Çünkü peşine takılan baskın gücün sürekli hoşgörüsüne güvenmeyi gerektirir. Bu açıdan durumlar değiştiğinde bir devletin iyi niyetli olarak kalacağı umuduna güvenmektense, potansiyel tehditlere karşı denge kurmak daha güvenlidir.²⁰⁴ Özellikle baskın gücün ötekileştirdiği ve sınırlandırdığı (tehdit tanımlamasında merkeze oturttuğu) ülke, peşine takılmanın işe yaramayacağından emin olduğu için (tehdit dengesi uyarınca) ileri savunma stratejisi gibi yayılmacı, tehditleri sınır dışında konvansiyonel dış yöntemler ve asimetrik güçlenme ile engelleme yönünde adım atmaktadır.

Zayıf güçler agresif bir büyük güç ile karşı karşıya kaldığında bu güç tarafından sistemden izole edilmiş olabilir veya diğer devletlerden yardım isteyemeyebilir veya diğer devletler baskın güç tarafından gelen farklı baskılar sebebiyle resmi olarak bu aktör ile ittifak ilişkisine girmek istemeyebilir. Böylece bu aktör karşı karşıya olduğu tehditler karşısında yalnız kalabilir. Eric Labs bu durumda izlenebilecek stratejiyi tek başına savaşıma (fighting alone) şeklinde tanımlamaktadır. Bu ülkeler genelde bölge içinden ve dışından ciddi ittifak seçenekleri olmayan ve hem baskın güç hem de diğer büyük güçler tarafından büyük oranda kuşatılmış ise tek başına savaşıma dışında fazlaca bir seçeneği olmayan aktörlerdir.²⁰⁵

Konvansiyonel askeri kapasitenin ciddi şekilde kısıtlandığını hisseden aktör, askeri caydırıcılığını sağlamak için devlet dışı aktörlerle ortaklıklar da dahil olmak üzere alışılmadık yaklaşımlara başvurabilir. Başka bir ifadeyle tehditlerle veya çeşitli dış politika zorlamalarıyla doğrudan yüzleşemeyen bir aktör, maliyet-fayda hesaplamalarını kendisine saldırmak için elverişsiz hale getirmek adına ana düşmanlarının zayıf noktalarına odaklanmaktadır.²⁰⁶ Böylece kendisine gelebilecek saldırıları bertaraf etmiş olmaktadır. Bu yaklaşım her ne kadar savunmacı gibi gözükse de içerisinde birçok saldırgan unsur barındırmaktadır.

²⁰⁴ Walt, *The Origins of Alliances*, p.29.

²⁰⁵ Eric J. Labs, “Do Weak States Bandwagon?”, p.390, 406.

²⁰⁶ Hadi Ajili and Mahsa Rouhi, “Iran’s Military Strategy”, *Survival*, Vol. 61, No.6, 2019, p.139.

İleri savunma stratejisi de bu anlamda ilgili bölgesel aktörün sınırlarının dışında savunmasını temin edecek bir dış politika stratejisidir. Bu noktada bölgesel güç statüsündeki devlet bunu baskın gücün grand stratejisindeki değişimle uyumlu olarak iki şekilde uygulayabilir. Birincisi baskın güç ve müttefikleri tarafından çevrenip kısıtlandığı durumda ileri savunma stratejisi ilgili ülke için hayatta kalmanın anahtarı konumundadır. İkinci olarak ise baskın gücün bölgeye yönelik daha az sorumluluk alan stratejisi neticesinde doğan güç boşluğunda revizyonist davranmasının önünü açacak şekilde kullanabilir. Bu strateji kısıtlanan bölgesel aktöre yayılmacı politikalar izleyebilme imkânı açar. Böylece tehdit olarak algılanan aktörlerle ülke sınırlarının dışında savaşılarak çatışmanın ülke içerisine sıçraması engellenir.²⁰⁷ Dolayısıyla ilk motivasyon güvenliği temin amaçlı iken ikinci motivasyon gücünü arttırmak için fırsatları değerlendirmeye alakalıdır.

Ortaya çıkan bir güç boşluğunda (power vacuum), devletler güç boşluğu olan alanlara doğru yayılmaya eğilimlidirler. Buradaki güç boşluğundan kasıt tek bir süper gücün olduğu sistemlerde süper gücün sorumluluk almaktan kaçındığı bir bölgenin başka bir büyük güç tarafından kontrol edilmiyor olması demektir.²⁰⁸ Devletler bölgedeki rakiplerinden daha fazla güçlenerek bölgesel hegemon olma fırsatını tepemezler. Bu sebeple bölgede uzun yıllar kendisine baskı uygulanan devlet bölgede kendisine karşı oluşan güvenlik şemsiyesinin kalkması veya hafiflemesi durumunda en fazla yayılmacı davranan devlet haline gelebilir. Bu durumda yayılmacı araçları etki alanında uygulamaya koyar. Burada üzerinde konuşulan aktörlerin bölgesel güç statüsünde devletler olduğu akıldan çıkarılmamalıdır. Bu sebeple hem dengeleme davranışları hem de yayılma davranışları büyük güçler gibi olmayacaktır.

Bu stratejiye uygun olarak bölgesel güç statüsündeki bir devletin dengelemesi gereken hem süper güç hem de onun bölgedeki müttefikleri olacağından tercih edeceği strateji sadece konvansiyonel seçenekler değildir. Zira konvansiyonel güç açısından baskın güçle rekabet etmesi mümkün değildir. Bu nedenle konvansiyonel güç unsurlarının yanında

²⁰⁷ Alex Vatanka, "Iran and Russia, Growing Apart Rising Dissent Over the IRGC's Militias", **Foreign Affairs**, 29 November 2017. <https://www.foreignaffairs.com/articles/syria/2017-11-29/iran-and-russia-growing-apart> (13.06.2022).

²⁰⁸ Labs, "Beyond Victory: Offensive Realism and the Expansion of War Aims", p. 16.

birçok farklı unsuru devreye sokmak durumundadır.²⁰⁹ Asimetrik güç yapısını ve caydırıcılığı belirleyen yöntemlerden olan bu yöntemler arasında nükleer caydırıcılık, gayri nizami harp taktikleri, balistik füze teknolojisi, bölge ülkelerinde ideolojik kamplaşmaları yayma, vekil aktörler aracılığıyla bölgedeki hegemon gücün müttefiklerini istikrarsızlaştırma ve sınırlı da olsa farklı aktörlerle ittifak arayışı faaliyetlerinin geliştirilmesi gibi birçok yöntem kullanabilir.²¹⁰

İleri savunma stratejisinde büyük oranda tek başına mücadele eden bölgesel aktörün mümkün olduğunca çatışmaların doğrudan tarafı olmaktan kaçınması öngörülmektedir. Mevcut olan çatışmaları ise vekil gruplara verdiği gayri resmi destek sayesinde yönetmektedir.²¹¹ Bu sayede ilgili tehdidin önü sınırların dışında alınmış olmakta ve uygulayıcı aktör ise doğrudan bunu önlerken taraf olmamaktadır. Bir diğer önemli caydırıcı yöntem ise nükleer faaliyetlerdir. Kenneth Waltz'a göre bir baskın gücü caydırabilecek güvenilir tek bir yol bulunmaktadır o da ilgili ülkenin kendi nükleer gücünü geliştirmesidir. Soğuk Savaş'tan günümüze Amerika'nın gücü ve pozisyonu nükleer yayılmayı kışkırttı/teşvik etti. Nitekim Çin'in 1950'lerde başlayarak nükleer silah edinme çabası aslında ABD ile Doğu Asya'da ve diğer bölgelerde rekabet edebilmesinin olmazsa olmaz bir şartı olarak görüldü. Günümüzde de benzer bir şekilde İran'ın nükleer programını geliştirmesi bu yöndedir. Zira İran, 2003 Irak işgalinin ardından Irak'ın kaderini paylaşmamanın ve bölgesel ve küresel caydırıcılığa sahip olabilmenin söz konusu nükleer faaliyetlerden geçtiğini savunmakta ve düşünmektedir.²¹² Bu açıdan nükleer caydırıcılık peşinde koşması sınırlı kapasitesi olan aktörler açısından önemli bir kazanım/caydırıcı unsur olarak görülmektedir.

²⁰⁹ Naveed Ahmad, "Iran's 'Forward Defense' Doctrine Missile and Space Programs", **Rasanah**, 11 October 2020, p.5., <https://rasanah-iiis.org/english/?p=8382>, (10.06.2022).

²¹⁰ R. K. Ramazani, "Ideology and Pragmatism in Iran's Foreign Policy", **The Middle East Journal**, Vol. 58, No. 4, (Autumn 2004), pp. 549-559; Wehrey, Frederic, David E. Thaler, Nora Bensahel, Kim Cragin, Jerrold D. Green, Dalia Dassa Kaye, Nadia Oweidat, and Jennifer Li. **Dangerous But Not Omnipotent: Exploring the Reach and Limitations of Iranian Power in the Middle East**. RAND Corporation, 2009. <http://www.jstor.org/stable/10.7249/mg781af>. 3. Bölüm; Kenneth N Waltz, 'Why Iran Should Get the Bomb', **Foreign Affairs**, 91(3), 2012, pp. 2-5; Farhad Rezaei, "Iran's Military Capability: The Structure and Strength of Forces"; Daniel Byman, et al. "Iran's Security Policy in the Post-Revolutionary Era", **RAND Cooperation**, 2001.

²¹¹ Kayhan Barzegar, "Iran's Foreign Policy Strategy after Saddam", **Washington Quarterly**, vol. 33, no. 1, (January 2010), p.179.; Vali Nasr, "When the Shiites Rise", **Foreign Affairs**, vol. 85, no. 4, 2006, p. 68.

²¹² Hall. Brands, "Fools Rush Out? The Flawed Logic of Offshore Balancing", p.17; Kenneth N Waltz, 'Why Iran Should Get the Bomb', **Foreign Affairs**, Vol. 91, No. 3, 2012, pp. 2-5.

Bir tür kendini savunma ve yayılmacılık stratejisi olan ileri savunma stratejisi bölgesel aktöre özellikle baskın güç ile mücadele etme imkânı vermektedir. Çalışmanın vaka incelemesinde ele alınacak İran'ın bölgede kuşatılmışlık, bölgesel müttefik bulmadaki zorluğu ve yaptırımlar sebebiyle izole olması gibi sebeplerle doğrudan yukarıda bahsedilen asimetrik yöntemlere başvurması bu çerçevede okunmalıdır. İran ve ABD arasında var olan devasa güç farkı İran gibi kapasiteye sahip bir gücün ileri savunma stratejisini benimsemesinde etkili olmaktadır.

BÖLÜM 2: ABD’NİN ORTADOĞU’YA YÖNELİK GRAND STRATEJİSİ

Harvard ekonomisti Michael Porter’ın işaret ettiği gibi “Stratejinin özü ne yapmayacağını seçmektir”²¹³ sözü aslında Amerikan grand strateji tartışmalarının da bir anlamda merkezini oluşturmaktadır. Grand strateji farklılıkları bu açıdan temelde küresel ölçekteki planlama içerisinde ABD’nin neyi yapıp neyi yapmaması gerektiğine dair bir seçimden kaynaklanmaktadır. ABD, Soğuk Savaş sonrasında küresel ölçekte kendi bölgesinde hegemon olan tek devlet ve tek süper güç haline gelmiştir. Böylesi benzersiz konuma sahip bir devletin herhangi bir bölgede en azından iki bölgesel gücün birlikte var olmasını istemesi söz konusu süper güç konumunun devamlılığı açısından hayatidir. Zira bu ülkelerin birbirlerine yakınlığı dikkatlerini birbirlerini dengelemeye itecek ve uzak hegemonu (ABD’nin kendisine) odaklanmalarını engelleyecektir. Dahası ilgili bölgede muhtemel bir potansiyel hegemonun ortaya çıkma ihtimaline karşın bölgedeki diğer güçler güç dengesinin devamlılığını sağlama adına potansiyel hegemon olacak devleti engelleyebileceklerdir. Bu durum da uzakta ABD gibi tek süper güç konumunda olan devletin müdahil olmadan kenarda durmasını ve enerji harcamadan üstün konumunu korumasını sağlamaktadır.

Elbette bölgedeki diğer güçler potansiyel hegemonun çıkmasını engelleme noktasında başarısız olursa, baskın güç konumundaki tek süper güç tehdit eden devlete karşı uygun tedbirleri alacaktır. ABD bunu 20. yüzyılda dört defa gerçekleştirerek potansiyel hegemonun engellenmesi anlamında sorumluluğu bizzat üstlenmiştir: 1. Dünya Savaşı, 2. Dünya Savaşı, Soğuk Savaş ve Körfez Savaşı (1991) bunun örnekleridir. Bu nedenle ABD yaygın olarak kıyıda dengeleyici (offshore balancer) olarak anılır.²¹⁴ Ortadoğu da söz konusu vakalar ile nispeten uyumluluk göstermektedir. Tek farkı yapısal realistlerin tasvir ettiği diğer bölgelerde büyük güçler var iken Ortadoğu’da büyük güç yerine bölgesel güçlerin olmasıdır. Bu sebeple bu varsayımları büyük güç yerine bölgesel güçleri olarak teşmil edebiliriz. Zira bölgede mukim bir büyük güç statüsünde devlet ilgili dönem için bulunmamaktadır.

²¹³ Michael E. Porter, “What Is Strategy?”, **Harvard Business Review**, Vol. 74, No. 6 (November–December 1996), pp.61–78.

²¹⁴ Mearsheimer, *Tragedy of Great Power Politics*, 2001, p.42.

ABD, Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından tek süper güç olmanın getirdiği esnekliğin de etkisiyle müdahaleci, liberal değerler üzerine inşa edilen hegemonyayı ön gören bir grand strateji benimsemiştir. Özellikle 2010'a kadar devam eden bu stratejiyi savunanlar ABD'nin süper güç konumunu korumak için liberal demokrasilerin yayılması ve bunun için askeri müdahalelere yeşil ışık yakan uygulamaları elzem bir strateji olarak görmüşlerdir. Öte yandan 2010'dan sonra dünyanın farklı bölgelerinde büyük güçlerin (başta Çin olmak üzere) ABD'ye kısmen de olsa meydan okuması, ABD'nin görece gücünün zayıflıyor olması ve müdahaleci politikaların getirdiği Amerikan karşıtlığı gibi unsurlar söz konusu politikanın sürdürülebilirliğine dair ciddi bir tartışma yaratmıştır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi sonrası devletler için iki kutuplu yapısal sınırlamalar bir nebze olsun rahatlamıştı. Bu durum aynı zamanda ABD liderliğinde 'liberal dünya düzeni' adı altında yeni bir grand stratejinin uygulanabilmesi için zemin hazırladı. Liberal hegemonya olarak adlandırılan bu grand stratejinin uygulanabilmesinin en temel sebebi ABD'nin 1990 sonrası eşsiz konumunun getirdiği bir dinamikti. Ancak 2000'li yılların ikinci on yıllık periyoduna girildiğinde ABD'nin liberal hegemonya olarak adlandırılan söz konusu grand stratejisinin makul olmadığı ve ABD'ye zarar verip vermediği tartışıldı. Bu sebeple başta yapısal realistler olmak üzere alternatif grand strateji önerileri 2000'li yılların başından beri gündeme gelmekteydi. Bu stratejilerin başında da bu çalışmada yeniden mevzilenme olarak tanımlanan strateji yer almaktadır. Temel olarak ABD'nin, Avrupa ve Ortadoğu'daki güç dengesini korumak için sorumluluk almamasını ve yerel müttefiklerine güvenmesini aynı zamanda Asya'da da potansiyel akran bir rakibin (peer competitor) çıkma ihtimaline karşılık dengeleyici bir koalisyona liderlik etmesine odaklanmaktadır.²¹⁵

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından yapısal realistler Amerika'nın "tek kutuplu anının" kısa ömürlü olacağına dair öngörülerde bulunmaktaydılar.²¹⁶ Bu görüşe göre ABD'nin dünyadaki tek süper güç konumunun eninde sonunda diğer büyük güçler tarafından karşı dengelemeye maruz kalacağı ve çok kutuplu bir düzene geçilmesinin

²¹⁵ Stephen M. Walt, "Us Grand Strategy after the Cold War: Can Realism Explain It? Should Realism Guide It?", pp. 3–22.

²¹⁶ Christopher Layne, "The Unipolar Illusion: Why New Great Powers Will Rise"; Kenneth N. Waltz, "The Emerging Structure of International Politics", pp. 44–79.

sadece zaman meselesi olduğu yönündeydi.²¹⁷ Buna karşılık liberal hegemonya ise yukarıda da bahsedildiğı üzere farklı müdahaleleri (askeri, kurumlar, demokratik, ekonomik vs.) ile söz konusu Amerikan üstünlüğünün devam ettirileceğı görüşündeydi. Liberal hegemonyanın iddiasına göre söz konusu tek süper gücün olduğı düzen realistlerin tahmin ettiğı gibi gerçekleşmemiş ve Amerikan'ın küresel ölçekte benzersiz konumu ve baskın güç olma hali Soğuk Savaş'ın bitiminden 30 yıl geçmiş olmasına rağmen devam etmiştir.

Bu noktada Amerikan hegemonyasının devamlılığı konusunda iki temel görüş farklılığı yaşandı. Birinci görüş yapısal realistler tarafından öne sürülen ve temelde ABD'nin bu eşsiz konumunun devam ettirilmesi için gereksiz savaşlara girilmemesi ve maliyetin bölgesel aktörlere devredilmesi gerektiğini savunan bir yaklaşımdı. Buna göre ABD'nin belirli şartlar altında ancak mevcut güç dengesini bozacak yeni bir güç merkezi çıkma ihtimalinde sınırlı müdahalesini ön gören yukarıda genel çerçevesi sunulan yeniden mevzilenme yaklaşımı sayesinde modern uluslararası ilişkiler tarihinde önceki hegemonların başına gelenlerden kaçınabileceğı savunuldu.²¹⁸ İkinci görüş olan liberal hegemonyaya göre ise Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan söz konusu eşsiz konum ve ABD'nin kıyaslanamaz gücü sayesinde liberal hegemonik bir düzenin kurulması adına elverişli bir ortam ortaya çıktı. Zira ABD'nin liberal değerleri teşvik eden bu hegemonyasının 'iyi niyetli' ve diğer devletlerin de çıkarına olduğı öngörülmekteydi. Amerikan hegemonyası böylece sağladığı güvenlik şemsiyesiyle birlikte diğer devletler tarafından da tercih edilecek bir şeydi.²¹⁹

Yeniden mevzilenme stratejisi uzunca bir süredir ABD tarafından 2003 Irak savaşı sonrası tartışma konusu olmuştur. Nitekim 2012'de yeniden mevzilenmenin de özünü oluşturan kıyıda dengeleme stratejisinin "akademinin kapalı duvarlarından

²¹⁷ Michael Mastanduno, "Preserving the Unipolar Moment: Realist Theories and U.S. Grand Strategy after the Cold War", p. 88; Christopher Layne, *The Peace of illusions: American Grand Strategy from 1940 to the Present...*

²¹⁸ Christopher Layne, "Offshore Balancing Revisited", p.247.

²¹⁹ Charles Krauthammer, "The Unipolar Moment Revisited", **National Interest**, No. 70, (Winter 2002/03), pp. 5-17; Joseph S. Nye Jr., *The Paradox of American Power: Why the World's Only Superpower Can't Go It Alone*, New York: Oxford University Press, 2002, 5. Bölüm; William C. Wohlforth, "The Stability of a Unipolar World", pp. 5-41; G. G. John Ikenberry, "Institutions, Strategic Restraint, and the Persistence of Postwar Order", **International Security**, Vol. 23, No. 3 (Winter 1998/99), pp. 43-78.

Washington’ın politika yapıcılarının gerçek dünyasına sıçradığı” tartışılmaktaydı. Buna göre bu fikrin zamanı 2010’lu yıllarla birlikte gelmişti.²²⁰

2010 itibariyle ABD’nin grand stratejisinde değişikliğe dair önemli bir kırılma yaşanmıştır. Grand stratejiler uzun vadeli ve kapsamlı olduğu için stratejilerdeki değişikliğin sahadaki yansımaları birden olamamaktadır. Özellikle Soğuk Savaş sonrası ABD’nin liberal hegemonya stratejisi, müdahaleci ve dünyanın her yerinde Amerikan angajmanına imkân veren yapısı sebebiyle farklı bölgelerde farklı ölçeklerde ve hızda gerçekleşmiştir. Söz gelimi Ortadoğu’daki uygulamasıyla Avrupa’daki uygulaması arasında zaman ve kapsam açısından farklılıklar olabilmektedir. 1990’lı yıllar NATO’nun Avrupa’da genişlemesi ve Balkanlar’da yaşanan müdahale örnekleriyle (Bosna ve Kosova) ön plana çıkarken, Ortadoğu’da liberal hegemonya 2000’li yıllardaki (Afganistan ve Irak) müdahalelerle ciddi olarak gündeme gelmiştir. Ancak şu bir gerçek ki 2010 yılı itibariyle ABD, Soğuk Savaş sonrası Ortadoğu’ya yönelik izlediği grand strateji içerisinde bir değişim kararı almış ve bunu uygulamaya geçireceğini hem sahada hem de söylemsel düzeyde deklare etmiştir.

Devam eden bölümde öncelikle küresel ölçekte baskın güç konumunda olan ABD’nin Soğuk Savaş sonrası (güç parametreleri üzerinden) benzersiz konumu (tek süper güç) ortaya konulacaktır. Ardından detaylandırılan süper gücün grand stratejisinin sahadaki uygulamaları incelenecek ve ABD’nin cari grand stratejisi olan yeniden mevzilenme stratejisinin önceki strateji olan liberal hegemonya stratejisinden farklılıkları ortaya konularak değişimin bölgesel etkilerine dair bir resim çıkarılacaktır. Bu çerçevede 2010 sonrası ABD’nin değişen grand stratejisini anlamlandırma adına bir önceki dönemde uygulanan liberal hegemonya stratejisinden örnekler de incelenecektir. Son olarak yeniden mevzilenme olarak isimlendirilen 2010 sonrası grand stratejisine dair Amerikan uygulamaları ve bunun Ortadoğu’ya yansımaları ele alınacaktır. Böylece çalışmanın odak noktası ve bağımsız değişkeni olan Amerikan grand stratejisinin bölgesel düzeydeki ve İran – Suudi Arabistan rekabeti üzerindeki etkisinin inceleneceği üçüncü bölümün zemini hazırlanacaktır.

²²⁰ Christopher Layne, “The (Almost) Triumph of Offshore Balancing”, **The National Interest**, January 27, 2012, <http://nationalinterest.org/commentary/almost-triumph-offshore-balancing-6405>, (10.06.2022).

2.1. Soğuk Savaş Sonrası ABD'nin Süper Güç Konumu

Devletler, Soğuk Savaş sonrasında iki kutuplu dünyanın sona ermesi ve değişen küresel güç dengesinin etkisiyle ittifak ilişkilerini yeniden tanımlamıştır. ABD, oluşan yeni dünya düzeninin en güçlü konuma sahip devleti olmuş ve söz konusu düzen ABD'nin merkezinde yer aldığı ve büyük oranda yönlendirdiği bir yapıya evrilmiştir.²²¹ Herhangi bir büyük güç için ideal durum dünyada kendi bölgesinde hegemon olan tek aktör olmaktır. Bu devlet dünyadaki tek bölgesel hegemon ise statükocu olmalı ve güç dağılımını da kayda değer bir süre boyunca korumaya yönelik stratejiler izlemelidir. ABD bu anlamda söz konusu örneğe uymaktadır ve dünyada başka hiçbir devletin elde edemediği bir pozisyona gelmiştir. Batı yarımküreyi domine etmiş ve dünyanın diğer bölgelerinde başka hegemon çıkmasını da engellemiştir. Bu benzersiz süper güç konumu, akran bir güçle (peer competitor) karşı karşıya kaldığında artık statükocu politiklardan vazgeçip güç dengesini bozan aktörlere karşı stratejiler geliştirmesini yapısal realistler açısından bir zorunluluk haline getirmiştir.²²²

Ancak Soğuk Savaş sonrasında ABD'nin aşırı güç üstünlüğüne karşı hegemonik karşı dengeleme henüz kurul(a)mamıştır. Yukarıda da ifade edildiği gibi Stephen M. Walt, yapısal realizmi bu anomali durumundan güç dengesini revize ederek çıkarmaya çalışmaktadır. Tehdit dengesi olarak ifade edilen bu görüşe göre devletlerin sistemdeki tehdit algıları çıkış noktasıdır. Walt, devletlerin baskın gücün elinde bulundurduğu gücü kendilerine yakın bir güvenlik tehdidi olarak görmedikleri dolayısıyla gerçek manada dengelemenin ortaya çıkmadığını ileri sürmektedir. Bunun tersi olduğunda sistemde dengeleme davranışı kurulacaktır. Dolayısıyla devletlerin her koşulda gücü dengelemedikleri daha az güçlü olan ancak daha fazla tehdit oluşturan bir aktörü daha güçlüye karşı önceleyebileceği savunulmaktadır. Tehdit dengesi kuramına göre, sistemin büyük güçleri açısından ABD'nin dış politika davranışlarının, Napolyon Fransa'sı ile Wilhelm ve Hitler Almanya'sının oluşturduğu seviyede bir güvenlik tehdidi oluşturmaları henüz söz konusu olmamıştır.²²³

²²¹ Francis Fukuyama, "The End of History 20 Years Later", *New Perspectives Quarterly*, Vol.27. No. 1, 2003, p.22.

²²² Mearsheimer, *Tragedy of Great Power Politics*, p.42.

²²³ Stephen M. Walt, "Alliances in a Unipolar Politics", *World Politics*, Vol. 61, No 1, 2009, p.103.

Wolforth'a göre süper güç konumundaki ülke, dengelenemeyecek kadar güçlü bir ülkedir. ABD'nin coğrafi konumu bu açıdan benzersiz özellikleriyle Amerikan gücünün devamlılığını ve tehdide karşı bağımsızlığını sağlamlaştırmaktadır.²²⁴ ABD, büyük bir nüfusa, dünyanın en büyük ekonomisine, modern bir sanayi üssüne, devasa ekilebilir araziye ve kayda değer doğal kaynaklara sahip olarak kıta büyüklüğünde bir süper güç haline gelmiştir. Aynı derecede önemli olan bir başka unsur ise modern tarihte ortaya çıkan hegemonlar arasında civar bölgesinde ciddi rakip olacak büyük güçler olmayan tek hegemonudur. Fransız Büyükelçisi'nin yirminci yüzyılın başlarında belirttiği gibi, ABD bütün ulusların en ayrıcalıklı olanıdır. Kuzeyde zayıf bir komşu, Güneyde başka bir zayıf komşu, Doğu'da ve Batı'da balıkların olduğu bir jeopolitik konuma sahiptir. Bu ayrıcalıklı materyal ve jeopolitik avantaj diğer ülkelerin iç işlerine müdahaleci yaklaşımı ve ABD'nin kendini dış müdahaleler karşısında koruma noktasında herhangi bir endişe taşımamasını beraberinde getirdi. Buna karşılık Fransa, Rusya, Çin, Japonya, Almanya ve İtalya gibi ülkeler son iki yüz yılda birden fazla kez işgal edildi.²²⁵

Bu kısımda, kuramsal ve kavramsal çerçeve bölümünde bahsedilen ve devletlerin yapısal realist açıdan güç statüsünü ve küresel güç dengesi içerisinde konumunu belirlemeye yardımcı olacak dinamiklere bakılmaktadır. Soğuk Savaş sonrasında tek süper güç konumunda olan ABD'nin küresel güç dengesi içerisindeki materyal açıdan konumunun ortaya konulması bu ülkenin grand stratejisinin küresel ve bölgesel etkilerinin analiz edilmesine katkı sağlayacaktır. ABD, küresel güç dağılımı içerisinde benzersiz bir konuma sahiptir. Soğuk Savaş'ın bitmesinin üzerinden otuz yılı aşkın bir süre geçmiş olmasına rağmen ABD, sistem içerisindeki tek süper güç olma konumunu muhafaza etmektedir. ABD'nin söz konusu bu konumunun arkasında askeri ve ekonomik olmak üzere iki temel parametre bulunmaktadır. Bu iki parametre ABD'nin diğer güçler ile arasındaki farkın temelini oluşturur. Elbette söz konusu materyal kapasite içerisinde nüfus miktarı ve coğrafi yüzölçümü, stratejik konumu, politik istikrar gibi kısa dönemli değişim gösterme ihtimali zayıf nispeten daha sabit olan unsurlar bulunmakla birlikte görece güç kıyaslamasının daha sağlıklı yapılabilmesi adına askeri ve ekonomik unsurlar

²²⁴ William C. Wohlforth, "The Stability of a Unipolar World", p. 28

²²⁵ Stephen Walt, "U.S. Middle East Strategy: Back to Balancing", **Foreign Policy**, 21 Kasım 2013. <https://foreignpolicy.com/2013/11/21/u-s-middle-east-strategy-back-to-balancing/> (10.06.2022).

ilk ve en önemli bakılacak parametrelerdir. Bu iki parametre sayesinde ABD'nin küresel kapasite dağılımı içerisindeki konumu ortaya konulmaktadır.

Devletlerin kapasiteleri ölçüsünde güç dağılımının belirlendiğini ifade eden yapısal realist teori için bir devletin kapasitesi nüfus, coğrafi büyüklük, doğal kaynaklar, ekonomik imkanlar, politik istikrar, askeri ve teknolojik kapasite ve siyasi yetkinlikten oluşmaktadır. Ancak yapısal realizme göre devletlerin güç kapasitesini belirleyen temel dinamik askeri kapasite ve onu besleyecek ekonomik güçtür. Zira bir devletin diğerine karşı zarar verme kabiliyeti askeri kapasitesine bağlıdır.²²⁶ Bir devletin askeri bakımdan kapasite/güç farkını ortaya koyan iki kriter öne çıkmaktadır. Birincisi temel bazı göstergeler çerçevesinde devletlerin askeri güçlerinin kıyaslanmasından oluşmaktadır. Bunlar aktif askeri personel sayısı, tank, uçak gemisi, savaş gemisi, denizaltı ve nükleer silah sayısı gibi kriterlerdir. İkinci olarak devletlerin askeri harcama miktarlarıdır. Bir devletin askeri harcamaları bu alanda mevcut askeri kapasitesinin konumu ve geleceğe yönelik ne yönde iyileşeceğine/ilerleme kat edeceğine dair de fikir vermektedir.

Tablo 1'de ABD ve diğer büyük güçlerin askeri kapasitesini ortaya koyan yukarıda bahsedilen kriterler bakımından durumları gösterilmektedir. Bu kriterler her biri ayrı ayrı değerlendirildiğinde ABD her kalemde mutlak üstünlük sahibi değildir. Örneğin aktif askeri personel bakımından değerlendirildiğinde büyük güçler arasında Çin'den sonra gelmektedir. Ancak nüfusuna oranla aktif askeri personel sayısı dikkate alındığında ABD'nin personel sayısının öne çıktığı görülmektedir. Tank, denizaltı, nükleer silah başlıkları gibi alanlarda birinci sırada yer almasa da rekabet düzeyi yüksektir. Özellikle dünyada tek baskın güç konumuna sahip olmanın gerekliliği ve birçok bölgede askeri operasyonel kabiliyet sağlayan uçak gemisi bakımından açık ara öndedir. ABD'nin 11 adet uçak gemisi varken ona en yakın ülke olan Çin'in uçak gemisi sayısı 2'dir. Son olarak toplam hava gücü unsuru açısından da ABD'nin ciddi bir üstünlüğü bulunmaktadır. 13.247 adet toplam hava unsuruyla ABD kendisine en yakın büyük güç statüsündeki ülkelerden 2,5-3 kat fazla hava unsuruna sahiptir. ABD'ye en yakın ülke 4.173 adet ile Rusya, ardından 3.285 ile Çin gelmektedir.

²²⁶ Waltz, *Theory of International Politics*, p.131.

Tablo 1: ABD ve Diğer Büyük Güçlerin Askeri Kapasite Dağılımı (2021)

	ABD	Çin	Rusya	İngiltere	Fransa	Almanya	Japonya
Aktif Askeri Personel	1.390.000	2.000.000	850.000	194.000	205.000	184.000	240.000
Tank	6,612	5,220	12,420	227	406	266	1,004
Uçak Gemisi	11	2	1	2	1	0	0
Savaş Gemisi²²⁷	484	777	605	75	180	80	155
Denizaltı	68	79	70	10	10	6	21
Nükleer Silah Sayısı²²⁸	5,550	350	6,257	225	290	0	0
Toplam Hava Gücü Unsurları²²⁹	13,247	3,285	4,173	693	1,055	617	1,449

Kaynak: Global Fire Power, Arms Control Association

Öte yandan nükleer silah sayısı açısından Rusya'nın daha fazla sayıda nükleer silahı olduğu görülmektedir. Ancak bu noktada sadece sayısal üstünlük belirleyici değildir bunun kullanılabilirliği, kavramsal kısımda da bahsedildiği üzere ikinci vuruş kapasitesi gibi unsurlar önem kazanmaktadır. ABD gibi dünyanın birçok farklı bölgesinde askeri üssü bulunan, uçak gemileriyle dünyanın birçok bölgesinde yer alan bir ülkenin nükleer silah kapasitesini organize etmesi ve etkili kullanması daha muhtemeldir. Ancak sistem içerisinde tek süper güç konumunda olmanın olmazsa olmaz koşulu nükleer silah sahibi ülkeler arasına girmektir. Dolayısıyla nükleer silahlar esasında süper güç olmanın olmazsa olmaz koşuludur. Bu noktada iki nükleer güç karşılıklı olarak nükleer caydırıcılık²³⁰ unsurunu ellerinde bulundurduğundan, nükleer silah sayısında ciddi bir fark olmadığı sürece nükleer açıdan rekabet edebilir düzeyde olması yeterlidir. Karşılıklı kesin yıkım (Mutual Assured Destruction / MAD) riski iki nükleer silah sahibi aktör için var olduğu için kullanımına dair senaryoların gerçekleşmesini zayıflatmaktadır.²³¹

²²⁷ Deniz yüzeyi ve su altı unsurlarının hepsini içerir. Rakamların içerisinde uçak gemileri, denizaltılar, helikopter gemileri, korvetler, firkateynler, amfibi hücum/destek gemileri ve yardımcı gemiler dahil olmak üzere tüm savaş gemisi tipleri bulunmaktadır.

²²⁸ "Nuclear Weapons: Who Has What at a Glance", **Arms Control Association**, Last Reviewed: January 2022. <https://www.armscontrol.org/factsheets/Nuclearweaponswhohaswhat> (10.06.2022).

²²⁹ Bu başlık altında Hava Kuvvetleri, Kara Havacılık, Deniz-Deniz hizmetlerinin tüm dallarını kapsayacak sabit kanatlı ve döner kanatlı (helikopter) uçak tipleri hesaba katılır. Dikkate alınan uçak türleri arasında avcı uçakları (çok amaçlı, önleme uçağı), eğitim uçakları (temel, gelişmiş), nakliye araçları (sabit kanatlı ve helikopterler), özel bombardıman uçakları ve kara saldırı uçakları, özel görev platformları vb. havacılık unsurlarını içermektedir.

²³⁰ T. V. Paul, "The Paradox of Power: Nuclear Weapons in a Changed World", **Alternatives: Global, Local, Political**, Vol. 20, No. 4, 1995, p.480.

²³¹ Robert J. Art, "To What Ends Military Power?", **International Security**, Vol. 4, No. 4, 1980, pp. 3-35.

ABD 2021 yılı itibariyle dünya çapında 80 farklı ülkede 750'nin üzerinde askeri üsse sahiptir. ABD'nin yurtdışındaki bu askeri üs sayısı (750) dünya çapındaki Amerikan büyükelçilikleri, konsolosluk ve misyonlarının toplam sayısının (276) yaklaşık üç katıdır. Soğuk Savaş'ın bittiği döneme kıyasla Amerikan askeri tesis sayısı yarıdan fazla düşmüş (1989 yılı itibariyle 1726 adet askeri üssü bulunmaktaydı) olsa da bulunduğu ülke sayısı açısından iki katına (40'tan 80'e) çıkmıştır. ABD'nin kendi kıtası dışında Ortadoğu, Doğu Asya, Avrupa ve Afrika üzerinde üsleri bulunmaktadır. Buna karşılık dünyanın geri kalanından sadece 11 ülkenin toplamda 70 üssü bulunmaktadır. Rusya'nın dokuz ülkede 40 civarında üssü bulunmaktadır. İngiltere, Fransa ve Türkiye ise 3 ila 10 arasında değişen üslere sahiptir. Son olarak 1 ila 3 arasında değişen üsse sahip ülkeler ise Çin, Hindistan, Japonya, Güney Kore, Almanya, İtalya ve Hollanda'dır.²³²

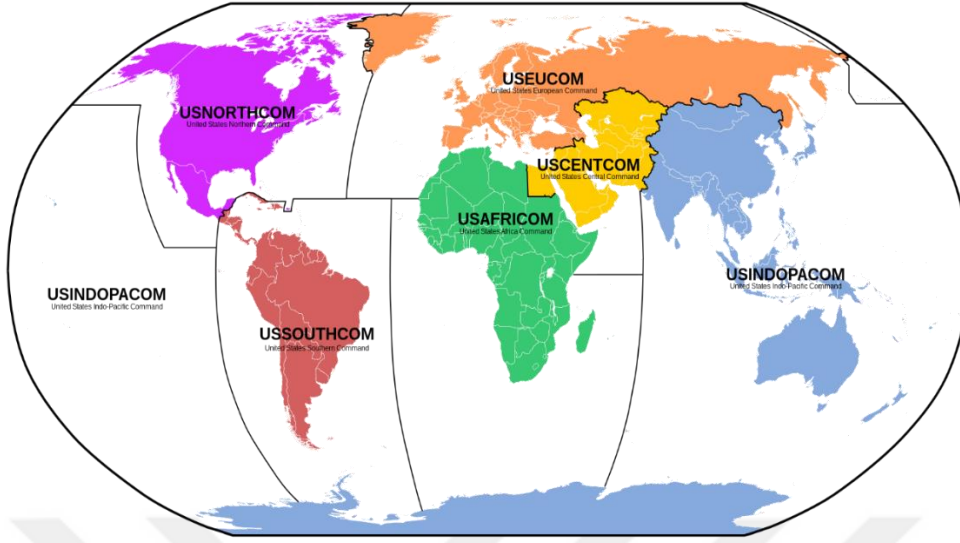
Üslerinin yanı sıra ABD, dünyanın birçok farklı bölgesini komutanlık şeklinde görev/sorumluluk alanlarına ayırmıştır. Resim 1'den de görüleceği üzere toplamda altı coğrafi sorumluluk alanına tekabül eden bu bölgelerin her birisinde komutanlıklar bulunmaktadır. Bunlar 2008 yılında kurulan Afrika Komutanlığı (USAFRICOM), 1983 yılında kurulan Merkez Komutanlığı (USCENTCOM), 1952 yılında kurulan Avrupa Komutanlığı (USEUCOM), 1957 yılında kurulan Hint-Pasifik Komutanlığı (USINDOPACOM), 2002 yılında kurulan Kuzey Komutanlığı (USNORTHCOM), 1963 yılında kurulan Güney Komutanlığı'ndan (USSOUTHCOM) oluşmaktadır. Bunlara ek olarak 2019 yılında Uzay Komutanlığı (USSPACECOM) kurulmuştur. Coğrafi sorumluluk alanlarına ek olarak İşlevsel Muharip Komutanlıkları altında dört komutanlık daha bulunmaktadır: Siber Komutanlığı (USCYBERCOM), Özel Operasyonlar Komutanlığı (USSOCOM), Strateji Komutanlığı (USSTRATCOM) ve Ulaştırma Komutanlığı (USTRANSCOM).²³³ ABD bu özellikleriyle dünyanın herhangi bir yerinde operasyonel askeri faaliyetler gerçekleştirebilecek bir konumdadır.²³⁴

²³² David Vine, Patterson Deppen and Leah Bolger, "Drawdown: Improving Military Base Security Through U.S. and Global Closures Abroad", **Quincy Brief**, NO. 16, September 20, 2021, <https://quincyinst.org/report/drawdown-improving-u-s-and-global-security-through-military-base-closures-abroad/#whats-a-base>, (10.06.2022); Yıllara göre ABD'nin askeri üs sayısının değişimini gösteren veri tabanı için bkz. David Vine, "Lists of U.S. Military Bases Abroad, 1776-2021", **American University Digital Research Archive**, 2021, <https://doi.org/10.17606/7em4-hb13>, (10.06.2022)

²³³ "Combatant Commands", **U.S. Department of Defense**, <https://www.defense.gov/About/Combatant-Commands/> (22.06.2022).

²³⁴ Nuno P. Monteiro, *Theory of Unipolar Politics*, p.1, 44.

Resim 1: ABD'nin Dünyada Coğrafi Muharip Komutanlıklarının Sorumluluk Alanları

Kaynak: "Unified combatant command"

https://en.wikipedia.org/wiki/Unified_combatant_command#/media/File:Unified_Combatant_Commands_map.svg

Askeri gücün göstergelerinden olan ikinci kriter ise yapılan askeri harcamalardır. Tablo 2'den de görüleceği üzere ABD, SSCB'nin çöküşünden bu yana çeyrek asırdan fazla bir süre sonra dahi, 2020 yılında 778,3 milyar dolarlık askeri harcamayla dünya toplam askeri harcamasının yüzde 39'unu tek başına yaparak kendisinden sonra en fazla askeri harcamayı yapan Çin'den 3 kat daha fazla harcama yapmıştır. 2020 yılı itibarıyla Çin'in 252,3 milyar dolarlık harcamayla dünyadaki payı ise yüzde 13'tür. ABD'nin dünyadaki askeri harcamasının 1995 yılındaki payı yüzde 41 iken 2020 yılında da benzer bir oranla yaklaşık yine yüzde 40 civarında kalmıştır. Dolayısıyla askeri harcama açısından Amerika'nın dünyadaki payı büyük oranda sabit kalmıştır. Paylardaki değişim ABD dışındaki ülkeler arasında olmuştur. Burada da ön plana çıkan ülke Çin olmuştur. 1995 yılında 12,3 milyar dolar askeri harcaması olan Çin, 2020 itibarıyla 252,3 milyar dolarlık askeri harcama gerçekleştirmiştir. Bu da dünyadaki toplam askeri harcama içerisindeki payının yüzde 2'den yüzde 13'e çıkmasını sağlamıştır. Öte yandan diğer büyük güçler olan İngiltere, Fransa, Almanya ve Japonya'nın askeri harcamalarının dünyadaki paylarının yarı yarıya azaldığı görülmektedir. Bunlar arasında sadece Rusya payını arttırabilmiştir. 1995 yılında yüzde 2 olan askeri harcama payı 2020 yılında yüzde 3,1'e çıkmıştır. Askeri harcama noktasında Çin 1995 yılında diğer büyük güçler olan Rusya, İngiltere, Fransa, Almanya ve Japonya'nın gerisinde iken 2010 itibarıyla hepsini geride bırakarak ön plana çıkması dikkate değerdir. Diğer dikkat çekici rakam ise 1995 yılında

Amerikan askeri harcamaları Çin'in harcamalarının 20 katıyken yıllar geçtikçe bu oranın hızlı bir şekilde düşüş göstermesidir. 2010 yılında yaklaşık 8 katı 2020 yılında ise 3 katına inmiştir.

Tablo 2: ABD ve Diğer Büyük Güçlerin Askeri Harcamaları ve Dünyadaki Payları

	Askeri Harcama (milyar dolar)						Dünyadaki Payı (%)			
	1995	2000	2005	2010	2015	2020	1995	2010	2015	2020
ABD	295,8	320	533,2	738	633,8	778,3	41	45	36	39
Çin	12,3	22,2	42,7	105,5	196,5	252,3	2	6	13	13
Rusya	12,7	9,2	27,3	58,7	66,4	61,7	2	4	4	3,1
İngiltere	38,2	39,3	61,6	63,9	59,9	59,2	5	4	3,3	3
Fransa	40,1	28,4	44,4	52	45,6	52,7	6	3	3	2,7
Almanya	38,7	26,4	30,3	43	38,1	52,7	5	3	2,4	2,7
Japonya	49,9	45,5	44,3	54,6	42,1	49,1	7	3	2,4	2,5

Kaynak: SIPRI, SIPRI Military Expenditure Database, <https://milex.sipri.org/sipri>

Yukarıda askeri açıdan küresel ölçekte etkisi olan ülkelerin kıyaslamaları yapıldı. Askeri kapasite hem niceliksel hem de devamlılık açısından arkasında bir dizi dinamiği barındırmaktadır. Kavramsal kısımda da bahsedildiği üzere örtük güç olarak adlandırılan potansiyel bir güç parametresi bulunmaktadır. Örtük güç bu anlamda bir ülkenin ekonomik ve nüfus gücüyle ne ölçüde bir askeri güce dönüşeceğinin de sınırını belirler.²³⁵

Ekonomik güç unsurlarına geçmeden önce örtük güç açısından önemli olan nüfus ve coğrafi büyüklük faktörlerine bakılacak olursa ABD'nin bu iki kalemde de kayda değer ve akran olabilecek güçlerle yarışır pozisyonda olduğu görülmektedir. Dünyada en fazla nüfusa sahip ilk beş ülke arasına giren ABD, askeri ve ekonomik kapasitesini yürütebilecek kayda değer bir nüfusa sahiptir.

Tablo 3: 2020 Yılı Dünya Nüfus Sıralaması İlk Beş Ülke (Milyar)

	2020	Pay (%)
Çin	1,412	18,44
Hindistan	1,378	18
ABD	0,331	4,33
Endonezya	0,27	3,53
Pakistan	0,218	2,85

Kaynak: IMF World Economic Outlook (April 2022), <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2022/04/19/world-economic-outlook-april-2022>

²³⁵ John J. Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, p. 55; Nuno P. Monteiro, *Theory of Unipolar Politics*, p.38.

Tablo 3’den görüldüğü üzere 331 milyon nüfusu ile Çin ve Hindistan’dan sonra dünyanın en kalabalık nüfusa sahip üçüncü ülkesidir. Öte yandan ülke yüz ölçümleri sıralamasında da ABD yine ilk beş içerisinde yerini almaktadır. 9,37 milyon kilometre kare yüz ölçümüyle dünya toplam yüzölçümünün yüzde 6,1’ine sahiptir ve dünyanın en geniş dördüncü yüzölçümüne sahip ülkesidir. Bu özellikleriyle ABD nüfus ve yüzölçümü açısından süper güç konumunu devam ettirebilecek ve rekabet edebilecek kapasiteye sahiptir.

Tablo 4: Yüzölçümü Bakımından Dünyadaki En Büyük Beş Ülke (Km²)

	2020	Pay (%)
Rusya	17,098,242	11.0
Kanada	9,984,670	6.1
Çin	9,706,961	6.3
ABD	9,372,610	6.1
Brezilya	8,515,767	5.6

Kaynak: “Land area (sq. Km)”, World Bank,
<https://data.worldbank.org/indicator/AG.LND.TOTL.K2>

Bir ülkenin ekonomik kapasitesini gösteren verilere bakıldığında Gayri Safı Yurtiçi Hasıla (GSYH) ilk bakılması gereken göstergedir. Ardından enerji açısından halen önemini koruyan petrol, doğalgaz ve kömür rezervleri, bunların üretim ve tüketimi de dışa bağımlılık ve ekonomik gücün sınırlılığını göstermesi bakımından bir diğer ölçüttür. Zira bu fosil kaynaklar halen enerji arzı anlamında önem teşkil etmektedir.²³⁶ Söz konusu ekonomik kapasite bir devletin ulaşabileceği potansiyel askeri kapasitenin de sınırlarını belirleyeceği için önemlidir. Ekonomik güç her ne kadar askeri güç açısından hayati olsa da ekonomik açıdan güçlü ülkelerin hepsinin güç kıyaslamasında mutlaka üstün konumda olacağı anlamına gelmemektedir. Birinci bölümde de vurgulandığı üzere yapısal realizm ekonomik güce bu açıdan bakmaktadır. Devletler açısından güç statüsü söz konusu ekonomik kapasitenin ne ölçüde askeri güce evrildiğiyle ilgilidir. Devletlerin askeri kapasitesinin geliştirilmesi ve sürdürülebilmesi için belirli seviyede bir ekonomik ve nüfus gücüne sahip olmak olmazsa olmaz koşuldur.

ABD’li karar vericiler açısından Amerikan ekonomisinin üstün konumunu muhafaza etmesi sadece Amerikalıların yaşamı ve refahı buna bağlı olduğu için değil aynı zamanda

²³⁶ Kemal İnat, “Dünya Enerjisinde Değişim ve Süreklilik Trendleri”, Kemal İnat ve Büşra Zeynep Özdemir Daşcıoğlu (ed), **Dünya Enerji Trendleri: Rezervler, Kaynaklar ve Politikalar** içinde, İstanbul: SETA, 2021, s.13-17.

ABD'nin ulusal güvenliğini korumak için de ülkenin ekonomik kapasitesi kritik öneme sahiptir. Bu açıdan ulusal güvenliğin korunmasının arkasında ekonomik açıdan üstünlüğün devamlılığı önemli bir unsurdur.²³⁷

ABD'nin ve diğer büyük güçlerin ekonomik kapasitelerine bakıldığında ABD'nin konumunun Soğuk Savaş'ın bitiminden günümüze (2020 itibariyle) sabit kaldığı görülmektedir.²³⁸ GSYH rakamları ve bunların dünya ekonomisi içerisindeki payı ABD'nin ekonomik açıdan üstün konumunu geçtiğimiz 30 yıl boyunca istikrarlı bir şekilde koruduğunu göstermektedir. Tablo 5 ve Tablo 6'da ABD'nin ve onu takip eden diğer büyük güçlerin ekonomik büyüklükleri ve dünya ekonomisindeki payları son otuz yıllık dönemi kapsayacak şekilde gösterilmektedir.

Tablo 5: ABD ve Diğer Büyük Güçlerin GSYH Rakamları (Milyar Dolar)

	1991	1995	2000	2005	2010	2015	2020
ABD	6158,125	7639,75	10250,95	13039,2	15048,98	18206,03	20893,75
Çin	413,209	730,996	1205,532	2290,019	6033,83	11113,51	14862,56
Japonya	3657,348	5545,567	4968,359	4831,466	5759,072	4444,931	5040,108
Almanya	1875,618	2588,002	1948,843	2848,438	3402,444	3357,926	3843,335
İngiltere	1250,282	1346,687	1665,276	2547,689	2493,557	2957,227	2758,87
Fransa	1269,225	1600,997	1362,525	2194,733	2642,435	2438,208	2621,961
Rusya	856,322	335,777	278,264	817,717	1633,111	1356,704	1483,379

Kaynak: IMF World Economic Outlook (April 2022),

<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2022/04/19/world-economic-outlook-april-2022>

Tablo 6: ABD ve Diğer Büyük Güçlerin GSYH'lerinin Dünyadaki Payları (%)

	1991	1995	2000	2005	2010	2015	2020
ABD	25,14	24,49	30,11	27,28	22,65	24,26	24,51
Çin	1,69	2,34	3,54	4,79	9,08	13,27	17,44
Japonya	14,93	17,77	14,60	10,11	8,67	5,92	5,91
Almanya	7,66	8,29	5,73	5,96	5,12	4,47	4,51
İngiltere	5,10	4,32	4,89	5,33	3,75	3,94	3,24
Fransa	5,18	5,13	4,00	4,59	3,98	3,25	3,08
Rusya	3,50	1,08	0,82	1,71	2,46	1,81	1,74

²³⁷ Zachary K. Goldman and Elizabeth Rosenberg, "American Economic Power & the New Face of Financial Warfare", **Center for New American Security, Economic statecraft Series**, June 2015, p. 8, <http://www.jstor.org/stable/resrep06094> (22.05.2022).

²³⁸ Çin'in yükselişi ve ABD'nin görece gücünün azaldığına dair bir değerlendirme için bkz. Kemal İnat and Melih Yıldız, "Will the Rise of China Transform the International System?", **Insight Turkey**, Vol. 23, No. 4, 2021, pp. 231–58; Ters bir görüş için bkz. Stephen G. Brooks and William C. Wohlforth, "The Myth of Multipolarity American Power's Staying Power", **Foreign Affairs**, May/June 2023, https://www.foreignaffairs.com/united-states/china-multipolarity-myth?utm_medium=social

Kaynak: IMF World Economic Outlook (April 2022),
<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2022/04/19/world-economic-outlook-april-2022>

ABD iki kutuplu sistemin bitişiyle askerî açıdan üstünlüğünü dünyaya kabul ettirirken sistemdeki tek süper güç pozisyonunun arkasında yukarıda ortaya konan askeri güç unsurlarının yanı sıra ekonomik açıdan bulunduğu üstün konum vardı. 1991 yılında 6,1 trilyon dolarlık GSYH'yle dünyanın en büyük ekonomisi olan ABD'ye en yakın ekonomi 3,6 trilyon dolar ile Japonya'ydı. 2020 yılına gelindiğinde de ABD 20,8 trilyon dolarlık GSYH ile halen dünyanın en büyük ekonomisi olma statüsünü korumaktadır. Ancak dünyanın en büyük ikinci ekonomisinde sıralama değişmiş, Çin 1990'lı yılların ikinci yarısında yakaladığı ivmeyi önce 2000'ler, ardından 2010'lu yıllarla birlikte arttırmıştır. 1991 yılında Çin'in ekonomik büyüklüğü sadece 413 milyar dolardan 2020 yılında 14,8 trilyon dolara çıktı. Bu 1991 yılına kıyasla 35 kat büyüme anlamına gelmektedir. ABD ise aynı dönemde yaklaşık 3,5 kat büyümüştür.

ABD'nin Soğuk Savaş sonrası ayrıcalıklı konumuna meydan okuyan ve özellikle ekonomik alanda etkinliğini giderek arttıran Çin, ekonomik büyüklük açısından ilk defa 2010 yılında ABD dışındaki ülkeleri geride bırakarak dünyanın ikinci büyük ekonomisi unvanını kazandı (Tablo 5). Bu durum küresel ölçekte tek hegemon olan ABD'nin dikkatini çekmiş ve (aşağıda grand strateji uygulamalarında anlatıldığı üzere) Soğuk Savaş sonrası uyguladığı grand stratejisinde, tam da Çin'in bu yükselişine denk gelecek bir zamanda, değişiklik kararı almıştır.

Çin'in söz konusu yükselişi Amerikan grand stratejisindeki değişimin de başlıca tetikleyicilerinden birisi olmuştur. Tablo 6'dan da görüleceği üzere son otuz yılda ABD'nin dünya ekonomisindeki payı kabaca sabit kalmıştır. 1991 yılında dünya GSYH'sinin yüzde 25'ini tek başına karşılayan Amerikan ekonomisi 2020'de yüzde 24,5 ile benzer bir orana sahiptir. Geçen otuz yıllık zaman diliminde de benzer oranı koruyan Amerikan ekonomisi istikrarlı bir grafik çizmektedir.²³⁹ Buna karşılık Çin ise ciddi bir yükseliş grafiği izlemektedir. 1991 yılında dünya ekonomisinde sadece yüzde 1,6'lık bir paya sahipken 2020 yılında yüzde 17'lik bir paya yükselmiştir. Ancak halen ABD'nin oldukça gerisindedir. Diğer büyük güçlere bakıldığında Japonya, Almanya, İngiltere, Rusya ve Fransa'nın 2020 yılında toplam GSYH'sinin dünyadaki payı yüzde 18'e tekabül

²³⁹ Buna karşılık satın alma gücü paritesine göre hesaplanan GSYH rakamlarına bakıldığında 2016 itibariyle Çin'in ABD'yi geride bıraktığını belirtmek gerekir.

etmektedir. Bugün G7 (Group of Seven) olarak adlandırılan ve dünyada ABD merkezli ekonomi politikalarının uygulayıcısı konumundaki ülkeler (ABD, Kanada, Fransa, İngiltere, Almanya, İtalya ve Japonya) IMF'nin 2020 yılı rakamlarına göre 38,6 trilyon dolarlık toplam GSYH ile dünya GSYH'sinin yüzde 45'lik bir kısmını oluşturmaktadır. Bu ülkeler süper güç konumundaki ABD ile ekonomik işbirliklerinin yanı sıra askeri ve güvenlik alanlarında da birçok işbirliğine sahiptir. ABD bu sayede ekonomik ve askerî açıdan üstün konumunu sağlamlaştırmakta ve bu ülkeler tehdit dengesine de uygun şekilde ABD'yi ulusal güvenliklerine bir tehdit olarak görmemektedirler. ABD'nin bu ülkeler ile ekonomik ve askeri işbirlikleri bu çerçevede okunmalıdır.

Ekonomik gücün önemli unsurlarından bir diğeri enerji kaynakları açısından özellikle fosil kaynakların (petrol, kömür ve doğalgazın) rezerv, üretim ve tüketim miktarlarıdır. Bir ülkenin enerji bağımlılığı ve kendi kendine yeterliliği açısından bu kaynaklarla alakalı kapasitesi önem arz eder. ABD'nin bu alanda da ciddi atılımlarla (yeni keşifler ve çıkarma teknikleriyle) önemli aşama kaydettiği görülmektedir.²⁴⁰ Süper güç konumundaki bir ülkenin enerji açısından kendine büyük oranda yetebiliyor olması ve enerji güvenliğini hem kendisi hem de müttefikleri açısından kontrol edebiliyor olması, konumunu sürdürülebilir kılması açısından hayattır.

Tablo 7. Kaynak Bakımından Enerji Arz Çeşitliğinin Dünyadaki Payları

	Petrol	Doğalgaz	Kömür	Nükleer	Hidro	Bioyakıt	Diğer Yenilenebilir
1971	44,3	16,2	26,1	0,5	1,9	10,8	0,2
2019	30,9	23,2	26,8	5	2,5	9,4	2,2
Değişim	-30%	43%	3%	900%	32%	-13%	1000%

Kaynak: IEA, Total primary energy supply by fuel, 1971 and 2019 (last update 6 Ağustos 2021)
<https://www.iea.org/data-and-statistics/charts/total-primary-energy-supply-by-fuel-1971-and-2019>

Dünyada son elli yılda enerji ihtiyacına/arzına dair genel trende bakıldığında talebin arttığı ve arzın da çeşitlendiği görülmektedir. Yenilenebilir enerji kaynaklarından, nükleer enerjiye kadar birçok alanda yaşanan değişimler fosil kaynaklara alternatif enerji seçeneklerini gündeme getirmiştir. Ancak yine de petrol, doğalgaz ve kömür dünya enerji üretiminde ve tüketiminde ağırlığını korumaktadır. Bu üç fosil kaynağın 2019 itibarıyla toplam enerji arzı dünyadaki arzın yüzde 80,9'una karşılık gelmektedir. Bunlar arasında petrol 1971 de olduğu gibi günümüzde de en önemli enerji kaynağı olma özelliğini

²⁴⁰ Daniel J. Soeder, "The successful development of gas and oil resources from shales in North America", *Journal of Petroleum Science and Engineering*, Vol. 163, April 2018, pp. 399-420.

korumaktadır. Petrol, 2019 verilerine göre %30,9'luk pay ile kaynak bakımından en fazla paya sahip enerji çeşidi olmuştur. Ancak petrolün payında kayda değer değişim de göze çarpmaktadır. 1971'de yüzde 44 olan pay 2019'da yüzde 30'a kadar düşmüştür. Petrolün ardından yüzde 26,8 ile kömür ve yüzde 23,2 ile doğalgaz gelmektedir. ABD'nin bu kaynaklar açısından konumu süper güç olarak sürdürülebilir bir enerji güvenliğini temin etme noktasında önemlidir.

Tablo 8: İspatlanmış Petrol Rezervleri, Değişimi ve Dünyadaki Payları

	1991 (Milyar varil)	2020	Değişim (%)	2020 Pay (%)
Venezuela	62,6	303,8	385,31	17,5
S. Arabistan	260,9	297,5	14,04	17,2
Kanada	40,1	168,1	319,17	9,7
İran	92,9	157,8	69,93	9,1
Irak	100,0	145,0	45,02	8,4
Rusya	116,1	107,8	-7,18	6,2
Kuveyt	96,5	101,5	5,18	5,9
BAE	98,1	97,8	-0,31	5,6
ABD	32,1	68,8	114,20	4,0
Libya	22,8	48,4	112,12	2,8

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy July 2021,

<https://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics/statistical-review-of-world-energy.html>

Petrole bakıldığında yukarıda askeri güç kıyaslamasında büyük güç statüsünde olan ülkelerden sadece iki tanesi petrol rezervi açısından dünyada ilk ona girmektedir. Rusya altıncı, ABD ise dokuzuncu sırada yer almaktadır. Rusya dünya toplam petrol rezervinin yüzde 6'sına sahipken ABD ise yüzde 4'üne sahiptir (Tablo 8). Öte yandan petrol üretim ve tüketim miktarlarına bakıldığında ABD'nin dünyadaki konumu ve petrol açısından önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Tablo 9'dan da görüleceği üzere 2020 rakamlarına göre ABD hem üretimde hem de tüketimde dünyada en fazla paya sahip ülkedir. Rezerv açısından kendisinden dört kat daha fazla rezerve sahip Suudi Arabistan'ı da geçerek 2020 yılında günlük 16,4 milyon varil ile dünya toplam petrol üretiminin yüzde 19,4'ünü tek başına üretmiştir. Dünyada ABD'ye en yakın ikinci üretici günlük 11 milyon varil (yüzde 12,5) ile Suudi Arabistan, ardından günlük 10 milyon varil (yüzde 12,1) ile Rusya gelmektedir.

Tablo 9: Bazı Ülkelerin Petrol Üretim ve Tüketimleri (Bin varil/Gün), Üretimin Tüketimi Karşılama Oranı ve Dünya Toplam Üretim/Tüketimindeki Payları

Ülke	Üretim	Tüketim	Karşılam a Oranı (%)	Karşılam a Oranı (%)	Üretim Payı (%)	Tüketi m Payı (%)

	1991	2020	1991	2020	1991	2020	2020	2020
ABD	9.076	16.476	16.657	17.178	54	96	18,6	19,4
Suudi Arabistan	8.820	11.039	1.191	3.544	741	311	12,5	4,0
Rusya	9.264	10.667	4.917	3.238	188	329	12,1	3,7
Kanada	1.984	5.135	1.677	2.282	118	225	5,8	2,6
Irak	285	4.114	226	628	126	655	4,7	0,7
Çin	2.831	3.901	2.491	14.225	114	27	4,4	16,1
BAE	2.274	3.657	362	798	628	458	4,1	0,9
İran	3.500	3.084	1.007	1.715	348	180	3,5	1,9
Brezilya	643	3.026	1.242	2.323	52	130	3,4	2,6
Meksika	3.100	1.910	1.687	1.312	184	146	2,2	1,5

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy July 2021,

<https://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics/statistical-review-of-world-energy.html>

Üretimin yanı sıra tüketimde de dünyada en fazla petrolü ABD tüketmektedir. Özellikle ABD'nin son 30 yılda üretimin tüketimi karşılama oranı açısından kaydettiği gelişme Tablo 9'da görülmektedir. 1991 yılında üretimin tüketimi karşılama oranı yüzde 54 iken 2020 yılında yüzde 96 ile hemen hemen kendi kendine yeter konuma yükselmiştir. Petrol gibi dünyanın en önemli fosil kaynağı ve en fazla tüketilen enerji çeşidi olan bir alanda kendine yeter konuma ulaşması ABD'nin ayrıcalıklı konumunu sağlamlaştırma açısından önemli bir göstergedir. 2020 itibarıyla ABD'ye en büyük akran rakip olabilecek Çin ise bu açıdan dışa bağımlı bir grafik çizmektedir. Her ne kadar 1991 yılında üretimin tüketimi karşılama oranı yüzde 114 ile fazla verse de 2020 yılında yüzde 27 de kalmıştır. Bu durum petrol bakımından Çin'i dışa bağımlı hale getirmekte ve muhtemel fiyat artışları veya arz krizi gibi dönemlerde önemli oranda etkilenmesine neden olmaktadır. Petrol üretiminde önemli konumda olan Irak, BAE, İran gibi diğer ülkeler ise askeri kapasite açısından büyük güç statüsünde sınıflandırılmayacak ülkelerdir.

Tablo 10: Büyük Güç Statüsünde Kayda Değer Petrol Üretim veya Tüketimi Bulunan Ülkeler (Bin Varil/Günlük)

		1991	2000	2010	2020	2020 Dünyadaki Pay (%)	Üretim- Tüketim Dengesi (%)
ABD	Üretim	9076	7733	7559	16476	18,6	95,91
	Tüketim	16657	19594	18322	17178	19,4	
Çin	Üretim	2831	3257	4077	3901	4,4	27
	Tüketim	2491	4697	9390	14225	16,1	
İngiltere	Üretim	1934	2710	1358	1029	1,2	86,34
	Tüketim	1751	1713	1593	1192	1,3	
Fransa	Üretim	*	*	*	*	*	
	Tüketim	2001	1986	1703	1305	1,5	
Rusya	Üretim	9264	6583	10379	10667	12,1	329
	Tüketim	4917	2540	2878	3238	3,7	
Almanya	Üretim	*	*	*	*	*	
	Tüketim	2810	2741	2373	2045	2,3	

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy July 2021,

<https://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics/statistical-review-of-world-energy.html>

*kayda değer üretimi bulunmamaktadır.

Tablo 10’da görüldüğü üzere materyal kapasite açısından ABD’ye rakip olabilecek büyük güç statüsünde yer alan ve petrol açısından önemli üretim veya tüketimi olan ülkeler içerisinde de ABD’nin ayrıcalıklı konumu ortadadır. Bu ülkeler içerisinde sadece Rusya’nın üretimi tüketimini karşılamaktadır. ABD ve İngiltere’nin ise büyük oranda kendi üretimleri tüketimlerine yetmektedir. Çin ise tükettiği petrolün ancak üçte birini üretirken Almanya ve Fransa’nın ise kayda değer üretimleri bulunmamaktadır.

Diğer bir fosil kaynak çeşidi olan doğalgazda da petrole benzer bir durum yaşanmaktadır. 1991-2020 döneminde ispat edilmiş doğalgaz rezervi dünyada yüzde 65’lik bir artış göstermiştir. Tablo 11’den de görüleceği üzere Çin, Türkmenistan, ABD ve Katar’ın rezerv miktarlarındaki artışın dünya doğalgaz rezervindeki artışta etkisi büyüktür. Rezerv açısından değerlendirildiğinde büyük güç statüsündeki ülkelere sadece üçünün ilk ona girdiği görülmektedir. Rusya dünyadaki toplam rezervin yüzde 19,9’uyla birinci ABD yüzde 6,7 ile beşinci ve Çin ise yüzde 4,5 rezerv ile altıncı sırada yer almaktadır.

Tablo 11: İspatlanmış Doğalgaz Rezervinin Değişimi (1991-2020, Trilyon m³)

Ülkeler	1991	2020	Değişim (%)	2020 Dünyadaki Pay (%)
Rusya	33,9	37,4	10,27	19,9
İran	18,7	32,1	71,66	17,1
Katar	6,7	24,7	270,74	13,1
Türkmenistan	1,8	13,6	655,63	7,2
ABD	4,5	12,6	178,58	6,7
Çin	1,0	8,4	731,80	4,5
Venezuela	4,0	6,3	57,46	3,3
Suudi Arabistan	5,0	6,0	21,36	3,2
BAE	5,6	5,9	5,14	3,2
Nijerya	3,2	5,5	69,44	2,9

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy July 2021 (2020 itibariyle dünya toplam enerji rezervinin yüzde 2,5’inden fazlasına sahip ülkeler alınmıştır)

<https://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics/statistical-review-of-world-energy.html>

Tablo 12’de de görüldüğü üzere ABD, petrolde olduğu gibi doğalgaz üretim ve tüketiminde de ilk sırada yer almaktadır. ABD, rezervine kıyasla 2020 yılı itibariyle 832 milyar metreküp ile dünyada üretilen toplam doğalgazın yüzde 23,7’sini tek başına karşılamaktadır. Tüketimde de dünya toplam tüketiminin yüzde 21,8’ini tek başına

yapmaktadır. Üretimin tüketimi karşılama oranı açısından da 1991 yılına göre gelişme kaydeden ABD, net bir şekilde 2020 itibarıyla tükettiği doğalgazdan fazlasını üretmektedir. Diğer önemli doğalgaz üreticileri arasında büyük güç statüsünde kayda değer üretimi bulunan Rusya ve Çin bulunmaktadır. Ancak Çin, petrolde olduğu gibi doğalgazda da tükettiği doğalgazın ancak yüzde 60'a yakınına üretebilmektedir. Bu açıdan doğalgazda da ithalata bağımlı haldedir. Rusya ise önemli bir doğalgaz ihracatçısı konumundadır.

Tablo 12: Yıllara Göre Dünyada En Fazla Üretim Yapan On Ülkenin Doğal Gaz Üretim ve Tüketim Miktarları, Toplam Üretim ve Tüketimdeki Payları (milyar m³)

Ülke	Üretim		Tüketim		Karşılama Oranı (%)		Üretim Payı (%)	Tüketim Payı (%)
	1991	2020	1991	2020	1991	2020	2020	2020
ABD	480,8	914,6	528,4	832,0	91	110	23,7	21,8
Rusya	591,3	638,5	425,0	411,4	139	155	16,6	10,8
İran	29,2	250,8	26,5	233,1	110	108	6,5	6,1
Çin	15,6	194,0	15,6	330,6	100	59	5,0	8,6
Katar	7,9	171,3	7,9	35,0	100	490	4,4	0,9
Kanada	108,9	165,2	64,2	112,6	170	147	4,3	2,9
İngiltere	53,0	39,5	59,3	72,5	89	54	1,0	1,9
Almanya	15,4	4,5	66,9	86,5	23	5	0,1	2,3

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy July 2021,

<https://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics/statistical-review-of-world-energy.html>

Son olarak kömür rezerv, üretim ve tüketimleri de dünya enerji talebinde kömürün ağırlığı dikkate alındığında (Tablo 7) bakılması gereken son parametredir. Rezerv açısından fosil kaynak sıralamasında ikinci büyük enerji çeşidinde olan kömürde ABD dünyada en fazla rezerve sahip ülke konumundadır (Tablo 13). Dünyadaki toplam ispatlanmış kömür rezervinin yüzde 23,2'si ABD'de bulunmaktadır. Üretim tüketim dengesinin gösterildiği Tablo 14'e bakıldığında da ABD'nin kendi tüketimine yetecek kömürü ürettiği görülmektedir. Rezervi olmasına rağmen alternatif kaynaklar (Petrol, doğalgaz) açısından zengin olması kömür gibi çevreye ciddi zararı bulunan enerji çeşidinde üretim yapmama tercihini açıklamaktadır. Ancak kömür rezervi gibi tarihsel olarak dünya enerjisinde halen önemini koruyan ve tüketimde halen petrolden sonra ikinci sırada bulunan bir enerji çeşidinde de ABD açık ara en fazla rezerve sahip ülke konumundadır. Kömür konusunda diğer önemli büyük güçler arasında Çin ve Rusya da kendi kendine yeter konumdadır.

Tablo 13: Kömür Rezerv (Milyon Ton)

2020	Dünyadaki Payı (%)

ABD	248941	23,2
Rusya	162166	15,1
Avustralya	150227	14,0
Çin	143197	13,3
Hindistan	111052	10,3

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy July 2021,
<https://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics/statistical-review-of-world-energy.html>

Tablo 14: Kömür Üretim Tüketimi, Üretimin Tüketimi Karşılama Oranı ve Dünya Toplam Üretim/Tüketimindeki Payları (En fazla üretim yapan 7 ülke)

Ülke	Üretim		Tüketim		Karşılama Oranı (%)		Üretim Payı (%)	Tüketim Payı (%)
Yıllar	1991	2020	1991	2020	1991	2020	2020	2020
Çin	22,76	80,91	23,16	82,27	98	98	50,7	54,3
Endonezya	0,34	13,88	0,14	3,26	236	426	8,7	2,2
Hindistan	4,76	12,68	4,89	17,54	97	72	7,9	11,6
Avustralya	4,98	12,42	1,63	1,69	305	736	7,8	1,1
ABD	21,69	10,71	19,04	9,20	114	116	6,7	6,1
Rusya	7,14	8,37	6,99	3,27	102	256	5,2	2,2
Güney Afrika	4,28	5,97	2,77	3,48	155	172	3,7	2,3

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy July 2021,
<https://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics/statistical-review-of-world-energy.html>

ABD bu özellikleriyle kabaca küresel zenginliğin yüzde 25'ini, dünya inovasyonunun yüzde 35'ini ve küresel askeri harcamaların yüzde 40'ını elinde bulundurmaktadır. Dünyanın en karlı 2.000 şirketinin yaklaşık 600'üne ve en iyi 100 üniversitenin 50'sine ev sahipliği yapmaktadır. Kendisinden sonra gelen on ulusun toplamından daha güçlü bir donanma ve hava kuvvetiyle, kendi bölgesinin dışında büyük savaşlara girebilen ve bir saat içinde dünyanın herhangi bir yerindeki hedefleri vurabilen dünyadaki tek ülke konumundadır.²⁴¹

ABD bu açıdan küresel güç dengesi içerisinde ayrıcalıklı kapasiteye sahip tek devlettir. Kendisine muhtemel bir meydan okumada küresel ölçekte birçok kilit sahada kara ve hava gücü hakimiyeti üretme yeteneğine sahiptir. Aynı zamanda dünyada benzeri bulunmayan açık deniz donanmasını elinde bulundurmaktadır. Diğer nükleer güçlere karşı ilk saldırı avantajını elinde bulunduracak deniz, kara ve hava gücünün yanı sıra dünyanın farklı bölgelerine dağılmış rakipsiz üslere sahiptir. Önceki sistem liderlerinden

²⁴¹ Michael Beckley, *Unrivaled: Why America Will Remain the World's Sole Superpower*, p.1.

farklı olarak ABD, maddi gücün tüm unsurlarında ön plana çıkmıştır. Geçmişte baskın güç olarak tanımlanan güçler, küresel etkileriyle orantılı askeri (özellikle kara gücü) yeteneklerden yoksundu. Güç parametreleri içerisindeki söz konusu bu asimetrik yapı ise küresel ölçekte belirsizlik yaratmaktaydı. Örneğin bir baskın güç, ekonomik ve deniz kapasitesi anlamında üstün, ancak geleneksel kara gücünde yeterli seviyede değilse, aynı anda hem güçlü hem de savunmasız görünebilmekteydi. Bu durum da hangi devletin daha güçlü, hangisinin daha güvenli, hangisinin tehdit edici olduğu ve hangilerinin bölgesel hegemon konumunu elde edeceği konusunda belirsizlik yaratmaktaydı. Nitekim Britanya'nın devasa imparatorluğu, dünyayı saran donanması ve güçlü ekonomisi, 19. yüzyıl dünya siyasetinde derin izler bıraktı, ancak kapasitesi büyük ölçüde deniz ve ticari güce bağlı olduğundan sürdürülebilir olmadı.²⁴²

Yukarıda askeri ve ekonomik veriler çerçevesinde incelenen ABD'nin materyal kapasitesi Soğuk Savaş'ın iki kutuplu dünyasının sona ermesiyle birlikte ABD'nin önemli oranda küresel ölçekte baskın güç konumunu doğrular niteliktedir. ABD, toplam bir değerlendirme yapıldığında askeri güç parametreleri ve bunu destekleyecek ekonomik kapasite unsurları (GSYH, enerji rezerv ve üretimi) açısından dünyada başka hiçbir devletin sahip olmadığı materyal unsurları elinde bulundurmaktadır. Bu sebeple süper güç pozisyonu Soğuk Savaş'ın bitiminden otuz yılı aşkın bir zaman geçmiş olmasına rağmen halen devam etmektedir. Kapasite dağılımındaki söz konusu eşsiz konumu ABD'nin grand stratejisinin dünyanın herhangi bir bölgesinde güç dengesini doğrudan etkileme/belirleme kabiliyeti vermiştir. Bu durum herhangi bir bölgede bölgesel güç dengesini ve yapısını anlamlandırma adına Amerikan grand stratejisinin incelenmesinin yol gösterici olmasını sağlamaktadır.

ABD'nin söz konusu bu baskın konumu küresel çapta anarşinin bir şekilde aşılacağı anlamına gelmemektedir. Zira iç politikada yaşandığı gibi, baskın güç sistem içerisinde yer alan aktörlerin temel endişelerini giderecek bir üst otorite gücünü tam anlamıyla hiçbir zaman elde edemez. Buradan hareketle küresel hegemon seviyesine ulaşmanın imkansızlığı sebebiyle anarşik düzen devam ederken sistemde tek süper güç konumunda olan devletin görece üstün konumu bulunmaktadır.²⁴³ ABD de bu üstün konuma sahip

²⁴² William C. Wohlforth, "The Stability of a Unipolar World", p.18, 20.

²⁴³ Monteiro, *Theory of Unipolar Politics*, p.41.

devleti temsil etmektedir. Bu sebeple tek bir süper gücün olduğu bu yapıda devletler hiyerarşik düzendeki gibi ast-üst ilişkisi şeklinde hareket etmek zorunda değillerdir. Zaman zaman süper güce rağmen dış politika davranışları bu sebeple mümkündür. Ancak tek bir süper gücün varlığı küresel ve bölgesel ölçekte güç dengelerinin temel ve en önemli belirleyicisi ve bağımsız değişkendir.

2.2. 2010 Öncesi ABD'nin Grand Stratejisi: Liberal Hegemonya

ABD'nin Soğuk Savaş sonrası grand stratejisi, kapsamını ve kurallarını kendisinin belirlediği bir dünya kurma çabasına sahne oldu. Söz konusu dönemde SSCB yıkılarak karşıt kutup olma özelliğini kaybetmiştir. Süper güç konumuyla ABD ise yukarıda da genel resmi ortaya konulan benzersiz materyal kapasitesiyle dünyada başka hiçbir devletin sahip olmadığı konuma geldi. ABD, dünyadaki tek süper güç olarak tarih sahnesine çıktığında liberal hegemonik düzenin temelleri Soğuk Savaş süresince zaten kurulmuştu. 1991 sonrası tek bir süper gücün ulaştığı hegemon konum, bizzat bu gücün kendisini dünya siyasetinin bir konusu ve merkezi haline getirdi. Dolayısıyla Soğuk Savaş süresince Amerikan gücü Sovyet gücünü dengeleyecek bir işlevselliğe sahipken Soğuk Savaş sonrası düzende baskın güç daha az sınırlandırılmış ve hegemonyasına dair ucu açık senaryolar/ihtimaller gündeme gelmiştir.²⁴⁴ Bu da liberal hegemonya gibi sınırları tam olarak çizilmemiş, müdahaleci bir grand stratejik tercihi beraberinde getirmiştir.

İki kutuplu düzenin sona ermesiyle birlikte liberal hegemonyanın da bir ölçüde özünü oluşturan ve Amerikan etkinliğinin arttırılmasını öngören “Çevrelemeden Genişlemeye”²⁴⁵ yönelik bir grand stratejik tercih Amerikan karar vericileri arasında yaygın bir kabul gördü. Buna göre bu stratejideki genişleme, dünyadaki serbest piyasa demokrasilerinin genişlemesini öngörmektedir. Zira bu aynı zamanda başta eski Doğu Bloku ülkelerinin ve diğer gelişmekte olan ülkelerin demokrasiye ve serbest piyasaya geçişini teşvik etmektedir.²⁴⁶ Böylece Amerikan hegemonyasının merkezde olduğu bir

²⁴⁴ G. John Ikenberry, *Liberal Leviathan: The Origins, Crisis, and Transformation of the American World Order*; Liberal hegemonya stratejisi angaje olma ve genişleme şeklinde sahada uygulama alanı buldu. Bkz. Stephen M. Walt, “The End of Hubris and the New Age of American Restraint”, *Foreign Affairs*, Vol. 98, No. 3 (May-June 2019), p.27.

²⁴⁵“Remarks of Anthony Lake, Assistant to the President for National Security Affairs, “From Containment to Enlargement”, Johns Hopkins University School of Advanced International Studies Washington, D.C. September 21, 1993. <https://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/lakedoc.html> (29.06.2022).

²⁴⁶ Frank L. Jones, “Engaging the World: Anthony Lake and American Grand Strategy, 1993-1997” *The Historical Journal*, Vol. 59, No. 3, 2016, p.870.

düzen hem genişlemiş hem de sağlamlaşmış olacaktı. Amerikan hegemonyası da bu sayede askeri, ekonomik ve ideolojik üstün konumunu devam ettirecekti.

SSCB'nin dağılması sonrasında ABD liderliğindeki liberal uluslararası düzen, ayakta kalan tek yapı haline geldi ve artan sayıda ve çeşitlilikte devlet ona entegre olmaya başladı. Bu durum, Soğuk Savaş süresince Doğu Bloku karşıtlığı çerçevesinde temel olarak güç dengesi merkezli yürütülen liberal Batı düzeninin organizasyonunu karmaşıktırdı. Zira Soğuk Savaş boyunca Amerikan liderliğindeki ittifak sistemi bu ülkelerin aynı tarafta yer almalarıyla işbirliğini kolaylaştırmaktaydı. SSCB karşısında işbirliği yapmak ve sorumlulukları yüklenmek, vaatleri yerine getirmek hem ABD hem de diğer ortakları için daha kolay bir hesap demektir. Bir anlamda güç dengesiyle paralel seyreden bu süreç Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle bu temeli gevşek hale getirdi. Çok daha fazla, farklı yapıda ve görüşte devlet kutupluluk sınırında kalmadan sisteme dahil oldu. Aynı zamanda iklim değişikliği, demokrasi, terörizmle savaş, nükleer silahların yayılması, artan bir şekilde karşılıklı bağımlılık gibi konular gündeme geldi. İkinci bir husus liberal düzenin meşruiyet sorunuyla alakalıydı. İki kutuplu düzende liberal hegemonya altında yer alan ülkeler ekonomik olarak daha sağlam ve fiziksel olarak daha güvendediler ve ortak bir düşman (SSCB) hem güç dengesine uygundu hem de bir anlamda liberal hegemonyaya meşruiyet sağlamaktaydı.²⁴⁷ Soğuk Savaş sonrasında ise söz konusu çift kutupluluğun bariz ayrımı silikleşerek devletlerin dış politika davranışlarında esneklik geldi. Bu durum aynı zamanda devletlerin güvenlik stratejilerinde tehdit algılarını ve dış politika stratejilerini karmaşıktırdı.

ABD, Soğuk Savaş sonrası süreçte aktif bir şekilde demokrasiyi diğer ülkelerde teşvik etti.²⁴⁸ Teşvik etmenin yanı sıra aynı zamanda söz konusu değerlere uygun bir hegemonik düzenin de kurgulayıcısı ve hegemonik organizatörü oldu.²⁴⁹ Bu politika ABD'nin küresel çapta 'insan hakları' ve liberal demokrasilerin yayılması amacıyla sonsuz savaşlar içerisine girmesini de beraberinde getirdi.²⁵⁰ Waltz'un da vurguladığı üzere karşı bir güç

²⁴⁷ G. John Ikenberry, "The End of Liberal International Order?", *International Affairs*, Vol. 94, No. 1, 2018, p. 18-19.

²⁴⁸ Michael Cox, G. John Ikenberry, and Takashi Inoguchi, *American Democracy Promotion: Impulses, Strategies, and Impacts*, New York: Oxford University Press, 2000.

²⁴⁹ G. John Ikenberry, *Liberal Leviathan: The Origins, Crisis, and Transformation of the American World Order*, p.2.

²⁵⁰ Tony Smith, *A Pact With The Devil: Washington's Bid for World Supremacy and the Betrayal of the American Promise*. New York: Routledge, 2007.

tarafından dengelenmenin olmadığı bir sistemde hegemon güç konumundaki ülkede ister liberal isterse başkaca dürtüler olsun iç faktörler önem kazanabilir.²⁵¹ Bu sebeple rejim türüne vurgu yapan liberal hegemonya savunucuları açısından grand stratejide liberal politikaların uygulanması temel olarak küresel hegemon olmanın getirdiği benzersiz konumundan kaynaklanmaktadır. Amerika örneğinde söz konusu hegemonluk liberal hegemonya olarak uygulama bulmuştur. Dolayısıyla güçlü bir liberal eğilime sahip hegemon konumundaki bir ülke için liberal değerler üzerine grand strateji, ancak hegemonyasını sürdürdüğü müddetçe uygulanabilir bir stratejidir. Zira hegemon, konumunu kaybettiği veya zayıflama emareleri gösterdiği noktada güç dengesi ve sistem içerisindeki kapasitelerin dağılımına dikkat etmesi zorunlu hale gelmektedir.²⁵² Yapısal realist açıdan ABD'nin Soğuk Savaş'tan galip çıkarak benzersiz konumuyla küresel güç dağılımında sistemin lideri konumunda olması ve Savaş'ın hemen ardından yakın bir küresel tehdit olmayışı ABD'yi grand strateji 'yanılsamasına' itmiştir. Liberal hegemonya savunucuları, Soğuk Savaş'ın bitişiyle ABD'nin tek süper güç olarak tarih sahnesine çıkışı ve muazzam güç kapasitesi sayesinde uluslararası ölçekte hedefler belirleyebilecekleri bir küresel düzen tahayyül ettiler. Ancak sistemde ABD'ye liberal hegemon politikaları uygulama rahatlığını veren kapasite dağılımındaki eşsiz konumuydu ve bu sonsuza kadar sürecek bir durum değildi.

Zaman içinde ABD liderleri, diğer ülkelerin ABD'nin demokratik yönetim modeline, rekabetçi piyasalara, 'hukukun üstünlüğüne' ve diğer 'liberal ilkelere' yaklaşmasını bekledi. Dışişleri Bakanı Warren Christopher'ın 1993'te belirttiği gibi, "olağanüstü umut ve olasılıklarla dolu yeni bir dünyaya" giden yol açıktı. Ama aynı zamanda, aranılan yeni dünya düzeni kendi kendine ortaya çıkmayacağı ve söz konusu istenen dönüşümün bizzat hegemon güç tarafından şekillendirilmesi gerektiği savunuldu. ABD tüm bu sebeplerden ötürü realistlerin ısrarla savunduğu kıyıda dengeleme/ yeniden mevzilenme stratejisinin aksine genel çerçevesi liberal hegemonya olarak isimlendirilen stratejiyi benimsedi. Bu yaklaşıma göre geçmişte olduğu gibi gücünü, kendi topraklarını korumak ve diğer anahtar bölgelerdeki güç dengesinin kendi lehine muhafazası için değil Soğuk Savaş sonrası ayrıcalıklı konumunu, liberal bir dünya düzenini, mümkünse barışçıl bir şekilde, ancak

²⁵¹ Kenneth Waltz, "Structural Realism after the Cold War", p. 48.

²⁵² Miller, Benjamin. "Explaining Changes in U.S. Grand Strategy: 9/11, the Rise of Offensive Liberalism, and the War in Iraq", *Security Studies*, vol. 19, no. 1, 2010, p.36.

gerekirse zorla dünyanın her köşesine yaymak için kullanmasını öngörmekteydi. Bu politika Bill Clinton (20 Ocak 1993- 20 Ocak 2001) ve George W. Bush (20 Ocak 2001- 20 Ocak 2009) döneminde önemli ölçüde savunuldu. Clinton yönetiminin Ulusal Güvenlik Stratejisi Angajmandan Genişlemeye (National Security Strategy of Engagement and Enlargement)²⁵³ ve Bush yönetiminin (Freedom Agenda) Özgürlük Ajandası²⁵⁴ bu stratejinin tipik örnekleriydi.²⁵⁵ Bu yönetimlerin her biri bu amacı farklı şekillerde (yöntemsel farklılıklar) takip etse de sürekli genişleyen bir liberal dünya düzenini teşvik etme anlamında hedef temelde aynı kaldı. Böylece Amerika'nın baskın güç olarak devam etmesinin en önemli unsurlarından birisinin liberal dünya düzeninin gönüllü veya güç kullanılarak devam etmesinden geçmesi gerektiği yönünde bir yaklaşım oluştu.

Elbette bu grand strateji bir bıçak gibi keskin bir değişim değil bir süreç içerisinde dünyanın farklı bölgelerinde farklı şekilde gerçekleşmiştir. 1991 sonrası süreç Doğu Bloğunun yıkılması sonrası daha çok Avrupa'da NATO'nun genişlemesi ve Eski Doğu Bloku ülkelerinde renkli devrimleri destekleme şeklinde karşımıza çıktı. Avrupa'da 1990'ların ilk yarısında yaşanan Bosna Savaşı'na müdahale gibi operasyonlar liberal hegemonya örneklerindendi. Çalışmanın esas alanı olan Ortadoğu'ya yansımalarına gelince, Clinton döneminde açıklanan ulusal güvenlik stratejisinde Ortadoğu'daki Arap-İsrail barışı, petrol kaynaklarının serbest bir şekilde dolaşımına odaklanılmıştır. Bunların yanı sıra küresel çapta demokrasinin ve serbest pazarın devletler arasında teşvik edilmesinin ise ulusal çıkarlar için anahtar rol oynadığının da altı çizilmiştir.²⁵⁶ Liberal hegemonyanın bariz görülür müdahaleci örnekleri ise Afganistan (2001) ve Irak (2003) müdahaleleri oldu. Çalışma, 1991 Körfez Savaşı'nı bu açıdan liberal hegemonya stratejisine almamaktadır. Zira Körfez Savaşı bölgesel güç dengesini bozan bir aktöre karşı Amerikan önderliğindeki BM müdahalesini kapsamaktaydı. Irak'ın Kuveyt'ten çıkarılması bölgeyi domine etmek ve güç dengesini değiştirmek isteyen bir aktörün

²⁵³“A National Security Strategy of Engagement and Enlargement” **The White House**, Feb 1995, p.18. <https://history.defense.gov/Portals/70/Documents/nss/nss1995.pdf?ver=2014-06-25-121226-437> (10.06.2022).

²⁵⁴ Hassan Oz, “Bush’s Freedom Agenda: Ideology and the Democratization of the Middle East”, **Democracy and Security**, September-December 2008, Vol. 4, No. 3 (September-December 2008), pp. 268-289

²⁵⁵ Stephen M. Walt, “US Grand Strategy after the Cold War: Can Realism Explain It? Should Realism Guide It?”, **International Relations**, Vol. 32, No. 1, 2018, p. 11.

²⁵⁶ “A National Security Strategy of Engagement and Enlargement”, **The White House**, Feb 1995, p.22.

sınırlandırılması için yapıldığından bölgesel güç dengesini sürdürme açısından anlamlıydı. Zira Irak'ın Kuveyt'i işgali bölgedeki kapasite dağılımı, petrol akışı gibi birçok dinamiği etkileme potansiyeline sahipti. Bush yönetimi Saddam'ın bu eylemini Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemin yapısına bir tehdit olarak görmüştür.²⁵⁷ Müdahale bu açıdan 1. Dünya Savaşı'ndan bu yana ABD'nin uyguladığı kıyıda dengelemenin son örneğiydi.

Soğuk Savaş'ın bitiminin ardından ABD'ye meydan okuyan başka bir aktör olmadığından liberal düzenin genişlemesi ve yayılması yönünde stratejiler ön plana çıktı. Bu sebeple Clinton ve Bush yönetiminde ABD, Soğuk Savaş sonrası düzeni yeniden tanımladı. Zira tek süper güç konumunun ne kadar süreceği bilinmiyordu. Bu kapsamda Almanya'nın tekrardan birleşmesi, Basra Körfezinde Irak'ın sınırlandırılması gibi konulara önem verildi. Clinton yönetimi ise Kuzey Amerika ekonomik entegrasyonu, ABD-Japon ittifakı, NATO'nun doğu Avrupa'ya yayılması, Arap İsrail barışını teşvik etmesi ve ABD'nin finansal sorumluluklarına ağırlık verdi.²⁵⁸ Soğuk Savaş'ın bitiminin ilk 10 yılında ABD dış politikasında çok az sayıda güç dengesi merkezli uygulamalar vardı. Dolayısıyla realistlerin kötümser güç dengesi merkezli yaklaşımlarını doğrulayacak tablo yoktu ve yapısalcılar hariç birçok kişi yeni Amerikan merkezli 'ideal' dünyadan bahsediyordu. Soğuk Savaş'ın ardından 1992'de yayımlanan Savunma Planı Rehberi'nde (Defense Planning Guidance) ABD'nin küresel liderlik misyonuna vurgu yapılarak önde gelen demokrasilerin sisteme entegre edilmesiyle Amerikan liderliğinde ortak güvenlik ve demokratik bir barış bölgesi kurulacağı vurgulanmaktaydı.²⁵⁹

Böylece Amerikan liderliğindeki Batı merkezli liberal demokrasiler, zafer ilan etmiş ve kendi değerlerinin ve sistemlerinin tartışmasız bir şekilde dünyaya hakim olacağı ve çatışmaları sona erdireceğine dair olağanüstü bir iyimserlik içerisindeydiler. Liberal hegemonyaya göre liberal demokrasiler 20. yüzyılın ilk yarısında faşizme, ikinci yarısında ise komünizme galip gelmiştir. Soğuk Savaş sonrasında ise liberal

²⁵⁷ Dennis Ross, **Statecraft and How to Restore America's Standing in the World**, New York: Farrar, Straus, Giroux, 2007, p. 76; Mearsheimer, John J., and Stephen M. Walt, "An Unnecessary War", **Foreign Policy**, no. 134 (Jan-Feb 2003), p.53

²⁵⁸ Gideon Rose, "The Fourth Founding: The United States and the Liberal Order", **Foreign Affairs**, vol. 98, no. 1, January-February 2019, p. 16.

²⁵⁹ National Security Council, Defense Planning guidance, FY 1994-1999, 16 Nisan 1992. <https://www.archives.gov/files/declassification/iscap/pdf/2008-003-docs1-12.pdf> (15.05.2022).

hegemonyanın savlarına karşı bir alternatif kalmamıştır. Dolayısıyla Fukuyama'nın da vurguladığı üzere, dünyanın nihayetinde liberal demokrasilere evrileceği yönünde bir beklenti oluşmuştu.²⁶⁰ Bu açıdan Amerikan hegemonyasının, yalnızca askeri olarak değil, aynı zamanda ekonomik, politik ve kültürel olarak da küresel güç dağılımında sahip olduğu kayda değer etkiyle bu konumu sürdüreceği varsayımı güçlendi.²⁶¹

ABD, 1991'den sonra sürdürdüğü kıyıdan dengeleme stratejisinden iki adımda ayrıldı. İlk olarak, Clinton yönetiminde kabul edilen “çifte çevreleme” (dual containment) adı altında bir strateji benimsedi.²⁶² Buna göre, Irak ve İran'ı birbirlerini kontrol etmesi için kullanmak yerine (kıyıdan dengeleme tam da bunu önerirken), her ikisini de kontrol altına alma (onları çevreleme) görevi üstlenildi. Bu strateji, ABD'nin Suudi Arabistan'da büyük askeri birlikler tutmasını gerektirdi, böylece Usame bin Ladin'in düşmanlığını pekiştirdi ve 11 Eylül saldırılarının ortamını besledi. İkincisi, George W. Bush yönetimi daha da maceracı (yapısalcılar “aptalca” olarak isimlendiriyor) olan “Ortadoğu'nun dönüşümü”²⁶³ stratejisini benimsedi ve bu da doğrudan Irak'taki duruma yol açtı. Buna göre Ortadoğu'ya yönelik temel karakteristik bakış açısı bölgenin ortak paydalarına odaklanmak yerine demokrasi olmaması şeklindeydi.²⁶⁴ Bu bakış açısının getirdiği müdahaleci yaklaşımın ise iki olumsuz etkisi oldu: Amerikan karşıtı terörizmi körüklemeye yardımcı oldu ve bazı bölgesel güçleri kitle imha silahları peşinde koşmaları için teşvik/motive etti.²⁶⁵

George W. Bush, özellikle demokrasinin, özgürlüklerin teşvik edilerek Amerikan çıkarları lehine bir ‘güç dengesi’ sistemi kurulacağı ve ABD'nin bu sayede üstün konumunu devam ettireceğini savunmaktaydı. Ancak buradaki demokrasi biraz da Amerikan çıkarlarına uygun şekliyle bir demokrasiydi.²⁶⁶ 11 Eylül 2001'de ABD'de

²⁶⁰ Francis Fukuyama, **The end of history and the last man**, New York: Free Press, 1992.

²⁶¹ Joseph S. Nye Jr., **The Paradox of American Power: Why the World's Only Superpower Can't Go It Alone**, New York: Oxford University Press, 2003, p.1.

²⁶² “National Security Strategy of Engagement and Enlargement”, **White House**, July 1994, p.25. <https://nssarchive.us/wp-content/uploads/2020/04/1994.pdf>, (15.05.2022).

²⁶³ Condoleezza Rice, “Transforming the Middle East”, **The Washington Post**, August 7, 2003, <https://www.washingtonpost.com/archive/opinions/2003/08/07/transforming-the-middle-east/2a267aac-4136-45ad-972f-106ac91e5acd/>, 15.05.2022.

²⁶⁴ Dona J. Stewart, “The Greater Middle East and Reform in the Bush Administration's Ideological Imagination”, **Geographical Review**, vol. 95, no. 3, 2005, p.405.

²⁶⁵ Walt, “U.S. Middle East Strategy: Back to Balancing”.

²⁶⁶ Oz Hassan, “Bush's Freedom Agenda: Ideology and the Democratization of the Middle East”, p.285.

gerçekleşen terör saldırıları iki kutuplu dünyanın son bulmasının ardından liberal hegemonya savunucularına da bu anlamda müdahaleciliğin önünü açmıştı. 2002'nin ocak ayında Bush'un Ortadoğu ülkelerinden İran ve Irak'ı dahil ettiği (diğeri Kuzey Kore) şer eksenini (axis of evil) konuşması Ortadoğu da müdahale edilmesi gereken ve engellenmesi gereken ülkeleri dünya kamuoyuna duyurmaktaydı. Böylece Amerika'nın bölge politikasını daha müdahaleci bir çizgiye taşıyacağını da altını çizmekteydi. Bush'a göre bu gibi devletler ve onların "terörist müttefikleri", dünya barışını tehdit etmek için silahlanan bir şer eksenini oluşturmaktadır. Kitle imha silahları arayan bu rejimler, ciddi ve büyüyen bir tehlikedir.²⁶⁷

Bush, 1 Haziran 2002'deki West Point konuşmasında, ABD'nin 11 Eylül sonrası stratejisi için kavramsal çerçevesini ortaya koydu. Bu kavramsal çerçeve, yönetimin üç ay sonra yayımladığı Ulusal Güvenlik Stratejisinde daha ayrıntılı olarak ortaya çıktı. Konuşma Amerikan halkına Bush yönetiminin vizyonu ve Amerika'nın dünyadaki rolüne dair net bir tablo ortaya koydu: İnsan özgürlüğünün evrenselliğini Amerikan değerlerini hatırlatarak vurgulamaktaydı. Bunu yaparken ise ikiz tehlike olarak bahsettiği "tiranlık ve terörizmi" karşısına aldı. Evrensel olarak ahlaki bir görecelilik olduğunu reddederek net bir iyi – kötü ayırımı yaparak ABD'yi iyilerin yanına koydu. Amerika'nın bu açıdan tek bir süper güç olmasının da getirdiği konumla küresel sorumlulukları olmalıydı (yapısalcılar aşağıda da detaylandırılacağı şekilde bu görüşün tam zıttını savunmaktalar). Buna göre Washington, gücünü sadece saldırganları kontrol altında tutan bir güç dengesi için değil aynı zamanda insanların özgürlüğüne katkı sağlayacak bir güç dengesi yaratacak şekilde dizayn etmeliydi.²⁶⁸

Bush'un West Point'teki bu konuşması ve devamında ABD'nin ulusal güvenlik belgesinde bunun yer alması liberalizmin söz konusu bu değerlerine dayanan yeni bir dünya düzeninin gerekliliği ve mümkün kılınabileceğine dair Amerikan iradesini açıkça ortaya koymaktaydı. Ancak bu bahsedilen yeni düzenin, liberal değerlerin kendiliğinden yayılmasıyla değil bizzat Amerikan askeri gücünün kullanılmasıyla inşa edilmesi

²⁶⁷ "Text of President Bush's 2002 State of the Union Address", **The Washington Post**, 29 Ocak 2002, <https://www.washingtonpost.com/wp-srv/onpolitics/transcripts/sou012902.htm>, (15.05.2022).

²⁶⁸ Edward Rhodes, "The Imperial Logic of Bush's Liberal Agenda", **Survival**, vol. 45, no. 1, 2003, p.132; Konuşmanın tam metni için bkz. President Bush Delivers Graduation Speech at West Point", **White House**, June 2002, <https://georgewbushwhitehouse.archives.gov/news/releases/2002/06/20020601-3.html>, (15.05.2022).

planlandı.²⁶⁹ Bu da liberal hegemonyanın temel dayanaklarından birisiydi. Bu anlayışa göre düzen (insanın özgürlüğüne ve rızasına dayalı ‘liberal’ düzen bile) nihayetinde gücün kullanılmasını gerektirmektedir ve bu durumda gücün Amerikan askeri gücü olması -küresel kapasite dağılımı içerisindeki konumu düşünüldüğünde- kaçınılmazdır. Ulusal güvenlik belgesi ve uygulamalardan da anlaşılacağı üzere liberal hegemonik düzen temel olarak ABD’nin yaratmaya çalıştığı nihayetinde liberal dünyanın ortak iradesinin isteğinin bir birleşimine değil Amerika’nın askeri hegemonyasına dayanmaktaydı. Burada müdahalenin konsensüs içerisinde olması istense de bu olmazsa olmaz şart değildir. Zira küresel ölçekte liberal bir düzen tesis etmek sadece dünyanın güvenliği için değil Amerika’nın güvenlik ve egemenliği için gerekliydi. Bu sebeple uluslararası kurumların ve toplumun desteği aransa da gerekli olduğu takdirde tek başına müdahalede ABD hiçbir zaman tereddüt etmemeliydi.²⁷⁰

Söz konusu barışçıl, liberal düzenin kurulabilmesi için sadece Amerikan gücü veya daha sade haliyle Amerikan askeri gücü yeterli değildi aynı zamanda küresel ölçekte Amerikan askeri hegemonyası gerekliydi. Bu sebeple de bir ülkenin liberal hegemonya stratejisini uygulayabilmesi için ABD gibi Soğuk Savaş sonrası materyal kapasite anlamında ulaştığı ayrıcalıklı konuma sahip olması gerekmektedir. ABD, askeri gücünü kendisine meydan okunmayacak derecede ileri seviyede tutmaktadır. Bush, Amerikan askeri gücünü yeniden teyit ederek ülke savunma kapasitesine meydan okuyacak bir aktörün ötesinde inşa ederek sürdürülmesini vurgulamıştır. Bush, aynı zamanda caydırıcılığın başarısız olabileceği ve bazı düşmanların caydırılmayacağı ihtimaline karşılık ister devlet ister devlet dışı bir aktör olsun, ABD’nin bir düşmanın iradesini kendisine ve müttefiklerine dayatmaya yönelik her türlü girişimi yenilgiye uğratma kabiliyetini koruması gerektiğini vurgulamaktadır.²⁷¹ Söz konusu ulusal güvenlik stratejisi liberal hegemonyanın müdahaleciliğine en önemli örneklerden bir tanesidir.

Amerika’yı ‘haydut devletler’ ve ‘teröristlerle’ çatışmaya sokan ve zaman zaman uyguladığı realpolitik dengeleme ve sınırlama politikalarını devre dışı bırakan şey ise söz

²⁶⁹ B. K Greener. “Liberalism and the Use of Force: Core Themes and Conceptual Tensions”, **Alternatives: Global, Local, Political**, Vol. 32, No. 3, (July-September 2007), pp. 295–318

²⁷⁰ Edward Rhodes, “The Imperial Logic of Bush’s Liberal Agenda”, The National Security Strategy of United States”, p.136. **White House**, September 2002, p.6, <https://history.defense.gov/Historical-Sources/National-Security-Strategy/> (15.05.2022).

²⁷¹ The National Security Strategy of United States”, **White House**, September 2002, p.29.

konusu bu liberal hegemonya etrafında şekillenen anlayıştı. Amerika'nın istikrarlı, barışçıl, Amerikan yanlısı ve nihayetinde liberal bir Ortadoğu inşa etme çabası, liberal gündeminin (Amerikan özgürlük vizyonunu tüm dünyaya yayma taahhüdü) bir sonucuydu. Bu politika Ortadoğu gibi bölgelerde ABD'yi bu liberal olmayan aktörlerin en güçlülerine karşı önleyici olarak hareket etmeye zorlamaktadır. Amerikan askeri gücü bu açıdan, liberal hegemonyanın salt bir gerçeği haline gelmektedir.²⁷²

Liberal hegemonyaya göre demokratik yönetimler müdahale açısından bir takım özel hakları kendilerince ellerinde tutmaktadırlar. Bu özel haklardan bir tanesi de 'yasal güç kullanma hakkı'dır (legitimate use of force). Bu ayrıcalık Ortadoğu'da ABD'nin 2000'lerde Irak, Afganistan müdahaleleri çerçevesinde uygulamaya geçmiştir.²⁷³ Liberal hegemonya grand stratejisinin belki de en gözle görülür müdahaleci örneklerinden birisi bu anlamda Ortadoğu'da yaşanmıştır. Bush doktrini bu açıdan incelemeye değerdir.²⁷⁴

2003 Irak işgali veya ABD'nin kullanımıyla Irak'ın Özgürlüğü Operasyonu (Operation Iraqi Freedom)²⁷⁵ liberal hegemonya çerçevesinde müdahaleciliğin iyi bir örneğidir. 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra gerçekleşen bu müdahale "küresel terörle savaş" argümanları üzerinden gerçekleştirildi. Sadece el-Kaide'yi değil aynı zamanda Irak, İran ve Suriye gibi ülkeleri de Ortadoğu'da karşısına alan bir yaklaşımdı. ABD'ye göre, Haydut devletler (rogue states)²⁷⁶ olarak isimlendirilen bu ülkeler insan haklarını ciddi şekilde kısıtlayan otoriter veya totaliter hükümetler tarafından yönetilme, terörizmi destekleme veya kitle imha silahlarını çoğaltmaya çalışma gibi belirli özelliklere sahipti. Ön alıcı müdahale (pre-emptive) ve önleyici müdahale (preventive) olarak da isimlendirilen müdahale şeklinde temel öncelik ABD'nin bölge çıkarları açısından bölgesel güç dengesini balistik füzeler, kitle imha silahları ve terörizm gibi alanlarda korumaktı. Bu alanlar önleyici müdahalenin kullanılmasında bir gereklilik olarak sunulmuştur.²⁷⁷ ABD'nin Irak'a müdahalesinde Saddam Hüseyin'i diktatör olarak

²⁷² Edward Rhodes, "The Imperial Logic of Bush's Liberal Agenda", p.135.

²⁷³ Christian Reus-Smit, "Liberal Hierarchy and the Licence to Use Force", **Review of International Studies**, Vol. 31, 2005, p.72; Liberaller açısından güç kullanımına dair çalışma için bkz. B. K Greener. "Liberalism and the Use of Force: Core Themes and Conceptual Tensions", pp. 295–318.

²⁷⁴ Bkz. Jonathan Monten, "The Roots of the Bush Doctrine: Power, Nationalism, and Democratic Promotion in US. Strategy", **International Security**, Vol. 29, No. 4, (Spring 2005), pp. 112–156.

²⁷⁵ "President Bush Addresses the Nation The Oval Office", White House, March 19, 2003. <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2003/03/20030319-17.html>, (15.05.2022).

²⁷⁶ Kemal İnat, **ABD'nin Haydut Devletleri**, İstanbul: Değişim Yayınları, 2004.

²⁷⁷ Robert G. Kaufman, **In Defense of the Bush Doctrine**, University Press of Kentucky, 2007, p.128.

tanımlayarak iktidardan devirme gibi bir amacı elbette vardı. Ancak Saddam Hüseyin uzunca bir zamandır iktidardaydı ve geçmişte ABD'nin böyle bir çabası bu şiddette olmamıştı. ABD'yi Irak'a müdahaleye iten asıl dinamik bu açıdan terörizm ve kitle imha silahlarının yayılması gerekçesiydi.²⁷⁸ Liberal hegemonyaya göre ABD açısından bunu çözenin en iyi yolu ise Ortadoğu'daki ülkeleri liberal demokrasiye çevirmekten geçiyordu. Bu bölgeyi büyük bir 'barış sahası' haline getirecekti. Bu bakış açısında demokratik değerlerin yayılması tüm dünyanın açık bir şekilde çıkarına olarak görülmekteydi.²⁷⁹

Bush dönemi Amerikan müdahaleciliğinde, Ortadoğu ülkeleri için "demokrasinin gelmesi" noktasında yerel nüfusun da desteğinin alınması hedeflenmiş ancak bu durum aynı zamanda Amerikan askeri gücünün kullanılmasının gerekliliğini ortaya çıkaran bir konjonktür oluşturmuştur. Bu anlamda liberal değerler üzerine kurulmak istenen yeni dünya düzeninde Amerikan askeri gücüne anahtar bir rol biçilmiştir.²⁸⁰

Diğer yandan liberal hegemonyanın müdahalecilik kaynaklı politikası hem küresel ölçekte hem de Ortadoğu'da Amerikan karşıtlığından, terörizme kadar bir dizi soruna yol açtı. Liberal hegemonya savunucuları halen ABD önderliğindeki liberal bir dünya düzeni yaratmaya çalışmanın doğru hedef olduğuna ve ABD'nin sadece geçmişteki hatalardan ders alması ve daha iyisini yapması gerektiğine inanmaktadır. Nitekim bunlar arasında Ortadoğu'nun ihtiyacı olan şeyin daha fazla ABD liderliğinde rejim değişikliği olduğunu düşünenler de bulunmaktadır.²⁸¹ Bu görüş özellikle liberal hegemonyanın daha şahin kanadını temsil ederek müdahaleci yaklaşımları savunanlar tarafından gelmektedir.

²⁷⁸ Kemal İnat, "Irak Uluslararası Hukukun Sonu mu?", içinde Kemal İnat, Burhanettin Duran ve Muhittin Ataman (ed.) **Dünya Çatışma Bölgeleri**, Ankara: Nobel Yayınevi İkinci Baskı, Temmuz 2007, p.25.

²⁷⁹ Mearsheimer, *The Great Delusion, Liberal Dreams and International Realities*, p. 155-156; George W. Bush'un konuşma metni için bkz. "Full text: George Bush's speech to the American Enterprise Institute", **The Guardian**, 27 February 2003, <https://www.theguardian.com/world/2003/feb/27/usa.iraq2>, 30.06.2022; Bush'un ulusal güvenlik stratejisi de liberal hegemonyanın müdahaleciliğinin iyi bir örneğidir.

²⁸⁰ B. K. Greener, "Liberalism and the Use of Force: Core Themes and Conceptual Tensions", p. 310; "President Bush's remarks to the Australian Parliament Canberra", October 23, 2003, **White House**, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/infocus/afghanistan/20040708.html> ; Bush doktrini özelinde, demokratikleşme ve insani müdahale açısından savaşın bir değerlendirmesini yapan bir çalışma için bkz. Andrew Fiala, "The Bush Doctrine, Democratization, and Humanitarian Intervention", **Theoria: A Journal of Social and Political Theory**, no. 114, 2007, p.29.

²⁸¹ Eric Edelman and Ray Takeyh, "The Next Iranian Revolution Why Washington Should Seek Regime Change in Tehran", **Foreign Affairs**, Vol. 99, No.3, (May/June 2020), pp. 131-145.

Liberal hegemonik düzenin esasında oldukça dirençli olduğuna inananlara göre, liberal düzen ve buna bağlı Amerikan önderliğindeki hegemonya zor bir dönemden geçiyor olsa da modern dönemde etkinliğini kaybetmeyecektir. Buna göre, ABD'nin göreceli gücü azalsa dahi uluslararası sistemin söz konusu düzeni yetmiş yıldır devam ettiği gibi sürmeye devam edecektir. Ekonomi, güvenlik, çevre gibi konularda karşılıklı bağımlılığa vurgu yapan bu görüşe göre bunun devam etmesi durumunda liberal sistem içerisinde çözüm arayışları artacaktır. Bu çabalar zorunlu olarak liberal düzenin kurumlarını güçlendirmeyi gerekli kılmaktadır.²⁸² ABD ise bu düzende yönlendirici ve belirleyici bir rol oynayarak kendi düzeninin devamlılığını da sağlayabileceği düşüncesi ön plana çıkmaktadır. Amerikan istisnacılığı (American exceptionalism) bu açıdan ABD'nin özünde diğer ülkelerden daha iyi olduğu anlamında değil bunun yerine kusurlarına rağmen, hem ulusal çıkarları hem de daha geniş küresel ortak çıkarları ilerletmek için ayırt edici niteliklere sahip olduğuna vurgu yapmaktadır.²⁸³ Amerikan istisnacılığı merkezli okuma yapılan liberal hegemonya ABD'nin dünyayı "daha iyi bir yer" haline getirmeye yardımcı olmak için kendisine benzersiz bir kapasite ve sorumluluk veren bir dizi özelliğe sahip olduğu fikrini savunmaktadır. Bu nedenle ABD'nin küresel ölçekte ortaya çıkan bir 'sorun'da öne çıkıp liderlik etmesi normal karşılanmalıdır.²⁸⁴

ABD'nin liberal hegemonya stratejisi bu anlamda üç temel çerçeve ve bunları destekleyecek materyal kapasite üzerine kurulmuştur. İlk olarak dünya çapında liberal demokrasilerin sayısının artırılmasıdır.²⁸⁵ İkinci olarak açık ve liberal/serbest ekonomik düzeni kolaylaştırmak²⁸⁶ ve son olarak uluslararası kurumları inşa etmektir.²⁸⁷ Bu üç

²⁸² Daniel Deudnet and H. John Ikenberry, "Liberal World The Resilient Order", **Foreign Affairs**, Vol. 97, No.4, (July/August 2018), pp. 16-24.

²⁸³ Stephen M. Walt, "The Myth of American Exceptionalism", **Foreign Policy**, No. 189 (2011), p.72. <http://www.jstor.org/stable/41353255>, (15.05.2022); Martin Lipset Seymour, **American Exceptionalism: A Double-Edged Sword**. New York: W.W. Norton, 1996, p.17.

²⁸⁴ "Yes America Can Still Lead the World", **The Atlantic**, (January-February 2019), p. 79.

²⁸⁵ Sean M. Lynn-Jones, "Why the United States Should Spread Democracy", **Discussion Paper**, March 1998 <https://www.belfercenter.org/publication/why-united-states-should-spread-democracy>, (15.05.2022).

²⁸⁶ ABD dünya ekonomisini dışa açma ve kalıcı olarak açık bir küresel düzen kuracak kurumlar ve ortaklıklar kurma çabalarını başlattı. Bu sistemin merkezinde, GATT ve daha sonra DTÖ aracılığıyla ticareti kolaylaştıran liberal demokrasiler yer alacaktı. Bkz. Ikenberry, G. John. "The End of Liberal International Order?", **International Affairs**, vol. 94, no. 1, 2018, p.15-16.

²⁸⁷ Mearsheimer, *The Great Delusion*, p.188; Bruce Bueno de Mesquita, James D. Morrow, Randolph M. Siverson, and Alastair Smith. "An Institutional Explanation of the Democratic Peace", **American Political Science Review**, Vol.93, No. 4 (1999), pp. 791–807; Ayrıca Bkz. Bruce Russett & John R. Oneal, **Triangulating Peace: Democracy, Interdependence, and International Organizations** New York: Norton, 2000.

çerçeve yukarıda anlatılan benzersiz materyal kapasite ile yeri geldiğinde askeri müdahaleyi de devreye sokarak güçlendirilmektedir. Söz konusu üç yapının devamlılığı ve “liberal Batı düzeni” ise ABD’nin güvenliğinin sağlanması anlamına gelmektedir. ABD’nin Soğuk Savaş sonrası Avrupa ve Asya’daki büyük güçlerle onları dengelemek ve uzaklaştırmaktan ziyade istikrarlı ve işbirliği temelli ilişki geliştirmesinin Amerikan liberal hegemonyasının özellikleriyle doğrudan alakası bulunmaktadır. Soğuk Savaş sonrasında ABD, böylece kendi değerlerini benimseyen devletlerle ilişkilerini geliştireceğini ve onları terk etmeyeceğinin vaadini vermiş oldu. Bunun sürdürülebilirliğinin teminatını ise söz konusu kurumlar ve uygulamalar olarak tasarlamış ve bu düzen sayesinde ABD’nin gücü tercih etmeyeceğine dair ‘güvence’ verilmiştir. Söz konusu kurumların açık, karşılıklılık ve çok taraflılık ilkeleri çerçevesinde organize edilmiş bir sistemde daha geniş ve derin bağlarla kurulan ilişkilerin daha istikrarlı olması tasarlanmıştır.²⁸⁸ Bu çerçevede kurulacak liberal hegemonik düzende Amerikan grand stratejine en büyük tehdit ise sisteme meydan okuyan başarısız veya haydut devletler, serbest piyasa ekonomisine karşı olan liberal olmayan devletler ve sisteme bir şekilde dahil olmuş (ama tam olarak değil) ve ekonomik açıdan güçlenen (Çin gibi) akran rakiplerden gelmektedir. Bu sebeple bu ülkelere müdahale etmek liberal demokrasiyi buralarda askeri araçlarla yayma politikası “meşru” görülmektedir.

George W. Bush bu çerçevede, ABD’nin misyonunu şöyle ifade etmekteydi; tek sürdürülebilir model özgürlük, demokrasi ve serbest girişimdir. Ahlaki değerler her kültürde, zamanda ve mekânda aynıdır. Dolayısıyla bu değerler çerçevesinde ABD, kötü ile iyinin arasında bir savaştadır ve iyiyi temsil etmektedir.²⁸⁹ Amerikan Kongresi’nin 11 Eylül’ün ardından, 2001 yılında başkana askeri hareketler için açık bir çek vererek yetkilendirmesi²⁹⁰ dünya genelinde aslında liberal hegemonya amaçlı askeri angajmanın kullanımına dair bulunmaz bir fırsat ortaya çıkardı. Zaman zaman liberal hegemonyaya dair uygulamalar ve müdahalelerin şiddeti değişse de temel itibarıyla Amerikan dış

²⁸⁸ G. John Ikenberry, “Liberal hegemony and the future of American postwar order; T.V. Poul and John A. Hall (ed.) **International Order and the Future of World Politics**, New York: Cambridge University Press, p.123-124, 139-140.

²⁸⁹ “The National Security Strategy of United States”, **White House**, September 2002, p.1.<https://history.defense.gov/Historical-Sources/National-Security-Strategy/>; “President Bush Delivers Graduation Speech at West Point”, White House, **White House**, June 2002, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/06/20020601-3.html> (15.05.2022).

²⁹⁰ “Authorization for Use of Military Force of 2001”, Public Law 107–40 107th Congress, <https://www.congress.gov/107/plaws/publ40/PLAW-107publ40.pdf> (15.05.2022).

politika stratejisinde liberal değerlerin yayılması ve gerektiğinde askeri müdahale, demokrasinin yayılması gibi amaçlar değişmez bir şekilde devam etmiştir.²⁹¹

Soğuk Savaş'ın bitişiyle Amerikalılar son derece ahlaki ve idealist bir ülkede yaşadıklarına, dış politikalarının güçlü etik dürtüler tarafından şekillendirildiğine ve liberal demokrasilerin samimi bir zafer elde ettiklerine büyük ölçüde inanmaktaydılar. Bu nedenle, Bill Clinton, ABD'yi 'dünyanın dört bir yanındaki halklar için bir umut ışığı' olarak nitelendirmiştir. Samuel P. Huntington, ABD önceliğinin 'özgürlük, demokrasi, açık ekonomiler ve uluslararası düzenin geleceği için merkezi' olduğuna vurgu yapmaktaydı. George W. Bush, Amerika'nın "büyük ve yol gösterici hedefinin Amerikan etkisinin arttığı bu zamanı demokratik barış nesillerine dönüştürmek" olduğunu ifade etmiştir.²⁹²

Öte yandan Amerikan müdahaleciliğinin resmini ortaya koyan vakalar bize liberal hegemonyanın uygulamalarını gözler önüne sermektedir. Soğuk Savaş sonrası Amerikan askeri müdahaleleri ciddi bir şekilde artış göstermiştir. 2017 yılında yayımlanan bir raporda 1990-2017 yılları arasında yapılan ABD askeri konuşlanmalarının 1798-1989 yılları arasında yapılanlara kıyasla altı kat daha fazla olduğu ortaya konulmuştur. Yapısalcılar bu durumu 'liberal militarizm' olarak isimlendirmektedir (Zira onlara göre müdahalelerin büyük bir kısmı güç dengesine uygun müdahaleler değildi). Buna göre liberal hegemonya savunucuları sıklıkla savaşın kötülüğünden ve güç siyasetinden dünya barışına geçilmesinin önemi hakkında konuşmaktaydılar. Ancak önemli bir kısmının çok hırslı bir dış politikayı savunduğu ve bunu gerçekleştirmek için askeri güç kullanımından imtina etmedikleri vurgulanmaktadır.²⁹³

ABD gibi tek bir baskın gücün olduğu uluslararası sistemin iki yönü bulunmaktadır. Birincisi 1991 sonrası ABD'nin askeri ve ekonomik olarak diğer devletler ile arasında

²⁹¹ Condoleezza Rice, "The Promise of Democratic Peace: Why Promoting Freedom Is the Only Realistic Path to Security", **Washington Post**, December 11, 2005; Charles Krauthammer, "Democratic Realism: An American Foreign Policy for a Unipolar World"; Tony Smith, America's Mission: **The United States and the Worldwide Struggle for Democracy in the Twentieth Century**, Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1994, pp. 311–345.

²⁹² Stephen M. Walt, "Us Grand Strategy after the Cold War: Can Realism Explain It? Should Realism Guide It?" p.8.

²⁹³ Mearsheimer, *The Great Delusion*, p. 272. Rapor için ayrıca bkz. Barbara Salazar Torreon, "Intances of Use of United States Armed Forces Abroad, 1798-2017", **CRS Report**, No: R42738, Washington: Kasım 2017.

devasa farklılıklar olmasıdır. Bu ABD'nin üstün konumunu ortaya koyan materyal kapasitesiyle alakalıdır. Diğer yönü ise politika boyutuyla ilgilidir. Sovyetlerin çöküşünün ardından ABD'nin süper güç konumuyla baskın güç olarak ortaya çıkması George H. W. Bush (Baba Bush) döneminden itibaren Amerikan grand stratejisinde söz konusu bu baskın konumun devam ettirilmesi anlayışının gelişmesine neden olmuştur. Bu tarihten sonra gelen başkanların dış politika stratejilerinde söz konusu baskın konumun devam ettirilmesi hedefi grand stratejilerinin ortak hedefi haline gelmiştir.²⁹⁴ Buradaki tek fark söz konusu hegemonyanın devamlılığının hangi grand strateji ile uygulanacağı yönündeki ayırımdan kaynaklanmaktadır. George H. W. Bush, Bill Clinton ve George W. Bush dönemlerinde liberal hegemonya üzerinden bunun gerçekleştirilmesi planlanırken Barack Obama ve Donald Trump döneminde kırılma yaşanarak ABD'nin daha az sorumluluk alması merkezinde yeniden mevzilenme üzerinden bir politikaya evrilmiştir.

Bill Clinton döneminde ABD, uluslararası sistemi liberal değerler üzerinden kendi güdümünde bir yapı olarak tahayyül etmiş ve “demokratik genişleme” (democratic enlargement) doktrini etrafında oldukça hırslı bir strateji benimsemiştir. Buna göre yeni dönem, otoriterlikten demokrasiye dönüşümün önemli bir aşaması olarak tasarlanmıştır. Clinton yönetimi, bu genişlemenin maliyetini askeri harcamalar, dış yardım, ulusal egemenlik ve Amerikan askeri kayıpları açısından gerçekçi olmayacak bir şekilde minimumda tutmaya kararlı olduğunu belirtse de uygulamada askeri ve ekonomik olarak ülkeye maliyetleri olmuştur.²⁹⁵ Clinton yönetiminin iki önemli dış politika uygulamasında bunu görmek mümkündür; NATO'nun genişlemesi ve Çin ile ilişkiler. NATO'nun Soğuk Savaş'ın bitmiş olmasına rağmen genişlemeye devam etmesi liberal hegemonya çerçevesinde Avrupa'nın istikrarı ve savunması için gerekli görülmüştür.²⁹⁶ NATO, SSCB'nin yıkılmış olmasına rağmen genişlemesine devam etti. Liberal hegemonya stratejisinde bu açıdan uluslararası örgütler, Amerika'nın liberal değerlerini yayma ve ‘terörle savaş’ gibi yeni hedefleri gerçekleştirmede önemli bir araç olacaktı.

²⁹⁴ Christopher Layne, “The Waning of U.S. Hegemony—Myth or Reality?”, p.148.

²⁹⁵ Douglas Brinkley, “Democratic Enlargement: The Clinton Doctrine”, **Foreign Policy**, No. 106, (Spring 1997), pp.110-127.

²⁹⁶ Rachel Epstein, “Nato Enlargement and the Spread of Democracy: Evidence and Expectations”. **Security Studies**, Vol.14, No.1, 2005, pp. 63–105.

Öte yanda Çin ile ilişkilere bakış ise ilişkilerin derinleştikçe Çin'in demokratikleşeceği, Amerikan liderliğindeki ekonomik düzene entegre olacağı ve uluslararası arenada önemli kurumlara üyeliğini teşvik ederek liberal düzene entegrasyonunu sağlayacağı yönündeydi. Bill Clinton yönetiminin ulusal güvenlik stratejinde de geçen bu anlayış Çin'in liberal dünya düzenine entegrasyonunu vurgulamaktaydı.²⁹⁷ Bu iki uygulama da büyük oranda başarısız olmuş, NATO'nun genişlemesi Rusya'yı Avrupa'da saldırganlaştırmış, Çin'i entegre etme, 'demokratikleştirme' ve liberal dünyaya dahil etme mümkün olmamıştır. Çin dünya ile iş yaparken ülke içerisinde devletin ağırlığını azaltmamıştır.

Bush yönetimi ise 11 Eylül saldırısı sonrasında uluslararası sistemi tek kutuplu olarak tanımlamış ve uluslararası düzenin doğrudan ABD'nin üstünlüğünün bir ürünü olarak ortaya çıktığını ifade etmiştir. Bu sebeple sistemin istikrarı ABD'nin gücü ölçüsünde artacaktır, dolayısıyla Amerikan gücü arttıkça dünyadaki diğer ülkeler ona meydan okumaya cesaret edemeyecekleri için ABD üstünlüğündeki mevcut düzen de devam edecektir. 2001 Afganistan ve 2003 Irak işgalleri bu çerçevede alınmış kararlardır.²⁹⁸ 2003 Irak işgali öncesinde Amerikan başkanı Bush, terörle savaş içerisindeki en büyük tehdidi, yasa dışı rejimlerin kitle imha silahlarıyla silahlanması olarak açıklamıştı.²⁹⁹

2000'li yılların ortasında bu hedefler daha bariz hale gelmiştir. ABD, hegemonyasını devam ettirmek için liberal demokrasileri yayarak geniş Ortadoğu'yu kapsayan bir proje açıklamıştır. Haziran 2004'te açıklanan "Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Girişimi" (Broader Middle East and North African Initiative) söz konusu liberal hegemonya stratejisinin Ortadoğu'ya yansımalarının bir ayağını oluşturmaktaydı. Söz konusu proje Ortadoğu'daki politik durumu, toplumsal, ekonomik, insan hakları gibi konulardaki uygulamaları "Batı standardına" çekmeyi amaçlıyordu. Böylece o dönemde uygulamaya konan ABD'nin liberal hegemonik düzeninin devamlılığının sağlanması ve güçlendirilmesi hedeflenmişti. Bu açıdan liberal hegemonya askeri müdahalelerin yanı

²⁹⁷ "A National Security Strategy for a New Century", **White House**, Ekim 1998, p. 41. <http://nssarchive.us/national-security-strategy-1998/> (12.08.2022).

²⁹⁸ G. John Ikenberry and Charles A. Kupchan. "Liberal Realism: The Foundations of a Democratic Foreign Policy", **The National Interest**, no. 77, 2004, p.39.

²⁹⁹ "President George W. Bush Speaks at AEI's Annual Dinner AEI Annual Dinner", February 28, 2003. <https://www.aei.org/research-products/speech/president-george-w-bush-speaks-at-aeis-annual-dinner/> (12.08.2022).

sıra bu şekilde Ortadoğu'nun "demokratikleşmesi" adı altında da devreye girmektedir. Demokrasiyi bölgeye yayarak ABD'yi doğrudan hedef olmaktan alı koymasını hedeflenmektedir. Bu durumun aynı zamanda ABD'nin çizgisine uygun hareket etmeyen rejimlerin devrilmesini de sağlaması hedeflendi. ABD için risk ise bölgedeki yeni iktidarların ABD'nin çıkarlarından ziyade kendi ulusal çıkarlarını öncelemesiydi ancak Washington'daki karar vericiler küreselleşme ve liberal ekonomilerin ve demokrasilerin yayılmasıyla söz konusu ülkelerin ABD ile iyi geçinmek durumunda kalacağına dair beklenti içerisindeydi.³⁰⁰ 'Demokratikleşmesi' gereken bölgesel aktörlerde de öncelik sıralaması yapılmıştı. Bunlar arasında bölgesel güç dengesini kendi lehine değiştirmeye çalışan ve Amerikan çıkarlarına aykırı davranan Irak, İran, Suriye gibi ülkeler öncelikliydi. Bu nedenle bu ülkelere askeri müdahale ve yaptırımlar gibi uygulamalar yapıldı.

Oluşturabileceği belirli tehditlerin yanı sıra, tek süper güç konumundaki bir devlet (dengesiz güç dağılımı), zayıf devletleri tedirgin hissettirir ve konumlarını güçlendirmeleri için sebep verir. ABD liberal hegemonya grand stratejisinin de etkisiyle zayıf devletlere, genellikle onlara demokrasi getirme niyetiyle müdahale etme konusundaki uygulamalarıyla aslında bu tedirginliği beslemiştir.³⁰¹ Süper güç statüsünde bir ülkenin uygulayabileceği bir strateji olan liberal hegemonya stratejisi, özellikle akran bir rakip gücün (peer competitor) olmaması sebebiyle, süper gücü, öncelikler belirleme ve eylemlerinin uzun vadeli güç dengesini nasıl şekillendireceğine dair odaklanmaya fazla zorlamaz. ABD açısından akran bir rakibin ortaya çıkma ihtimali ancak 2000'li yılların ikinci on yılında yavaş yavaş hissedilir bir hal aldı (Çin'in yükselişi). Bu tarihten sonra da ABD grand stratejisinde değişikliğe gitme yönünde ciddi tartışmalar başladı. Bu tarihe kadar Soğuk Savaş'ın bitiminin sonrasında başlamak üzere ABD'nin lokal siyaseti şekillendirmeye yönelik girişimleri başarısız oldu. ABD'nin güç dengesi merkezli olmayan ve çeşitli farklı "liberal değerler" üzerinden yürüttüğü müdahaleci grand strateji yaklaşımı kendisine yakın ülkelerin "bedavacılık" (free riding) yaparak maliyetler üstlenmemesine, düşman devletlerin ise örtülü koalisyonlar, terörist

³⁰⁰ Jonathan Monten, "The Roots of the Bush Doctrine: Power, Nationalism, and Democratic Promotion in US. Strategy", pp. 112–156; Baskın Oran, "11 Eylül Olayı Ertesinde AKP Dönemi", Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olaylar, Belgeler, Yorumlar**, Cilt III, (2001-2012), İstanbul: İletişim Yayınları, 2. Baskı, 2013, p.31.

³⁰¹ Kenneth N. Waltz, "Structural Realism After the Cold War", **International Security**, Vol. 25, No. 1, 2000, p. 29.

faaliyetleri destekleme, kitle imha silahlarını geliştirme ve milliyetçiliği körükleme yönünde pozisyon almalarına sebep oldu.³⁰²

Sistemdeki en güçlü ve emsalsiz konumda olan ABD ile mücadele ancak bu gibi geleneksel olmayan yöntemlerle mümkün olabilirdi. Ancak bu ülkelerin ABD ile mücadele etmelerinden ziyade bölgenin diğer ülkeleriyle mücadele etmesi beklenirdi. İşte tam da bu sebeple liberal hegemonya stratejisi mahiyeti itibarıyla süper güç konumundaki devleti böylesi “gereksiz” savaflara itti. Gereksiz savaflar ise ABD’nin güç kaybetmesine düşman kazanmasına ve akran rakiplerin görece güçlenmesine neden oldu. Diğer yandan Ortadoğu’daki bu söz konusu müdahaleci grand strateji bölgesel aktörler açısından yapılması daha kolay bir hesap demektir. Amerikan güvenlik şemsiyesi altına girmek isteyen Suudi Arabistan gibi ülkeler bu müdahalecilikten memnundurlar. İran, Irak gibi ülkeler ise bölgesel güç rekabetinde söz konusu müdahalecilik sebebiyle sınırlandırılmış ve bölgede statüko karşılığı fırsatları ilk değerlendirecek ülkeler oldular.

ABD için bundan sonra temel problem eski sistemin iki kutuplu yapısının değişmesiyle birlikte yeni liberal düzen içerisinde Batı dışı devletlerin yükselmesi ve seslerini artırması ve dünya yönetiminde nasıl rol alacaklarıyla alakalıydı. Dolayısıyla bugünün liberal düzenin krizi, kısmen bu düzenin yönetiminin nasıl yeniden şekilleneceğine dair bir sorundu.³⁰³ Eski temeller zayıfladı, ancak yeni pazarlıklar ve yönetim düzenlemeleri henüz tam olarak müzakere edilmedi ve hala süper güç konumunu koruyan devletin bu sebeple hangi grand stratejiyi benimseyeceği tartışmaları hararetlendi. Tam da bu sebeple yeniden mevzilenme stratejisi ABD’yi söz konusu bu krizden çıkartabilmek için başta realistler olmak üzere şiddetle tartışıldı. 2010’lu yıllarla birlikte grand stratejide dönüşüm yönünde ciddi tartışmalar yaşandı. Takip eden bölümde ABD’nin grand stratejisindeki söz konusu değişim ve güç dengesi merkezli politikaya dönüşün bir çıktısı olan yeniden mevzilenme stratejisinin detaylarına ve Ortadoğu’daki yansımalarına yer verilmektedir.

³⁰² Stephen M. Walt, “Us Grand Strategy after the Cold War: Can Realism Explain It? Should Realism Guide It?”, p.12.

³⁰³ Söz konusu dünya düzeninin yönetim/kontrolü anlamında karşılaşılan küresel ölçekteki zorlukların bir değerlendirmesi için bkz. Amitav Acharya, **Why govern? Rethinking demand and progress in global governance**, Cambridge: Cambridge University Press, 2016.

2.3. 2010 Sonrası ABD'nin Grand Stratejisi: Yeniden Mevzilenme (2010-2020)

2010 yılında Soğuk Savaş sonrası yaklaşık 20 yıldır uygulanan ve yukarıda da detaylandırılan müdahaleci liberal hegemonya stratejisinde önemli bir kırılma yaşanmıştır. Bu tarihten sonra ABD'nin küresel ölçekteki süper güç konumu devam etse de Çin gibi akran potansiyel rakiplerin kendilerini küresel ölçekte göstermesi başta Ortadoğu olmak üzere ABD'nin bazı bölgelerdeki müdahaleci ve güç kaybına neden olan politikalarında revizyona gitmesine dair tartışmaları gündeme getirmiştir. Çalışma bu değişimin dönüm noktası olarak 2010 yılını almakta ve bunun Ortadoğu'ya yansımalarını incelemektedir. Liberal hegemonyanın müdahaleciliği bölgenin çok kutuplu kapasite dağılımına rağmen süper gücü bölgede tutmuş ve bölgesel aktörlerin ABD'nin sağladığı güvenlik şemsiyesi altında veya buna karşı şekilde konumlanmasına neden olmuştur. Yeniden mevzilenme stratejisi olarak isimlendirilen stratejide ise temel olarak Amerikan çıkarlarını koruyacak şekilde diğer aktörlere sorumluluk yükleyerek bölgesel düzenin tesisinin sağlanması ve mümkün olan en az askeri angajman öngörülmektedir.

Yukarıdaki bölümde rakamlarla ortaya konan ABD ve diğer büyük güçlerin materyal kapasitelerinde 2010 yılında Çin'in dünyanın ikinci büyük ekonomisi olması ve Asya'nın yükselişi küresel çapta birtakım tartışmaları gündeme getirmiştir. İçine girilen yeni dönemi “çok kutuplu”, “çok merkezli”, “kutupsuz”, “yeni kutuplu”, “Amerikan sonrası” gibi birçok isimle adlandıranlar olmuştur.³⁰⁴ Bu tartışmaların merkezinde ABD'nin Soğuk Savaş sonrası hegemon konumu ve dünya meseleleriyle alakalı pozisyonu hakkında ve nasıl bir politika izlenmesi gerektiğine dair konular yer aldı. Amerika'nın düşüşüne³⁰⁵ dair sıklığı artan bu analizler yeni bir grand stratejinin gerekliliğini ortaya koyuyordu. 2000'li yılların ikinci on yıllık zaman diliminde bu tartışmalar önemli oranda arttı. Bir kesim yukarıda da teorik çerçevesi verilen ve temel olarak liberal demokrasi ve hegemonya merkezli bir dış politika önerirken diğer kesim ABD'nin yeniden güç dengesi ve yapısal dinamikleri temel alan politikaya dönmesi gerektiğini savunmuştur. Bu tartışmalarla birlikte 2010 yılı itibariyle yaklaşık 20 yıldır ısrarla devam ettirilen liberal

³⁰⁴ Fareed Zakaria, **The Post-American World**, W. W. Norton, 2008; Charles A. Kupchan, **No One's World: The West, the Rising Rest, and the Coming Global Turn**, New York: Oxford University Press, 2012.

³⁰⁵ Michael Cox, “From Empire To Decline”, **The World Today**, Vol. 67, No. 8/9 (August/September 2011), pp. 4-6.

hegemonya politikasında değişiklik yapılacağına dair önemli işaretler görüldü. Şunu belirtmek gerekir ki grand stratejiler uzun vadeli planlamalardan ve organizasyonlardan müteşekkil bir yapı olması sebebiyle değişiklikleri de ani olamamakta ve dünyanın farklı yerlerindeki değişim hızı ve uygulanma aşaması farklılaşabilmektedir. Ancak bu çalışma ABD'nin 2010 sonrasında mevcut grand stratejisinde değişiklik yapma kararı aldığını ulusal güvenlik stratejileri, sahadaki uygulamalar ve Ortadoğu'ya yönelik askeri angajmanlar incelenerek tespit etmektedir.

İlk olarak ABD'nin 2010'lu yıllarla birlikte demokrasi söyleminin 2000'li yılların ilk on yılı kadar sık ve vurgulu olmadığını tespit etmek gerekir. Zira yeni akran rakiplerin çıkma ihtimali (Çin) artık çok yakın bir tehlike haline gelmiştir. Küresel güç dengesindeki değişme yönündeki eğilim sebebiyle liberal hegemonyanın sürdürülebilirliği de sorgulanmıştır. Zira liberal hegemonyanın sürdürülebilirliğinin önemli bir şartı sitemde birden fazla süper gücün olmamasıdır. Ancak ABD'nin süper güç konumu Soğuk Savaş sonrası duruma kıyasla 2010 sonrasında görece sarsılmaya başlamıştı.³⁰⁶ Bu sebeple 2008 yılında yaşanan finansal kriz ve devam eden 2010 yılındaki gelişmeler bir dönüm noktası oluşturmuştur. Ancak mahiyetindeki uzun vadeli planlamalar ve geçmişin getirdiği bürokratik, askeri, ekonomik taahhütler sebebiyle grand stratejilerde keskin bir değişimin hızlı bir şekilde gerçekleşmesini beklememek gerekir. Bu çalışma söz konusu kırılma ve değişiklik kararının dönüm noktasını 2010 yılı olarak almakta ve geçiş sürecinin başladığını savunmaktadır.

Çalışmada, ABD'nin bu stratejiyi neden seçtiğinden ziyade sonuçlarına odaklanıldığından nedenlerine dair sadece genel bir çerçeve sunulacaktır. ABD'yi bu stratejiye iten birkaç dinamik bulunmaktadır. Öncelikle Soğuk Savaş'ın bitiminden bu yana bölgeye yönelik müdahaleci politikalar ABD'ye ekonomik, askeri ve prestij anlamında maliyetler getirmiştir. Diğer yandan 2008 mali krizi sonrası ve 2010 yılında Çin'in dünyanın ikinci büyük ekonomisi konumuna yükselmesi Çin'in yükselişine dair endişeleri ABD'de arttırmıştır.³⁰⁷ Amerikan liderliğindeki küresel güç dengesi ve kapasite dağılımının diğer bölgelerde başta Asya'da Çin gibi potansiyel rakip (peer

³⁰⁶ John J. Mearsheimer, *The Great Delusion: Liberal Dreams and International Realities*, p.139.

³⁰⁷ Kishore Mahbubani, *The Asian 21st Century*. Singapore: Springer Singapore Pte. Limited, 2021

competitor) ülkelerin ortaya çıkması³⁰⁸ sebebiyle sarsılma emareleri göstermesi Amerikan mevcut grand stratejisinin sürdürülmesine dair soru işaretleri doğurdu.³⁰⁹ ABD'nin uluslararası siyasi sistemde yeni bir kutbun çıkmasına dair söz konusu bu kaygıları 2000'li yıllardan beri eleştiri konusu olan Ortadoğu'ya yönelik bölge politikasında değişim yönünde kararıyla sonuçlandı.

Yukarıda bölümde de ortaya konan ABD ve diğer büyük güçlerin materyal kapasitelerindeki 30 yıllık değişim incelendiğinde Çin'in pozisyonunu görebilirsiniz. Rakamlardan da görüleceği üzere Çin'in başta ekonomik olmak üzere önemli ilerlemeler kaydettiği ve ABD ile arasındaki farkı kapattığı görülmektedir. Askerî açıdan da savunma harcamalarında önemli artışlar gözlemlenmiş Çin'in 1995 yılında yüzde 2 olan payı 2020 yılında yüzde 12'ye çıkmıştır (Tablo 2). Her ne kadar ABD'nin ekonomik ve askeri üstünlüğü açık ara bir şekilde devam ediyor olsa da Asya'da yeni bir güç merkezi oluşumuna dair önemli göstergeler ABD'nin görece güç kaybettiğine işaret etmekteydi.³¹⁰ Bu durum Çin'in uzun vadede ekonomik ve askeri yükselişine ve ABD'ye ne ölçüde meydan okuyacağına dair tartışmaları ve senaryoları gündeme getirmekteydi.³¹¹

ABD'nin kapasite dağılımında görece zayıflamasına ve grand stratejide değişikliğe gitmesine neden olan bir diğer dinamik 2008 yılında gerçekleşen Finansal Kriz olmuştur. Amerikan ekonomisi krizin etkisiyle 2009 yılında yüzde 3'e yakın daralırken aynı dönemde Çin yüzde 10'a yakın büyüme kaydetmiştir.³¹² Söz konusu kriz Liberal hegemonya düzeninin ve bu düzenin garantörü konumundaki ABD'nin küresel ölçekteki konumunu sorgulatır hale getirmiştir. Liberal ekonomik düzene karşılık devlet merkezli ekonomik kalkınmanın erdemlerini sergilemek için Çin bulunmaz bir fırsat elde etmiştir. Nitekim 2009 yılında Almanya'yı geride bırakarak dünyanın en fazla ihracat yapan ülkesi

³⁰⁸ John J. Mearsheimer, "Yapısal Realizm", pp.86-106, içinde Tim Dunne, Milja Kurki ve Steve Smith (Ed.) **Uluslararası İlişkiler Teorileri, Disiplin ve Çeşitlilik**, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları, Mart 2016, p.100-103.

³⁰⁹ Amitav Acharya, **The End of American World Order**, Cambridge, UK: Polity Press, 2014, p.1.

³¹⁰ Kishore Mahbubani, **The New Asian Hemisphere: The Irresistible Shift of Global Power to the East**. New York: PublicAffairs, 2008.

³¹¹ H. Sonmez Atesoglu, "Economic Growth and Military Spending in China: Implications for International Security" **International Journal of Political Economy**, Vol. 42, No. 2, 2013, pp. 88–100; Robert J. Art, "The United States and the Rise of China: Implications for the Long Hau", **Political Science Quarterly**, Vol. 125, No. 3, 2010, pp. 359–91.

³¹² World Bank Indicator.

haline gelmiştir.³¹³ Çin ayrıca, ABD’nin Soğuk Savaş sonrası liberal hegemonya stratejisi etrafında savunduğu hem liberal demokrasi hem de serbest piyasa kapitalizmine giderek “daha güvenilir” bir alternatif sunmaktaydı; bu özellikle Ortadoğu ve Afrika’da iktidarı sıkı bir şekilde kontrol altında tutmak isteyen (özellikle demokratik olmayan) hükümetler için gerçek çekiciliği olan bir alternatifti. Çin’in yatırımları dünyanın her bölgesinde genişledikçe, ABD gücünün eskisi kadar ikna edici olmadığı ve güç dağılımındaki benzersiz konumu her zamankinden daha çok sorgulanır hale gelmiştir.³¹⁴

Bu sebepler ABD’nin Ortadoğu politikasını gözden geçirmeye itmiştir. Bölgeye yönelik müdahaleci grand stratejinin ABD ekonomisi, askeri gücü ve prestiji üzerindeki etkisi ciddi şekilde sorgulamaya tabi tutulmuştur. Yeni grand stratejide Ortadoğu ve özellikle Basra Körfezi’nin konumu önemsiz değildi. Sadece stratejide bir revizyon zorunlu hale gelmekteydi.³¹⁵ Bu revizyon ise temel olarak hayati çıkarları koruma adına bir güç dengesinin korunması, terör örgütlerinin ABD anavatanına yönelik tehdidinin azaltılması, ABD’nin deniz aşırı çıkarları, seyrüsefer özgürlüğü ve petrole erişiminin korunması ve nükleer silahların yayılmasının önlenmesi gibi temel çıkarlar özelinde sınırlandırılmıştır. Bunu gerçekleştirirken ise eski grand stratejinin müdahaleciliğinden uzak durma kararı alınmıştır.³¹⁶ Yeniden mevzilenme olarak karşımıza çıkan bu strateji, bölgesel meselelerde öncelikli olarak bölgesel müttefiklerine dayanan ve sorumlulukları ilk etapta onlara yükleyen bir grand stratejidir.

Söz konusu 10 yıllık dönemde ABD’nin Ortadoğu’ya yönelik yeniden mevzilenme stratejisi yukarıda kavramsal çerçevede de belirtildiği üzere iki aşamada uygulamaya konulmuştur. Birinci aşama (2010-2016) bölgedeki askeri angajmanların azaltılması ve sorumlulukların bölgedeki diğer aktörlere (Suudi Arabistan ve müttefikleri, İsrail) yüklenmesinden oluşmaktadır. İkinci aşama olan 2017-2020 dönemi ise ABD’nin bölgede sorumluluğu yüklediği aktörlerin bölgesel güç dengesini kendi lehine çevirmeye çalışan diğer aktörü (İran) dengeleme noktasında başarısız olmasıyla başlamıştır. İran’ın bölgesel güç dengesini kendi lehine çevirme yönünde ilerleme kat ettiğine dair ciddi

³¹³ “China Becomes World’s No. 1 Exporter, Passing Germany”, **The New York Times**, Jan 10, 2010, <https://www.nytimes.com/2010/01/11/business/global/11chinatrade.html> (22.08.2022)

³¹⁴ Ian Bremmer, “How the Financial Crisis Undermined America’s Place Atop the Global Order “**Time**, October 1, 2018, pp.19-20. <https://time.com/5401647/america-global-order/> (22.08.2022)

³¹⁵ Robert A Pape, “Empire Falls” **The National Interest**, No. 99, (Jan-Feb 2009), p.33.

³¹⁶ Seth G. Jones ve Seamus P. Daniels, **U.S. Defense Posture in the Middle East**, A Report of the CSIS Transnational Threats Project, Washington: Rowman & Littlefield, 2022.

emarelerin ardından bu noktada ABD, eski güç dengesini tesis etmeye dönük sınırlı müdahalelerde bulunmuştur. Bu müdahalelerin ise temel amacı sadece güç dengesinin yeniden tesis edilmesiyle sınırlı hava operasyonları, silah satışları, nükleer anlaşmanın iptal edilmesi, yaptırım uygulamaları gibi politikalardan oluşmuştur. Şunu belirtmek gerekir ki grand stratejiler uzun vadeli planlamalar olduğu için stratejideki değişim birden ve ani bir şekilde gerçekleşmemektedir. Bu sebeple çalışma, Amerikan grand stratejisinde 2010 yılında bir kırılmanın yaşandığını ve tedrici bir şekilde 2010 öncesi döneme kıyasla ciddi değişimleri beraberinde getirdiği üzerinde durmaktadır. Bu, ilgili on yıl boyunca tüm dış politika kararlarının yeniden mevzilenme stratejisine harfiyen uyduğu anlamına gelmemektedir. Ancak genel resme bakıldığında Amerikan grand stratejisinde önceki döneme kıyasla bir kırılmanın yaşandığı aşağıda incelenen birçok parametrede görülebilmektedir.

2.3.1. Yeniden Mevzilenme Birinci Aşama: Sorumluluğu Başkasına Yükleme (Buck Passing)

Yeniden mevzilenme stratejisi ABD'nin Ortadoğu'daki güvenlik garantilerinden ve bölge ülkelerini sınırlandıran “çifte çevreleme” gibi politikalardan vazgeçmesi gerektiğini savunmaktadır. Söz konusu sorumluluğun yerel müttefiklere ve ortaklara devredilmesi gerektiğinin altı çizilmektedir. Bu durum özellikle bölgesel aktörlerden hiçbirisinin 2010 sonrasında olduğu gibi bölgeye tek başına hakim konumda olmayacak bir güç dengesine işaret etmektedir.³¹⁷ Yaklaşık 20 yıldır uygulanan ve yukarıda detayları verilen müdahaleci sosyal mühendislik merkezli dış politika tercihleri ise bölgesel aktörlerin sorumluluk almayıp maliyetleri ve sorumluluğu ABD'nin üstlenmesini seyretmelerine neden olmuştur. Literatürde bedavacılık (free riding) da denilen bu strateji bölgedeki Amerikan çizgisinde hareket eden ülkelere (başta Suudi Arabistan) büyük bir konfor sağlamıştır. Bölgedeki Amerikan müttefikleri olmayan ve doğrudan ABD'nin dengelediği İran gibi ülkelerin ise örtülü koalisyonlar, devlet dışı silahlı ve silahsız aktörleri destekleme, kitle imha silahlarını geliştirme ve milliyetçiliği körükleme yönünde pozisyon almalarına sebep olmuştur.³¹⁸

³¹⁷ Mearsheimer and Walt, “The Case for Offshore Balancing”, p. 82.

³¹⁸ Mearsheimer, *The Great Delusion*, 224–227; Posen, Barry R. “Pull Back the Case for a Less Activist Foreign Policy”, *Foreign Affairs*, Vol. 92, No. 1, Jan/Feb. 2013, pp. 116–28.

Ortadoğu'ya yönelik müdahaleciliği ön gören ve yeniden mevzilenme stratejisini savunanların “sosyal mühendislik”³¹⁹ olarak tabir ettiği Irak ve Afganistan'da rejim değişikliği gibi politikalardan aşağıda detaylandırılan ve rakamlarla ortaya konan yeniden mevzilenme stratejisiyle vazgeçilmiştir. Daha doğrusu eskisi gibi askeri müdahaleler vasıtasıyla rejim değişikliği amacından vazgeçilmiş ve bu politika Amerikan gücünün gereksiz sarf edilmesi olarak okunmuştur.

ABD'nin önceki on yıldaki politikalarının ABD'nin kendisini, küresel ölçekteki kapasite dağılımını ve bölgesel ölçekteki aktörleri ilgilendiren üç katmanlı etkileri olmuştur. İlk olarak ABD'nin kendisini ilgilendiren kısım Soğuk Savaş sonrası eşsiz konumunun söz konusu “sonsuz savaşlar” sebebiyle yara aldığı ve görece güç kaybına uğradığı değerlendirmesidir. Buna göre dünyanın farklı yerlerindeki müdahaleci politikalar ABD'nin askeri, ekonomik ve prestij kaybına neden olmuştur. İkinci olarak, gereksiz maliyetler üstlenmesiyle bağlantılı olarak küresel kapasite dağılımında ABD'nin gücünün görece zayıflamasıdır. Bu da Çin başta olmak üzere farklı güç merkezlerinin oluşmasına ve buna ABD'nin görece hazırlıksız yakalanmasına neden olmuştur. Üçüncü olarak bölgesel güç dengesine yönelik müdahaleci liberal hegemon politikalar bölgesel aktörlerin birbirlerini dengelemelerine fırsat tanımayarak (devletler açısından doğal dengeleme durumunu ortadan kaldırmış) bölgesel güç dengesinin müdahalelerle bozulmasına neden olmuştur. Bu da bölge içerisinde ya sorumluluk almayarak (bedavacılık) yapılmasına veya daha kuşatılmışlık hissiyle daha saldırgan politikalarla sonuçlanmıştır. Birincisine örnek Suudi Arabistan iken ikincisine örnek İran olmuştur.

Böylece İran, Irak ve Suriye gibi ülkelerin bölgedeki etkinliğinin sınırlandırıldığı, bu ülkelerin rejimlerinde değişikliğin olması gerektiğini ısrarla savunan 2010 öncesi Amerikan bölge politikası 2010 sonrasında temelden değişmiştir. Bu ülkelerin bölgesel etkinliklerinden rahatsız olan başta Suudi Arabistan gibi ülkelerin sorumluluk almaları ve bölgesel güç dengesini kendilerinin sağlamaları gerektiği savunulmuştur.³²⁰ ABD bu sayede sorumluluğu bölgesel aktörlere yüklerden (buck the pass) buradaki maliyetlerin altına artık eskisi gibi girmeyeceğini de duyurmuş oldu. Bu durum bölgesel açıdan iki temel sonuç doğurmuştur: İlk olarak bölgedeki Amerikan angajmanından memnun olan

³¹⁹ Mearsheimer, The Great delusion, p.65.

³²⁰ Paul Williams, “President Obama's Approach to the Middle East and North Africa: Strategic Absence”, *Case Western Reserve Journal of International Law*, vol. 48, no. 1 & 2, Spring 2016, pp. 83-102.

ve Amerikan güvenlik şemsiyesinden fayda sağlayan başta Suudi Arabistan ve İsrail gibi ülkeler olmak üzere bu görüşteki bölge ülkelerini rahatsız etti. Bu ülkeler Israrla ABD'nin İran'ı sınırlandırması gerektiği üzerinde durmuşlar ve örneğin İran'la imzalanan ve İran'ın bölgesel etkinliğini arttırmasına yol açan nükleer anlaşmaya şiddetle karşı çıkmışlardır. Bu ülkeler Soğuk Savaş sonrası ABD'nin inşa ettiği bölgesel güç dengesinden ve süper güç tarafından sağlanan güvenlik şemsiyesinden memnun olan statükocu aktörler olarak tasnif edilebilir.

İkinci sonuç ise tam da ABD'nin Soğuk Savaş sonrası inşa ettiği söz konusu bölgesel güç dengesinden rahatsız olan statüko karşıtı/revizyonist ülkelere tanıdığı fırsatlarla alakalıdır. Amerika'nın bölgede dengeleyici bir unsur olarak var olması bu ülkelerin Soğuk Savaş sonrasında bölgede saldırgan politikalar izlemeleri noktasında sınırlandırıcı görev görmekteydi. Zira bu ülkelerden hiçbirisi ABD gibi devasa güç farkı olan bir aktör ile mücadele etmek istemezdi. Bu sebeple İran'ın 1979 Devrimi sonrası bölgesel etkinliği sınırlı düzeyde kalmıştır. Ancak 2010 sonrası dönemde ABD için İran önceliği büyük oranda nükleer mesele ve bölgeyi domine edecek güce erişmemesi şeklinde sınırlandırılmıştır. Bu sebeple rejim değişikliği gibi ciddi liberal hegemonik hedefler terkedilmiştir. Bu noktada da İran'ın dengelenmesinin sorumluluğunu ondan en fazla tehdit algılayan aktörlerin (başta Suudi Arabistan ve müttefikleri) üstlenmesi gerektiği kararı verilmiştir. Dolayısıyla oluşan yeni bölgesel konjonktürde İran anti-statükocu politikalarla bölgede revizyonist davranan ve bunu uygulamaya geçiren bir aktör haline gelmiştir.

2010 sonrası ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik yeniden mevzilenme stratejisi bölgeye yönelik güç dengesinin kendi lehine korunmasıyla sınırlandırılmıştı. Böylece önceki dönemde uygulanan müdahaleci politikaların getirdiği Amerikan karşıtlığı ve İran gibi ülkelerin asimetrik güçlenme motivasyonlarının ABD'nin bölgeye yönelik bu yeni stratejiyle birlikte bastırılabilceği tasarlandı. Demokrasi teşviki gibi gerçekleştirilmesi "ütöpik" liberal hegemonik hedeflerden vazgeçilerek bölgede İran gibi güç dengesini bozacak aktörlere karşı yine bölge içerisinde onların sorumluluk alarak dengeleme yapması gerektiği öngörüldü.³²¹ ABD'nin bu stratejiye geçerken sorumlulukların

³²¹ John J. Mearsheimer, "Imperial by Design", p. 31.

bölgesel aktörlere devredilmesi, bölgesel düzenin sağlanması noktasında inisiyatiflerden kaçınması ise yeniden mevzilenmenin ilk aşaması için olmazsa olmaz bir şarttı.³²²

21. yüzyılın ikinci on yıllık dönemine denk gelen bu strateji değişikliği ABD'nin Ulusal Güvenlik Strateji Belgeleri, karar vericilerin açıklamaları ve sahadaki uygulamalarından görülebilmektedir. Irak, İran, Suriye ve Körfez bölgesine yönelik dış politika pratiklerinde gözlemlenebilen bu politika değişikliği, devam eden bölümde rakamlarla ortaya konan bölgedeki Amerikan askeri varlığının değişiminden de açıkça belli olmaktadır.

2010 sonrasında Ortadoğu'nun eski önemini kaybettiğine ve küresel ölçekte yeni güç merkezi olarak Asya'nın yükselişine odaklanılması gerektiğine dair Amerikan karar vericileri tarafından değerlendirmeler yapılmaya başlanmıştır. Buna göre Asya Pasifik bölgesinin global politikada hayati önemde bir güç merkezi olduğu ve 21. yüzyılda ABD'nin bu bölgeye yönelik politikasının küresel güç dengesinin dizaynında belirleyici olacağı yorumları yapılmıştır.³²³ Başkan Obama'nın Avustralya'nın Canberra kentinde yaptığı bir konuşmada açıkladığı gibi, ABD ulusal güvenliğinin geleceği Ortadoğu'da değil Asya'daydı:

“Bize kan ve hazine açısından çok pahalıya mal olan iki savaşta çarpıştığımız on yılın ardından, dikkatimizi Asya Pasifik bölgesinin muazzam potansiyeline çeviriyoruz. Sadece birkaç hafta içinde, yaklaşık dokuz yıl sonra, son Amerikan birlikleri Irak'ı terk edecek ve oradaki savaşımız sona erecek. Afganistan'da, Afganların gelecekleri için sorumluluk alabilmeleri ve koalisyon güçlerinin çekilmeye başlayabilmesi için - sorumlu bir geçiş – başlattık.”³²⁴

Obama böylece esasında Ortadoğu'daki Amerikan angajmanın azaltılması gerektiğini ve aynı zamanda bölgenin dışından (offshore) uzaktan bir dengeleyici rol üstlenmesi gerektiğinin altını çizmektedir. Bu strateji bölgede demokratik referanslara bakılmaksızın

³²² Hasan Basri Yalçın, “Obama Stratejisi ve Ortadoğu” **Akademik Ortadoğu**, Cilt.9, No. 2, 2015, pp. 55-74.

³²³ Hillary Clinton, “America's Pacific Century”, **Foreign Policy**, October 11, 2011, <https://foreignpolicy.com/2011/10/11/americas-pacific-century/> (22.08.2022).

³²⁴ Remarks by President Obama to the Australian Parliament”, **White House**, November 17, 2011, <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2011/11/17/remarks-president-obama-australian-parliament> (22.08.2022).

ortak bir düşmana karşı bölgesel aktörlerin sorumluluk almasını ve gerektiğinde ABD'nin uzaktan desteğini öngörmektedir. İran'a karşı Körfez ülkelerinin desteklenmesi örneğin bunun merkezinde yer almaktadır. Bu ABD'nin bölge çıkarlarının daha düşük maliyetle sürdürülmesi için elzem görülmektedir.³²⁵

Yeniden mevzilenme stratejisinde bölgesel güç dengesinde bir aktörün aşırı güçlenerek bölgeyi domine etmemesi merkezi önemdedir. Bu nedenle güç dengesi merkezli bir grand stratejidir. Buna karşılık bölgesel düzene dair herhangi bir sorumluluk alan ve düzen kurucu bir plan çizilmemektedir. Bu çerçevede ABD'yi harekete geçirecek dinamik ancak bölgedeki bir aktörün bölgesel güç dengesinde baskın hale gelme ihtimalinin artmasıyla mümkündür. Bu sebeple bölgenin kaotik durumu, insan haklarının ihlal ediliyor olması, mülteciler ve farklı terör yapılanmaları Amerikan çıkarlarına ciddi bir zarar vermediği sürece öncelikli olarak bölge ülkelerinin ilgilenmesi gereken durumlardır.

2010 yılında yayımlanan Ulusal Güvenlik Strateji belgesinde de küresel ölçekte yaşanan güç değişimi, yeni güç merkezlerinin ortaya çıkması ve buna yönelik alınacak tedbirler ele alınmıştır. ABD'nin farklı bölgelerde düzeni ve "istikrarı" devam ettirmeye yönelik altına girdiği askeri, ekonomik ve politik maliyetler sorgulanmıştır. Küresel ölçekte ABD için kitle imha silahları en önemli tehdit olarak tanımlanmıştır. Terör bir tehdit olarak görülse de Bush döneminde olduğu gibi merkezi konumda olmamıştır. Bu açıdan belgenin temel olarak ABD'nin daha az angaje olarak gücünü korumaya yönelmesi gerektiğini ifade etmesi önceki dönemlerdeki strateji belgelerinden ayırt edici özelliği olmuştur. Suudi Arabistan, Mısır, Ürdün ve KİK ülkeleriyle güvenlik işbirliklerinin önemi vurgulanırken İsrail'in bölgeye entegrasyonun sağlanmasının önemine değinilmiştir.³²⁶ Böylece gerekmedikçe ABD'nin sorumluluk alma noktasında aktif olmayarak bölgede kendi lehinde bir güç dengesinin uzaktan destekleyeceği anlaşılmaktadır. Belgede, Amerika'nın temel olarak kendi güvenliği için enerji

³²⁵ Peter Beinart, "Obama's Foreign Policy Doctrine Finally Emerges With 'Off-Shore Balancing', **The Daily Beast**, Nov. 28, 2011, <https://www.thedailybeast.com/obamas-foreign-policy-doctrine-finally-emerges-with-off-shore-balancing> (22.08.2022).

³²⁶ "National Security Strategy 2010", **National Security Strategy Archive**, May 27, 2010, p. 25, p.45. <http://nssarchive.us/national-security-strategy-2010/> (22.08.2022); Hasan Basri Yalçın, **Ulusal Güvenlik Stratejisi ABD, İngiltere, Fransa, Rusya, Çin**, İstanbul: SETA Yayınları, Birinci Baskı, 2017, p. 132-133.

harcaması, özellikle Ortadoğu gibi bölgelerde kara gücünden ziyade cerrahi operasyonlara izin veren drone saldırıları ve hava müdahaleleri gerçekleştirilmesi planlanmıştır.³²⁷

Obama döneminin bu açıdan birinci önceliği bölgedeki Amerikan askeri varlığının mümkün olduğu sürece aşağıya çekilmesi idi (Bkz. Şekil 1). Bunu zamana yayarak çekme niyetini göreve gelir gelmez göstermişti. Özellikle kara gücüyle askeri müdahalelerin önünü almada Obama büyük oranda başarılı oldu. 2011 yılı sonunda Irak'tan askerlerini çekmeyi başardı. Bu noktada ABD, yeniden mevzilenme stratejisine uygun olarak iki ayaklı bir politika yürüterek bölgedeki gelişmelere yön veren bir strateji izlemeye başladı; Birincisi bölgedeki müttefikler aracılığıyla, sorumluluğu onlara pasladı. İkincisi ise müdahalelerini sınırlı ve nokta hava operasyonları (cerrahi müdahalelerle) ve istihbari destek ile kısıtladı. Obama'nın bölge politikası bu açıdan "ateşteki kestanelere elini sürmeden" maliyetleri azaltarak, müttefikler üzerinden bölgesel güç dengesinin kendi lehine devamlılığını sağlama temelindeydi.³²⁸

Bu çerçevede ABD'nin bölgeye yönelik yeniden mevzilenme stratejisinin temelleri 2008 yılında imzalanan ve 2009 yılında yürürlüğe giren SOFA'nın (Status of Forces Agreement/ Kuvvetlerin Statüsü Anlaşması) öngördüğü Irak'tan askerlerin çekilmesi kararıyla atılmıştır. Yukarıda bahsedilen Çin'in yükselişi, ABD'nin Ortadoğu'daki müdahaleci politikalarının getirdiği yükü sorgulanır hale getirmiş ve devam eden süreçte 2009 yılında yürürlüğe giren SOFA Anlaşması'yla Ortadoğu'da kendisini göstermiştir.³²⁹ SOFA Anlaşması'yla Washington yönetimi Irak'ta resmi olarak bir anlaşmayla tanımlanmış daimi bir askeri üs de edinmiştir. ABD böylece Irak'taki asker sayısını minimuma indirerek "çekilirken" diğer yandan Irak petrolünün de dünyaya dağıtılması konusunda da daha güvenli bir zemin oluşturmuştur. Irak'taki askeri varlığının SOFA anlaşmasıyla kurumsal bir zemin kazanması ise bölgedeki diğer Amerikan üslerine ev

³²⁷ Daniel Byman, "Why Drones Work: The Case for Washington's Weapon of Choice", **Foreign Affairs**, vol. 92, no. 4, 2013, pp. 32–43; Bush yönetiminin kara güçleriyle müdahaleciliğinin aksine Obama yönetimi hava operasyonlarıyla cerrahi müdahalelere ağırlık vermiştir. Bkz. Jessica Purkiss and Jack Serle, "Obama's Covert Drone War in Number: Ten Times More Stikes Than Bush", **The Bureau of Investigative Journalism**, Jan. 17, 2017, <https://www.thebureauinvestigates.com/stories/2017-01-17/obamas-covert-drone-war-in-numbers-ten-times-more-strikes-than-bush>, (22.08.2022).

³²⁸ Özkan, "Bush ve Obama Dönemlerinde ABD'nin Ortadoğu Politikası", p.41.

³²⁹ R. Chuck Mason, "U.S. – Iraq Withdrawal/Status of Forces Agreement: Issues for Congressional Oversight", **CRS Report**, July 13, 2009, p.5, <https://sgp.fas.org/crs/natsec/R40011.pdf> (22.08.2022).

sahipliği yapan Türkiye ve Suudi Arabistan gibi ülkelere olan operasyonel bağımlılığı azaltmış veya çeşitlendirmiştir. Bu sayede yeniden mevzilenme stratejisinin ön gördüğü ve gerektiğinde güç dengesinin restorasyonu amacıyla yapılacak cerrahi operasyonlar veya caydırıcılık rolü de sağlamlaştırılmıştır. Yeniden Mevzilenme stratejisinin ilk somut çıktıları bu çekilme ile başlatılabilir. DEAŞ nedeniyle söz konusu çekilmede bir aksama olsa da ilk karardan itibaren 2011 yılında çekilme gerçekleşmiştir. Geriye güçsüz, istikrarsız ve belirsizliklerle dolu bir ülke bırakılmıştır.³³⁰ Bu çekilme kararı ABD'nin 2000'li yıllardaki müdahaleciliğini tersine çevirecek gelişmelerin de ilk adımı olmuştur. Esasında bu Anlaşma'nın imza edilmesinin Bush dönemine denk gelmesi küresel ölçekte yaşanmak üzere olan (Çin'in yükselişi, 2008 Krizi) değişime bir hazırlık olarak okunmalıdır. Bu sebeple Bush döneminin ilk yıllarında şiddetli bir şekilde uygulanan liberal müdahaleci yaklaşımlar, ABD'nin süper güç konumunun görece sarsılması nedeniyle bir anda öncelik sıralaması değiştirilerek müdahaleci stratejinin maliyetleri ve ABD'ye getirdiği yüklerden kurtulma yönünde politikaya evrilmiştir. Bu da grand stratejide yapısal faktörlerin zorlayıcılığına işaret etmektedir.

Obama 2012 yılında askerlerin tam olarak çekilmesinin ardından Irak'ta savaşın bittiğini ve zaferle sonuçlandığını açıklamıştır. Devam eden süreçte Savunma bakanlığındaki bütçe kısıtlamaları neticesinde ABD, Ortadoğu'nun yanı sıra Avrupa da dahil olmak üzere askerlerini azaltma kararı almıştır. Asya'da yükselen Çin'e dikkat çekilerek verilen bu kararlar yeni Ortadoğu politikasında da önemli bir kırılmaydı.³³¹

Yeniden mevzilenme stratejisinin uygulama bulduğu 2010 sonrası bölgedeki dış politika uygulamalarından bir diğeri de ABD'nin Suriye politikası olmuştur. 2010 yılında başlayan Arap Ayaklanmalarının 2011 başında Suriye'ye taşınması bir iç savaş halini almış ve bölge ülkeleri için istikrarsızlık kaynağı haline gelmiştir. Suriye meselesinde ABD, askeri seçeneklerin ülkedeki sorunların çözümü olmadığı ve soruna siyasi bir çözüm bulunması gerektiğini ısrarla vurgulamıştır.³³² Örneğin Suriye'de Başar Esad'ın

³³⁰ Andrew Parasiliti, "Leaving Iraq", *Survival*, Vol.52, No.1, 2012, pp.127-133; "All U.S. troops to leave Iraq by the end of 2011", *The Washington Post*, 21 October 2011, https://www.washingtonpost.com/world/national-security/all-us-troops-to-leave-iraq/2011/10/21/gIQAUyJi3L_story.html (22.08.2022)

³³¹ David Ignatius, "Obama closes the book on the 9/11 era", *Washington Post*, 7 Ocak 2012.

³³² Oytun Orhan, "Suriye için Türkiye, Suudi Arabistan, Katar işbirliği ve etkileri", *Aljezeera*, 15 Mayıs 2015, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/suriye-icin-turkiye-suudi-arabistan-katar-isbirligi-ve-etkileri>, (22.08.2022).

gitmesi konusunda ‘kırmızı çizgiler’ açıklayan Washington yönetimi Ağustos 2011’de Esad’ın devrilmesi için hükümet karşıtı güçlerin tarafında yer almasına rağmen söylenen kırmızı çizgilerin Esad tarafından 2013 yılında aşılp kimyasal silahların kullanılması karşısında müdahalede bulunmaktan -2003 Irak’ta olduğu gibi- itinayla kaçınmıştır.

ABD’nin Suriye konusunda sorumluluğu almamasının bir sonucu olarak Rusya, Suriye’de varlık göstererek bölgedeki en önemli aktörlerden biri haline gelmiştir. Yeniden Mevzilenme stratejisine göre Rusya veya diğer aktörlerin bölgede varlık göstermeleri esasında endişe duyulacak bir durum değildir. Zira ABD’nin yeni politikasında Ortadoğu’daki sonsuz savaşlar bölgenin çok kutuplu yapısı ve dağınık güç dengesi, hiçbir rakibin mutlak üstünlük elde edememesine ve müdahil olanların ise enerji kaybıyla sonuçlanmaktadır. Bu açıdan bölgedeki askeri mevcudiyet ABD için bölgesel veya diğer aktörlerin etkin olması sonucu korkulması gereken bir ödülden çok, rakiplerin üstlenmesinin istenildiği bir yük olarak görülmektedir.³³³ Bölgedeki terörle mücadele konusunda da benzer politikaya geçildiği görülmektedir. 2010 yılındaki ulusal güvenlik belgesinde teröre karşı devasa maliyetlerin altına girmektense farklı güçlerin birbirlerini dengelediği bir düzen yönünde çaba sarf edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. ABD’nin Suriye’ye yönelik politikası bunun uygulandığı örneklerdendir. Washington, Hizbullah, DEAŞ ve PKK’nın Suriye kolu YPG’ye karşı doğrudan müdahil olmaksızın bunların birbirlerini dengelemesi ve birisinin tek başına kontrolsüzce güçlenmeyeceği bir düzeni desteklemektedir. Dolayısıyla devletlerin birbirini dengelediği yeni bölgesel düzende terör örgütlerinin de birbirini dengelemesi üzerine bir strateji inşa edilmektedir.³³⁴

Örneğin ABD, 2012’yle birlikte Suriye muhalefetinin silahlandırılması noktasında aktif rol üstlenen bazı bölge ülkeleri ile uyumlu bir şekilde çalışmış ve Esad karşıtı muhalif gruplara yapılan desteği kendisi müdahil olmadan onaylamıştır.³³⁵ ABD bu yardımların yanı sıra Suudi Arabistan’ın finansörlüğünde Suriyeli muhaliflerin eğitilmesi ve

³³³ Christopher Mott, “The Case for U.S. Offshore Balancing in the Middle East”, **The National Interest**, October 14, 2020. <https://nationalinterest.org/blog/skeptics/case-us-offshore-balancing-middle-east-170704>, (22.08.2022).

³³⁴ Hasan Basri Yalçın, *Ulusal Güvenlik Stratejisi*, s.232.

³³⁵ “Obama authorized covert support for Syrian rebels, sources say”, **CNN**, August 1, 2012. <https://www.theatlantic.com/international/archive/2018/04/iran-syria-israel/558080/>, (22.08.2022)

silahlandırılmasını da desteklemiştir.³³⁶ Bu da Suriye meselesinde yeniden mevzilenme stratejisinin sorumluluğu başkasına yükleme noktasında işlevsel bir şekilde kullanıldığının göstergesidir. ABD Suriye krizine 2003 Irak'taki gibi doğrudan müdahil olmaktansa bölgesel aktörlerin bu konudaki inisiyatiflerini geriden desteklemiştir.

Arap Ayaklanmaları sürecinde Bahreyn'de yaşanan gelişmeler de ABD'nin politika değişikliğine gittiğinin bir diğer örneği ve önemli göstergelerinden olmuştur. Bahreyn, ABD'nin Beşinci Filosu'na ev sahipliği yapması ve İran'a olan coğrafi yakınlığı sebebiyle hem bölgede Suudi Arabistan hem de küresel ölçekte ABD'nin bölgedeki çıkarları açısından önemli bir ülkedir. 2011 başında başlayan olaylarda Sünni azınlığın yönettiği Bahreyn Krallığı Şii çoğunluk karşısında zor durumda kalınca Bahreyn yönetiminin iktidarda kalması için Suudi Arabistan, Bahreyn Krallığı'nın da çağrısıyla olayları bastırmak için Bahreyn'e askeri müdahalede bulunmuştur. Müdahalenin tam da ABD'nin Bahreyn Krallığı'nı demokrasiye geçiş konusunda eleştirmesi ve çok az adım atmakla suçlaması sonrası gelmesi ise dikkat çekmiştir.³³⁷ ABD'nin İran etkisine girme tehlikesiyle karşı karşıya kalan Bahreyn'deki ayaklanmalar ve gösteriler karşısında müdahalede bulunmaması da yine 2010 sonrası değişen politikasıyla alakalıydı. Bahreyn'de ABD'nin önleyici adım atmaması bölgedeki başta Suudi Arabistan ve diğer İran karşıtı müttefikleri için hayal kırıklığı ve ilişkilerdeki bu açıdan yeni gerginlik dönemine işaret etmekteydi.³³⁸ İran ve Basra Körfezi özelinde Bahreyn, ABD'nin bölgeye dönük yeni stratejisinin sınırlarını göstermesi bakımından kayda değer bir vaka olmuştur.

ABD'nin sorumluluk almaktan kaçındığı ve güvenlik taahhütlerini eskisi gibi işletmediği bir diğer örnek Mısır'dır. Mısır konusundaki Amerikan politikası bölgede en çok Suudileri rahatsız etmişti. İlk olarak ayaklanmaları sonrası Muhammed Mursi'nin göreve

³³⁶ Mark Mazzetti ve Matt Apuzzo, "U.S. Relies Heavily on Saudi Money to Support Syrian Rebels", **The New York Times**, Jan. 23, 2013., <https://www.nytimes.com/2016/01/24/world/middleeast/us-relies-heavily-on-saudi-money-to-support-syrian-rebels.html>, (22.08.2022)

³³⁷ Simon Henderson, "Bahrain's Crisis: Saudi Forces Intervene", **The Washington Institute for Near East Policy**, March 15, 2011, <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/bahrain-crisis-saudi-forces-intervene>, (22.08.2022)

³³⁸ Marina Ottaway, "Bahrain: Between the United States and Saudi Arabia", **Carnegie Endowment for International Peace**, Nisan 4, 2011, <https://carnegieendowment.org/2011/04/04/bahrain-between-united-states-and-saudi-arabia-pub-43416>, (22.08.2022); David E. Sanger ve Eric Schmitt, "U.S. – Saudi Tensions Intensify With Mideast Turmoil", **The New York Times**, March 14, 2011, <https://www.nytimes.com/2011/03/15/world/middleeast/15saudi.html> (22.08.2022).

gelmesi ve Hüsnü Mübarek'in devrilmesi sürecinde ABD demokratik geçişi desteklemiştir.³³⁹ Riyad yönetiminin oldukça rahatsız olduğu bu süreçte (demokratikleşme dalgasının ve ayaklanmaların Arap ülkelerindeki iktidarları sarstığı) Suudi Arabistan özellikle Mısır'da Mübarek rejimi lehine ABD'den güvenlik garantisi istemiş ve yaşananları dış güçlerin bir ürünü olarak yorumlamıştır.³⁴⁰ Mübarek rejiminin ABD'den Arap Ayaklanmalarında koruma isteği Riyad yönetimi tarafından dile getirilse de ABD reform ve demokrasiyi destekleyeceğini dile getirmiştir.³⁴¹ Öte yandan Temmuz 2013'de Mısır'da gerçekleşen darbe sürecinde Suudi Arabistan darbenin başarılı olması için doğrudan çaba gösterirken ABD'nin darbe sürecine dahil olmaması ve açık bir şekilde de destek vermemiş olması Suudi Arabistan açısından bölgesel ölçekte kendi lehindeki gelişmeler karşısında sorumluluk almasının gerekliliğini ve ABD'nin güvenlik garantilerinin eskisi gibi çalışmayacağını ortaya koymuştur. Bu karşılık İran ise Suriye haricinde Arap Ayaklanmalarını özgürlük arayışı olarak görmüş ve başta Suudi Arabistan olmak üzere Arap ülkelerini zayıflatacağı beklentisine girmiştir.

2010-2016 dönemini kapsayan, sorumluluğun bölgesel aktörlere yüklendiği bir diğer örnek ise, 2010'lu yıllarda arttırılan yaptırımlar ve müzakereler neticesinde 2015 yılında İran ile nihai olarak imzalanan Nükleer anlaşma veya resmi adıyla Kapsamlı Ortak Eylem Planı'dır (KOEP) / (Joint Comprehensive Plan of Action, JCPOA). Eski başkan George W. Bush'un Ortadoğu'ya yönelik müdahaleci politikası yukarıda genel çerçevesiyle verilmişti. Bu dönemde Afganistan ve Irak'a müdahalelerin yanı sıra İran'a dair tam bir çevreleme yönünde politikanın adımları atılmıştı. Özellikle İran'ın nükleer faaliyetlerinden ve bölgedeki vekil aktörlere verdiği destekten ciddi anlamda rahatsızlık duyulduğu ve İran'da rejim değişikliğinin mecburiyeti üzerinde özellikle durulmuştu.³⁴² 2010 sonrası bu söylem ve politikada revizyona gidilmiştir. İran meselesinde bu tarihten itibaren en öncelikli konu İran'ın nükleer güç olmasının önlenmesi ve bunun da büyük oranda yaptırımlar üzerinden gerçekleştirilmesi yönündeydi. Bu noktada İran'ın

³³⁹ Eugenio Lilli, **New Beginning in US-Muslim Relations: President Obama and the Arab Awakening Middle East Today**, New York: Palgrave Macmillan, 2016, p. 106.

³⁴⁰ Oz Hassan, "Undermining the transatlantic democracy agenda? The ArabSpring and Saudi Arabia's counteracting democracy strategy", **Democratization**, Vol. 22, No. 3, 2015, p.483.

³⁴¹ "Remarks by the President on the Middle East and North Africa", **The White House Office of the Press Secretary**, May 19, 2011. <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2011/05/19/remarks-president-middle-east-and-north-africa%20> (28.08.2022)

³⁴² "President Bush Delivers State of the Union Address", 31 Ocak 2006, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2006/01/20060131-10.html> (28.08.2022)

sınırlandırılmasında ABD, 2003 Irak müdahalesinin aksine yaptırımlardan, nükleer anlaşmaya kadar süreci çok taraflı yürütme noktasında özel çaba sarf etmiştir. Nitekim 2010 yılında İran'a çok taraflı ve kapsamlı BMGK yaptırımları devreye girmiştir.³⁴³ Özellikle 2010'lu yılların ilk dönemindeki yoğun tek ve çok taraflı ekonomik yaptırım uygulamaları 2015 yılında imzalanan Nükleer Anlaşma'yla sonuçlandırılmıştır.³⁴⁴

Obama döneminde uygulamaya geçen ve yeniden mevzilenme stratejisiyle de uygun olan bu dış politika kararlarıyla İran'ın nükleer faaliyetleri denetim altına alınmıştır. İran'ın bölgede güçlenmesi ve vekil aktörler aracılığıyla bölgeyi domine etme riski ise anlaşma ile nükleer silah kapasitesinden uzaklaştırılmış bir ülke³⁴⁵ haline geldiği için ABD'nin değil öncelikli olarak bölgenin diğer aktörlerinin sorun etmesi gereken bir durum olarak görülmüştür. Nükleer silah kapasitesinden uzaklaşmış bir İran özellikle ABD'nin bölgede yeniden mevzilenme stratejisinin sağlıklı bir şekilde hayata geçirilebilmesi için oldukça önemlidir. Çünkü nükleer kapasiteye sahip İran'ın bölgede dengelenmesi nükleer kapasiteye sahip olmayan Suudi Arabistan ve müttefikleri tarafından sağlanamayacağından bu konu ABD'nin inisiyatifine ihtiyaç duymaktadır.

İran Nükleer Anlaşması'nın imzalanmış olması, 3. bölümde de detaylandırılacağı üzere İran'ın konvansiyonel bölgesel etkinliğini arttırmıştır. İran bu noktada ABD'nin önceki dönemindeki müdahaleci grand strateji sebebiyle hızlandırdığı nükleer faaliyetlerini yeni dönemde devreye giren yeniden mevzilenme stratejisi nedeniyle nükleer anlaşmayı imzalamasıyla bir anlamda dondurma kararı almıştır. Zira bölgede Amerikan güvenlik şemsiyesinin eskisi gibi işlemeyeceğini açıklayan ABD, İran açısından önceki on yıldaki kadar yakın tehdit olmaktan çıkmıştır. Bu sebeple İran, anlaşmayla yaptırımlardan kurutulup ekonomik olarak güçleneceği ve bölgede konvansiyonel, vekil aktörler aracılığıyla faaliyet yürüteceği hesabı yapmıştır. Anlaşma sonrası İran'ın bölgesel etkinliğinin artması bir dereceye kadar ABD açısından sorun teşkil etmezken bölge ülkelerinden başta Suudi Arabistan olmak üzere şiddetle karşı çıkmıştır. Bölgedeki

³⁴³ "Resolution 1929 (2010)", **United Nations Security Council**, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N10/396/79/PDF/N1039679.pdf?OpenElement> (28.08.2022)

³⁴⁴ Mustafa Seyhmus Küpeli, "Dış Politika Aracı Olarak Yaptırımlar: İran'a Uygulanan Yaptırımların Etkileri", **Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi**, Cilt.3, No. 1, 2016, ss.97-135.

³⁴⁵ "The Historic Deal that Will Prevent Iran from Acquiring a Nuclear Weapon", **The White House President Barack Obama**, Jan. 16, 2016, <https://obamawhitehouse.archives.gov/issues/foreign-policy/iran-deal> (29.08.2022)

geleneksel Amerikan müttefiklerinden olan başta Suudi Arabistan gibi ülkeler ABD tarafından yüz üstü bırakılma ve güvenlik garantilerinin eskisi gibi işlemeyeceği korkusunu net bir şekilde hissetmişlerdir.³⁴⁶

Nitekim Obama 2016 yılında verdiği bir mülakatta, bölgedeki geleneksel müttefiklerinden başta Suudi Arabistan'ı kastederek sorumluluk alması gerektiğini ABD'nin artık bölgede gereksiz ve içinden çıkılmayan savaflara girmeyeceğinin mesajını vermiştir. ABD'nin güvenlik şemsiyesinin eskisi gibi işlemeyeceği anlamına gelen bu durumu Obama İran ve Suudi Arabistan'ın bir şekilde bölgeyi paylaşmanın yollarını bulmaları gerektiğini vurgulayarak açıklamıştır. Suudi Arabistan'ı da bedavacılık (free riders) yapmakla suçlayan Obama, İran'ın dengelenmesi konusunda Riyad yönetiminin sorumluluk alması gerektiğinin altını çizmiştir. İki ülkenin dost olmasalar da soğuk bir barış sağlamanın şartlarını oluşturmaları gerektiğini vurgulamıştır.³⁴⁷ Bölgeye yönelik bu bakış açısı 2010 öncesi dönemin stratejisinin tam zıttı bir konuma oturmaktadır. Suriye, Irak ve Yemen üzerinde net bir şekilde görülen bu yeni politikada örneğin İran'a bağlı faaliyet gösteren Haşdi Şabi unsurlarının Irak'ta etkisinin artmasına karşı ABD herhangi bir ciddi tedbir almamıştır.³⁴⁸ Yemen'de 2016 yılı boyunca koalisyonun sivil kayıplara neden olan saldırıları gerekçe gösterilerek Aralık ayında Suudi Arabistan'a yapılacak hassas güdümlü silahların satışı iptal edilmiştir.³⁴⁹

2015 yılında yayımlanan ve Obama dönemindeki ikinci ulusal güvenlik belgesi niteliğindeki belgede Ortadoğu ve ABD'nin küresel statüsü gibi konulara derinlemesine girilmiştir. Uluslararası düzene dair sorumluluk paylaşımı (burden sharing) vurgusu yapılarak bu çerçevede Irak ve Afganistan'dan çekilme süreçlerine değinilmiş ve bölgedeki yüklerin sorumlu partnerlerle paylaşılacağı vurgulanmıştır. Diğer yandan güç kullanımına dair konunun ilk seçenek olmadığı ancak gerekli olduğunda stratejik bölgeler ve müttefiklerinin güvenlikleri tehlikedeyse sınırlı düzeyde yapılmasının önemine işaret

³⁴⁶ James Phillips, "The Dangerous Regional Implications of Iran Nuclear Agreement", **Background**, No.3124, May9, 2016, p.16.

³⁴⁷ Mark Lander, "Obama Criticizes the 'Free Riders' Among America's Allies", **The New York Times**, March 10, 2016, <https://www.nytimes.com/2016/03/10/world/middleeast/obama-criticizes-the-free-riders-among-americas-allies.html> (30.08.2022).

³⁴⁸ Haşdi Şabi unsurları Mart 2018'de resmi olarak Irak ordusu bünyesine katılmıştır.

³⁴⁹ Helene Cooper, "U.S. Blocks Arms Sale to Saudi Arabia Amid Concerns Over Yemen War", **The New York Times**, 13 December 2016, <https://www.nytimes.com/2016/12/13/us/politics/saudi-arabia-arms-sale-yemen-war.html> (30.08.2022).

edilmiştir. Aynı zamanda ABD'nin enerji bağımlılığının da azaldığına işaret edilerek global enerji tedarikinde Amerikan'ın doğalgaz ve petrol üretiminde önemli aşama kaydettiği ve bu durumun enerji güvenliğinin sağlanmasına katkıda bulunduğu belirtilmiştir. ABD'nin üretimine rağmen Ortadoğu petrollerinin önemi de vurgulanarak bölgesel güç dengesinin ABD lehine devam etmesi gereği vurgulanmıştır. Terörizm tehdidiyle mücadelede ise bölgesel aktörlerin kapasitesinin artırılmasına katkı sağlayarak onların sorumluluk almasının önemine işaret edilmiştir.³⁵⁰

Geniş çaplı bir bölgesel kargaşanın ortasında, Obama yönetimi görünüşte İsrail ve Suudi Arabistan gibi uzun zamandır müttefiklerine eskisi gibi güvenlik taahhütleri vermezken, İran gibi geleneksel hasımlarıyla nükleer anlaşma çerçevesinde masaya oturmuştur. ABD'nin, daha önce bölgede temel kırmızı çizgiler olarak tanımladığı sınırların aşılmasına rağmen Suriye'deki çatışmalara müdahale etmeme kararı ve Bahreyn'de yaşananlara sessiz kalması önceki dönemin müdahaleci politikalarında yaşanan değişimi göstermektedir.³⁵¹ Bu çerçevede ABD'nin Obama döneminde uygulanmaya çalışılan bölge politikası yeniden mevzilenmenin temel ilkesini ortaya koymaktadır. Obama bunu şu şekilde açıklamaktadır; temel amaç Sünni Körfez devletleri ile İran arasında rekabetin, olduğu ama aktif veya vekalet savaşının olmadığı bir “jeopolitik denge” yaratmaktır.³⁵² Dolayısıyla oluşturulacak bu denge içerisinde ABD'nin oluşturduğu ve bölge ülkelerinin faydalandığı güvenlik şemsiyesine de mümkün olduğunca daha az ihtiyaç duyulacaktır. Böylece yükün paylaşımı bedavacılığı önleyerek ABD'nin bölgedeki sonsuz savaşlara girmesinin de önüne geçecektir.³⁵³

³⁵⁰ “National Security Strategy”, **The White House**, February 2015, p. 5-9. <http://nssarchive.us/national-security-strategy-2015/> (12.09.2022).

³⁵¹ Lee Smith, “As George Kennan Inspired Truman's foreign Policy, Now Stephen Walt Inspires Obama's”, **Tablet**, 5 Şubat 2014. <https://www.tabletmag.com/sections/news/articles/stephen-walt-the-new-kennan> (12.09.2022).

³⁵² David Remnick, “Going the Distance On and off the road with Barack Obama”, **The New Yorker**, January 19, 2014, <https://www.newyorker.com/magazine/2014/01/27/going-the-distance-david-remnick> (12.09.2022).

³⁵³ Andrew J. Bacevich, “Ending Endless War: A Pragmatic Military Strategy”, **Foreign Affairs**, vol. 95, no. 5, 2016, p.42.

2.3.2. Yeniden Mevzilenme İkinci Aşama: Güç Dengesinin Restorasyonu Amaçlı “Sınırlı” Dengeleme

2017 yılına gelindiğinde yeniden mevzilenme stratejisi özü itibarıyla aynı kalmak koşuluyla uygulanmasındaki ikinci adım olan ABD’nin sınırlı dengeleme (bölgesel güç dengesinde bir aktörün aşırı güçlenmesini önlemeye yönelik sınırlı müdahaleler) yaparak saldırgan ve yayılmacı davranan devleti sınırlandırması politikasına geçilmiştir. ABD’nin yeniden mevzilenme içerisinde ikinci dönemi olan bu dönem 2017-2020 yıllarını kapsamaktadır. Yeni Amerikan Başkanı olarak Donald Trump’ın seçilmesi ve İran’ın bölgesel hegemon olma yönünde artan etkinliği ve “yayılmacı” politikaları bu politika değişikliği yönündeki en önemli iki dinamik olmuştur. Obama döneminin büyük oranda sorumluluğun bölgesel aktörlere paslandığı stratejiden Trump döneminde İran’ın sınırlı bir şekilde de olsa dengelendiği ve bu yapılırken İran karşıtı ittifakı güçlendirici hamlelere geçilmiştir. Obama dönemine denk gelen yeniden mevzilenmenin ilk ayağı olan sorumluluğun paslanması stratejisinde temel amaç nükleer silah kapasitesinden arındırılmış bir İran’ın bölgedeki diğer aktörler aracılığıyla dengelenebilecek düzeyde güç seviyesinde tutmaktır. Ancak yaptırımların kaldırılması sonrası İran, rahatlayan ekonomisiyle paralel olarak konvansiyonel gücü ve bölgedeki vekil aktörleri üzerindeki etkinliğini artırmış³⁵⁴ ve aynı zamanda da balistik füze teknolojisine dair ciddi ilerlemeler kaydetmiştir.³⁵⁵ Tüm bu gelişmeler 2017 yılı itibarıyla ABD’nin İran karşıtı blokta yer alan bölgesel aktörleri desteklemesiyle sonuçlanmıştır. ABD aynı zamanda İran’ın bölgesel faaliyetlerini hava gücüne dayalı sınırlı operasyonlarla da engellemeye yönelik “cerrahi operasyonlar” yapmıştır.

Göreve gelmeden yaptığı konuşmalarda kendisinden önceki dönemi eleştiren Trump, ülke kaynaklarının fazlaca gereksiz kullanıldığı ve bu durumun ABD’yi zayıflattığını vurgulamıştır. Özellikle başka ülkeleri “inşa etme” politikasını eleştirerek bunun yanlış olduğunu ifade etmiştir. Ülkesi için dış politikanın merkezinde “Önce Amerika”

³⁵⁴ ABD’nin İran’ın vekil aktörler üzerindeki artan etkinliği karşısındaki strateji seçeneklerine dair bkz. C. Anthony Pfaff, “How to counter Iran’s proxies”, **Atlantic Council**, June 18, 2019, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/menasource/how-to-counter-iran-s-proxies/> (12.09.2022)

³⁵⁵ Seth G. Jones ve Seamus P. Daniels, **U.S. Defense Posture in the Middle East**, A Report of the CSIS Transnational Threats Project, Washington: Rowman & Littlefield, 2022, p.23.

sloganıyla ifade ettiği anlayışın olması gerektiğini vurgulamıştır.³⁵⁶ Ortadoğu'daki müdahaleciliği eleştiren Trump “eski mezhep ve kabile çatışmalarının ortasında” olarak nitelendirdiği bölgede “daha kaç Amerikalı ölmeli?” sorusunu sorarak ABD'nin bölgedeki askeri mevcudiyetinin sınırlarını ve bundan sonra farklı bir bölge politikasına geçeceğinin altını çizmekteydi.³⁵⁷

Aralık 2017'de yayımlanan Trump dönemindeki Ulusal Güvenlik Stratejisi Belgesi büyük güç rekabetinin geri dönüşünü tescil eder niteliktedir. ABD'nin Soğuk Savaş sonrası liberal hegemonya merkezli ulusal güvenlik belgelerinin içeriğinin aksine devletler arasında ilişkilerde temel sürekliliğin geçmişte olduğu gibi bugün de güç mücadelesi olduğunun vurgulanması³⁵⁸ önemlidir. ABD'nin Asya Pasifikte yeniden dengeleme yapması gerektiğini ifade eden belgede Çin ve Rusya küresel sisteme meydan okuyan rakip ülkeler olarak tanımlanırken Kuzey Kore, İran ve “teröristler” ile mücadelede sorumluluğun paylaşılması gerektiği özellikle vurgulanmaktadır. ABD'nin önceki döneme kıyasla askeri avantajlarının yara aldığı belirtilmekte ve “Önce Amerika” politikası belgenin genelinde ABD'nin küresel sorumluluklarının yeniden dizayn edilmesi gerektiği çerçevesinde işlenmektedir. Belgede özellikle küresel ölçekte devletlerin üzerlerine düşen görevlerini yerine getirmemeleri ve sorumlulukları adil bir şekilde paylaşmaya yanaşmamalarının ABD'nin maruz kaldığı tehditlerde büyük payı olduğu vurgulanmaktadır.³⁵⁹

Ortadoğu başlığında ise özellikle bölgede ABD'nin çıkarlarına karşı bir gücün hâkim olmasının engellenmesi gerektiği İran'ın da bu tehditlerin başında geldiği açıkça ifade edilmektedir. Dolayısıyla İran'ın artan bölgesel faaliyetlerinin dengelenmesi için nükleer anlaşmanın gözden geçirileceğinin de mesajını vermektedir. Trump yönetimi, bölgedeki güç boşluğu sebebiyle İran gibi rakip devletlerin bu güç boşluğunu Ortadoğu'da

³⁵⁶ Dyan Teague Beckwith, “Read Donald Trump’s ‘America First’ Foreign Policy Speech”, **Time**, April 27, 2016. <https://time.com/4309786/read-donald-trumps-america-first-foreign-policy-speech/> (12.09.2022).

³⁵⁷ “Remarks by President Trump on the Situation in Northern Syria”, **White House**, October 23, 2019, <https://trumpwhitehouse.archives.gov/briefings-statements/remarks-president-trump-situation-northern-syria/> (12.09.2022).

³⁵⁸ National Security Strategy of the United States of America”, December 2017, p.25.

³⁵⁹ “National Security Strategy of the United States of America”, **National Security Strategy Archive**, December 2017, p. 1-3, 11. <http://nssarchive.us/national-security-strategy-2017/> ; Stephen M. Walt, “Has Trump Become a Realist?”, **Foreign Policy**, April 17 2018, <https://foreignpolicy.com/2018/04/17/has-trump-become-a-realist/> (12.09.2022).

doldurduğunu ve bunun engellenmesi gerektiğini savunmaktadır.³⁶⁰ Bu noktada Obama yönetimiyle bir açıdan benzeşmekte diğer açıdan bölgeye yönelik doğrudan dengeleme yapılmasına sınırlı da olsa izin vermesi bakımından farklılaşmaktadır. Zira İran karşıtı blokta yer alan aktörlerin sorumluluk almasını isterken aynı zamanda İran'ın dengelenmesi noktasında zaman zaman doğrudan sorumluluk almaktadır. Ancak bu farklılık yukarıda bahsedilen yeniden mevzilenme grand stratejisi içerisinde yer aldığından 2010 sonrasındaki Amerikan grand stratejisi çerçevesinin dışına çıkmadığını göstermektedir.

2017 sonrasında ABD'nin bölge politikasında yeniden mevzilenme stratejisi devam ederken büyük oranda yeniden mevzilenmenin ikinci ayağı olan ABD'nin bölgesel güç dengesinin eski haline çevrilmesi adına doğrudan dengeleme yönünde görece daha aktif politikalarına sahne oldu. Ancak bu dengelemenin maliyet kısmı ve sorumluluk paylaşımı 2000'lerin başındaki stratejilere göre oldukça farklı planlandı. 2017 Mayıs ayında Trump'ın Suudi Arabistan, Mısır ve İsrail'i kapsayan Ortadoğu ziyareti, Suudi Arabistan'a devasa silah satışı yapılması, 2018 yılında İran'la yapılan nükleer anlaşmadan tek taraflı olarak çekilmesi ve İsrail'le normalleşme politikaları İran'ın artan bölgesel etkinliğini engellemeye yönelik ABD'nin hem sorumluluğu bölgesel aktörlere yükleme hem de buna liderlik ederek dengeleme yapma inisiyatiflerine örnekler olmuştur. ABD bu politikalarla bölgedeki mevcut güç dengesini kendi ve müttefikleri lehine muhafaza etmeyi ve aynı zamanda başta İran olmak üzere statüko karşıtı ülkelerin etkinliklerini minimuma indirmeyi amaçlamıştır. ABD bunu yaparken hem bölgesel güvenlik atmosferi içerisinde müttefikleri arasındaki sorunların çözümünde önderlik etmiş hem de sınırlı da olsa müttefiklerine güç dengesinin yeniden kendi lehlerine çevrilmesi noktasında sahada yardımcı olmuştur.

Bu çerçevede incelenecek örneklerden ilki Mayıs 2017'de Trump'ın Suudi Arabistan'a gerçekleştirdiği ziyarettir. Ziyaret bölgede var olan güç dengesinin Amerika'nın çıkarları aleyhine dönme yönünde emareler bulunmasına dair ciddi çekinceler üzerine yapılmıştır. Özellikle Trump'ın ilk yurt dışı seyahatini Riyad'a gerçekleştirmesi,³⁶¹ bölgede 2010-

³⁶⁰ National Security Strategy of the United States of America", December 2017, p.49.

³⁶¹ "Trump arrives in Saudi Arabia in first foreign trip", **Aljezeera**, 20 May 2017, <https://www.aljazeera.com/news/2017/5/20/trump-arrives-in-saudi-arabia-in-first-foreign-trip> (12.09.2022).

2016 döneminde sorumluluğun bölgesel aktörlere yüklenip büyük oranda aktif sorumluluk almayan stratejiden sınırlı da olsa yönlendirici, organize edici ancak maliyetlerin bölgesel aktörlerce karşılanacağı dengeleme merkezli stratejiye geçildiğini göstermektedir. Zira Suudi Arabistan, İsrail’le birlikte İran tehdidinden en fazla rahatsız olan bölge ülkesi konumundadır ve bu süreçte her iki ülke de İran tehdidinin bölge için hayati olduğunu defaten dile getirmişlerdir. Bu konjonktürde 21 Mayıs’ta başlayan ziyarette önemli iş birliklerine imza atılmıştır. İran’ın artan bölgesel etkinliği karşısında Suudi Arabistan’ın askeri kapasitesini güçlendirme amaçlı 110 milyar dolar değerinde silah satışına imkân veren anlaşma imzalanmıştır. Anlaşma, Amerikan tarihinde tek seferde yapılan en büyük silah anlaşması olmuştur.³⁶² Bu anlaşmaya ek olarak bir dizi silah modernizasyonu ve farklı ortak girişimler de dahil olmak üzere ileriki 10 yıllık projeksiyonda kırk kalemden toplamda 350 milyar dolarlık anlaşma imzalanmıştır.³⁶³

Söz konusu ziyarette silah anlaşmalarının yanı sıra Trump üç zirveye katılmıştır. Bunlardan ilki, iki ülkenin katılımıyla gerçekleşen Suudi Arabistan-ABD Zirvesidir. Bu zirvede “Ortak Stratejik Vizyon Deklarasyonu” (Joint Strategic Vision Declaration) imzalanmıştır.³⁶⁴ Deklarasyonda özellikle hızlı ve etkili bir bölgesel güvenlik mimarisinin iş birliği için hayati olduğu vurgulanmıştır. Tehditlere karşı mücadele ve çıkarların korunması için iki ülke arasında stratejik ortaklığın geliştirileceği ve bölgenin tümüne yönelik bir bölgesel güvenlik yapısının kurulması gerektiği belirtilmiştir.³⁶⁵ Trump’ın katıldığı diğer iki zirve ise ABD-Körfez Ülkeleri Zirvesi ve ABD-Arap ve İslam Ülkeleri Zirvesi olmuştur. Bu iki zirvede de temel gündem konuları İran’a karşı alınacak tedbirler, Ortadoğu’da oluşturulacak ortak güvenlik ve savunma girişimleri konuları, Körfez ülkelerini NATO gibi bir organizasyona geçmeleri yönünde teşvik eden ve Arap NATO’su olarak isimlendirilen oluşumlar tartışılmıştır.³⁶⁶ 55 Müslüman ülkenin

³⁶² “Trump’tan Suudi Arabistan’la 110 milyar dolarlık silah anlaşması”, **BBC Türkçe**, 20 Mayıs 2017, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39987397> (12.09.2022).

³⁶³ Mythili Sampathkumar, “Donald Trump to announce \$350bn arms deal with Saudi Arabia – one of the largest in history”, **Independent**, 17 May 2017. <https://www.independent.co.uk/news/world/americas/us-politics/trump-saudi-arabia-arms-deal-sale-arab-nato-gulf-states-a7741836.html> (12.09.2022).

³⁶⁴ “Kingdom, Washington agree ‘Joint Strategic Vision Declaration’”, **Al Arabia**, May 21, 2017 <https://www.arabnews.com/node/1102616/saudi-arabia> (12.09.2022).

³⁶⁵ Mcihael S. Bell, “United States Interests and Policy Choice in the Middle East”, **Atlantic Council**, December 2020, p.34.

³⁶⁶ “Trump’ın Riyad ziyareti: 3 zirve ve 380 milyar dolarlık anlaşma”, **Bloomberg HT**, 22 Mayıs 2017, <https://www.bloomberght.com/haberler/haber/2014782-trumpin-riyad-ziyareti-3-zirve-ve-380-milyar-dolarlik-anlasma>, (12.09.2022).

katılımıyla gerçekleşen üçüncü zirvede zirve sonunda Riyad Deklarasyonu yayımlanmış deklarasyonda Ortadoğu Stratejik İttifakı (Middle East Strategic Alliance -MESA-) isimli savunma ittifakının kurulması kararlaştırılmıştır.³⁶⁷

Trump'ın bölgedeki müttefiklerini koruyan ve gerektiğinde ABD'nin müdahil olmasına yönelik politikasının örneklerinden bir diğeri Obama döneminde imzalanan İran Nükleer Anlaşması'na yönelik değişen politikasında görülmektedir. 2015 yılında imzalanan nükleer anlaşmanın ardından İran, nükleer silah kapasitesine ulaşmaktan büyük oranda uzaklaştırılmıştı. Kaçış (Break out) zamanı olarak da ifade edilen söz konusu süre İran'ın nükleer silah elde etmeye karar vermesi durumunda ne kadar süre içerisinde nükleer silah yapacağını belirlemek için kullanılmaktadır. Buna göre 2015 öncesi üç ay ile 1 yıl arasında değişen bu süre 2015 Anlaşması sonrası minimum 18-24 aya çıkmış ve İran UAEA'nın (Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı) sıkı denetimine girmiştir.³⁶⁸ Bu da muhtemel bir senaryoda İran'ı engellemeye yönelik ABD ve bölgedeki müttefikleri için kabul edilebilir bir süre olarak öngörülmüştür. Nitekim İran, anlaşma çerçevesinde kaldırılan yaptırımların da etkisiyle bölge üzerinde vekil aktörlere desteğini arttırmış, balistik füze teknolojisine yatırımlarını hızlandırmış ve bölgede daha etkin bir aktör haline gelmiştir.³⁶⁹

İran'ın Irak, Suriye, Yemen ve Lübnan gibi ülkeler üzerindeki etki kapasitesinin artması Trump yönetiminin bölgede bir aktörün bölgesel hegemon olmasına dair yakın dönem senaryolarını hızlandırmıştır. Özellikle Trump'ın imzalanan Nükleer Anlaşmayı "ABD'nin dahil olduğu en kötü anlaşma" olarak nitelendirmesi politika değişikliğini

³⁶⁷ "Arab-Islamic-American Summit fosters global peace, stability", **Arab News**, 22 May 2017, <https://www.arabnews.com/node/1103126/saudi-arabia>; Muhittin Ataman ve İsmail Akdoğan, "Suudi Arabistan 2017", **2017 Ortadoğu Yılı**, Sayı 13, 2018, s.165.

³⁶⁸ Olli Heinonen, "Iran's Nuclear Breakout Time: A Fact Sheet", **Belfer Center**, March 28, 2015, <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/irans-nuclear-breakout-time-fact-sheet>; Kaçış kapasitesi/zamanının nasıl hesaplandığı ve bunu etkileyen dinamiklerin bir değerlendirmesi için bkz. Greg Thielmann, "Breaking Down Iran's Breakout Capacity", **Arms Control Association**, September 29, 2014, https://www.armscontrol.org/sites/default/files/files/TABs/TAB_2014Oct_Breaking_Down_Irans_Breakout_Capacity.pdf; Gary Samore, "How Close Is Iran to the Bomb? The Limits of Nuclear Breakout", **Middle East Brief**, No. 149, Brandeis University, Crown Center for Middle East Studies, August 2022, p. 3.; İsrail tarafından yapılan tahminler ise bir seneden de fazla (18-24 ay) bir zaman ön görmektedir. Bkz. "Ehud Barak: Iran Can Transform Itself into a Nuclear Power—And It's Too Late to Stop It By Surgical Attack", **TIME**, 25 July 2022, <https://time.com/6199552/iran-nuclear-power-ehud-barak/> (12.09.2022).

³⁶⁹ Daniel Heffron, "How the Iran Deal will re-shape the balance of power in the Middle East: a look at Saudi Arabia and Iran", **Center for Geopolitics & Security in Realism Studies**, August 12, 2015, pp.1-17. <http://cgsrs.org/files/files/file-1603617760.pdf> (12.09.2022).

ortaya koymaktaydı. Tahran’a karşı “maksimum baskı” politikasını uygulamaya koyan Trump, İran’ın yeniden yaptırımlar ve gerektiğinde sert güçle bölgedeki doğrudan ve dolaylı askeri faaliyetlerinin ve aynı zamanda nükleer çalışmalarının engellenmesinin temel amaç olduğunu açıklamıştır.³⁷⁰ Trump yönetiminin İran stratejisi bu açıdan hızlı bir şekilde anlaşmanın revize edilmesi, İran’ın nükleer faaliyetlerinin, balistik füze çalışmalarının ve bölgedeki etkinliğinin azaltılacağı yeni bir bölgesel güç dengesi kurulması çerçevesinde şekillenmiştir.³⁷¹ Bu da 2018 Mayıs ayında ABD’nin tek taraflı olarak nükleer anlaşmadan çekilmesi ve İran’ın yeniden sınırlandırılması yönündeki politikaya geçişle sonuçlanmıştır.³⁷² ABD’nin yaptırımları daha sert bir şekilde uygulaması ve İran’ı dengeleme konusunda inisiyatif almasını isteyen başta Suudi Arabistan, BAE, Bahreyn ve İsrail gibi ülkeler ise bu kararı sonuna kadar desteklemişlerdir.³⁷³ Böylece 2010-2016 dönemindeki sorumluluğun bölgesel aktörlere devredildiği stratejiden belirli konularda (İran’ın yayılması) ABD’nin doğrudan inisiyatif aldığı yeniden mevzilenmenin ikinci aşaması olan sınırlı dengeleme stratejisine geçilmiştir. Anlaşmadan tek taraflı çekilen ABD, yeni yaptırımlar uygulayarak İran’ın özellikle enerji ihracatını hedef almış ve ekonomik açıdan zorlanarak bölgedeki faaliyetlerini sınırlandırmayı hedeflemiştir.

İran’ın ABD tarafından sınırlandırılması noktasında bu dönemdeki bir diğer önemli gelişme 15 Mart 2019’da İran Devrim Muhafızları Ordusu’nun ABD’nin yabancı terörist örgütler listesine alınması olmuştur. Beyaz Saray’dan yapılan açıklamada İran’ın terörizmi devlet idaresinin önemli bir aracı olarak kullanan kanunsuz bir rejim olduğunu ve resmi ordusunun bir parçası olan Devrim Muhafızları’nın 40 yıl önceki başlangıcından bu yana terörist faaliyetlere veya terörizme karıştığı vurgulanmıştır. Ayrıca bu kararın İran rejimine karşı maksimum baskı politikasını desteklemesi ve onu bir adım ileri

³⁷⁰ Michael R. Pompeo, “Confronting Iran, The Trump Administration’s Strategy”, **Foreign Affairs**, Vol. 60, No. 1, (November/December 2018), p. 63-64.

³⁷¹ “Remarks by President Trump on Iran Strategy”, **The White House**, October 13, 2017, <https://trumpwhitehouse.archives.gov/briefings-statements/remarks-president-trump-iran-strategy/> (12.09.2022)

³⁷² Matthew Kroenig, “The Return to the Pressure Track: The Trump Administration and the Iran Nuclear Deal”, **Diplomatic & Statecraft**, Vol. 29, No. 1, 2018, pp.94-104; Mustafa Şeyhmus Küpeli, “İran’la nükleer anlaşmanın akibeti ne olacak?”, **Anadolu Ajansı**, 9 Mayıs 2018, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/iranla-nukleer-anlasmanin-akibeti-ne-olacak/1140108> (12.09.2022)

³⁷³ Kemal İnat ve Burhanettin Duran, “İran Yaptırımlarının Bölgesel ve Küresel Yansımaları”, içinde Kemal İnat ve Burhanettin Duran (ed.) **İran Yaptırımları, Hukuksal Boyut, Bölgesel ve Küresel Yansımalar, Türkiye’ye Etkileri**, İstanbul: SETA, 1. Baskı, Ağustos 2019, s. 17.

taşımasının hedeflendiği açıklanmıştır.³⁷⁴ Nisan 2019’da İran buna cevap olarak ABD’nin bölgedeki askeri operasyonlarından sorumlu komutanlığı CENTCOM’u terör örgütü olarak nitelendiren bir karar almıştır.³⁷⁵ Bunu takip eden süreçte 2019 yılı içerisinde Basra Körfezinde petrol tankerlerine ve Suudi Arabistan’a ait petrol boru hatlarına saldırılar düzenlenmiş bir Amerikan insansız hava aracı düşürülmüş bu saldırılardan da İran sorumlu tutulmuştur. İran, tankerlere yapılan saldırıları reddetse de Amerikan insansız hava aracının hava sahasını ihlal ettiği gerekçesiyle vurulduğunu belirtmiştir.³⁷⁶ 2019 Haziran’ında ABD’ye ait bir gözetleme insansız hava aracının düşürülmesi iki ülke arasında adeta silahlı bir karşılaşmaya ve çatışma ihtimaline neden oldu. ABD Başkanı Donald Trump, son dakikada bir misilleme saldırısını iptal etti. Olay, iki ülke arasında var olan asimetrik güç farkına rağmen İran’ın geleneksel olmayan (vekil aktörler, füze teknolojisi ve nükleer çalışmaları) bölgesel gücünün ve erişiminin, ABD ordusunu dahi İran’a karşı harekete geçmekten caydırabileceğine olan güvenini yansıtmaktadır.³⁷⁷

ABD bu tanker saldırılarını takip eden süreçte bölgede ortaklarının güvenliğini sağlamak, İran’ın “yayılmacı ve kışkırtıcı” faaliyetlerine bir cevap ve bölgesel savunmayı arttırmak adına Suudi Arabistan’a askeri sevkiyatta bulundu. Söz konusu birliklerin özellikle petrol tesislerine yapılan saldırılara bir yanıt olduğu vurgulandı. Amerikan Savunma Bakanı saldırıda kullanılan insansız hava araçları ve füzelerinin İran yapımı olduğunu iddia etmesi söz konusu hamlenin İran’a karşı alındığını ortaya koymaktaydı.³⁷⁸ ABD’nin bölgede İran’ın güç dengesini kendi lehine çevirme girişimleri olarak gördüğü bu müdahaleleri sonrasında başta Suudi Arabistan üzerinden olmak üzere yaptığı askeri desteği İran’a karşı sınırlı dengeleme hamlesi olarak acil bir Amerikan konuşlanması olarak nitelendirilmiştir.³⁷⁹ Söz konusu destek 2010’larla birlikte ABD’nin sorumluluk

³⁷⁴ “Designation of the Islamic Revolutionary Guard Corps”, **U.S. Department of State**, April 8, 2019 <https://2017-2021.state.gov/designation-of-the-islamic-revolutionary-guard-corps/index.html>, (12.09.2022).

³⁷⁵ “Iran designates as terrorists all U.S. troops in Middle East”, **Reuters**, 30 April 2019, <https://www.reuters.com/article/us-usa-iran-rouhani-idUSKCN1S61GB> (12.07.2022)

³⁷⁶ Sam Meredith, “Oil tanker attacks in the Strait of Hormuz requires an ‘international response,’ US envoy to Iran says”, **CNBC**, June 22, 2019, <https://www.cnbc.com/2019/06/22/oil-tanker-attacks-in-the-strait-of-hormuz-requires-an-international-response-us-envoy-to-iran-says.html>, (12.09.2022).

³⁷⁷ Hadi Ajili and Mahsa Rouhi, “Iran’s Military Strategy...”

³⁷⁸ “ABD’den Suudi Arabistan ve BAE’ye asker gönderme kararı”, **Independent Türkçe**, 21 Eylül 2019, <https://www.indyurk.com/node/73056>, (12.09.2022).

³⁷⁹ Gordon Lubold, “U.S. Commander Weighs an Expanded Mideast Force to Counter Iran”, **Wall Street Journal**, 9 June 2019, <https://www.wsj.com/articles/u-s-commander-weighs-an-expanded-mideast-force-to-counter-iran-11560110885>, (12.09.2022).

almama yönündeki stratejisi olan yeniden mevzilenmenin sınırlı da olsa dengelemeye döndüğünü gösteren önemli bir işareti olarak yorumlanmış ve Riyad yönetimini memnun etmiştir.

ABD bu dönemde Arap ülkeleriyle farklı iş birlikleri, güvenlik anlaşmaları ve silah satışlarının yanı sıra Ortadoğu'nun bölgesel güç dengesini doğrudan etkileyecek İsrail'le normalleşme sürecinin de organizatörü oldu. Önce Ocak 2020'de Amerikan Başkanı Trump ve İsrail Başbakanı Benyamin Netenyahu “Yüzyılın Anlaşması” isimli bir plan açıkladılar. Plan'a göre Kudüs İsrail'in Başkenti olarak tanınırken İsraili yerleşimciler dahil İsrail'in birçok faaliyeti tanınmış oldu.³⁸⁰ Devam eden süreçte Eylül 2020'de ise ABD, İsrail, Birleşik Arap Emirlikleri ve Bahreyn Washington'da İbrahim Anlaşmaları (Abraham Accords) ismini verdikleri ve İsrail'le normalleşmeyi ön gören anlaşmayı imzaladılar. Bahreyn ve BAE'den yapılan açıklamalarda bu anlaşmanın İran tehdidinden bahsedilerek stratejik bir tercih olduğunun vurgulanması önemliydi.³⁸¹ Böylece yeniden mevzilenme stratejisi neticesinde oluşacak güç boşluğunda İran karşısında yer alan Arap ülkeleri ile İsrail'in ilişkilerinin normalleşmesinin zemini bizzat ABD himayesinde hazırlandı. Bu sayede ABD, yeniden mevzilenme stratejisine uygun olarak bölgede sorumluluğu bölgesel aktörlere yüklemiş aynı zamanda ise bu aktörler arasındaki ittifak ilişkilerini kendi stratejisine uygun olarak İran karşıtlığı ortak noktasında birleştirmiştir. Böylece ABD'nin “olmadığı” ancak ABD'nin yararına olacak bölgesel düzenin işlemesi bölgesel aktörler aracılığıyla garanti altına alınması temin edilmiştir.

ABD'nin özellikle Trump döneminde İran'ın bölgedeki faaliyetlerinin artması ve bölgesel güç dengesini kendi lehine çevirme yolunda ilerlemesinin ardından yeniden mevzilenme stratejisinin ikinci ayağı olan sınırlı müdahalelerle bölgesel güç dengesinde İran'ın etkinliğini engellemeye yönelik dengeleme stratejisine geçtiği belirtilmiştir. Bununla alakalı müdahaleler örnek olarak gösterilebilir. Birincisi 2017 yılında Suriye'ye yapılan roket saldırılarıdır. Washington yönetimi Nisan 2017'de Esad rejiminin kimyasal silah kullandığını gerekçe göstererek füze saldırıları gerçekleştirmiştir. Bu ABD'nin Esad

³⁸⁰ Mustafa Şeyhmus Küpeli, “2020 Bahreyn”, **Ortadoğu Yılı 2020**, Sayı 16, 2021, p.303.

³⁸¹ “Israel Deal protects Bahrain's interests amid Iran threat, minister says”, **Gulf News**, September 15, 2020.

güçlerine karşı gerçekleştirdiği ilk doğrudan askeri müdahalesi olmuştur.³⁸² Daha önceki müdahaleler DEAŞ'a karşı yapılan yine sınırlı hava saldırılarından oluşmaktaydı. Obama döneminde kırmızı çizgilerin belirtilmiş olmasına ve Suriye'ye müdahaleden tüm ısrarlara rağmen kaçınarak sorumluluğun bölgesel aktörlere devredilmesi politikasına karşılık Trump yönetiminin bu müdahalesi artan İran etkisinin ve Rusya'nın dengelenmesi noktasında bölgesel aktörlerin yetersiz kaldığı düşüncesiyle gerçekleştirilmiştir. Bu da kavramsal kısımda verilen yeniden mevzilenme stratejisine uygun olarak ABD'nin hava operasyonlarıyla doğrudan dengelemesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Yeniden mevzilenme stratejisinin ikinci aşaması olan dengelemeye ikinci örnek olarak ise 2018 yılında İngiltere ve Fransa ile birlikte Suriye'ye yapılan ortak müdahalelerdir.³⁸³ Tüm bunlarda ABD'nin önceki 10 yıllık dönemde olduğu gibi doğrudan rejimleri devirmeye (2003 Irak işgali gibi) yönelik askeri müdahalelerden kaçınması ve büyük oranda havadan cerrahi müdahalelerle dahil olmak istediğini göstermektedir ki bu da yeniden mevzilenme stratejisine uygundur.

ABD ayrıca Suriye operasyonlarının DEAŞ ile sınırlı tutulması ve DEAŞ yenilgiye uğratıldıktan sonra bölgedeki etkinliğinin PYD üzerinden yürütülmesi politikasını devam ettirmiştir. DEAŞ'ın yenilgiye uğratılması sonrası Trump, Suriye'deki misyonlarının sona erdiğini ve çekileceklerini kamuoyuna duyurmuştur. ABD özel kuvvetlerinin sınırlı varlığı bu açıdan DEAŞ'ın elimine edilmesi, İran etkisinin azaltılması ve bölgedeki çıkarların korunması için muhafaza edilmiştir. Ancak bu birliklerin bile uzun vadeli burada kalmayacaklarının açıklanması ABD'nin yeni politikasını ortaya koymaktadır.³⁸⁴

Diğer yandan ABD'nin 2020 Ocak ayında İran'ın bölgedeki operasyonlarından sorumlu Devrim Muhafızlarının Kudüs Gücü komutanlığı görevini yürüten General Kasım Süleymani'yi Irak'ın Başkenti Bağdat'ta yapmış olduğu hava operasyonu ile öldürmesi ise yeniden mevzilenme stratejisinin sınırlarını zorlayan bir müdahale örneği olmuştur.

³⁸² "Syria missile strikes: US launches first direct military action against Assad", **The Guardian**, April 7, 2017, <https://www.theguardian.com/world/2017/apr/06/trump-syria-missiles-assad-chemical-weapons>, (12.09.2022).

³⁸³ "Syria: US, UK and France launch strikes in response to chemical attack", **The Guardian**, April 14, 2018, <https://www.theguardian.com/world/2018/apr/14/syria-air-strikes-us-uk-and-france-launch-attack-on-assad-regime> (12.09.2022); Hasan Basri Yalçın ve Bekir İlhan. "Tek Kutuplu Sistemde Süper Güç Davranışı: Soğuk Savaş Sonrası Amerikan Dış Politikası ve Trump Dönemi", p.555.

³⁸⁴ "Trump announces troop withdrawal from Syria", **Anadolu Agency**, 7 Ekim 2019, <https://www.aa.com.tr/en/americas/trump-announces-troop-withdrawal-from-syria/1604796> (12.09.2022)

Zira beraberinde İran ile doğrudan bir çatışma riskini getirmesi ve bölgede İran karşısında direk hedef haline gelmesi bakımından bu operasyon İran ile doğrudan çatışma riskini beraberinde getirmiştir. Bu, 2000'lerin başındaki aşırı müdahaleci bölge politikasından farklı olsa da ABD'nin yeni bölge politikasını zora sokan bir hamleydi. Ancak tüm bu operasyonlar ABD'nin bölge politikasında kara gücünün ağırlığını azaltırken hava gücüne dayalı nokta operasyonlarına dönük bir stratejiye geçtiğinin işaretleridir. Bu da önceki dönemdeki Afganistan ve Irak politikalarından ciddi farklar olduğunun göstergesidir.

ABD'nin aktif sorumluluk aldığı örneklerden olan bu cerrahi hava operasyonu Kasım Süleymani'nin öldürülmesi İran'ın bölgedeki aktivitelerini sınırlandırarak bölgedeki etkinliğini kısıtlama ve saldırganlığını caydırma amacına hizmet etmektedir. Caydırıcılık bu noktada önemlidir. Zira İran'ın görevdeki bir komutanı ABD'nin operasyonu ile öldürülmüştür. Bu aynı zamanda ABD'nin bölgesel güç dengesini müttefikler lehine yeniden organize etmek için hava operasyonlarıyla da olsa askeri seçeneği kullanacağına dair İran'a doğrudan verilmiş ciddi bir mesajdır. Kasım Süleymani operasyonu bu açıdan İran'ın bölgedeki faaliyetlerine ve bölgedeki politikalarına karşı bir sınır çizmiştir. Süleymani İran'ın yurt dışı operasyonlarını yürüten ve yeri kolay kolay doldurulamayacak bir aktördür.³⁸⁵ ABD böyle bir mesajla yeniden mevzilenme stratejisinin de bir sınırı olduğunu ve hiçbir şey yapmadan İran'ın bölgede "yayılmacı" politikalarına izin vermeyeceğinin altını çizmiştir. Zira 2010 sonrasında İran, ABD'nin yeni politikasında sorumluluk almama yönündeki yaklaşımı neticesinde vekil aktörler, nükleer faaliyetler, balistik teknolojisi ve doğrudan müdahaleler vb. araçlarla tedrici bir şekilde test ettiği ve etkin olduğu bir dönemin kapısını açmıştır. Süleymani operasyonu bu yayılmacılığın ABD nezdinde de bir sınırı olduğunu göstermiştir. Ancak yeniden mevzilenmenin uç sınırında dolaşan bu müdahale, içerisinde doğrudan İran ile savaş riskini barındırdığından söz konusu strateji açısından sıklıkla tercih edilmemesi gereken ciddi riskler barındırmaktadır.

³⁸⁵ David Petula, "U.S. Strategy Toward Iran: Restoring Deterrence, Enabling Diplomacy", **The Washington Institute for Near East Policy**, Feb 14, 2020. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/us-strategy-toward-iran-restoring-deterrence-enabling-diplomacy> (12.09.2022)

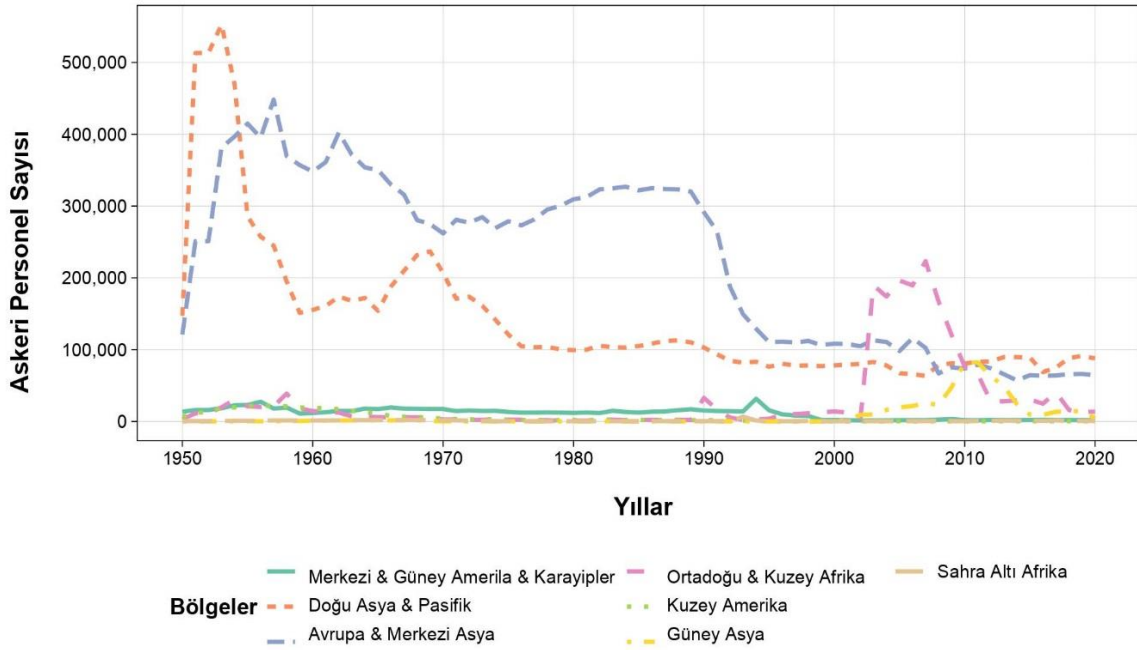
2.3.3. ABD'nin Ortadoğu'daki Askeri Varlığındaki Değişim ve Bölgeye Olan Enerji Bağımlılığı

ABD'nin 2010 sonrası yeniden mevzilenme stratejisine geçtiğinin en önemli göstergelerinden/uygulamalarından birisi bölgede konuşlanan Amerikan asker mevcudiyetindeki değişimdir. Zira bir bölgedeki askeri varlığın azaltılması ve yeniden düzenlenmesi yeniden mevzilenme stratejisinin tayininde önemli dinamiklerdendir.³⁸⁶ Ortadoğu'daki mevcut Amerikan askeri sayısında 2010 yılında önemli ölçüde azalmaya gidildiği görülmektedir. Şekil 1'de 1950 yılından 2020 yılına kadar ABD'nin deniz aşırı askeri mevcudiyeti gösterilmektedir. 2000-2010 arasında Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki askeri angajmanına bakıldığında Afganistan ve Irak Savaşları bu yükselişte etkili olmuştur. 2000'lerin ilk on yılında 200 bini aşan bölgedeki asker sayısının 2010 sonrasında keskin bir kırılma yaşadığı ve 2020 yılına kadar bunu devam ettirdiği gözlemlenmektedir.

Grafik 1'den de görüleceği üzere 2000-2010 arası dönemde ABD'nin yurt dışı askeri varlığını arttıran en önemli dinamik Ortadoğu olmuştur. Güney Asya'nın ufak yükselişi dışında diğer bölgelerdeki asker sayısında bu dönemde düşüş gözlemlenirken Ortadoğu'daki asker sayısında dikey bir yükseliş görülmektedir. 2010 sonrasında ise Ortadoğu'daki Amerikan askeri mevcudiyetinde dramatik bir düşüş görülmektedir. Yapısal realistlerin 2000'lerin başında Irak ve Afganistan savaşlarına karşı çıkmalarına rağmen başlayan müdahaleci yaklaşım 2000'lerin ikinci on yılında başlayan yeniden mevzilenme stratejisiyle asker sayısında azalmaya gidilmesi neticesinde tersine dönmüştür. Bölgedeki askeri mevcudiyetini azaltma kararı alan ABD'nin özellikle Afganistan ve Irak'tan çekilme süreçleri bu azalmadaki ağırlığı oluşturmaktadır. Grafik 1'de izlenmesi gereken ikinci önemli değişiklik ise Doğu Asya & Pasifik ve Güney Asya'da gerçekleşen değişimdir. 2010 yılında Ortadoğu'daki askeri mevcudiyetini azaltma kararı alan ABD'nin tam da bu yıla denk gelecek şekilde ilgili bölgelerdeki askeri mevcudiyetini hızlı bir şekilde arttırdığı görülmektedir. Bu da özellikle Asya'da Çin'in yükselişine odaklanılması gerektiği yönündeki politikaları doğrular niteliktedir.

³⁸⁶ Kyle Haynes, "Decline and Devolution: The Sources of Strategic Military Retrenchment", *International Studies Quarterly*, Vol. 59, No. 3, 2015, pp. 490–502.

Grafik 1: ABD'nin Deniz Aşırı Asker Sayısı (1950-2020)

Kaynak: Michael A. Allen, Michael E. Flynn and Carla Martinez Machain, “US Global Military Deployments, 1950–2020” *Conflict Management and Peace Science*, Vol. 39, No. 3 (2022), pp. 351–70.

Irak ve Afganistan'daki asker sayısındaki düşüş bu noktada grafiği aşağıya çeken önemli etkenlerin başında gelmektedir. 2003 yılında başlayan Irak'a müdahale sürecinde 2007 yılında 169 bine kadar çıkan ülkedeki asker sayısı Obama döneminde alınan ve Ortadoğu'daki askeri varlığın azaltılması yönündeki kararlar birlikte birlik sayısında azalmayla sonuçlanmıştır. Bu rakam 2012 yılına gelindiğinde 164'e düşmüştür. Sonrasında DAES'in bölgede etkin olmasıyla bir miktar artmış olsa da önceki on yıldaki rakamların oldukça uzağındadır. 2020 itibarıyla Irak'taki muharip asker sayısı 321'dir. Afganistan'da da durum benzer şekilde gelişmiştir. 2001 yılındaki müdahalenin ardından hızla artan Amerikan askeri sayısı 2010 yılında 80 bini aşmıştır. Ancak bu tarihten sonra tedrici bir şekilde düşen asker sayısı 2015 yılında önce 9 bine 2020'de ise 125'e kadar

düşmüştür.³⁸⁷ Nitekim 2021 Ağustos’unda tüm Amerikan askerlerinin Afganistan’dan çekildiği duyurulmuştur.³⁸⁸

ABD, Irak ve Afganistan’da liberal hegemonya çerçevesindeki müdahaleciliği neticesinde rejim değişikliği hedefi ABD’ye maddi olarak da ciddi bir yük olmuştur. Irak ve Afganistan tecrübeleri özellikle dışarıdan dayatılan rejim değişikliği politikasının ne kadar etkili olduğuna dair de soruları beraberinde getirmiştir. İşgal öncesi Saddam Hüseyin rejimini yıkmamanın minimum maliyetle yapılacağına dair beklentilerin aksine, bazı tahminlere göre ABD’nin Irak işgali 3 trilyon dolara mal olmuştur.³⁸⁹ Maddi kayıpların yanı sıra ABD’nin Irak ve Afganistan’daki doğrudan askeri kayıpları ise savaş süresince ve sonrasında devam etmiştir. ABD’nin 2010 sonrası yeniden mevzilenme stratejisine geçmesine kadar askeri kayıpların her iki ülkede de zirve yaptığı görülmektedir. Asker sayısının azalmasıyla orantılı şekilde kayıplar da azalmıştır. 2003 Irak işgalini takip eden dönemde 2010 sonrasında üç haneli rakamların altına inerek askeri kayıplarının sayısı hızlı bir şekilde azalmıştır. Afganistan’da da Tablo 15’de görüldüğü üzere benzer bir durum yaşanmıştır.

Tablo 15: ABD’nin Irak ve Afganistan’daki Asker Kayıpları

	Irak	Afganistan
2001	-	12
2002	-	49
2003	486	48
2004	849	52
2005	846	99
2006	823	98
2007	904	117
2008	314	155
2009	148	317
2010	62	498
2011	58	415
2012	2	310
2013	0	128
2014	4	55

³⁸⁷ James Siebens, Ryan Lucas, Jocelyn Wang, “US Global Force Posture and US Military Operations Short of War”, **Stimson Center**, July 14, 2021. <https://www.stimson.org/2021/us-global-force-posture-and-us-military-operations-short-of-war/> (12.09.2022)

³⁸⁸ “ABD Askerleri Afganistan’dan Çekildi”, **Deutsche Welle**, 31 Ağustos 2021, <https://www.dw.com/tr/abd-askerleri-afganistandan-%C3%A7ekildi/a-59036682> (12.09.2022)

³⁸⁹ Alexander B. Downes, Jonathan Monten. “Forced to Be Free? Why Foreign-Imposed Regime Change Rarely Leads to Democratization”, **International Security**, Vol. 37, No. 4,(2013, p.90; Joseph E. Stiglitz and Linda J. Bilmes, **The Three Trillion Dollar War: The True Cost of the Iraq Conflict** New York: W.W. Norton, 2008.

2015	8	22
2016	20	13
2017	22	14
2018	17	24
2019	12	11
2020	11	13
Toplam	4586	2461

Kaynak: “Iraq Coalition Casualty Count”, <http://www.icasualties.org/>

Yeniden mevzilenme stratejisinin askeri harcamaların GSYH içerisindeki payında da birtakım etkileri olmuştur. Tablo 15’te de görüldüğü üzere 2011 yılından sonra Obama döneminin ikinci yılında askeri harcamaların GSYH içindeki payının önemli ölçüde azalmaya başladığı görülmektedir. Obama göreve geldiğinde askeri harcamalar ülke GSYH’sinin yüzde 4,9’u iken (Bu 2003 Irak Savaşı’nın da etkisiyle artmıştır) bu tarihten sonra Amerikan askeri harcaması GSYH’sinin yüzde 3,3 oranına kadar düşmüştür. 2010 sonrası bu düşüşte özellikle Irak ve Afganistan’daki askeri birliklerin çekilme sürecine girmesi önemli bir rol oynamıştır.³⁹⁰

Tablo 16: ABD’nin Askeri Harcamalarının GSYH’si İçerisindeki Payının Yıllara Göre Payı

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Yüzde	4,9	4,8	4,5	4	3,7	3,5	3,4	3,3	3,3	3,4	3,7

Kaynak: SIPRI Military Expenditure Database, <https://milex.sipri.org/sipri>

ABD’nin Ortadoğu’ya yönelik grand stratejisindeki değişimi etkileyen bir diğer dinamik başta petrol olmak üzere enerji tedariki ve küresel enerji güvenliğiyle alakalıdır. 1995 yılında Clinton döneminde yayımlanan Ulusal Güvenlik Strateji Belgesinde Enerji güvenliğinin temin edilmesi başlığı altında Basra Körfezi’ne ayrıca önem atfedilmekteydi. Burada ABD’nin petrol ihtiyacının kabaca yüzde 45’inin ithalata bağlı olduğu ve bunun da önemli bir kısmının Basra Körfezi’nden temin edildiğinin altı çizilmekteydi.³⁹¹ Bu durumun 2010’lu yıllarla birlikte önemli ölçüde azaldığı, bölümün başında verilen materyal güç unsurları kısmında görülmektedir (Tablo 9). Tablo 17’de yıllara göre ABD’nin Basra Körfezi’nden yapılan ithalat payının önemli oranda azaldığı görülmektedir.

Örnek olması bakımından Soğuk Savaş döneminden günümüze ABD’nin petrol ithalatından kısaca bahsetmek yerinde olacaktır. ABD petrol ithalatında özellikle

³⁹⁰ Dinah Walker, “Trends in U.S. Military Spending”, CFR Reports, July 15, 2014. <https://www.cfr.org/report/trends-us-military-spending> (12.09.2022)

³⁹¹ “A National Security Strategy of Engagement and Enlargement”, **The White House**, Feb 1995, p. 21.

1970’lerde Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü’nün (OPEC) payı artmıştı. 1977’de OPEC ülkeleri ABD’nin toplam petrol ithalatının yüzde 70’inin ve ABD ham petrol ithalatının yüzde 85’inin temel tedarikçisi konumundaydı. 1977’den bu yana ise ABD’nin OPEC’ten ithalatı genel olarak düştü. 2021’de OPEC’in ABD toplam petrol ithalatındaki payı yaklaşık yüzde 11 ve ham petrol ithalatındaki payı yüzde 13 olarak gerçekleşmiştir. 2021’de ABD’nin Ortadoğu’daki en büyük petrol ithalatçısı olan Suudi Arabistan, Amerika’nın toplam petrol ithalatının yüzde 5’ini ve ABD ham petrol ithalatının yüzde 6’sını oluşturmaktaydı. Yine EIA’nın verilerine göre ABD’nin net petrol ithalat³⁹² miktarlarında 2010 yılından bu yana azalma yönünde grafik çizdiği görülmektedir. 2000 yılında net ithalat 10,42 milyon varil iken, 2005 yılında bu rakam 12,55 milyon varil olarak gerçekleşmiştir. 2010 yılında düşüşe geçerek günlük 9,44 milyon varil, 2015 yılında 4,71 milyon varil gerçekleşmiştir. 2020 yılında ise 1949’dan bu yana ilk defa günlük -0,65 milyon varil ile ABD’nin petrol ihracatı ithalatından fazla olarak gerçekleşmiştir.³⁹³

Tablo 17: ABD’nin Petrol İthalatı ve Basra Körfezi’nin Payı (milyon varil/günlük)

	Toplam	Basra Körfezi	Yüzde
1995	9	1,73	19,2
2000	11,46	2,49	21,7
2005	13,71	2,33	16,9
2010	11,79	1,71	14,5
2015	9,45	1,51	15,9
2020	7,86	0,77	9,7

Kaynak: “Oil and petroleum products explained Oil imports and exports”, EIA, April 21, 2022.
<https://www.eia.gov/energyexplained/oil-and-petroleum-products/imports-and-exports.php>

ABD’nin enerjiye olan bağımlılık açısından 2010 sonrası dönemde önceki döneme kıyasla çok daha bağımsız hale geldiği görülmektedir. Bu sadece kendi kendine yeterlilik açısından değil aynı zamanda dünya enerji arz krizlerinden daha az etkilenmesi anlamında önemlidir. Ancak bu durum yine de enerji krizlerinden etkilenmeyeceği anlamına gelmemektedir. Dünyada meydana gelecek petrol arz şoklarına karşı ABD halen tam bağımsız değildir. Kaya gazı/petrolü devrimi ABD’yi geçmişe nazaran görece daha bağımsız yapsa da Ortadoğu petroleri dünya piyasaları için kritik önemini

³⁹² Net ithalat toplam petrol ithalatından toplam petrol ihracatının çıkarılmasıyla bulunmaktadır.

³⁹³ “Oil and petroleum products explained Oil imports and exports”, EIA, April 21, 2022.
<https://www.eia.gov/energyexplained/oil-and-petroleum-products/imports-and-exports.php> (12.09.2022).

korumaktadır.³⁹⁴ Bu açıdan Ortadoğu, petrolün dünya piyasalarına güvenli bir şekilde dağıtılması açısından ABD çıkarları için dünyadaki sayılı önemli bölgeler arasındadır.³⁹⁵ Bu sebeple yeni grand strateji içerisinde bölgesel aktörlerden kendisine yakın ülkelerin bölgesel güç dengesinde avantajlı pozisyonlarını koruması noktasında ABD'nin çaba sarf etmesi yeniden mevzilenme stratejisi açısından halen takip edilmesi gereken bir konudur.

Sonuç itibariyle dünyada tek süper güç konumundaki ABD'nin, Ortadoğu gibi bir bölgede en az iki bölgesel gücün olmasını tercih etmesi yapısal güç dengesi perspektifinden olması gereken bir tercihtir. Zira bu onların uzak bir hegemonun ziyade birbirlerine odaklanmalarını ve birbirlerini dengelemelerini sağlamaktadır.³⁹⁶ ABD'nin 2010 sonrasındaki grand stratejisi bu açıdan bölgesel aktörlerin stratejileri açısından oyun değiştirici bir sistemik etki görevi görmektedir.³⁹⁷ Böylece karşılıklı birbirlerini dengeleyen aktörler hem görece güç kaybedecek hem de küresel ölçekte süper gücün hegemon olduğu sistemin devamlılığını sağlayacaklardır. ABD'nin yeniden mevzilenme stratejisinin önemli dönüm noktalarından da görüleceği üzere bu dönemde bölgede uygulamaya çalıştığı strateji temelde buradan gelmektedir. 2010 sonrası bölge politikası bu açıdan 2000'li yılların ilk on yılıyla kıyaslandığında ABD'nin Ortadoğu'daki ayak izinin gözle görülür bir şekilde azaldığı, aşırı müdahaleci politikalardan dikkatle kaçındığı görülmektedir. Bu sebeple ABD, önceki on yıla kıyasla müdahaleci politikalardan yeniden mevzilenmeye geçiş sürecini nispeten iyi idare etmiştir. Bu geçiş sürecinde yeniden mevzilenme stratejisine aykırı veya onu zorlayacak uygulamalar bulunsa da genel eğilim ve çerçevenin yeniden mevzilenme sınırlarında kaldığı görülmektedir.

Söz konusu on yıllık dönemde ABD'nin bölgeye yönelik grand stratejisi mevcut güç dengesinin bozulmadan devam ettirilmesi ana fikrinde ilerlemiştir. Bir yandan İran'ın nükleer kapasitesi sınırlandırılmış, diğer yandan müttefiklerinin tüm isteklerine rağmen

³⁹⁴ Jason Bordoff, "The Myth of U.S. Energy Independence Has Gone Up in Smoke", **Foreign Policy**, 18 September, 2019, <https://foreignpolicy.com/2019/09/18/the-myth-of-u-s-energy-independence-has-gone-up-in-smoke/> (12.09.2022)

³⁹⁵ Mueller, Karl P., Becca Wasser, Jeffrey Martini, and Stephen Watts, "U.S. Strategic Interests in the Middle East and Implications for the Army", Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2017, p. 2. <https://www.rand.org/pubs/perspectives/PE265.html>. (12.09.2022)

³⁹⁶ John J. Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, p.41.

³⁹⁷ Andreas Krieg, "Externalizing the Burden of War: The Obama Doctrine and US Foreign Policy in the Middle East", **International Affairs**, Vol. 92, No. 1, 2016, pp. 97–113.

bölgede doğrudan müdahalelerle sorumluluk almaktan büyük oranda kaçınılmıştır. Böylece bölgesel aktörlerin birbirlerini dengeleyecekleri bir güç dengesi durumunun oluşturulması tasarlanmıştır. Öte yandan İran'ın bölgedeki etkinliğinin artması sonrasında bölgedeki müttefiklere devasa silah satışları yapılmış, Arap-İsrail Barışı desteklenerek karşı blok arasındaki çatlaklar giderilmeye çalışılmış ve nükleer anlaşmadan tek taraflı olarak ayrılarak daha sert tedbirler alma yoluna gidilmiştir. Ortadoğu'yu tek bir bölge ülkesi domine etmemeli şeklinde özetlenecek bu stratejide sadece İran'ın engellenmesi değil, Suud Arabistan'a yönelik koşulsuz şartsız desteğin de artık bir sınırı olduğu görülmüştür.³⁹⁸

Bu sebeple 2010-2016 yılları arasında bölgesel aktörlerin İran'ı dengelemesi beklenirken 2017-2020 yıllarında değişme emareleri gösteren bölgesel güç yapısı sınırlı müdahalelerle rayına oturtulmaya çalışılmıştır. Bu da 2010 öncesi dönemde ittifakların ve tarafların net bir şekilde belli olduğu dönemden bölgesel anlamda daha karmaşık ve kaotik, süper gücün sorumluluk almaktan büyük oranda kaçındığı, vekil aktörler aracılığıyla mücadele edildiği bir bölgesel konjonktür ortaya çıkarmıştır.³⁹⁹ ABD'nin 2000'lerin başındaki aşırı müdahaleci bölge politikası neticesinde en fazla kısıtlanan aktör olan İran, yeniden mevzilenme stratejisiyle bölgede en fazla yayılmacı/revizyonist davranan devlet haline gelmiştir. Diğer yandan aynı dönemde ABD'nin güvenlik şemsiyesinden en fazla faydalanan Suudi Arabistan, İsrail gibi ülkeler ise İran'ın revizyonizminden ve ABD'nin bölge politikasından en fazla rahatsız olan aktörler olmuştur. Bu da her iki ülkenin de rekabetini arttırarak karşı karşıya getirmiştir. Devam eden bölümde bu çerçevede İran-Suudi Arabistan rekabeti ve iki ülkenin güvenlik stratejileri ABD'nin değişen grand stratejisi bağlamında ele alınacaktır.

³⁹⁸ Osman Bahadır Dinçer ve Mehmet Yeğin, Stephen M. Walt ile mülakat, pp.22-29.

³⁹⁹ Abbas Mossalanejad, "The Middle East Security and Donald Trump's Grand Strategy", **Geopolitics Quarterly**, Vol. 13, No. 4, Winter 2018, pp.20-52.

BÖLÜM 3: İRAN VE SUUDİ ARABİSTAN’IN GÜVENLİK STRATEJİLERİ

İlk iki bölümde hem teorik hem de uygulamalarıyla ortaya konan tek bir süper gücün olduğu uluslararası sistemde süper güç konumundaki ABD’nin Ortadoğu’ya yönelik grand strateji uygulamaları incelendi. Buna göre bölge ülkelerinin birbirilerine yönelik dış politika davranışlarının uygulama alanı bulduğu (Ortadoğu) stratejik zeminin temel belirleyicisinin ABD’nin grand stratejisi olduğu vurgulandı. Bu çerçevede üçüncü bölümde ABD’nin bölgeye yönelik grand stratejisinin stratejik zemininden kopmamak koşuluyla İran ve Suudi Arabistan’ın güvenlik stratejilerini nasıl şekillendirdikleri, tehdit tanımlamasını nasıl yaptıkları ve tercih edilen güvenlik stratejileri çerçevesinde sahadaki uygulamaları ve iki ülke rekabeti vakalar üzerinden ele alınacaktır. Soğuk Savaş sonrasında ve özellikle 2000’lerle birlikte ABD, Ortadoğu bölgesinin güvenlik yapılanmasının vazgeçilmez bir parçası haline geldi. Bölgesel düzeyde birçok ülkede askeri üsleri bulunan ve uzun yıllar güvenlik şemsiyesinin temel unsuru haline gelen ABD hem kendi çıkarları hem de bölgedeki müttefiklerinin çıkarlarının en önemli teminatı ve uygulayıcısı konumunda olmuştur. Bu nedenle bölgeye yönelik ABD grand stratejisi başta güvenlik olmak üzere siyasi, ekonomi gibi birçok alanda hissedilir etkiler doğurmaktadır. Süper gücün bölgedeki bu etkinliği onu bölgesel güç dengesi ve bölgedeki ülkelerin güvenlik stratejileri incelenirken ayrıcalıklı bir aktör yapmaktadır.

ABD’nin 2010 sonrası Ortadoğu’ya yönelik değişen grand stratejisi bölgede güvenlik düzenini “bir şekilde” sağlayan güvenlik şemsiyesinin ortadan kalkmasıyla sonuçlanmış bu da bölgede revizyonist ülkelere fırsatlar sunarken statükocu aktörlerin güvenlik endişesine kapılmasına neden olmuştur. Bu ülkelerden birincisine örnek İran iken ikincisine örnek Suudi Arabistan’dır. Ortadoğu için 2010 öncesi bölgesel konjonktürü 2010 sonrasında ayıran en temel parametre hemen hemen hiçbir ülkenin bölgedeki diğer ülkeler tarafından ciddi bir varoluşsal tehdit algısına sahip olmamasıydı. Amerika’nın bölgedeki mevcudiyeti güvenlik tehditlerini bölgesel ülkeler nezdinde ortadan kaldırıyordu çünkü Amerika’nın varlığına dayalı yapılacak hesaplar basit bir mantığın işlemesine neden oluyor bu da güvenlik planlamalarını kolaylaştırıyordu. Bu mantık bölgede kıyaslanamayacak derecede güçlü bir aktörün dış politika davranışlarına odaklanarak strateji belirlenmesi anlamına geliyordu ve bölgesel güçler için bunu

uygulamak basit ve netti hem de kısmen zorunluydu. Bu durum bölgedeki aktörler açısından belirsizliği azaltıcı bir etki yaratmaktaydı. Bu çerçevede ortaya çıkabilecek bir istikrarsızlık, çatışma vb. durum ABD’yi direk etkileyebildiğinden güvenlik şemsiyesinin merkezinde yer alan Amerikan politikasını temel hatlarıyla bilmek bölge ülkeleri açısından öngörülebilirliği ve dış politika davranışlarının doğru hesaplanabilme imkânını arttırıyordu.⁴⁰⁰

Devletler yapısal realizmin genel kabulleri çerçevesinde benzer sistemik baskılara benzer tepkiler vermektedirler. Amerikan grand stratejisinin bir bölgede daha az sorumluluk alma yönünde değişime uğraması sonucunda bölgesel aktörlerin benzer dış politika davranışı sergilemeleri ve birbirleriyle rekabet etmesi beklenmektedir. Zira devletler uluslararası sistemde oluşan güç boşluğunu doldurma yönünde eğilime sahiptirler. Yapısal realizmin de genel varsayımı bu şekildedir. Bu açıdan her devlet bir dereceye kadar bu anlamda ‘revizyonist’ kabul edilir. Ancak bu durum mevcut aktörler arasında neden bazılarının diğerlerine göre daha fazla rekabet ettiğini veya bazılarının tehdit olmaz iken bazılarının tehdit olduğunu tam olarak açıklamamaktadır. Bu durum ise örnek vakalar üzerinden ilk bölümde detaylandırılan tehdit dengesi yaklaşımı ele alınarak incelenecektir. Çalışmanın bu bölümünde ABD’nin grand stratejisinin getirdiği bölgesel güç yapısındaki aktörler arasında artarak yaşanmakta olan söz konusu çatışma ve rekabetin İran ve Suudi Arabistan arasında neden daha şiddetli yaşandığı ve bunun sahadaki uygulamaları incelenecektir.

3.1. Çok Kutuplu Bölgesel Kapasite Dağılımında İran ve Suudi Arabistan’ın Konumu

2010 sonrası dönemde küresel sistemde tek süper güç konumunu koruyan ABD’nin Ortadoğu’ya yönelik grand stratejisi ikinci bölümde detaylandırıldı. ABD’nin söz konusu eşsiz konumuyla bölgeye yönelik grand stratejisinin, bölge ülkelerinin güvenlik stratejilerinde belirleyici bir unsur haline geldiği ifade edilmişti. Dolayısıyla grand stratejideki herhangi bir değişim bölgesel aktörlerin güvenlik stratejilerinde önemli etkiler doğurmaktadır. ABD’nin bölgede daha az sorumluluk aldığı 2010 sonrasında

⁴⁰⁰ Hasan Basri Yalçın, “Ortadoğu’da Yeni Durum ve Türkiye’nin Dış Politika Stratejisi”, Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Ali Balcı (Ed.). **Türk Dış Politikası Yıllığı 2013** içinde (13-42), İstanbul: SETA Yayınları, Aralık 2014, p.18.

uyguladığı yeniden mevzilenme stratejisinde bölgesel güç statüsündeki devletler, içinde bulundukları bölgedeki kapasite dağılımını daha fazla dikkate alarak strateji belirlemek durumunda kalmışlardır. Zira bölgedeki kutupluluğu doğrudan yönlendirecek ABD gibi bir aktör eski sorumlulukların altına girmeme kararı almıştı. Bölgesel güç dengesi veya bölgesel kapasite dağılımı, uluslararası kapasite dağılımıyla bağlantılı ve onun altında bir bölgesel durumu ifade etmektedir. İncelenen dönemde Ortadoğu kapasite dağılımı çok kutuplu görünümündedir. Zira üç ve üçten fazla aktörün küresel veya bölgesel ölçekte yer aldığı sistemler çok kutuplu olarak nitelendirilmektedir. Bu aktörlerin hem sistem içerisindeki hem de kendi aralarındaki güç dağılımının karşılaştırılması bu açıdan önemlidir.⁴⁰¹ Çok kutuplu yapılarda devletler dış politika davranışlarında birden fazla aktörü dikkate almak durumunda kaldıkları için odaklanması gereken aktörler arasından öncelik sıralaması yapıp bir seçim yapmak durumunda kalabilmektedirler. Bu durumda bir devletin başka bir devlet açısından öncelik haline gelmesinin belirleyiciliği gücün yanı sıra tehdit unsurlarına bağlı olmaktadır.⁴⁰²

Birinci bölümde de ifade edildiği üzere Soğuk Savaş sonrasında küresel ölçekte tek süper güç olarak ABD'nin ortaya çıkması farklı bölgelerdeki bölgesel kapasite dağılımını ve dolayısıyla güç dengesini doğrudan etkilemektedir. ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik grand stratejisi de bölgenin çok kutuplu yapısının işleyişini doğrudan etkilemiştir. 2010 öncesi ABD'nin bölgeye müdahaleci yaklaşımları ve müttefiklerine verdiği güvenlik taahhütleri bölgedeki devletler açısından sınırları belli dış politika seçenekleri üretilmesine neden olmaktadır. ABD'nin bölge üzerinde kıyaslanamaz gücü sayesinde güvenlik şemsiyesinden faydalanan devletler onun peşine takılırken, ABD'nin sınırlandırdığı devletler ise söz konusu grand stratejideki değişimin gelmesini beklemekte ve fırsat kollamaktaydı. Diğer üçüncü kesimdeki devletler ise tarafsız veya görece bağımsız politikalar izlemeye çalışmaktaydı.

Küresel güç dağılımının yanı sıra bölgesel kapasite dağılımı da bu açıdan devletlerin dış politika davranışlarının önemli bir belirleyicisi haline gelmektedir. Soğuk Savaş sonrası ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik grand stratejisinin müdahalecilik yönünde ağır basması

⁴⁰¹ Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, p. 338

⁴⁰² Karl W. Deutsch and J. David Singer, "Multipolar Power Systems and International Stability", **World Politics**, Vol.16, No.3, 1964, p. 395.

bölgesel güç dağılımı içerisinde sistemin doğal işleyişini değiştirerek temel belirleyicisi olmuştur. Bölüm 2’de ABD’nin 2010 öncesi bölgedeki uygulamalarından da bu görülebilmektedir. Bölgesel aktörler Amerikan müdahalesinden çekinerek ve asimetrik güç farkı sebebiyle güvenlik stratejilerini standart bir bölgesel çok kutuplu sistemdeki gibi kurgulayamamışlardır. Zira bu dönemde ABD’nin aşırı müdahaleci politikaları karşısında bölgesel güç düzeyindeki aktörler bu müdahaleciliğe karşı çıkamamışlardır. 2010 sonrası dönemde ise ABD’nin yeniden mevzilenme stratejisi sebebiyle büyük oranda sorumluluğu bölgesel aktörlere devretmesi tüm bölgede devletlerin güvenlik stratejilerini görece daha serbest uygulamaları için alan açmıştır. Bu açıdan bölgesel güç statüsündeki devletlerin güç kıyaslamasının yapılması bölgedeki kapasite dağılımının ve işleyişini görmemize imkân sağlamaktadır. Böylece İran ve Suudi Arabistan’ın yeni güç dengesindeki pozisyonları ve güvenlik stratejilerinin incelenmesi kolaylaşacaktır.

Bu bölümde İran ve Suudi Arabistan’ın güvenlik stratejileri incelendiğinden bölgesel düzeyde kapasite dağılımının nasıl olduğunun ortaya konulması gerekmektedir. Zira bölgedeki güç dağılımı ve aktörlerin kapasitelerinin ortaya konulması, bölge ülkeleri içerisinde hangilerinin ön plana çıktığının belirlenmesi açısından yol göstericidir. Bu aynı zamanda bölgesel düzeyde kutupluluğu da belirlediğinden bölgedeki aktörlerin güvenlik stratejilerini anlamlandırma açısından kullanışlı bir zemin sunmaktadır. Bu çerçevede askeri, ekonomik, nüfus gibi bir dizi parametre incelenerek bölgesel aktörler arasında güç paylaşımının ve materyal kapasitenin nasıl dağıldığının tayini yapılmaktadır.

ABD’nin Basra Körfezi’nde tek bir bölgesel gücün baskın olmasını ve enerji kaynaklarının önemli bir kısmını tek bir aktörün yönetmesini engellemesi gerektiği sadece yeniden mevzilenme stratejisini savunanlarda değil genel bir yaklaşım olarak Amerikan grand stratejileri içerisindeki ortak anlayışlardan birisidir. Bölgesel bir aktörün bu bölgedeki kaynakların önemli bir kısmını yönetmesi küresel açıdan baskın gücün etkinliğini ve ‘istikrarını’ bozucu bir etki doğurabilme potansiyeline sahiptir. Genel olarak Ortadoğu, özelde Basra Körfezi’nde yer alan ülkelerin büyük bir kısmı güçlü bir savunma kapasitesi geliştirme kabiliyetine sahip değildir. Bu noktada özellikle ABD’nin müttefikleri olan ülkeler Amerikan güvenlik şemsiyesinin eskisi gibi çalışmaması durumunda kendilerini savunma noktasında ciddi zorluk çekeceklerdir. Bölgede çıkabilecek ‘saldırgan’ bir bölgesel aktör tüm petrol tedarikini tehlikeye sokarak

ABD'nin hem bölgesel hem de küresel ölçekte temel çıkarlarından birisi olan küresel üstünlüğünü tehdit edebilir. Bu sebeple ABD herhangi bir ülkenin, bölgenin önemli miktardaki petrolü üzerinde kontrolü tekelleştirmesini önlemek veya bölgesel hegemon olmasını engellemek için yeterli kuvvet bulundurmalıdır.⁴⁰³ Yeniden Mevzilenme stratejisi aslında tam da söz konusu dengeyi bozacak saldırgan bir devlete karşı bir “teminat” görevi görmektedir.

İkinci bölümde de bahsedildiği üzere ABD'nin 2010 yılı sonrasında uygulamak istediği bölge politikası kıyıda dengeleyici olarak bölgeyle mesafeli bir ilişki kurmaktır. İran da bu anlayış içerisinde doğrudan ABD yerine bölgesel güçler tarafından dengelenecek bir mekanizma içerisine alınmalıdır.⁴⁰⁴ Nitekim 2015 yılında imzalanan ve İran'ı nükleer silah kapasitesinden uzaklaştıran anlaşma da esasında bu ana fikir üzerine kurulmuştur. Nükleer silah kapasitesinden uzaklaştırılmış İran, temel olarak bölge ülkelerinin dengelenmesi gereken konvansiyonel bir rakip haline gelmektedir. Dolayısıyla değişen grand stratejiyle birlikte 2010 sonrası bölgesel aktörlerin konvansiyonel askeri kapasiteleri ve ekonomik güç göstergeleri bölgesel güç dengesinin belirlenmesi ve kapasite dağılımının tayininde daha da önem kazanmıştır.

2010 sonrası dönem için bölgesel güç dağılımında belirleyici olan, bölgesel güç statüsünde beş aktör ön plana çıkmaktadır. Bunlar Türkiye, İran, Suudi Arabistan, Mısır ve İsrail'dir. Bölgede mukim bir büyük güç olmayışı bölgesel güç statüsündeki aktörlerin güç dağılımında daha da belirleyici olmasını beraberinde getirmektedir. 2000'li yıllarla birlikte Ortadoğu güç dengesi önemli değişimler geçirmiştir. Daha öncesinde bölgede önemli etkinliği olan birçok ülkenin 2000'li yıllarla birlikte ya materyal kapasitesi azalmış ya da iç karışıklıklar veya dış müdahaleler sebebiyle zayıf bir aktör görünümüne dönmüştür.

2000'li yılların başından başlamak üzere söz konusu bölgesel yapı ciddi bir erozyona uğramıştır. İlk olarak 2003 Amerikan işgaliyle birlikte Irak, artık bölgede belirleyici politikaları uygulayacak aktör olma özelliğini kaybetmişti.⁴⁰⁵ 2010 yılında Arap

⁴⁰³ Eugene Gholz, Darly G. Press and Harvey M. Sapolsky, “Come Home, America: The Strategy of Restraint in the Face of Temptation”, **International Security**, Vol. 21, No. 4, Spring 1997, p. 14-15.

⁴⁰⁴ Stephen M. Walt, “The End of Hubris and the New Age of American Restraint”, p.32.

⁴⁰⁵ Kayhan Barzegar, “Iran, the Middle East, and International Security”, **Ortadoğu Etütleri**, Vol. 1, No. 1, July 2009, p.32.

Ayaklanmalarıyla birlikte Mısır bölgedeki karışıklıklar sebebiyle yönetsel bir krize girerken Suriye ise diğerk aktörlerin rekabet sahası haline gelmiştir. ABD'nin yeniden mevzilenme stratejisini uygulamaya koyduğu 2010 yılıyla birlikte bölgede oluşan güç boşluğu bu açıdan bölgesel güç statüsündeki ülkeler olan Türkiye, İran, Suudi Arabistan, İsrail ve kesintili de olsa Mısır arasında rekabeti arttırmıştır. Söz konusu güç boşluğunu doldurmaya yönelik her aktör stratejiler üretmişlerdir. Bölgesel güç statüsündeki bu ülkeler bölgesel güçlerin sıklıkla paylaştığı dört ana kriter olan liderlik iddiası, gerekli güç kaynaklarına sahip olma, başarılı dış politika stratejileri uygulama ve bölgedeki diğerk devletler tarafından çoğunlukla liderlik rolünün kabul edilmesi anlamında söz konusu ülkeler bu şartları taşımaktaydılar.⁴⁰⁶ Bu nedenle 2010 sonrası bölgesel güç dağılımını anlamlandırma bakımından bu ülkelerin askeri ve ekonomik kapasitelerin incelenmesi önemlidir.

Üçüncü bölümün bu kısmında Ortadoğu'da yer alan bölgesel güç statüsündeki devletlerin yapısal realist açıdan güç kıyaslamaları ve bölgesel düzeydeki güç dengesi içerisindeki konumlarını ortaya koyan dinamiklere bakılacaktır. Bu sebeple veriler askeri ve ekonomik (örtük güç) olmak üzere iki dinamik etrafında incelenecektir. İncelenen dönemde Ortadoğu bölgesi için ön plana çıkan yukarıda da ifade edilen beş ülke bulunmaktadır. Bunlar nüfus, coğrafi büyüklük, askeri güç, savunma harcamaları, ekonomik güç kapasiteleri gibi alanların önemli kısmında ön plana çıkan ülkelerdir.

Tablo 19'da bölgesel güç statüsündeki ülkelerin seçilen temel askeri güç unsurları 2010-2020 dönemi içerisinde beş yıllık periyodlar şeklinde gösterilmektedir. Devletlerin askeri güç statülerinin belirlenmesinde temel birtakım kriterler bulunmaktadır. Bunlar asker sayısı, tank, savaş uçağı, muharip gemi, denizaltı, saldırı helikopteri sayıları ve savunma harcamaları gibi kalemlerden oluşmaktadır. Bunların yanı sıra ekonomik güç kapasitesi, nüfus gibi dinamikler ise askeri gücü etkileyen diğerk parametrelerdir.

Global Fire Power sitesine göre çalışmanın incelediğı dönemde ilgili ülkelerin askeri güç sıralamaları aşağıda Tablo 18'de beşer yıllık periyodlar şeklinde verilmiştir. Tabloda İran'ın yaptırımların uygulandığı dönemde askeri güç kapasitesinin düştüğü ve 2015

⁴⁰⁶ Ziya Öniş, "Turkey and the Arab Revolutions: Boundaries of Regional Power Influence in a Turbulent Middle East", **Mediterranean Politics**, Vol. 19, No.2, 2014, p 204.

yılındaki anlaşmanın ardından yükseldiği, sonrasında ise yerini koruduğu görülmektedir. Nükleer anlaşmanın 2017 yılında iptali İran'ın askeri olarak güçlenmesini engellememiştir aksine konvansiyonel askeri güç unsurlarını arttırmıştır. Diğer yandan Suudi Arabistan ise bu dönem aralığında diğer dört ülkeye kıyasla askeri güç unsuru açısından en zayıf ülke konumundadır. Bu sebeple aşağıda askeri harcamalar kısmında değinildiği üzere bu farkı kapatmak için askeri harcama miktarı diğer bölge ülkelerine kıyasla asimetrik bir farka sahiptir. Diğer yandan büyük bir nüfus potansiyeline ve orduya sahip Mısır, 2010 sonrası Arap Ayaklanmaları sürecinde askeri güç açısından zayıflasa da 2020 itibarıyla gücünü toparlamıştır. İsrail ise nüfusuna kıyasla oldukça güçlü bir askeri kapasiteye sahiptir. Ancak sayısal üstünlük bakımından İran, Türkiye, Mısır gibi ülkelerin nüfus potansiyelinin fazlalığı bununla orantılı olarak asker, tank sayısı gibi alanlarda öne çıkmalarına neden olmuştur. Diğer yandan İsrail'in bölgenin tek nükleer gücü olduğu unutulmamalıdır. Zira nükleer kapasite caydırıcı bir unsur olarak bulunmaktadır. Türkiye ise NATO'nun ikinci büyük ordusuna sahip olması, askeri güç unsurları coğrafi konumu ve nüfusuyla bölgenin en önemli askeri gücüdür.

Tablo 18: Ortadoğu'da Öne Çıkan Ülkelerin Askeri Güç Sıralamaları

	2010	2015	2020
1	Türkiye	Türkiye	Mısır
2	İsrail	İsrail	Türkiye
3	İran	Mısır	İran
4	Mısır	İran	Suudi Arabistan
5	Suudi Arabistan	Suudi Arabistan	İsrail

Kaynak: Global Fire Power, 2022 Military Strength Ranking,⁴⁰⁷
<https://www.globalfirepower.com/countries-listing.php>

Asker sayılarına bakıldığında Türkiye, İran ve Mısır'ın ön plana çıkan ülkeler olduğu görülmektedir. Türkiye'nin asker sayısında 2016 yılında yaşanan düşüşte başarısız darbe girişimi sonrası TSK (Türk Silahlı Kuvvetleri) içerisindeki ihraçların ve Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı'nın İçişleri Bakanlığı'na bağlanmasının etkisi bulunmaktadır.⁴⁰⁸ Bu dönemde aynı zamanda daha da fazla profesyonelleşen Türk ordusu asker sayısı azalsa da operasyonel kabiliyetini arttırmıştır. Ayrıca mevcut asker sayısı bölgesel ve küresel ölçekteki rakipleriyle rekabet edebilir düzeydedir. Bölge

⁴⁰⁷ Global Fire Power Endeksi askeri güç, finansal durum, lojistik kapasiteye ve coğrafyaya kadar değişen kategorilerde 50'den fazla faktörü dikkate alarak ülkeleri sıralamaktadır.

⁴⁰⁸ "Turkish military personnel number shrinks after structural change", **Hurriyet Daily News**, October 06, 2016, <https://www.hurriyetdailynews.com/turkish-military-personnel-number-shrinks-after-structural-change--104629> (12.10.2022)

lkelerinin asker sayısına bakıldığında İran, Mısır ve Türkiye'nin ön plana çıktığı görülmektedir. İsrail'in de nüfusuna oranla ciddi miktarda askeri bulunmaktadır. Öte yandan Suudi Arabistan, İran'a kıyasla asker sayısı bakımından geride olsa da nüfusuna oranla kayda değer askeri bulunmaktadır. İran toplam nüfus olarak Suudi Arabistan'ın neredeyse üç katı olmasına karşılık asker sayısı açısından, Suudi Arabistan'ın iki katından biraz fazla askere sahiptir.

Tablo 19'dan da görüldüğü üzere diğer askeri güç unsurları açısından Suudi Arabistan'ın birçok kalemde geri planda kaldığı görülmektedir. Ana muharebe tankı, savaş uçağı, muharip gemi ve saldırı helikopteri gibi alanlar incelendiğinde on yıllık dönemin sonlarına doğru artan savunma harcamalarının etkisiyle toparlanma görülmektedir. Söz konusu beş ülke arasında denizaltıya sahip olmayan tek lke Suudi Arabistan'dır. Öte yandan İran ise denizaltı, savaş gemisi ve saldırı helikopteri alanlarında Suudi Arabistan'ı geride bırakmaktadır. Savaş uçağı açısından da bölgenin önemli bir gücü olan İran, 2020 yılına kadar nde olsa da on yıllık dönemin sonlarına doğru Suudi Arabistan savaş uçağı sayısı bakımından İran'ı geçmiştir. Bu g mozaiği bölgenin çok kutuplu bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Dönem dönem materyal kapasitelerde değişimler yaşansa da genel itibariyle söz konusu beş ülke, bölgesel güç dengesini bozma potansiyeli sebebiyle g dağılımında önemli rol oynamaktadır.

Tablo 19: Ortadoğu'da Bölgesel G Statüsündeki lkelerin Temel Askeri Güç Unsurları (2010, 2015, 2020)

		S. Arabistan	İran	Türkiye	Mısır	İsrail
2010	Asker Sayısı	233.500	523.000	510.600	468.500	176.500
	Ana Muharebe Tankı	910	1.613	4.503	3.723	3.501
	Savaş Uçağı	280	312	426	461	461
	Muharip Gemi	76	153	66	51	64
	Denizaltı	0	3	14	4	3
	Saldırı Helikopteri	12	50	66	105	81
2015	Asker Sayısı	227.000	523.000	510.600	438.500	176.500
	Ana Muharebe Tankı	600	1.663	2.504	2.540	500
	Savaş Uçağı	313	334	355	569	440
	Muharip Gemi	76	182	79	64	55
	Denizaltı	0	29	14	4	3
	Saldırı Helikopteri	15	50	43	35	77
	Asker Sayısı	227.000	610.000	355.200	438.500	169.500
	Ana Muharebe Tankı	880	1.513	2.379	2.595	490
	Savaş Uçağı	429	333	310	584	354

2020	Muharip Gemi	39	194	61	71	45
	Denizaltı	0	19	12	6	5
	Saldırı Helikopteri	35	50	86	75	43

Kaynak: The International Institute for Strategic Studies (IISS), The Military Balance 2010, 2015, 2020.

Askeri güç kapasitelerinin değerlendirilmesinde dikkate alınması gereken bir diğer kriter askeri harcamalardır. Grafik 2’de Ortadoğu’da yer alan bölgesel güç statüsündeki ülkelerin askeri harcamaları yıllık olarak verilmiştir. İlgili dönemde Ortadoğu bölgesi askeri harcama anlamında dünyada ayrı bir yere sahiptir. 2020 yılı rakamlarına göre Ortadoğu bölgesi, GSYH’sine oranla en fazla askeri harcama yapan bölge olmuştur. Bölgenin toplam askeri harcaması bölge GSYH’sinin yüzde 5,5’ine tekabül etmektedir. Dünya ortalamasının ise yüzde 2,4 olduğu hesaba katılırsa bu oldukça ciddi bir farktır.⁴⁰⁹ Tablo 20’den de görüleceği üzere beş ülke arasında Suudi Arabistan’ın bu konuda açık ara öne çıktığı görülmektedir. 2015 yılında Riyad yönetimi GSYH’sinin yüzde 13,3’ü oranında bir askeri harcama yaparak rekor kırmıştır. İlgili dönemdeki Suudi Arabistan’ın askeri harcamalarının 11 yıllık ortalaması GSYH’sinin yüzde 9,3’üne tekabül etmektedir. Beş ülke içerisinde Suudi Arabistan’dan sonra GSYH’sine oranla en fazla harcama yapan ülke yüzde 5,5 civarında oranla İsrail’dir. İran ve Türkiye ise GSYH’lerinin yüzde 2-3’ü civarında askeri harcama yapmaktadır. Mısır ise ilgili dönemde Arap ayaklanmalarının da etkisi ve ekonomik sorunlar nedeniyle beş ülke içerisinde en düşük harcama yapan ülke olmuştur.

Tablo 20: Ortadoğu’da Seçilmiş Ülkelerin Askeri Harcamalarının GSYH İçerisindeki Payları

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Suudi Arabistan	8,6	7,2	7,7	9	10,7	13,3	9,9	10,2	9,5	7,8	8,4
İsrail	5,9	5,8	5,7	5,6	5,8	5,5	5,5	5,5	5,3	5,2	5,6
İran	2,8	2,4	2,8	2,2	2,3	2,8	3	3,1	2,5	2,1	2,2
Türkiye	2,3	2	2	1,9	1,9	1,8	2,1	2,1	2,5	2,7	2,8
Mısır	2	1,8	1,6	1,6	1,7	1,7	1,7	1,4	4,2	1,2	1,2
Dünya	2,5	2,4	2,4	2,3	2,3	2,3	2,2	2,2	2,2	2,2	2,4

Kaynak: SIPRI, Military Expenditure Database, <https://milex.sipri.org/sipri>

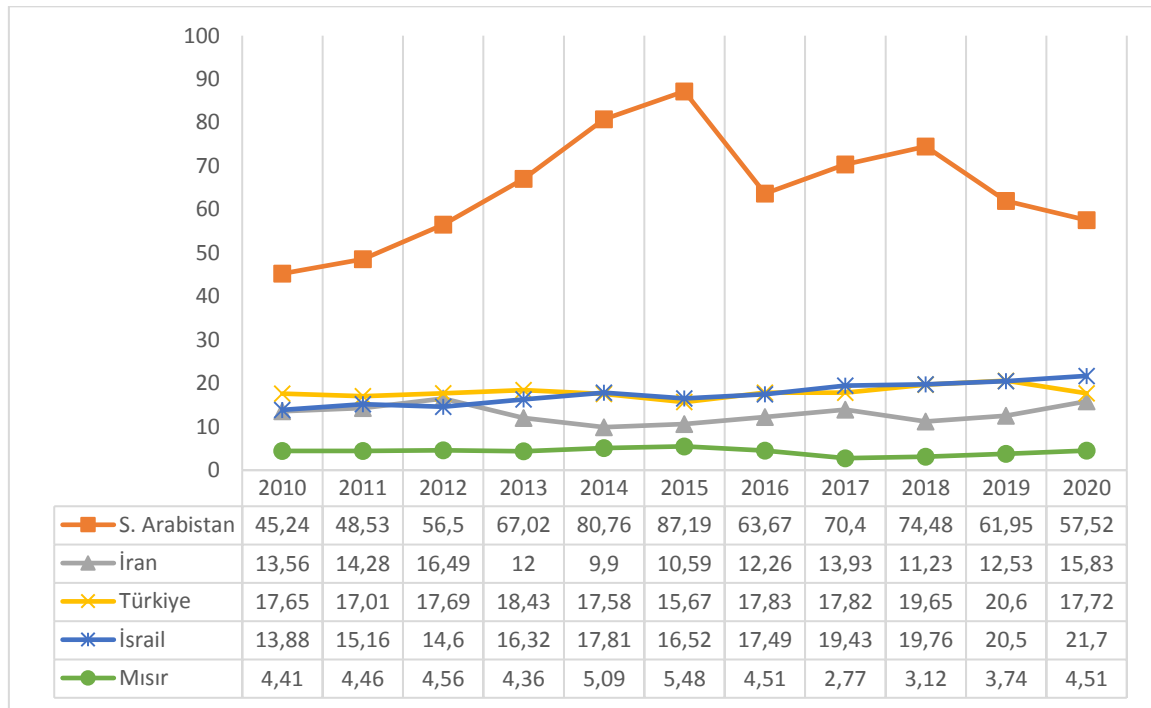
⁴⁰⁹ The Military Balance, Vol 121, Issue 1, 2021, p.522.

Tablo 21: Ortadoğu’da Seçilmiş Ülkelerin Askeri Harcamaları (Milyar Dolar) ve Dünyadaki Payları

Askeri Harcama (Milyar Dolar)					Dünyadaki Payı (%)			
Ülkeler	2000-2009 Ortalama	2010	2015	2020	2000-2009 Ortalama	2010	2015	2020
S.Arabistan	26,9	45,24	87,19	57,52	2,42	2,74	5,28	2,98
Türkiye	12,04	17,65	15,67	17,72	1,08	1,07	0,95	0,92
İran	7,94	13,56	10,59	15,83	0,71	0,82	0,64	0,82
İsrail	9,78	13,88	16,52	21,7	0,88	0,84	1	1,12
Mısır	2,98	4,41	5,48	4,51	0,27	0,27	0,33	0,23

Kaynak: SIPRI, Military Expenditure Database, <https://milex.sipri.org/sipri>

Grafik 2: 2010-2020 Yılları Arasında Ortadoğu Ülkelerinin Askeri Harcamaları (milyar dolar)

Kaynak: SIPRI Military Expenditure Database, <https://milex.sipri.org/sipri>

Suudi Arabistan, askeri güç unsurları bakımından İran’ın genel itibariyle gerisinde kalsa da askeri harcama miktarı bakımından bölgedeki ayrıcalıklı konumu bariz bir şekilde göze çarpmaktadır. Son 10 yılda askeri harcamalarını ciddi şekilde arttıran Riyad yönetimi bölgenin açık ara en fazla askeri harcama yapan ülkesidir. Suudi Arabistan’ın askeri harcamaları ilgili dönemde kendisine en yakın harcama yapan Türkiye ve İsrail’in askeri harcamasının minimum üç katıdır. Bu bazı yıllar ciddi oranda artmıştır. Örneğin 2015 yılında Suudi Arabistan’ın askeri harcamaları Türkiye ve İsrail’in harcamalarının 5,5 katından fazla gerçekleşmiştir. 2020 itibariyle Suudi Arabistan’ın Türkiye ve İsrail’in

yaklaşık 3 katı İran'ın ise yaklaşık 4 katı askeri harcaması bulunmaktadır. İlgili dönemde dünya askeri harcama sıralamasında ilk 10'a giren tek bölge ülkesi Suudi Arabistan'dır.

Suudi Arabistan 2015, 2017 ve 2018 yıllarında ABD ve Çin'den sonra dünyada en fazla askeri harcama yapan üçüncü ülke olmuştur. Suudi Arabistan'ın askeri harcamaları özellikle ABD'nin 2013 yılında İran ile nükleer anlaşma görüşmelerine başlamasının ardından ciddi oranda arttırmıştır. Bu görüşmeler ve 2010 sonrası ABD'nin yeniden mevzilenme stratejisi sebebiyle kendi başının çaresine bakmak durumunda kalan Suudi Arabistan, Amerikan güvenlik şemsiyesinin kendisi için eskisi gibi çalışmayacağını görerek askeri harcamalarını arttırmıştır. Böylece 2013 yılında 67 milyar dolara çıkan askeri harcaması Kapsamlı Ortak Eylem Planı (KOEP) olarak isimlendirilen kalıcı nükleer anlaşmanın imzalandığı 2015 yılında ise rekor kırarak 87 milyar doları aşmıştır. Özellikle Suudi Arabistan'ın 2015 sonrası zaten hali hazırda yüksek olan askeri harcamalarını arttırması bölgede ABD güvenlik garantilerinin olmama ihtimaline dair yüksek çekinceler ve bölgede oluşan güç boşluğu sonrasında gerçekleşmiştir.⁴¹⁰ Güvenlik garantilerinin yokluğu nedeniyle Riyad yönetiminin askeri harcamalarını bu düzeyde arttırması bölgedeki diğer ülkeler ile var olan askeri güç farkını kapatma niyetinin bir yansıması olarak okunabilir.

İkinci bölümde de detaylandırıldığı üzere 2010 sonrasında ABD'nin askeri harcamaları 2011-2015 yılları arasında azalma grafiği çizmişti. Buna paralel şekilde Suudi Arabistan'ın askeri harcamaları 2010-2016 yılları arasında devasa bir şekilde artmıştır. Bu da ABD'nin sorumluluğu başkasına yüklediği yeniden mevzilenmenin ilk aşamasında Suudi Arabistan'ın güvenlik endişelerini gidermeye yönelik silahlanmasıyla (iç dengeleme) sonuçlanmıştır. Riyad yönetiminin askeri harcamalarını arttırması bölgedeki diğer güçlerle askeri güç farkını azaltma amacıyla yapılmaktadır.

Söz konusu beş ülke arasında İran ise 2012 sonrası uygulanan çok ve tek taraflı yaptırımların artmasının da etkisiyle askeri harcamalarını azaltmıştır. 2012 yılında 16,4 milyar dolar olan askeri harcaması 2013'te 12, 2014'te 9,9 milyar dolara düşmüştür. SIPRI verilerine göre İran'ın askeri harcamalarının 2006-2015 yılları arasında yüzde 30

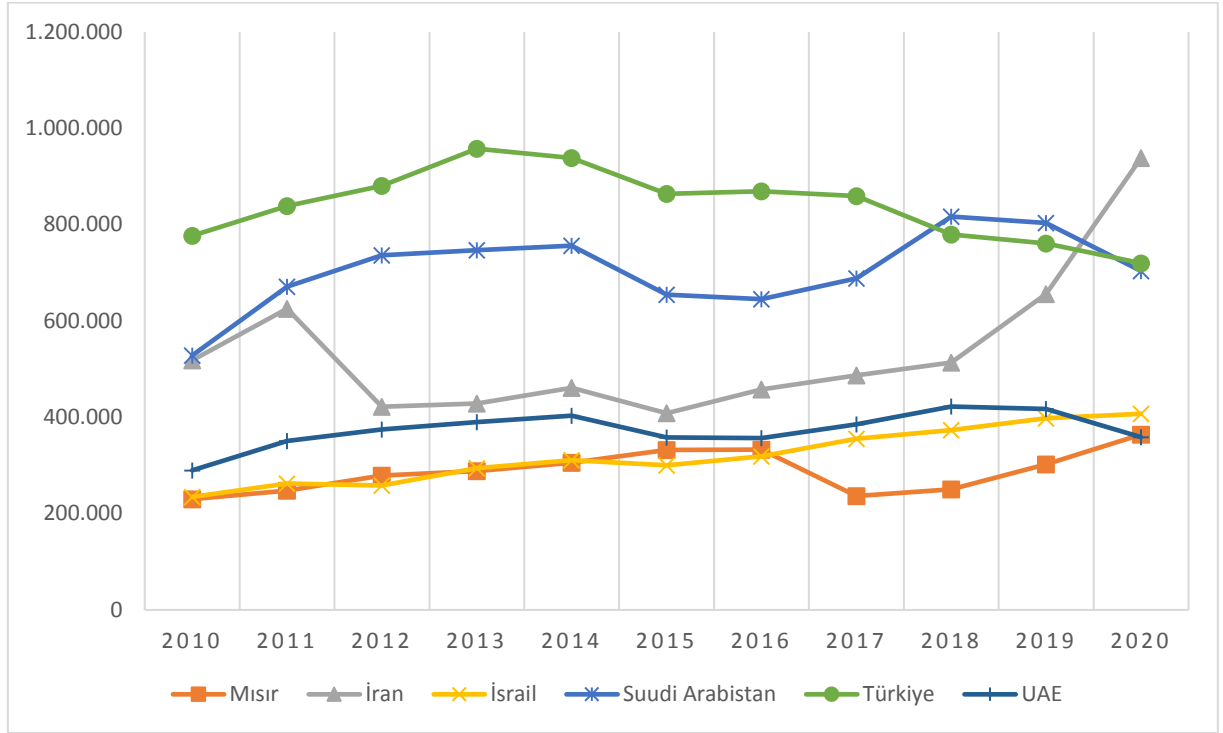
⁴¹⁰ Ghaidaa Hetou, "Saudi Arabia", p. 254. içinde Thierry Balzacq, Peter Dombrowski and Simon Reich (eds.), **Comparative Grand Strategy A Framework And Cases**, Oxford: Oxford University Press, 2019,

oranında azaldığı görülmektedir. Bunun nedeni ise 2006 sonrasında ilk defa çok taraflı ve 2010 sonrasında da ABD, AB ve BM'nin tek ve çok taraflı artan yaptırımlardır.⁴¹¹ 2015 yılında imzalanan nükleer anlaşma sonrası kaldırılan yaptırımlar ve toparlanan ekonomisiyle birlikte askeri harcamalarını arttırmıştır. 2017 yılında ABD'nin tek taraflı olarak anlaşmadan çekilmesi sebebiyle İran hem nükleer hem de konvansiyonel alanda toptan bir mücadele içerisine girdiğinden askeri harcamaları artış kaydetmiştir. 2020 yılı itibariyle 15,8 milyar dolar askeri harcama yapmıştır. Öte yandan Grafik 1'den görüldüğü üzere Suudi Arabistan dışındaki 4 ülkenin yıllara göre askeri harcamaları genel itibariyle her ülke için önceki yıl yaptığı harcamaya genel itibariyle yakinken Suudi Arabistan'ın asimetrik bir şekilde askeri harcamalarını arttırdığı görülmektedir. Bu artışın ivmesinin özellikle 2010-2015 arasında hızlanmasında ise tam da bu tarihe denk gelen ABD grand stratejisindeki kırılmanın önemli rolü bulunmaktadır.

Askeri güç unsurlarının yanı sıra bu alandaki güç statüsünün korunmasında önemli rol oynayan örtük güç (latent power) kapasitelerine de bakılması Ortadoğu bölgesel güç dengesini ve İran – Suudi Arabistan'ın bu denge içerisindeki konumlarını anlamlandırma açısından önemlidir. Örtük güç bu ülkelerin ekonomik ve nüfus potansiyelleriyle ne ölçüde bir askeri güce ulaşabileceklerinin veya mevcut askeri statüsünü ne ölçüde koruyabileceklerinin de sınırını çizmektedir. Bu açıdan bakılması gereken ilk parametre ekonomik kapasitedir. Ülkelerin ekonomik büyüklüğünün incelenmesinde ise GSYH rakamları yol göstericidir.

⁴¹¹ Sajjad F. Dizaji and Mohammad R. Farzanegan, “Do Sanctions Constrain Military Spending of Iran?”, **Defence and Peace Economics**, Vol. 32, No.2, 2021, p.126.

Grafik 3: Seçilmiş Ortadoğu Ülkelerinin Yıllara Göre GSYH Rakamları (milyar dolar)

Kaynak: IMF World Economic Outlook Database

Tablo 22: Yıllara Göre GSYH'si En Fazla Olan 6 Ortadoğu Ülkesi (milyon dolar)

	2000-2009	2010	2015	2020	2010-2020
Türkiye	460.206	776.558	864.071	719.919	840.330
Suudi Arabistan	310.699	528.207	654.270	703.368	704.525
İran	290.578	517.899	408.288	938.052	537.705
İsrail	154.766	234.655	300.078	407.101	319.412
Mısır	117.850	230.024	332.075	364.023	287.981
UAE	181.886	289.787	358.135	358.869	373.398

Kaynak: IMF World Economic Outlook Database

GSYH rakamlarına bakıldığında beş ülke içerisinde Türkiye'nin ilgili dönemin büyük oranda en büyük ekonomik gücü olduğu görülmektedir. Türkiye'nin 2010 yılında 776,5 milyar dolar olan GSYH'si 2013 yılında zirve yaparak 957,5 milyar dolar olmuştur. Bu dönemde kendisine en yakın ülke olan Suudi Arabistan'ın ise 2010 yılında 528,5 milyar dolar olan GSYH'si 2018 yılında ilk defa Türkiye'yi geçerek 816,5 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Suudi Arabistan 35,3 milyon nüfusuyla oldukça yüksek bir GSYH'ye sahiptir. İlgili dönemde iki ülkeden sonra öne çıkan üçüncü ülke ise İran'dır. İran'ın milli geliri 2010'lu yılların başında Suudi Arabistan ile yakın olsa da yaptırımlar kaynaklı GSYH rakamları 2011-2018 arası düşük seyretmiştir.

İran'ın GSYH rakamlarında 2019 sonrasındaki asimetrik artışla alakalı İran'daki verilerin güvenilirliğine dair şüpheler bulunmaktadır. Verilerin İran devlet kurumlarının yayımladığı (manipülasyona açık) istatistiklerden alınması ve sabit kur üzerinden hesaplanması sebebiyle 2019 sonrasında İran'ın GSYH rakamları çok yüksek çıkmaktadır.⁴¹² İran verileri bu şerh dikkate alınarak değerlendirilmelidir. İran'ın 500 milyar dolar civarında olan GSYH rakamları ülkenin nüfus, coğrafi konum ve yeraltı kaynak zenginliği dikkate alındığında oldukça düşüktür. İsrail ise bu ülkeler arasında en düşük nüfusa sahip olmasına rağmen nüfusuna oranla GSYH'si oldukça yüksektir. 2010 yılında 234,6 milyar dolar olan GSYH'si, 2015'te 300 milyar dolar 2020'de ise 407,1 milyar dolara çıkmıştır. İsrail'in Suudi Arabistan ve İran'ın aksine yüksek teknoloji ve katma değer içeren sektörlerle dayanarak büyümesi Suudi Arabistan ve İran gibi enerjiye bağımlı büyümeye kıyasla çok daha istikrarlıdır. Diğer yandan Mısır'ın özellikle askeri güç alanındaki güç kapasitesi ekonomik alanda görülmemektedir. Bunun üstüne bir de 2010 sonrası ülkede Arap Ayaklanmaları kapsamında yaşanan olaylar da eklendiğinde politik istikrarsızlık ekonomik güç unsurlarını daha da olumsuz etkilemiştir. Mısır bu açıdan bahsi geçen beş ülke arasında GSYH açısından en geri ülke konumundadır. Dolayısıyla mevcut askeri kapasitesini nüfus ve ekonomik güç unsurlarıyla devam ettirme noktasında Türkiye, İran ve Suudi Arabistan ön plana çıkmaktadır.

Tablo 23: Ortadoğu'da Seçilmiş Ülkelerin Nüfusları ve Dünyadaki Payları 2021

Bölge Sıralaması	Ülke	Nüfus (milyon)	Payı (%)
1	Mısır	104,2	1,33
2	İran	85	1,08
3	Türkiye	85	1,08
4	Irak	41,1	0,52
5	Suudi Arabistan	35,3	0,45
10	İsrail	9,3	0,12

Kaynak: Dünya Bankası

GSYH rakamlarının yanı sıra bir ülkenin ekonomik gücünün sürekliliğinde önemli rol oynayan diğer bir dinamik enerji kaynakları bakımından durumudur. Ortadoğu ise fosil kaynaklar açısından halen dünyadaki en önemli bölge konumundadır. Bölgenin enerji potansiyeli düşünüldüğünde enerji kaynak zenginliği bu açıdan bölge ülkelerinin güç parametreleri açısından önemlidir. Bir ülke fosil kaynak açısından dışa ne kadar az

⁴¹² Mahfi Eğilmez, "İran Mucizesi ve Türkiye", **Kişisel Web Sayfası**, 21 Nisan 2022, <https://www.mahfiegilmez.com/2022/04/iran-mucizesi-ve-turkiye.html> (12.09.2022).

bağımlı olursa ekonomisi daha bağımsız olmaktadır. Öte yandan ekonomisi sadece bu kaynaklardan elde edilen gelirlere dayanıyorsa (rantiyer ekonomiler) bu da sorun teşkil etmektedir. Ortadoğu’da bu anlamda her iki duruma örnek oluşturacak ülkeler bulunmaktadır.

Petrol kaynakları açısından duruma bakıldığında yukarıda askeri ve ekonomik güç parametreleri açısından ön plana çıkan beş ülke içerisinde Suudi Arabistan ve İran kayda değer rezervlere sahiptir. Suudi Arabistan dünya toplam petrol rezervinin yüzde 17,2’siyle dünyada ikinci Ortadoğu’da ise birinci sıradadır. İran ise yüzde 9,1 ile dünyada dördüncü Ortadoğu’da ise en fazla rezerve sahip ikinci ülke konumundadır. Bölgesel güç statüsündeki diğer üç ülke ise kayda değer petrol rezervine sahip değildir. Ortadoğu petrolünün dünyadaki payı düşünüldüğünde Suudi Arabistan ve İran’ın bölgesel ve küresel enerji arzı açısından önemli rol oynadıkları görülmektedir. İkinci bölümde de detaylandırıldığı gibi ABD’nin bölge petrolüne bağımlılığı azalmış olsa da bölge petrollerinin en büyük alıcılarının Asya ülkeleri ve Avrupa olması sebebiyle bölge enerji kaynaklarının kontrol edilmesi ve müttefikler lehine dağılımı ABD’nin küresel liderliğine karşı meydan okuyan ülkelere karşı elini güçlendiren önemli bir enstrümandır.⁴¹³ Bu noktada da bölgede enerji zengini Amerikan müttefiklerinin rolü ABD açısından artmaktadır.

Tablo 24: Ortadoğu’da En Zengin Petrol Rezervine Sahip 5 Ülke (milyar varil)

	2010	2020	2020 Dünyadaki Pay (%)
Suudi Arabistan	264,5	297,5	17,2
İran	151,2	157,8	9,1
Irak	115,0	145	8,4
Kuveyt	101,5	101,5	5,9
BAE	97,8	97,8	5,6
Ortadoğu Toplam	765,9	835,9	48,3

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy July 2021,

<https://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics/statistical-review-of-world-energy.html>

Tablo 25: Ortadoğu’da En Zengin Doğalgaz Rezervlerine Sahip Ülkeler (2020)

Ülkeler	Miktar (Trilyon m ³)	Dünyadaki Payı (%)
İran	32,1	17,1
Katar	24,7	13,1
Suudi Arabistan	6,0	3,2

⁴¹³ Kemal İnat ve Mustafa Caner “Ortadoğu Ülkelerinin enerji Politikaları”, içinde Kemal İnat ve Büşra Zeynep Özdemir Daşcıoğlu (Ed.), **Dünya Enerji Trendleri: Rezervler, Kaynaklar ve Politikalar**, İstanbul: SETA, 2021, p.389-412, p.392.

BAE	5,9	3,2
Irak	3,5	1,9
Ortadoğu Toplam	75,8	40,3

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy July 2021,

<https://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics/statistical-review-of-world-energy.html>

Diğer yanda doğalgazda da durum benzer şekildedir. Söz konusu beş ülke içerisinde İran ve Suudi Arabistan ilk 5'e girmektedir. Ancak burada İran'ın açık bir üstünlüğü bulunmaktadır. 2020 itibariyle dünyada Rusya'dan (yüzde19,9) sonra en fazla doğalgaz rezervine sahip ülke yüzde 13,1 ile İran'dır. Doğalgaz açısından bölgede ön plana çıkan diğer önemli ülke ise Katar'dır. Ancak mevcut rezervlere kıyasla İran'ın doğalgaz ihracatı potansiyelinin oldukça altındadır. 2019 itibariyle İran'ın doğalgaz ihracatı 16,9 milyar metre küp iken Katar'ın ihracatı 128 milyar metreküp civarında gerçekleşmiştir. İran'ın bu noktada da geride kalmasının en önemli sebebi uygulanan yaptırımlardır.⁴¹⁴ Diğer yandan Suudi Arabistan'ın da kayda değer doğalgaz rezervi bulunmasına karşılık ihtiyacı kadar olan gazı üretmektedir ve ciddi bir ihracatçı konumunda değildir. Bölgesel güç statündeki Türkiye ve İsrail net doğalgaz ithalatçısıyken Mısır ise LNG aracılığıyla doğalgaz ihraç etmektedir.

Netice itibariyle askeri kapasite ve söz konusu askeri gücün sürdürülebilirliği açısından arkada yatan ekonomi ve nüfus gibi veriler de incelendiğinde bölgedeki söz konusu güç dağılımının çok kutuplu bir yapı arz ettiği ifade edilebilir. Bölgesel aktörler (Mısır, Suudi Arabistan, İran, Türkiye ve İsrail) bu açıdan birbirine denk veya mücadele edebilecek kapasiteye sahiptirler. ABD'nin bölgeye yönelik yeni grand stratejisinin en önemli sonucu olan güç boşluğu söz konusu ülkelerin güç rekabetlerini arttırmıştır. Bu bölgesel çok kutuplu sistemde kaçınılmaz bir dış politika davranışdır.

Sistemdeki aktör/devlet sayısının arttığı çok kutuplu yapıda, tehdidin kimden geldiği ve kimin kime karşı tehdit olduğu ve tehditlerle kimin mücadele edeceği ve işin sonunda kazanan ve kaybeden tarafların kim olacağına dair muğlaklık mevcuttur. Bu durum devletlerin yanlış hesaplama yapmalarına daha müsait olduğu için devletler açısından çatışmaları arttırma riskini barındırmaktadır.⁴¹⁵ Diğer yandan tek veya iki kutuplu sistemler devletler ne kadar yanlış hesaplama (miscalculation) yapsa da çok kutuplu

⁴¹⁴ İnât ve Caner, "Ortadoğu Ülkelerinin Enerji Politikaları", p.394.

⁴¹⁵ Waltz, *Theory of International Politics*, p. 165.

sistemlere nazaran belirsizliğin çok daha az olduğu bir sistemik yapıyı işaret etmektedir. Bu sistem içerisinde bölgesel aktörler arasındaki rekabet 2010 sonrasında değişen grand strateji sebebiyle Ortadoğu'daki çok kutupluluk etkileri daha fazla hissedilir hale gelmiş, mevcut güç yapısının tehdit tanımlamalarının ve güvenlik stratejilerinin belirlenmesini bölge ülkeleri açısından zorlaştırmıştır.

2010 yılında ABD'nin bölgeye yönelik yukarıda anlatılan yeniden mevzilenme politikasına geçişi söz konusu çekinceleri arttırarak alışlagelmiş güvenlik ikilemini yeniden gündeme getirdi. Süper güç konumundaki bir ülkenin grand stratejisindeki bu değişim bölge ülkelerinden bazıları için fırsat alanları yaratırken bazıları için de ciddi güvenlik riskleri doğurdu. Bu durum bölgesel düzeyde iş birliği yerine çatışma ve rekabete dayalı bir dönemin önünü açtı. Burada şunu vurgulamak yerinde olacaktır. 2010 sonrası değişen konjonktür 2010 öncesi durum ile kıyaslanmaktadır. Dolayısıyla 2003 Amerikan işgalinin ardından ABD'nin bölgeye yönelik müdahaleci stratejisi⁴¹⁶ sonucu oluşan konjonktürün bölge ülkeleri açısından arzu edilen bir şey olduğu kastedilmemektedir. Ancak iki durum yani 2010 öncesi ve sonrası kıyas yapıldığında güvenlik risklerinin ve bölgedeki devletler arasındaki çatışma ihtimalinin artması sebebiyle 2010 öncesi durumun görece daha istikrarlı olduğu savunulmaktadır. Yoksa söz konusu durum ve Amerikan işgali bölgesel çapta bir istikrarsızlık yarattığından birçok açıdan bölge ülkelerinin aleyhine bir istikrarsızlık zaten oluşturmuştu.

Ortadoğu, yukarıda da materyal güç kapasiteleri ortaya konan bölgesel güç statüsündeki ülkeleri içerisinde barındıran buna karşılık bölge içerisinde büyük güç veya süper güç statüsünde bir ülkenin olmadığı çok kutuplu bir bölgesel yapıya sahiptir. Bu haliyle bölgesel güç statüsünde yer alan söz konusu beş ülke dışarıdan süper güç statüsündeki aktörün grand stratejisinden de etkilenmek suretiyle bölgesel güç dengesini, belirleyebilme veya bozabilme kapasitesine sahip aktörlerdir. Bu beş ülkeden hiç birisi tek başına bölgeyi domine edecek şekilde güçlenememiştir. ABD'nin ikinci bölümde bahsedilen ve Soğuk Savaş sonrası uyguladığı liberal hegemonya merkezli grand stratejisi bölgesel düzeyde kendiliğinden bir güç dengesi mekanizmasının işlemlerini engellemiştir.

⁴¹⁶ABD'nin müdahaleci politikasının Suudi Arabistan için bölgesel yansımalarının incelendiği bir çalışma için bkz. İsmail Akdoğan, **Bağımlılık ve Bağımsızlık Arasında Suudi Arabistan, Ortadoğu'da Güvenlik Arayışı**, Ankara: Kadim Yayınları, Kasım 2020, p. 98.

2010 sonrası yeniden mevzilenme stratejisiyle birlikte ise kısmi olarak bölgesel aktörlerin daha fazla sorumluluk aldıkları ve daha fazla rekabet ettikleri bir döneme girilmiştir.

Ortadoğu, tıpkı diğer bölgeler gibi küresel sistemin yanı sıra bölgesel düzeydeki güç dağılımlarından da etkilenen bir bölgedir. Söz konusu beş ülke etrafında şekillenen ve yukarıda detaylandırılan materyal kapasiteler çerçevesinde bölgesel düzeyde sınırlılıkların ve farklı güç merkezlerinin olduğu görülmektedir. ABD'nin yeniden mevzilenme stratejisi uyguladığı çok kutuplu olarak nitelendirilen bölgesel sistem içerisinde kimin kime daha fazla tehdit olduğu ve öncelikli hale geldiği, güç dengesine ek olarak Walt'un tehdit dengesi parametrelerini incelemeyi gerekli kılmaktadır. Bu noktada beş ülkenin her biri arasında rekabet 2010 sonrasında önceki döneme göre artsa da İran ve Suudi Arabistan arasındaki rekabetin diğerlerine nazaran daha fazla olduğu görülmektedir. Bu çerçevede, takip eden bölümde bölgesel aktörlerden İran ve Suudi Arabistan'ın güvenlik stratejileri tehdit dengesi bağlamında değerlendirilmektedir.

3.2. İran – Suudi Arabistan Rekabeti ve Tehdit Dengesi

Ortadoğu özelinde 2010-2020 döneminde karşılaşılan sorunlar ve bölgesel aktörlerin politika değişikliğine dair okumalar, bölgede yaşanan güç dengesinin değişmesiyle doğrudan alakalıdır. 2003 Irak işgaliyle ABD'nin bölgedeki varlığının 'kurumsallaşması' ve askeri angajmanı, bölgesel ölçekteki aktörler arasında rekabet ve çatışma olasılığını görece azaltmıştı. Zira kıyaslanamaz askeri kapasitesi sayesinde ABD'nin bölgedeki varlığı bölge ülkeleri açısından güvenlik ikilemini minimuma indirmekteydi.⁴¹⁷ 2010 sonrasında yeniden mevzilenme stratejisi ise tam olarak birinci bölümde bahsedilen güvenlik ikilemini yeniden getirdi. Burada 2010 öncesinde rekabet ve çatışma olasılığının azalmış olmasının 'istikrar' anlamında değil bölgesel güç dengesi anlamında kullanıldığını vurgulamak gerekir. Zira ABD'nin konumu bölgenin çok kutuplu yapısını tek kutuplu hale getirmekteydi. 2010 sonrası ABD'nin bölge politikası bu açıdan bölge için güvenlik ikilemine geri dönüşü ifade etmekteydi. ABD gibi bir gücün uyguladığı yeniden mevzilenme stratejisinin ortaya çıkardığı güvenlik açıkları, riskleri ve fırsatları bölge ülkeleri tarafından doldurulmaya çalışıldı. Bu noktada iş birliğinden ziyade daha

⁴¹⁷ Hasan Basri Yalçın, "Ortadoğu'da Yeni Durum ve Türkiye'nin Dış Politika Stratejisi", içinde Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Ali Balcı (ed.), **Türk Dış Politikası Yıllığı 2013**, pp. 13-42, İstanbul: Birinci Baskı, Aralık 2014, p.16.

çok çatışma ve rekabete dayalı bir döneme de girilmiş oldu.⁴¹⁸ Aktörler ulusal güvenliklerini, bulundukları bölgesel güç yapısındaki kapasite dağılımına ve tehdit dengesinin temel parametrelerine göre planladılar.

ABD'nin değişen stratejisine göre, bölgesel bir hegemonun çıkması ilgili dönem için çok ciddi ve acil bir tehdit değildir. ABD bu sebeple İran ve Suudi Arabistan rekabetinde veya daha genel olarak bölgedeki mezhebi bölünmenin iki temel kutbu olan Şii-Sünni ayırımındaki uzun vadeli çekişmede taraf tutmamalıdır. Zira bu çekişmede bir tarafı uzun süre tutmak ve desteklemek ABD'nin ulusal güvenliğine ve çıkarlarına aykırıdır.⁴¹⁹ Bu kapsamda İran ve Suudi Arabistan gibi bölgesel aktörler ABD desteğini almak veya doğrudan düşmanlığına maruz kalmamak için mücadele etmektedirler. Birisi Amerikan güvenlik şemsiyesinden faydalanmak isterken diğeri nükleer anlaşma imzalayarak tecrit edilmişliğini sona erdirmek ve de facto şekilde bölgede kabul görme ve aynı zamanda etkinliğini artırma peşindedir.

Bölgesel güç düzeyindeki aktörlerin güvenlik stratejilerini belirlerken nelere dikkat ettikleri bu noktada önemli bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Tek bir süper gücün olduğu sistem içerisinde bölgede yukarıda izah edilen bölgesel güç statüsüne sahip aktörlerin güvenlik stratejilerinin belirlenmesinde, aktörlerin incelenen bölge içerisindeki bölgesel güç dağılımına odaklandıkları ve tehdit dengesine göre güvenlik stratejisi belirledikleri çalışmanın temel hipotezlerindendir.

Bu kısımda ABD'nin yukarıda genel çerçevesi verilen grand stratejisinin üzerine inşa edilen bölgesel dinamikler göz önünde bulundurularak İran ve Suudi Arabistan'ın tehdit tanımlamaları incelenecek ve iki ülke arasındaki rekabetin mahiyeti/kapsamı ele alınacaktır. Bunu yaparken Bölüm 2'de detaylandırılan ABD'nin bölgeye yönelik 2010

⁴¹⁸ Bu noktada şunu belirtmekte yarar vardır. Çalışma, Soğuk Savaş sonrasında ABD'nin bölgeye yönelik stratejisinin temel olarak istikrarsızlığın en önemli sebeplerinden birisi olduğunu reddetmemektedir. 2010 öncesi ve sonrası değerlendirmeler bölgesel güç dengesi içerisinde bir aktörün (ABD) bölgede güç dengesinin en temel belirleyicisi olup olmamasıyla alakalıdır. Yoksa İsrail-Filistin meselesinden İran'la ilişkilere, 1991 Körfez Savaşı'ndan 2003 Irak Savaşı'na kadar ABD'nin 2010 öncesi müdahaleci birçok politikaları zaten bölgenin istikrarsızlığında önemli bir paya sahipti. Bu açıdan buradaki söz konusu değişim ABD'nin 2010 öncesi ve sonrası oluşturduğu bölgesel yapı ve bunun etkileriyle alakalıdır. Burada da çalışmanın baktığı temel nokta güç dengesinin mahiyetiyle alakalıdır. Yoksa 2010 öncesinde Ortadoğu oldukça "istikrarlı" ve çatışmaların olmadığı bir bölgeydi iddiasında değildir. Bu noktada göreceli bir değerlendirme söz konusudur ve her iki tarihsel aralıkta da ABD'nin bölge stratejisinin olumsuz etkisi yadsınmamaktadır.

⁴¹⁹ Emile Nahrleh, "Aligning With Iran Necessary to Combat Sunni Extremism", **Lobelog**, June 5, 2017, <https://lobelog.com/aligning-with-iran-necessary-to-combat-sunni-extremism/> (15.10.2022)

sonrası değişen grand stratejisinin (yeniden mevzilenme) bölgesel yapının işleyişini değiştirmesi ve bölgesel aktörlerin güvenlik stratejileri üzerindeki etkisi göz önünde bulundurulacak ve bu durum stratejik zemin olarak alınacaktır. Dolayısıyla iki ülke arasındaki rekabeti ortaya çıkaran birbiriyle bağlantılı iki yapısal dinamik bulunmaktadır. Birincisi ABD'nin 2010 yılında bölgeye yönelik uyguladığı yeniden mevzilenme stratejisinin bölge ülkelerinin güvenlik algılarına yönelik etkisidir. İkincisi ise bu stratejiyle doğrudan bağlantılı bölgenin çok kutuplu güç yapısının özelliklerinin daha hissedilir bir evreye geçmesidir.

3.2.1. İran – Suudi Arabistan Rekabetini Anlamlandırma: Tehdit Dengesi

ABD'nin 2010 itibariyle bölgede daha az sorumluluk almasını ön gören yeniden mevzilenme stratejisi bölgede ciddi bir güç boşluğu doğurmuş bunun neticesinde ise yukarıdaki materyal kapasiteleriyle ortaya konan bölgesel güç statüsündeki aktörler bu güç boşluğunu doldurma amacıyla güvenlik stratejileri uygulayarak birbirleriyle rekabete girmişlerdir. 2000'li yıllarla birlikte ABD'nin bölgedeki asimetrik güç yapısıyla güç dengesinde belirleyici olması bölgesel aktörler arasındaki rekabet ve çatışmayı görece azaltmıştı. Yeniden mevzilenmeyle gelen bu yeni durumda bölgesel aktörler çok kutuplu bölgesel güç yapısı içerisinde güç boşluğunu doldurmaya yönelik davranışta bulundular. 2010 sonrası konjonktürde yukarıda da görüldüğü üzere İran, Suudi Arabistan, Türkiye, İsrail ve Mısır bu güç boşluğunu doldurmaya yönelik ön plana çıkan potansiyel aktörlerdi.⁴²⁰ Bu aktörler arasında İran ve Suudi Arabistan açısından iki farklı rol ortaya çıktı. İran, bölgede önceki on yılda ABD'nin müdahaleci liberal hegemon politikaları sebebiyle en fazla kısıtlanan aktör olduğu için bölgesel güç boşluğunu kendi lehine çevirme anlamında en fazla saldırgan politikalar izleyen aktör haline geldi. Buna karşılık Suudi Arabistan ise ABD'nin önceki on yılda İran'ı dengeleme yönündeki sorumluluk alan politikalarından en fazla faydalanan devletlerden biri olduğundan yeniden mevzilenme stratejisinde İran'ın bölge politikasından en fazla tehdit algılayan devlet haline geldi. Bu anlamda Suudi Arabistan'ın güvenlik stratejisi daha çok bölgedeki revizyonist ülkelerin (başta İran'ın) dengelemesi üzerine kuruluyken İran ise oluşan güç

⁴²⁰ Mehran Kamrava, "Multipolarity and Instability in the Middle East" *Orbis*, Vol. 62, No. 4, 2018, pp. 598-616. Mısır, 2010 sonrası Arap Ayaklanmaları'nın istikrarsızlaştırıcı etkisiyle 2010'ların ikinci yarısına kadar etkinlik gösterememiştir.

boşluğunu doldurma ve kendisine alan açma çizgisindeydi. İki ülke böylece zıt kutupta yer alan ve bölgesel çıkarları birbiriyle en fazla çatışan iki aktör haline geldi.⁴²¹

Dolayısıyla İran için bölgesel güç boşluğu önemli fırsat alanları ortaya çıkarırken Suudi Arabistan için artık Amerikan güvenlik şemsiyesinin eskisi gibi çalışmadığı ve İran'ın dengelenmesi noktasında doğrudan sorumluluk alınması gereken bir dönem ortaya çıktı. Suudi Arabistan ile İran arasındaki ilişkiler böylece dini-ideolojik karşıtlık, siyasi ve jeostratejik çıkar ayrışması ve bölgesel hegemonya için süregelen bir rekabet ile karakterize olmaktadır.⁴²² ABD'nin yeniden mevzilenme stratejisiyle oluşan rekabette bölgesel güvenlik ikilemleri kaçınılmaz bir şekilde ortaya çıkmıştı. Güvenlik ikilemleri her bölgesel aktör arasında yaşanabilmektedir ancak İran gibi revizyonist ve Suudi Arabistan gibi mevcut statükodan memnun olan aktörler arasında güvenlik ikilemlerinin görece daha şiddetli olması kaçınılmazdır. Bu noktada ABD'nin de yeniden mevzilenme stratejisinin etkisiyle çok kutuplu bölgesel yapının temel işleyişinin daha fazla hissedildiği bölgesel konjonktürde bölgesel aktörlerden hangisinin hangisine tehdit olacağı ve bölgedeki problemlerle kimin ilgileneceğine dair belirsizlik artmıştır. Bu durum da kavramsal kısımda detaylandırılan devletlerin önceliğinin güç odaklı olmanın yanı sıra acil olan tehdidin ötelenmesine yönelik olduğu yaklaşımıyla örtüşmektedir. Aynı zamanda anarşik uluslararası sistemde devletlerin hayatta kalmaları için gerekli bir şarttır. Zira bir aktörün güçlenmesi önemli olsa da daha önemli olan yakın tehdide dair planlama yapmaktır. Tehdit bertaraf edildiği takdirde devletler fırsatları değerlendirme ve gücünü arttırma yönünde adım atabilirler çünkü bu sayede hayatta kalmayı garanti etmiş olurlar.⁴²³ Bölgesel düzeyde aktörler böylece hayatta kalmayı sağlama adına öncelikle tehditlere dair planlama yapacaklardır.

2010 yılı sonrası oluşan bölgesel konjonktürde Ortadoğu'daki aktörlerden hangisinin tehdit olduğu veya hangi tehdidin öncelikli hale geldiği sorunsalı ortaya çıktı. Önceki dönemde ABD'nin liberal hegemonya merkezli bölge stratejisi tarafları net bir şekilde

⁴²¹ Walter Russell Mead, "The Return of Geopolitics: The Revenge of the Revisionist Powers", **Foreign Affairs**, Vol. 93, No. 3, May/June 2014, pp. 69-79. Burada şunu belirtmek yerinde olacaktır. 2010 sonrası bölgede oluşan güç boşluğunu doldurma anlamında tüm aktörler revizyonist politikalar izlemektedir. Buradaki revizyonizmden kasıt bölgedeki güç dengesinin kendi lehine daha fazla çevrilmesi anlamındadır.

⁴²² Benedetta Berti and Yoel Guzansky, "Saudi Arabia's Foreign Policy on Iran and the Proxy War in Syria: Toward a New Chapter?", **Israel Journal of Foreign Affairs**, Vol. 8, No.3, 2014, p. 25.

⁴²³ Waltz, *Theory of International Politics*, p. 126, 170

belli etmekteydi. Buna göre bölgedeki ABD müttefikleri, İran ve kısmen tarafsız olan ülkeler şeklinde bir ayırımı gidilmekteydi. Ancak 2010 sonrası ABD'nin eskisi gibi sorumluluk almayacağını anlaşılmaması, yukarıda materyal kapasitelerin verildiği çok kutuplu bölgesel yapıda her aktör ve özellikle de bölgesel güç statüsündeki aktörler arasında rekabet ve çatışma riskinin artmasını beraberinde getirdi.

Bölgesel güçler arasında her aktör potansiyel olarak diğeriyle rekabet ve çatışmaya girme riskiyle karşı karşıyadır. Zira yapısal realizmin de ön gördüğü üzere devletlerin hayatta kalmaya yönelik motivasyonları her aktörün birbiriyle rekabet etmesini zorunlu kılmaktadır. Ancak bunlar arasında rekabetin diğerlerine nazaran fazla olduğu aktörler bulunmaktadır. İlgili dönemde Suudi Arabistan ve İran arasında rekabetin diğer aktörler arasındaki rekabete kıyasla daha fazla olduğu görülmektedir. Bu da ikinci bölümde verilen tehdit dengesi parametrelerine göre söz konusu devletlerin dış politikaları incelendiğinde açıklanabilmektedir. Zira güç parametreleri açısından Türkiye veya İsrail de Suudi Arabistan veya İran için ciddi tehlike oluşturacak seviyede materyal kapasiteye sahip ülkelerdir. Hatta İsrail, bölgenin tek nükleer silah sahibi devleti olarak özellikle Suudi Arabistan ve diğer bölge ülkeleri için birincil tehdit olması gerekirken bunun pratikte böyle olmadığı görülmektedir.

Tehdit dengesi tam da bu sebeple Suudi Arabistan için neden Türkiye, Mısır veya İsrail değil de İran'ın veya tersi bir şekilde İran için Türkiye'nin değil de ABD ve bölgedeki müttefiklerinin daha fazla tehdit olduğunu açıklamaktadır. Burada diğer aktörlerin de aralarında rekabet halinde oldukları ve 2010 sonrası oluşan bölgesel güç boşluğunu doldurma anlamında fırsatları değerlendirdikleri reddedilmemektedir. Örneğin Türkiye'nin Irak meselesinde İran etkisindeki yönetime karşı çıkması, İsrail'in Suriye meselesinde Arap Ayaklanmaları'nı fırsata çevirmesi, aynı şekilde Suriye'de hem Türkiye ve Suudi Arabistan'ın İran'a karşı bir dönem beraber hareket etmesi, diğer yandan İran'ın Yemen'deki faaliyetlerine karşı bölgedeki birçok aktörün karşı olması gibi birçok vaka bölgesel aktörler arasında belirli düzeylerde rekabetin olduğunu ortaya koymaktaydı. Söz konusu birçok vaka bize aktörler arasında 2010 öncesinde benzer örnekleri oldukça az olan rekabet ortamının arttığını göstermekteydi.

ABD'nin bölgeye yönelik grand stratejisinin temel belirleyiciliği çerçevesinde oluşan yeni bölgesel denklem hem İran'ın hem de Suudi Arabistan'ın tehdit tanımlamalarını,

güvenlik stratejilerini ve uygulamalarını temelden değiştirdi. 2010 yılından önceki on yılda ABD'nin müdahaleci liberal hegemon politikalarının bir sonucu olan bölgede sorumluluk alan stratejisi bölgenin çok kutuplu kapasite dağılımını bypass ederek kendisini güç ilişkileri içerisinde üst bir konuma yerleştirmişti. Bu sayede ABD, bölgedeki krizlere müdahale eden, bölgesel aktörlerden İran gibi ülkeleri engelleyen Suudi Arabistan gibi ülkelere de İran karşısında “güvenlik şemsiyesi” sunan bölgesel tek kutuplu yapı oluşturmuştu. Özellikle 2001 Afganistan ve 2003 Irak müdahaleleri sonrasında ABD, bölgesel güç dengesinin tayininde merkezi bir konumda olmuştur. Bölge ülkeleri de bu yeni ‘gerçeklik’le güvenlik stratejilerinde ABD’ye göre planlama yaptılar. Böylece 2010 öncesinde Ortadoğu’da çok kutuplu yapıların karakteristik özelliği olan güç boşluğu yaşanmamış ve devletler güvenlik stratejilerini ABD’nin bölgeye angaje olan politikası çerçevesinde konumlandırmışlardır.

Devletlerin gücün yanı sıra tehdide göre de hareket ettiği ve nasıl güvenlik stratejileri belirlediği birinci bölümde detaylandırılan tehdit dengesi başlığında izah edilmişti. Ortadoğu’da yer alan beş bölgesel güç statüsündeki devlet arasında İran ve Suudi Arabistan arasında rekabetin görece diğer aktörler arasındaki rekabetten neden daha fazla olduğu ise bu çerçevede değerlendirilmektedir.

Birinci bölümdeki tehdit dengesi bahsinde belirtildiği üzere çok kutuplu sistemlerde devletler güç / tehdit ile karşılaştıklarında öncelikle tehdidi dengeleme yönünde davranış sergilemektedirler. Çok kutuplu sistemlerde hangi aktörün kime karşı tehdit olduğu ve söz konusu tehdit ile kimin ilgileneceğine dair belirsizlikler daha fazladır.⁴²⁴ Bu noktada gücün yanında devletler tehdidi incelemek durumundadırlar. Zira tehdidi bertaraf edebilen aktör anarşik uluslararası sistemde hayatta kalabilir. Bu sebeple bölgedeki aktörler ABD’nin yeniden mevzilenme stratejisi sonrası oluşan güç boşluğunda güç odaklı önceliklerden ziyade Walt’un çerçevesini oluşturduğu tehdit odaklı güvenlik stratejilerini takip etmektedirler. Aktörler bu çerçevede tehdit hiyerarşisi belirleyip ona göre güvenlik planlamaları yapmaktadırlar.

Bölüm 3.1.’deki veriler dikkate alındığında Suudi Arabistan, İran, Türkiye, İsrail ve Mısır’ın toplam güç açısından birbirleriyle rekabet edebilir düzeyde olduğu

⁴²⁴ Waltz, *Theory of International Politics*, p. 213.

görülmektedir. Bu ülkeler arasında İsrail her ne kadar askeri ve ekonomik açıdan önemli bir güç olsa da bölgeyi domine edecek nüfus ve etki kapasitesine sahip değildir. Mısır ise 2011 sonrası yaşanan Arap ayaklanmaları sebebiyle iç karışıklıklara odaklanmış ve bölgedeki gelişmelere 2010'ların ikinci yarısında nispeten daha aktif dahil olabilmıştır. Toplam kaynaklar bakımından değerlendirildiğinde her bir ülkenin ekonomi, enerji, nüfus, coğrafi yüzölçümü unsurlarından en az birisinde ön plana çıktığı diğerinde geride kaldığı görülmektedir. Dolayısıyla ilgili dönem için toplam güç unsurları bakımından Türkiye, İran, Suudi Arabistan bölgesel güç boşluğunda en fazla rekabet etme potansiyeline sahip ülkeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Coğrafi yakınlık parametresi açısından bakıldığında İran ve Suudi Arabistan önemli bir geçiş güzergahı olan Basra Körfezi'ne en uzun kıyısı olan iki ülke konumundadır. İran ve Türkiye de uzun bir kara sınırını birlikte paylaşmaktadırlar. İsrail, etrafında Arap ülkeleriyle çevrili yanı başında Mısır'ın yer aldığı bir konuma sahiptir ve diğer ülkelere kıyasa hem yüzölçümü hem de nüfus anlamında geri planda kalmıştır. Nüfuz alanları açısından coğrafi olarak birbirleriyle yakın olan aktörler güç unsurlarını yansıtırma anlamında yakındaki tehditlere karşı daha duyarlıdırlar. Bu sebeple devletler arasındaki rekabeti anlamlandırmada coğrafi yakınlık önemli bir kriterdir. Suudi Arabistan ve İran yakın coğrafyalarında nüfuz alanları bakımından değerlendirildiklerinde Bahreyn, Suriye, Yemen gibi bölgelerde diğer bölgesel aktörlerin kendi aralarındakine kıyasla ilgili dönem için daha fazla nüfuz mücadelesine girmişlerdir. Türkiye ve İran veya Mısır ve İsrail de coğrafi olarak birbirlerine yakın potansiyel rakiplerdir ve belirli bölgelerde rekabet etmektedirler. Coğrafi yakınlık bu noktada tetikleyici bir faktör olsa da yeterli değildir. Coğrafi yakınlığın getirdiği nüfuz alanları ve takip eden kısımda belirtildiği üzere saldırgan niyetler burada aktörler arasındaki tehdit algısının ve rekabetinin tamamlayıcısı olmaktadır. Bu noktada diğerlerine kıyasla ön plana çıkan aktörler ilgili dönem için İran ve Suudi Arabistan'dır.

Bir diğer parametre ise saldırı gücüdür. Saldırı gücü bir ülkenin karşı tarafı tahrik edecek askeri kapasitesini ifade etmektedir. Asker sayısından, hava gücü kapasitesine, nükleer silahlarından balistik füzelere, tank ve kara gücüne kadar önceki bölümde detaylandırılan bir dizi geleneksel askeri güç unsurları saldırı kapasitesini belirlemektedir. İran'ın bu açıdan saldırı gücü ön plana çıkmaktadır. Konvansiyonel askeri kapasite kısmında bu net

bir şekilde görülmektedir. Suudi Arabistan da askeri harcamaları ve özellikle ABD'den ithal ettiği silahlarla önemli bir askeri güce bu dönemde ulaşmıştır. Aynı zamanda ABD'nin İsrail ve bölgedeki diğer aktörlerle kurduğu ittifak ilişkisi İran için önemli bir tehdit unsuru olarak durmaktadır.

İran özellikle iki alanda bu dönemde ciddi anlamda potansiyelini arttırarak ön plana çıkmıştır. Bunlar nükleer kapasite ve balistik füze kabiliyetidir. Her ikisi de aşağıda ileri savunma kısmında detaylandırılacaktır. İran'ın nükleer kapasitede kat ettiği aşama ve nükleer silah eşiğine gelmiş olması saldırı gücünü ve bölgedeki dengeleri kökünden değiştirecek potansiyele sahiptir. İran özellikle 2000-2015 arasında nükleer faaliyetlerinde ciddi ilerlemeler kaydetti. İran'ın nükleer silaha ulaşma kapasitesini ifade eden kaçış zamanı (breakout time) bu dönemde azalmıştır. Bu İran'ın nükleer silah yapmaya karar vermesinin ardından bir nükleer silah yapma süresini ifade etmektedir. 2015 yılındaki İran Nükleer Anlaşması tam da bu süreyi minimum bir yıla uzatarak silah kapasitesine ulaşmasını ve makul sürede bunun önlenmesinin önünü açmıştı.⁴²⁵ Nükleer faaliyetler, İran'ın geleneksel olmayan güç parametrelerinde de dengeleri değiştirmesine oldukça yaklaştığı anlamına gelmektedir.

İran'ın ilerlediği bir diğer aşama ise füze kapasitesi olmuştur. İran yukarıda Tablo 19'da verilen materyal kapasite açısından hava gücünde zayıf kalmıştır. Zira uygulanan yaptırımlar İran'ın hava gücü unsurlarını geliştirme noktasında zorlamaktadır. Ancak balistik füze kapasitesinde Ortadoğu'da kendi imkânlarıyla ciddi anlamda avantajlı konuma gelmiştir. Nükleer silahlardan farklı olarak İran caydırıcı bir unsur olması bakımından füze teknolojisine oldukça önem vermektedir. Bu ileri savunma stratejisinin de ayrılmaz bir parçası olmuştur. Zira İran'ın insanlı hava araçları konusunda rakiplerine karşı ciddi bir zayıflığı bulunmaktadır. Bu durum uzun yıllar yaptırımlardan kaynaklı savaş uçağı ithal edememesi ve havacılık sektörüne getirilen kısıtlamalar ve diğer yaptırımlardan kaynaklanmıştır. Diğer yandan füze teknolojisinde ise bölgede dinamikleri değiştirebilecek kapasiteye ulaşmıştır. Ortadoğu'da Türkiye, BAE, İran, İsrail, Mısır ve Suudi Arabistan seyir füzelerine sahiptir. Bunlar arasında Türkiye, İran ve

⁴²⁵ Olli Heinonen, "Iran's Nuclear Breakout Time: A Fact Sheet", **Harvard Kennedy School Belfer Center**, March 28, 2015, <https://www.belfercenter.org/publication/irans-nuclear-breakout-time-fact-sheet> (12.09.2022)

İsrail kendilerine ait füzelere sahipken diğerleri dışa bağımlı durumdadır.⁴²⁶ İran, bölgenin en büyük ve en çeşitli yakın, kısa ve orta menzilli füze envanterine sahip ülkesidir. Füzeler, İran'ın yabancı milis ittifaklarını içeren asimetrik bir strateji olan mozaik savunmasının da (mosaic defence) önemli bir unsurudur.⁴²⁷ Bu nedenle 2020 itibarıyla İran'ın balistik füze kabiliyeti bölge ülkelerine kıyasla çeşitlilik ve sayı bakımından üstün hale gelmiştir. İran bu füzeleri özellikle Yemen'de Husiler üzerinden, Lübnan'da ise Hizbullah üzerinden etkili bir şekilde kullanmaktadır. Bu iki alan da Türkiye'ye değil daha çok Suudi Arabistan ve İsrail'e yönelik daha çok tehdit oluşturan bölgelerdir.

İran'ın insansız deniz ve hava araçlarıyla Körfez'deki tankerlere ve savaş gemilerine müdahalesini gösteren 2019 yılında yapılan tatbikatı bölge ülkelerinden Suudi Arabistan ve ABD tarafından önemli bir tehdit olarak yorumlandı. Tatbikatta düzinelerce sürat tekneleri, füze kapasitesine sahip gemiler ve helikopterler katıldı. Bu tatbikat özellikle İran'ın deniz alanındaki düzen bozucu etkinliğine dair ciddi mesajlar içermektedir. Nitekim Amerikalı yetkililer yine Mayıs 2019'da BAE açıklarındaki dört petrol tankerine düzenlenen saldırılardan sorumlu tuttıkları bölgedeki vekil güçlerin bu saldırı kabiliyetlerini İran'dan devşirdiğinden endişe duyduklarını açıkladılar. İran resmi kaynakları Tahran'ın söz konusu saldırılara dahline yönelik iddiaları reddetse de şüpheler devam etmektedir. Bu tarz saldırılar İran'ın ileri savunma stratejisi çerçevesinde kullandığı vekil aktörler nezdindeki oldukça kullanışlıdır. İran bu aktörler aracılığıyla yapmış olduğu operasyon veya müdahaleleri hem arkasında kendisinin olduğu veya yönlendirdiği anlaşılabilecek bir şekilde yürütürken, hem de bunun uluslararası toplum tarafından doğrudan suçlanacak ve saldırıların İran bağlantısını hukuki olarak ortaya koyulamayacak şekilde yürütmektedir.⁴²⁸ Dolayısıyla İran, Körfez'in deniz hâkimiyeti açısından hem kendi gücünü hem de bu gücün vekil aktörlere de aktarıldığını ve bu noktada kabiliyetlerini arttırdığını ortaya koymaktadır.

⁴²⁶ "Ballistic Missiles and Middle East Security: An Alternative Approach", **Global Security Policy Report**, January 2022, p.6.

⁴²⁷ Michael Connel, "Iran's Military Doctrine", içinde pp.70-76. Robin Wright (ed.) **The Iran primer: power, politics, and U.S. policy**, Washington, D.C.: United States Institute of Peace Press, 2010, p. 71.

⁴²⁸ "Iran's elite naval forces said to pass skills to proxy fighters", **Saudi Gazette**, May 18, 2019, <https://saudigazette.com.sa/article/566606/World/Europe/Irans-elite-naval-forces-said-to-pass-skills-to-proxy-fighters> (12.09.2022)

Bu haliyle etki kapasitesi ve saldırı gücü açısından İran'ın durumu ve etki alanları Suudi Arabistan için birincil seviyede tehdit haline gelmektedir. İsrail'in de füze kabiliyeti ve nükleer silahları olmasına karşılık Suudi Arabistan'ın İran tehdidini İsrail'den daha öncelikli görmesi ise saldırı gücüne ek olarak saldırgan niyetlere dair bir okumayı gerekli kılmaktadır. Benzer şekilde ABD'nin bölgedeki iki önemli müttefiki olan İsrail ve Suudi Arabistan ise İran açısından ABD ile birlikte benzer tehdidi oluşturmaktadır. Ancak burada İran'ın İsrail'i veya ABD'yi doğrudan karşısına alması Suudi Arabistan'ı karşısına almasına kıyasla çok daha fazla maliyet getireceğinden Suudi Arabistan ile rekabeti daha fazla ön plana çıkarmaktadır. ABD için İsrail'in güvenliği Suudi Arabistan'dan daha öncelikli olduğundan bu noktada İran'ın tehditle mücadele noktasında bir hiyerarşiyi benimsediği ve mücadelesi nispeten diğerlerine göre “daha kolay” olacak Suudi Arabistan'ı hedeflediği anlaşılmaktadır.

Mezhep bu noktada İran için bölgede hakimiyet alanı kurma anlamında kullanışlı bir araç olarak görülmektedir. Sanılanın aksine İran'ın mezhepsel merkezli bir bölge stratejisi yoktur onun yerine bölge stratejisine uygun olacak şekilde mezhebi dinamikleri kullandığı ve onları araçsallaştırdığı bir durum vardır.⁴²⁹ Özellikle 2010 sonrası Arap Ayaklanmalarının ortaya çıkardığı konjonktürün rüzgarını da arkasına alan İran, bölgede Sünni azınlıklar tarafından yönetilen veya içerisinde ciddi oranda Şii nüfusu barındıran ülkeler nezdinde girişimlerde bulunmuştur. Bahreyn, Lübnan, Irak ve Suudi Arabistan'daki Şiiler üzerindeki politikaları buna örnek olarak gösterilebilir. Bu açıdan Arap Ayaklanmaları'nın rüzgârı İran için Batı yanlısı Arap rejimlerinin devrilmesi noktasında önemli bir “fırsat” oldu. Elbette bu yaklaşım İran'ın Arap Baharını Ortadoğu'da halkın iyiliği için demokrasinin getirilmesi ve daha da özgürleşmesi adına bir fırsat olarak gördüğü anlamına gelmemektedir.⁴³⁰ Mevcut bölgesel konjonktürün kendi lehine değişmesi yönünde artan olasılık Tahran'ı söz konusu ayaklanmaları büyük oranda desteklemesiyle sonuçlandı.

⁴²⁹ Imad Salamey and Zanoobia Othman “Shia Revival and Welayat Al-Faqih in the Making of Iranian Foreign Policy, Politics”, **Religion & Ideology**, Vol. 12, No.2, 2016, p.197.

⁴³⁰ Ali Parchami, “The ‘Arab Spring’: The View from Tehran”, **Contemporary Politics**, Vol. 18, No.1, (March 2012), p. 56, İran'ın Arap Ayaklanmaları süresince “İki Devrim Söylemi” bu açıdan her ülkede demokratik dalganın mutlak anlamda desteklenmediğini göstermektedir Suriye bunun en çarpıcı örneğidir. Bkz. Murat Yeşiltaş, “İran 2012”, içinde Kemal İnat, Muhittin Ataman, (ed.) **Ortadoğu Yılı 2012**, İstanbul: Açılım Kitap, 2012, s.63-96.

Suudi Arabistan için ise sahadaki gerçekler monarşik rejimleri korumak için İran'ın bölgedeki etkinliğine zarar verilmesinin gerekliliğini ortaya koymaktaydı. Riyad yönetimi gerekirse, Bahreyn ve Yemen bahsinde görüleceği üzere doğrudan askeri müdahale seçeneğini dahi bu durumda kullanmaktan geri durmadı. Ayrıca artan iç reform çağrıları bu durumun Suudi Arabistan'ın kendisi için de risk barındırdığını ortaya koymaktaydı.⁴³¹

İran ve Suudi Arabistan için de Arap Ayaklanmalarının olumsuz etkilerinden söz edebilirsek de bu durumun Suudileri daha olumsuz etkilediğini belirtmek gerekir. Zira eski statükodan en fazla faydalanan bölge ülkelerinden olan Suudi Arabistan'ın ayaklanmalar sonrasında özellikle Arap dünyasında iktidarların değişmesinden hem bölgesel çıkarları bakımından hem de kendi iç iktidar gücünü konsolide etmesini zorlaştırması bakımından rahatsız olmaktadır. İran ise Ayaklanmaların başında 1979 Devrimi benzeri devrim dalgalarının olacağı beklentisiyle Ayaklanmalar ile kısa bir balayı yaşasa da huzursuzlukların kendisini ve Suriye gibi müttefiklerini olumsuz etkilemesinin ardından bu politikasını bırakmıştır. Nitekim Suudi Arabistan'a göre Mısır'da 'zararlı bir İslami akımla' mücadele edilirken, İran ise Suriye devletine 'terörist gruplara ve dış müdahalelere' karşı yardımda bulunmaktadır.⁴³² Rejimin devamlılığı, bölgesel ittifakların sürdürülmesi, uluslararası destek gibi konular bu kapsamda iki ülkeyi de farklı açılardan zorlamıştır.

Saldırgan niyetler aynı bölgede yer alan aktörlerden hangisinin diğerine öncelikli tehdit olduğunu daha net bir şekilde ortaya koymaktadır. Saldırgan niyet açısından bir aktörün davranışları karşı tarafı tahrik edecek bir unsur olarak görülmektedir. 2010-2020 arası dönemde bölgesel konjonktür ve dış politika uygulamaları açısından bakıldığında İran'ın bölge politikaları Suudi Arabistan için saldırgan niyetlerin birçok alanda hayata geçirildiği bir dönemdir. Suudi Arabistan'ın mücavir bölgesinde veya etkisi altında olan Bahreyn, Yemen, Irak, Lübnan ve Suriye'de en fazla etkinliğini arttıran ülke İran olmuştur. Söz konusu bölgelerin önemli bir kısmı Türkiye, Mısır ve İsrail'den daha fazla İran ve Suudi Arabistan arasında artan rekabete konu olmaktadır. Elbette örneğin

⁴³¹ F. Gregory Gause III, "Saudi Arabia in the New Middle East", **Council on Foreign Relations Special Report**, No. 63, December 2011, p.15.

⁴³² Bülent Aras and Richard Falk, "Authoritarian 'Geopolitics' of Survival in the Arab Spring", **Third World Quarterly**, Vol. 36, No.2, 2015, p. 329, 331.

Suriye’de Türkiye-İran rekabetinden bahsetmek mümkündür veya İsrail ve İran arasındaki rekabetten de bahsedilebilir. Ancak bölge genelinde birbirine karşı rekabet alanlarını bölgesel düzeyde genişleterek daha fazla arttıran iki ülke İran ve Suudi Arabistan olarak ön plana çıkmaktadır. Bu noktada daha fazla vurgusu önemlidir zira aktörler içerisinde örneğin Türkiye-İran, Türkiye-İsrail, İsrail-İran, Türkiye-Suudi Arabistan ve Türkiye -Mısır ilişkilerinde söz konusu dönemde artan ve azalan şiddette rekabet yaşanmaktadır. Bölgesel güçler arasındaki bu rekabet 2010 sonrası ABD sebebiyle oluşan güç boşluğu neticesinde her birisi için artmıştır.⁴³³

Diğer yandan İran’ın 2000’li yıllarda tekrardan başlayan nükleer faaliyetleri artarak devam etmiş ve 2010’lu yıllarda nükleer silah kapasitesinin eşiğine gelmiştir. Aşağıda da detaylandırılan vaka incelemelerinde karar vericilerin karşılıklı açıklamaları saldırgan niyetleri ortaya koymaktadır. 2010 sonrası ABD, her ne kadar yeniden mevzilenme stratejisine geçse de bölgede başta Suudi Arabistan ve İsrail’i desteklemesi, İran’ın dengelenmesi noktasında onlara sorumluluğu yüklemesi, İran’ın güvenlik stratejilerinde öncelikli olarak bu ülkeleri hedef almasını beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla karşılıklı olarak iki taraf için birbirlerini dengelemeye yönelik davranışlar 2010 sonrasında daha sık yaşanmıştır.

Özellikle 2010’ların ikinci yarısında iki ülke rekabetinin ve çatışma riskinin arttığı ve vekiller üzerinden de karşı karşıya daha sık geldikleri görülmektedir.⁴³⁴ Buna karşılık bölgede füze teknolojisinde ileri olması, nükleer silaha sahip tek bölge ülkesi olmasına rağmen İsrail’in bölge politikası karşısında Suudi Arabistan, tehdit açısından İsrail’e karşı benzer bir kaygı düzeyine sahip değildir. Nitekim bu dönemde Filistin topraklarına yönelik İsrail’in işgal girişimlerini, Suriye’de revizyonist politikalarla Golan Tepesi’nin işgalini kendi güvenliğine karşı öncelikli bir tehdit olarak tanımlamamıştır. Ancak İran’ın Yemen’den Lübnan’a, Irak’tan Bahreyn’e kadar uzanan mezhep, vekil aktörler, güç ilişkileri, ideolojik ve siyasi tüm faaliyetlerini hem kendisi hem de Arap dünyası açısından önemli bir tehdit olarak görmektedir. 1979 İran Devrimi’yle düşünsel düzeyde

⁴³³ Stephen J. Kaufman “Offshore Balancing, Primacy, and the Middle East”; Richard Hinnebusch and Anoushiravan Ehteshami (Eds.) **The Foreign Policies of Middle East States**, 2nd ed. Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers; Fawaz A. Gerges, **The Obama Doctrine in the Middle East: The Dynamics of Continuity and Change**.

⁴³⁴ Ariane Tabatabai, “The Fruits of Iran’s Victory in Syria”, **LAWFARE**, 15 April 2018, <https://www.lawfareblog.com/fruits-irans-victory-syria> (12.09.2022)

Araplar içerisindeki Şiiler üzerinde etki doğuran dinamikler⁴³⁵ 2010 sonrasında Araplar için ciddi bir meydan okuma olmuştur. Dolayısıyla İran'ın mevcut güç potansiyelini 2010 sonrasında saldırgan niyetlerle kullanması ve bu saldırganlığın büyük oranda Suudi Arabistan'ın etkisi altında bulunan bölgelere veya doğrudan Suudi Arabistan'a karşı olması, iki ülke arasındaki rekabet ve çatışmayı arttırmıştır.

İran'ın bölgedeki artan etkinliği ve revizyonist davranışları, takip eden kısımda detaylandırılacağı üzere Yemen, Bahreyn, Irak, Suriye, Lübnan'da siyasi ve askeri nüfuz olarak geri döndü. Bu ülkelerde kendi çıkarına gelişmeleri yönlendirmeye çalışan İran, bölgede ciddi anlamda askeri ve siyasi varlık elde etti. Bu sayede kendi ekseninde bir bölgesel düzen veya kendisine karşı olan ülkeleri istikrarsızlaştıracak bölgesel dinamikleri dizayn etme imkânı ele etti. İran'ın etkinliği öyle bir boyuta ulaştı ki doğrudan Suudi Arabistan'ın içerisinde de bu etkinlik kısmen hissedilir hale geldi.⁴³⁶ Öte yandan İran'ın bölgede kuşatılmışlığının ve ABD'nin İran'ı çevreleme yönündeki politikalarının bölgedeki en büyük iki destekçisinden birisi İsrail diğeri ise Suudi Arabistan oldu. Buna karşılık diğer bölgesel aktör Türkiye ise İsrail ve Suudi Arabistan kadar İran ile her konuda benzer seviyede rekabet düzeyi geliştirmedir. Örneğin nükleer meselede İran'ın nükleer teknoloji hakkının korunmasını ve sorunun çözümü için anlaşma girişimlerinde inisiyatif alması ve özellikle ABD'nin tek taraflı yaptırım uygulanmasına karşı çıkması önemli örneklerdir.⁴³⁷

Suudi Arabistan açısından 2010 sonrasında ABD'nin yeniden mevzilenme stratejisiyle birlikte mevcut bölgesel düzeni değiştirmeye yönelik revizyonist çaba içerisinde olan aktörler birincil seviyede tehdit olmaktadır. 2000-2010 döneminde Amerikan güvenlik şemsiyesinden⁴³⁸ faydalanan Suudi Arabistan, bu sebeple 2010 sonrası dönemde güvenlik şemsiyesinin kendisine karşı kurulduğu aktörü tehdit tanımlamasının en tepesine

⁴³⁵ Yitzhak Nakash, **Reaching for Power, The Shi'a in the Modern Arab World**, Princeton: Princeton University Press, 2006, p. 32. <http://www.jstor.org/stable/j.ctt7t45b>. Accessed 11 Jan. 2023 (12.09.2022); 1979 Devrimi'nin ardından Devrim ihracı politikası da söz konusu saldırgan niyetleri özellikle Sünni Arap yönetimleri nezdinde arttırdı bkz. Jill Ricotta, "The Arab Shi'a Nexus: Understanding Iran's Influence in the Arab World", **The Washington Quarterly**, Vol.39, No.2, 2016, p.141.

⁴³⁶ İlgili dönem için buna iki örnek gösterilebilir; Birincisi Suudi Arabistan içerisinde Şiilerin protesto gösterileri ve Yemen'de İran destekli Husiler'in Suudi topraklarına gerçekleştirdikleri füze saldırılarıdır.

⁴³⁷ Kadir Üstün, "Turkey's Iran Policy: Between Diplomacy and Sanctions" **Insight Turkey**, Vol. 12, No. 3, 2010, pp. 19–26.

⁴³⁸ T. Ghoble Vrushal, "Saudi Arabia–Iran Contention and the Role of Foreign Actors", **Strategic Analysis**, Vol. 43, No.1, 2019, p. 47.

koymaktadır. Bu aktör ise İran olarak karşımıza çıkmaktadır. İran açısından ise 2000’li yılların başından beri süper güç statüsündeki ABD tarafından kuşatılmışlık durumu 2010 sonrası değişen stratejiyle birlikte kısmen gevşemiş ve bu durum İran’a ‘fırsatlar’ açmıştır. İran bu noktada iki motivasyonla hareket etmektedir. İlk olarak 2000’lerin başında Irak’ın başına gelenlerin kendi başına gelmemesi için bölgedeki nüfuzunu her açıdan arttırmaya yönelik faaliyetlerde bulunmuştur. Bunun içerisinde konvansiyonel ve konvansiyonel olmayan güç parametreleri yer almaktadır. İkincisi ise 2010 sonrası değişen bölgesel konjonktürü bir fırsat olarak görüp güç boşluğunu doldurmak için çaba sarf etmektedir.

Soğuk Savaş sonrasında bölgesel aktör statüsünde olup da kendisine karşı tedbirler alınan, doğrudan ABD’nin hedef tahtasına koyduğu bir ülke olması nedeniyle değişen statüko içerisinde bu statükodan en fazla faydalanan ve en fazla zarar gören devletlerin daha fazla rekabet etmesini beklemek makul bir beklentidir. Bu durum bölgede İran, Suudi Arabistan ve İsrail’i işaret etmektedir. İsrail’in durumu coğrafi açıdan İran’a olan uzaklığı, içerisinde Şii azınlık gibi istikrarsızlaştırıcı bir unsur bulundurmaması gibi nedenlerle İran tehdidini Suudi Arabistan’ın hissettiği ölçüde hayati hale getirmemiştir. Ayrıca İsrail’den evvel Suudi Arabistan’ın İran’ı dengeleme noktasında inisiyatif alması İsrail’in de işine gelen bir durumdur. Bu noktada İsrail, İran’ın dengelenmesi noktasında sorumluluğu büyük oranda ABD ve bölgedeki Suudi Arabistan gibi Sünni aktörlere yüklemiştir.

İran için bölgede ABD’nin yanı sıra Washington’un müttefiklerinden başta Suudi Arabistan ve İsrail mücadeleye edilmesi gereken bir tehdit olarak görülmüştür. 2003 Irak işgaliyle başlayan kuşatılmışlık hissi 2010 yılına kadar ABD’nin başta Irak olmak üzere bölgedeki varlığı sebebiyle büyük ölçüde bastırılmıştı. Ancak 2010 sonrası oluşan güç boşluğunda İran bunu bir fırsat olarak değerlendirmiştir. İran bu değerlendirme içerisinde ise Suudilere kıyasla çok daha yayılmacı hareket etmiştir. Bu fırsat değerlendirmesi İran’ın bölgede yayılmacı davranışlarıyla⁴³⁹ sonuçlanırken söz konusu yayılmacılık 2010 öncesi ABD ve müttefiklerinin lehine var olan güç dengesini bozacak şekilde yaşanmıştır.

⁴³⁹ Kemal İnat, “İran-Suudi Rekabeti Mezhep Temelli mi?”, **Star Açık Görüş**, 9 Ocak 2016, <https://www.star.com.tr/acik-gorus/iransuudi-rekabeti-mezhep-temelli-mi-haber-1081313/> (12.09.2022)

ABD'nin 2000'li yıllar boyunca bölgeye yönelik müdahaleci yaklaşımının bir sonucu olarak yaşanan Irak tecrübesi, bir yandan İran'ın güvenlik stratejisinde önemli bir kaygı oluştururken diğer yandan ABD'nin bölgedeki askeri varlığı İran'ın bölgeye yönelik yayılmacı politikasını fiziki olarak sınırlandırmaktaydı. Bu da statükocu ve Amerikan müttefiki Suudi Arabistan gibi ülkeleri memnun ederken statüko karşıtı ve Amerikan'ın bölge politikalarından tehdit algılayan İran gibi ülkeleri rahatsız etmiştir. Türkiye gibi üçüncü taraf ülkeleri hem ABD'nin varlığı hem de İran'ın Irak üzerindeki etkisi rahatsız etmiştir. İran'ın bununla mücadelesi aşırı derecede güçlü bir aktör karşısında geleneksel olmayan yöntemlerde güçlenmek şeklindeydi. Bu da İran'ın nükleer faaliyetlerinin hızlanmasını, balistik füze teknolojisini geliştirme çabalarını ve vekil aktörler üzerinden mücadeleye girmesini beraberinde getirdi. Bu yöntemler hem asimetrik güç farkı olan aktörle (ABD) mücadele açısından hem de bu aktörün bölgede sorumluluk almadığı durumda İran'ın bölgesel yayılmacılığını tesis etmede çok önemli araçlardı. Öte yandan Suudi Arabistan ise bu dönemde ABD'nin genel olarak bölgedeki müdahaleciliğinden büyük oranda memnun olduğu için Amerikan güvenlik şemsiyesinin bölgede devam etmesi için çaba sarf etti.

2010 sonrası bölgedeki kriz alanları iki aktör için de fırsat ve tehditleri barındırması sebebiyle birer rekabet alanı olmuşlardır. İkinci bölümde de detaylandırıldığı üzere ABD'nin 2010 öncesi müdahaleci politikaları klasik anlamda güvenlik ikileminin etkilerini bölge ülkeleri açısından sınırlandırmaktaydı. Bu sebeple ABD'nin bölgedeki mevcudiyeti görece bir "istikrar" unsuru görevi görmekteydi. Zira bölgedeki Amerikan varlığı bölgesel aktörler arasındaki çatışma ve rekabete baskın gelmekteydi. Dolayısıyla İran açısından bölgesel düzeyde ABD'nin bölgeye angajmanı birincil seviyede tehditken diğer aktörlerin kazanımları ve kendisine yönelik tehdit olma durumları ABD'nin yanında ikincil öneme sahipti. Suudi Arabistan için de ABD'nin bölgedeki mevcudiyeti her ne kadar Riyad yönetiminin hareket alanını kısıtlamış olsa da bölgenin diğer aktörlerinden gelme ihtimali olan bir güvenlik tehdidinin önündeki en önemli engel yine ABD'nin bölgedeki askeri varlığıydı.⁴⁴⁰ Bu sebeple de Riyad yönetimi daha güçlü olan Amerika'nın peşine takılma stratejisini ve onun güvenlik şemsiyesinden faydalanmanın yollarını benimsedi.

⁴⁴⁰ Yalçın, "Ortadoğu'da Yeni Durum ve Türkiye'nin Dış Politika Stratejisi", p. 21.

2010 sonrası dönemde İran'ın bölgedeki ayak izinin artması başta Suudi Arabistan olmak üzere bölgede Amerikan güvenlik şemsiyesinden faydalanan ülkeler için endişe yarattı. Nitekim 2015 yılında imzalanan İran Nükleer Anlaşması (KOEP- Kapsamlı Ortak Eylem Planı) ABD açısından İran'ın bölgede etkinliğinin artması ile nükleer kapasitesi arasında yapılan bir seçim anlamına gelmekteydi. Anlaşma ile İran'ın nükleer kapasitesi sınırlandırılırken İran'ın bölgesel yayılmacılığının önü bir dereceye kadar açılmış oldu.⁴⁴¹ Zira kalkan yaptırımlar İran'ın konvansiyonel gücünü arttırarak görece bölgede daha aktif politikalar izlemesinin önünü açtı. Suudi Arabistan anlaşmanın İran'ın vekalet savaşlarını finanse etmesine ve bölgesel etkisini genişletmesine olanak sağladığını savundu. Riyad yönetimi yaptırımların hafifletilmesinin İran için bir nakit akışı yaratabileceğinden ve bölgenin çatışmalarla sarsıldığı bir zamanda daha iddialı bir dış politika izlemeye cesaretlendirebileceğinden endişe duymuştur.⁴⁴² Nitekim 2016 itibariyle yaptırımların hafifletilmeye başlamasıyla İran ve Suudi Arabistan'ın sahadaki rekabetinin yanı sıra dönemin iki ülke dışişleri bakanları Cevad Zarif ve Adil el Cübeyr Amerikan gazetelerinde birbirlerini eleştiren karşılıklı makaleler yayımlamışlardır.⁴⁴³ Buna karşılık bölgenin bir diğer aktörü Türkiye ise anlaşmayı memnuniyetle karşılamıştır. Bu durum bölgesel aktörler arasındaki rekabet ve çatışma düzeyinin farklılığına işaret ederek İran ve Suudi Arabistan'ı öne çıkartmaktaydı.

Oluşan yeni konjonktürden en fazla rahatsız olan ülkeler İran'ın artan etkinliğinden ve etki alanlarının doğrudan hedefinde olan Suudi Arabistan ve İsrail oldu. Bu sebeple özellikle geleneksel müttefiklerin hassasiyetlerinin göz ardı edildiği Obama döneminde bölgesel güç statüsündeki üç aktör Suudi Arabistan, İsrail ve BAE, İran'a karşı yapılacaklarla alakalı daha yakın çalışmaya başladılar. Ayrıca her bir aktör askeri kapasitesini arttırma yönünde politika izledi. Özellikle Suudi Arabistan'ın devasa silah alımları yine bu dönemde oldu. Bir sonraki Başkan Donald Trump döneminde ise bu temaslar İran'a ortak tehdit algısı sebebiyle sınırlı Amerikan desteğiyle devam etti ve İran

⁴⁴¹ Ilan Goldenberg, "U.S. Strategy: After the Iran Deal", **Center for a New American Security**, June 1, 2015. P.9. <http://www.jstor.org/stable/resrep06300> (12.09.2022)

⁴⁴² Loveday Morris and Hugh Naylor, "Arab states fear nuclear deal will give Iran a bigger regional role", **The Washington Post**, July 14, 2015.

⁴⁴³ Mohammad Javad Zarif "Riyadh's reckless sectarianism", **The New York Times**, 11 January 2016; Mohammad Javad Zarif "Rid the world of Wahhabism", **The New York Times**, 4 September 2016; Mohammad Javad Zarif "Arms deals won't bring peace", **The New York Times**, 26 May 2017; Adel Al-Jubeir "Can Iran Change?", **The New York Times**, 19 Ocak 2016; Adel Al-Jubeir "Iran can't whitewash its record of terror", **Wall Street Journal**, 18 September 2016.

karşıtı bölgesel ittifak sağlamlaştı.⁴⁴⁴ Öyle ki bölgesel aktörler uzun yıllardır Filistin meselesi nedeniyle İsrail’le normalleşmemiş ancak 2010’lu yıllarda İsrail meselesi eski önemini yitirmiş hatta bölgede İsrail’le normalleşme dönemine geçilmiştir.⁴⁴⁵

İran’ın nükleer faaliyetleri Tahran’ın bölgesel etki kapasitesiyle birlikte düşünüldüğünde Suudi Arabistan için potansiyel bir tehdit olmaktadır. Nükleer silaha sahip bir İran, Suudi Arabistan’ın geri çevirmekte zorlanacağı ve İran’ın önemli ölçüde üstünlüğüyle sonuçlanacağı bir durum ortaya çıkardığından Riyad yönetimi İran’a uygulanan yaptırımların daha da sertleştirilmesini her daim savunmuştur.

3.2.2. Arap Ayaklanmalarının Rekabeti Hızlandırıcı Etkisi

İran ve Suudi Arabistan arasında yaşanan rekabeti arttıran bölgedeki bir diğer gelişme 2010 yılında başlayıp tüm bölgeyi etkisi altına alan Arap Ayaklanmaları olmuştur. Tam da ABD’nin değişen grand stratejine denk gelen Ayaklanmalar, bölgesel istikrarsızlık ve kargaşanın şiddetlenmesinde ve iki ülke rekabet alanlarının ortaya çıkmasında hızlandırıcı bir rol oynamıştır. Ayaklanmalar karşısında ABD’nin özellikle olayların başlangıcındaki sessiz kalınması ve durumun gözlemlenip ona göre reaksiyon alınması yönündeki politikası, değişen grand stratejisiyle birleşerek bölgenin istikrarsızlığını beslemiştir.⁴⁴⁶ Ayaklanmalar tek adama bağlı Suudi Arabistan gibi rejimler için varoluşsal bir kriz haline gelmiştir. İran da her ne kadar baskıcı ve otoriter olsa da ağır aksak işleyen demokrasisiyle Arap ülkelerinin hissettiği ölçüde bir tehdit algılamamıştır. Aksine kendisine düşman Sünni otoriter krallıkların/diktatörlüklerin yıkılması için fırsat olarak görmüştür. Bunun tek istisnası İran için Suriye olmuştur.

Ayaklanmalar Müslüman Kardeşler’in öncülüğünde üçüncü bir bölgesel cephe oluşturacak olan hareketleri iktidara getirdi. Yeni bir bölgesel cephenin veya eksenin ortaya çıkışı Tahran’da bir meydan okumadan ziyade bir fırsat olarak görüldü. Müslüman Kardeşler yükselişteyken, İran ve ABD destekli Suudi Arabistan liderliğindeki iki

⁴⁴⁴ Ufuk Ulutaş ve Burhanettin Duran, “Ortadoğu’da Geleneksel Rekabet mi Bölgesel Dizayn mı?”, Kemal İnât, Ali Aslan ve Burhanettin Duran (Ed.) **Ak Partinin 15 Yılı Dış Politika** içinde (61-84), İstanbul: SETA, 2017, s.70.

⁴⁴⁵ Joshep Massad, “How the Iran ‘threat’ led to Arab-Israeli alliance”, **Middle East Eye**, January 28, 2022, <https://www.middleeasteye.net/opinion/iran-threat-arab-israel-alliance-led-how> (15.11.2022)

⁴⁴⁶ “Remarks by the President to the UN General Assembly 2012”, **The White House Office of the Press Secretary**, September 25, 2012, <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2012/09/25/remarks-president-un-general-assembly> (15.11.2022)

kutuplu bölgesel çekişme yerini daha çeşitli bir bölgesel ortama bırakacaktı. ABD destekli bölgesel kampa karşı tepkiler nedeniyle yeni konjonktür ABD pahasına ortaya çıkacaktı. Tahran yönetimi açısından ise Ortadoğu’da bir Müslüman Kardeşler merkezli yeni bir kutbun çıkması kendi manevra alanını arttıracak bir şey olarak görüldü. Hem Tunus’ta hem de Mısır’daki yönetimlerin devrilmesi bölgesel kampı zayıflattı. İran ve müttefikleri için ise üzerlerindeki baskının azalmasının yanı sıra bu, önceki düzenin artık eskisi gibi olmayacağı anlamına gelmekteydi. İran ve müttefikleri önceki bölgesel düzende dışlanıp marjinalleştirildiği için, yeni değişim Tahran tarafından memnuniyetle karşılandı.⁴⁴⁷

Arap Ayaklanmaları bölge ülkelerinin dış politikalarında ve ittifak tercihlerinde ani kırılmaları ve değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Ayaklanmaların yaşandığı süreçte yönetimler de iktidarlarının tehlikeye girdiklerini anladıklarında Filistin meselesi ve Arap Birliği gibi konular eski canlılıklarını kaybetmiştir. Bu duruma bir de devlet dışı aktörlerin eklenmesi durumu daha da karmaşıklştırmış DEAŞ, PKK, PYD/YPG, Hizbullah’ın ön plana çıkmasına neden olmuştur.⁴⁴⁸ Bölgede oluşan bu yeni konjonktür İran ve Suudi Arabistan için yeni bir duruma işaret etmiştir. Yeni konjonktörü İran bölgede fırsat alanları olarak değerlendirirken Suudi Arabistan hem iç politikada hem de bölgedeki çıkarları açısından önemli bir tehdit olarak görmüştür. Bu sebeple İran bölgede statükoyu değiştirerek yayılcı hamlelerde bulunurken Suudi Arabistan statükoyu korumaya yönelik farklı ittifak arayışlarına girmiştir.⁴⁴⁹ Suudi Arabistan söz konusu dalganın kendisine gelmemesi adına 2011’in ilk yarısında, eğitim, sağlık ve sosyal yardım gibi alanlarda 70 milyar doları aşan bir ekonomik sübvansiyon paketi açıkladı. Ayrıca güvenlik sektöründe ve dini kurumlarda genç istihdam programları başlattı ve 2011 ile 2013 yılları arasında 100.000’den fazla toplu konut inşa edildi.⁴⁵⁰ Tüm bu girişimler

⁴⁴⁷ Hassan Ahmadian, “Iran and the New Geopolitics of the Middle East: In Search of Equilibrium”, **Journal of Balkan and Near Eastern Studies**, Vol. 23, No.3, 2021, p. 462.

⁴⁴⁸ Udi Dekel, Nir Boms and Ofir Wintwer, “The Rise of the Non-State Actors in Syria: Regional and Global Perspectives” içinde **Syria’s New Map and New Actors: Challenges and Opportunities for Israel** (2016) Retrieved from <https://www.jstor.org/stable/resrep17013> (15.11.2022).

⁴⁴⁹ Richard Falk, “Rethinking the Arab Spring: Uprisings, Counter Revolutions, Chaos and Global Reverberations”, **Third World Quarterly**, Vol. 37, No.12, 2016, pp. 2322-2334

⁴⁵⁰ Tarek Osman, **Islamism: What it Means for the Middle East and the World**, New Haven: Yale University Press, 2016, p.152.

bölgede ayaklanmaların etkisiyle yaşanan rüzgârın ülkede ciddi bir destek görmesinin engellenmesine yönelikti.

İran, başlangıçta ayaklanmaları bölge ülkelerindeki halkların özgür iradelerinin bir sonucu olarak yorumladı. Özellikle Batı veya Suudi Arabistan gibi ülkelerin desteğini alan ülkelerin iktidarlarının değişmesine neden olan bu gelişmeleri Tahran yönetimi memnuniyetle karşıladı. Ancak olayların Mart 2011’de Suriye’ye sıçraması sonrasında bu politikasından vazgeçti. Suriye’deki ayaklanmalar İran’ın bölgedeki nüfuzu ve etki alanı kapsamında çok önemli bir yer tuttuğu için bu gelişmeyi “müttefikinin” yıkılması olarak değerlendirdi. İran’a göre Suriye’de yaşananlar Batı ülkelerinin Şam yönetimini yıkmak için desteklediği bir kurguydu. Tahran yönetimi Bahreyn ve Mısır’daki gibi yaşananları İran Devrimi’nin bir uzantısı olarak nitelendirmemiştir. Bu nedenle Suriye’de yaşananları Batılı ülkeler ve Siyonistlerin politikası olarak okumuştur.⁴⁵¹ Suudi Arabistan ise İran etkisinde olan bir Arap devletinin bu gelişmelerle bu etkiden sıyrılacağı beklentisine girmiştir. Bu nedenle Suriye krizi iki ülke rekabetinin de bir sahasına dönüşmüştür. 2010 yılı sonrasında İran bölgedeki vekil aktörleri aracılığıyla özellikle Suriye’de etkinliğini arttırdı. DEAŞ’ın istikrarsızlaştırıcı bir unsur olarak ortaya çıkması ve Sünni İslam’ın “aşırılığı” gibi eleştiriler İran’ın DEAŞ ile mücadelede ön plana çıkmasına neden oldu. Böylece İran bu mücadelesini bölgesel etkinliğini arttırmak için kullandı. İran’ın oynadığı bu rol DEAŞ’la mücadelede Batı adına da kullanışlı olmuş ve ciddi bir itirazla karşılaşmamıştır. Ancak bu durum İran’ın bölgedeki etkinliğinin artmasıyla sonuçlanmıştır.⁴⁵²

Arap Ayaklanmaları bu nedenle İran’ın bölgesel çıkarları açısından diğer bölge ülkelerine kıyasla daha olumlu etki yarattı. Zira İran’ı muhtemel tehdit olarak gören Suudi Arabistan gibi ülkeler bu ayaklanmalardan en fazla zarar gören devletler olmuşlar ve İran karşısında görece zayıflamışlardır. Ayaklanmalar neticesinde İran için bölgesel nüfuzunu arttırma adına bir fırsat penceresi açıldı. Bölgedeki kaotik durum İran’ın Suriye’de Esad rejimi, Lübnan’da Hizbullah ve Filistin’de Hamas’ı da yanına alarak daha aktif rol üstlenmesinin

⁴⁵¹ “Iran calls Syrian protests a Western plot”, **Reuters**, 12 April 2011. <https://www.reuters.com/article/us-syria-iran-idUSTRE73B22V20110412> (17.05.2021).

⁴⁵² Ray Takeyh ve Reuel Marc Gerecht, “Iran’s ISIS Trap”, **Foreign Affairs**, 15 Kasım 2015. <https://www.foreignaffairs.com/articles/syria/2015-11-15/irans-isis-trap> (15.11.2022)

önü açılmış oldu.⁴⁵³ Ayaklanmalar Suudi Arabistan üzerinde ise iki yönde olumsuz etkide bulundu. Birincisi devlet dışı aktörlerin en az devletler kadar bölgede etkin olmaya başlamasıyla vahhabi selefi örgütlerin ortaya çıkması Riyad yönetimini zor durumda bıraktı. Devlet dışı aktörleri kullanma açısından İran'ın kıyaslanamaz kabiliyeti de bölgedeki güç boşluğunu doldurma noktasında Suudi Arabistan'ın geride kalmasına neden oldu. İkincisi ise pan-Arap ulusçuluğu merkezli otoriter yönetimlerin bu ayaklanmalarla birlikte varlıklarının sorgulanır hale gelmesidir. ABD'nin bölgeye yönelik 2010 başlarında yeniden mevzilenme stratejisi de Riyad yönetiminin bu çekincelerini besledi. ABD'nin değişen grand stratejisiyle aynı döneme denk gelen Arap ayaklanmaları İran-Suudi Arabistan rekabetinde hızlandırıcı bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Aynı bölgeyi paylaşan bölgesel güç statüsündeki aktörlerin uluslararası ilişkilerin doğası gereği rekabeti normal olarak görülmektedir. Ancak İran ve Suudi Arabistan arasındaki rekabetin diğer ülkelere kıyasla fazla olmasının ilgili dönem için sistemik bir gerekçesi bulunmaktadır. Bu da 2010 sonrası Amerikan grand stratejisinde meydana gelen değişimdir. ABD'nin daha az sorumluluk alma yönündeki yaklaşımı bölgede muazzam bir güç boşluğu yarattı. Bu dinamik diğer nedenleri geride bırakarak son dönemde neden iki ülke arasında rekabet ve çatışma riskinin arttığının temel bağımsız değişkeni haline geldi. Bu durumda İran var olan güç boşluğunu doldurma noktasında bölgedeki diğer aktörlerden daha fazla ön plana çıktı. Ancak oluşan güç boşluğunun olduğu sahalardan doğrudan Suudi Arabistan'ın mücavir bölgelerinde yer alması nedeniyle yukarıda izah edilen tehdit dengesi çerçevesinde iki ülkeyi diğer aktörlere nazaran daha fazla karşı karşıya getirdi.

Takip eden kısımlarda detaylıca görüleceği üzere İran'ın en fazla etki gösterdiği sahalardan olan Yemen, Suriye, Lübnan ve Bahreyn'e bakıldığında buralarda en fazla Suudi Arabistan'la karşı karşıya geldiği görülmektedir. Suudi Arabistan'ın mücavir bölgelerinde gerçekleşen tüm bu artan İran etkisi Riyad yönetiminde Tahran'ın bölgedeki güç dengesini kendi lehine değiştirme yönünde ciddi bir çaba sarf ettiği şeklinde okunmuştur. Bu bölgelerin Suudi Arabistan ile doğrudan sınıra sahip olması nedeniyle

⁴⁵³ Mohammad Soltaninejad, "Coalition-Building in Iran's Foreign Policy: Understanding the 'Axis of Resistance'", **Journal of Balkan and Near Eastern Studies**, Vol. 21, No. 6, 2019, pp.716-731.

İran'ın etkinliği Suudiler için birincil seviyede tehdit olarak görülmektedir. İran ise temelde 2003 yılında Irak tecrübesinden de hareketle ABD ve bölgedeki müttefiklerine karşı konvansiyonel ve diğer araçlarla (vekil aktörler, nükleer kapasite vb.) bölgesel ölçekte mücadele etmektedir.

Netice itibariyle ilgili dönemde Suudi Arabistan bakımından ulusal güvenlik tehdidi İran olarak karşımıza çıkarken İran açısından ulusal güvenlik tehdidi ABD ve bölgedeki müttefikleri olmuştur. Bu müttefikler arasında ise tehdit dengesi parametreleri açısından değerlendirildiğinde Suudi Arabistan ilk sırada yerini almaktadır. Zira Suudi Arabistan'ın son dönemde ABD'nin İran'ı çevreleme politikasına verdiği destek İran için artan bir tehdit olmuştur.⁴⁵⁴ İran açısından söylem düzeyinde ABD ve İsrail ön planda gibi gözükse de ilgili dönem için İran – Suudi Arabistan rekabetinin sahada daha fazla gözlemlendiğini ve fiziksel karşılık bulduğunu ifade edebiliriz. Bu noktada ilgili dönemde devletler arası ilişkilerde değişmeyen bir unsur olan anarşi içerisinde, değişkenlik gösteren kapasite dağılımıyla birlikte düşünüldüğünde İran ve Suudi Arabistan için üç temel stratejik tercihten söz edilebilir. Bunlar ileri savunma, peşine takılma ve dengeleme stratejileridir. İleri savunma, daha çok saldırgan pratikleri olan ve ilgili aktörün var olan konumunu yükseltmesine yol açarken dengeleme ve peşine takılma genel itibariyle bir aktörün var olan konumunu korumaya yönelik stratejileri ifade etmektedir.

3.3. İran'ın Ulusal Güvenlik Stratejisi: İleri Savunma (2010-2020)

İran, 2000'lerin ikinci on yılında ABD'nin değişen grand stratejisiyle doğrudan bağlantılı şekilde oluşan bölgedeki güç boşluğundan ve krizlerden en fazla faydalanan bölge ülkesi oldu. Önceki on yılda (yine ABD'nin müdahaleci grand stratejisi nedeniyle) en fazla çevrelenen bölge ülkesiyken bu dönemde en fazla revizyonist davranan devlet haline geldi. Tahran yönetimi konvansiyonel askeri güç unsurlarının görece zayıflığına rağmen, Arap dünyasının parçalanmış yönetimlerine karşı nüfuzunu genişletmeyi başardı. İran'ın artan bu nüfuzu bölgede birçok ülkenin kendi ülkelerinde İran'ın etkinliğini arttırma konusundaki kabiliyetlerinden çekinmesine yol açtı.⁴⁵⁵

⁴⁵⁴ Ibrahim Fraihat, **Iran and Saudi Arabia: Taming a Chaotic Conflict**, Edinburgh: Edinburgh University Press, 2020.

⁴⁵⁵ F. Gregory Hause III, "The Price of Order, Settling for Less in the Middle East", **Foreign Affairs**, Vol. 101, No. 2, March/April 2022, p.17.

İlgili 10 yılda İran'ın savunma doktrini temel olarak caydırıcılık ve düşmanla bölgesel ölçekte karşılaşma üzerine kuruldu. Bu düşünceye göre İran sadece kendi ulusal sınırlarını güvence altına almakla yetinmeyerek, önleyici bir ulusal güvenlik stratejisinin bir parçası olarak bölgede kendi etki alanında olacak ülkelere de ağırlık verdi.⁴⁵⁶ İran'ın bölgesel politikalarının önemli itici güçlerinden birisi kendi bölgesinde daha fazla stratejik derinlik arayışıdır. İran bu caydırıcılıkla birlikte yakın çevresindeki düşmanlarının askeri varlıklarını onlar için daha maliyetli hale getirmeye odaklanmaktadır.⁴⁵⁷ İran böylece hem caydırıcılık elde etmekte hem de ileri savunma stratejisinin bazı unsurları açısından (örneğin vekil aktörler) makul seviyede kendisine (eylemlerinin sorumluluğunu) inkâr edebilecek bir alan bırakmaktadır. Bu sayede kendi topraklarını çatışmadan uzak tutarken ileri savunma unsurlarıyla hem konvansiyonel hem de konvansiyonel olmayan yöntemlerle melez bir stratejiyi hayata geçirmektedir.⁴⁵⁸

İranlı karar vericiler açıklamalarında tüm eylemlerinin savunma amaçlı olduğunu özellikle vurgulamaktadırlar. Ancak burada savunmanın muhtevası önem kazanmaktadır. İran'ın söz konusu caydırıcılık meselesinde konvansiyonel kapasitesini modernize ederek ilerlemesi (yaptırımlar ve tecrit edilmişlik gibi sebepler dolayısıyla) oldukça sınırlıdır. Özellikle hava gücü kapasitesi açısından İran'ın önemli oranda eski silah sistemlerine sahip olduğu bilinmektedir. Askeri teçhizatlarının önemli bir kısmı güncelliğini yitirmiştir. Ancak tüm bu maddi eksikliklere karşılık İran ordusu bölgenin önemli bir askeri gücü olmaya devam etmektedir.⁴⁵⁹ İran'ın bir yandan konvansiyonel olarak eski teknolojide kalması diğer yandan ABD ile mücadele açısından var olan devasa asimetrik güç farkı, konvansiyonel olmayan güç unsurlarındaki faaliyetlere yoğunlaşmasını beraberinde getirdi.⁴⁶⁰

⁴⁵⁶ Alex Vatanka, "Whither the IRGC of the 2020s?: Is Iran's Proxy Warfare Strategy of Forward Defense Sustainable?", **New America**, 2021, p.20.

⁴⁵⁷ Afshon Ostovar, **Vanguards of the Imam: Religion, Politics, and Iran's Revolutionary Guards**, New York: Oxford University Press, 2016, p.177.

⁴⁵⁸ Naveed Ahmad, "Iran's 'Forward Defense' Doctrine Missile and Space Programs", **Rasanah**, 11 October 2020, p.5., <https://rasanah-iiis.org/english/?p=8382> (15.11.2022)

⁴⁵⁹ Frederic Wehrey, David E. Thaler, Nora Bensahel, Kim Cragin, Jerrold D. Green, Dalia Dassa Kaye, Nadia Oweidat, and Jennifer J. Li, **Dangerous But Not Omnipotent: Exploring the Reach and Limitations of Iranian Power in the Middle East**. Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2009, p.61.

⁴⁶⁰ Afshon Ostovar, "The Grand Strategy of Militant Clients: Iran's Way of War", **Security Studies**, Vol. 28, No. 1, 2019, pp. 150–88

İran, bölgede nüfuzunu arttırırken mezhebi unsurları da kolaylaştırıcı bir dinamik olarak kullanmaktadır. Mezhep ve ideoloji bu anlamda sanılanın aksine İran için temel motivasyon değil bir araçtır. İran'ın bölgeye yönelik politikası güç dengesi ve pragmatizm merkezlidir.⁴⁶¹ Bu güç dengesi merkezli yaklaşımında İran, dost devletlerle (Suriye) ve çeşitli hareketlerle (Hizbullah ve Haşdi Şabi gibi Şii gruplar ve Filistin'de Hamas gibi oluşumlar) ilişkiler kurarak, kısa vadede ABD veya İsrail askeri tehdidini caydırmaya ve ABD ve müttefiklerinin hemen yanı başında kurumsallaşmasını engellemeye çalışmaktadır.⁴⁶² Bu noktada Şii oluşumlar ve Hamas gibi örgütler İran için kullanışlı ve kolaylaştırıcı bir unsur haline geldi.

İran, ABD gibi bir süper güçle ve bölgede bu süper gücün desteklediği müttefikleriyle “mücadele” zeminini bu açıdan vekil aktörler, nükleer faaliyetler, balistik füze teknolojileri olmak üzere üç temel ayak üzerinden yürütmeye ağırlık verdi. Bu üç alan ileri savunma stratejisinin sacayağını oluşturmaktadır.

3.3.1. Vekil Aktörler

Bölge içinde var olan mevcut rekabet ve çok kutuplu yapı içerisinde İran hem ABD ile hem de onun bölgedeki müttefikleriyle mücadele etmek durumunda kalmaktadır. Bu sebeple İran, konvansiyonel askeri güç unsurları bakımından rakipleriyle aynı anda mücadele etmesinin imkânsızlığını görmektedir. Zira ABD'nin İran'ın askeri kapasitesi karşısında tartışmasız üstünlüğü hem ABD hem de bölgedeki müttefiklerine karşı Tahran'ı alternatif güç parametrelerinde güç arayışına ve bu alanlarda etkin olma çabası içerisine girmeye itmektedir. Bu durum İran'ın konvansiyonel güç unsurlarının dışında yukarıda ifade edilen üç unsurdan ilki olan birçok ülkedeki vekil aktörler üzerinden güvenlik stratejisi tasarlamasını beraberinde getirmektedir.

İran'ın, vekil aktörler üzerinden bölgesel etkisini arttırmasının ilk ve en etkili örneklerinden biri Lübnan'da Hizbullah üzerinden yürüttüğü faaliyetlerdi. Diğer yandan Arap Ayaklanmalarının Suriye'ye sıçramasının ardından Devrim Muhafızları aracılığıyla Suriye'de Beşar Esad rejimine 2012'den bu yana açık bir şekilde destek vermeye başladı. Irak'ta da özellikle 2014 yılından bu yana Haşdi Şabi üzerinden faaliyetlerinde artış

⁴⁶¹ R. K. Ramazani, “Ideology and Pragmatism in Iran's Foreign Policy,” p.550.; Salamey and Othman “Shia Revival and Welayat Al-Faqih in the Making of Iranian Foreign Policy, Politics”, p.197;

⁴⁶² Kayhan Barzegar, “Iran's foreign policy strategy after Saddam”, p.174.

göstermiş, Yemen’de ise Husiler’e destek vererek İran lehine adımlar atmasında önemli rol oynamaktadır.⁴⁶³

Belirtildiği üzere Tahran, vekil aktörler nezdinde Suudi Arabistan’dan avantajlı bir konumdadır. Bunun bir sebebi Şii vekil aktörlerin büyük bir kısmının İran lehine savaşma noktasında istekli olmasıdır. Oysa DEAŞ, El-Kaide gibi Sünni aktörler ve halkların bir kısmı, Suudi iktidarının yanında savaşmaya karşı çıkmaktadır. Diğer yandan İran’ın Şii vekil aktörlerin yanı sıra mezhepsel açıdan farklı kamplarda olsalar da Filistin’de Hamas ve İslami Cihad ile yakın ilişkileri de dikkat çekmektedir. Bu da İran’ın vekil aktörlerle kurduğu ilişkinin esasında sadece mezhepsel temelli ve dini değil, stratejik boyutunu da ortaya koymaktadır. Nitekim İran dini lideri Ali Hamaney söz konusu durumu stratejik derinlik olarak ifade ederek şöyle açıklamaktadır:

“Ülke dışında da önemli kabiliyetlerimiz vardır. Bölgede destekçilerimiz ve stratejik derinliğimiz vardır. Bazıları bizi İslam’dan dolayı, bazıları dilden dolayı, bazıları da Şii İslam’dan dolayı destekliyor. Hepsi ülkenin stratejik derinliğini oluşturmaktadır.”⁴⁶⁴

Bu durum İran’ın bölge stratejisini, Şii–Sünni şeklinde keskin bir ayrım yerine stratejik çıkarlarına uygun şekilde hizmet edebilecek tüm aktörlere farklı ölçüde destek sağlamasıyla oluşturduğunu göstermektedir. Bu örnekler sanılanın aksine İran’ın mezhep temelli politikasının değil daha çok stratejik bir tercihi olarak yorumlanmalıdır. Zira 2021 yılında Hamas yetkilisi Musa Ebu Marzouk yaptığı açıklamada İran’ın, Hamas’a en çok yardım eden ülkelerden biri olduğunu ifade ederek, “Hamas’a dayatılan sınırları hiçe sayan tek ülke İran’dır. Eğitimde, silahlarda ve uzmanlıkta askeri olarak bize yardımcı olmaktadır” açıklamasında bulunmuştur.⁴⁶⁵ İran’ın ABD’nin bölgeye müdahalesine ve İsrail’i sürekli olarak desteklemesine karşı çıkışı özellikle tüm bölgede halk nezdinde de

⁴⁶³ Afshon Ostovar, “Grand Strategy of Militant Clients: Iran’s Way of War”, **Security Studies**, Vol. 28, No. 1, 2019, pp. 159-188.

⁴⁶⁴ “Iran’s Networks of Influence in the Middle East”, International Institute for Strategic Studies (IISS), November 2019, p.7. <https://www.iiss.org/publications/strategic-dossiers/iran-dossier> (15.11.2022)

⁴⁶⁵ “Hamas Official Musa Abu Marzouk: We Accept Any Aid Offered, Even From The Americans, But Iran Helps Hamas More Than Any Other Country, In Training, Weapons, And Expertise”, **MEMRI TV**, July 29, 2021, <https://www.memri.org/tv/musa-abu-marzouk-hamas-abroad-aid-americans-iran-training-weapons-thanks> (15.11.2022); Karim Sadjadpour, “Iran’s Hollow Victory, The High Price of Regional Dominance”, **Foreign Affairs**, , Vol. 101, Number 2, March/Apil 2022, p.35.

Tahran yönetiminin sempati kazanmasını beraberinde getirmektedir.⁴⁶⁶ Bu da İran'ın bölgeye yönelik anlatısında sahadaki üstünlüğüne ek olarak söylemsel üstünlüğü de elinde bulundurduğu anlamına gelmektedir.

İran'ın etkisinin olduğu bölgelerdeki grupların hepsi olmasa da ağırlıklı olarak Şii'dir. Bu açıdan bakıldığında ideoloji ve mezhep gibi faktörler İran dış politikasında bir rol oynasa da rejimin birincil amacı ABD, İsrail ve Suudi Arabistan etkisine karşı Ortadoğu'da mevcut gücünü konsolide etmektir.⁴⁶⁷ Nitekim nüfusu ağırlıklı olarak Şii olmasına karşılık ulusal kimliğin mezhepsel kimliğin önüne geçtiği Azerbaycan'da İran etkisinden bahsetmek zordur. Buna karşılık ise Ermenistan ile birçok konuda Azerbaycan'a rağmen ortak hareket edilmesi İran'ın stratejik tercihinin güzel bir örnektir. Diğer yandan Suriye'de İran etkisinin temel itici gücü mezhep değil (İran'daki On İki İmam Şiiliği inancıyla çok da alakası olmayan seküler Nusayri) iki ülke arasındaki jeopolitik, stratejik ve ortak çıkarlardır.⁴⁶⁸

İran'ın görünürde mezhep merkezli ancak uygulamada pragmatik yönünün ağır bastığı tarihsel olarak Dağlık Karabağ meselesinde Şii Azerbaycan'a rağmen Ermenistan'la ittifak yapması, Hamas ve İslami Cihat gibi Sünni grupları desteklemesi, El Kaide ve Taliban ile pazarlıklar yapması, Suudi ve Pakistanlı Şiilerin içinde bulunduğu kötü durumu büyük oranda görmezden gelmesi gibi örneklerle bakılarak da anlaşılabilir. Ancak tüm bu politikalarına rağmen İran, kendisini dünyadaki Şiilerin lideri olarak görmektedir ve bunu büyük ölçüde başarmaktadır.⁴⁶⁹ Buradaki önemli nokta İran desteğini almak için Şii olmanın yeterli olmadığı görüşüdür. Bu yaklaşım da İran'ın mezhep merkezli hareket etmediğini ortaya koymaktadır.⁴⁷⁰ İdeolojik ve dini saikler İran'ın ileri savunma stratejisinde en iyi ihtimalle itici bir güç rolünde olmuş ve araç görevi görmüştür. Örneğin

⁴⁶⁶ Nazir Hussain, "US-Iran Relations: Issues, Challenges and Prospects", **Policy Perspectives**, vol. 12, no. 2, 2015, p. 33.

⁴⁶⁷ Claire Parker, "Iran has invested in allies and proxies across the Middle East. Here's why they matter now", **The Washington Post**, June 18, 2019, https://www.washingtonpost.com/world/middle-east/iran-has-invested-in-allies-and-proxies-across-the-middle-east-heres-why-they-matter-now/2019/06/18/0549200e-9152-11e9-b72d-d56510fa753e_story.html (15.11.2022)

⁴⁶⁸ Cenap Çakmak, "The Arab Spring And The Shiite Crescent: Does Ongoing Change Serve Iranian Interests?", **The Review of Faith & International Affairs**, Vol. 13, No. 2, 2015, p.54.

⁴⁶⁹ "Iran's Priorities in a Turbulent Middle East", **ICG Middle East Report**, International Crisis Group (Vol. 184, Issue April) 2018, p. 3. <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/gulf-and-arabian-peninsula/iran/184-irans-priorities-turbulent-middle-east> (15.11.2022)

⁴⁷⁰ David Menashri, "Iran's Regional Policy: Between Radicalism And Pragmatism", **Journal of International Affairs**, Vol. 60, No. 2, 2007, p.156.

1980-88 İran-İrak Savaşı'nda İran'ın iş birliği yaptığı gruplardan Iraklı Kürtler Şii değil laik Sünni'ydi. Dolayısıyla İran'ın jeopolitik çıkarlarını desteklediği sürece, Tahran yönetimi Şii olmayan veya İslamcı olmayan çeşitli aktörlerle iş birliği yapabilmekteydi.⁴⁷¹

Vekil aktörler üzerinde İran'ın etkisinin ve desteğinin çalışmanın incelediği 2010'lu yıllarla birlikte kayda değer şekilde arttığı göze çarpmaktadır. 2016 yılında Lübnan'da Hizbullah, doğrudan İran'ın maddi ve askeri desteğini aldığını deklare etmişti. Hizbullah lideri Hasan Nasrallah "Hizbullah'ın bütçesinin, gelirlerinin, giderlerinin, yediği ve içtiği her şeyin, silahlarının ve roketlerinin İran İslam Cumhuriyeti'nden olduğu konusunda açıkız" açıklamasında bulunmuştu. İran'ın parası olduğu sürece Hizbullah'ın da parası olduğunu ve İsrail'i tehdit etmek için kullanılan roketleri aldıkları gibi maddi destek de aldıklarını belirtmişti.⁴⁷² Lübnan'daki Hizbullah bu anlamda İran'ın Şii paramiliter vekil aktörleri arasındaki en "başarılı" projesi ve İran güdümündeki vekil aktörler arasında en güçlüsü konumundadır. Hizbullah 1982 Lübnan iç savaşı sürecinde kurulmuş ve o süreçten bu yana İran'ın da desteğiyle Lübnan'da önemli bir siyasi güce dönüşmüştür. 2006'da İsrail-Lübnan Savaşı esnasında İran, Hizbullah'a yönelik silah tedarikinde önemli rol oynamıştır. Aynı Hizbullah, Suriye meselesinde (2011'de başlayan iç savaş) de Beşar Esad safında savaşmıştır. 2018'de yayımlanan ABD Hazine Bakanlığı'nın tahminlerine göre İran'ın Hizbullah'a verdiği destek yılda 700 milyon dolar ile 1 milyar dolar civarındadır.⁴⁷³

İran'ın Hizbullah ve Filistin'e olan desteği başta ideolojik olarak okunsa da arkasında stratejik bir mantık yer almaktadır. Bu iki grup İran'a hem Sünni Arap dünyasının kalbinde hem de İsrail'in arka bahçesinde stratejik bir derinlik vermektedir. Bu durum İran için İsrail'e karşı bir misilleme kapasitesi ve ABD ile gelecekteki herhangi bir müzakerede pazarlık gücü anlamına gelmektedir. İran giderek artan bir şekilde Sünni

⁴⁷¹ Alex Vatanka, "Soleimani Ascendant: The Origins of Iran's 'Forward Defense' Strategy", **Whither the IRGC of the 2020s?: Is Iran's Proxy Warfare Strategy of Forward Defense Sustainable?**, New America, 2021, p.12. <http://www.jstor.org/stable/resrep28480.5> (23.12.2022)

⁴⁷² Majid Rafizadeh, "In First, Hezbollah confirms all financial support comes from Iran", **Al Arabia News**, 25 June 2016, <https://english.alarabiya.net/features/2016/06/25/In-first-Hezbollah-s-Nasrallah-confirms-all-financial-support-comes-from-Iran> (15.11.2022)

⁴⁷³ Matthew Levitt, "Hezbollah's Regional Activities In Support Of Iran's Proxy Networks", **Middle East Institute**, 26 July 2021, <https://www.mei.edu/publications/hezbollahs-regional-activities-support-irans-proxy-networks> (15.11.2022)

gruplar olan Hamas ve Filistinli İslami Cihad'ı destekleyerek mezhep ayrımını aşmaya çalışmaktadır. Bu da başta Suudi Arabistan gibi güçlü Sünni ülkelerin bölgesel konumunu zayıflatmakta ve İran'la bu ülkeleri karşı karşıya getirmektedir.⁴⁷⁴

İran, Irak'ta da benzer politikayı sürdürmektedir. ABD'nin işgali sonrası Irak üzerinden İran'a dair 'müdahale' planlarından korkan Tahran yönetimi Irak'ı ABD için bir hezimet sahasına çevirmek adına tüm çabasını ortaya koymaktadır. Irak'taki İran destekli Şii milisler, Amerikan askerlerine karşı önemli bir unsur haline geldi. Bugün itibarıyla İran'ın desteklediği Irak'taki Şii milisler ülkedeki en güçlü savaş gücü ve Tahran'ın Irak'taki çıkarlarını gözetten bir unsur haline geldi. Öyle ki Haşdi Şabi 2016 Kasım'ında Irak güvenlik sisteminin resmi bir parçası oldu.⁴⁷⁵ Böylece İran etkisindeki bir grup Irak Ulusal Güvenlik Konseyi'nde söz hakkına sahip oldu.

Benzer bir süreç Suriye'de de yaşandı. Suriye'nin bölgedeki tek müttefiki olan Tahran yönetimi Esad rejiminin devrilmesinin önündeki en önemli dayanak noktası oldu. Tahran-Şam yakınlaşması 1980'li yıllarda Irak'taki Saddam Hüseyin yönetimine karşı taktiksel bir ortaklık iken şimdi ABD ve İsrail'e karşı ortak hayatta kalma güdüsüyle devam ettirilmektedir.⁴⁷⁶ İran açısından Suriye, Hizbullah'a uzanan bir köprü ve İsrail'e karşı uyguladığı vekil aktör merkezli stratejinin temel taşıyıcılarından biridir. Bu sebeple İran'ın ileri savunma stratejisinde Şam yönetimi vazgeçilmezdir. Bu sebeple İran iç kamuoyunda zaman zaman Suriye'nin desteklenmesinin İran ekonomisine verdiği zarara dair eleştirilere İranlı yöneticiler büyük oranda kulak asmamaktadırlar.⁴⁷⁷

İran'ın son dönemde vekil aktörler üzerinde etkinliğini artırdığı bir diğer ülke ise Yemen'dir. İran, 2014'te Sana'da iktidarı ele geçiren Husilere silah ve diğer birçok farklı şekillerde destek sağladı. Tahran'ın Yemen'e müdahalesini engellemek ve Yemen'deki kendi aleyhine gelişen süreci durdurmak isteyen Suudi Arabistan'ın ise Yemen'deki savaşa 100 milyar dolardan fazla harcadığı tahmin edilmektedir. Ancak halen Yemen'de

⁴⁷⁴ Mohsen M. Milani, "Tehran's Take: Understanding Iran's U.S. Policy", **Foreign Affairs**, Vol. 88, No. 4, 2009, p. 55.

⁴⁷⁵ "Shia militias in Iraq", **Strategic Comments**, Vol. 23, No.3, 2017, pp.i-ii.

⁴⁷⁶ Jubin M. Goodarzi, "Syria and Iran: Alliance Cooperation in a Changing Regional Environment", **Ortadoğu Etüdleri**, Vol.3, No.2. 2013, pp.31-54.

⁴⁷⁷ Ali Fathollah-Nejad, "Iranians respond to the regime: 'Leave Syria alone!'", **Aljazeera**, 2 May 2018, <https://www.aljazeera.com/opinions/2018/5/2/iranians-respond-to-the-regime-leave-syria-alone/> (15.11.2022); "Price protests turn political in Iran as rallies spread", **Reuters**, 29 December 2017, <https://www.reuters.com/article/us-iran-economy-protests-idUSKBN1EN0P0> (15.11.2022)

istediğini alamamış üstüne bir de insani krizin de temel sorumlusu olmuştur. Riyad yönetimi böylece ciddi bir maddi kaybın yanında prestij kaybına da uğramıştır.⁴⁷⁸ Buna karşılık İran ise çok daha düşük maliyetlerle vekil aktörler aracılığıyla doğrudan sorumluluğu üstlenmeden etkinliğini arttırmış ve bölgedeki rakibi Suudi Arabistan için hemen yakınında çok ciddi bir güvenlik krizini beslemiştir. Nitekim 2014 yılında İran'da sertlik yanlısı bir milletvekili olan Alireza Zakani, Bağdat, Beyrut ve Şam'a atıfta bulunarak "Bugün üç Arap başkenti İran'ın eline geçti ve İran Devrimi'ne aittir yakında da Yemen'in başkenti Sana'nın bu üçlüye katılacağını"⁴⁷⁹ belirtmesi İran stratejik derinliğini bir bakıma özetlemektedir.

İran'ın vekiller üzerinde bu kadar etkin olmasının nedeni kendi güvenliğini sağlamanın yanında başta Suudi Arabistan olmak üzere diğer rakip ülkeleri görece zayıflatmayı amaçlamasıdır.⁴⁸⁰ İran vekil aktörler üzerinden o kadar etkindir ki Irak'ta veya Lübnan'da vekil aktörlerin onayı olmadan ulusal güvenliği etkileyen önemli kararların alınması zordur. Buna karşılık yine de aynı vekil aktörlerin işsizlik, yolsuzluk veya çöp toplama gibi yönetimi ilgilendiren konularda da çoğu zaman sorumluluğu daha azdır. Bu açıdan bakıldığında İran milislerinin bulundukları ülkede gücü varken hükümetin ise güçten ziyade sorumlulukları vardır.⁴⁸¹ Bu durum İran'ın ileri savunma stratejisi için oldukça kullanışlıdır. Söz konusu ülkelerdeki vekil aktörlerin sorumluluk almaması İran'ın da hiçbir konuda doğrudan sorumlu tutulamaması durumunu ortaya çıkarmaktadır. Örneğin, Yemen savaşında savaşın taraflarından birisi Suudi Arabistan, diğeri Husiler gibi gözükse de Husiler'in İran desteği aldığı bilinmektedir. Sorumluluk anlamında İran'ın bu avantajlı konumu ve bölgedeki rakiplerine nazaran söz konusu bu "bağımsızlığı" ileri savunma stratejisinin devamlılığı açısından elzemdir.

Vekil aktörler İran'ın ileri savunma stratejisi çerçevesindeki bölgesel politikaları bakımından üç temel amaca hizmet etmektedir. İlk olarak İran, vekil aktörler üzerinden

⁴⁷⁸ Yoel Guzansky and Ari Heistein, "Saudi Arabia's War in Yemen Has Been a Disaster", **The National Interest**, March 25, 2018, <https://nationalinterest.org/feature/saudi-arabias-war-yemen-has-been-disaster-25064> (15.11.2022)

⁴⁷⁹ "Sanaa is the fourth Arab capital to join the Iranian revolution", **Middle East Monitor**, September 24, 2014, <https://www.middleeastmonitor.com/20140927-sanaa-is-the-fourth-arab-capital-to-join-the-iranian-revolution/> (15.11.2022)

⁴⁸⁰ "Iran, U.S. and balance of power in Middle East", **Tehran Times**, 17 Ocak 2011, <https://www.tehrantimes.com/news/234264/Iran-U-S-and-balance-of-power-in-Middle-East> (15.11.2022)

⁴⁸¹ Karim Sadjadpour, "Iran's Hollow Victory, The High Price of Regional Dominance", p.36.

stratejik derinliğini etkili bir şekilde Suriye, Lübnan, Irak ve Yemen gibi ülkelere doğru genişletmektedir. Bu da İran'ın kendi toprakları üzerindeki riskleri minimize etmesine katkı sağlamaktadır. İkincisi, vekil aktörler asimetrik güç farkı olan aktörlere (ABD gibi) ciddi zararlar verebilme kabiliyetine sahip olduğundan İran için caydırıcı rol üstlenmektedir. Bu sayede potansiyel bir askeri çatışmayı daha maliyetli hale getirerek ABD'nin fayda maliyet hesaplamalarında itidal yönünde hareket etmesine katkı sağlamaktadır. Son olarak ise İran'ın göz ardı edilemeyecek önemli bir oyuncu olarak bölgesel çatışmalara müdahil olmasına izin vererek bölgesel nüfuzunu genişletmesine katkı sağlamaktadır. Tahran için bu bölgelerde konvansiyonel açıdan etki gösterebilmek imkânsız iken vekil aktörler bu durumu oldukça kolaylaştırmaktadır. Bu açılardan İran'ın asimetrik stratejileri diğer seçeneklerden daha ucuz, etkin ve kullanışlıdır. Bu da Tahran yönetimi için onlarca yıldır maruz kaldığı ekonomik yaptırımlar göz önüne alındığında çok önemli bir faktördür. İran'ın göreceli olarak zayıflığı göz önüne alındığında devlet dışı aktörlere dayalı bir strateji bu açıdan zorunluluk haline gelmiştir.⁴⁸² Diğer yandan bu tercih yukarıda da ifade edildiği üzere İranlı liderlere stratejik bir avantaj sağlamaktadır. Böylece İran, sınırlarının çok ötesine genişletilmiş bir savunma ağı oluşturabilmekte ve düşmanlarını İran'a bir saldırı başlatmadan önce iki kez düşündürmektedir.

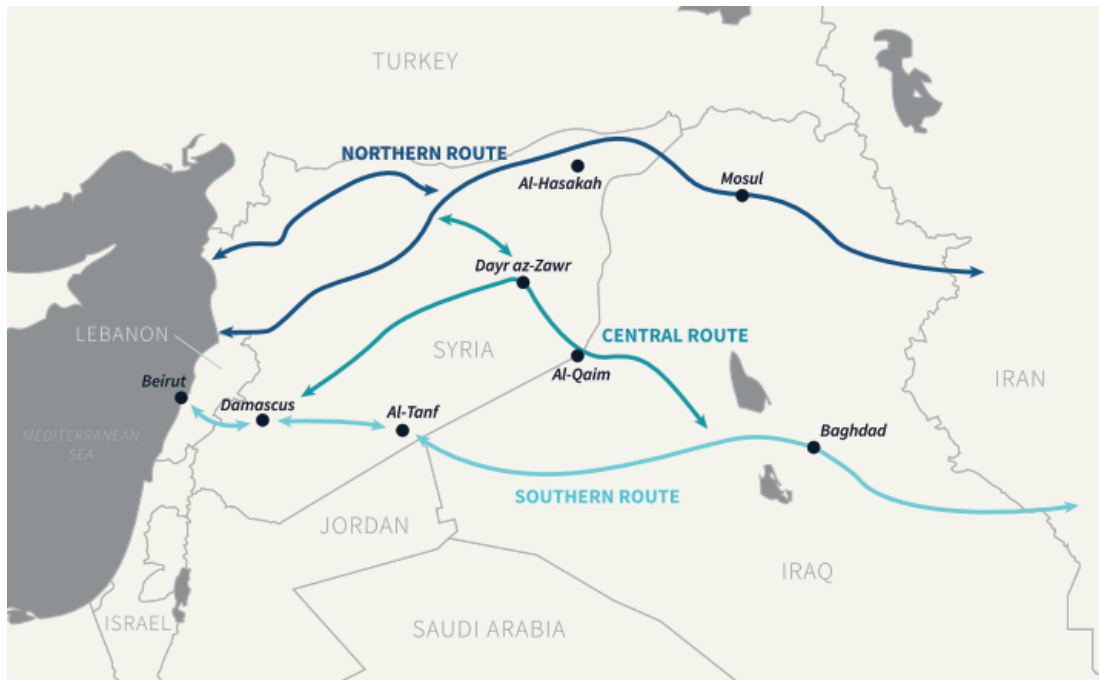
Netice itibariyle ABD'nin değişen grand stratejisiyle paralel bir şekilde 2010'dan bu yana İran'ın vekil aktörleri hem nicelik hem de nitelik bakımından genişledi. İran'ın vekil ağındaki savaşçıların sayısı 2011'de kabaca 110.000 ila 130.000 olarak tahmin edilirken 2018'de bu sayının 140.000 ila 180.000 arasında olduğu tahmin edilmektedir. İran'ın söz konusu bu vekil aktörleri uzun menzilli roketler, silahlı insansız hava araçları, patlayıcı yüklü sürat tekneleri ve İran yapımı orta menzilli balistik füzeler dahil olmak üzere giderek daha gelişmiş silahlarla desteklediği bilinmektedir. İran tüm bu dış operasyonlarını Devrim Muhafızları Ordusu'nun bir kolu ve dış operasyonlardan sorumlu birimi olan Kudüs Gücü aracılığıyla yapmaktadır.⁴⁸³ Kudüs gücü içerisinde Irak için Ramazan Kolordusu, Suriye, Lübnan, Ürdün ve İsrail için Levant Kolordusu, Arap

⁴⁸² Mahsa Rouhi, "How to Make a Lasting Deal with Iran", **Foreign Policy**, September 7, 2019, <https://foreignpolicy.com/2019/09/07/how-to-make-a-lasting-deal-with-iran-proxies-missiles-nuclear-conventional-weapons-trump-rouhani/> (15.11.2022)

⁴⁸³ Nader Uskowi, **Temperature Rising: Iran's Revolutionary Guards and Wars in the Middle East**, Lanham, MD: Rowman and Littlefield, 2019

Yarımadası için Resullulah Kolordusu, Afganistan için Ensar Kolordusu gibi yapılar sayesinde İran ilgili bölgelerde organizasyonlarını gerçekleştirmektedir.⁴⁸⁴ Resim 1’den de görüleceği üzere İran’ın Ortadoğu’da Irak, Suriye, Lübnan’a kadar uzanan üç ayrı rotası bulunmaktadır ve bu rota üzerindeki ülkelerdeki kazanımlarından kolay vazgeçmesi beklenmemektedir. Bu rotalar hem ilgili ülkeleri desteklemek için hem de yeri geldiğinde istikrarsızlık yaratabilmek için kullanılabilecektir. İleri savunma stratejisi açısından bu durum sınırların ötesinde hareket kabiliyeti sağlaması açısından oldukça değerlidir.

Resim 2: İran’ın Bölgeye Erişimini Sağlayan Rotalar

Kaynak: Seth G. Jones, “War by Proxy: Iran’s growing Footprint in the Middle East”, **CSIS BRIEFS**, March 2019, pp.1-16, p. 5. <https://www.csis.org/analysis/war-proxy-irans-growing-footprint-middle-east>

İran, vekil aktörler içerisinde zamanla bulundukları ülkelerde siyasi meşruiyet ve ulusal parlamentolarda sandalye kazanan ve o ülkedeki karar verici rolüne sahip olan siyasi hareketlere dönüşme potansiyeli taşıyan büyük oranda Şii grupları desteklemektedir. İran böylece müttefiklerini ve desteklediği vekil aktörleri devlet gücünü ele geçirene kadar elinden geldiğince beslemeye çalışmaktadır.⁴⁸⁵ Lübnan ve Irak bu stratejisine uygun

⁴⁸⁴ Seth G. Jones, “War by Proxy: Iran’s growing Footprint in the Middle East”, **CSIS BRIEFS**, March 2019, p.2, 4. <https://www.csis.org/analysis/war-proxy-irans-growing-footprint-middle-east> (15.11.2022)

⁴⁸⁵ “Iran’s Playbook: Deconstructing Tehran’s Regional Strategy”, **The Soufan Center**, May 2019, p.12. <https://thesoufancenter.org/research/irans-playbook-deconstructing-tehrans-regional-strategy/> (15.11.2022)

örneklerdir. Irak'ta Haşdi Şabi, Lübnan'da ise Hizbullah üzerinden hem askeri hem de siyasi kazanımlar elde etmiştir.

İran'ın vekil aktörler üzerinden etkinlik kurduğu ülkeler Direniş eksenini (axis of resistance)⁴⁸⁶ olarak da isimlendirilmekte ve bu eksen esasında bölgesel çapta ileri savunma stratejisini dayandırıldığı Irak, Suriye, Lübnan gibi ülkeleri içermektedir. 2011 Arap Ayaklanmaları sonrası oluşan bölgesel güç boşluğu ve yönetsel krizler mevcut güç dengesini kendi lehine çevirme yönünde Tahran'a oldukça uygun bir ortam sundu. İran'ın bu çabaları karşısında ne ABD ne de bölgesel rakipleri olan ülkeler Tahran'ın bölgedeki bu ayak izine karşı herhangi ciddi bir irade göster(e)memişlerdir.⁴⁸⁷ İran'ın bu açıdan değişen durumlara ayak uydurma noktasındaki esnek dış politika kabiliyeti, İranlı karar vericilerin ve kurumlarının, kendi çıkarlarına hizmet edeceği her türlü koşula uyum sağlamasını kolaylaştırmaktadır.⁴⁸⁸

Şüphesiz Arap Ayaklanmaları İran'ın ileri savunma stratejisinin ilk ayağını oluşturan vekil aktörler açısından oldukça kolaylaştırıcı bir rol üstlendi. Ayaklanmalar sonrasında erozyona uğrayan Arap devlet sistemi, kötü yönetim ve otoriter devletlerin meşruiyetini kaybetmesinin sonuçlarıyla boğuşan Arap seçkinleri, İran ve ortaklarının sıfırdan yeni bir bölgesel siyasi ve güvenlik mimarisi inşa etmelerine fırsat çıkardı. Bu anlamda İran'ın ileri savunma stratejisinde Irak çok önemli bir coğrafya olarak ön plan çıktı. 2010 sonrası ABD'nin Irak'ta sorumluluk almayacağını ilan etmesi, Şii silahlı hareketleri direniş eksenini her zamankinden daha güçlü ve etkili ulus ötesi, çok ırklı ve mezhepler arası bir siyasi ve güvenlik ağı haline getirdi.⁴⁸⁹

2010 sonrası ABD'nin yeniden mevzilenme stratejisi ve devamında yaşanan Arap Ayaklanmalarının başladığı süreçten bu yana İran'ın saldırgan askeri doktrine doğru kaydığını gösteren de birçok emare bulunmaktadır. Bölgede yaşanan sistemik değişimler neticesinde İran, ileri savunma stratejisini hayata geçirerek kendisine bir "fırsat

⁴⁸⁶ M. Kenneth Pollack. "The Evolution of the Revolution: The Changing Nature of Iran's Axis Of Resistance", **American Enterprise Institute**, 2020. <http://www.jstor.org/stable/resrep24614> (15.11.2022)

⁴⁸⁷ Karim Sadjadpour, "Iran's Hollow Victory, The High Price of Regional Dominance", p.30.

⁴⁸⁸ Cenap Çakmak, "The Arab Spring And The Shiite Crescent: Does Ongoing Change Serve Iranian Interests?", p.55.

⁴⁸⁹ Payam Mohseni and Hussein Kalout, "Iran's Axis of Resistance Rises How It's Forging a New Middle East", **Foreign Affairs**, 24 Jan, 2017, <https://www.foreignaffairs.com/iran/irans-axis-resistance-rises> (15.11.2022)

penceresi” açtı.⁴⁹⁰ Arap Ayaklanmaları bu açıdan hem Amerikan grand stratejisinin bölgesel etkilerinin hissedilmesinde hem de İran’ın ileri savunma stratejisini tüm ayaklarıyla hayata geçirme konusunda hızlandırıcı bir etki doğurdu. Ayaklanmaları takip edecek şekilde 2014’te DEAŞ’a karşı Irak ve Suriye’de başlayan savaş ise İran’ın bölgesel tehdit algılarını derinleştirerek müdahalesini ve ortaklarına olan desteğinin daha da artmasını beraberinde getirdi. Tahran’da ileri savunma stratejisini savunanlar bölgede DEAŞ gibi örgütlerle ülke sınırları dışında mücadele edilmediği takdirde ülke içerisinde güvenlik krizi oluşturacağından endişelenmekteydiler. Nitekim 2017 Haziran’ında İran Meclisi ve Humeyni’nin türbesine saldırılar yapılmış ve bu saldırıları DEAŞ üstlenmişti.⁴⁹¹ DEAŞ bu açıdan hem İran’ın sınırları dışında müdahalelerini artırdı hem de bu müdahalelere dünya kamuoyunda ‘meşruiyet’ sağladı.

2010 sonrası Amerikan grand stratejisinin oluşturduğu yeni bölgesel konjonktürde ulusal güvenlik çıkarları için Tahran yönetimi, Suriye ve Irak’taki çıkarlarını korumayı bir zorunluluk olarak gördü. İran bu bölgelerde karşı kutbu dengeleme yönünde stratejiler izledi. İran bu stratejisini hatta Suriye ve Irak’ın yanı sıra Suudi Arabistan’ın arka bahçesi konumundaki Yemen’e kadar uzattı. Nitekim İran’daki karar vericiler başta ABD olmak üzere bazı ülkelere İran’a dair “takıntıya” sahip olduklarını ve bu durumun bölgede Lübnan’dan Suriye’ye oradan Irak’a kadar birçok yerde geri tepeceği uyarısında (tehdidinde) bulundular.⁴⁹² Bu İran’ın ileri savunma stratejisine uygun olarak sıkıştığı anlarda bölgedeki fay hatlarını vekiller üzerinden harekete geçirebileceğinin bir sinyaliydi.

Bu noktada İran’ın yeni bölgesel konjonktürdeki dengeleyici pozisyonu zamanla ‘yayılmacı’ ve bölgesel hegemon olma yönünde bir forma büründü.⁴⁹³ Ancak İran’ın

⁴⁹⁰ Amr Yossef, “Upgrading Iran’s Military Doctrine: An Offensive “Forward Defense””, İran’ın bölgede baskın olan bu stratejisinin kendisini tüketen bir yönü olduğu ve söz konusu etkinliğin uzun vadede bölgede riskler barındırdığını savunan görüşler de bulunmaktadır. Bkz. Karim Sadjadpour, “Iran’s Hollow Victory, The High Price of Regional Dominance”, pp. 30-39.

⁴⁹¹ “İran Meclisi ve Humeyni Türbesi’nde saldırı: 12 ölü, 43 yaralı”, **AA**, 7 Haziran 2017. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/iran-meclisi-ve-humeyni-turbesinde-saldiri-12-olu-43-yarali/836049> (15.11.2022)

⁴⁹² “Zarif: U.S. 'obsession' with Iran is backfiring everywhere”, **Tehran Times**, September 29, 2018, <https://www.tehrantimes.com/news/428011/Zarif-U-S-obsession-with-Iran-is-backfiring-everywhere> (15.11.2022)

⁴⁹³ Itamar Rabinovich, “Order from Chaos How Iran’s Regional Ambitions Have Developed since 1979”, **Brookings Institution**, 24 January 2019, <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2019/01/24/how-irans-regional-ambitions-have-developed-since-1979/> (15.11.2022)

Suriye ve Irak’a müdahalesindeki ilk motivasyonu yayılmacı olmaktan ziyade ağırlıklı olarak (önleyici) savunma ve caydırıcı yönleri olduğuna dair görüşler de bulunmaktadır. Buna göre Tahran’ın özellikle Irak ve Suriye’de olmak üzere bölgesel nüfuzu kullanma konusundaki faaliyetleri esas olarak İran’ın ulusal güvenliğini garanti altına almaya yönelik olduğu yönündedir.⁴⁹⁴ İran bu açıdan ulusal güvenliğin teminine ve sağlamlaştırılmasına odaklanmaktaydı. 1979 Devrimi’nden bu yana uygulanan yaptırımlar ve İran-Irak Savaşı’nın bir sonucu olarak konvansiyonel askeri yeteneklerinin ciddi şekilde kısıtlandığını kabul eden İran, askeri caydırıcılığını sağlamak için devlet dışı aktörlerle ortaklıklar da dahil olmak üzere alışılmadık yaklaşımlara başvurdu. Başka bir ifadeyle tehditlerle veya çeşitli dış politika zorlamalarıyla doğrudan yüzleşemeyen Tahran yönetimi, maliyet-fayda hesaplamalarını kendisine saldırmak için elverişsiz hale getirmek adına ana düşmanlarının zayıf noktalarına odaklandı.⁴⁹⁵ Ancak var olan strateji ciddi yayılmacı dış politika pratikleri olan bir savunmaydı.

3.3.2. Nükleer Çalışmalar

İleri savunma stratejisinin vekil aktörler dışında diğer bir ayağı ise nükleer çalışmalardır. İleri savunma açısından İran nükleer programı bölgesel ve küresel ölçekte daha geniş dinamiklerle bağlantılıdır. Dolayısıyla İran’daki karar vericiler nükleer program ile bölgesel çaptaki anlaşmazlıklar ve İran’ın güvenlik kaygılarını tek bir düzlemde bir araya getirmeye çabaladılar.⁴⁹⁶ Bu durumun İran açısından iki sonucu oldu; İlk olarak bölgesel ölçekte rekabet ve pazarlık gücünü arttırdı. Bu da Tahran yönetimine görünürlük, dikkate değer bir aktör olma imkânı ve rolü verdi. İkincisi ise muhtemel bir savaş senaryosunda, gerilimin tırmandığı bir noktada İran, nükleer güç statüsüne ne kadar yakın olursa ABD ve bölgedeki müttefikler karşısında ciddi bir caydırıcılık⁴⁹⁷ elde edecekti. Bu da İran’a stratejisinde bir hareket alanı açacaktı.

İran bu sebeple nükleer faaliyetleri bölgede ABD ve diğer müttefikler karşısında üstünlük kurmaya çalıştığı bir alan olarak gördü. İran, 2003 Irak savaşı sonrasında hem bölgesel

⁴⁹⁴ Ali Akbar, “Iran’s Regional Influence in Light of Its Security Concerns”, **Middle East Policy**, Vol. 28, No.3–4, 2021, pp. 186–202.

⁴⁹⁵ Hadi Ajili and Mahsa Rouhi, “Iran’s Military Strategy”, p.139.

⁴⁹⁶ Kayhan Barzegar, “Iran’s Foreign Policy Strategy after Saddam”, **The Washington Quarterly**, Vol. 33, No. 1, 2010, p. 183.

⁴⁹⁷ Keith B. Payne, “Nuclear deterrence in a New Age”, **Comparative Strategy**, Vol. 37, No.1, 2018, pp. 1-8

statüsünü sağlamlaştırmak hem de Washington'un kendisini engelleme yeteneğini en aza indirmek için agresif bir şekilde nükleer enerji peşinde koştu.⁴⁹⁸ İran'ın bölgede 2000'li yıllarla birlikte nükleer çalışmalarını hızlandırdığı ve bu sebeple tek ve çok taraflı yaptırımlarla karşı karşıya kaldığı bir konjonktür ortaya çıktı. İran için nükleer silahlar kesin ve caydırıcı bir bölgesel güç olmanın olmazsa olmaz bir parçası haline geldi.⁴⁹⁹ Çalışmanın temel aldığı yapısalci realist yaklaşım da nükleer silahların caydırıcılığına büyük önem atfetmektedir.

2002 yılında İran'ın UAEA'ya bildirmediği iki gizli nükleer tesisinin faaliyetlerinin ortaya çıkması sonrasında İran nükleer meselesi dünya kamuoyunda ciddi anlamda tartışılmaya başlandı. 11 Eylül ve 2003 Irak Savaşı'nın ardından İran, nükleer faaliyetlerinin barışçıl olduğunu özellikle vurgulasa da yürütmüş olduğu gizli faaliyetleri nedeniyle şüpheleri üzerine çekmişti.⁵⁰⁰ Nitekim UAEA raporlarına⁵⁰¹ göre de İran'ın, 1995-2002 yılları arasında uranyumun geliştirilmesine dair deneyler yaptığını ve bunun UAEA'ya bildirilmediğini aynı zamanda nükleer silah geliştirme ihtimali olan iki tesis üzerinde çalıştığı belirtilmişti. İran bu açıdan ABD ve İsrail ile askeri bir çatışmadan kaçınırken, gelişmiş bir nükleer eşik (nuclear breakout) devleti haline gelmesini sağlayan ihtiyatlı bir riskten korunma stratejisi izledi.⁵⁰²

İran, özellikle nükleer kapasitesini arttırmasından kaynaklı olarak 2006-2015 arası yoğun bir şekilde BM, AB ve ABD'nin tek taraflı yaptırımlarına maruz kaldı. İran'ı ekonomik anlamda ciddi olarak zorlayan bu yaptırım sürecinin 2015 yılında nükleer anlaşma (Kapsamlı Ortak Eylem Planı (KOEP)) ile sonuçlanması ABD açısından İran'ı nükleer silah kapasitesinden kontrollü bir şekilde uzaklaştırırsa da konvansiyonel anlamda bölgedeki etkinliğinin artmasıyla sonuçlandı.⁵⁰³ Zira uzun süredir yaptırımlarla boğuşan

⁴⁹⁸ Vali Nasr, "When the Shiites Rise", p. 68.

⁴⁹⁹ John J. Mearsheimer, "Back to the Future: Instability in Europe After the Cold War", p.20; John J. Mearsheimer, "Iran Is Rushing to Build a Nuclear Weapon — and Trump Can't Stop It", **The New York Times**, 1 Temmuz 2019. <https://www.nytimes.com/2019/07/01/opinion/iran-is-rushing-to-build-a-nuclear-weapon-and-trump-cant-stop-it.html> (15.11.2022)

⁵⁰⁰ Joyner, Daniel H. "Iran's Nuclear Program and International Law", **Penn State Journal of Law and International Affairs**, vol. 2, no. 2, 2013, p.283.

⁵⁰¹ "Implementation of the NPT Safeguards Agreement in the Islamic Republic of Iran", IEAE, GOV/2004/60, 1 September 2004, <https://www.iaea.org/sites/default/files/gov2004-60.pdf> (15.11.2022)

⁵⁰² İran'ın nükleer silah geliştirme kapasitesi ve 2000 öncesi dönemdeki faaliyetlerinin de incelendiği bir çalışma için bkz. David Albright ve Sarah Burkhard, **Iran's Perilous Pursuit of Nuclear Weapons** Washington: Institute for Science and International Security Press, 2021

⁵⁰³ Kevjn Lim, "Iran's Grand Strategic Logic", **Survival**, Vol. 62, No. 5, 2020, p.16; Mustafa Şeyhmus Küpeli, "Dış Politika Aracı Olarak Yaptırımlar: İran'a Uygulanan Yaptırımların Etkileri..."

İran yönetimi gevşeme sebebiyle ekonomik olarak rahatlamış bu da bölge siyasetinde birçok alanda ekonomik gücünü kullanması anlamında elini rahatlatmıştı. Bu durum İran'ın daha rahat bir şekilde konvansiyonel silah kapasitesini beslemesine, bölgedeki vekil aktörleri de ekonomik olarak desteklemesine imkân sağladı.

ABD'nin önceki 10 yılda uyguladığı müdahaleci bölge politikası İran gibi ülkeleri asimetrik güç alanlarında güçlenmesi yönünde sınırlandırmaktan ziyade daha çok teşvik etti. Nükleer teknolojideki ilerlemeler ve silah kapasitesindeki gelişmeler aynı zamanda süper gücün söz konusu grand stratejisinin de bir sonucuydu. Müdahaleci politikalar bu sebeple İran gibi ülkeleri bu tür alanlarda teşvik etti. ABD'nin bölgedeki hedef listesinde olduğu açıkça ilan edilen İran, Suriye ve Irak gibi ülkeler güç kıyaslamasında kıyaslanamaz asimetrik fark olan Amerikan konvansiyonel gücüyle tek başlarına mücadele edemeyeceklerini bildiklerinden asimetrik güç unsurları bakımından ilerleme kaydetme gayreti içerisinde oldular. Nükleer ve kimyasal silahlara sahip olmak, gayri nizami harp unsurları, gerilla savaşları, vekil veya devlet dışı silahlı aktörler, insansız hava araçları, balistik füze teknolojisi noktasında güçlenmeye çalıştılar. Bilhassa nükleer silahlar ABD ile mücadelede bir saldırıya uğramalarını engelleyecek anahtar caydırıcı parametre olarak görüldü.⁵⁰⁴ İran bu açıdan ileri savunma stratejisine uygun olarak tehditleri sınırlarının ötesinde bertaraf etme, geleneksel olmayan yöntemlerde ilerleme noktasında ciddi çaba sarf etti.

3.3.3. Balistik Füzele

İran, nükleer alandaki çalışmalarının yanı sıra balistik füze teknolojisine de ciddi ağırlık verdi.⁵⁰⁵ İleri savunma stratejisinin üçüncü ayağı olan balistik füze kabiliyetine bu noktada değinmekte yarar vardır. Zira balistik füzelerin tek başlarına etki kapasitesine dair çekincelerin yanı sıra muhtemel bir nükleer silah kapasitesine ulaşma ihtimalinde bu silahların nükleer başlık taşıyan balistik füzelerle taşınabilme ihtimali artacaktır.

⁵⁰⁴ Michael Eisenstadt, "Operating in the Gray Zone: Countering Iran's Asymmetric Way of War", **The Washington Institute for Near East Policy**, 7 January 2020, p.5-10, <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/operating-gray-zone-countering-irans-asymmetric-way-war> (15.11.2022); Christopher Layne, "America's Middle East Grand Strategy after Iraq: The Moment for Offshore Balancing Has Arrived" **Review of International Studies**, vol. 35, no. 1, 2009, p.9-10.

⁵⁰⁵ Daniel R. Coats, "Statement for the Record: Worldwide Threat Assessment of the US Intelligence Community" in United States: Office of the Director of National Intelligence; United States, Congress, Senate, Select Committee on Intelligence (Washington D.C.: U.S. Office of the Director of National Intelligence, 2019, p. 30.

İran'ın karşılaştığı tehditler ve var olan potansiyeli arasındaki uyumsuzluk göz önüne alındığında, asimetrik bir savaş stratejisi izlemek fayda maliyet açısından Tahran yönetimi için rasyoneldi. 1980-1988 İran-Irak Savaşı, İran'ın askeri stratejisi üzerinde büyük bir etkiye sahip oldu.⁵⁰⁶ 1979 Devrimi'nin ardından İran, Batı'dan istediği desteği alamayacağını anlaması üzerine Çin, Kuzey Kore ve Rusya gibi ülkelerde silah sistemleri arayışına gitti. Irak'tan düzenlenen füze saldırıları neticesinde füze teknolojisinin önemini anlayan Tahran yönetimi bu alanda çalışmalara başladı. Bu da İran'ı balistik füze teknolojisiyle tanıştırdı. İran dünyada tek başına füze teknolojisi geliştirebilen 10 ülkeden birisi haline geldi. İran'ın füze teknolojisine karşılık hava gücü açısından iyi durumda olmadığını da hatırlatmak gerekir.⁵⁰⁷ İran'ın füze programına ağırlık vermesi esasında konvansiyonel anlamda askeri modernleşmesinin önünde yaptırımlar nedeniyle ciddi engellerin bulunmasıyla alakalıydı. İran bu nedenle asimetrik şekilde güçleneceği alanlara yöneldi. Suudi Arabistan ve diğer KİK üyeleri en modern ve gelişmiş konvansiyonel silah sistemlerini ithal edebilirken İran için bu seçenekler oldukça sınırlı kalmıştır.⁵⁰⁸

İran bu kapsamda balistik füze programına ciddi yatırımlar yaptı. Özellikle İsrail'in gelişmiş füze programı, Suudi Arabistan'ın ise devasa askeri harcamaları (Bkz. Tablo 20) ve başta hava gücü olmak üzere gelişmiş silah teknolojilerine sahip olması İran'ın balistik füze programına ağırlık vermesine neden oldu. İran-Irak Savaşı'nda kitle imha silahlarının Irak'a Batı tarafından verildiğini ısrarla vurgulayan Tahran, kendi füze programlarına karışmaya kimsenin hakkının olmadığını belirtti.⁵⁰⁹ İran'ın geliştirmiş olduğu füzeler zamanla daha fazla menzile ve geliştirilmiş isabetliliğe sahip hale geldi.

Tablo 26: İran'ın Balistik ve Cruise Füze Kapasitesi

Menzil (km)	
Şahap 1	300

⁵⁰⁶ Hadi Ajili and Mahsa Rouhi, "Iran's Military Strategy", p. 140.

⁵⁰⁷ Ali Kemal Erdem, "Ambargolar İran'ı önce silah üreticisi, şimdi de satıcısı haline getirdi", **Independent Türkçe**, 19 Ekim 2022, <https://www.indyturk.com/node/565636> (15.11.2022)

⁵⁰⁸ Anthony H. Cordesman, "The Iranian Missile Challenge", **CSIS**, 4 June 2019, p.3, <https://www.csis.org/analysis/iranian-missile-threat> (15.11.2022)

⁵⁰⁹ "US, Europe, gave Saddam WMD, have no right meddle in our missile program", **Khamanei Official Web Site**, Oct 18, 2017, <https://english.khamenei.ir/news/5222/US-Europe-gave-Saddam-WMD-have-no-right-meddle-in-our-missile> ; "Ballistic Missiles and Middle East Security: An Alternative Approach", **The Iran Project**, Global Security Policy Report, January 2022, s. 67. <https://www.europeanleadershipnetwork.org/wp-content/uploads/2022/01/27012022-IP-ELN-BM-Report-Final.pdf> (23.12.2022)

Fetih-110	300
Şahap 2	500
Zülfikar	700
Kıyam-1	800
Şahap-3/Emad-1/Kadir	2000
Siccil	2000
Sumar (Cruise/Seyir Füzesi)	2500
Zülcinne (Uydu Fırlatma Aracı)	5000

Kaynak: Seth G. Jones ve Seamus P. Daniels, **U.S. Defense Posture in the Middle East**, A Report of the CSIS Transnational Threats Project, Washington: Rowman & Littlefield, 2022, p.24, <https://www.csis.org/analysis/us-defense-posture-middle-east>

İran, uzun menzilli füze yeteneklerini istikrarlı bir şekilde arttırdı. Bölge ülkeleri ise bu füzelerin tek başlarına oluşturduğu tehdidin yanı sıra bir gün potansiyel bir nükleer savaş başlığı fırlatmak için kullanılabileceğinden endişe duymaya başladılar.⁵¹⁰ Bu endişeye sahip ülkelerin başında ise Suudi Arabistan, İsrail ve ABD gelmektedir.⁵¹¹ Nitekim özellikle Yemen Savaşı sırasında aşağıdaki bölümde değinileceği üzere İran'ın füze kabiliyetleri Riyad yönetimi için ciddi bir sorun oldu. Lübnan üzerinden Hamas ve Hizbullah'a verilen füzeler de benzer tehdidi İsrail için oluşturdu. Balistik füze kapasitesi o kadar önemlidir ki Tahran yönetimi, ABD'nin İran'ın balistik füze kapasitesine darbe vurma amacıyla uyguladığı yaptırımların ardından 2017'de bu alanda füze programına ayrılan bütçeyi iki katına çıkarma kararı aldı.⁵¹² Zira söz konusu füze kapasitesi İran'ın bölgedeki konumunu koruma, fırsatları değerlendirme ve caydırıcılığını artırma noktasında önemli bir eşikti. Tablo 26'dan da görüldüğü üzere İran 2500 km menzile kadar değişen füze kapasitesine sahiptir. Bu da İran'ın çevresinde tüm Ortadoğu'yu, Avrupa'nın bir kısmını, Kuzey ve Doğu Afrika'nın bir kısmını, Batı Asya ve Rusya dahil olmak üzere geniş bir çapta alanı vurabilmesi anlamına gelmektedir.

⁵¹⁰ Michael Elleman and Mark Fitzpatrick, “Are Iran’s Ballistic Missiles Designed to Be Nuclear Capable?”, **Lobelog**, 28 February 2018, <https://lobelog.com/are-irans-ballistic-missiles-designed-to-be-nuclear-capable/> (23.12.2022)

⁵¹¹ Cora Engelbrecht, “Why Iran’s Missile Program Alarms Its Rivals”, **The New York Times**, Feb 1, 2023, <https://www.nytimes.com/2023/02/01/world/middleeast/iran-missile-program-israel.html> (23.12.2022);

⁵¹² Aresu Egbali and Asa Fitch, “Iran Parliament Increases Funding for Military, Ballistic Missile Program”, **The Wall Street Journal**, August 13, 2017. <https://www.wsj.com/articles/iran-parliament-increases-funding-for-military-ballistic-missile-program-1502626091> (23.12.2022)

İran söz konusu füze kapasitesinin muhtemel bir saldırıda kullanılabilirliğini arttırmak için mobil rampalar ve tünellere saklanmış fırlatma sistemlerini tüm ülke geneline dağıtmıştır. Bu tedbirler İran'ı tehdit olarak gören ve önleyici müdahale taraftarlarının önceden harekete geçmesini caydırıcı bir rol üstlenmektedir.⁵¹³ Nitekim Trump yönetimi, 2018 Mayıs'ında İran Nükleer Anlaşması'ndan tek taraflı çekilirken, İran'ın devam eden balistik füze programı üzerindeki kısıtlamaların olmamasını, anlaşmanın “felaket ölçüde kusurlu” olduğunun kanıtı olarak gösterdi. Obama yönetimini de füze kabiliyeti ile nükleer meseleyi birbirinden ayırdığı için yanlış yapmakla suçladı.⁵¹⁴ Dolayısıyla balistik füze kabiliyeti İran'ın ileri savunma stratejisi, nükleer faaliyetleri ve caydırıcılığıyla doğrudan bağlantılıdır.

Netice itibariyle İran, 1979'dan bu yana ABD tarafından kademe kademe bölgede yalnızlaştırıldığı bir konjonktür içerisine çekildi. Bu durum özellikle devrim ihracı⁵¹⁵ politikası ile İran'ın bölgede kendisine yakın gruplarla bağlantılarını arttırdığı politikaya sahne oldu. Hangisinin hangisine yol açtığı konusu tartışmalı olsa da İran'ın devrimden bu yana bölgedeki dinamiklere oynamaya ve mezhepsel, ideolojik vb. birçok faktörü kullanarak etkinliğini arttırmaya çalıştığı bilinmektedir. İran'ın ileri savunma stratejisini benimsemesi ve buna ağırlık vermesi özellikle 2001 Afganistan ve 2003 Irak müdahaleleri sonrası döneme denk geliyor olsa da sahada etkin kullanımı 2010 sonrası dönemde görülmektedir. Bu, ikinci bölümde ortaya konan Amerikan grand stratejisinin etkisiyle Ortadoğu'da değişen güç yapısının beraberinde getirdiği bölgesel güç boşluğunun bir sonucudur. ABD'nin bölge politikasını yeniden yapılandırması ve Arap Ayaklanmalarının hızlandırıcı etkisi, İran'a hareket alanı sağlayan bölgesel güç boşluğu doğurdu. Ortaya çıkan bölgesel güç boşluğu da İran'ın ileri savunma stratejisini bölgesel ölçekte etkin bir şekilde hayata geçirme fırsatı sundu.

2010'lu yıllarla birlikte İran'ın savunmacı ve caydırıcı yaklaşımına ofansif bir boyut eklendi. Buna göre İran, ülke içerisindeki çatışmaları önlemek ve rakipleriyle sınırları dışında karşılaşmayı öngörmektedir. Bu açıdan İran ofansif askeri doktrine kaydığına dair

⁵¹³ Hadi Ajili and Mahsa Rouhi, “Iran's Military Strategy”, p.143.

⁵¹⁴ “Statement by the President on the Iran Nuclear Deal”, **The White House Statements & Releases**, Jan 12, 2018 <https://trumpwhitehouse.archives.gov/briefings-statements/statement-president-iran-nuclear-deal/> (23.12.2022)

⁵¹⁵ Steven O'hern, Iran's Revolutionary Guard: The Threat That Grows While America Sleeps. Vol. 1st ed. Washington, D.C.: Potomac Books, 2012, p.43.

birçok uygulamayı sahada ortaya koydu.⁵¹⁶ Nitekim 2012’de Devrim Muhafızları Komutan Yardımcısı Tuğgeneral Hüseyin Selami “doktrinlerimiz grand strateji düzeyinde savunma niteliğindedir, ancak stratejilerimiz ve taktiklerimiz saldırgandır” açıklaması İran’ın ileri savunma stratejisini açıklamaktadır.⁵¹⁷ Benzer bir durum Nisan 2019’da İran dini lideri Hamaney’in açıklamalarıyla perçinlenmiştir: “Bölgemizle yetinmemeliyiz. Sınırlarımız içinde kalarak sınırlarımız üzerindeki tehditleri de göz ardı etmemeliyiz. Devrim Muhafızları’nın sorumluluğunda olan geniş bir denizaşırı vizyon bizim stratejik derinliğimizdir ve bu son derece önemlidir” açıklamasında bulunmuştur.⁵¹⁸ İran’da karar mekanizmasında ve stratejilerin doğrudan planlamasında yer alan söz konusu isimlerin de tasvir ettiği güvenlik stratejisi yukarıda da üç ayaklı şekilde detaylandırılan ileri savunma stratejisidir.

Takip eden bölümde İran’ın söz konusu stratejisinden en fazla tehdit algılayan devlet olan Suudi Arabistan’ın buna karşılık nasıl bir güvenlik stratejisi izlediği ve bunda ABD’nin değişen grand stratejisinin etkisi detaylandırılacaktır.

3.4. Suudi Arabistan’ın Ulusal Güvenlik Stratejisi: Dengelemeden “Sınırlı” Peşine Takılmaya

Suudi Arabistan 2010-2020 döneminde bölgede meydana gelen krizlerden en fazla etkilenen ülkelerden biriydi. Bölgesel güç statüsündeki ülkeler içerisinde İran’ın artan etkinliği karşısında en büyük tehdit algılayan ülke Suudi Arabistan oldu. 2000’lerin ilk on yılı boyunca Suudi Arabistan’ın güvenlik stratejisi genel olarak bölgede etkin bir güç olan ve bölgesel düzende “kurucu” rol üstlenen ABD’ye dayanmaktaydı.⁵¹⁹ ABD’nin bölgedeki bu aktif politikası (liberal hegemonya) Suudi Arabistan da dahil olmak üzere tüm bölge ülkelerini sınırlandırdığı için esasında bölgesel aktörler açısından arzu edilebilir bir şey değildi. Ancak bu durum Suudi Arabistan için yakın İran tehdidini

⁵¹⁶ Amr Yossef, “Upgrading Iran’s Military Doctrine: An Offensive “Forward Defense””.

⁵¹⁷ “Israel no longer a threat to Iran: IRGC deputy commander”, **Iranian Diplomacy**, 24 September 2012, <http://irdiplomacy.ir/en/news/1907225/israel-no-longer-a-threat-to-iran-irgc-deputy-commander-> (23.12.2022)

⁵¹⁸ Alex Vatanka, “Soleimani Ascendant: The Origins of Iran’s ‘Forward Defense’ Strategy”, p.18.

⁵¹⁹ Simon Mabon, “Muting the Trumpets of Sabotage: Saudi Arabia, the US and the Guest to Securitize Iran”, **British Journal of Middle Eastern Studies**, Vol. 45, No.5, 2018, p. 744; Ayrıca Bkz. Çalışmanın 2.2. Başlıklı bölümü.

sınırlandırması noktasında işlevsel olduğundan ABD'nin bölgeyi domine etmesine ciddi itiraz etmemiştir (Bkz. Bölüm 3.2.). İran için ise tam tersi bir durum söz konusuydu.⁵²⁰

ABD, İran'ı sınırlandırmakta ve dolayısıyla Tahran-Riyad rekabetinde Suudi Arabistan lehine bir güvenlik yapılanması ve güç dağılımına imkân vermekteydi. Bu nedenle de Riyad yönetimi herhangi bir ciddi güvenlik endişesi yaşamamaktaydı. Bu noktada uyguladığı stratejisi genel olarak ABD'nin peşine takılma stratejisiydi. 2010'lu yıllarla birlikte çalışmanın 2. Bölümü'nde detaylandırılan ABD'nin yeniden mevzilenme stratejisini tercih etmesi ise Riyad için söz konusu güvenlik garantilerinin ve korumalarının eskisi gibi işlemeyeceğini ortaya koydu. ABD'nin güvenlik garantilerinin işlememesi bölgesel aktörlere alan açacağından bölgesel güç dağılımı neticesinde bu aktörler arasında rekabet ve tehdit algıları arttı.

Ortadoğu gibi bölgesel sistemlerde devletler basit bir şekilde sadece gücü dengelemezler, kendilerine yakın tehditleri de dengeleme eğilimindedirler.⁵²¹ Suudi Arabistan da ABD'nin grand stratejisinin değiştiği 2010'dan itibaren bahsedilen tehdit parametreleri çerçevesinde bir tehdit tanımlaması yaptı.⁵²² Bölgede kendisine yönelik en büyük tehdit olarak İran'ı konumlandırdı. Suudiler bu süreçte bölgede İran'ın yayılmacı dış politika pratikleri sebebiyle bir dizi tedbirler aldı. Bunlar arasında bölgesel ittifak arayışı (dış dengeleme), ABD'ye daha fazla sorumluluk almaya yönelik çağrılar, artan askeri harcamalar (iç dengeleme) ve doğrudan sorumluluk alarak gerçekleştirdiği müdahaleler (askeri müdahale, ekonomik destek, siyasi pozisyon) yer aldı.

Netice itibarıyla 2010-2020 döneminde değişen Amerikan grand stratejisiyle paralel bir şekilde Suudi Arabistan da ulusal güvenlik stratejisinde değişikliğe gitti. Bunu temel olarak iki döneme ayırabiliriz. İlk dönem ABD'nin yeniden mevzilenme stratejisinin ilk aşaması olan sorumluğu başkasına yüklediği (2010-2016) dönemdir. İkinci dönem ise yeniden mevzilenme stratejisinin ikinci aşaması olarak geçen ve ABD'nin güç dengesini restore etmek amacıyla “sınırlı” dengeleme davranışında bulunduğu (2017-2020) dönemidir.

⁵²⁰ Simon Mabon, Samira Nasirzadeh and Eyad Alrefai, “De-securitisation and Pragmatism in the Persian Gulf: The Future of Saudi-Iranian Relations”, *The International Spectator*, Vol. 56, No. 4, 2021, p.67.

⁵²¹ Stephen Walt, *Origins of Alliance*, p.161.

⁵²² Çalışmanın 3.2. Başlığı altında diğer bölgesel aktörler (Mısır, İsrail ve Türkiye) değil de neden Suudi Arabistan – İran rekabetinin ön plana çıktığı detaylandırılmıştır.

2010-2016 yılları arasında ABD’den beklediği desteği göremeyen Riyad yönetimi bir yandan ABD’yi bölgede sorumluluk almaya ve İran’ı çevreleme noktasında ikna etmeye çalışırken (ABD’nin peşine takılma ve güvenlik şemsiyesinden faydalanma) diğer yandan İran’a karşı doğrudan dengeleme yolunu tercih etti.⁵²³ Bu kapsamda askeri harcamalarını arttırdı. Söz konusu dönemde ABD’nin yeniden mevzilenme stratejisi nedeniyle oluşan güç boşluğunun önemli ölçüde İran tarafından doldurulmaya başlanması üzerine Suudi Arabistan etkinliğini daha da arttırdı. Başta Suudi Arabistan olmak üzere İran’ın bölgesel etkinliğinden rahatsız olan diğer aktörlerin de İran’ı dengeleme yönünde zaman zaman zafiyet göstermesi ve paralel şekilde İran’ın tüm bölgede artan etkisi 2017-2020 döneminde ABD’nin bölgede güç dengesinin restorasyonu amacıyla “sınırlı” da olsa dengeleme faaliyetleriyle sonuçlandı. Çalışmada yeniden mevzilenme stratejisinin ikinci aşaması olarak incelenen bu aşama (Bkz Bölüm.2.3.2.) Riyad yönetimini kısmen de olsa rahatlatmıştı.

Bu kapsamda ABD’nin (İran ile 2015 yılında imzalanan ve yaptırımların kaldırılmasına neden olarak İran’a alan açan) Nükleer Anlaşma’dan tek taraflı olarak çekilmesi (Mayıs 2018), Suudi Arabistan’a askeri desteğini arttırması, Körfez’deki enerji güvenliği için Suudi Arabistan’a lojistik ve askeri desteği (2018-2020), Kasım Süleymani’nin öldürülmesi (Ocak 2020) gibi bölgesel güç dengesini İran aleyhine bozacak şekilde gelişmeler yaşandı. Suudi Arabistan da bununla paralel şekilde İran’a yönelik dengeleme davranışına ek olarak ABD’nin sorumluluk aldığı ölçüde sınırlı bir peşine takılma stratejisi uyguladı. Ancak bu peşine takılma stratejisi 2000’li yıllardaki gibi mutlak Amerikan güvenlik şemsiyesi altına girmek demek değildi. Zira ABD öyle bir güvenlik garantisi vaat etmemektedir. ABD’nin bu dönem stratejisi büyük oranda güç dengesinin kendisi ve bölgedeki müttefikleri lehine restorasyonu amacıyla sınırlı bir dengeleme stratejisiydi. Bu sebeple Suudiler bu süreçte de bölgede sorumluluk almaya devam ettiler ve bir yandan da İran’a karşı doğrudan tedbirler de aldılar. Tek fark İran’ın bölgesel güç dengesini kendi lehine çevirme yönünde ağırlığını hissettirdiği dönemlerde ABD’nin cerrahi operasyonları, yeni yaptırımları ve Suudilere askeri lojistik desteğinin kısmen de

⁵²³Simon Mabon, “Muting the Trumpets of Sabotage: Saudi Arabia, the US and the Quest to Securitise Iran”, pp. 742–59.

olsa artmış olmasıydı. Suudilerin bu dönemdeki stratejisi olan peşine takılma bu sebeple “sınırlı” olarak ifade edildi.

Bu kapsamda Suudi Arabistan, ilgili dönem için (2010-2020) temel olarak bozulan bölgesel güç dengesinin İran lehine gelişmesini engellemeye yönelik güvenlik stratejisi benimsedi. Bunu da iki ana sütun üzerine inşa etti:

İlk olarak kendisi için İran tehdidini arttıran en önemli yapısal dinamiğe ağırlık verdi: (Değişen Amerikan grand stratejisi neticesinde) Bozulan bölgesel güç dengesini eski haline getirmek. Bunun için ABD’yi yeniden bölgedeki güç yapılanmasına dahil etmeye çabaladı.

İkinci olarak ise artan İran etkisine karşı tedbirler (iç-dış dengeleme) aldı. Özellikle 2010-2016 arasında yoğunlaşan bu İran’ı dengeleme davranışı 2017-2020 arasında ABD’nin sınırlı müdahaleleriyle rahatladı ve Riyad yönetimi söz konusu dengeleme davranışlarına ek olarak ABD’nin sınırlı peşine takıldı. Bu dönemde teorik kısımda da bahsedildiği üzere peşine takılma stratejisi dengelemeyle eş zamanlı şekilde kullanıldı.

3.4.1. İlk Sütun: Amerikan Güvenlik Şemsiyesini Yeniden Tesis Etme

İlk sütun çerçevesinde Suudi Arabistan öncelikli olarak grand stratejisinde değişim kararı alan ve bölgedeki ayak izini minimuma indirmeye çalışan ABD’yi bölgede yeniden sorumluluk alma yönünde teşvik etmeye dönük stratejiler izledi. Suudi Arabistan bunu da temel olarak İran tehdidine vurgu yaparak ABD’yi ikna etmeye çalışarak ve bu tehdidi güvenlikleştirerek gerçekleştirmeye çalıştı. Aynı zamanda ABD ile ekonomik, diplomatik, askeri ilişkiler kurmaya çabaladı (ikinci dinamik olan dengeleme davranışıyla bağlantılıdır). Riyad yönetimi böylece ABD’yi olabildiğince sorumluluk almaya ve bu şekilde sınırlı da olsa bölgede peşine takılma stratejisi izleyeceği bir aktörü yeniden canlandırmaya çalıştı. Bu konuda 2017 yılına kadar büyük ölçüde başarısız oldu. ABD bu tarihe kadar ısrarla sorumluluk almaktan kaçındı. 2017-2020 yılları arasında ise grand strateji kısmında anlatıldığı üzere güç dengesinin bir ülke lehine (İran) değişmesi yönünde emareler (İran’ın artan bölgesel ayak izi) ABD’yi güç dengesi restorasyonu amacıyla İran’a karşı sınırlı da olsa harekete geçirdi. Suudi Arabistan ise bundan memnun olarak bölgede uyguladığı dengeleme davranışlarına ek olarak ABD’nin peşine takıldı.

Bu kapsamda Suudi Arabistan ilk olarak İran'ın bölgede artan tehdidini sürekli hatırlatarak Körfez güvenliğinin ve ABD lehine bölgesel düzenin (enerji tedariki vb. konuların) ciddi risklerle karşı karşıya olduğunu vurguladı. İran tehdidini sadece kendisi için değil tüm bölge ve özellikle ABD'nin bölgedeki çıkarları için güvenlikleştirmeye çalıştı.⁵²⁴ Zira grand stratejideki değişim çok kutuplu bölgesel güç dinamiklerinin yeniden devreye girmesine ve güç boşluğunun bölgesel aktörlerce hissedilmesine yol açtı. ABD'nin sorumluluk almamayı tercih ettiği bölgesel güç dağılımında her bir bölgesel aktör güç boşluğunu doldurmak için mücadele ettiler. İran-Suudi Arabistan rekabeti de birisi saldırgan diğeri savunmacı karakterli olacak şekilde bu mücadelenin bir yansımasıydı.

İran'ın sahada bu ölçüde bölgesel tehdit olma durumu nispeten yeniydi. Suudiler genel olarak yakın zamana kadar diplomasiyi perde arkasından yönlendirmek ve dengelemek için ekonomik nüfuzunu kullanmayı tercih ediyordu. Güvenlik meselelerinde ise temel itibarıyla ABD'nin müdahaleci politikaları görece Riyad yönetimi için istikrarlıydı. Ancak Irak'ın İran'ın etkisi altına girmesi, Mısır'ın bölgedeki etkinliğinin azalması, Lübnan'da Hizbullah üzerinden artan İran etkisi, Suriye ile İran'ın ittifakı, Yemen'deki ayaklanmalar gibi gelişmeler Riyad'ın kendisini 1979 Devriminden bu yana İran'la rekabetinde alışkın olmadığı bir pozisyonda bulmasına neden oldu.⁵²⁵ Suudi Arabistan'ın, içinde bulunduğu bu durum 2010 sonrası değişen Amerikan grand stratejisiyle doğrudan bağlantılıydı ve farklı güvenlik stratejilerini zorunlu kılmaktaydı.

Suudi Arabistan'ın 2010'lu yıllarla birlikte ABD ile ilişkilerinde üç temel rahatsızlığı bulunmaktaydı. İlk olarak ikinci bölümde de detaylandırıldığı üzere ABD'nin Arap Ayaklanmalarında Tunus, Yemen, Mısır ve Bahreyn'e yönelik eylemsizliği özellikle Suudi Arabistan'da şok etkisi yarattı.⁵²⁶ İkincisi ABD'nin İran'a karşı nükleer sorunu barışçıl bir şekilde çözmeyi amaçlayan diplomatik yaklaşımı (2015 İran Nükleer Anlaşması), ABD'nin bölgesel angajmanında büyük bir değişikliğin (yeniden

⁵²⁴ Simon Mabon, "Muting the Trumpets of Sabotage: Saudi Arabia, the US and the Quest to Securitize Iran", p.745.

⁵²⁵ F. Gregory Gause III, "Beyond Sectarianism: The New Middle East Cold War", **Brookings Doha Center Analysis Paper**, Number 11, July 2014, p.15. <https://www.brookings.edu/research/beyond-sectarianism-the-new-middle-east-cold-war/> (23.12.2022)

⁵²⁶ Fawaz Gerges, "The Obama Approach to the Middle East: The End of America's Moment?", **International Affairs**, Vol. 89, No. 2, 2013, pp. 299–323.

mevzilenme) sinyaliydi ve Suudi Arabistan bu Anlaşmanın İran'ın bölgedeki etkisini arttıracağını düşünmekteydi.⁵²⁷ Nitekim Riyad'dan yapılan açıklamalarda İran nükleer kapasitesi karşısında kendi nükleer caydırıcılığını elde edeceği belirtilmekteydi.⁵²⁸ 2015 yılına kadar bunu üstü kapalı bir şekilde ifade eden Riyad yönetimi 2015 yılında imzalanan Nükleer Anlaşma'nın ardından açıkça kamuoyu önünde dile getirdi. 2018 Mart'ında Suudi veliaht prens Muhammed Bin Selman "Suudi Arabistan herhangi bir nükleer bomba elde etmek istemiyor, ancak İran nükleer bomba geliştirirse, biz de en kısa zamanda aynı şeyi yapacağız" açıklamasında bulunmuştur.⁵²⁹ Üçüncü olarak ABD'nin bu yeni politikasıyla Ortadoğu'da sorumluluğu bölgesel aktörlere devretmesi Suudiler için ABD'nin ayrıcalıklı müttefiki olma durumunu sorgulattı.⁵³⁰

Obama dönemi (2009-2016) bu nedenle Riyad yönetimi için İran ile ilişkilerinde ABD'den beklentilerin minimuma indirilmesi gereken bir dönem olarak okundu ve aşağıda detaylandırılan doğrudan Suudi Arabistan'ın İran'ı dengeleme davranışına yönelmesini hızlandırdı. Nitekim ABD'nin stratejisindeki kısmi değişimi ortaya koyan ikinci aşamaya selef Başkan Donald Trump (2017-2020) ile birlikte geçildi. Bu aşamada ABD'nin bölgeye yönelik genel yaklaşımı değişmese de (Ortadoğu'nun genelinde yeniden mevzilenme stratejisini uygulamak, bölgesel güç dengesinin yerel aktörler tarafından temin edilmesini sağlamak ve yeri geldiğinde sınırlı ve geçici müdahalelerde bulunmak) İran ile Nükleer Anlaşma'dan ABD'yi tek taraflı olarak çekmesi, diğer yandan İran'ın bölgedeki faaliyetlerine karşı sınırlı müdahaleleri Suudi Arabistan'a "nefes aldırdı".

Riyad yönetimi, İran'ın bölgesel faaliyetlerini güvenlikleştirmek için "yayılmacı ideolojisi" olarak tanımladığı eylemlerine atıfta bulundu ve bu eylemlerin bölge için yıkıcı ve zararlı olduğunu dile getirdi.⁵³¹ Özellikle İran'ın yukarıda ileri savunma bahsinde geçen nükleer ve balistik kapasitesine ve vekil aktörler aracılığıyla bölgeye

⁵²⁷ Hassan Ahmadian, "Iran and Saudi Arabia in the Age of Trump", *Survival*, Vol. 60, No. 2, 2018, p.140.

⁵²⁸ F. Gregory Gause III, "Saudi Arabia in the New Middle East", *Council on Foreign Relations Special Report*, No. 63, December 2011, p. 29.

⁵²⁹ "Saudi crown prince: If Iran develops nuclear bomb, so will we", *CBC*, 15 March 2018, <https://www.cbsnews.com/news/saudi-crown-prince-mohammed-bin-salman-iran-nuclear-bomb-saudi-arabia/> (23.12.2022)

⁵³⁰ Hassan Ahmadian, "Iran and Saudi Arabia in the Age of Trump".

⁵³¹ Ali Akbar, "Iran's Regional Influence in Light of Its Security Concerns...".

müdahalelerine sıklıkla atf yapan Suudi Arabistan bölgesel istikrar için bu faaliyetlerin engellenmesi gerektiğinin altını çizdi.⁵³²

Suudi Arabistan İran'ı güvenlikleştirme noktasında 2015'teki Nükleer Anlaşma'ya kadar oldukça zorlandı. Ancak Nükleer Anlaşma'nın ardından kalkınan yaptırımlar sonrasında İran'ın bölgedeki yayılcı pratikleri söz konusu güvenlikleştirmeyi kolaylaştırdı. İran'ın artan etkinliği ABD'nin 2018 Mayıs'ında Nükleer Anlaşma'dan tek taraflı çekilmesi ve tek taraflı olarak yaptırımları yeniden uygulamaya koyarak İran'ı ekonomik olarak zorlama kararıyla sonuçlandı.⁵³³ Tahran yönetimi bunun üzerine 2018-2020 arasında petrol sevkiyatını sekteye uğratabilecek hamlelerde ve Hürmüz Boğazı'nı kapatmaya yönelik tehditlerde bulundu. Bu durum tam da Suudi Arabistan'ın istediği şekilde ABD'nin İran'dan kaynaklanan ve tedarik sıkıntısına sebep olacak bu eylemlere karşı gerekli tedbir alacağı açıklamasıyla sonuçlandı.⁵³⁴ Zira ABD için bölgenin istikrarsızlığa sürüklenmesi ve özellikle dünya enerji piyasasını etkileyecek şekilde petrol sevkiyatının sıkıntıya düşmesi ciddi problemlerdi.⁵³⁵

İran'ın bölgesel güç dengesi ve yapılanması için bir tehdit olduğunu Riyad yönetimi birçok platformda gündeme getirdi. Nitekim Riyad yönetimi, İran dini lideri Hamaney'i "Ortadoğu'nun yeni Hitleri" olarak nitelendirdi. Kasım 2017'de Muhammed Bin Selman'ın verdiği bir röportajda dile getirdiği bu benzetmede "Avrupa'da Hitler'i yatıştırma politikalarının işe yaramadığını ve İran'daki yeni Hitler'in Avrupa'da olanları bölgemizde tekrar etmesini istemiyoruz" açıklamasında bulunmuştur. İran ise söz konusu açıklamaya verdiği cevapta bölgedeki diktatörlerin son yıllardaki akıbetlerine gönderme yaparak Suudi yönetimini uyarmıştır.⁵³⁶ Suudi Arabistan'ın Hitler benzetmesi üzerinden İran'ın "yatıştırıldığı" eleştirisi temelde ABD'nin bölge stratejisine yönelik bir eleştiriydi.

⁵³² "Saudi king blames Iran for 'chaos', calls for global response", **Aljezeera**, 20 November 2019, <https://www.aljazeera.com/economy/2019/11/20/saudi-king-blames-iran-for-chaos-calls-for-global-response> (23.12.2022)

⁵³³ Mustafa Şeyhmus Küpeli, "İran'la nükleer anlaşmanın akıbeti ne olacak?", **Anadolu Ajansı**, 9 Mayıs 2018, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/iranla-nukleer-anlasmanin-akibeti-ne-olacak/1140108> (23.12.2022)

⁵³⁴ "Bahrain Says Iran 'Will Not Be Allowed' To Close Hormuz", **Radio Farda**, 3 May 2019, <https://en.radiofarda.com/a/bahrain-says-iran-will-not-be-allowed-to-close-hormuz/29918826.html> (23.12.2022)

⁵³⁵ David E. Long, "US – Saudi Relations: Evolution, Current Conditions, and Future Prospects", **Mediterranean Quarterly**, Vol. 15, No. 25, 2004, pp. 34 – 35.

⁵³⁶ "Iran's supreme leader 'the new Hitler', says Saudi crown prince", **BBC**, 24 November 2017, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-42108986> (23.12.2022)

Bu şekilde sadece Suudiler için değil tüm bölge ve bölgedeki Amerikan çıkarları için tehdit olacağı ifade edilerek sorunun daha büyük olduğu vurgulandı.

ABD'nin, Nisan 2019'da radikal bir karar ile İran Silahlı Kuvvetlerinin resmi bir kolu olan İran Devrim Muhafızları Ordusunu (DMO) terörist örgüt olarak ilan etmesi⁵³⁷ Suudileri memnun etti. Bunlar ABD'nin doğrudan İran'ı karşısına aldığı tedbirlerdi. Böylece İran'a karşı Amerikan güvenlik şemsiyesinin 2010 öncesi kadar olmasa da kısmen devreye girdiğini gösteren gelişmelerdi.

2019 Mayıs ayında Suudi Arabistan'a ait petrol taşıyan tankerlere ve Suudi topraklarındaki petrol boru hatlarına saldırılar gerçekleşmesi Suudi Arabistan'ın İran karşısındaki konumuna ve ABD ile ilişkilerine yeni bir boyut kattı. Bu olay sonrasında ABD yönetimi Suudi Arabistan'a ilave asker ve lojistik destek yollama kararı aldı. Haziran 2019'da da yine Umman Körfezi'nde farklı ülkelere petrol sevkiyatı yapan tankerlere saldırılar gerçekleşmiş bunun üzerine ABD yine İran'ı ve bölgedeki yerel vekil aktörleri saldırılarla ilgili suçlamıştır.⁵³⁸ Nitekim CENTCOM komutanının İran'ın bölgedeki konumunun ABD'nin Ortadoğu'daki güçleri için acil bir tehdit olduğunu vurgulaması da önemlidir.⁵³⁹

2019 Eylül'ünde ise Suudi Arabistan resmi petrol şirketi ARAMCO'nun iki rafinerisine saldırılar düzenlendi. Saldırı sonrasında Suudi Arabistan petrol arzında geçici olarak tedarik sıkıntısı yaşandı. Saldırıları Yemen'deki İran destekli Husiler üstlenirken ABD ise saldırılardan İran'ı sorumlu tuttu ve dünya enerji arzına yönelik benzeri görülmemiş bir saldırı olarak nitelendirdi. Yemen'in bu saldırıları kendi kapasitesiyle yapmasının mümkün olmadığı İran destekli gelişmiş insansız hava aracı veya füzelerin kullanıldığı yorumları yapıldı.⁵⁴⁰

⁵³⁷ "Foreign Terrorist Organizations", <https://www.state.gov/foreign-terrorist-organizations/> (23.12.2022)

⁵³⁸ Robbie Gramer and Lara Seligman, "Some U.S. Allies Balk at Blaming Iran for Tanker Attack", **Foreign Policy**, 14 June 2019, <https://foreignpolicy.com/2019/06/14/some-us-allies-balk-at-blaming-iran-for-tanker-attack-gulf-oman/> (23.12.2022)

⁵³⁹ "Top commander says Iran poses 'imminent' threat to U.S. forces in Middle East", **NBC News**, 7 June 2019, <https://www.nbcnews.com/nightly-news/video/top-commander-says-iran-poses-imminent-threat-to-u-s-forces-in-middle-east-61453381764> (23.12.2022)

⁵⁴⁰ "Two Major Saudi Oil Installations Hit by Drone Strike, and U.S. Blames Iran", **The New York Times**, 14 September 2019, <https://www.nytimes.com/2019/09/14/world/middleeast/saudi-arabia-refineries-drone-attack.html> (23.12.2022)

ABD 2003 Irak Savaşı sürecinde Suudi Arabistan'daki askeri üssünü Katar'a taşımıştı.⁵⁴¹ Bu açıdan Körfez'de artan saldırılar sonrasında 2019 yılında yeniden askerlerini Suudi Arabistan'a göndermesi önemli bir adımdı.⁵⁴² Bu kapsamda ABD'nin İran'ın artan bu etkinliğine karşı Suudiler lehine aksiyon almasının gerekliliği grand strateji çerçevesinde değerlendirildi.⁵⁴³ Dönemin ABD Savunma Bakanı Mark Esper'in Suudi Arabistan'daki Amerikan askeri varlığının artırılmasında İran'ı vurgulaması ona karşı bir dengeleme olduğunu göstermektedir.⁵⁴⁴ Özellikle petrol taşımacılığını ve dünya petrol arz zincirini riske eden bu saldırılara ABD kayıtsız kalmamış 2019 Kasım'ında gemi ve petrol taşıyan tankerleri korumak amacıyla Suudi Arabistan, BAE ve Bahreyn ile birlikte Deniz Koalisyonu kurulduğunu duyurmuştur.⁵⁴⁵

Tüm bu artan gerilim ABD'nin 2020 Ocak'ında İran'a karşı tedbirlerini ileri bir aşamaya taşıyarak Devrim Muhafızları'nın Kudüs Gücü Komutanı Kasım Süleymani'yi Irak topraklarında bir hava saldırıyla öldürmesiyle doruk noktasına ulaştı. Bu hamle Suudi Arabistan için 2010 yılından bu yana İran'ın etkisini sınırlandırmaya matuf en radikal gelişme oldu. Suudi Arabistan bu gelişmeyi memnuniyetle karşıladı. Zira Süleymani, Suudi Arabistan'ın İran'a yönelik tehdit algılamasında en önemli öncelikti.⁵⁴⁶ Saldırı sonrasında Amerika Dışişleri Bakanı Mike Pompeo, Veliht Prens Muhammed bin Selman ile telefon görüşmesi yaptığını ve İran rejiminin askeri provokasyonlarıyla alakalı ortak endişeleri paylaştıklarını belirtti.⁵⁴⁷ İran'ın Süleymani suikastine bölgesel ölçekte

⁵⁴¹ Michael R. Gordon, "AFTEREFFECTS: BASES; U.S. Will Move Air Operations To Qatar Base", **The New York Times**, 28 April 2003, <https://www.nytimes.com/2003/04/28/world/aftereffects-bases-us-will-move-air-operations-to-qatar-base.html> (23.12.2022)

⁵⁴² Jin Krane and Mark Finley, "The US Response to Attacks on Persian Gulf Oil Infrastructure and Strategic Implications for Petro-States", **Issue Brief**, 20 October 2019, p.5. <https://www.reuters.com/article/us-saudi-aramco-usa-pentagon-idUSKBN1W52K3> (23.12.2022)

⁵⁴³ Peter Brookers, "The Growing Iranian Unmanned Combat Aerial Vehicle Threat Needs U.S. Action", **The Heritage Foundation**, No.3437, Centre for National Defence, 17 September 2019, <https://www.heritage.org/sites/default/files/2019-09/BG3437.pdf> (23.12.2022)

⁵⁴⁴ Barbara Starr and Veronica Stracqualursi, "Pentagon announces new troop deployments to Saudi Arabia", **CNN**, 12 October 2019, <https://edition.cnn.com/2019/10/11/politics/us-additional-troops-middle-east-iran/index.html> (23.12.2022)

⁵⁴⁵ "İran'dan ABD'nin Körfez'deki deniz koalisyonuna eleştiri", **AA**, 9 Kasım 2019, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/irandan-abdnin-korfezdeki-deniz-koalisyonuna-elestiri/1640222> (23.12.2022)

⁵⁴⁶ "Saudi Press Round-up: No more Regional Loyalty to Iran's Sectarian Regime", **Saudi Press Agency**, Ocak 2020, <https://www.spa.gov.sa/viewfullstory.php?lang=en&newsid=2018987#2018987> (23.12.2022)

⁵⁴⁷ "Saudi Arabia calls for restraint after Soleimani killing", **Arab News**, 3 Ocak 2020, <https://www.arabnews.com/node/1607896/saudi-arabia> (23.12.2022)

cevap verme ihtimaline karşılık ABD'nin yine aynı yıl Suudi Arabistan'a 478 milyon dolar değerinde güdümlü füze satışı gerçekleştirmesi bu kapsamda önemlidir.⁵⁴⁸

İran tehdidinin güvenlikleştirilmesinin yanında Suudi Arabistan, ABD ile siyasi ve ekonomik ilişkilerini de geliştirmeye çabaladı. Zira İran, 2016 itibariyle yaptırımlardan muaf bir şekilde hiç olmadığı kadar güçlenecekti. Bu kapsamda Nükleer Anlaşma'nın imzalanmasından bir hafta sonra Suudi Arabistan Dışişleri Bakanı Adil el-Cübeyr ABD'ye ziyaretlerde bulundu. Başkan Obama ile İran anlaşmasının detayları hakkında görüşen Bakan, ABD-Suudi ilişkilerini derinleştirmenin yollarını görüşerek bir anlamda İran karşısında ABD'den güvence almaya çabaladı.⁵⁴⁹

Riyad yönetimi Amerikan silah üreticilerini de tatmin edecek şekilde silah alımları ve askeri harcamalar da yaptı. Bu aynı zamanda Suudi Arabistan'ın İran'ı dengeleme stratejisinde (iç dengeleme kapsamında) de katkı sağladı. Özellikle 2017 sonrasında bu kapsamda ABD'yle ilişkiler ivme kazandı. Örneğin Mayıs 2017'de ABD Başkanı Donald Trump Suudi Arabistan'a tarihi bir ziyaret gerçekleştirdi. İki ülke 110 milyar dolarlık tarihi bir silah anlaşması yaptı. Böylesi devasa silah alımlarıyla Amerika ile ittifak ilişkisini korumak isteginin ve ekonomik olarak da bunun sonuna kadar arkasında duracağını mesajını verdi.⁵⁵⁰ Suudilerin bu ilişki biçimi Suudi Arabistan'ın yararına olduğu kadar ABD içerisinde bir dizi aktörün ve sektörün de yararına olduğundan ABD'nin Suudileri desteklemesi ve Suudi rejimine tehdit oluşturacak demokrasi vurgusunu ciddi olarak dile getirmemelerini sağladı.⁵⁵¹

Suudi Arabistan, ABD ile ilişkilerinde 11 Eylül saldırılarıyla alakalı Suudi vatandaşları üzerinden suçlamalarla karşı karşıya kalmaktaydı. Özellikle Suudi uyrukluların, DEAŞ içindeki en büyük ikinci yabancı savaşçı grubunu ve bazı hesaplamalara göre terör örgütünün Irak operasyonlarındaki en büyük grubu oluşturması Riyad yönetimini dünya kamuoyunda zorlamaktaydı. Riyad'ın, Yemen'deki El Kaide ile zımni bir ittifak içinde olduğu eleştirileri

⁵⁴⁸ Kasım İleri, "ABD'den Suudi Arabistan'a 478 milyon dolar değerinde güdümlü füze satışı", **Anadolu Ajansı**, 24 Aralık 2020, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abdden-suudi-arabistana-478-milyon-dolar-degerinde-gudumlu-fuze-satisi-/2086853> (23.12.2022).

⁵⁴⁹ Daniel Heffron, "How the Iran Deal will re-shape the balance of power in the Middle East: a look at Saudi Arabia and Iran", **CGSRS**, p.5., 12 August 2015, <http://cgsrs.org/publications/18> (23.12.2022)

⁵⁵⁰ "Trump'tan Suudi Arabistan'la 110 milyar dolarlık silah anlaşması", **BBC Türkçe**, 20 Mayıs 2017, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39987397> (23.12.2022)

⁵⁵¹ Patrick Conge and Gwenn Okruhlik, "The Power of Narrative: Saudi Arabia, the United States and the Search for Security", **British Journal of Middle Eastern Studies**, Vol. 36, No.3, 2009, p. 364.

de yapılmaktaydı.⁵⁵² Suudi Arabistan yukarıda ifade edilen büyük silah alımlarıyla hem ABD içerisinde ülkesine karşı oluşması muhtemel rahatsızlıkların (insan hakları, demokrasi ihlalleri, teröre destek vb.) önünü kesmiş hem de iç dengeleme unsuru olan askeri kapasitesini arttırmıştır. Mayıs 2017'deki Trump'ın ziyareti öncesinde mart ayında Suudi Arabistan'dan ABD'ye Savunma Bakanı ve ileride Veliaht Prens olacak Muhammed bin Selman'ın ziyareti bu kapsamda önemliydi.⁵⁵³ Bölgesel istikrar ve İran tehdidine kadar birçok konunun koşulduğu görüşmeden iki ay sonra Trump'ın ilk yurt dışı seyahatini Riyad'a gerçekleştirmesi ilişkilerdeki yeni durumu ortaya koymaktaydı. Ziyaretler, sonrasında da devam etmiş örneğin 2018 Mart'ında Veliaht Prens Muhammed bin Selman kapsamlı ABD ziyaretinde birçok temaslarda bulunmuştu.⁵⁵⁴

Netice itibarıyla Suudi Arabistan'ın doğrudan sınır güvenliğini ihlal eden ve bölgenin enerji güvenliğini riske atan İran merkezli endişelerin artması, ABD'yi 2017 yılından itibaren kademeli olarak devreye soktuğu Suudiler lehine İran'ı sınırlı dengelemesiyle sonuçlandı. Suudilerin 2010 sonrası İran tehdidini güvenlikleştirerek Amerikan desteğini ve güvenlik şemsiyesini yeniden bölgeye getirme stratejisi belirli noktalarda bölgesel yapısal faktörlerin de etkisiyle bu açıdan başarılı oldu.

3.4.2. İkinci Sütun: İran'a Karşı Dengeleme ve ABD'nin “Sınırlı” Peşine Takılma

Suudi Arabistan'ın, güvenlik stratejisini üzerine inşa ettiği ikinci sütun İran'ın etkisine karşı aldığı tedbirlerden oluşmaktadır. Bu kapsamda Suudi Arabistan, kendi çizgisinde olan ülkeleri maddi olarak desteklerken aykırı olanları cezalandırdı, yönetim krizi yaşayan ülkelere doğrudan askeri müdahalelerde bulundu ve çeşitli bölgesel askeri girişimlere öncülük etti. Aynı zamanda ABD'nin yanı sıra bölgede kendisi gibi İran'ın etkisinden rahatsız olan ülkelerle ittifak arayışına (dış dengeleme) gitti. Diğer yandan silah ithalatı ve savunma harcamalarını arttırarak maddi güç kapasitesini arttırmaya (iç dengeleme) çalıştı.

⁵⁵² Ian Bremmer, “The Top 5 Countries Where ISIS Gets Its Foreign Recruits”, **Time**, 14 April 2017, <https://time.com/4739488/isis-iraq-syria-tunisia-saudi-arabia-russia/>, (12.01.2023).

⁵⁵³ “Saudi Arabia: Trump meeting a ‘historic turning point’”, **Aljazeera**, 15 March 2017, <https://www.aljazeera.com/news/2017/3/15/saudi-arabia-trump-meeting-a-historic-turning-point> (12.01.2023).

⁵⁵⁴ “Crown Prince Mohammed bin Salman’s US visit is a shopping trip for war”, **CNBC**, 20 March 2018, <https://www.cnbc.com/2018/03/20/mohammed-bin-salmans-u-s-visit-a-shopping-trip-for-war.html> (12.01.2023).

Suudi Arabistan böylece daha fazla sorumluluk alan stratejilere yöneldi. Bunlar içerisinde doğrudan Suudi askeri gücünün kullanılmasının yanı sıra bölge ülkelerinin ve yerel aktörlerin askeri, ekonomik ve siyasi olarak desteklenmesi yer aldı.⁵⁵⁵ Bu strateji ise Suudi Arabistan ile İran'ın bölgede çatışma riskini arttırarak karşı karşıya gelmeleriyle sonuçlandı. Suudi Arabistan'ın bu kapsamda yukarıda bahsedilen savunma harcamalarını arttırması, Yemen'deki iç savaşa öncülük etmesi, KİK içerisinde İran'a karşı arzulanan ilişkileri kurmayan Katar'ı "cezalandırıcı" ülke olarak başı çekmesi, Lübnan siyasetine müdahil olması, Bahreyn'e askeri harekâtı, Irak ile 2010'lu yıllarda yeniden yakınlaşma ve İran'ın bu ülkedeki etkisi karşısındaki rahatsızlığı gibi birçok unsur İran nüfuzunu geri püskürtme ve aynı zamanda kendi nüfuzunu inşa etme amacıyla yapmış olduğu doğrudan dengelemeye yönelik girişimlerdi. Bunların yanı sıra bölgede oluşan görece güç boşluğunu doldurmaya da çalıştı. Bu anlamda Suudilerin dengeleme stratejisi yeni bölgesel güç dağılımında ön plana çıkan İran'ı sınırlandırmaya, yükselen gücünü engellemeye ve bölgedeki güç dengesini kendi lehine çevirmeye dönük nüfuz elde etme davranışlarının bütünüdür.

Suudi Arabistan, bu kapsamda İran'ın ileri savunma stratejisinden rahatsız olan ülkelerle ikili ittifak ilişkileri kurmaya, onları desteklemeye ve yanına çekmeye çalışarak ilişkilerini geliştirmeye çabaladı. Bu kapsamda Türkiye ve Mısır ile kurulan ilişkiler ve ortaklıklar Riyad'ın dış dengeleme stratejisine örnek teşkil etmektedir.

Suudi Arabistan, Türkiye ile 2010 sonrasındaki 10 yıl içerisinde özellikle İran'ın Irak ve Suriye üzerinde artan etkinliği sebebiyle yakın çalışmaya başladı. Bu tarihlerde karşılıklı ziyaretlerin yanı sıra bölgede ortak duruşu gösteren iki ülke arasında Savunma Sanayi İşbirliği Anlaşması imzalandı.⁵⁵⁶ Ancak bu dönemde iki ülkenin Arap Ayaklanmalarında farklı pozisyon almaları kısa süreli de olsa ikili ilişkileri durgunlaştırdı. Sonrasında 2015 yılıyla birlikte Yemen'de Savaş'ın şiddetlenmesi, İran ile 2015 yılında Nükleer Anlaşma'nın imzalanması, Irak ve Suriye'de artan İran etkisi sebebiyle iki ülke daha fazla ortak noktalara odaklanmaya başladı. Takip eden dönemde Türkiye, özellikle

⁵⁵⁵ Eman Ragab, "Beyond Money and Diplomacy: Regional Policies of Saudi Arabia and UAE after the Arab Spring", **The International Spectator**, Vol.52, No. 2, 2017, p.38.

⁵⁵⁶ "Agreement on Cooperation in Defense Industry between Turkey and Saudi Arabia was signed by the Foreign Ministers of the two countries", **MFA Türkiye**, 31 May 2013, <https://www.mfa.gov.tr/agreement-on-cooperation-in-defense-industry-between-turkey-and-saudi-arabia-was-signed-by-the-foreign-ministers-of-the-two-co.en.mfa> (12.02.2023).

Yemen'deki Husiler üzerinden artan İran'ın etkisi karşısında 2015 yılında Suudi Arabistan tarafından Arap İttifakı kapsamında başlatılan Kararlılık Fırtınası operasyonuna diplomatik destek vermiş ve İran'ı "bölgeyi domine etmekle" suçlamıştır.⁵⁵⁷ Bu süreçte Suriye konusunda Türkiye ile birlikte çalışan Suudi Arabistan, muhaliflerle işbirliği yaparak çeşitli Esad karşıtı güçleri finanse etti ve DEAŞ'a karşı terörle mücadele kampanyalarını koordine ettiler.⁵⁵⁸ Suudi Arabistan bu kapsamda Türkiye'deki İncirlik Üssü'ne askeri sevkiyat yaptı. İçerisinde savaş uçaklarının da bulunduğu sevkiyatın DEAŞ'a karşı mücadele için gönderildiği belirtildi.⁵⁵⁹ 2017'deki Katar Krizi sürecinde ilişkiler gerilse de Türkiye-Suudi Arabistan ilişkileri bu dönemde artan İran etkisi ve ortak çıkarlar sebebiyle 2010'lu yılların sonlarına kadar İran gibi ciddi bir çatışmaya sahne olmadı. Müslüman Kardeşlere yaklaşım, Katar meselesinde Türkiye'nin Katar'a destek çıkması ve Cemal Kaşıkçı vakası⁵⁶⁰ gibi meseleler nedeniyle Türkiye-Suudi Arabistan ilişkileri siyasi ve ekonomik olarak olumsuz etkilendi.

Suudi Arabistan için İran ile rekabetinde beraber hareket edebileceği bir diğer bölgesel aktör Mısır'dı. Riyad yönetiminin 2011 Arap Ayaklanmaları sürecinin ardından Muhammed Mursi'nin cumhurbaşkanı seçildiği dönemden 2013 Temmuz Darbesi sonrası iktidara gelen Abdulfettah el-Sisi dönemine kadar Mısır'la ilişkileri iyi olmadı. ABD'nin, Arap Ayaklanmalarının başlangıcında Mısır'da Hüsnü Mübarek'i ve Bahreyn'de el Halife ailesini daha fazla desteklemek için Suudi ısrarlarını göz ardı etmesi Riyad yönetiminde hayal kırıklığı yarattı. Bu iki olay ABD'nin 2010 sonrası bölgeye yönelik güvenlik taahhütlerinin önceki dönemdeki gibi işlemeyeceğini göstermekteydi.⁵⁶¹ Suudi Arabistan ile ilişkileri bozulan Mısır, tersi bir şekilde İran ile bu dönemde karşılıklı önemli ziyaretler gerçekleştirdi. Mısır Cumhurbaşkanı Muhammed

⁵⁵⁷ "Turkey may provide logistical support to Saudi-led operation in Yemen", **France 24**, 27 Mart 2015. <https://www.france24.com/en/20150326-exclusive-interview-turkish-president-erdogan-yemen-iran-iraq-syria> (12.02.2023).

⁵⁵⁸ Jana J. Jabbour, "After a Divorce, a Frosty Entente: Turkey's Rapprochement with the United Arab Emirates and Saudi Arabia. Strategic Necessity and Transactional Partnership in a Shifting World Order", **Notes de l'Ifri**, May 2022, p. 5.

⁵⁵⁹ "Saudi Arabia confirms sending jets to Turkey", **Al Arabia**, 14 Şubat 2016, <https://english.alarabiya.net/News/middle-east/2016/02/14/Saudi-Arabia-confirms-sending-jets-to-Turkey-> (12.02.2023).

⁵⁶⁰ Suudi Arabistan'ın İstanbul Başkonsluğu'nda 2018 Ekim'de muhalif Suudi gazetecinin öldürülmesi olayı.

⁵⁶¹ F. Gregory Gause III, **Tensions in the Saudi-American relationship**, Washington DC: Brookings Institution, 27 April 2014.

Mursi 2012 Ağustos’unda İran’a tarihi bir ziyarette bulundu.⁵⁶² Şubat 2013’te de İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad Mısır’a tarihi bir ziyarette bulundu.⁵⁶³ İran özellikle Suudileri zayıflatan Sünni Arap monarşilerinin iktidarını sarsan bölgelerde Arap Ayaklanmalarındaki iktidar değişimlerinden büyük oranda memnundu. Nitekim Mısır, İran’ın 2011 Şubat’ında iki İran savaş gemisinin Süveyş Kanalı’ndan geçmesine izin verdi. Şiddetli tepkilere rağmen İran gemileri 1979 devriminden bu yana ilk kez kanaldan geçerek Suriye yönetimine destek mesajı olarak Suriye’deki Lazkiye Limanı’na gitti.⁵⁶⁴

2011-2013 döneminde İran’ın etkisinin artması ve Sünni monarşilere yayılan iktidar krizleri Suudi-Mısır ilişkileri açısından iyi olmadı. Ancak 2013 Temmuz’unda yaşanan darbenin ardından iktidara gelen Sisi yönetimi dengeleri değiştirerek Riyad’ı rahatlatmış. Bu tarihten sonra bölgedeki birçok meselede ortak hareket eden iki ülke, ilişkilerini geliştirdi. Suudi Arabistan darbe sonrası Mısır’a maddi destek sağlarken⁵⁶⁵ Mısır da Suudi Arabistan öncülüğünde oluşturulan ve temel olarak İran ile rekabetinde önemli ayaklarından olan Yemen’e yapılan askeri operasyona, Arap İttifakı, İslam İttifakı ve Müşterek Arap Gücü gibi birçok oluşumda aktif rol aldı.

Arap Ayaklanmaları, İran’ın etkisinin artması için uygun bir ortam hazırlarken Suudilerin etkinliğini sınırlandıran bir faktör oldu. Dolayısıyla Ayaklanmaların istikrarsızlığı hızlandırıcı etkisi İran’ın bölgedeki etkinliğini artırırken Suudi Arabistan’ın güvenlik risklerini arttırdı. Suudiler de bu sebeple başta Mısır ve Bahreyn gibi ülkelerde rejimin yanında yer alan politikalar izledi. Bu kapsamda Bahreyn’de Sünni azınlık iktidarını desteklemek için doğrudan askeri müdahale gerçekleştirirken Mısır’da da 2013 yılında yaşanan darbenin ardından Sisi’ye önemli oranda maddi destek sağladı. Yemen’de ise ayaklanmaların iç savaşa dönüşmesi neticesinde ortak bir koalisyonla askeri müdahaleye öncülük etti.

⁵⁶² “Visit by Egypt’s Morsi to Iran reflects foreign policy shift”, **The Washington Post**, 27 Ağustos 2012, https://www.washingtonpost.com/world/middle-east/visit-by-egypts-morsi-to-iran-reflects-foreign-policy-shift/2012/08/27/4baf4b3a-f060-11e1-b74c-84ed55e0300b_story.html (12.02.2023).

⁵⁶³ “Ahmedinejad Mısır’da Eleştiriyi Karşıladı”, **VOA News**, 5 Şubat 2013, <https://www.voaturkce.com/a/cumhurbaskani-ahmedinejad-dan-misir-a-tarihi-ziyaret/1597435.html> (12.02.2023).

⁵⁶⁴ Cenap Çakmak, “The Arab Spring And The Shiite Crescent: Does Ongoing Change Serve Iran’s Interests?”, p.56.

⁵⁶⁵ “Saudi Arabia gives Egypt \$5 billion in aid”, **Reuters**, 9 July 2013, <https://www.reuters.com/article/us-egypt-protests-saudi-aid-idUSBRE9680QT20130709> (12.02.2023).

Suudi Arabistan, ikili düzeydeki iş birliklerinin yanı sıra İran'a karşı bölge ülkelerini bir araya getiren bir dizi koalisyona da öncülük etti. 2015 yılındaki Nükleer Anlaşma'nın imzalandığı yıl içerisinde hızlanan bu oluşumlar Suudi Arabistan'ın artan İran etkisine yönelik reaksiyonuydu. Zira söz konusu oluşumlarda İran ve İran'ın etkisinde olduğu ülkeler (Suriye, Irak, Lübnan) yer almadı. İlk olarak 2015 Mart'ında Yemen'de İran destekli Husiler'e karşı 9 Arap ülkesinden⁵⁶⁶ oluşan Arap İttifakı kuruldu. Sonrasında 29 Mart'ta düzenlenen Arap Ligi zirvesinde Ortak Arap Gücü oluşturulması kararı alındı.⁵⁶⁷ İran ise bu girişimleri tehlikeli bir adım olarak nitelendirerek uyardı.⁵⁶⁸ Bu kapsamda yine 2015 Aralık'ta toplamda 41 ülkenin dahil olduğu Teröre Karşı İslam İttifakı (Islamic Military Counter Terrorism Coalition) kuruldu.⁵⁶⁹ Bu ittifaka da İran'ın etkisinin yoğun olduğu Suriye ve Irak'ın dahil edilmemesi dikkat çekti. Lübnan ise ittifaka dahil olsa da Hizbullah'ın yoğun itirazlarına maruz kaldı. Bu ittifak her ne kadar teröre karşı olarak anılsa da ittifak üyelerinin Sünni çoğunluklu ya da Sünni liderliğindeki ülkelere ait olması İran'a karşı bir hamle olarak yorumlandı.⁵⁷⁰

Son olarak 2020 yılında Kızıldeniz ve Aden Körfezinde Suudi Arabistan'ın öncülüğünde Kızıldeniz Konseyi isimli bir oluşum kuruldu. Suudi Arabistan'ın yanı sıra Yemen, Ürdün, Mısır, Sudan, Eritre, Somali ve Cibuti bu koalisyona dahil oldu. Merkezi Suudi Arabistan'da olacak olan bu yapının Kızıldeniz'de güvenlik ve istikrarı koruma ve bölgenin karşı karşıya olduğu tehditlerle mücadele kapsamında koordinasyonu sağlama amacı taşıdığı açıklanarak askeri ittifak olmadığı vurgulandı. 2018 yılından beri kurulmak istenen bu oluşum Suudi Arabistan'ın girişimleriyle 2020'de hayata geçirildi.⁵⁷¹

Suudi Arabistan İran'ı dengelemeye yönelik koalisyon oluşturma kapsamında stratejiler geliştirirken zaman zaman cezalandırma mekanizmasını da kullandı. Haziran 2017'de

⁵⁶⁶ Suudi Arabistan, BAE, Kuveyt, Bahreyn, Katar, Sudan, Mısır, Ürdün, Fas'tan oluşmaktadır.

⁵⁶⁷ Şerif Naşşabi, "Ortak Arap Gücü ve sahadaki gerçekler", **Aljezeera Türk**, 29 Mart 2015, <https://www.aljazeera.com.tr/gorus/ortak-arap-gucu-ve-sahadaki-gercekler> (12.02.2023).

⁵⁶⁸ "Iran warns Saudi over "dangerous step" in Yemen", **CBS News**, 26 Mart 2015, <https://www.cbsnews.com/news/iran-warns-saudi-arabia-sunni-states-to-stop-yemen-airstrikes/> (12.02.2023).

⁵⁶⁹ Etkinliğine dair bir çalışma için bkz. Syed Adnan Athar Bukhari, "The Islamic Military Alliance against Terrorism: efficacy and challenges", **Pakistan Journal of Peace and Conflict Studies**, Vol. 2, No.1, 2017, pp. 59-69. (12.02.2023).

⁵⁷⁰ Chase Winter, "Saudi-led Islamic military alliance", **DW**, 26 October 2017, <https://www.dw.com/en/saudi-led-islamic-military-alliance-counterterrorism-or-counter-iran/a-41538781>

⁵⁷¹ N. Neşe Kemiksiz, Kızıldeniz'de Güvenlik: Bölgesel Sorunlar, Güç Mücadelesi ve Terörizm, **Akademik Bakış**, Cilt 14, Sayı 27, 2020, pp. 331-356.

yaşanan Katar Krizi buna örnektir.⁵⁷² Suudi Arabistan, İran'a karşı oluşturmak istediği bölge stratejisinde KİK'i zayıflattığı gerekçesiyle Katar'a karşı sert bir politika izledi. Suudi Arabistan'ın başını çektiği BAE, Bahreyn ve Mısır'ın yer aldığı dördü blok 5 Haziran 2017'de Katar'a karşı kapsamlı bir abluka uygulamaya başladıklarını ilan ettiler. Söz konusu ülkeler Katar ile diplomatik ilişkilerini kesme ve bu ülkeye hava ve deniz sahalarını kapatma kararı aldılar.⁵⁷³ Riyad yönetimi Katar'dan ablukanın kaldırılması için 13 maddelik bir talepte bulundu. Bu maddelerden ilk sıranın İran'a ayrılması dikkat çekiciydi: Madde Katar'ın İran ile tüm ilişkilerinin kesilmesine yönelikti. Bunun dışında Riyad yönetimi tarafından Müslüman Kardeşler üyelerinin Katar'dan gönderilmesi, El-Cezire ve Katar kaynaklı diğer medya kuruluşlarının kapatılması, Körfez'deki muhalif grupların desteklenmemesi, Türkiye ile askeri işbirliğinin sonlandırılması ve Suudi Arabistan'ın bölge politikasına uygun hareket edilmesi talep edilmekteydi.⁵⁷⁴ Katar yönetimi bu taleplerin devletlerin egemenlik ilkesine aykırı olduğunu ifade ederek yerine getirmeyeceğini ilan etti ve abluka Ocak 2021'e kadar devam etti.⁵⁷⁵

Suudi Arabistan'ın gerek İran'ı sınırlandırma gerekse İran'ın etkisiyle KİK içerisinde oluşan görüş ayrılıklarını sona erdirmeye amacıyla (Katar'a Karşı) oluşturduğu bölgesel koalisyonlara dair bu örnekler İran karşısında dengeleme (dış dengeleme) davranışına örnek oluşturmaktadır. Katar Krizi sonrası oluşan koalisyon askeri bir bileşenden yoksun olsa da yine de güvenlikle ilgili amaçlar için Suudi liderliği altında bir işbirliği durumu olması bakımından önemlidir. Ancak söz konusu koalisyonların resmi bir ittifak ilişkisi ve bağlayıcılığı olmaması ortak bir vizyonun oluşmasını ve bunun uygulanmasını zorlaştıran faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tarz çok uluslu koalisyonlar Riyad'ın rolünü Sünni Müslüman ve Arap dünyasında lider bir aktör olarak genişletmeyi

⁵⁷² Tamara Qiblawi, "Qatar rift: Saudi, UAE, Bahrain, Egypt cut diplomatic ties", **CNN**, 27 July 2017, <https://edition.cnn.com/2017/06/05/middleeast/saudi-bahrain-egypt-uae-qatar-terror/index.html>, (20.02.2023)

⁵⁷³ "6 soruda Katar krizi", **BBC Türkçe**, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40159120>, (20.02.2023)

⁵⁷⁴ Arab states issue 13 demands to end Qatar-Gulf crisis, **Al Jazeera**, 12.06.2017, <https://www.aljazeera.com/news/2017/7/12/arab-states-issue-13-demands-to-end-qatar-gulf-crisis>, (20.02.2023)

⁵⁷⁵ Suudi Arabistan bu abluka neticesinde Katar'da istediğini alamamış ve yaptırımlar genel olarak başarısız olmuştur. Ece Göksedef, Katar'a uygulanan ablukanın kalkması Orta Doğu ve Türkiye için ne anlama geliyor? **BBC Türkçe**, 06.01.2021, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-55543576>, (20.02.2023)

amaçlamaktaydı. Bu da temel olarak İran'ın etkisini sınırlamak ve uluslararası sahnede Suudi liderliğinin duruşunu, imajını ve etkisini güçlendirmeye katkı sağlamaktaydı.⁵⁷⁶

Suudi Arabistan diğer yandan İran'a karşı bölge devletleriyle birlikte oluşturmak istediği benzer davranış kalıplarını her zaman elde edemedi. Örneğin Katar'a karşı oluşturulan yaptırım koalisyonu, Katar'ı izole etmede, ekonomik özerkliğini ve siyasi bağımsızlığını baltalamada ve hatta uluslararası toplumu ambargonun faydalarına ikna etmede başarısız oldu.⁵⁷⁷ Diğer yandan Yemen Savaşı'nda Suudi Arabistan'ın operasyonlarında en önemli ortaklarından birisi olan BAE'nin 2019 Temmuz'unda Yemen'deki operasyonlarını sınırlandıracağını açıklaması Suudi Arabistan'ın İran'a karşı kendi blokunu tahkim etmede zorlandığını gösteriyordu.⁵⁷⁸

Suudi Arabistan İran ile rekabetinde örtük güç (ekonomik kapasite) unsuruyla doğrudan bağlantılı dış yardımları da kullandı. Riyad yönetiminin çeşitli devlet kurumları ve vakıflar aracılığıyla son on yılda yaptığı yardımlara bakıldığında bu yardımların özellikle İran ile rekabetinde bir araç olarak kullanıldığı görülmektedir. Dış yardımlar bu açıdan dengeleme davranışının özel bir formu olarak kullanılmaktadır.⁵⁷⁹ Bu kullanım bir devletin İran aleyhine aldığı bir karar sonrasında ödül niteliğinde olabilirken bazen de Suudi Arabistan'ın istediği şekilde alınmayan kararların ardından yardımın kesilmesi yönünde (cezalandırıcı) olabilmekteydi. Örneğin 2014'te Lübnan'a 4 milyar dolarlık bir yardımda bulunacağını açıklayan Riyad yönetimi, İran ile yaşanan İdam Krizi sırasında Tahran yönetiminden yana tavır alan Lübnan'a yapacağı yardımı kestiğini açıkladı. Buna ek olarak İİT ve Arap Birliği gibi uluslararası ve bölgesel örgütlerde İran aleyhinde alınan kararlara destek veren Senegal gibi Afrika ülkeleri de Suudi Arabistan'ın yardımlarından faydalandı. Sonuç olarak Riyad yönetiminin İran ile rekabetinde yaşadığı tüm krizlerde, İran'a karşı oluşturduğu veya oluşturmaya çalıştığı ittifaklarda ve bölgesel/uluslararası

⁵⁷⁶ Rory Miller and Sarah Cardaun, "Multinational Security Coalitions and the Limits of Middle Power Activism in the Middle East: The Saudi Case", **International Affairs**, Vol. 96, No. 6, 2020, p.1509, 1521.

⁵⁷⁷ Anchal Vohra, "Qatar not only survived the GCC blockade, but also thrived", **TRT World**, 4 Jan 2019, <https://www.trtworld.com/magazine/qatar-not-only-survived-the-gcc-blockade-but-also-thrived-23082> (20.02.2023)

⁵⁷⁸ Imad, K. Harb, "Why the United Arab Emirates Is Abandoning Saudi Arabia in Yemen", **Foreign Affairs**, 1 August 2019, <https://foreignpolicy.com/2019/08/01/why-the-united-arab-emirates-is-abandoning-saudi-arabia-in-yemen/> (20.02.2023)

⁵⁷⁹ Stephen Walt, *The Origins of Alliances*, p.41-46.

örgütler nezdinde Tahran yönetimi aleyhine aldığı kararlarda bu yardımların etkisi görülmektedir.⁵⁸⁰

Suudi Arabistan'ın İran'ın etkinliğinden rahatsızlığının bir sonucu da bölgede Arap ülkelerinin İsrail'e olan bakışındaki değişiklikte gözlemlendi. 2018-2019 yıllarında BAE ve Bahreyn'in İsrail'le yakınlaşması ve 2020 yılında İsrail'le normalleşmeyi öngören İbrahim Anlaşmalarını Washington'da ABD'nin himayesinde imzalamaları bölge için bir milat olmuştur.⁵⁸¹ Arap-İsrail normalleşmesi, esasında 2010 sonrası hem ABD'nin bölgedeki güvenlik şemsiyesinin değişime uğramasında hem de bölgedeki Arap Ayaklanmalarının ardından artan İran ve Müslüman Kardeşler etkisine karşı yapılandırılmıştı. Bu normalleşmeler ABD'nin 2010 sonrası oluşturmaya çalıştığı yeniden mevzilenme stratejisini destekler bir adım oldu. Bu kapsamda normalleşmeler, ABD ve müttefiklerinin çıkarlarını koruyabilecek bölgesel bir blokun oluşmasının zemini olarak okunabilir.⁵⁸² Suudiler doğrudan İsrail ile resmi bir ilişki henüz kurmasa ve açıklamalarında 2002 Arap Barış Planı'nın uygulanması gerektiğini vurgulasalar da KİK içerisinde bunu yapan ülkelere Riyad yönetiminin ciddi eleştirilerde bulunmaması dikkat çekmiştir. Zira BAE ve özellikle Bahreyn'in Suudi Arabistan'a rağmen İsrail ile ilişkileri normalleştirme kararı almaları oldukça zordur. Suudilerin söz konusu sürece karşı "eylemsizlik" içinde olması veya ciddi eleştiri getirmemesi bölgedeki yeni güç dengesi içerisinde İran'dan algıladıkları tehdidin boyutunu da göstermekteydi. Nitekim İran'la ilişkilerini koparmayan Katar'ı ağır şekilde cezalandıran Suudi Arabistan, İsrail'le normalleşen Körfez'in diğer iki ülkesine karşı benzer davranışlarda bulunmamıştır.

Suudi Arabistan, İran ile rekabetinde dış dengeleme unsuru olarak ittifak arayışları ve doğrudan ülkelere müdahalelerinin yanı sıra askeri kapasitesini arttırma yoluna (iç dengeleme) da gitmiştir. Son dönemde yapmış olduğu askeri harcamalar ve silah ithalatı Riyad'ın bu konumunu sağlamlaştırdı. Tablo 19 ve Grafik 1'de de ortaya konulduğu üzere Suudi Arabistan ABD'nin grand stratejisinde değişimin başladığı 2010 yılı ile

⁵⁸⁰ Abdüssamet Pulat, İsmail Akdoğan ve Mustafa Şeyhmus Küpeli, "Suudi Arabistan-İran Bölgesel Rekabetinde Suudi Dış Yardımlarının Siyasi Etkinliği (2010-2020)", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt 18, Sayı 69, 2021, p. 113-116.

⁵⁸¹ "İsrail ile BAE ve Bahreyn arasında normalleşme anlaşması, Beyaz Saray'da imzalandı", **BBC Türkçe**, 15 Eylül 2020, <https://www.bbc.com/turkce/live/haberler-turkiye-54157290> (20.02.2023)

⁵⁸² Michael Singh, "Axis of Avraham, Arab-Israeli Normalization Could Remake the Middle East", **Foreign Affairs**, Vol. 101, No. 2, March/April 2022, p.40.

devamında 2015 yılında İran ile Nükleer Anlaşma'nın imzalandığı dönemde zirve yapacak şekilde askeri harcamalarını arttırdı. Tablo 19'dan görüleceği üzere 2000-2009 arası askeri harcamaları ortalama 27 milyar dolar civarıyken 2015 yılında neredeyse üç katlık bir artışla 87 milyar dolara çıktı. Bölgedeki diğer aktörlere ve İran'a bakıldığında bu artışın yanına dahi yaklaşımadıkları görülmektedir.

Klasik anlamda iç dengeleme olarak adlandırılan bu yöntem bir ülkenin güçlenmesi için olmazsa olmaz bir şart olsa da Riyad yönetiminin sahada Tahran ile rekabetinde kendisine avantaj sağlayacak şekilde işlevsel olamadı. Suudi askeri gücünün konvansiyonel anlamda uygulandığına dair bölgedeki Yemen dışında diğer örnek Bahreyn'dir. 2011 Arap Ayaklanmaları sürecinde Suudi Arabistan askerleri Bahreyn'e müdahalede bulunarak muhalif hareketleri bastırmış ve el-Halife iktidarını korumuştur.⁵⁸³ Ancak Bahreyn İran'ın stratejik derinliğinde Suriye, Irak, Yemen, Lübnan gibi hayati bir ülke olmamıştır.

Suudi Arabistan artan askeri harcamalarının yanı sıra özellikle ABD'den silah ithalatını da arttırdı. ABD'nin 2010 sonrası değişen grand stratejisiyle paralel bir şekilde Suudi Arabistan askeri kabiliyetlerini geliştirmek üzere 2010 Eylül'ünde içerisinde 84 adet F-15 SA savaş uçağı, 190 adet helikopter, gece görüş, radar-haberleşme ve hava savunma sistemleri kalemlerinde birçok unsuru barındıran 60 milyar dolar değerinde kapsamlı silah anlaşmaları gerçekleştirdi.⁵⁸⁴ 2011 ve 2013 yıllarında da saldırı helikopterlerinden, havada yakıt ikmali yapabilen uçaklara kadar birçok alım yaptı. Ayrıca İran'ın ileri savunma stratejisinde önemli yer tutan balistik füzelere karşı yine ABD'den hava savunma sistemleri de temin etti. Bu sistemler özellikle Yemen'de Husiler ile savaşta Suudi topraklarını saldırılardan korumada büyük ölçüde yardımcı oldu.⁵⁸⁵ Suudiler ABD'nin yanı sıra İngiltere, Almanya, Kanada ve Fransa gibi ülkelere de çeşitli silah tedarikinde bulundular.⁵⁸⁶

⁵⁸³ Ahmet Öztürk, "Bahreyn 2011", içinde Kemal İnät, Muhittin Ataman, Fuat Aydın ve Bilal Yıldırım (Ed.) **Ortadoğu Yılığı 2011**, İstanbul: Açılım Kitap, 2012, ss. 457-484.

⁵⁸⁴ Ferhat Pirinççi, "ABD-Suudi Arabistan Silah Anlaşması", **Ortadoğu Analiz**, Cilt 3, Sayı 31-32, 2011, pp.65-74.

⁵⁸⁵ Williams, Ian, and Shaan Shaikh. "The Arab Coalition's Strategy to Counter Houthi Missiles", The Missile War in Yemen, **Center for Strategic and International Studies (CSIS)**, 2020, p.20. JSTOR, <http://www.jstor.org/stable/resrep24837.13> (15 03 2023).

⁵⁸⁶ Akdoğan, Bağımlılık ve Bağımsızlık Arasında Suudi Arabistan, s. 201.

2017 yılıyla birlikte ise ABD grand stratejisindeki değişim Suudiler tarafından hissedildi. ABD'nin yeni başkanı Donald Trump'ın, seçilmesinin ardından ilk yurt dışı ziyaretini Riyad'a gerçekleştirmesi bu açıdan önemliydi. Ziyarette iki ülke arasında 110 milyar dolar değerinde rekor seviyede silah anlaşması gerçekleştirilmesi bölgede İran'a bir mesaj niteliğindeydi.⁵⁸⁷ Zira Trump yönetimi Suudilerin istediği gibi İran tehdidini önelemekte, nükleer anlaşmanın değişmesi gerektiğini vurgulamakta ve İran'ın bölgedeki artan etkisinden rahatsızlık duymaktaydı. ABD'nin 2020'de yine Suudi Arabistan'a güdümlü füze satışı gerçekleştirmesi bu kapsamda önemlidir.⁵⁸⁸

Suudi Arabistan devasa askeri harcamalarıyla maddi güç unsurları bakımından İran'a karşı avantajlı konumda olsa da bölgede İran'ın ileri savunma stratejileriyle baş etme noktasında zayıflığını azaltamadı. Çünkü İran'ın ileri savunması ve devlet aklı da Suudiler ile düzenli ve doğrudan geleneksel bir savaşa girmeyi içermiyordu. Suudi Arabistan gibi ülkeler kendi güvenliklerini uzun yıllardır ABD ile kurdukları ikili ilişkiler üzerinden formüle ettiklerinden ABD'nin yeni stratejisi karşısında bölgesel sorunlarla nasıl mücadele edeceklerine dair büyük bir sorunla karşı karşıya kaldılar.⁵⁸⁹ Nitekim ABD'nin yeni politikası karşısında Suudi Arabistan daha fazla sorumluluk alan ve İran'ı dengelemeye yönelik aktif bir dış politikaya geçti.⁵⁹⁰

Netice itibariyle Suudi Arabistan, bölgesel güç dengesindeki zayıflayan konumunu ve İran'ın "saldırgan" politikalarını temel kaygılar olarak tanımladı. Ancak Suudiler daha geniş ölçekli sorunları ele alma konusunda İran karşısında reaksiyoner olmaktan öteye gidemedi.⁵⁹¹ Suudi Arabistan geleneksel etki alanlarında artan İran etkisi nedeniyle tehdit edildiğini ve hedef alındığını hissetti. Bu kapsamda İran karşısında, Mısır ve Türkiye'nin yanı sıra birkaç küçük Arap devletinden oluşan potansiyel olarak güçlü ama gevşek bir ittifakla yetinmek zorunda kaldı. Riyad yönetimi için Tahran ve bölgedeki "müttefikleri" daha yek pare bir yapı gibi görülürken Sünni dünya kendi içerisinde "Yeni bir Soğuk

⁵⁸⁷ "Saudi Arabia: Background and U.S. Relations", **CRS Report**, 5 October 2021, p.25,

⁵⁸⁸ "ABD'den Suudi Arabistan'a 478 milyon dolar değerinde güdümlü füze satışı", **Anadolu Ajansı**, 24 Aralık 2020, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abdden-suudi-arabistana-478-milyon-dolar-degerinde-gudumlu-fuze-satisi-/2086853> (20.02.2023)

⁵⁸⁹ Cinzia Bianco and Stansfield, G. "The Intra-GCC crises: Mapping GCC fragmentation after 2011", **International Affairs**, Vol. 94, No. 3, 2018, pp. 613–615.

⁵⁹⁰ Anoushiravan Ehteshami, "Saudi Arabia as a Resurgent Regional Power", **The International Spectator**, Vol. 53, No. 4, 2018, pp. 75-94.

⁵⁹¹ Bülent Aras and Emirhan Yorulmazlar, "Mideast Geopolitics: The Struggle for a New Order", **Middle East Policy**, Vol. 24, No. 2, 2017, p. 67.

Savaş” içerisindeydi. Bu soğuk savaş Suudi Arabistan, Müslüman Kardeşler ve Selefi Cihatçılar arasında yaşanmaktaydı.⁵⁹² Riyad yönetimi bu açıdan İran karşısında bölgesel işbirliği mekanizmaları kurmakta zorlandı. Bunların yanı sıra konvansiyonel askeri kapasitesini arttıracak şekilde savunma harcamalarını ve silah ithalatını arttırması (iç dengeleme) ise, İran’ın dengelenmesi noktasında istenilen faydayı sağlayamadı.

Riyad yönetimi incelenen 10 yıl boyunca ABD’yi yeniden bölgede sorumluluk almaya ikna etmeye çalışsa da bunda tam anlamıyla başarılı olamadı ve ABD, ilgili dönemde iki ayrı başkanla (demokrat ve cumhuriyetçi) yönetilmesine rağmen grand stratejisi olan yeniden mevzilenmenin genel ilkelerinden vazgeçmeyerek bölgede 2000’lerin ilk 10 yılında olduğu gibi aktif sorumluluk almaktan kaçındı. Amerikan grand stratejisi 2017 itibariyle kısmen Suudileri rahatlatırsa da İran tehdidi karşısında 2010 öncesi konjonktürü geri getirmedi. Suudi Arabistan da yukarıda iki sütun çerçevesinde detaylandırıldığı üzere bir yandan ABD’yi yeniden bölgede sorumluluk almaya ikna etmeye çalışırken diğer yandan İran’ın bölgesel etkisi karşısında dengeleme unsurlarına ağırlık verdi.

Dolayısıyla Suudi Arabistan bölgede İran etkisini sınırlamak için Yemen, Bahreyn, Suriye, Irak, Lübnan gibi ülkelere aşağıda vaka kısmında detaylandırılan müdahaleleri, maddi destekleri, diplomatik girişimleri, kurduğu ittifakları gibi doğrudan ve dolaylı birçok şekilde müdahil oldu. Ancak ileri savunma stratejisinde görüldüğü üzere İran’ın vekil aktörler üzerindeki etkisi bölgede rakipsizdi. Dolayısıyla söz konusu bölgesel mücadele alanlarında vekil aktörlerin kullanımı noktasında İran’a karşı ciddi anlamda zorlandı. Suudi Arabistan’ın İran’a karşı üstün olduğu maddi kapasitesi ise (parasal destek ve konvansiyonel askeri kabiliyetler), ancak Mısır Cumhurbaşkanı Abdülfettah el-Sisi yönetimi gibi yerleşik aktörlerin güçlerini pekiştirmek veya Bahreyn gibi Sünni monarşileri iktidarda tutma amacıyla kullanıldığında önemli fayda sağlayabildi.⁵⁹³ Takip eden bölümde, iki aktörün söz konusu güvenlik stratejilerinin uygulama alanlarından ve rekabet sahalarından örnek vakalar incelenmektedir.

⁵⁹² Morten Valbjørn and Anders Bank, “The New Arab Cold War: Rediscovering the Arab Dimension of Middle East Regional Politics”, **Review of International Studies**, Vol. 38, No. 1, 2012, pp. 3-24.

⁵⁹³Ronen A. Cohen ve Gadi P. Shamci, “The “Proxy Wars” Strategy in Iranian Regional Foreign Policy”, **The Journal of the Middle East and Africa**, Vol.13, No.4, 2022, pp. 385-405; F. Gregory Hause III, “The Price of Order, Settling for Less in the Middle East”, p.17.

3.5. İran – Suudi Arabistan İlişkilerinde Rekabet Alanları

Yukarıda genel çerçevesi sunulan 2010 sonrası Amerikan grand stratejisindeki değişim İran ve Suudi Arabistan’ın güvenlik stratejilerinin uygulama alanı bulduğu bölgelerde kendisini göstermiştir. İki aktörün bu değişim karşısındaki artan rekabeti ve güç dengesini kendi lehine çevirmeye dönük mücadeleleri bölgede birçok alanda yaşanmaktadır. Bu durum İran’ın yayılmacı pratiklerinin daha fazla ön plana çıktığı, Suudi Arabistan’ın ise bu yayılmacılık karşısında aldığı pozisyonlar nedeniyle beş bölge ülkesi üzerinde oldukça yoğun yaşanmıştır. Bu sebeple İran – Suudi Arabistan rekabetini ve güvenlik stratejilerinin pratiklerini ortaya koyması bakımından Irak, Bahreyn, Yemen, Suriye ve Lübnan ele alınmaktadır. Bu vakalar aynı zamanda 2010 sonrası değişen bölgesel güç yapısından en fazla etkilenen ülkeler olmuşlardır.

3.5.1. Irak

1990’lı yıllar boyunca bölgesel güç dengesinin asli aktörlerinden olan Irak, 2003 ABD işgalinin ardından başta İran ve Suudi Arabistan olmak üzere diğer bölgesel aktörlerin etkisi altına almak istediği bir sahaya dönüşmüştür. 2003 Irak işgalinin ardından başarısız devlet statüsüne düşen Irak, 2003-2011 yılları arası dönemde ABD işgali altında kaldı. Bu dönemde ABD’nin ülkedeki aktif varlığı İran’ın dengelemesi noktasında bir ön dayanaktı. ABD’nin 2010 yılında bölge politikasında yeniden mevzilenme stratejisine geçerek Irak’taki askerlerini geri çekmesiyle Irak “altın tepside” İran’ın etki alanına bırakılmış oldu.⁵⁹⁴ Riyad açısından ise Saddam Hüseyin yönetimindeki Irak kendileri ile yakın ilişkilere sahip olmasa da İran düşmanlığı sebebiyle kullanışlı bir iktidardı. En azından Iraklı Şiiler Saddam yönetimi altında güçlü değildi ve bu durum Suudi Arabistan’ı memnun etmekteydi. Ancak 2003 yılında Saddam rejiminin devrilmesiyle ve ardından 2011 yılında ABD işgal güçlerinin Irak’tan çekilmesiyle birlikte Şiilerin Irak’ta iktidara gelerek İran’la yakın ilişkiler kurması Suudi yönetiminin kaygı duymasına neden oldu.⁵⁹⁵

⁵⁹⁴ 2000 sonrası ABD’nin bölge politikası ve 2003 Irak işgali İran’ın bölgedeki etkinliğini arttıran bir unsurdur. Bkz. Conor Friedersdorf, “How Foreign-Policy Hawks Empowered Iran”, **The Atlantic**, 14 Jan. 2015, <https://www.theatlantic.com/international/archive/2015/01/how-foreign-policy-hawks-empowered-iran/384500/> (20.02.2023)

⁵⁹⁵ Muhammad Nadeem Mirza, Hussain Abbas and Irfan Hasnain Qaisrani, “Structural Sources of Saudi–Iran Rivalry and Competition for the Sphere of Influence”, **SAGE Open**, Vol.11, No. 3, 2021, pp. 1-9, p.

Irak bu açıdan ABD'nin bölge genelinde 2010 sonrası izleyeceği yeni grand stratejisinin de başlangıcı konumundaydı. Çalışmanın Amerikan grand strateji kısmında ortaya konulan SOFA anlaşması ve Amerikan askerlerinin 2010 sonrasında hızlı bir şekilde ülkedeki etkisini azaltması, grand stratejinin bölgede uygulama alanı bulduğu ilk örnek olması bakımından önemliydi. Irak aynı zamanda İran'ın bölgesel etkinliğinin artmasında en önemli köşe taşlarından birisi oldu. Hem bölgesel güç dengesini doğrudan etkilemesi hem de İran'a alan açması eskiden bölgesel aktör olan Irak'ın zayıflamasının somut sonuçlarıydı.

2003 Irak işgalinin ardından Saddam Hüseyin'in devrilmesi bölgesel güç dengesini kökten değiştirdi. Bu güç dengesi değişiminden en fazla faydalanan ülke İran oldu. İran, esasında İran Devrimi'nden bu yana yapmak istediği bölgesel etkisini arttırma arayışını 2003 Irak işgali sonrası farklı bir aşamaya taşımak için ciddi bir fırsat yakaladı. 1979 sonrası Saddam yönetimindeki Irak, esasında İran'ın söz konusu nüfuzuna karşı bir engel/tampon görevi görmekteydi. Devam eden süreçte 1989 yılında Humeyni'nin ölümü, İran-Irak savaşının yıkıcı etkileri sebebiyle İranlı karar vericilerin içeriye odaklanmak durumunda kalmaları ve Clinton yönetiminin "çifte çevreleme siyaseti" çerçevesinde uygulanan yaptırımlar ile zorlanan İran ekonomisi Tahran'ın bölgesel nüfuzu önündeki en önemli engellerdi. 2000'li yıllara gelindiğinde Irak'ın "başarısız devlet" haline gelmesi İran'ın bölgesel nüfuzu karşısındaki tampon olma görevini sona erdirmişti. İran hem 2000-2010 yılları arasında ekonomisinde yakaladığı ciddi ivme hem de Irak'ta iktidara gelen İran yanlısı gruplar sayesinde Irak üzerinde nüfuz açısından önemli bir imkân elde etti.⁵⁹⁶

Saddam rejiminin plansız bir şekilde devrilmesiyle ortaya çıkan iktidar boşluğu ve mezhepsel iç savaş, KİK monarşileri ve özellikle Suudi Arabistan için çok sayıda yeni tehdide yol açtı. Bölgede İran etkisinin artmasının yanı sıra Suudi Arabistan ve diğer KİK ülkeleri içerisinde vatandaşlarının mezhepler arası çatışmaya katılmak için Irak'a

4; W. Andrew Terrill, **The Saudi-Iranian Rivalry and the Future of Middle East Security**, U.S. Army War College Strategic Studies Institute (SSI), December 2011, p. 44

⁵⁹⁶ Christopher. Phillips, **The Battle for Syria, International Rivalry in the New Middle East**. New Haven and London: Yale University Press, 2016., p.19.

gitmeleri bu ülkelerin kendi sınırlarına da böylesi çatışmaların sıçraması korkusunu yaşattı.⁵⁹⁷

Irak'ta ABD'nin işgalinin ardından büyük kısmı İran'da sürgünde bulunan muhalif Iraklılar (ki bunların büyük çoğunluğu Şii muhaliflerdi) Irak'a dönmeye ve yeni Irak siyasetinde yer almaya başladı.⁵⁹⁸ ABD işgal yönetiminin oluşturduğu geçici yönetimde yer alan 25 siyasi koltuğun yarısından fazlası Şiilere ayrılmıştı.⁵⁹⁹ Bu Şiiler arasında 1980-2003 yılları arasında sürgün hayatı yaşarken İran tarafından desteklenen isimler önemli bir yer tutmaktaydı. Yeni Irak yönetiminde bu isimlerin yer alacağı gerçeği herkes gibi Suudi yönetiminin de malumuydu ve İran'ın Irak üzerindeki etkisi artacağı için rahatsızlık duymaktaydılar.

Örneğin Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi (İİDYK) adlı oluşum 1982 yılında İran-Irak savaşı sırasında Tahran'da sürgün hayatı yaşayan Iraklı Şiiler ve savaşta esir düşmüş olan Iraklı Şii askerlerin devşirilmesi ile kurulmuş bir yapıydı.⁶⁰⁰ İsminden de anlaşılacağı gibi Irak'ta da İran İslam Devriminin benzerini gerçekleştirme maksadıyla kurulmuştu. Günümüzde Irak'ta hem siyasi hem de güvenlik alanında son derece etkin olan Bedr Tugayları, Ketaib Hizbullah ve Ketaib Seyyid Şüheda gibi örgütler de yine 1980'li yıllarda İran'da örgütlenmişlerdi.⁶⁰¹ Özellikle Bedir Tugayları'nın İran-Irak savaşında İran ordusunun yanında Irak'a karşı savaşması örgütün İran'a ne kadar bağlı olduğunu göstermesi açısından önemlidir.⁶⁰² Yaklaşık 40 yıldır İran tarafından desteklenen bu gruplar Irak'ta İran etkisinde hareket eden oluşumların başında gelmektedir. Diğer bir grup olan İslami Dava Partisi (İDP) ise 1957 yılından beri Irak'taki en eski ve en etkili Şii muhalif örgütlenmeye sahipti.⁶⁰³ Yine İran tarafından desteklenen İDP üyeleri de Bedr Tugayları gibi 2003 yılı öncesinde Irak'ta suikast girişimleri ve terör saldırıları

⁵⁹⁷ Joseph Kostiner, "GCC Perceptions of Collective Security in the Post-Saddam Era", In M. Kamrava, (ed.) **The International Politics of the Persian Gul**, Syracuse, NY: Syracuse University Press, 2011, p.109.

⁵⁹⁸ Vali Nasr, "When the Shiites Rise", p.62.

⁵⁹⁹ James Dobbin, Seth G. Jones, Benjamin Runkle, Siddharth Mohandas, **Occupying Iraq: A History of the Coalition Provisional Authority**, RAND Corporation, 2009, p.46.

⁶⁰⁰ "Iran's Networks of Influence - Chapter Four: Iraq", **Iran's Networks of Influence in the Middle East**, IISS, 2019, pp.121-158. <https://www.iiss.org/publications/strategic-dossiers/iran-dossier/iran-19-06-ch-4-iraq> (20.02.2023)

⁶⁰¹ Ali Akbar, "Iran's Regional Influence in Light of Its Security Concerns", p.192

⁶⁰² "Iran's Playbook: Deconstructing Tehran's Regional Strategy", **The Soufan Center**, May 2019, p.24. <https://thesoufancenter.org/research/irans-playbook-deconstructing-tehrans-regional-strategy/> (20.02.2023)

⁶⁰³ Ali Akbar, "Iran's Regional Influence in Light of Its Security Concerns", p.192.

düzenlemekteydi. Bu ve bunun gibi Şii grupların Irak siyasetindeki etkinliği ABD'nin yönetimi tamamen Iraklılara devretmesinin ardından 2006 yılında düzenlenen genel seçimler ile birlikte daha da arttı.

2006 seçimlerinin ardından Irak'ta Başbakan olan İDP lideri Nuri el Maliki yönetimindeki Irak giderek İran'la yakınlaşan bir politika izlemekteydi. Zaten İran'ın 2003 sonrası Irak'a yönelik dış politika anlayışı da iki ülkenin yakın ilişkilere sahip olmasını gerekli kılıyordu. İran'a göre Irak'ın istikrara kavuşması ve toprak bütünlüğünün bozulmaması İran'ın güvenliği için hayati rol oynayan bir unsurdur. Çünkü Arap olmayan bir devlet olarak İran, bölge siyasetinde daha fazla etkiye sahip olmak için Arap komşularıyla ilişkilerindeki olumsuzlukları bir şekilde dengelemesi gerektiğinin farkındaydı. Irak'taki Şii siyasi gruplar ile bir koalisyon kurması bu olumsuzlukları tersine çevirme girişiminin bir çıktısıydı. Böylece Tahran yönetimi, Irak'ı geleneksel bir siyasi rakip ve konvansiyonel bir askeri tehdit olmaktan çıkarıp dost bir devlet haline getirmeyi başardı.⁶⁰⁴

Şii ağırlıklı bir koalisyona başkanlık eden Nuri el-Maliki Irak Başbakanı seçildiğinde, KİK liderleri Irak'ın büyük ölçüde İran etkisi altına girerek bölgesel güç dengesini Suudi Arabistan ve KİK aleyhine çevireceğinden giderek daha fazla endişe duymaya başladılar. Nitekim Maliki hükümeti, ABD'nin onayını almasına rağmen KİK ülkeleri tarafından hiçbir zaman resmi olarak meşru kabul edilmedi ve Suudi Arabistan, hükümetin yaptırım uyguladığı Şii milislere karşı Sünni Iraklıları silah ve finansmanla desteklemeye bile başladı. Bu nedenle KİK liderleri, ABD'nin siyasi istikrarı sağlamak için Irak'ta kalması gerektiği konusunda ısrarcı hale geldi. 2006'da Suudi Kralı Abdullah, ABD Başkan Yardımcısı Dick Cheney'i Riyad'a yaptığı bir ziyarette Suudilerin bu koşullar altında Amerika'nın Irak'tan çekilmesini kabul edilemez gördüğü konusunda uyarması önemliydi.⁶⁰⁵

2008 yılında ABD ile Irak arasında imzalanan Status of Forces Agreement/ Kuvvetlerin Statüsü Anlaşması (SOFA) antlaşmasına Riyad ve Tahran tam zıt yönde tepkiler verdi. İşgalci Amerikan askerlerinin Irak'tan tamamen çekilmesini takvime bağlayan bu

⁶⁰⁴ Kayhan Barzegar, "Iran's Foreign Policy Strategy after Saddam", p. 177-183.

⁶⁰⁵ Cinzia Bianco, "The GCC Monarchies: Perceptions of the Iranian Threat amid Shifting Geopolitics", *The International Spectator*, Vol. 55, No. 2, 2020, p.96.

anlaşma İran'ı çok memnun ederken Suudi Arabistan'ın ise tedirginlik seviyesini daha da arttırmaktaydı. Zira Saddam'ın iktidardan düşüşü sonrası Şiilerin gücünün artacağına farkında olan Suudiler 2003 yılındaki ABD işgaline destek vermemişti ve bu endişelerini sık sık ABD yönetimine bildirmişlerdi. Ancak Amerikan güçlerinin Irak'ta bulunması ülke üzerinde İran etkisini kısmen de olsa sınırlandırdığından Suudilerin tedirginliği bir nebze hafıflıyordu. SOFA anlaşmasının ardından Amerikan askerlerinin Irak'tan çekilmesi İran'ın Irak üzerindeki nüfuzunun daha da artması anlamına geleceğinden Riyad yönetimi bu anlaşmaya karşı çıkıyor ve ABD askerlerinin bölgeden çekilerek Irak'ı tamamen İran'ın etkisine bırakmasını istemiyordu.

Suudi Arabistan'ın bu çekincelerine karşılık İran, hem 2006 hem de 2010 seçimlerinde Irak'ta kendisine yakın Şii siyasi grupları birleştirerek bir koalisyon kurdu. Bu koalisyonun seçimleri kazanması ile Irak'ın geleneksel bir siyasi rakipten ve konvansiyonel bir askeri tehditten dost bir devlet haline gelişi hızlandı. İran'ın Irak'a bu şekilde angaje olmasının bir diğer nedeni ise gelecekteki meydan okumaları önlemeyi amaçlamasıdır. Zira Irak'ta yakın gelecekte bölgede İran karşıtı bir pozisyon almaya isteksiz bir siyasi atmosfer oluşmuş durumdaydı.⁶⁰⁶ 2006 ile 2010 yılları arasında Irak'ın giderek İran'a yakınlaştığını gören Suudi Arabistan ise 2010 seçimleri öncesinde eski Başbakan İyad Allavi liderliğinde İran yanlısı olmayan bir siyasi koalisyonu destekleyerek seçimleri kazanması için çabaladı. Bu koalisyon içerisinde İran'a mesafeli duran seküler Şiiler, Sünniler ve Kürtler yer almaktaydı. Toplumun hemen hemen her kesiminden siyasi görüşü kapsayan bu koalisyon 2010 seçimlerini az farkla kazanmasına rağmen iktidarı kurabilmek için yeterli çoğunluğu sağlayamadı. Ardından İran etkisindeki Irak yüksek yargı mahkemesi hükümeti kurma görevini seçimden ikinci parti olarak çıkan İDP lideri Maliki'ye verdi.⁶⁰⁷

Böylece yeniden Başbakan olan Maliki, İran'la ilişkilerini yakınlaştırmak için seçim öncesi kendi aleyhine çalışan Suudi Arabistan'a cephe aldı. Maliki hükümeti iç politikada Suudi Arabistan'a olan tepkisini Riyad'a yakın olduğunu düşündüğü önemli Sünni siyasileri elimine ederek gösterdi.⁶⁰⁸ Dış politikada ise bölgesel politikalarda İran'ın lehine hareket

⁶⁰⁶ Kayhan Barzegar, "Iran's Foreign Policy Strategy after Saddam", p.181-183.

⁶⁰⁷ Gause, F. Gregory. "Saudi Regional Policy in the Wake of the Arab Upheaval", **Saudi Arabia in the New Middle East**, Council on Foreign Relations, 2011, p.16.

⁶⁰⁸ 2011 yılında Cumhurbaşkanı Yardımcısı Tarık Haşimi hakkında hukuksuz eylemlere karıştığı gerekçesiyle tutuklama kararı çıkartıldı. Suudi Arabistan ve Türkiye'ye kaçan Haşimi hakkında 2012

ederek Suudi Arabistan karşıtı pozisyonda konumlandı. 2011 yılında Bahreyn'deki ayaklanmalara müdahale eden Riyad'ı eleştirmesi⁶⁰⁹, yine 2011 yılı sonunda Arap Birliği'nde Suriye'nin üyeliğini askıya alma girişimine çekimser kalması⁶¹⁰, 2012 yılında İİT zirvesinde Suriye'nin üyeliğinin düşürülmesine onay vermemesi⁶¹¹ gibi pek çok olayda İran'la aynı safta yer aldı. Bölgesel gelişmelerde İran ile aynı safta yer almanın ötesine geçilerek iki ülke arasında 2011 yılında enerji işbirliği ve doğalgaz boru hattı inşası⁶¹², 2013 yılında elektrik üretimi için doğalgaz sevkiyatı⁶¹³ ve yine 2013 yılında güvenlik alanında işbirliğini öngören anlaşmalar⁶¹⁴ imzalandı.

Diğer yandan Irak'ta giderek güçlenen radikal terör örgütü DAESH'in saldırılarından Suudi Arabistan'ı sorumlu tutan Maliki hükümeti⁶¹⁵ sahadaki güvenliği sağlamak için İran'dan daha fazla yardım almaya başladı. Özellikle Haziran 2014'de DAESH'in Irak'ın en önemli ikinci kenti olarak bilinen Musul ve diğer Sünni bölgelerde alan hakimiyeti kurması İran destekli Şii silahlı grupların Irak'taki gücünü artırdı. Haşdi Şabi adında bir çatı oluşum altında 100 civarında silahlı milis grup ve 100 binden fazla gönüllü savaşçı DAESH ile savaşmaya başladı.⁶¹⁶ Bu grubun arkasındaki en büyük destekçi onları eğiten, silahlandıran ve ekonomik destek sağlayan İran'dı.⁶¹⁷ Ketaib Hizbullah, Bedr Tugayları,

yılında gıyabında idam cezası verildi. Yine 2012 yılında Sünni aşiretlerin önemli vekillerinden Ahmet Alvani hakkında yakalama kararı çıkartıldı. "Haşimi Krizi" olarak da adlandırılan bu gelişmeler hakkında daha detaylı bilgi için bkz; Rıdvan Kalaycı, "Irak 2012", **Ortadoğu Yıllığı 2012** içinde, Kemal İnât-Muhittin Ataman (Ed.), İstanbul: Açılım Kitap, 2014, ss.33-63.

⁶⁰⁹ Muhanad Mohammad, "Biggest Iraqi Shi'ite rally against Saudis in Bahrain", **Reuters**, 18 Mart 2011. <https://www.reuters.com/article/us-bahrain-protests-iraq-idUKTRE72H4XY20110318>, (20.02.2023)

⁶¹⁰ "Syria suspended from Arab League", **The Guardian**, 12 Kasım 2011. <https://www.theguardian.com/world/2011/nov/12/syria-suspended-arab-league> (20.02.2023)

⁶¹¹ "Muslim World", DW, 16 Ağustos 2012. <https://www.dw.com/en/despote-internal-tensions-islamic-group-suspends-syria/a-16166602> (20.02.2023)

⁶¹² Hassan Hafidh, Benoit Faucon, "Iraq, Iran, Syria Sign \$10 Billion Gas-Pipeline Deal", **The Wall Street Journal**, 25 Temmuz 2011. <https://www.wsj.com/articles/SB10001424053111903591104576467631289250392> (20.02.2023)

⁶¹³ "Iran signs major deal to export gas to Iraq", **The Nation**, 23 Temmuz 2013. <https://www.nation.com.pk/23-Jul-2013/iran-signs-major-deal-to-export-gas-to-iraq> (20.02.2023)

⁶¹⁴ Rıdvan Kalaycı ve Recep Tayyip Gürler, "Irak 2013", **Ortadoğu Yıllığı 2013** içinde, Kemal İnât, Muhittin Ataman (Ed.), İstanbul: Açılım Kitap, 2014, s.33.

⁶¹⁵ "Exclusive: Iraq's Maliki accuses Saudi Arabia of supporting 'terrorism'", **France 24**, 8 Mart 2014. <https://www.france24.com/en/20140308-france24-exclusive-interview-iraq-maliki> (20.02.2023); Andreas Becker, "Who finances ISIS?", **DW**, 19 Haziran 2014, <https://www.dw.com/en/who-finances-isis/a-17720149>; Ian Black, "Saudi Arabia rejects Iraqi accusations of Isis support", **The Guardian**, 19 Haziran 2014, <https://www.theguardian.com/world/2014/jun/19/saudi-arabia-rejects-iraqi-accusations-isis-support>

⁶¹⁶ Haşdi Şabi'ye bağlı kaç milisin olduğuna dair kesin rakamlar yoktur. Kaynaklarda çok çeşitli rakamlar verilmektedir. Fakat Haşdi Şabi içinde Şii, Sünni, Hristiyan, Ezidi ve Türkmen gruplar yer aldığı bilinmektedir. Bu açıdan bakıldığında İran'ın etki alanını Iraklı tüm etno-sekter kesimlere yaymasında çok önemli bir katkısı olmuştur.

⁶¹⁷ "Shia militias in Iraq", **Strategic Comments**, Vol. 23, No.3, 2017, pp.i-ii.

Asaib Ehlül Hak, Ketaib Seyid Şüheda ve Nuceba Hareketi gibi Şii milis kuvvetlerin liderleri İran Devrim Muhafızlarına bağlı Kudüs Gücü komutanı olan Kasım Süleymani ile yakın ilişkilere sahipti.⁶¹⁸

Haşdi Şabi örneğinde olduğu gibi İran, kendisine bağlı olan vekil aktörleri zamanla bulundukları ülkelerde siyasi meşruiyet elde etme ve ulusal parlamentolarda ve kabinelerde sandalye kazanma ihtimallerine karşı da desteklemektedir. Çünkü bu gruplar bir yandan İran'ın bölgedeki stratejik derinliğinin güvenlik ayağını sağlamlaştırırken diğer yandan ilgili ülkelerde karar verici rolüne sahip siyasi hareketlere dönüşme potansiyeline sahip olabilirdi. İran böylece müttefiklerini ve desteklediği vekil aktörleri devlet gücünü ele geçirene kadar elinden geldiğince güçlendirmeye çalışmaktadır. Haşdi Şabi'nin Irak siyasi ve güvenlik sistemine entegrasyonu bunun tipik bir örneğidir.

Irak güvenlik yapılanmasında artan İran etkisi özellikle ABD'nin yeniden mevzilenme stratejisi çerçevesinde aktif rol üstlenmemesi sonrasında artış gösterdi. Özellikle 2014 yılında Haşdi Şabi'nin kurulması sonrasında Irak güvenlik yapılanması hızlı ve artan bir şekilde İran etkisi altındaki grupların görünürlüğünün artmasına sahne oldu. İran, Haşdi Şabi çatısı altında ülkede Hizbullah tarzı bir model izleyebilir mi veya İran'daki gibi Devrim Muhafızları-Düzenli Ordu gibi ikili bir yapı oluşabilir mi tartışmaları yapıldı. Neticede ağırlıklı olarak Şii'lerden (Arap ve Arap olmayan) oluşan 100 binden fazla milise sahip Haşdi Şabi Şubat 2016'da Irak başbakanının resmi otoritesi altına alınarak Irak güvenlik yapılanmasının resmi bir parçası haline geldi. Kasım 2016'da ise Haşdi Şabi Irak Güvenlik Güçlerinin resmi bir parçası olarak Irak Ulusal Güvenlik Konseyi'nde bir koltuk sahibi oldu.⁶¹⁹ Bu durum İran'daki gibi Irak'ta da ikili bir yapı olan düzenli ordu ve güçlü paramiliter sistemin prototipi şeklinde yorumlanabilir.

Haşdi Şabi'nin DAESH ile savaşması ve önemli başarılar elde etmesi Iraklılar nazarında da popülaritesini artırdı. Bunun bir göstergesi ise oluşturdukları siyasi bloklar ile parlamento seçimlerine girerek önemli sayıda milletvekili ile mecliste temsil hakkı kazanmalarındır. Örneğin Irak'ta 2018 parlamento seçimlerinde yüzde 13 oy oranıyla 47

⁶¹⁸ Norman Cigar, **Iraq's Shia Warlords and Their Militias: Political and Security Challenges and Options**, Strategic Studies Institute, US Army War College (2015), pp. 23-26.

⁶¹⁹ Ricardo Redaelli, "The Osmotic Path: The PMU and The Iraqi State", **Italian Institute for International Political Studies**, 26 October 2018, <https://www.ispionline.it/en/publication/osmotic-path-pmu-and-iraqi-state-21522> (20.02.2023)

vekil kazanarak⁶²⁰ ikinci sırada yer alan Fetih İttifakı içinde Bedr Tugayları, Asaib Ehlül Hak, Ketaib Hizbullah gibi önemli milis grupların siyasi kanatları yer almaktaydı. Fetih İttifakı kısaca Haşdi Şabi'nin siyasi kanadıydı ve parlamentodaki gücü İran'ın Irak siyasetindeki etkisini de arttıracaktı. Dolayısıyla Irak'ta DAEŞ'in büyük kazanımlar elde etmesi başlangıçta İran için ciddi bir güvenlik tehdidi oluştururken ilerleyen zamanda Haşdi Şabi varlığı ile birlikte bu güvenlik tehdidi İran'ın Irak'taki kazanımlarını çoğaltmasını sağlayan bir unsura dönüştü.

Bu süreçte Riyad'ın Irak sahasında büyük ölçüde yer al(a)maması, Tahran'ın Irak'ı başlıca bölgesel nüfuz sahalarından birisi olarak sağlamlaştırmasına izin verdi. Suudi Arabistan'ın Irak'ta yeteri kadar yer alamamasının nedenlerinden biri Suriye ve Yemen'de de Tahran'a karşı önemli bir bölgesel nüfuz mücadelesi vermesiydi. Örneğin; Suriye'de muhalif milislere verdiği askeri destek ve Yemen'de konuşlandırdıkları askeri gücün ufak bir kısmını bile Irak'ta savaş alanında kullanmak istemiyordu.⁶²¹ Bu durum Suudi Arabistan'ın hem ABD gibi bir süper gücün bölgede yer alması ve aktif rol üstlenerek Irak'ta İran etkisinin artmasını engelleyeceği beklentisinin bir sonucudur hem de İran'ın uzun yıllardır etkin olmaya çalıştığı ve sahada doğrudan Devrim Muhafızları'na Kudüs Gücü'yle varlık gösterdiği bir alanda İran ile yüzleşmenin maliyetinden kaçındığı içindir.

Gerek Irak'ta iktidarların politikaları gerekse de İran ve Suudi Arabistan'ın Irak'ı bir rekabet sahası haline getirmeleri zamanla Irak halkı arasında ve bazı Iraklı siyasilerde tepkilere neden oldu. Özellikle 2014'de DAEŞ'in alan hakimiyeti ve Irak hükümeti ile güvenlik güçlerinin düşmüş olduğu aciz pozisyon bu tepkileri şiddetlendirdi. Nuri Maliki'nin yerine başbakanlık koltuğuna 2014 Eylül'ünde Haydar Abadi'nin gelmesiyle Irak ile Suudi Arabistan arasındaki ilişkilerde yumuşama başladı. Bunun birincil nedeni ABD Başkanı Trump'ın İran yaptırımlarını tekrar geri getirme politikası ve Irak'ın İran'la olan ilişkilerinde bağımlılığını azaltarak alternatifler bulması konusunda baskıda

⁶²⁰ Mukteda Sadr'ın liderliğindeki Sairun koalisyonunun yüzde 14 oy oranıyla 54 vekil kazanarak birinci parti olduğu hesaba katıldığında İran destekli Fetih koalisyonunun ne kadar büyük bir başarı elde ettiği daha iyi anlaşılır. 2018 seçimleri hakkında daha detaylı bilgi için bkz; Recep Tayyip Gürler ve Cengiz Danışan, "Irak 2018", **Ortadoğu Yılığ 2018**, içinde Kemal İnat-Muhittin Ataman (Ed.), ss.21-43, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2019, ss.26-29.

⁶²¹ Gause, F. Gregory. "King Salman and the Future of Saudi Arabia", **Saudi Arabia, the Gulf, and the New Regional Landscape**, Joshua Teitelbaum (ed.), Begin-Sadat Center for Strategic Studies, 2017, p.30.

bulunmasıydı.⁶²² Irak, İran'la olan ilişkileri dolayısıyla ABD tarafından kara listeye alınabilir ve ekonomik olarak sıkıntıda olan ülke daha fazla sorunla karşılaşabilirdi. Özellikle Trump döneminde artan İran etkisi sebebiyle Irak'ın Arap dünyasına yeniden eklemlenmesi yönünde ABD'nin çaba sarf ettiği politikalar önem kazanmıştı. Bu doğrultuda 2017 yılında ABD'nin İran karşıtı bloku destekleme ve bunun organizatörü olma rolü açısından önemli adımlar atıldı. ABD Dışişleri Bakanı Rex Tillerson, Suudi Kralı Selman bin Abdülaziz ve Irak Başbakanı Haydar Abadi ile Riyad'da üçlü bir görüşme gerçekleştirildi ve Suudi Arabistan–Irak Koordinasyon Konseyi kurulması kararlaştırıldı.⁶²³

Suudi Arabistan'ın, İran'ın Bağdat'taki etkisine karşı Irak'la daha fazla yakınlaşma yönünde çabaları da gerilimin yumuşamasını sağladı. Bu kapsamda Riyad ilk olarak 1990 yılında Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi sebebiyle kopardığı diplomatik ilişkileri 2015 yılında (25 yıl sonra) Bağdat'a büyükelçi atayarak yeniden tesis etti.⁶²⁴ Şubat 2017'de Suudi Dışişleri Bakanı Adil el-Cübeyr Irak'a sürpriz bir ziyarette bulundu. Bu ziyaret 1990'dan bu yana üst düzey bir Suudi yetkili tarafından yapılan ilk ziyaret olması bakımından önemliydi. Ziyarette bölgesel güvenlik, terörizm ve Suriye ve Yemen'deki durumun yanı sıra Irak'ın bu ülkeler ve İran ile ilişkileri konusundaki tutumuna dair görüşmeler yapıldığı açıklandı.⁶²⁵ Riyad yönetiminin özellikle Irak'ın en etkili Şii liderlerinden olan ve son yıllarda İran'ın Irak üzerindeki nüfuzuna karşıt söylemleri ile bilinen Mukteda Sadr ile temas kurması dikkat çekti. Sadr, 2017'de Suudi Arabistan'a sembolik açıdan oldukça önemli bir ziyaret de düzenledi.⁶²⁶

⁶²² Geneive Abdo, "Trump's Iran sanctions are backfiring in Iraq", **Politico**, 15 Ağustos 2018. <https://www.politico.eu/article/donald-trump-iran-sanctions-are-backfiring-in-iraq-trade-gas-supplies/> (20.02.2023)

⁶²³ "Tillerson Suudi-Irak Koordinasyon Konseyi'nin ilk toplantısına katıldı", **T24**, 22 Ekim 2017. <https://t24.com.tr/haber/tillerson-suudi-irak-koordinasyon-konseyinin-ilk-toplantisina-katildi,471439> (20.02.2023)

⁶²⁴ "Irak hükümeti 25 yıl aradan sonra Riyad'a büyükelçi atadı", **AA**, 21 Eylül 2015. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/irak-hukumeti-25-yil-aradan-sonra-riyada-buyukelci-atadi/275342#!> (20.02.2023)

⁶²⁵ Ali Mamouri, "Saudis make surprise trip to Iraq: Why now?", **Al Monitor**, 1 March 2017

⁶²⁶ "Iraq's Muqtada al-Sadr makes rare Saudi visit", **Al Jazeera**, 31 Temmuz 2017. <https://www.aljazeera.com/news/2017/7/31/iraqs-muqtada-al-sadr-makes-rare-saudi-visit> (20.02.2023)

2018 yılı Ekim ayında göreve gelen Irak'ın yeni Cumhurbaşkanı Berham Salih ilk yurt dışı ziyaretini İran ve Suudi Arabistan'a peş peşe gelecek şekilde düzenledi.⁶²⁷ Başbakan Adil Abdulmehdi de göreve geldikten sonra Cumhurbaşkanı Salih gibi İran ve Suudi Arabistan'a ziyaret düzenledi.⁶²⁸ Irak'ta 2005 yılı sonrası iktidara gelen liderlerin ilk yurt dışı ziyaretlerini genelde İran'a yaptıkları hesaba katıldığında bu ziyaretler Iraklı karar alıcıların İran ve Suudi Arabistan geriliminde taraf olmak istemediklerini göstermesi bakımından önem taşımaktadır. 2014 yılında DAES'e destek vermekle suçlanan Suudi Arabistan'ın sembolik öneme sahip olan ilk yurt dışı ziyareti yapılan ülkelerden biri konumuna gelmesi Suudi Arabistan-Irak ilişkilerinde geline düzeyi göstermektedir.

Irak'a yönelik bir diğer Suudi politikası ise İran'ın sağladığı elektrik akışında kesintiye gitmesi üzerine Irak'a ucuz ve kesintisiz elektrik sağlama konusunda anlaşma teklif etmesiydi.⁶²⁹ Zira İran, Irak'ta artan İran karşıtlığına bir cezalandırma yöntemi olarak teknik bahanelerle elektrik kesintileri yapmaktaydı. Irak'a giden elektriği kesintiye uğratması Irak'ta uzun süreli elektrik yokluğuna sebep olmakta ve bu da toplumsal protesto gösterilerine yol açmaktaydı. Protesto gösterilerinde yolsuzluk, ekonomik sıkıntılar gibi tepkilerin yanında İran'a karşı da seslerin yükselmesi Riyad yönetimine Irak'ta İran etkisini dengelemeye yönelik bir kapı aralıyordu. Bu kapsamda Suudi Arabistan Irak'a ekonomik yatırımlar ve ticari işbirlikleri teklif ederek İran'ın etkisini kırmayı amaçladı.⁶³⁰

Bu kapsamda özellikle 2017 ile 2020 yılları arasında Irak'ta sanayi, petrol, doğalgaz ve altyapı gibi birçok alanda Suudi Arabistan yatırımları arttı ve bu yatırımların artmasına yönelik işbirliği anlaşmaları imzalandı.⁶³¹ 2019 yılı Nisan ayında Suudi Arabistan ile Irak

⁶²⁷ "Iraqi president concludes first official trip by visiting Saudi Arabia", **The National**, 17 Kasım 2018. <https://www.thenationalnews.com/world/mena/iraqi-president-concludes-first-official-trip-by-visiting-saudi-arabia-1.793176> (20.02.2023)

⁶²⁸ "Iraqi PM Abdul Mahdi meets Saudi King Salman on first visit to Saudi Arabia", **Reuters**, 17 Nisan 2019. <https://www.reuters.com/article/saudi-iraqi-idINKCN1RT1WJ> (20.02.2023)

⁶²⁹ Linda Robinson, "Winning the Peace in Iraq", **Foreign Affairs**, Vol 98, No 5, September/October 2019, p. 171.

⁶³⁰ Şerife Akıncı, "Suudi Arabistan'ın İran stratejisi: Bağdat'a geri dönüş", **AA**, 15 Nisan 2021, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/suudi-arabistanin-iran-stratejisi-bagdat-a-geri-donus/2209789>, (20.02.2023)

⁶³¹ "Iraq and Saudi Arabia sign new agreements to strengthen economic, political cooperation", Government of Iraq, 18 Nisan 2019, <https://gds.gov.iq/iraq-and-saudi-sign-new-agreements-to-strengthen-economic-political-cooperation/> (20.02.2023)

arasındaki Koordinasyon Konseyi'nin ikinci zirvesi Bağdat'ta düzenlendi.⁶³² 20 Haziran 2020'de Irak Maliye Bakanı Ali Allavi liderliğindeki bir heyet Riyad'a resmi bir ziyaret düzenleyerek enerji, spor, eğitim ve sağlık sektörlerini kapsayan çok sayıda ortak yatırım anlaşması imzaladı. Bu ziyaret son birkaç yıldır Suudi Arabistan'ın girişimleri ile oluşturulan Suudi-Irak Koordinasyon Konseyi'nin yürüttüğü çalışmalar kapsamında gerçekleşti.⁶³³ 2020 yılı Kasım ayında bu kez Irak Başbakanı Mustafa Kazımi, Suudi Veliht Prens Muhammed bin Selman ile bir görüşme gerçekleştirerek güvenlik ve ekonomi dahil olmak üzere çeşitli sektörlerde bir dizi mutabakata vardılar.⁶³⁴

İki lider arasındaki bu görüşmede Kazımi'nin isim vermeden İran yanlısı grupları Irak'ın Suudi Arabistan ve Mısır başta olmak üzere diğer ülkelerle ilişkilerini geliştirmesini engellemeye çalışmakla suçladığı açıklamasından bir gün sonra gerçekleşmesi İran'a bir mesaj olarak yorumlandı.⁶³⁵ İran yanlısı gruplar ise Suudilerin yatırım girişimlerinin Basra ve Necef gibi Şiilerin kutsal şehirlerini de içine alması üzerine Riyad'ın yatırım yapma arzusu konusunda şüpheleri ve güvenlik endişeleri olduğunu ifade ederek karşı çıkmaya devam ediyorlardı.⁶³⁶ Böylece 2010-2017 yılları arasında İran ile rekabette geri konumda kalan Suudi Arabistan 2017 yılından itibaren Iraklılar arasında İran'a karşı oluşan toplumsal öfkeyi fırsat bilerek İran karşıtı muhalif cenahı desteklemeye ve Irak'a ekonomik yardımda bulunmaya başladı.

Diğer yandan ABD'nin de Irak'ta İran etkinliğini azaltmaya yönelik politikaları devam etmekteydi. 3 Ocak 2020'de Bağdat Havalimanı yakınlarında Kudüs Gücü Komutanı Kasım Süleymani ve Haşdi Şabi'nin İran yanlısı komutanlarından Ebu Mehdi Mühendis'in ABD hava saldırısı sonucu öldürülmesi⁶³⁷ bu doğrultuda atılan adımlardan

⁶³² "Saudi-Iraqi Coordination Council Kicks off 2nd Session in Iraq", **Saudi Press Agency**, 4 April 2019. <https://www.spa.gov.sa/1907919> (20.02.2023)

⁶³³ "Saudi Arabia, Iraq sign joint investment agreements", **MEMO**, 21 Temmuz 2020, <https://www.middleeastmonitor.com/20200721-saudi-arabia-iraq-sign-joint-investment-agreements/>, (20.02.2023)

⁶³⁴ "Saudi-Iraqi talks aims to bolster ties beyond Iranian obstacles", **The Arab Weekly**, 11 November 2020. <https://theArabweekly.com/saudi-iraqi-talks-aims-bolster-ties-beyond-iranian-obstacles>, (20.02.2023)

⁶³⁵ Bilgehan Alagöz, "Irak'ın Değişen Öncelikleri ve İran-Suudi Arabistan Rekabeti", **İRAME**, 25 Şubat 2021. <https://iramcenter.org/irakin-degis-en-oncelikleri-ve-iran-suudi-arabistan-rekabeti-410>, (20.02.2023)

⁶³⁶ "Iran-backed groups reject Saudi investment in Iraq", **MEMO**, 26 Ocak 2021. <https://www.middleeastmonitor.com/20210126-iran-backed-groups-reject-saudi-investment-in-iraq/>, (20.02.2023)

⁶³⁷ "Pompeo: Süleymani'nin öldürülmesi stratejik bir hamleydi", **Şarkul Avsat**, 22 Şubat 2020. <https://turkish.aawsat.com/home/article/2143816/pompeo-s%C3%BCleymaninin-%C3%B6ld%C3%BCr%C3%BClmesi-stratejik-bir-hamleydi> (20.02.2023)

biriydi. 2010 yılında yeniden mevzilenme stratejisi uygulayan ABD yönetimi bu tarz “cerrahi” operasyonlarla yeri geldiğinde stratejik adımlar atmaktaydı. Bu operasyon Haşdi Şabi’nin hem siyasi hem de güvenlik alanında elde ettiği gücü İran yararına kullanmasına karşı yapılmış bir eylemdi. Bu operasyonun Bağdat’ta gerçekleşmesi Irak’ın İran-Suudi Arabistan ve ABD arasında bir rekabet sahası olduğunu gösteren örnek olması açısından da önemliydi. Suudiler 2010 sonrasında ABD’nin bölgede aktif rol oynamasını isterken ABD bundan büyük oranda kaçınmaktaydı. Süleymani’nin öldürülmesi bu açıdan ABD’nin 2017 sonrası “sınırlı” şekilde bölgede dengeleme davranışında bulunduğunu göstermekteydi ve bu durum Riyad’da oldukça memnuniyetle karşılandı.⁶³⁸

Ancak ABD’nin bu operasyonu yeniden mevzilenme stratejisi açısından değerlendirildiğinde ciddi riskler barındırmaktaydı. Süleymani, İran Ordusu’nun resmi bir komutanıydı ve bu hamle doğrudan İran ile bir savaşa neden olabilirdi. Bu kapsamda çalışmada ortaya konulan ve Amerikan stratejisini tanımlayan yeniden mevzilenme açısından ciddi bir meydan okuma olarak görülebilir. İran’ın buna düşük düzeyli tepki vermesi ise iki ülke arasında doğrudan bir savaş olma ihtimalini azaltmıştır.

Netice itibarıyla İran – Suudi Arabistan rekabetinde Irak, bölgesel ölçekte etkileri olan önemli bir nüfuz mücadelesi alanı haline geldi. İran’ın sahadaki üstünlüğü sadece askeri değil toplumsal, siyasi ve ekonomik unsurlarla da desteklenmekteydi. 2010 sonrası bu stratejiler, uygun yapısal şartlar ve İran’ın ileri savunma stratejisi sonucu sahada somut olarak kendini gösterdi. Buna karşılık Suudi Arabistan ise uzun yıllar Saddam Hüseyin yönetimindeki Irak’tan rahatsız olsa da İran’a karşı dengeleyici rol üstlenmesi sebebiyle memnundu. Ayrıca Irak ve İran arasındaki mücadele bölgede Suudi Arabistan’ı görece güçlü kılmaktaydı. 2003 Irak işgali bu durumun bir anda değişmesine neden oldu. 2010 yılına kadar İran’ın ülkedeki etkisi artsa da sahadaki görünürlüğü Amerikan işgali nedeniyle sınırlı kaldı. Suudi Arabistan’da bu nedenle Saddam Hüseyin’in kendileri için gördüğü işlevin ABD tarafından devam ettirileceği beklentisi oluştu. Ancak 2010 sonrası ABD’nin büyük ölçüde denklemden çıkması Riyad ve Tahran’ı Irak sahasında karşı karşıya getirdi. İran söz konusu güç boşluğuna olağanüstü derecede hazırlıklıyken Suudi

⁶³⁸ Yasmine Farouk, “What Does the U.S. Killing of Soleimani Mean for Saudi Arabia?”, **Carnegie Endowment for International Peace**, 7 Jan. 2020 <https://carnegieendowment.org/2020/01/07/what-does-u.s.-killing-of-soleimani-mean-for-saudi-arabia-pub-80722> (20.02.2023)

Arabistan da bir o kadar tersi konumda kaldı. Böylece Amerika grand stratejisi sonucunda oluşan bölgesel konjonktürde Irak, İran'ın Suudi Arabistan aleyhine birçok alanda nüfuzunu arttırdığı bir saha oldu.

3.5.2. Suriye

2010 yılında ABD'nin grand stratejisi sonucu oluşan güç boşluğu ve ardından Tunus'ta başlayarak yayılan Arap ayaklanmalarının istikrarsızlığı hızlandırıcı etkisi İran-Suudi Arabistan rekabetini ve var olan jeopolitik mücadeleyi yoğunlaştırdı. Bu mücadelenin en yoğun yaşandığı alanlardan bir diğeri ise Suriye'ydi. Suriye'de protesto gösterileri olarak başlayan olaylar güvenlik güçlerinin sert müdahalesi sonucu Esad rejimi karşıtı silahlı bir isyan biçimini alarak hızla yayıldı. Suudi Arabistan bölgedeki Türkiye ve Katar gibi diğer ülkeler ile birlikte Suriye'deki ayaklanmalara destek vermeye başladı. İran ise yaklaşık 40 yıldır müttefiki olan Esad rejimine olayların ilk gününden itibaren destek verdi. Suriye her ne kadar çalışma bağlamında İran-Suudi Arabistan rekabeti çerçevesinde incelenecek olsa da esasında “savaş içinde savaşların olduğu bir pandora kutusu” rolündedir. İçerisinde hem devlet hem de devlet dışı aktörlerin yoğun bir şekilde rol oynadığı, bölgesel olduğu kadar küresel aktörlerin de yer aldığı çok katmanlı bir örüntüsü bulunmaktadır. Suriye savaşı Suudi Arabistan ve İran; Suudi Arabistan ve Katar; İran ve ABD; İran ve İsrail; Türkiye ve PKK; Rusya ve Batı; Batı ve DEAŞ; Rusya ve DEAŞ gibi farklı çatışma ve rekabet kombinasyonların bir arada olduğu bir görünümdeydi.⁶³⁹

Arap ayaklanmalarının ilk yıllarında Mısır ve Libya'da rejimlerin düşmesi gibi Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad'ın da devrileceğine inanılıyordu. Ancak Suriye hükümetinin silahlı kuvvetleri iyi donanımlı ve iyi eğitimliydi, gelişmiş uçaksavar savunma sistemlerine ve diğer modern silahlara sahipti. Ayrıca, Şam rejimi Kaddafi gibi halktan izole bir rejim değildi, Kürtler olmasa da ülkedeki Nusayriler ile Hristiyan ve Dürzi azınlıklardan güçlü bir destek görüyordu. Diğer yandan Esad rejimine karşı muhalefetin çok parçalı bir yapıya sahip olması organize bir muhalefet hareketini zorlaştırıyordu. Bunların ötesinde daha önemli olan unsur ise Rusya ve İran'ın, Esad'ın müttefikleri olmasıydı. Zira iki ülkenin diplomatik desteğinin yanı sıra önemli sayıda savaşçı

⁶³⁹ Christopher Phillips and Morten Valbjørn “‘What is in a Name?’: The Role of (Different) Identities in the Multiple Proxy Wars in Syria”, **Small Wars & Insurgencies**, Vol. 29, No. 3, 2018, p.418-19.

(Hizbullah, Wagner ve Şii milisler gibi) Esad'ın yanında savaşmak için bulundular.⁶⁴⁰ Dolayısıyla Suriye'de tek bir iktidar bloğunu destekleyen İran'a karşı, çok parçalı olan Suriye muhalefetini ve silahlı aktörleri organize etme konusunda Suudi Arabistan zafiyet gösterdi.

İran'ın Suriye ile özellikle 1980'lerin sonundan itibaren kurduğu ilişkiler İran'ın bölgede devlet-devlet düzeyinde ittifak ilişkisi kurduğu nadir türden ilişkilere örnektir. Söz konusu ittifak esasında mezhep, ideoloji gibi ortak değerlere dayanmıyordu. Esad'ın laik, Arap milliyetçisi rejimi İran'ın pek de benimseyeceği özellikler değildi. İki ülke ittifakı daha çok İsrail ve Saddam Hüseyin Irak'ından gelecek ortak tehditlere ve düşmanlara dayanmaktaydı.⁶⁴¹ Saddam'ın devrilmesinden Arap Ayaklanmalarına kadar olan süreçte ise Esad rejimi ile İran arasındaki ilişkiler başta Körfez ülkeleri olmak üzere Sünni Arap devletleri tarafından İran'ın bölgede Şii hilali kurma çabasının bir ayağı olarak okunmaktaydı.⁶⁴² İki ülkenin 16 Haziran 2006'da imzalanan karşılıklı savunma pakıyla⁶⁴³ bir savunma hattını kurmalarıyla bölgede Şii Hilali korkusu yaygınlaştı.

Tunus, Libya ve Mısır'da rejimleri devirerek ilerleyen, Batı karşıtı ve İran devriminden ilham alan halk hareketleri olarak gördüğü Arap Ayaklanmalarına karşı Tahran yönetimi başlangıçta tepkili değildi. Ancak Suriye'de Esad rejiminin devrilme olasılığı ortaya çıktığında İran'ın politikasında da değişiklik yaşandı. Esad rejiminin devrilmesi İran'ın kurmayı hedeflediği güvenlik hattına⁶⁴⁴ büyük darbe indireceğinden İran dış politikada ağırlığını Suriye'ye kaydırıldı. Çünkü Irak'ta Şii hükümet ve Lübnan'da Hizbullah güçlü konumdayken iki ülke arasında yer alan Suriye'nin İran ekseninden kopması İran'ın Akdeniz'e kadar uzanan bağlantı koridorunda bir yarık açacaktı. Suriye meselesi İran için yalnızca bir müttefikinin hayatta kalması değil, aynı zamanda Hizbullah'a giden ikmal

⁶⁴⁰ Richard Falk, "Rethinking the Arab Spring: uprisings, counterrevolution, chaos and global reverberations", p. 2327

⁶⁴¹ F. Gregory Gause III, "Beyond Sectarianism: The New Middle East Cold War", **Brookings Doha Center Analysis Paper**, Number 11, July 2014, p.12.

⁶⁴² Kayhan Barzegar, "Iran and The Shiite Crescent: Myths and Realities", **Brown Journal of World Affairs**, Vol 15, no 1, Fall/Winter 2008, pp.87-99.

⁶⁴³ Fred H. Lawson, "Syria's Relations with Iran: Managing the Dilemmas of Alliances", **Middle East Journal**, vol. 61, no. 1, 2007, p.43

⁶⁴⁴ İran'dan başlayarak Irak, Suriye, Lübnan, Filistin ve Yemeni içine alan bu hat İran hükümeti tarafından "direniş eksen" olarak da adlandırılmaktadır. Sünni Arap devletleri ise bu koridoru "Şii Hilali (Shia Crescent)" olarak isimlendirmektedir.

yollarının güvenliği demektir. İran bu sayede İsrail'e karşı caydırıcı, Lübnan'da etkili ve bölgede istediği zaman kendi lehine de facto durum oluşturabiliyordu.⁶⁴⁵

Suriye'deki halk ayaklanmaları İran tarafından hiçbir zaman İslami bir uyanış olarak isimlendirilmedi. İran'a göre Suriye'ye sıçrayan ayaklanmalar ABD ve İsrail'in komplosuydu. Bu komploları sona erdirmek için özellikle 2011 yılından sonra Lübnan Hizbullah'ına giden ikmal yolları tehlikeye girdiğinden İran, güvenlik stratejisini Suriye üzerinde bir ileri savunma hattı kurma formuna dönüştürdü ve Suriye'deki askeri varlığını büyük ölçüde arttırdı.⁶⁴⁶ İran güvenlik hattının yarılmasını önlemek için sürecin ayaklanmadan iç savaşa döndüğü andan itibaren Esad rejimine desteğini arttırdı.

İran Dini lideri Hamaney'in, Haziran 2011'de yaptığı açıklamada Suriye'de yaşananları diğer yerlerden ayırması dikkat çekiciydi. Hamaney, İran'ın İslami, halkçı ve ABD karşıtı hareketleri desteklediğini ancak söz konusu hareketlerin ABD ve Siyonistler tarafından kışkırtılması durumunda onları desteklemediklerini belirtmesi önemliydi. Suriye bu bakımdan İran nezdinde ayrı tutulmaktaydı.⁶⁴⁷ Ocak 2013'te de Hamaney'in Danışmanı Ali Ekber Velayeti Suriye'nin İran'ın güvenlik hattında hayati bir öneme sahip olduğunu ifade ederek "Suriye'ye yapılacak saldırıları kendilerine yapılmış olarak kabul ettiklerini" belirtti.⁶⁴⁸ İran'ın askeri elit kesimleri de Suriye'deki askeri müdahalelerini "İslam Devrimi'nin bir parçası" olarak ilan ettiler. Şubat 2015'te İran'ın Kudüs Gücü Komutanı Kasım Süleymani yaptığı bir açıklamada şunları söyledi: "Bugün, İslam Devrimi'nin işaretlerinin Bahreyn'den Irak'a, Suriye'den Yemen ve Kuzey Afrika'ya kadar tüm bölgeye ihraç edildiğini görüyoruz."⁶⁴⁹ Bu açıklamalar başta Suudiler olmak üzere Sünni

⁶⁴⁵ Ignacio Alvarez-Ossorio, "The Sectarian Dynamics of the Syrian Conflict", **The Review of Faith & International Affairs**, Vol. 17, No.2, 2019, p.48.

⁶⁴⁶ Hassan Ahmadian, "Iran and the New Geopolitics of the Middle East.", Gülriz Şen, "İran ve Arap Baharı: Bağlam, Söylem ve Siyaset", **Ortadoğu Etüdleri**, Cilt 3, No. 2, Ocak 2012, ss. 106-108.

⁶⁴⁷ Murat Yeşiltaş, "İran 2012", **Ortadoğu Yılı 2012**, içinde Kemal İnat-Muhittin Ataman (Ed.), pp.63-96. İstanbul: Açılım Kitap, 2014, p. 78-79; Tahran'ın Suriye konusundaki ikircikli politikası için bkz. Ali Parchami, "The 'Arab Spring': The View from Tehran", **Contemporary Politics**, Vol.18, No.1, (March 2012), p.42.

⁶⁴⁸ "Tehran: Attack on Syria would be seen as attack on Iran", **Al Arabia News**, 26 January 2013, <https://english.alarabiya.net/News/2013/01/26/Tehran-Attack-on-Syria-would-be-seen-as-attack-on-Iran> (20.02.2023)

⁶⁴⁹ "Iran is exporting its Islamic Revolution into Syria, Iraq and Yemen just as it did in Lebanon", **Business Insider**, 6 March 2015, <https://www.businessinsider.com/iran-is-exporting-the-islamic-revolution-into-syria-iraq-and-yemen-just-as-it-did-in-lebanon-2015-3> (20.02.2023)

Arap ülkelerinin önemli bir kısmında 2010 başından beri yoğun olarak yaşadığı korkuları doğrular nitelikteydi

Riyad yönetiminin Arap ayaklanmaları sonrası Esad rejimine karşı temel politikası ise onun gayrimeşru bir yönetim olarak kabul edilmesini ve Suriye'nin Esad yönetimi altında kaldığı sürece KİK, Arap Birliği, İİT gibi bölgesel ve uluslararası örgütlerden dışlanmasını sağlamaktı.⁶⁵⁰ Suudi Arabistan bu doğrultuda etkin konumda bulunduğu Arap Ligi'nin 12 Kasım 2011'de Mısır'daki olağanüstü toplantısında Suriye'nin üyeliğinin askıya alınmasını ve Suriye'ye yönelik bir dizi siyasi-ekonomik yaptırımlar uygulanmasını kabul ettirdi.⁶⁵¹ ABD'nin de Suriye'de rejim değişikliğine dair beklentilerini dile getirmesi ve Suriye'de muhalif bazı isimleri desteklemeye başlamasının ardından Riyad yönetimi Şam'daki büyükelçiliğini kapatarak Suriye ile diplomatik ilişkilerini kesti ve Devlet Başkanı Esad'ı görevi bırakmaya çağırdı.⁶⁵² 15-16 Ağustos 2012'deki Mekke'de ki zirvede ise Suriye'nin İİT üyeliği askıya alındı.⁶⁵³ Suriye aleyhine kararların alındığı zirvelerde İran'ın yanında yer alarak bu kararlara karşı çıkan veya çekimser kalan ülkelerin genelde Irak, Lübnan ve Yemen olduğu dikkate alındığında İran'ın güvenlik hattında yer alan ülkeler oldukları görülmektedir.

Suudi Arabistan'ın bir diğer politikası ise Arap Ayaklanmaları'nın hem yakın çevresindeki ülkelere (Bahreyn, Yemen, Mısır) sıçramasının engellenmesi hem de kendi rejimi için bir güvenlik sorunu olması sebebiyle bunu tersine çevirmek için yoğun çaba göstermekti. Bu doğrultuda ilk olarak Suudi Arabistan, Türkiye ile birlikte Suriye'deki muhalif grupları tek bir çatı altında toplayarak uluslararası arenada meşruiyet kazanmaları için çabaladı. İkinci olarak da tüm muhalif silahlı grupları Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) çatısı altında toplamaya çalıştılar.⁶⁵⁴ İlk aşamada Aralık 2012'de ÖSO ile onlarca farklı silahlı grup birleşerek Yüksek Askeri Konsey adı altında bir araya geldiler. Suriye'de beş

⁶⁵⁰ Abdullah Erboğa, "Suudi Arabistan'ın Suriye Stratejisi", içinde Hasan Basri Yalçın, Burhanettin Duran (Ed.), **Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Suriye Stratejileri**, SETA: İstanbul, 2016, s.242.

⁶⁵¹ "Arap Birliği'nden Suriye'ye yaptırım", **BBC Türkçe**, 12 Kasım 2011. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/11/111112_syria_sanctions (20.02.2023)

⁶⁵² "Saudi Arabia closes embassy, recalls staff from Syria", **France24**, 14 Mart 2012, <https://www.france24.com/en/20120314-saudi-arabia-closes-embassy-recalls-staff-damascus-syria-assad> (20.02.2023)

⁶⁵³ "The Organization of Islamic Cooperation suspended the membership of Syria at the Extraordinary Summit", **Republic of Türkiye MFA**, <https://www.mfa.gov.tr/the-organization-of-islamic-cooperation-suspended-the-membership-of-syria-at-the-extraordinary-summit.en.mfa> (20.02.2023)

⁶⁵⁴ Ignacio Alvarez-Ossorio, "The Sectarian Dynamics of the Syrian Conflict", p. 49.

farklı cephede savaşıyan yaklaşık otuz farklı grubun oluşturduğu Yüksek Askeri Konsey başlangıçta önemli başarılar elde etse de emir-komuta zincirine uymada pratikte yaşanan zorluklar konseyin 2014 yılında dağılması ile sonuçlandı.⁶⁵⁵ Bu dönemde muhaliflerin ilerlemesi ve hakimiyet alanlarının genişlemesi sonrası sıkışan Esad’a destek olmak amacıyla Mayıs 2013’te İran’ın etkisiyle Lübnan Hizbullah’ının savaşa müdahil olması iç savaşın seyrini değiştirdi.⁶⁵⁶

Diğer yandan DEAŞ’ın bölgede yükselişi ve Suriyeli Kürtlerin hem DEAŞ’a karşı karada savaşmaları hem de fiili bir rejim/özerk bölge kurma çabaları durumu daha da karmaşık hale getirdi.⁶⁵⁷ Bu gelişmeler, müdahale eden devlet ve devlet dışı siyasi aktörlerin ittifaklarını büyük ölçüde karıştırdı. Bu da İran karşısında Suudi Arabistan’ın elini zayıflattı. ABD ve Avrupa’nın öncelikleri son zamanlarda DEAŞ’a karşı mücadeleyi vurgulayacak şekilde değişirken, Türkiye’nin öncelikleri Esad’ın yanı sıra bölgede PKK/YPG’ye karşı stratejiye evirildi.⁶⁵⁸ Tüm bu parçalı Esad karşıtı grup içerisinde ABD, Avrupa, Türkiye, Katar ve Suudi Arabistan gibi ülkelerin farklı beklentileri, en temel önceliği Esad’ın ayakta kalması için çabalayan İran’ın karşısında Suudi Arabistan’ın Suriye stratejisinde elini zayıflatan önemli bir unsur oldu. DEAŞ’ın güçlenmesi ve açıkça mezhepçi şekilde Şii karşıtlığını ortaya koyması Suudi Arabistan’ın elini zayıflatırken İran’ın bölgedeki vekillerini seferber etmek için beklediği fırsatı verdi. Önce Hizbullah ardından DMO tarafından organize edilen Irak, Afganistan ve Pakistan menşeli çeşitli Şii gruplar Suriye’de rejim yanında savaşmak için geldi. 2016 yılı rakamlarına göre Suriye’de savaşıyan Şii birliklerinin sayısının 60 ila 70 bin arasında olduğu tahmin ediliyordu. Bunların arasında Iraklı milisler, Devrim Muhafızları ve düzenli İran Ordusu mensupları, Afgan Fatimiyun milisleri, Pakistan’dan Zeynebiyun milisleri yer almaktaydı.⁶⁵⁹ İran, ağırlıklı olarak vekil aktörlerle Suriye sahasında yer alsa da düzenli ordusu ve Devrim Muhafızları’yla da sahada resmi olarak yer aldı.

⁶⁵⁵ “Özgür Suriye Ordusu nedir”, **BBC Türkçe**, 30 Ocak 2018. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42862756> (20.02.2023)

⁶⁵⁶ Marisa Sullivan, “Hezbollah in Syria”, **Institute for the Study of War**, Middle East Security Report 19, 2014.

⁶⁵⁷ DEAŞ’ın gelişim süreciyle alakalı detaylı bir çalışma için bkz. “Path to Become a State: From Jama’at Al-Taqqid Wal-Jihad to the Islamic State”, pp. 121-146, In Murat Yeşiltaş and Tuncay Kardaş (Ed.) **Non-State Armed Actors in the Middle East, Geopolitics, Ideology, an Strategy**, Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan, 2018.

⁶⁵⁸ Richard Falk, “Rethinking the Arab Spring: Uprisings, Counterrevolution, chaos and global reverberations”, p. 2328.

⁶⁵⁹ Ignacio Alvarez-Ossorio, “The Sectarian Dynamics of the Syrian Conflict”, p.48, 55.

Olayların Suriye'ye yayılması aslında İran'ın 2003 Irak işgalinden bu yana bölgeye yönelik politikasının açık bir şekilde test edilmesini sağladı. İran, ABD'nin bölgedeki varlığından oldukça rahatsız durumdaydı. Bu sebeple ileri savunma stratejisinin bir parçası olarak kendi nüfuzunu bölgede özellikle bu ülkeler üzerinde derinleştirme stratejisi izledi. 2010'dan itibaren de (yeniden mevzilenme stratejisinin ortaya çıkardığı bölgesel konjonktürde) ileri savunma stratejisine hibrit savaş modelini de ekleyerek saldırgan bir boyut kazandırdı. Böylece İran'da kendi topraklarına savaşın gelmesinden önce rakipleri ile kendi toprakları dışında savaşmaya başlaması gerekliliği düşüncesi ortaya çıktı. Vekil güçlerin aktifleştirilmesi ve giderek daha fazla görünür olmaları, çeşitli bölgelerde drone ve füze saldırıları gerçekleştirmeleri ve siber saldırı da bulunmaları İran'ın ileri savunma doktrinine hibrit savaş ekleyerek saldırganlığa geçtiğini göstermekteydi.⁶⁶⁰

Böylece İran ve Suudi Arabistan arasında Suriye üzerindeki bu rekabet Suriye'deki durumu bir iç savaşa ve yıkıcı mezhepsel yansımalara sahip bir vekalet savaşına çevirdi.⁶⁶¹ Çünkü Suriye, bölgesel düzeni temelden değiştirecek dinamikleri içinde barındırmaktaydı. Bu nedenle iki ülke de Suriye'deki dinamikleri (örneğin mezhep) kullanarak ayaklanmaların ön gördüğü bölgesel dönüşümü engelleyecek veya yönlendirecek araç olarak kullandılar.⁶⁶² Bahreyn örneğinde olduğu gibi iki ülke arasındaki Suriye çekişmesi siyasi arena ve medya üzerinden (veya somut şekilde kanıtlanamayan İran müdahalelerinin olduğu) bir rekabet sahası olarak kalmadı ve dolaylı bir askeri çatışma durumuna döndü. Çünkü başta İran olmak üzere iki ülke için de Suriye ayrı bir öneme sahipti. Suudi Arabistan'ın Esad'a karşı politikası İran tarafından kendisine karşı olarak yorumlandı.⁶⁶³ Suudiler için ise İran'ın Suriye'de alacağı darbe ile bölgedeki etkinliğinin kırılması hedeflendi.

Tahran yönetimi Suriye iç savaşı şiddetlenince ittifak arayışına girdi ve Rusya ile anlaşarak bölge dışından bir aktörle stratejik ortaklığa girdi. Kasım Süleymani Mart

⁶⁶⁰ AmrYossef, "Upgrading Iran's Military Doctrine: An Offensive "Forward Defense".

⁶⁶¹ Fawaz Gerges, "Saudi Arabia and Iran must end their proxy war in Syria", **The Guardian**, 15 December 2013, <https://www.theguardian.com/commentisfree/2013/dec/15/saudia-arabia-iran-proxy-war-syria> (20.02.2023)

⁶⁶² Raymond Hinnebusch, "The Sectarian Revolution in the Middle East", **Revolutions: Global Trends and Regional Issues**, Vol. 4, No.1, 2016, p.121.

⁶⁶³ Hassan Ahmadian, "Iran and Saudi Arabia in the Age of Trump", **Survival**, Vol. 60, No. 2, (2018), p.136.

2015'te Moskova'ya giderek Rusya Devlet Başkanı Putin ve yüksek rütbeli Rus ordusu subayları ile Suriye meselesine dair görüşmeler gerçekleştirdi.⁶⁶⁴ Suriye'de Rusya ile stratejik ortaklığı, İran'ın devrimci tarafsız duruşu geleneğinden açık bir sapmayı da ortaya koymaktaydı. Dış politikasında “ne Doğu ne de Batı” geleneğinin ötesine geçen İran, Ortadoğu'da bölgesel olmayan bir güçle iş birliğine girişti ve daha da ileri giderek ona bir İran askeri üssünü kullanma hakkı verdi.⁶⁶⁵ İran böylece Suriye meselesiyle birlikte hem bölgesel hem de bölge dışında ülkelerle resmi olmasa da stratejik, operasyonel iş birlikleri kurdu.

2015 yılı sonlarından itibaren Rusya'nın Suriye'de doğrudan askeri operasyonlar başlatmasıyla Suriye'de dengeler fazlasıyla İran ve Rusya blokunun lehine değişti. 2015 yılında rejimin ciddi bir çökme riskiyle karşı karşıya olduğu dönemde İran önce kendi askeri birliklerini devreye soktu ardından da Rusya'yı Suriye'ye hava desteği gönderme noktasında ikna etti ve sahadaki müdahalelerde sorumluluk alacağını taraflara duyurdu. İran, Suriye, Rusya üçlüsünün destekleri karşısında ise Suudi Arabistan, Türkiye, Katar ve Ürdün rejimle savaşan çeşitli muhalifleri desteklemeye devam ettiler. Ancak Rusya ve İran'ın çabaları sonucu Aralık 2016'da Halep'in Esad güçlerinin eline geçmesiyle Esad rejimi lehine önemli bir dönüm noktası yaşandı. Sahada İran'ın eli güçlenirken Suudi Arabistan'ın elinin zayıflamasında ABD'nin yeniden mevzilenme stratejisinin önemli etkisi oldu. Rusya gibi büyük bir gücün doğrudan hava saldırıları ve askeri gücüne karşı Türkiye ve Suudi Arabistan'ın desteklediği muhalif grupların kapasitesi çok yetersiz kaldı. Suudi Arabistan'ın da Amerika'nın aktif rol üstlenmesini beklediği Suriye sahasında Esad'ı devirme noktasında geri planda durması Riyad'da hayal kırıklığıyla sonuçlandı.

İran'ın Suriye'de kazanım elde etmesinde Suriye'de savaşan Şii milislerin önemli etkisi oldu. Suriye'deki bu kazanımları sonucu Tahran yönetimi Suriye temalı uluslararası toplantılarda yer almaya başladı. Haziran 2012 ve Ocak 2014'te Suriye'yle alakalı yapılan uluslararası görüşmelere dahil olamayan Tahran yönetiminin Kasım 2015'teki Viyana Toplantısına davet edilmesinde kendisine bağlı milis güçlerin Suriye'de kaydettiği

⁶⁶⁴ “Iranian commander Soleimani meets Putin in Moscow”, **Reuters**, 16 Aralık 2015. <https://www.reuters.com/article/uk-mideast-crisis-iran-russia-idUKKBN0TZ1NY20151216> (20.02.2023)

⁶⁶⁵ “Syrian conflict: Russian bombers use Iran base for air strikes”, **BBC**, August 16, 2016, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-37093854> (20.02.2023)

sahadaki “başarı”nın önemli bir payı vardır. Viyana sürecine ek olarak İran, Astana sürecine de dahil olarak Türkiye ve Rusya ile birlikte garantör ülke olmuş ve etkinliğini burada da devam ettirmiştir. Dolayısıyla Arap Ayaklanmaları sonrası bölgede DEAŞ’ın etkin olmasını fırsat bilen Tahran yönetimi tüm dünyayı tehdit eden “Sünni aşırıcılıkla” mücadelede kendisine yer edinmiş ve hem Suriye’de hem de bölgede vekil güçleri üzerinden bu etkinliğini derinleştirmiştir. İran’ın Suriye’ye müdahalesi Tahran’ın söyleminde bir “teröre karşı savaş” olarak tanımlandırılarak askeri varlığını meşrulaştırılmaktaydı.⁶⁶⁶

Mayıs 2017’de Suriye iç savaşının başlamasından bu yana ilk kez İran destekli milisler, İran sınırından Suriye’nin Akdeniz kıyısına kadar uzanan bir karayolu bağlantısını emniyete aldı. Yeni kara yolu, İran’ın Suriye’deki müttefiklerine hava yolu yerine hem daha kolay hem de daha ucuz olan kara yoluyla ikmal yapmasına olanak tanımaktaydı. Yol, iki ülke arasında doğrudan, engelsiz erişim sağlıyordu. İranlılar, hava ve deniz yoluyla insan gücü, silah ve diğer malzemeleri göndererek Esad’ın birincil destekçisi oldular. Söz konusu kara bağlantısı oldukça önemliydi zira ilk kez, Lübnan’daki Hizbullah da dahil olmak üzere İran’ın müttefiklerini tek bir kara yoluyla birbirine bağlamaktaydı.⁶⁶⁷

İran’ın Suriye iç savaşına bu kadar angaje olması iç politikasında birtakım sorunlarla karşılaşmasına da yol açtı. Suriye konusunda attığı adımlar bölgedeki diğer aktörlere karşı İran’ın etkinliğini arttırırken diğer yandan İran’a ciddi maliyetler de getirmekteydi. İleri savunma stratejisi bu açıdan İran’ı ekonomik olarak yaptırımların altında ezildiği bir dönemde ciddi anlamda zorladı. Ancak ekonomik açıdan zarar görme ile bölgesel nüfuz mücadelesinde öne çıkma arasında kalındığında İran’daki karar vericilerin halkın yoksulluğu pahasına bölgesel kazanımlarını feda etmediği görülmektedir. Nitekim İran’da zaman zaman olan halk protestolarında İran’ın Suriye’deki varlığı sorgulanır hale gelmekteydi. Örneğin 2017 Aralık’ında Şii inancında önemli bir yeri olan Meşhed

⁶⁶⁶ Ariane M. Tabatabai, “Other side of the Iranian coin: Iran’s counterterrorism apparatus”, **Journal of Strategic Studies**, Vol. 41, No. 1-2, p. 188.

⁶⁶⁷ Derek Filkins, “Iran Extends Its Reach in Syria”, **The New Yorker**, 9 June 2017, <https://www.newyorker.com/news/news-desk/iran-extends-ts-reach-n-syra> (20.02.2023)

kasabasında “Suriye’yi rahat bırakın bizi düşünün”⁶⁶⁸ sloganları atılması durumun İran’da rahatsızlık uyandırdığını göstermekteydi.

İran’a ekonomik olarak ciddi maliyete sebep olan adımlardan biri Suriye Savaşı’nın başlamasından bu yana geri ödeme kısmı oldukça az olan milyar dolarlar seviyesinde borç vermesidir. Buna ek olarak Suriye’de konuşlandırılan binlerce Hizbullah üyesine ve kendisine doğrudan bağlı milislere de para göndermektedir. Bu ekonomik desteğin Suriye Savaşı’nın Esad lehine dönmesiyle savaş sonrası ekonomik, alt yapı ve yatırım gibi birçok alanda İran’ın elini güçlendirme boyutu da bulunmaktadır. İran böylece savaş öncesinde Suriye’de ekonomik olarak nispeten küçük bir rol oynamasına karşılık geline nokta artık oradaki ekonomik çıkarlarını da savunmaya değer görür hale gelmiştir. Savaş öncesinde Türkiye ve Körfez ülkelerinin Suriye ile büyük ölçüde hasar gören ekonomik ilişkilerinin yerini 2010 sonrasında İran, telafi etmek istiyordu.⁶⁶⁹ İran bu kapsamda savaşın Suriye’nin altyapısının ve üretim sektörlerinin çoğunu yok etmesinin ardından bu sektörleri yeniden inşa etmek için gıdadan, sağlığa birçok alanda hükümetle ekonomik işbirliği anlaşması imzaladı.⁶⁷⁰ Dolayısıyla İran’ın stratejisi bölgedeki jeopolitik avantajların yanı sıra ekonomik olarak uzun vadeli kazanımlar da elde etmektir.

ABD ise Suriye sorununun başlangıcında maliyet altına girmeme yönünde yeniden mevzilenme stratejisine uygun bir politika izlemekteydi. Bu açıdan bakıldığında ABD’nin soruna müdahil olmayarak terör örgütlerinin birbirleriyle yaşadıkları güç mücadelesinden kârlı çıkmayı hedeflediği söylenebilir. Suriye meselesinin başlangıcında ABD’nin o dönemki küresel ve bölgeye yönelik politikalarına bakıldığında tam da istediği gelişmeler olduğu görülmektedir. ABD için Suriye’de yaşanan iç savaş bölgesel aktörler arasında istese kuramayacağı bir açmaz ortaya çıkardı. Kazanan ve kaybedenin sürekli şekilde değiştiği ve aktörlerin sürekli olarak birbirlerini zayıflattığı bir konjonktür oluşmuştu. 2003 Irak işgali sonrasında 2010 yılına kadar “aşırı gruplar” Irak’ta toplanmaktaydı. ABD’nin Irak’taki askeri varlığı sebebiyle de bu gruplarla zaman zaman çatışma yaşanıyordu. Ancak 2010 sonrası hem ABD’nin Irak’taki askerlerini çekmesi

⁶⁶⁸ “Price protests turn political in Iran as rallies spread”, **Reuters**, 29 December 2017, <https://www.reuters.com/article/us-iran-economy-protests-idUSKBN1EN0P0> (20.02.2023)

⁶⁶⁹ Salam al-Saadi, “Iran’s Stakes in Syria’s Economy”, **Carnegie Endowment for International Peace**, 2 June 2015, <https://carnegieendowment.org/sada/60280> (20.02.2023)

⁶⁷⁰ Bkz. Sinan Hatahet, “Russia and Iran: Economic Influence in Syria”, **Chatham House**, Research Paper, March 2019, <https://www.chathamhouse.org/2019/03/russia-and-iran> (20.02.2023)

hem de Suriye'deki iç savaş ortamı ABD'nin öncelikli tehdit olarak gördüğü bu grupların Suriye'ye geçmesine neden oldu. Bu gruplar Suriye'de İran destekli vekiller ve Esad ile savaşıyorlardı. Aynı aynı zamanda Suudi Arabistan ve Türkiye gibi ülkelerin ABD'ye rağmen izlediği stratejiler karşısında ellerini zayıflatmaktaydılar.⁶⁷¹ Özellikle Suudi Arabistan bu durum karşısında ABD'ye daha fazla paralel stratejiler izlemek durumunda kaldı ve bölgede ABD'nin aktif rol alması gerektiğini ısrarla savundu.

Yukarıda değinildiği üzere ABD yönetimi esasında DEAŞ, el-Nusra, Şii Milisler vb. örgütlerin birbirleri ile mücadele ederek güç kaybetmelerini istemekteydi. Terör örgütlerinin yanı sıra İran, Suudi Arabistan ve Türkiye gibi bölgesel güçlerin hatta Rusya'nın da bir dereceye kadar Suriye sahasında rekabet halinde olup yenilememesi durumunda olması da ABD'nin o dönemdeki hedefleri arasındaydı.⁶⁷²

ABD'nin başlangıçtaki bu politikalarına bakıldığında Suriye meselesinde Riyad ve Washington'un farklı politikalar izledikleri ve ayrıştıkları gözlemlenmekteydi. ABD, DEAŞ'ı temel öncelik olarak ele alırken Suudiler için İran yanlısı Esad'ın devrilmesi önemli bir öncelik haline gelmişti. Ancak daha da önemlisi ABD'nin yeniden mevzilenme stratejisinin de ilk ayağını oluşturan sorumluluğu başkasına yükleme stratejisinin bir sonucu olarak İran'ın Suriye üzerinde daha otonom politikalar izlemesinin önü açıldı. Bu süreçte İran ile yapılan Nükleer Anlaşma görüşmeleri, Suriye'de fiili müdahaleye karşı çıkma, kimyasal silahların “kırmızı çizgi” olarak tanımlanmasına karşılık askeri müdahalede bulunmama⁶⁷³ gibi politikalar sonucunda İran'ın Suriye'de daha aktif politikalar izlemesinin önü açıldı. Suudi Arabistan ise ABD'den beklediği desteği alamayınca silah alımlarını çeşitlendirme, bölgedeki diğer ülkelerle ittifak yapma ve KİK'e daha fazla önem atfetme gibi politikalara öncelik verdi

Ancak 2015 yılı sonu itibari ile İran ve Rusya ittifakı sayesinde Esad rejiminin güç kazanmaya başlaması ABD'nin de Suriye sorununa daha aktif bir şekilde müdahil olmasıyla sonuçlandı. ABD varlığının Suriye'de görünür olması Riyad'ın arzuladığı bir

⁶⁷¹ Hasan Basri Yalçın, “Ortadoğu'nun Yeni Durumu ve Türkiye'nin Dış Politika Stratejisi”, içinde **Türk Dış Politikası Yıllığı 2013**, Burhanettin Duran, Kemal İnâat ve Ali Balcı (Ed.) İstanbul: SETA Yayınları, Aralık 2014, s.37.

⁶⁷² İsmail Sarı, Rahimullah Farzam, “Suriye'de İran'ın Şii milisleri”, **AA Analiz**, 15 Mart 2018, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/suriye-de-iran-in-sii-milisleri/1089525> (20.02.2023)

⁶⁷³ Christopher Phillips, “Eyes Bigger than Stomachs: Turkey, Saudi Arabia and Qatar in Syria”, **Middle East Policy**, Vol. 24, No.1, 2017, p. 42.

gelişmeydi. Bu sebeple DEAŞ ile mücadelede ABD öncülüğünde oluşturulan askeri koalisyonu Suudi Arabistan ciddi destek verdi. Bu aynı zamanda içerisinde İran'ın olmadığı bir Koalisyon anlamına da gelmekteydi. Suudi Arabistan için ABD'nin yeniden mevzilenme stratejisine geçişi ve Arap Ayaklanmaları sonrasında bu tip askeri koalisyonların oluşturulması yönündeki beklentisi yeni bir güvenlik stratejisi oluşturulması noktasında önemli bir yer tutmaktaydı.⁶⁷⁴ Zira Riyad, aynı zamanda kilit müttefik ABD'nin bölgesel rolünün azalmasından endişe duyduğu için, İran'a karşı bir ağırlık olarak alternatif askeri ittifaklar inşa etmeye çalıştığından⁶⁷⁵ DEAŞ karşıtı koalisyon Suudi Arabistan'a aradığı fırsatı verdi.

2018 yılı Nisan ayında ABD, Fransa ve İngiltere öncülüğünde Esad rejimine bağlı askeri unsurların hedef alınması iki ayrı cephenin iki farklı tepkisiyle karşılaştı. İran yönetimi söz konusu saldırıların Ortadoğu'da yıkıma neden olacağını ve ABD'nin bölgedeki varlığını meşrulaştırmak için bu saldırıları istediğini vurguladı. İran tarafından ayrıca “Hiçbir kanıtlanmış delil olmamasına rağmen Suriye'ye karşı askeri hareket yürüten ABD ve müttefikleri, bu maceracılığın bölgesel ve bölgeler arası sonuçlarının sorumluluğunu kuşkusuz üstlenecektir” denildi. Suudi Arabistan ise saldırılardan Esad rejiminin faaliyetlerini sorumlu tutarak saldırıların rejimin kimyasal silah kullanımına ve sivillere yönelik saldırılarına yanıt olarak geldiğini ve bu tarz askeri hedeflere yönelik operasyonları tamamen desteklediklerini ifade etti. Ayrıca söz konusu saldırıların Suriye, İran ve “mezhepçi milislere” yönelik bir mesaj olduğunun da altı çizildi.⁶⁷⁶

ABD'nin bölgede 2010 sonrasında müttefikleriyle sorumluluk alarak yapmış olduğu söz konusu bu tarz “cerrahi müdahaleler” Suudi Arabistan'ı memnun ederken İran'ı ise rahatsız etti. Yukarıda Irak başlığı altında anlatılan Kasım Süleymani'nin öldürülmesi operasyonu da ABD'nin bu müdahale tarzına bir örnekti. Bu durum ikinci bölümde ifade edilen Amerikan grand stratejisinde yeniden mevzilenme içerisinde sınırlı dengeleme

⁶⁷⁴ “KSA: North Thunder not a message for Tehran”, **Arab News**, 8 March, 2016, <https://www.arabnews.com/node/892006/%7B%7B> (20.02.2023)

⁶⁷⁵ “Saudi Arabia Says War Games Will Boost Military Ties With Muslim Allies”, **VOA News**, February 22, 2016. <https://www.voanews.com/a/saudi-arabia-says-war-games-will-boost-military-ties-with-muslim-allies/3201685.html> (20.02.2023)

⁶⁷⁶ “Iran's Rouhani says Syria strike to lead to more destruction – Tasnim”, **Reuters**, 14 April 2018, <https://www.reuters.com/article/uk-mideast-crisis-syria-iran-rouhani-idUKKBN1HL0MU> (20.02.2023); “World reacts to US-led missile strikes on Syria”, **Arab News**, 14 April 2018, <https://www.arabnews.com/node/1284461/middle-east> (20.02.2023)

kapsamında değerlendirilmekteydi. Daha çok Donald Trump döneminde artan bu uygulamalar Suudileri rahatlatırken İran’da ciddi rahatsızlık uyandırdı.

Washington ve Riyad arasındaki ittifakın Suriye’ye yansımaları İran’ın elde ettiği askeri ve siyasi kazanımları baltalamak olarak kendini gösterdi. DEAŞ ile mücadele kapsamında 2014-2018 yılları arasında bölgede bulunan ABD askeri unsurları ile Suudi Arabistan İran’ın nüfuzunu bir nebze dengelemişti. Ancak Washington’un, 2018 yılında DEAŞ’a karşı savaşın kazanıldığını ve ABD askerlerinin Suriye’den çekileceğini açıklaması Suudileri yeniden tedirgin etmeye başladı.⁶⁷⁷ Riyad yönetimi ise İran’ın Suriye’deki “yayılmasını” önlemek için ABD’nin en azından yakın gelecekte Suriye’deki askeri varlığını sürdürmesi gerektiğini açıkladı. Zira bölgede İran ile rekabetinde ABD’nin sahadaki varlığı Suudiler için nihai garanti olarak görülmekteydi. Suriye’nin doğusundan söz konusu birliklerin çıkarılması İran’ın kontrolünü arttıracak ve İran-Suriye arasındaki koridoru daha etkili kullanmasına fayda sağlayacaktı.⁶⁷⁸ Fakat Donald Trump buradaki sorunların maliyetiyle Suudi Arabistan’ın ilgilenmesi gerektiğini açıklayarak Suriye’de kalıcı olmayı istemediklerini açıkça belli etti. Suudi Arabistan da bu sebeple İran’ın etkinliğini engellemek için ABD’ye askeri ve mali açıdan ne gerekiyorsa yapacaklarına dair beyanda bulundu.⁶⁷⁹ Suudi Arabistan’ın bu çekincelerine karşılık Amerikan askerleri Suriye’den tam olarak çekilmedi.

Suudi Arabistan bir yandan ABD’ye maliyet konusunda yardımcı olacağını ifade ederken diğer yandan İran’ın Suriye’deki etkisini sınırlandırmaya yönelik yapılan müdahaleleri desteklemekteydi. 2019 Eylül’ünde İsrail tarafından Suriye’nin doğusunda ve Irak sınırına yakın bölgelerde Haşdi Şabi ve Hizbullah’a ait hedeflerin hava operasyonlarıyla vurulması başta Suudi Arabistan olmak üzere bölgedeki müttefikleri tarafından memnuniyetle karşılandı. Bazı iddialara göre söz konusu operasyona Suudi jetleri de

⁶⁷⁷ “Suriye’de savaşın 10 yılında 10 kritik dönüm noktası”, **BBC Türkçe**, 15 Mart 2021, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-56377932> (20.02.2023)

⁶⁷⁸ W.J. Hennigan “Saudi Crown Prince Says U.S. Troops Should Stay in Syria”, **Time**, 30 March 2018, <https://time.com/5222746/saudi-crown-prince-donald-trump-syria/> (20.02.2023)

⁶⁷⁹ Paul Sonne and Karen DeYoung, “Trump wants to get the U.S. out of Syria’s war, so he asked the Saudi king for \$4 billion”, **The Washington Post**, 16 March 2018, https://www.washingtonpost.com/world/national-security/trump-wants-to-get-the-us-out-of-syrias-war-so-he-asked-the-saudi-king-for-4billion/2018/03/16/756bac90-2870-11e8-bc72-077aa4dab9ef_story.html

destek vermişti.⁶⁸⁰ Yine yukarıda anlatılan 2019 sonrasında BAE ve Bahreyn'in İsrail'le normalleşme anlaşmalarına sert tepkiler vermemesi de Riyad'ın Tahran tehdidini öncelediği ve buna karşı kurulacak karşı bloklara ses çıkarmayacağı mesajıydı.

ABD'nin 2018 sonunda Suriye'de askeri unsurlarını minimuma indirme veya çekme kararı alması önemliydi. Suudiler, diğer bölgelerde olduğu gibi ABD'nin yeniden mevzilenmeye uygun olarak Suriye'deki müdahalelerinin sınırlı olduğunu bir kere daha tecrübe etmiş oldu. ABD böylece bölgedeki aktörlerin kısa vadede güvenlik garantilerini temin etmeye yönelik sınırlı müdahalelerinin olabileceğini gösterirken diğer yandan bölgesel aktörlerin kendi tedbirlerini alması gerektiğini de göstermekteydi. İran'da ise bu durum tersi bir etki doğurarak bölgede daha aktif politikalar izlemesinin önünü açtı. Sonuç itibarıyla Suriye meselesi iki ülke arasında artan bölgesel rekabetin yoğun olarak yaşandığı sahalardan birisi haline geldi. İran için Esad, kırmızı çizgiyken Suudi Arabistan için ülkede artan İran nüfuzu Suriye ayağıyla birlikte daha büyük bir tehdit haline geldi.

3.5.3. Yemen

2010 sonrası Suudi Arabistan için acil güvenlik riski oluşturan Yemen sahası Husiler üzerinden İran ile rekabet sahası haline geldi. Arap Ayaklanmaları sonrasında yaşanan olaylar, Suudi Arabistan'ın öncülük ettiği koalisyonun askeri müdahalesiyle sonuçlandı ve ülke fiili bir iç savaş sarmalına girdi. Bu iç savaş süresince Yemen içindeki aktörler kadar İran ve Suudi Arabistan arasındaki rekabet de gündeme geldi. Suudi Arabistan'ın en uzun kara sınırına sahip komşusu olması nedeniyle Yemen'in (kendi çıkarlarına yönelik) istikrarı Riyad yönetimi için hayati önemdedir. Zira Arap Yarımadası'nın Suudi Arabistan'dan sonra ikinci büyük nüfusuna sahip ülkesi Yemen, Kızıldeniz'in çıkış noktasında ve Aden Körfezi'ndeki stratejik konumuyla petrol tedarik zincirinde önemli bir rota üzerinde yer almaktadır. Bu nedenle 1990 yılından bu yana Suudi Arabistan, Yemen'e önemli maddi destekte bulunmaktaydı.⁶⁸¹ İran için ise Suudi Arabistan ile rekabetinde karşı tarafı zayıflatacak ve Riyad'ın bölgenin diğer meselelerine ağırlık vermesini engelleyecek yanı başında kullanışlı bir araç olarak görüldü.

⁶⁸⁰ "Saudi jets helping Israel strike pro-Iran militias on Syria-Iraq border", **MEMO**, 19 Eylül 2019, <https://www.middleeastmonitor.com/20190919-saudi-jets-helping-israel-strike-pro-iran-militias-on-syria-iraq-border/> (20.02.2023)

⁶⁸¹ W. Andrew Terrill, "The Saudi-Iranian Rivalry And The Future of Middle East Security", **Strategic Studies Institute, US Army War College**, 2011, p.18. <http://www.jstor.org/stable/resrep11810>, (22.03.2023).

Mayıs 1990’da Kuzey ve Güney Yemen’in birleşmesiyle Yemen Cumhuriyeti kurulmuş ve Devlet Başkanı Ali Abdullah Salih olmuştur. Eskiden kuzeyin başkenti olan Sana, birleşik Yemen’in başkenti olurken, eski güney başkenti Aden ise ülkenin ekonomik açıdan önemli merkezi haline geldi.⁶⁸² Ali Abdullah Salih (1978-1990 Kuzey Yemen, 1990-2012 Yemen Cumhuriyeti) iki ülke arasındaki sınır sorunlarına rağmen uzun yıllar Suudi Arabistan için kullanışlı bir aktör oldu. 1990’lı yıllarda güney bölgesinde yaşanan iç savaşı Suudilerin verdiği destekle bastıran Salih, 2000 yılında da Suudi Arabistan’la sınır problemlerini büyük ölçüde çözdü. Suudiler için Salih hem kontrol altında tutulabilen hem de çok güçlenmesi engellenebilen bir aktördü. 2011 yılına kadar Salih yönetimindeki Yemen, Suudi Arabistan ile iyi ilişkiler geliştirirken İran ile mesafeli ilişkisini sürdürdü.⁶⁸³

2011 yılında bölgedeki Arap Ayaklanmalarının Yemen’e sıçraması sonrasında ülkede var olan sosyal eşitsizlik, bölgesel adaletsizlik, yolsuzluk, ekonomik sorunlar ve ülkedeki tarihsel anlaşmazlıklar büyüyerek yönetim krizine ve iç savaşa evirildi. Bu süreçte ön plana çıkan aktörler temel olarak dört grupta toplanabilir. İlk olarak Husiler (Husi aşireti önderliğindeki Ensarullah) karşımıza çıkmaktadır. Husiler Şii inanç sisteminin bir kolu olarak kabul edilen Zeydi mezhebine mensupturlar.⁶⁸⁴ Husilerin 2000’lerin ilk on yılında ülkede artmaya başlayan etkisi Arap Ayaklanmaları sürecinde ülkedeki yönetime karşı silahlı ayaklanmasıyla sonuçlandı. Saada kentinde bağımsız bir devlet kurmak isteyen Husiler ayrıca İran’ın desteklediği ülkedeki en önemli gruptur. İkinci grup güney bölgesinde yer alan ayrılıkçılar olarak bilinen Güney Hareketi’dir. Bu hareket 1990’lı yıllardan bu yana bağımsızlık talepleri olan ve 1990 öncesi iki devletli konjonktüre dönmek isteyen grubu oluşturmaktadır. Ancak 2011 yılında Husilerin ve el-Kaide’nin artan etkinliği sebebiyle bu hareket ayrılık taleplerinden kısmen vazgeçmiştir. Üçüncü grup Arap Yarımadası El Kaide’sidir. Daha çok 1990’lı yılların başında ülkede birçok eylem yapan el-Kaide, Amerikan ve Batılı ülke elçilikleri, turistlere saldırıların yanı sıra,

⁶⁸² Dina Esfandiary and Ariane Tabatabai, “Yemen: an Opportunity for Iran–Saudi Dialogue?”, **The Washington Quarterly**, Vol. 39, No. 2, 2016, p.156.

⁶⁸³ Zekeriya Kurşun, “Arap Yarımadası: Suudi Arabistan ve Yemen”, pp 84-113 içinde Zekeriya Kurşun (Ed.), **Modern Ortadoğu Tarihi**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No. 3652, 2017, p.106; Kemal İnat ve diğerleri, “İran-Suudi Arabistan Rekabetinin Bölgesel Yansımaları”, **SETA Analiz**, Sayı 148, Ocak 2016, p.19.

⁶⁸⁴ Zeydiler, yalnızca Yemen’de ve Suudi Arabistan’ın bazı bölgelerinde var olan bir Şii grubudur. Şii düşünceye yakın olsalar da İran’daki 12 imam Şiiliği için temel olan bazı düşünceleri de reddetmektedirler. Esfandiary and Tabatabai, “Yemen: an Opportunity for Iran–Saudi Dialogue?”, p. 157.

ülkede var olan düzene de meydan okumaktadır. 2000'ler boyunca ABD ve Ali Abdullah Salih, el-Kaide'ye yönelik iş birliği yapmışlardır.⁶⁸⁵ Son olarak devlet başkanı Ali Abdullah Salih'in (sonrasında Abdurrabu Mansur Hadi) temsil ettiği meşru Yemen yönetimi yer almaktaydı.

Ayaklanmaların 2011 yılında ülkede zirve yapması sonrasında Nisan ayında Suudi Arabistan öncülüğünde KİK bünyesinde Barış Planı önerildi. 22 Kasım 2011'de ise Suudi Arabistan'ın girişimleriyle KİK Barış Planı, Devlet Başkanı Salih tarafından imzalandı. Yemen'de iktidar devrini öngören bu plana göre Salih, yargı muafiyeti karşılığında yetkilerini (aynı zamanda yardımcısı olan) Abdurrabu Mansur Hadi'ye devretti. Planda ayrıca Şubat ayında seçimlerin ve yeni anayasanın yapılması öngörüldü.⁶⁸⁶

2012 Şubat'ında Hadi, Yemen'in yeni cumhurbaşkanı olarak seçildi. Söz konusu geçiş süreciyle Suudiler, kontrollü bir şekilde Salih'in yönetimi devrettiği ve yine kendi güdümünde bir yönetimi Hadi üzerinden tesis etmeye çabaladı. Hadi, güneyden ve Aden'den gelen bir devlet başkanı olduğu için etkili bir lider olduğunu kanıtlayamadı, Husilerle mücadelede zorlandı ve Yemen ordusunun büyük kısmı Salih ve oğluna sadık hareket etme eğilimi gösterdi. Husilerin kilit bir güç olarak ortaya çıkmasını sağlayan da bu siyasi zayıflıktı.⁶⁸⁷ Böylece 2011 sonrası Yemen'de Sana merkezli yönetimin gösterdiği bu zafiyet yukarıda bahsedilen gruplar arasında iktidar mücadelesini de tetiklemiş oldu.

Husilerin yanı sıra el-Kaide de ülkede zemin kazanmaya başlamış ve hem Hadi hem de Husiler'e yönelik saldırılarını arttırmıştı. 2011 sonrası daha çok Yemen merkezi yönetimine karşı eylemlerde bulunan el-Kaide, Hadi yönetiminin geçiş sürecini yönetmesini zorlaştırırken Husiler'in "meşruiyetini" ve İran desteğini almasını hızlandırdı. ABD de bu dönemde el-Kaide'ye yönelik drone saldırıları gerçekleştirmiş bu durum dolaylı olarak Husileri güçlendirmişti.⁶⁸⁸ Yeniden Mevzilenme stratejisi içerisinde

⁶⁸⁵ Muhammed Hüseyin Mercan, "Yapısal Sorunların Gölgesinde Değişim Sancısı: Yemen'de Halk Ayaklanması ve Sonrası", **ADAM Akademi**, Cilt 4, No.1, 2014, p.26-27.

⁶⁸⁶ Ensar Muslu, "Yemen 2011", içinde Kemal İnat, Muhittin Ataman, Fuat Aydın ve Bilal Yıldırım (ed.) **Ortadoğu Yılı 2011**, İstanbul: Açılım Kitap, 2012, p.333-338.

⁶⁸⁷ Anthony H Cordesman, "The War in Yemen: Hard Choices in a Hard War" **Center for Strategic and International Studies (CSIS)**, 2017, p.3.

⁶⁸⁸ İnsan Hakları izleme örgütünün 2013 yılında yayımladığı ABD'nin Yemen'de el-Kaide'ye yapmış olduğu drone operasyonlarına dair detaylı rapor için bkz. "Between a Drone and Al-Qaeda The Civilian Cost of US Targeted Killings in Yemen", **Human Rights Watch**, 22 October 2013,

cerrahi operasyon olarak nitelendirilebilecek bu operasyonlar bir yandan Yemen'deki meşru hükümeti güçlendirirken diğer yandan Husilerin ideolojik olarak rakibi statüsündeki el-Kaide'yi zayıflatarak Husilerin görece güçlenmesine neden oldu. İran ise bu durumu 2010 sonrası artan bölgesel etkinliğini güçlendirme ve Suudi Arabistan'ı sınırlandırma açısından bir fırsat olarak gördü.

Salih'in iktidarı bırakmasına rağmen ülke içerisinde kendisine sadık bir fraksiyonun olması Hadi yönetiminin ülkeyi sağlıklı yönetmesini engellemekteydi. Ülkede oluşan güç boşluğu Salih fraksiyonunun ve Ordunun Salih'e sadık önemli bir kısmının Husilerle iş birliği yapmasına imkân sağladı. Bu durum Suudi Arabistan'ın kendi ekseninde tutmaya çalıştığı Yemen'de 2013 yılında dengeleri değiştirdi. Eylül 2014'te Husi-Salih güçleri Sana'yı, ardından Ekim 2014'te çok kritik önemdeki Hudeyde limanını ele geçirdi⁶⁸⁹ böylece ülkenin büyük bölümünde etkisini arttırdı. Mart ayı sonlarında Husi güçleri Aden'e yaklaştı oluşan tehdit nedeniyle yönetimden bir kısım ülke dışına kaçtı.⁶⁹⁰

Husilerin ülkedeki artan etkinliği neticesinde Hadi yönetimi Mart 2014'te BM'ye çağrıda bulunarak Husilerin ilerleyişine karşı BM'den yardım talebinde bulundur. Bu kapsamda ve kendi yanında savaşmak üzere ülkesine müdahale etmek isteyen gönüllü ülkelere çağrıda bulundu. 2015 yılında Husiler birçok yerde kontrolü ele aldı, Şubat ayında meclisi dağıttı, Hadi ise ev hapsine alındı. Husiler meclisi dağıtarak yetkilerin hepsinin kurulan "Devrim Komitesine" devredildiğini ilan ettiler. Bu süreçte ev hapsinde tutulan Hadi kısa bir süre içerisinde Aden'e geçerek kurulan Devrim Komitesi'nin yetkilerini tanımadığını ve bunun bir "darbe" olduğunu savundu⁶⁹¹ ve Aden'i Husiler'e karşı direnişin merkezi (ileride geçici başkent) ilan etti. Husiler bunun üzerine güneye doğru ilerleyişlerine ağırlık verdiler. 2015 Mart'ında Husilerin Aden Hava Limanı'nı ele geçirmeleri ve geçici yönetim merkezine saldırılar düzenlemeleri üzerine Hadi, 25 Mart'ta Suudi Arabistan'a sığındı. 26 Mart 2015'te ise Hadi'nin daha önceden yapmış olduğu yardım çağrısına

<https://www.hrw.org/report/2013/10/22/between-drone-and-al-qaeda/civilian-cost-us-targeted-killings-yemen>, (22.03.2023).

⁶⁸⁹ "Houthi rebels take over Yemen's Hodeidah port: residents", **Reuters**, 15 October 2014, <https://www.reuters.com/article/us-yemen-insurgency-idUSKCN0I40HB20141015>: (22.03.2023).

⁶⁹⁰ Cordesman, The War in Yemen: Hard Choices in a Hard War", p. 7

⁶⁹¹ İran bu süreci Devrim olarak nitelendirirken Suudi Arabistan da Darbe olarak nitelendirmiştir. Bkz. İsmail Akdoğan, Mustafa Şeyhmus Küpeli ve Recep Tayyip Gürlü, "The Construction of Strategic Narrative in the Saudi-Iranian Regional Rivalry: The Case of the Yemeni Civil War", **İnsan ve Toplum**, Vol. 12, No. 2, p.71.

binaen Suudi Arabistan öncülüğünde on ülkenin⁶⁹² katılımıyla Arap Koalisyonu ismiyle bir ittifak kurularak Yemen'e "Kararlılık Fırtınası Operasyonu" başlatıldı.⁶⁹³ Eylül 2015'te Suudi destekli güçlerin Aden'i Husilerden geri almasının üzerine Hadi, Aden'e geri dönerek süreci buradan yönetti.⁶⁹⁴ Böylece 2014'te Husilerin Başkent Sana'yı ele geçirmesiyle tetiklenen ve Arap Koalisyonu'nun müdahalesiyle şiddetlenen Yemen iç savaşı günümüze kadar farklı yoğunluklarla devam etmektedir.

Tüm bu gelişmeler, Yemen'deki iç aktörler kadar iki bölge ülkesi İran ve Suudi Arabistan'ın da sıkça konuşulduğu bir süreci beraberinde getirdi. Yemen, İki ülkenin iç savaşın zıt kutuplarında yer aldığı bir saha haline geldi. Bir yandan Husilerin İran'dan aldığı destek konuşulurken, diğer yandan Hadi yönetimi de Suudi Arabistan'dan destek aldı. Birincisini net ve somut şekilde gözlemlemek ve takip etmek zor olsa da (İran'ın resmi olarak Husilere silah verdiği iddialarını reddetmesi) kuvvetli bir ilişkinin olduğu açıktı. İkincisi ise resmi olarak Yemen'deki "meşru" yönetimin (isteği üzerine) askeri, siyasi ve ekonomik olarak desteklediğini ilan etti ve bu yönde dış politika davranışlarında bulundu.

Bu kapsamda Suudi Arabistan, hemen yanı başında meydana gelen ve ülke güvenliğini doğrudan etkileyen iç savaşta doğrudan pozisyon aldı. Bir yandan Yemen'de Husiler'e karşı doğrudan askeri güç kullanarak ve ittifaklar oluşturarak dengeleme davranışında bulunurken diğer yandan ABD'yi de bölgede artan İran etkisi nedeniyle aktif rol almaya ve ikna etmeye çabaladı. İran ise bir yandan Yemen meselesinde doğrudan müdahil olduğu iddialarını resmi olarak reddederken diğer yandan etkisini giderek arttıracak şekilde Husilere destek sağladı. Bu sayede Suudi Arabistan ile bölgesel rekabetinde onu zorlayacak yeni bir saha elde etmiş oldu.

Husilerin Başkenti ele geçirdiği süreçte İran'dan destek açıklamaları geldi. Ali Hamaney'e yakınlığıyla tanınan milletvekili Ali Rıza Zakai, Sana'yı "İran Devrimi'ne

⁶⁹² İttifak içerisinde Suudi Arabistan'ın yanı sıra BAE, Katar, Kuveyt, Bahreyn, Mısır, Sudan, Ürdün, Fas ve Senelag yer aldı.

⁶⁹³ Ensar Muslu, "Yemen 2015", içinde Kemal İnat ve Muhittin Ataman, (ed.) **Ortadoğu Yıllığı 2015**, İstanbul: Açılım Kitap, Haziran 2016, s.248-249.

⁶⁹⁴ Yemen'de yaşananlara dair kronolojik bilgiler için bkz. Marcus Montgomery, "A Timeline of the Yemen Crisis, from the 1990s to the Present", **Arab Center Washington DC**, 19 Feb. 2021, <https://arabcenterdc.org/resource/a-timeline-of-the-yemen-crisis-from-the-1990s-to-the-present/> (22.03.2023).

dahil olma yolundaki dördüncü Arap Başkenti” olarak tanımladı. Hamaney’in Danışmanlarından olan Ali Ekber Velayeti ise “Hizbullah’ın Lübnan’da üstlendiği görevi, Husiler’in Yemen’de üstlenmesini umut ettiğini” belirtti.⁶⁹⁵ Bu açıklamalar Yemen’deki Husiler’e İran’ın bakışını genel çerçevede özetlemekteydi. Dışişleri Bakanı Cevad Zarif de 2015 Arap Koalisyonu’nun askeri müdahalesine yönelik “müdahaleye bir an önce son verilmesi çağrısını” yineledi ve “Yemen’deki yabancı müdahale durmalıdır” açıklamasında bulundu.⁶⁹⁶

İran’ın bu dönemde Husilere siyasi desteğin yanı sıra askeri ve lojistik destek sağladığına dair kuvvetli iddialar da bulunmaktaydı. 2010 sonrasında ve özellikle Arap Koalisyonu’nun müdahalesinin ardından İran’ın bölgedeki ayak izi giderek belirgin hale gelmekteydi. Mart 2015’te 25 yılın ardından Tahran ve Sana Arasında hava yolu uçuşlarına yönelik anlaşmanın ardından iki ülke arasında ilk uçuş gerçekleşti. Haftada 28 direk uçuşun gerçekleştirileceğini ön gören bir mütabakat zaptı imzalandı.⁶⁹⁷ İran’ın doğrudan hava yoluyla Sana’ya ulaşması birçok açıdan Husileri desteklemesini kolaylaştırmaktaydı. İran’ın bu dönemde Yemen’deki Husilere temin ettiği silahlara dair iddiaların BM Güvenlik Konseyi’nin İran Yaptırımları Komitesinin Nisan 2015’te yayımladığı raporda geçmesi dikkat çekiciydi. Rapora göre daha öncesinde sınırlı şekilde var olan ancak 2009 yılından bu yana artan şekilde İran’ın Husilere silah temin ettiği açıklandı.⁶⁹⁸ Dolayısıyla 2009 sonrası İran ve Husiler arasında somut askeri ilişki başlatılmaktaydı. İran’ın düşük düzeyde de olsa başlayan bu ilişkisi 2010-2014 arasında giderek derinleşti. 2015’teki Arap Koalisyonu müdahalesi sonrasında ise daha da yoğun hale geldi. Bu noktada şunu vurgulamak önemlidir; İran’ın Husilere vermiş olduğu desteğin ne ölçüde olduğuna ilişkin yapılacak tartışmalarda bunu kesin olarak ölçebilmenin imkânsız olduğunu kabul etmek gerekir.⁶⁹⁹

⁶⁹⁵ Kemal İnat ve diğerleri, “İran-Suudi Arabistan Rekabetinin Bölgesel Yansımaları”, s.21.

⁶⁹⁶ “Zarif renews call for quick end to Saudi attack on Yemen”, **Tehran Times**, 18 Nisan 2015, <https://www.tehrantimes.com/news/246149/Zarif-renews-call-for-quick-end-to-Saudi-attack-on-Yemen>, (22.03.2023).

⁶⁹⁷ “Iranian flight lands in Sanaa for 1st time in 25 years”, **AA**, 1 March 2015, <https://www.aa.com.tr/en/politics/iranian-flight-lands-in-sanaa-for-1st-time-in-25-years/70822>, (22.03.2023).

⁶⁹⁸ “Iran arming Yemen’s Houthis since 2009: U.N.”, **Al Arabia News**, 1 May 2015, <https://english.alarabiya.net/News/middle-east/2015/05/01/Iran-arming-Yemen-s-Houthis-since-2009-U-N-report>, (22.03.2023).

⁶⁹⁹ Thomas Juneau, “How War in Yemen Transformed the Iran-Houthi Partnership”, **Studies in Conflict & Terrorism**, 2021, p.5.

Suudi Arabistan'ın öncülüğündeki koalisyonun 2015'te askeri harekâtını başlatmasından bu yana geçen süreçte aralarında Taif, Cidde ve Riyad'ın da bulunduğu büyük Suudi şehirlerine düzinelerce seyir ve balistik füze fırlatıldı. Husilerin Suudi Arabistan'ı vurabilecek en az beş tür seyir ve balistik füzesi olduğu tahmin edilmektedir. Bunlar Kudüs 1 (700-800 km) seyir füzesi, Kıyam 1 (700-800 km), Burkhan 1 (800 km), Burkhan 2 (1000 km) ve Burkhan 3 (1200 km) menzillere sahip balistik füzelerdi. Trump yönetimi İran'ı defalarca Husilere füze tedarik etmekle suçladı. Kasım 2017'de ABD, Riyad'a düzenlenen bir saldırıda kullanılan kısa menzilli bir füzenin fotoğraflarını ve parçalarını kamuoyunda sergiledi. Füze, İranlı bir silah üreticisi olan Shahid Bagheri Industries'in logosu olan "SBI" harflerini taşıyordu.⁷⁰⁰ Ocak 2018'de Bir BM soruşturmasında ise, İran'ın füzeleri ürettiği ve Yemen'e gizlice gönderdiği sonucuna varıldı. BM uzmanları⁷⁰¹ "incelenen füze kalıntılarının iç tasarım özelliklerinin, dış özelliklerinin ve boyutlarının birçoğunun İran'ın tasarlayıp ürettiği Kıyam-1 ile tutarlı" olduğunu açıkladı. Açıklamada "neredeyse kesin olarak aynı üretici tarafından üretildiği" vurgulandı.⁷⁰² İran ise bu süreçte Husiler'i desteklediklerini ve yanında olduklarını belirtirken söz konusu desteğin askeri danışmanlık kapsamında olduğunu vurguladı. Bunun dışında özellikle diğer şekillerde destek verilip verilmediğine dair ayrıntılı bilgi vermedi.⁷⁰³

2017 sonrasında İran'ı sıkıştırma noktasında daha sert adımlar atacağını ilan eden ABD, özellikle 2018 Mayıs'ında İran Nükleer Anlaşması'ndan tek taraflı olarak çekilerek Ağustos ayı itibariyle ilk dalga yaptırımları uygulamaya başladı. İran'ın petrol ihracatını sınırlandırmayı amaçlayan bu yaptırımlara uyum sağlaması için de belirli ülkelere İran'dan ithal ettikleri petrolü azaltmaları karşılığında muafiyet uygulandı. Bu ülkeler söz konusu süreçte İran'dan petrol ithalatlarını azaltırken 2 Mayıs 2019'dan sonra da birçok ülke büyük oranda İran'dan petrol ithalatını durdurdu.⁷⁰⁴ İran'ı petrol ihracatı anlamında

⁷⁰⁰ "US gives evidence Iran supplied missiles that Yemen rebels fired at Saudi Arabia", **The Guardian**, 13 December 2017, <https://www.theguardian.com/world/2017/dec/14/us-gives-evidence-iran-supplied-missiles-that-yemen-rebels-fired-at-saudi-arabia>, (22.03.2023).

⁷⁰¹ "Letter dated 26 January 2018 from the Panel of Experts on Yemen mandated by Security Council resolution 2342 (2017) addressed to the President of the Security Council", UN **Digital Library**, 2018 <https://digitallibrary.un.org/record/1639536#record-files-collapse-header>, (22.03.2023).

⁷⁰² Andrew Hanna, "Iran's Missiles: Transfer to Proxies", **The Iran Primer**, 17 February 2021, <https://iranprimer.usip.org/blog/2021/feb/03/irans-missiles-transfers-proxies>, Erişim Tarihi: 22.03.2023.

⁷⁰³ "İran: Devrim Muhafızları, Husilere destek veriyor", **Şarkul Avsat**, 2 Ekim 2019, <https://turkish.aawsat.com/home/article/1928211/iran-devrim-muhafizlari-husilere-destek-veriyor>, (22.03.2023).

⁷⁰⁴ Kemal İnat ve Burhanettin Duran, "İran Yaptırımlarının Bölgesel ve Küresel Yansımaları", s.13.

sınırlandıran ve birçok alanda sıkıştıran ABD'nin bu "azami baskı" politikası ise bölgede İran'ın ve vekillerinin daha saldırgan davranmasıyla sonuçlandı. Özellikle Basra Körfezi'nde tankerlere yapılan saldırılar ve diğer füze / drone eylemleri tam da bu azami baskı politikasının zirve yaptığı döneme denk geldi.

İran hem bu yaptırımların tek taraflı geri gelmesi hem de diğer imzacı devletlerden istediği desteği bulamaması üzerine ABD ve bölgedeki müttefiklerine bölgenin genelinde yanıtlar verdi. 2019 Mayıs'ında petrol tankerlerine saldırılar başta olmak üzere bölgede enerji tedarikine zarar verecek eylemlerde bulundu.⁷⁰⁵ 14 Mayıs'ta da Yemen'de Husilere ait bir TV kanalından Suudi Arabistan'a ait petrol boru hatlarına yapılan drone saldırılarının Husiler tarafından gerçekleştirildiği duyuruldu.⁷⁰⁶

Husilerin üstlendiği artan sayıdaki bu saldırıların⁷⁰⁷ hem Suudi Arabistan hem bölge enerji güvenliği açısından çok önemli sonuçları oldu. Öncelikle Yemen meselesinin Suudi Arabistan ve bölgenin geneli için ne kadar acil bir güvenlik meselesi olduğunu göstermesi bakımından önemliydi. Bu aynı zamanda Suudi Arabistan karşısında sahada İran'ın birçok alandaki üstünlüğünü de ortaya koymaktaydı. Daha önce Irak, Bahreyn, Suriye, Lübnan gibi bölgelerde Suudi Arabistan doğrudan sınır ve ülke güvenliğine dair bir tehdit hissetmezken Yemen'de ülke sınırları içerisinde ciddi bir güvenlik açığının varlığı ortaya çıktı.

İran'ın artan etkinliği karşısında 2019 Mayıs sonu Haziran başında Suudi Arabistan'ın ev sahipliğinde bölgesel güvenlik konulu üç önemli zirve (Arap Birliği, İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) ve Körfez İşbirliği Konseyi (KİK)) gerçekleştirildi. Bu zirveler esnasında değerlendirmelerde bulunan Suudi Arabistan Kralı Selman, İran'ı saldırgan davranma, bölge ülkelerinin iç işlerine karışma ve bölgedeki silahlı gruplara destek vermekle itham etti ve bu faaliyetler karşısında bölge ülkelerinin kararlı davranması gerektiğinin altını

⁷⁰⁵ "Claim of Attacks on 4 Oil Vessels Raises Tensions in Middle East", **The Newyork Times**, 13 May 2019, <https://www.nytimes.com/2019/05/13/world/middleeast/saudi-arabia-oil-tanker-sabotage.html>, (22.03.2023).

⁷⁰⁶ "Oil prices jump as Saudi energy minister reports drone 'terrorism' against pipeline infrastructure", **CNBC**, 14 May 2019, <https://www.cnbc.com/2019/05/14/oil-jumps-as-saudi-energy-minister-reports-drone-terrorism-against-pipeline.html> (22.03.2023).

⁷⁰⁷ Husi Saldırılarının kronolojik bir derlemesi için bkz. "Timeline of Houthi Attacks on Saudi Arabia", **The Iran Primer**, 16 September 2019, <https://iranprimer.usip.org/blog/2019/sep/16/timeline-houthi-attacks-saudi-arabia>, (22.03.2023).

çizdi. KİK ve Arap Birliği Zirvelerinin nihai bildirgesinde İran'ın Arap ülkelerinin iç işlerine müdahale etmesi dolayısıyla kınandığı açıklandı. İİT'nin kapanış bildirisi ise İran'ı tecrit etmekte yetersiz kalsa da Körfez'deki Suudi Arabistan ve BAE'ye ait petrol tankerlerine yönelik saldırılar kınandı ve bu ülkelerin kendilerini savunma hakları olduğu vurgulandı.⁷⁰⁸

Riyad yönetimi de bu konjonktürü kullanarak ABD'nin bölgede daha aktif bir stratejiye geçmesi gerektiğini istemekteydi. Nitekim Suudi Arabistan'ın bu çekincelerini de doğrular nitelikte ABD'den İran'a uyarılar geldi. ABD Dışişleri Bakanı Mike Pompeo İran'ı aktif bir tehdit olarak tanımlayarak İran'la konuşmak istediklerini ancak olası bir durumda hem diplomatik hem de askeri seçeneklerin masada olduğunu yineledi.⁷⁰⁹ ABD'nin 2017 sonrası İran'ı karşısına alan ve doğrudan dengeleme yönünde politikaları Suudi Arabistan'ı memnun etti ve 2017 öncesindeki güvenlik endişelerini⁷¹⁰ bir nebze azalttı.

Bu saldırıların doruk noktası ise 2019 Eylül'ünde Suudi milli petrol şirketi Aramco'nun iki tesisine gerçekleştirilen saldırılardı. Saldırıyı Husilerin üstlendiği bu eylem sonucunda petrol arzı ciddi bir sıkıntıya girdi petrol fiyatlarında yüzde 20'ye yakın artış yaşandı. ABD ve Suudi Arabistan, saldırıların arkasında İran olduğunu ifade ederken İran'ın bölgesel güvenliğin yanı sıra küresel güvenliği de tehdit ettiği vurgulandı.⁷¹¹ Suudi Arabistan özellikle 2018-2019 yılında yoğunlaşan tanker saldırıları karşısında saldırıların sadece Krallığı tehlikeye atmadığını aynı zamanda küresel ekonomi ve enerji tedarik zincirini ve güvenliğini tehlikeye attığını belirtti. Böylece İran ve vekil aktörlerinin

⁷⁰⁸ Marwan Bishara, "Saudi Arabia and Iran after the summits of discontent", **Aljezeera**, 4 June 2019, <https://www.aljazeera.com/opinions/2019/6/4/saudi-arabia-and-iran-after-the-summits-of-discontent>, (22.03.2023).

⁷⁰⁹ Evertt Rosenfeld, "Iran is an active threat — but we're willing to talk with them, says US secretary of state", **CNBC**, 11 May 2019, <https://www.cnn.com/2019/05/12/iran-is-active-threat-but-we-are-willing-to-talk-says-pompeo.html>, (22.03.2023).

⁷¹⁰ ABD, Suudi Arabistan'ın Husilerle savaşında lojistik ve istihbari olarak desteklemekle birlikte 2010 sonrası grand stratejisine uygun olarak doğrudan aktif şekilde sahada yer almadı. Hatta 2016 sonunda koalisyonun sivil kayıplara neden olan saldırıları gerekçe gösterilerek Suudi Arabistan'a yapılacak hassas güdümlü silahların satışının iptal edilmesi Riyad'ı rahatsız etmişti. Bkz. Helene Cooper, "U.S. Blocks Arms Sale to Saudi Arabia Amid Concerns Over Yemen War", **The New York Times**, 13 December 2016, <https://www.nytimes.com/2016/12/13/us/politics/saudi-arabia-arms-sale-yemen-war.html>, (22.03.2023).

⁷¹¹ İsmail Akdoğan, "Suudi Arabistan 2019", içinde Kemal İnâat, Muhittin Ataman (ed.) **Ortadoğu Yılı 2019**, İstanbul: İdeal Kültür Yayınları, 2020, s. 112.

sadece Riyad yönetiminin değil tüm dünyanın “sorunu” olduğu ve engellenmesi gerektiğinin mesajını vermiş oldu.

2018 sonrası artan bu saldırılar sonrasında ABD, İran’ı caydırma amacıyla bölgedeki askeri görünürliğini arttırdı. 2019 Mayıs’ında ABD, İran’dan gelebilecek tehditlere karşı tedbir olması bakımından USS Abraham Lincoln uçak gemisini ve 4 adet nükleer kapasiteye sahip B-52 bombardıman uçağının aralarında bulunduğu “Bombardıman Görev Grubu”nu Basra Körfezi’ne gönderme kararı aldı. Ayrıca dört adet patriot bataryasının da bölgeye konuşlandırılmasına karar verdi. Trump bu dönemde “İran’ın savaş istemesinin kendi sonu olacağını ve hiçbir zaman ABD’yi tehdit etmemesi gerektiğini” belirtti. Ayrıca CENTCOM komutanı 500 ilave askerin bölgeye konuşlanacağını açıkladı. Bu unsurların özellikle İran’ın seyir füzeleri, insansız hava araçları faaliyetleriyle alakalı istihbari bilgi toplama amacıyla mühendis birliği ve savaş uçağı filosundan oluştuğu duyuruldu.⁷¹² İran Dışişleri Bakanı Muhammed Cevad Zarif ise ABD’nin kendi bölgelerinde askeri varlığını arttırmasının son derece tehlikeli olduğunu belirtti.⁷¹³

Aramco saldırıları sonrasındaki ABD’nin aldığı bu tavır Suudi Arabistan’a “nefes aldırdı”. Bu gelişmeler sonrasında yukarıda da anlatıldığı üzere Washington’un 2019 Kasım’ında Suudi Arabistan’a 3000 kişilik asker ve hava savunma sistemleri göndereceğini açıklaması Suudiler açısından ABD’nin bölgede “caydırıcı” da olsa sınırlı askeri angajmanını yeniden sağlamıştı.⁷¹⁴ Öte yandan İran’ın Yemen’deki “faaliyetlerinden” duyulan rahatsızlık sadece Arap Koalisyonu, Körfez ve ABD ile sınırlı değildi. Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan da operasyonu desteklediklerini açıkladı ve İran’ın bölgedeki faaliyetleriyle alakalı Riyad’la benzer çekinceleri ifade eden açıklamalarda bulundu. Erdoğan, İran’ın bölgeyi “adeta domine etmeye” çalıştığını bu durumun ise Türkiye ve Körfez ülkelerini “rahatsız ettiğini” ve Arap Koalisyonun

⁷¹² “ABD’nin Ortadoğu’ya yapacağı asker sevkiyatının detayları ortaya çıktı: Yeni gönderilen asker sayısı binin altında olacak”, **Independent Türkçe**, 25 Mayıs 2019, <https://www.indyturk.com/node/35326>, (22.03.2023).

⁷¹³ “ABD’nin bölgemizde askeri varlığını arttırması son derece tehlikeli”, **Anadolu Ajansı**, 25 Mayıs 2019, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abd-nin-bolgemizde-askeri-varligini-arttirmasi-son-derece-tehlikeli/1489083>, (22.03.2023).

⁷¹⁴ “DOD Statement on Deployment of Additional U.S. Forces and Equipment to the Kingdom of Saudi Arabia”, **U.S. Department of Defense**, 11 October 2019, <https://www.defense.gov/News/Releases/Release/Article/1987575/dod-statement-on-deployment-of-additional-us-forces-and-equipment-to-the-kingdo/>, (22.03.2023).

operasyonlarını desteklediğini belirtti. Aynı zamanda Türkiye'nin durumunda gidişatına bağlı olarak lojistik destek verebileceğini belirtmesi önemliydi.⁷¹⁵ Zira Suudi Arabistan 2010'dan bu yana hem bölgesel aktörleri hem de ABD'yi bölgede muhtemel bir "İran tehdidi"ne karşı ikna etmeye çalışmakta ve İran'ın bölgedeki faaliyetlerine karşı tedbirler alınması gerektiğini dile getirmekteydi. 2018 sonrası tanker ve Aramco saldırıları Suudi Arabistan'ın İran'ın dengelenmesi konusunda elini güçlendirdi.

İran'ın aksine Suudi Arabistan'ın Yemen'deki faaliyetleri sahadaki uygulamalarından doğrudan gözlemlenebilmekteydi. 2015 yılındaki Suudi Arabistan önderliğindeki askeri müdahale Riyad yönetiminin Yemen'deki angajmanını ortaya koyan en net göstergeydi. Bu müdahale hem Yemen içindeki dengeleri doğrudan etkiledi hem de meselenin uluslararası boyuta taşınmasını beraberinde getirdi. Riyad bu süreçte kendi imkânlarını sonuna kadar kullanmasının yanı sıra bölgede İran etkisine karşı resmi olmayan ittifaklar kurmaya da çabaladı. 2015 yılındaki Arap Koalisyonu müdahalesi bunun Yemen'deki örneğini oluşturmaktaydı.

Öte yandan Yemen'e yönelik oluşturulan koalisyon çeşitli anlaşmazlıklar nedeniyle de zarar görmeye başladı. Yukarıda detaylandırılan 2017 Katar Krizi'nin ardından Arap Koalisyonu Katar'ın Yemen müdahalesine katılımının askıya alındığını duyurdu.⁷¹⁶ Ardından Fas, Suudi Arabistan ile bozulan ilişkileri sebebiyle koalisyona katılımını askıya aldığını açıkladı.⁷¹⁷ Son olarak BAE ise Temmuz 2019'da koalisyondan çekildiğini açıkladı. Burada BAE'ye bir parantez açmak gerekmektedir. BAE, her ne kadar koalisyondan çekildiğini duyursa da Yemen'deki faaliyetlerine devam etmektedir. BAE, Yemen içerisinde tek taraflı olarak birçok önemli noktayı denetiminde tutmaktadır. Özellikle Aden Körfezi'ndeki birçok limanı kontrol etmektedir. BAE'nin bu noktadaki

⁷¹⁵ "Erdoğan: 'İran Yemen'deki güçlerini çekmeli'", **BBC Türkçe**, 26 Mart 2015, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/03/150326_erdogan_yemen, (22.03.2023).

⁷¹⁶ "Arab coalition suspends Qatar's participation in Yemen", **Al Arabia News**, 5 June 2017, <https://english.alarabiya.net/News/gulf/2017/06/05/Arab-coalition-suspends-Qatar-s-participation-in-Yemen>, (22.03.2023).

⁷¹⁷ "The Moroccan-Saudi Rift: The Shattering of a Privileged Political Alliance", **Aljezeera Center for Studies**, 3 April 2019, <https://studies.aljazeera.net/en/reports/2019/04/190403105317297.html#a25>, (22.03.2023).

temel motivasyonu Aden Körfezi, Arap Denizi ve Kızıldeniz güzergâhındaki çıkarlarını teminat altına almaktır.⁷¹⁸

Bölgedeki birçok gelişmede Suudi Arabistan'la paralel hareket eden BAE, Yemen'de olayların başlangıcında bu tavrını sürdürse de süreç içerisinde daha otonom hareket etme kararı aldı. Özellikle ülkenin güneyindeki GKG'yi (Güney Geçiş Konseyi) desteklemesi önemliydi. BAE bu desteği Hadi yönetimi ve Suudi Arabistan'a rağmen yaptı. 2019 Kasım'ında Hadi Hükümetiyle GKG arasında imzalanan Riyad Anlaşması ise parçalı bir Yemen'in ön hazırlığı olarak yorumlandı ve BAE'nin artan etkisi sahada karşılık bulmuş oldu.⁷¹⁹ İran ise imzalanan anlaşmanın savaşın parçaladığı ülkedeki krizi yatıştırmaya yardımcı olmayacağını duyurdu. Bu tür belgelerin imzalanması Yemen'deki sorunların çözümüne yardımcı olmayacak ve Suudi Arabistan ve müttefiklerinin Güney Yemen'deki işgalini doğrudan veya vekil güçleri aracılığıyla uzatmak için bir adım olacaktır şeklinde yorumladı.⁷²⁰

Yemen iç savaşı İran-Suudi Arabistan'ın rekabetinin farklı boyutlarını ortaya koyarak sınırlılıkları gösteren bir örnek oldu. İran'ın Yemen'deki faaliyetleri hem ileri savunma stratejisinin sınırlarını hem de İran'ın bu stratejiyi uygularken ne kadar seçici ve dikkatli olduğunu ortaya koymaktaydı. Bu süreçte ne Kudüs Gücü'nden ne de Devrim Muhafızları'ndan bir komutan Yemen'de kameralar önüne çıkmadı. Yemen bu açıdan İran'ın ileri savunma stratejisinde ayrı bir yerde durmaktadır. Zira İran tarafından Irak, Lübnan ve Suriye'de zaman zaman halka açık kamuoyu önünde ziyaretler gerçekleştirilirken Yemen'de bundan özenle kaçınıldı. İran için Yemen, ileri savunmanın Lübnan, Irak ve Suriye gibi hayati önemde değildi.⁷²¹ Bu nedenle İran için Yemen'in görevi, Tahran'ın bölgede oluşturmak istediği bölgesel düzende Suudi Arabistan'ın yanı başında ona ayak bağı olacak bir durum yaratmaktır. Dolayısıyla İran için Yemen savaşına

⁷¹⁸ Ibrahim Jalal, "The UAE may have withdrawn from Yemen, but its influence remains strong", **Middle East Institute**, 25 February 2020, <https://www.mei.edu/publications/uae-may-have-withdrawn-yemen-its-influence-remains-strong>, (22.03.2023).

⁷¹⁹ Riad Domazeti, "Riyad anlaşması ve Suudi Arabistan'ın Yemen dersleri", **AA**, 13 Kasım 2019, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/riyad-anlasmasi-ve-suudi-arabistan-in-yemen-dersleri/1643819>, (22.03.2023).

⁷²⁰ Iran: Aden Deal Not to Help Crisis in Yemen", **Fars News**, 6 November 2019, <https://www.farsnews.ir/en/news/13980815000385/Iran-Aden-Deal-N-Help-Crisis-in-Yemen>, (22.03.2023).

⁷²¹ Alex Vatanka, **Whither the IRGC of the 2020s?: Is Iran's Proxy Warfare Strategy of Forward Defense Sustainable?**, p.18

müdahil olmak esasında kendi kazancı değil Suudi Arabistan'ın bu savaşta kaybedecekleri üzerine kuruludur.⁷²² Yemen bu açıdan İran için sınırlarından çok uzakta ancak Suudi Arabistan'ın yanı başında ciddi güvenlik krizleri oluşturabilecek potansiyel bir saha haline gelmiştir.

Suudi Arabistan'ın 2015 sonrası Yemen'e müdahalesinin ülkeye ayda yaklaşık 5-6 milyar dolara mal olduğu tahmin edilmektedir.⁷²³ Buna karşılık 2015 sonrasında İran'ın Yemen meselesinde altına girdiği söz konusu maliyetler Suudi Arabistan ve müttefiklerinin maliyetlerinin çok altında kalmaktadır. Üstelik Suudi Arabistan'ın aksine İran için Yemen, doğrudan kendisine tehdit değildi. İran bu açıdan Yemen'i Suudi Arabistan'ı yıpratmak için düşük maliyetli bir saha olarak görmektedir.⁷²⁴ Çarpıcı bir örnekle İranlılar, Suudilerin karşılığında 2 milyon dolar harcayacağını çok iyi bildikleri Yemen'e bir dolar harcamaktadırlar. Bu da İran için kazançlı bir savaş anlamına gelmektedir.⁷²⁵ İşin maddi yönünün yanı sıra Riyad yönetimi hem doğrudan ülke güvenliğinin risk altında olduğu bir durumla karşılaşmış hem de tüm dünyada Yemen Savaşı'nın insani krize dönüşmesindeki en büyük sorumlu olarak görülmüştür. İran ise vekil aktörler üzerinden yürüttüğü stratejisi nedeniyle söz konusu sorumlulukla çoğu zaman ilişkilendirilmemişti.

Suudi Arabistan'ın ise sert güç unsurları, gelişmiş hava gücü ve ekonomik maddi kapasitesine rağmen İran'ın bölgedeki vekil aktörler, füze/drone vb. saldırıları aracılığıyla var olan etkisini sınırlandırma konusunda zorlandığı görülmektedir. Suudilerin ayrıca bölgede İran karşısında oluşturmak istediği ittifaklar da sıkı bir ittifak şeklinde olmamış yukarıda bahsedildiği üzere birçok çatlak ses çıkmıştı. Buna karşılık İran ve bölgede desteklediği aktörler çok daha yek pare bir görüntü sergilemişlerdir.

⁷²² "Iran's Priorities in a Turbulent Middle East". **ICG Middle East Report**, International Crisis Group (Vol. 184, Issue April) 2018, p. 20. <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/gulf-and-arabian-peninsula/iran/184-irans-priorities-turbulent-middle-east> (22.03.2023).

⁷²³ David Ottway, "Saudi Arabia's Yemeni Quagmire", **Wilson Center**, Viewpoints No.89, December 2015, <https://www.wilsoncenter.org/publication/saudi-arabias-yemeni-quagmire> (22.03.2023).

⁷²⁴ Thomas Juneau, "How War in Yemen Transformed the Iran-Houthi Partnership", **Studies in Conflict & Terrorism**, pp. 1–23, 2021.

⁷²⁵ Freya Al-Muslimi, "Iran's Role in Yemen Exaggerated, but Destructive", **The Century Foundation**, 19 May 2017, <https://tcf.org/content/report/irans-role-yemen-exaggerated-destructive/#easy-footnote-bottom-15>, Erişim Tarihi: 22.03.2023. (22.03.2023).

3.5.4. Lübnan

Farklı dini ve etnik grupların kotalarla temsil edildiği siyasi sistem nedeniyle merkezi otoritenin ve siyasi istikrarın zayıf olduğu Lübnan, iç savaştan (1975-1990) itibaren dış müdahaleye açık hale geldi. Bu durum iki bölgesel güç olan Suudi Arabistan ve İran'ın çeşitli dini ya da siyasi oluşumlar üzerinden bu ülkedeki etkinliğini artırmaya çalışmasına sahne oldu. 2011'de Suriye'de başlayan krizle birlikte ise Lübnan iki bölgesel gücün rekabet alanına haline geldi.⁷²⁶ İran, ileri savunma stratejisinin en iyi örneklerinden olan Hizbullah ile bu ülkedeki nüfuzunu artırırken Suudi Arabistan bu durumdan rahatsız olmuş ve Sünni gruplar üzerinden Tahran yönetiminin bu ülkedeki etkisini dengelemeye çalışmıştır.

İran ve Suudi Arabistan rekabetinin Lübnan'daki ana aktörlerinden biri 1980'li yılların başından itibaren Tahran yönetimi tarafından desteklenen Hizbullah'tır. İsrail'in 1982'deki Lübnan işgali sırasında İran'ın direktifleriyle Lübnan'daki Şii örgütlenmelerinin bir araya gelerek kurduğu Hizbullah, Tahran yönetimin desteğiyle her geçen yıl büyüdü. İran, Hizbullah'ın Lübnan'daki etkisini artırmak için silah ve finansal yardımların yanı sıra DMO subayları yardımıyla da askeri eğitim verdi.⁷²⁷ 1992'de ilk kez siyasi bir parti olarak seçimlere girmeye başlayan örgüt, silahlı bir organizasyon olmanın yanında Lübnan'daki en büyük siyasi gruplardan biri haline geldi. Hizbullah 1982'deki işgalde ve 2006'daki savaşta İsrail'e karşı başarıyla mücadele ederek Lübnan'daki en önemli aktörlerden biri olduğunu ispatladı.⁷²⁸

1979'daki İran Devriminin ardından bir milis güç olarak başlayan Hizbullah aradan geçen onca yılın ardından, ülkedeki en güçlü siyasi-askeri-ekonomik aktör haline geldi. Bu nedenle ileri savunma stratejisinin son kerte en başarılı somut örneği oldu. Tahran'ın bölgede desteklediği diğer grupların aksine, Hizbullah yalnızca Tahran'da benimsenen Şii İslamcı ideolojik modeli paylaşmakla kalmıyor, aynı zamanda İran'a İsrail'e askeri

⁷²⁶ Kemal İnât ve Diğerleri, "İran-Suudi Arabistan Rekabetinin Bölgesel Yansımaları", **SETA Analiz**, Ocak 2016, Sayı: 148, s.16-17

⁷²⁷ Matthew Levitt, "Hezbollah's Regional Activities in Support of Iran's Proxy Networks", **The Middle East Institute**, July 2021, p. 5. <https://www.mei.edu/publications/hezbollahs-regional-activities-support-irans-proxy-networks> (22.03.2023).

⁷²⁸ Bkz. David Hirst, **Küçük Devletlerden Sakının Lübnan: Ortadoğu'nun Savaş Alanı**, Timur Demirtaş, Ömer Behram Özdemir ve Ayşe Selcan Özdemirci (Çev.), İstanbul: İyidüşün Yayınları, Haziran 2016, Bölüm 9 ve 10.

baskı uygulayabileceği bir platform da sağlıyordu. Tahran'ın bakış açısına göre Hizbullah, ileri savunma modelinin sunabileceği en iyi şeyi temsil etmektedir.⁷²⁹

Tahran yönetiminin Hizbullah üzerinden etkisini artırdığı Lübnan'da Riyad ise Sünni aktörler üzerinden nüfuzunu artırmak suretiyle İran'ın etkisini dengelemeye çalıştı. İç savaşı bitiren Taif Anlaşması'nın (1989) imzalanmasında arabulucu olarak önemli bir rol oynayan Suudi Arabistan, İran'ın artan etkisini öncelikli bir tehdit olarak görmemişti. Zira Taif Anlaşması'ndan sonra Lübnan'ın siyaseten kontrolü Suriye'ye geçmişti. Nitekim anlaşmaya karşı çıkan gruplar Suriye yönetimi tarafından cezalandırılarak Lübnan siyasetinin dışına itildi hatta bazıları suikasta uğradı.⁷³⁰ Diğer yandan Suudi Arabistan ise iç savaştan sonra yaptığı yatırım ve yardımlarla ülkenin yeniden inşasında önemli bir rol oynamaktaydı. Buna ek olarak Suudi Arabistan'da çalışan binlerce Lübnanlı'nın döviz getirisi bu ülkenin ekonomisi için önemliydi. Böylece iç savaşın ardından Suudi Arabistan Lübnan ekonomisi üzerindeki nüfuzunu da artırdı.⁷³¹

Suriye'nin nüfuzu altındaki Lübnan'da 2000'li yıllara sakin bir şekilde girilirken 2005'de ülkenin eski başbakanı ve aynı zamanda Sünnilerin önemli liderlerinden biri olan Refik Hariri'ye düzenlenen suikast ile birlikte dengeler değişmeye başladı. Suud hanedanı ile akraba olan ve ekonomik olarak da ülkenin en zengin kişisi olan Hariri'nin öldürülmesinin ardından ülkedeki Sünni gruplar Suriye'ye karşı protesto gösterileri yapmaya başladı. 14 Mart İttifakı olarak anılan ve Suriye askerlerinin Lübnan'dan çekilmesini savunan bu gruplara karşı Hizbullah'ın da içinde olduğu karşıt grup ise 8 Mart İttifak'ı ile Suriye'ye destek gösterileri düzenledi. Sedir Devrimi olarak anılan bu olayların ardından Şam yönetimi askerlerini Lübnan'dan çekerken eski nüfuzunu da yitirdi.⁷³²

Sedir Devrimi'nin ardından yapılan ilk seçimler 14 Mart İttifakı'nın zaferiyle sonuçlanırken 2006'da Hizbullah ile İsrail arasında yaşanan savaş Lübnan'daki dengeleri Hizbullah lehine bozdu. İsrail'e karşı verdiği mücadeleyle Lübnan'daki en büyük silahlı

⁷²⁹ Alex Vatanka, "Soleimani Ascendant: The Origins of Iran's 'Forward Defense' Strategy" p.16.

⁷³⁰ David Hirst, **Küçük Devletlerden Sakının Lübnan: Ortadoğu'nun Savaş Alanı**, s. 242-243.

⁷³¹ Veysel Ayhan, Özlem Tür, Lübnan: Savaş, Barış, Direniş ve Türkiye ile İlişkiler, Dora Yayınları, Bursa: 2009, s. 163.

⁷³² Ersun N. Kurtulus, "The Cedar Revolution: Lebanese Independence and the Question of Collective Self Determination", **British Journal of Middle Eastern Studies**, Vol. 36, No. 2, August 2009, pp. 195-214.

güç olduğunu ortaya koyan Hizbullah İslam dünyasında da önemli bir prestij kazandı.⁷³³ İran, konvansiyonel askeri kapasite anlamında İsrail'i (kendi topraklarına saldırmaktan) caydırmak için yeterli bir kapasiteye sahip olmadığından, Hizbullah'ın kendisi için "ileri savunma" rolünü oldukça faydalı görmekteydi. Buna karşılık, Hizbullah için İran tarafından sağlanan roketlere erişim, muhtemel bir İsrail askerî harekâtına karşı koruma sağlamaktaydı.⁷³⁴ İran'dan temin edilen füzeler gün geçtikçe isabet gücü yüksek hale geldiğinden caydırıcılığı artmaktadır. Benzer bir durum Yemen bahsinde anlatıldığı üzere Suudi Arabistan için de geçerlidir. Bu durum ABD, İsrail ve Suudi Arabistan'ın konvansiyonel anlamda İran'dan üstün olsalar da doğrudan bir savaşa girme konusunda ciddi anlamda düşündürmektedir. Bu da İran'ı sahada ABD ve bölgedeki iki müttefikine (İsrail ve Suudi Arabistan) karşı avantajlı konuma sokmaktadır.

Lübnan'da Hizbullah aracılığıyla İran'ın artan nüfuzundan rahatsız olan Suudi Arabistan, bölgedeki ABD'nin varlığı nedeniyle bu durumu birincil bir tehdit olarak görmezken Obama yönetiminin yeniden mevzilenme stratejisinin ardından bu ülkedeki İran tehdidini dengelemek için çalışmaya başladı. Riyad yönetimi bu amaç doğrultusunda kimi zaman diplomasiyi bir araç olarak kullanarak Lübnan üzerinde etkili olan aktörlerle (başlangıçta Suriye sonrasında ABD ve Fransa gibi) ittifak yaparken bazen de ülke içinde Hizbullah'a karşı ittifakı genişletmek için çaba sarf etti. Suudi Arabistan'ın hedefine ulaşmak için en önemli araçlarından biri ise ekonomik yardım ve yatırımlar oldu. Hizbullah'a karşı Lübnan ordusunu güçlendirmek için Fransa ile silah alım anlaşması yapan Riyad yönetimi, İran'ın etkisinden rahatsız olduğunda ise bu yardımı iptal ederek cezalandırma yöntemini seçti. Buna ek olarak aşağıda da ayrıntılı olarak görüleceği üzere körfez sermayesinin bu ülkeden çekilmesi, körfez vatandaşlarının Lübnan'a gitmemesi gibi sert yaptırımlar da uygulamaktan geri durmadı. Riyad yönetiminin kullandığı bir diğer araç ise bölgesel ve uluslararası örgütlerde (kınama kararları vb. girişimlerle) Hizbullah ve İran'ı sıkıştırmak oldu.

İran'ın Lübnan'daki nüfuzunu dengelemek için ilk olarak diplomasi aracını kullanan Riyad yönetimi, Hizbullah'ın nüfuzundan rahatsız olan Suriye lideri Beşar Esad ile ittifak

⁷³³ Lamia Estatie, "2006 İsrail-Lübnan savaşından bugüne: Beş başlıkta Hizbullah'ın dönüşümü", **BBC Türkçe**, 12 Temmuz 2006, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-36772501> (22.03.2023).

⁷³⁴ Crisis Group Middle East Report N°182, Israel, Hizbollah and Iran: Preventing Another War in Syria, 7 February 2018

arayışına gitti. 2010 Temmuz’unda Suriye ve Suudi Arabistan liderleri, Lübnan’daki gerilimi yatıştırmak ve Filistin-İsrail meselesini görüşmek için Beyrut’a bir ziyarette bulundular. 50 yıl aradan sonra ilk kez Krallık düzeyinde bu ülkeye ziyaret gerçekleştiren Riyad yönetimi, Hariri davasından dolayı tırmanan gerginliği yatıştırmaya yönelik mesajlar verdi.⁷³⁵ Bu ziyaretten bir ay sonra ise Suudi Arabistan’ın desteklediği 14 Mart İttifakı’nın lideri ve aynı zamanda Refik Hariri’nin oğlu olan Başbakan Saad Hariri Suriye’ye resmi bir ziyaret gerçekleştirdi. Hariri bu ziyaret sırasında yaptığı açıklamada babasının öldürülmesinden dolayı Suriye’yi suçlama konusunda aceleci davranarak hatalı davranmış olabileceklerini ifade etti. Suudi Arabistan bir yandan Hizbullah’ın artan etkisine karşı her ne kadar eskisi kadar olmasa da Lübnan’daki nüfuzu devam eden Suriye’yi yanına çekmeye çalışırken öte yandan da ilişkileri güçlendirmek için kendi desteklediği gruplarla Şam yönetimini barıştırmaya çalıştı. İran’ın buna cevabı ise yine yapılan üst düzey bir resmi ziyaretle geldi. Ekim ayında İran Cumhurbaşkanı Ahmedinejad tarafından gerçekleştirilen ziyaret ülkedeki Şiiiler tarafından memnuniyetle karşılanırken Sünni gruplar ve bölgedeki diğer Arap ülkeleri ise bu ziyaretten rahatsız oldu.⁷³⁶

İki ülkenin liderleri tarafından yapılan ziyaretlerin ardından Hariri suikastına yönelik yapılan soruşturma üzerine çıkan anlaşmazlıklar Lübnan’da krizlerle dolu bir dönemin başlangıcı oldu. Anlaşmazlığın ardından 2011 yılının başında kabinede Hizbullah’ı temsil eden 11 bakan istifa ederken 14 Mart İttifakı’nın kurduğu hükümet düştü ve yerine Necip Mikati’nin başkanlığında 8 Mart İttifakı’nın etkin olduğu yeni hükümet kuruldu.⁷³⁷ Hizbullah ve dolayısıyla İran bu gelişme sonrasında biraz daha gücünü artırırken 2010 sonunda Tunus’ta başlayarak bölgeye yayılan Arap Ayaklanmalarının neden olduğu istikrarsızlık diğer bölgelerde olduğu gibi Lübnan’da da Suudi Arabistan ve İran arasındaki rekabeti sertleştirdi. Başta Suriye olmak üzere iki ülkenin karşı karşıya geldiği birçok konuda Lübnan’daki taraflar da karşı karşıya gelmiş ve uzun soluklu krizlerle dolu bir dönem başlamıştır. 2010 sonrası ABD’nin bölgedeki güç dengesinin bölgesel aktörler

⁷³⁵ Ian Black, Syrian and Saudi leaders arrive in Beirut for 'historic' talks, **The Guardian**, 30 July 2010, <https://www.theguardian.com/world/2010/jul/30/assad-abdullah-arrive-lebanon-beirut>, (13.01.2023)

⁷³⁶ Filiz Cicioğlu, “Lübnan 2010”, İçinde Kemal İnâat ve Muhittin Ataman (ed.), **Ortadoğu Yıllığı 2010**, İstanbul: Açılım Yayınları, 2011, s.167.

⁷³⁷ Laila Bassam, Hezbollah and allies resign, toppling Lebanon government, **Reuters**, 12.01.2011, <https://www.reuters.com/article/us-lebanon-hariri-resignation-idUSTRE70B26A20110112>, (13.01.2023)

tarafından temin edilmesi gerektiğini öngören stratejisi ise Suudi Arabistan'ın yeni dönemdeki çekincelerini arttırdı.

Arap Ayaklanmalarının Suriye'de rejim ile muhalifler arasında bir çatışmaya dönmesinin ardından Tahran yönetimi rejimin ayakta kalabilmesi için destek verirken Riyad yönetimi ise muhalifleri desteklemeye başladı. Lübnan'da ise Hizbullah'ın etkin olduğu 8 Mart İttifakı rejim yanlısı bir tavır alırken 14 Mart İttifakı ise Suriye muhalefetine yan yana yer aldı. İlk olarak 2011 sonbaharında BMGK geçici üyeliği bulunan Beyrut yönetimi (Mikati hükümeti) burada Şam rejiminin kınanmasına yönelik oylamada ve yine Arap Birliği'nin Suriye'nin üyeliğinin askıya alınması kararına ret oyu verdi. İran'ın vekil aktörü Hizbullah'ın etkili olduğu hükümet yanında olduğu tarafı gösterirken 14 Mart İttifakı ise bu kararlara itiraz ederek Esad rejimine karşıt konumda yer aldı. Bununla birlikte Suriye Krizi büyüdükçe Lübnan içindeki gerginlik de artmaya başladı. 2012'de özellikle Trablus gibi Şii ve Sünni halkın birlikte yaşadığı şehirlerde küçük çaplı çatışmalar yaşanmaya başlarken Suriye'deki çatışmaların bu ülkeye de sıçrayacağı beklentisi oluştu. Bu gerginlik üzerine Lübnan'daki taraflar bir araya gelerek Lübnan'ı komşu ülkelerdeki krizlerden dışarı tutacaklarını taahhüt eden Baabda Deklarasyonu'nu ilan ettiler.⁷³⁸

Suriye'deki protesto ve çatışmalar 2013 yılı ile birlikte iç savaşa evrilirken Lübnan da bu çatışmalardan doğrudan etkilenen taraf oldu. Hizbullah 2013 baharında İran'ın isteğiyle iç savaşa resmen müdahil olurken Lübnan'daki Suudi destekli 14 Mart İttifakı bunu eleştirerek ülkedeki istikrarsızlığı artıracak bir adım olarak nitelendirdi. Nitekim Hizbullah'ın iç savaşa dahil olmasının ardından Beyrut'taki İran büyükelçiliğine bombalı saldırılar düzenlenirken Hizbullah genel sekreteri saldırıların sorumlusu olarak Suudi Arabistan'ı gösterdi.⁷³⁹ Hizbullah'ın Suriye iç savaşına müdahil olmasıyla başlayan ülke içindeki gerginlik Mikati hükümetinin yıkılmasına neden olurken uzun süre yeni hükümet kurulamadı. İran'ın Hizbullah'ı Suriye'de iç savaşa çekmesinin ardından Suudi Arabistan ise Hizbullah'ın Lübnan'daki silahlı güç üstünlüğünü dengelemek için önemli bir adım attı. 2013'ün son günlerde Suudi Arabistan'ın Fransa ile yapılan anlaşma ile Lübnan ordusuna 3 milyar dolarlık silah alacağı duyuruldu. Haber bizzat Lübnan Cumhurbaşkanı

⁷³⁸ Sami Nader, "Lebanese Independence from 1943 Pact to Baabda Declaration", **Al-Monitor**, 26 Kasım 2013, <https://www.al-monitor.com/originals/2013/11/lebanon-independence-baabda-declaration-syria.html>, (13.01.2023)

⁷³⁹ Laila Bassam, Erika Solomon, "Suicide bombings kill 23 near Iran embassy in Beirut", **Reuters**, 23 Kasım 2013, <https://www.reuters.com/article/us-lebanon-blast-idUSBRE9AI08G20131119>, (13.01.2023)

Mişel Süleyman tarafından duyurulurken Fransa Cumhurbaşkanı'nın bir hafta sonra gerçekleştirdiği Riyad ziyaretinde de bu yardım resmen açıklandı.⁷⁴⁰ Suudilerin bu hamlesi İran'ın ülkedeki etkinliği ve Lübnan Hizbullah'ı üzerinden Suriye'de etkinlik kurmasına bir cevap niteliğindedir.

Lübnan üzerindeki Suudi Arabistan-İran rekabetinin 2014'ten sonraki odak noktası ise cumhurbaşkanlığı seçimi oldu. Yeni hükümetin Mart ayında kurulmasından sonra görev süresi Mayıs 2014'te dolan Mişel Süleyman'ın yerine kimin seçileceğine dair başlayan yarış iki bölgesel gücün vekil aktörler üzerinden yürüttüğü bir güç mücadelesine dönüştü. Suudi Arabistan 14 Mart İttifakı üzerinden Samir Caca'yı desteklerken İran ise Hizbullah kanalıyla Mişel Avn'u destekledi. 2015'te cumhurbaşkanlığı seçimleri üzerindeki rekabet devam ederken Suudi Arabistan'ın Yemen'de İran destekli Husi'lere karşı başlattığı operasyonlar Lübnan'ı yine ikiye böldü. Hizbullah'ın öncülük ettiği 8 Mart İttifakı operasyonları eleştirirken 14 Mart İttifak'ı ise Riyad yönetimine destek verdi.⁷⁴¹

Suudi Arabistan, 2010'dan itibaren İran'ın Hizbullah üzerinden Lübnan'da oluşturduğu nüfuzu farklı politikalarla dengelemeye çalışsa da Lübnan'daki otorite boşluğu Hizbullah'ın her geçen yıl etkisini arttırmasıyla sonuçlandı. Suudi Arabistan-İran rekabetinin had safhaya ulaştığı ve artık iki ülke arasında krizlerin yaşandığı 2016 ve 2017 yıllarında da bu mücadele devam etti. Ancak bu yıllarda aşağıda ayrıntılarıyla değinilen gelişmeler sonrasında Riyad yönetimi İran'ın Lübnan üzerindeki nüfuzuna karşı pozisyon alma yoluna gitti.

2016 yılının başında yaşanan iki gelişme Suudi Arabistan'ın Lübnan üzerinde İran ile yürüttüğü rekabette sertleştiğini göstermekteydi. İlk olarak 2 Ocak 2016'da Suudi Arabistan'ın kendi ülkesinde Şii din adamı Nimr el-Nimr ve 46 Şii'yi daha terörizm suçuyla idam etmesi İran ile arasında büyük bir krize neden oldu. İdam sonrası Tahran ve Meşhed'deki Suudi temsilciliklerinin bazı İranlı gruplar tarafından işgal edilerek yakılması iki ülke arasındaki iplerin tamamen kopmasına neden oldu. Suudi Arabistan, krizi İİT ve Arap Birliği'ne taşıyarak bu örgütler nezdinde İran'ın kınanmasını sağlarken

⁷⁴⁰ Lebanese army to receive \$3 billion from Saudi 'to purchase French arms', **France 24**, 29 Aralık 2013, <https://www.france24.com/en/20131229-lebanese-army-receive-3-billion-saudi-purchase-french-arms-grant>, (13.01.2023)

⁷⁴¹ "Suud'un Yemen'e müdahalesi Lübnan'ı böldü", **Time Türk**, 27 Mart 2015, <https://www.timeturk.com/tr/2015/03/27/suud-un-yemen-e-mudahalesi-lubnan-i-boldu.html>, (13.01.2023)

Beyrut yönetimi kınama kararlarına destek vermedi.⁷⁴² Bu durum Suudi Arabistan ile Lübnan arasında gerilime neden olurken Suudi Arabistan'ın Körfez İşleri Bakanı Thamer al-Sabhan yaptığı açıklamada, Suudiler için Hizbullah ile Lübnan hükümeti arasında artık bir ayrım olmayacağını söyledi.⁷⁴³ İkinci olarak ise Suudi Arabistan daha önce Fransa aracılığıyla bu ülkeye yapacağı 4 milyar dolarlık silah yardımını (3 milyar dolar orduya 1 milyar dolar emniyet teşkilatına) Şubat ayında iptal ettiğini açıkladı.⁷⁴⁴ Silah yardımını iptal ederek özellikle Hizbullah'ın iradesine teslim olan kesimleri cezalandırmak isteyen Riyad yönetimi Mart ayında da hem KİK hem de Arap Birliği'nde Hizbullah'ın terörist ilan edilmesini sağladı.⁷⁴⁵ Riyad yönetimi Lübnan'ı cezalandırma politikasını tek başına yürütmeyerek Körfez ülkelerinin de desteğini istemiş ve bu desteği de almıştır. Şubat ayında Suudi Arabistan ile birlikte Umman hariç diğer Körfez ülkeleri vatandaşlarına Lübnan'a gitmemelerini tavsiye ederken bu ülkede faaliyet gösteren Körfez sermayeli bankaları da kapattıklarını duyurmuşlardır.⁷⁴⁶

Suudi Arabistan, İdam Krizi ile birlikte Lübnan'a karşı uyguladığı cezalandırma politikasıyla Lübnan ekonomisi üzerindeki gücünü göstermeye çalışırken 8 Mart İttifakı'nın bazı üyelerinin dahi Riyad yönetimini yumuşatmaya yönelik çağrıları bu gücü gösterir nitelikteydi. Ancak Suudi Arabistan'ın İran'ın vekil aktörü Hizbullah'a yönelik bu adımları örgütün Lübnan üzerindeki etkinliğinde herhangi bir azalmaya yol açmadı. Bununla birlikte Tahran yönetimi Suudi Arabistan'ın yardımı kesme haberinin ardından Lübnan ordusuna hibeler yapacağını açıklayarak Beyrut yönetimine destek verdi.⁷⁴⁷ Diğer yandan Hizbullah lideri Hasan Nasrallah'ın açık bir şekilde Hizbullah'ın bütçesinin

⁷⁴² Enes Kanlı, "Lübnan siyasetindeki fay hatları yeniden hareketlendi", **Anadolu Ajansı**, 23 Şubat 2016, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/lubnan-siyasetindeki-fay-hatlari-yeniden-hareketlendi/525936>, (13.01.2023)

⁷⁴³ "Iran's actions may be 'act of war,' Saudi crown prince says", **CNN**, 07 Kasım 2017, <http://edition.cnn.com/2017/11/07/middleeast/saudi-iran-aggression-yemen/index.html>, (13.01.2023)

⁷⁴⁴ "Suudi Arabistan Lübnan'a yapacağı 4 milyar dolarlık yardımı iptal etti", **Anadolu Ajansı**, 22 Şubat 2016, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suudi-arabistan-lubnana-yapacagi-4-milyar-dolarlik-yardimi-iptal-etti/525569>, (13.01.2023)

⁷⁴⁵ "Gulf States declare Lebanon's Hezbollah a terrorist group", **France 24**, 02 Mart 2016, <https://www.france24.com/en/20160302-gulf-states-declare-lebanons-hezbollah-terrorist-group>, (13.01.2023)

⁷⁴⁶ "Saudi sanctions on Lebanon rattle Hezbollah: Experts", **Anadolu Agency**, 06 Nisan 2016, <https://www.aa.com.tr/en/anadolu-post/saudi-sanctions-on-lebanon-rattle-hezbollah-experts/550374>, (13.01.2023)

⁷⁴⁷ "Iran says blacklisting Hezbollah may jeopardize Lebanon's stability", **Reuters**, 3 March 2016, <https://www.reuters.com/article/cnews-us-gulf-hezbollah-lebanon-iran-idCAKCN0W51DL>, (21.03.2023).

ve silahlarının İran tarafından temin edildiğini ifade etmesi⁷⁴⁸ ülke üzerindeki İran-Suudi Arabistan rekabetinin ekonomik alana nasıl yansıdığını göstermekteydi. Bununla birlikte Suudi Arabistan'ın bölgede görece rahatlamasına neden olan Trump'ın İran Nükleer Anlaşması'ndan tek taraflı olarak ayrılarak yaptırımları yeniden devreye sokması İran'ı ekonomik olarak etkilemiş bu da Hizbullah'a yapılan yardımlarının azalmasına neden olmuştu.⁷⁴⁹

Riyad yönetiminin bu sert adımları Lübnan'da İran lehine olan havayı artırırken uzun süredir çözilemeyen cumhurbaşkanlığı krizi de yıl sonuna doğru çözüme kavuştu. Mayıs 2014'ten itibaren 30 ay süren ve düzenlenen 45 oturumda bir türlü seçilemeyen cumhurbaşkanı 31 Ocak 2016'da seçildi. Hizbullah'ın öncülüğündeki 8 Mart İttifakı'nın desteklediği Mişel Avn, 14 Mart İttifakı'ndan da aldığı destekle seçimlerden zaferle çıktı.⁷⁵⁰ Hizbullah ile uzun süredir ittifak içinde olan Avn'ın seçilmesinde Saad Hariri'nin son anda verdiği destek önemli rol oynadı. Suudi Arabistan'ın 2016 başında Lübnan'a yönelik sert adımları sonrasında Riyad yönetiminin tepkisini de göze alan Hariri, Ekim ayında Avn'ı destekleyerek büyük bir risk aldı. Sonuç olarak Hariri'nin bu desteğiyle İran destekli Hizbullah'ın da olduğu 8 Mart İttifakı gücünü artırmış oldu.⁷⁵¹

Mişel Avn'ın cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından Lübnan'da yeni döneme geçilirken Avn, hükümeti kurma görevini Saad Hariri'ye verdi. Her iki liderin de birincil önceliği ise Suudi Arabistan ile bozulan ilişkileri düzeltmek oldu. Suudi Arabistan ise İdam Krizi sonrası uyguladığı cezalandırma stratejisinin ters tepmesi ve İran destekli Hizbullah'ın bu süreçten daha da güçlenerek çıkması üzerine Lübnan sahasına geri dönmeye karar verdi. İlk olarak Suudi Arabistan'dan bir heyet Avn'ı tebrik etmek için Beyrut'a ziyarette bulundu ve yeni cumhurbaşkanını Riyad'a davet etti. Cumhurbaşkanı Mişel Avn bu davete olumlu yanıt vererek seçim sonrasında ilk resmi ziyaretini Suudi Arabistan'a

⁷⁴⁸ Majid Rafizadeh, "In First, Hezbollah confirms all financial support comes from Iran", **Al Arabia News**, 25 June 2016, <https://english.alarabiya.net/features/2016/06/25/In-first-Hezbollah-s-Nasrallah-confirms-all-financial-support-comes-from-Iran>, Erişim Tarihi: 21.03.2023. (21.03.2023).

⁷⁴⁹ Liz Sly and Suzan Haldamous, "Trump's sanctions on Iran are hitting Hezbollah, and it hurts" **The Washington Post**, May 18, 2019, https://www.washingtonpost.com/world/middle-east/trumps-sanctions-on-iran-are-hitting-hezbollah-hard/2019/05/18/970bc656-5d48-11e9-98d4-844088d135f2_story.html (21.03.2023).

⁷⁵⁰ "Lübnan parlamentosu 900 gün sonra Cumhurbaşkanı seçti", **Al Jazeera Türk**, 31.10.2016, <https://www.aljazeera.com.tr/haber/lubnan-parlamentosu-900-gun-sonra-cumhurbaskani-secti>, (21.03.2023).

⁷⁵¹ Ayşe Selcan Özdemirci, "Lübnan 2016", Kemal İnat ve Muhittin Ataman (ed.), **Ortadoğu Yılı 2016**, İstanbul: Kadim Yayınları, 2017, s. 115-117.

yaparken⁷⁵² ziyaret sırasında daha önce iptal edilen yardım paketinin tekrar devreye gireceği açıklandı. Buna ek olarak Suudi Arabistan ve diğer Körfez Ülkelerinin Lübnan’a uyguladığı yaptırımlardan vazgeçildiği açıklandı. Yaptırımların geri alınmasıyla Suudi Arabistan 2017 itibarıyla Lübnan sahasında etkinliğini artırdı.⁷⁵³

Suudi Arabistan her ne kadar Lübnan sahasına geri dönse de özellikle Mişel Avn’ın cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra ülkede çok daha güçlü bir Hizbullah vardı. Nitekim Hariri’nin Aralık 2016’da kurduğu hükümette 8 Mart İttifakı’nın ağırlığı hissedilmekteydi. Yeni kurulan hükümet de Lübnan’ın kronik sorunlarına çözüm olmazken 4 Kasım 2017’de yaşanan bir gelişme ülkede yeni bir krize neden oldu. Suudi Arabistan’a resmi bir ziyarette bulunduğu sırada canlı yayında açıklama yapan Hariri, İran ve Hizbullah’ın Lübnan dâhil bölgeyi istikrarsızlığa sürüklediğini ve kendisinin de babası gibi suikasta uğrama ihtimalinin olduğunu iddia ederek başbakanlıktan istifa etti.⁷⁵⁴ Hariri’nin başbakanlıktan ani bir şekilde hem de Suudi Arabistan topraklarında istifa etmesi başta Lübnan siyasetindeki aktörler olmak üzere herkesi şaşırtırken istifa kararının arkasında Riyad yönetiminin olduğu yorumları yapıldı. Nitekim Hariri’nin daha önce yaptığı açıklamalarda istifaya dair bir işaretin olmaması, Riyad ziyaretinin ani bir kararla alınmış olması ve seçimlere 7 ay kala böyle radikal bir karar alması da bu yorumları doğrular nitelikteydi.

Saad Hariri, başbakan olarak geçirdiği yaklaşık bir yıllık dönemde hem iç politikada hem de dış politikada çok daha dengeli hareket etmişti. Örnek vermek gerekirse Temmuz 2017’de ABD’yi ziyaret eden Hariri, Eylül ayında da Rusya’ya bir ziyarette bulundu. Buna ek olarak Mişel Avn’ın Hariri’ye rağmen Suriye’ye büyükelçi ataması ve Hariri’nin Kasım ayında İran dini liderinin dış ilişkiler danışmanı ile görüşmesi de bu denge politikasının göstergesi oldu. Riyad yönetimi, Lübnan içinde dengelerin iyiden iyiye kendi aleyhine dönmesinin yanında ABD’nin yeni yönetiminin İran ve destekli gruplara karşı sert söylemlerinden de aldığı destekle Hariri’yi istifaya zorladı. Suudi Arabistan’ın

⁷⁵² “Lübnan Cumhurbaşkanı Avn Riyad’ı ziyaret etti”, **Aljazeera Türk**, 11 Ocak 2017, <https://www.aljazeera.com.tr/haber/lubnan-cumhurbaskani-avn-riyadi-ziyaret-etti> (21.03.2023.);

“Lübnan’da hükümeti Hariri kuracak”, **Aljazeera Türk**, 3 Kasım 2016, <https://www.aljazeera.com.tr/haber/lubnanda-hukumeti-hariri-kuracak>, (21.03.2023).

⁷⁵³ İsmail Talha Duman, “Dış Aktörlerin Rekabetinin Gölgesinde Lübnan: Saad Hariri’nin İstifa Süreci”, **Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi**, Cilt 5, Sayı 1, s. 145-146.

⁷⁵⁴ Gülşen Topçu, “Lübnan Başbakanı Hariri istifa etti”, **AA**, 04.11.2017, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/lubnan-basbakani-hariri-istifa-etti/956459>, (21.03.2023).

bu hamlesi ABD, Fransa ve İsrail gibi bölge içi ve dışı ülkelere örtük destek görse de istediği sonucu vermedi. Lübnan'daki tarafların özellikle Hariri'nin yurt dışında istifasını eleştirmeleri ve görevine devam etmesi yönündeki baskıların ardından başbakan istifasını geri aldı.⁷⁵⁵ Riyad yönetiminin Lübnan'a yönelik ekonomik yaptırımları ve Hariri'yi istifaya zorlama politikası aksi yönde sonuç doğurmuş ve Hizbullah hiç olmadığı kadar güçlenmiştir. Nitekim 2018 Mayıs'ında yapılan genel seçimler Hizbullah'ın zaferi ile sonuçlanırken Suudi Arabistan destekli 14 Mart İttifakı ve özellikle Hariri'nin liderliğindeki Müstakbel Partisi seçimin kaybedeni olmuştur.⁷⁵⁶

Sonuç olarak Suudi Arabistan 2010 yılından itibaren farklı politikalarla Lübnan'daki İran nüfuzunu kırmak için gayret göstermesine rağmen bunda çok da başarılı olamadı. Buna karşılık İran destekli Hizbullah'ın 2000'li yıllarda hem silahlı bir güç olarak nüfuzunu artırması hem de Lübnan'daki siyasal sistemin çarpıklığından faydalanarak oluşturduğu politik ve toplumsal gücü her geçen yıl arttı. Hizbullah Lübnan'da sadece askeri ve güvenlik konularında değil medya, eğitim, ekonomik kalkınma, insani yardım gibi sosyal konularda da ülkede görünürlüğünü arttırmaktaydı.⁷⁵⁷ İran, Hizbullah'ı silah yardımları ile desteklerken Lübnan'daki diğer taraflarla da ilişki kurmuş ve kriz anlarında “yapıcı” politikalarla bu ülkedeki gücünü konsolide etmiştir. Riyad yönetiminin Lübnan meselesinde tarihsel olarak ilk dönem Suriye, sonrasında ise Fransa ve ABD ile hareket ederek bu ülkedeki İran nüfuzunu dengeleme çabası ise istediği yönde bir sonuç doğurmadı. Buna ek olarak Suudi Arabistan'ın dış yardım ve yatırımlarla Lübnan ekonomisi üzerindeki etkinliği de Hizbullah'ı dolayısıyla İran'ı dengelemede yetersiz kaldı. ABD'nin 2018 yılında Nükleer Anlaşma'dan ayrılması ve yaptırımları tek taraflı olarak devreye sokması Hizbullah'a yapılan İran yardımlarının azalmasına neden olsa da⁷⁵⁸ Suudi Arabistan için bölgedeki öncelikli tehdit durumunu azaltamadı. İran ise

⁷⁵⁵ Cinzia Bianco, “The GCC Monarchies: Perceptions of the Iranian Threat amid Shifting Geopolitics”, p.99; İsmail Talha Duman, “Dış Aktörlerin Rekabetinin Gölgesinde Lübnan: Saad Hariri'nin İstifa Süreci”, s. 152-155;

⁷⁵⁶ “Lübnan seçimleri: Hizbullah zaferini ilan etti”, **BBC Türkçe**, 7 Mayıs 2018, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-44027817>, (21.03.2023); Ayşe Selcan Özdemirci, “Lübnan 2018”, Kemal İnat ve Muhittin Ataman (ed.), **Ortadoğu Yılı** 2018, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul: 2019, s. 88.

⁷⁵⁷ Duman, “Dış Aktörlerin Rekabetinin Gölgesinde Lübnan: Saad Hariri'nin İstifa Süreci”, s.140.

⁷⁵⁸ Liz Sly and Suzan Haldamous, “Trump's sanctions on Iran are hitting Hezbollah, and it hurts” **The Washington Post**, May 18, 2019, https://www.washingtonpost.com/world/middle-east/trumps-sanctions-on-iran-are-hitting-hezbollah-hard/2019/05/18/970bc656-5d48-11e9-98d4-844088d135f2_story.html (21.03.2023).

Lübnan’da Hizbullah üzerinden ABD, Suudi Arabistan ve İsrail gibi ülkelere baskı kurmasına katkı sağlıyordu. Bu bakımdan Tahran açısından Hizbullah askeri, siyasi, ekonomik, sosyal alanların her birinde ileri savunma stratejisinin uygulanmasındaki en iyi örneği temsil etmekteydi.

3.5.5. Bahreyn

2010 yılında bölgeyi saran Arap Ayaklanmalarının Basra Körfezi’nin Sünni azınlık tarafından yönetilen ülkesi Bahreyn’e sıçramasının ardından Suudi Arabistan ve İran rekabeti Körfez’de de görünür hale geldi. Bahreyn, hem ABD’nin bölgedeki en büyük üssüne ev sahipliği yapması (Amerikan 5. Filosuna) hem de Basra Körfezi’ndeki jeopolitik konumu sebebiyle bölge için oldukça stratejikti. Mezhepsel dağılımla alakalı veriler resmi olarak bulunamamakla birlikte Bahreyn’in nüfusunun yüzde 60-70’inin Şii olduğu tahmin edilmektedir.⁷⁵⁹

Bahreyn ayrıca İran-Suudi Arabistan jeopolitik rekabetini analiz etme fırsatı da sunmaktadır. Tahran Riyad’a karşı kullanışlı bir jeopolitik konumda yer alması ve İran’ın ileri savunma stratejisinde ortaya konulan; sınırların dışında rakiple karşılaşma sahalarından birisi olması açısından önemlidir. Suudi Arabistan içinse yanı başında meydana gelen ve Şii merkezli ayaklanma hem iç güvenliği hem de bölge güvenliği (İran’a karşı var olan blokun yara almaması) için acil bir şekilde çözülmesi gereken bir problem olarak görülmektedir.⁷⁶⁰

2010 yılında ABD’nin yeniden mevzilenme stratejisi Suudi Arabistan’ı bölgesel güvenlik düzenini bozduğu gerekçesiyle rahatsız etmişti. Bunun üzerine bir de 2010 yılında bölgeye yayılan Arap Ayaklanmaları değişmekte olan yeni güç dengesini Riyad için daha da karmaşık hale getirdi. Ayaklanmaların Şubat 2011’de Bahreyn’e sıçraması ve Bahreyn’deki azınlıkta kalan Sünni yönetime karşı çoğunluktaki Şiilerin gösterilerde başı çekmesi dikkat çekmekteydi. Ayaklanmalar neticesinde Sünni monarşilerin yaşadığı rejim krizi, İran’ın bölgenin genelinde artan etkisiyle sonuçlandı. Bu da Suudilerin Bahreyn’de çok hızlı bir şekilde aksiyon almasına neden oldu.

⁷⁵⁹ Toby Matthiesen, **Sectarian Gulf: Bahrain, Saudi Arabia, and the Arab Spring That Wasn't**, Stanford University Press, 2013, p.3.

⁷⁶⁰ Simon Mabon, “The Battle for Bahrain: Iranian-Saudi Rivalry”, **Middle East Policy**, Vol. 19, No. 2, 2012, p.84,87.

ABD'nin bölgenin genelindeki Ayaklanmalara dair ilk yaklaşımı “demokratik” değişime saygı duyulması yönündeydi.⁷⁶¹ Riyad yönetimi de bu sebeple kendi başının çaresine bakma (self-help) noktasında harekete geçmede tereddüt etmedi. Daha öncesinde Mısır'da yaşanan ayaklanmalarda da ABD'nin harekete geçmemesi Riyad için bunun kısa bir ön gösterimi olmuştu.⁷⁶² ABD'nin bu kayıtsız tavrı Riyad yönetimini Bahreyn'deki krizi yönetme konusunda sorumluluk almaya itti. Nitekim Obama'nın 19 Mayıs 2011 tarihindeki konuşmasında Bahreyn'deki ayaklanmalarla alakalı muhalefetin bastırılmaması, evrensel hakların korunması ve diyalog çağrısında bulunması Suudi Arabistan'ın ABD'ye güven konusundaki tedirginliğini doğrulamaktaydı.⁷⁶³ Söz konusu yaklaşımlar ve Bahreyn'de giderek artan gösteriler Riyad'ın hızlı bir şekilde aksiyon almasıyla sonuçlandı. Zira Suudi Arabistan, Bahreyn ve BAE ile birlikte Körfez içerisinde ABD'nin yeniden mevzilenme stratejisi yüzünden “terk edilme” korkusunu daha ciddi yaşayan ülkelerdi.⁷⁶⁴

İran ise Bahreyn'deki gösterileri “İslami Uyanış” olarak niteleyerek gösterilere destek açıklaması yaptı. 14 Şubat 2011'de başlayan protestolarda özgürlüklerin genişletilmesi, reform, adil ve tarafsız seçimler, tutukluların serbest bırakılması gibi talepler yer almaktaydı. Protesto hareketleri zamanla ülke geneline yayılarak rejim karşıtı bir isyana dönüştü. Bu yaygın rahatsızlık ise Suudi Arabistan'da özellikle petrol açısından zengin ve kayda değer Şii nüfusa sahip Doğu Eyaletine yayılma ihtimali nedeniyle endişeye sebep oldu. Bu sebeple Riyad yönetimi statükonun muhafaza edilmesi, bölgede İran karşısında yer alan dost bir rejimin hayatta kalmasını öncelik haline getirdi.⁷⁶⁵ Nitekim Suudi Arabistan içerisinde de Şii nüfusun yoğun olduğu bölgelerde gösteriler uzun süre devam etmişti.

⁷⁶¹Eugenio Lilli, *New Beginning in US-Muslim Relations: President...*, s 127.

⁷⁶² “Israel shocked by Obama's “betrayal” of Mubarak”, **Reuters**, 31 Ocak 2011.

⁷⁶³ Fawas Gerges, “The Obama Approach to the Middle East: The End of America's Moment?”, pp. 299–323; “Remarks by the President on the Middle East and North Africa” **The White House Office of the Press Secretary**, 19 Mayıs 2011. <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2011/05/19/remarks-president-middle-east-and-north-africa> (21.03.2023).

⁷⁶⁴ Buna karşılık Umman, Kuveyt ve Katar ise diğer üç oyuncuya kıyasla daha az şahin bölge politikasına sahipti. KİK içerisinde İran tehdidine yönelik farklılıkları inceleyen bir çalışma için bkz. Cinzia Bianco, “The GCC Monarchies: Perceptions of the Iranian Threat amid Shifting Geopolitics”

⁷⁶⁵ Frederic Wehrey, **The Forgotten Uprising in Eastern Saudi Arabia**, Washington: Carnegie, June 2013, p.12; Muhammad Nadeem Mirza, Hussain Abbas and Irfan Hasnain Qaisrani “Structural Sources of Saudi-Iran Rivalry and Competition for the Sphere of Influence”, **SAGE Open**, Vol. 11, No. 3, 2021, p. 4-5.

Bahreyn'in gösterileri bastırmada zorlanması üzerine 14 Mart 2011'de KİK bünyesinde (Bahreyn'in çağrısıyla) Suudi Arabistan'ın liderliğinde 1984 yılında kurulan Yarımada Kalkan Gücü (Peninsula Shield Force) kapsamında müdahalede bulunuldu. Suudi Arabistan 1000 asker gönderirken BAE 500 polis gücüyle müdahaleye destek verdi.⁷⁶⁶ Müdahale sonucunda gösteriler bastırılarak el-Halife iktidarının devamlılığı garanti altına alınmış oldu. Operasyonun temel amacı "Bahreyn'in hayati ve stratejik açıdan önemli askeri altyapısını herhangi bir yabancı müdahaleden korumak" olduğu vurgulandı.⁷⁶⁷ Suudi Arabistan liderliğindeki bu müdahale KİK tarafından alınan bir kararla başka bir ülkeye yapılan ilk ortak askeri müdahale olması bakımından da önemlidir.⁷⁶⁸

Suudi Arabistan'ın Bahreyn'e askeri müdahalesi sonrası ABD'den gelen tepkiler de ABD'nin bölgeye yönelik daha az sorumluluk almaya yönelik politikasının ilk işaretlerindendi. Ülkede ABD'nin bölgedeki en büyük askeri üssü bulunmasına karşılık Washington'un, bu müdahalenin ülkedeki soruna çözüm olmayacağını açıklaması bu açıdan önemlidir. İran ise Bahreyn'e çağrıda bulunarak dış müdahalelere izin vermemesi gerektiğini belirtti.⁷⁶⁹

Riyad, Tahran'ı Bahreyn'e müdahale etmek ve rejimi devirmek için ülkedeki Şiiileri kışkırtmakla suçlarken Tahran ise Riyad'ı Bahreyn'i işgal etmekle suçlayarak yanıt verdi. İran'ın Bahreyn'deki gerçek müdahale düzeyi belirsiz olsa da hem Manama hem de Riyad, Tahran'ın muhalif gruplara destek sunduğu varsayımıyla hareket ettiler.⁷⁷⁰ Yine de Bahreyn'deki gelişmeler, İran ile Suudi Arabistan arasındaki gerilimde keskin bir artışa işaret etti. Her ne kadar İran dini lideri Hamaney, Bahreyn'e müdahil oldukları iddialarını reddederek "Bahreyn'in işlerine biz karışsaydık durum tam tersi olurdu" dese de⁷⁷¹ ülkedeki Şiiiler üzerindeki İran etkisi yadsınamayacak derecede ortadaydı. Nitekim Bahreyn, İran için alelade bir bölge ülkesi değildi. 2000'li yıllarla birlikte ülkede artan

⁷⁶⁶ "Saudi sends troops, Bahrain Shi'ites call it "war"", **Reuters**, 14 March 2011, <https://www.reuters.com/article/us-bahrain-protests-forces-idUSLDE72D0KH20110314> (21.03.2023).

⁷⁶⁷ Simon Mabon, "The End of the Battle for Bahrain and the Securitization of Bahraini Shi'a", **Middle East Journal**, Vol. 73, No. 1, 2013, p.33.

⁷⁶⁸ "Saudi Troops Enter Bahrain to Help Put Down Unrest", **The New York Times**, 14 March 2011, <https://www.nytimes.com/2011/03/15/world/middleeast/15bahrain.html> (21.03.2023).

⁷⁶⁹ "U.S. says no military solution to Bahrain unrest", **Reuters**, 15 March 2011, <https://www.reuters.com/article/us-bahrain-protests-usa-idUSTRE72E68320110315> (21.03.2023).

⁷⁷⁰ Simon Mabon, 'The Battle for Bahrain: Iranian-Saudi Rivalry...

⁷⁷¹ "Iran backs any nation standing up to Israel", **The Office of the Supreme Leader**, 3 Şubat 2012, <https://www.leader.ir/en/content/9094/Friday-prayers-sermons-in-Tehran> (21.03.2023).

İran etkisi hissedilmekteydi. 2007 yılında Ali Hamaney’le yakın bağlantılı İran gazetesi olan Kayhan’da yayımlanan bir baş yazıda, Bahreyn İran’ın “ayrılmaz bir parçası” olarak nitelendirilmişti. 2009’da ise Hamaney’in bir danışmanı Bahreyn’den İran’ın 14. eyaleti olarak bahsetmekteydi. Riyad ise tüm bu açıklamaları ve İran’ın bölgedeki Şii nüfus üzerindeki nüfuzunu dikkate alarak tedirginlikle karşılamaktaydı. Ancak Bahreyn’deki 5. Filonun varlığı İran’ın Irak ve Suriye’deki gibi öncülük ettiği şekilde bir askeri angajmanı engellemekteydi. Tahran yönetimi bunun yerine daha düşük seviyeli asimetrik bir mücadele stratejisi izleyerek ülkedeki Şii grupları söylem düzeyinde ve 2010’lu yıllar sonrası daha somut şekillerde destekledi.⁷⁷²

Bahreyn’deki iktidar, İran’ı iç siyasetin dış bir parçası olarak görmektedir. Örneğin ülkenin bazı bölgelerinde Aşura anma törenlerine katılan Bahreynliler İran dini liderleri Humeyni ve Hamaney’in posterlerini taşıyabilmekteydiler. Bahreyn’in Şii köylerinde duvarlarda İran dini liderinin resimlerini görebilmek şaşırtıcı değildi. Ülke iç siyasetindeki söz konusu İran merkezli etki ortak bir ulusal kimliğin geliştirilmesini, eşitlik ve güvenin tesis edilmesini engelleyici bir faktördür.⁷⁷³ Bölgede Suudi Arabistan ve İran ile yaşanan gerilimlerde İran’a karşı reaksiyon alma konusunda Bahreyn yönetimi her zaman hızlı bir şekilde hareket etti. İran tehdidi bu açıdan Bahreyn için birçok şeyden öncelikliydi. Nitekim Bahreyn Dışişleri Bakanının 2019 yılında yaptığı bir açıklamada “İran tehdidiyle yüzleşmenin Filistin Davasından daha önemli olduğunu” belirtmesi çarpıcıydı.⁷⁷⁴

Ayaklanmaların bastırıldığı 2011 sonrasındaki süreçte de ülkede muhalif Şii hareketler, “terör faaliyetleri” ve bu yapılanmaların İran ile ilişkisine dair mutlak bir hal alan iddialar ve hükümetin operasyonları yaşandı. İran’ın Bahreyn’de zırh delici patlayıcı gibi mühimmatları konumlandığı ve ülkedeki vekillerini bu yönde eğittiği iddia edildi. Zaman zaman Bahreyn güvenlik güçlerinin bunları ele geçirdiği haberleri gündeme geldi. Örneğin Aralık 2013’te silah ve patlayıcı taşıyan bir sürat teknesinin ele geçirildiği,

⁷⁷² Kahn, Tzvi. “FPI Bulletin: Iran’s Proxy War in Bahrain”, **Foreign Policy Initiative**, 2016. p.1. <http://www.jstor.org/stable/resrep07242> (21.03.2023).

⁷⁷³ Steven Wright, “Iran’s Relations with Bahrain”, pp.61-80, içinde G. Bahgat, A. Ehteshami, and N. Quilliam, (eds.) **Security and Bilateral Issues between Iran and its Arab Neighbours**, London: Palgrave Macmillan, p.74.

⁷⁷⁴ “Bahraini FM Curries Favor with Netanyahu: Confronting Iran More Important than Palestine (Warsaw Summit)”, **Bahrain Mirror**, 17 Feb. 2019, <http://bahrainmirror.com/en/news/52597.html> (21.03.2023).

patlayıcı ve silahların giderek daha sofistike hale geldiği not düşülmüştü.⁷⁷⁵ 2015 yılında da Bahreyn, İran destekli olduğunu iddia ettiği bir silah kaçakçılığı girişimini engellediğini duyurdu,⁷⁷⁶ ardından ülkede İran'la bağlantılı olduğunu söylediği bomba fabrikasının açığa çıkarıldığını kamuoyuna servis etti.⁷⁷⁷ Nitekim ABD aynı yıl yayımladığı bir raporda İran'ın "Bahreyn'deki Şii militanlara silah, finansman ve eğitim sağladığını" doğruladı.⁷⁷⁸ Tüm bu kriz ve yaşanan gelişmelerde Manama yönetiminin Suudi Arabistan'ın koşulsuz yanında yer alması önemliydi. Ocak 2016'da Suudi Arabistan'da Şii din adamı Şeyh Nimr el Nimr'in idam edilmesi (İdam Krizi) sonrası Tahran'daki Suudi elçiliklerinin yakılmasının ardından Bahreyn, Suudi Arabistan'la birlikte İran ile diplomatik bağlarını kesen ilk ülke oldu.

2016 yılında DMO Kudüs Gücü Komutanı Kasım Süleymani, Bahreyn'in tanınmış Şii din adamlarından Şeyh İsa Kasım'ın vatandaşlıktan çıkarılma kararı üzerine sert bir açıklama yaptı. Süleymani, Kasım'ın kırmızı çizgileri olduğunu bunun geçilmesinin bölgeyi ve Bahreyn'i ateşe vermek demek olduğunu dile getirdi ve halka silahlı direnişten başka yol bırakmadığının altını çizerek Manama yönetimini tehdit etti.⁷⁷⁹ Diğer yandan İran'ın DMO aracılığıyla Bahreyn hükümetini birkaç kez devirme yönünde adımlar attığına dair iddialar da gündeme gelmekteydi. İran'ın Bahreyn'deki vekillerini Lübnan Hizbullahı ve Ketaib Hizbullah eğitmenleri aracılığıyla eğittiği ve bu sayede Bahreyn'de saldırıların artmasının bununla bağlantılı olduğu belirtilmekteydi. Bu durumun özellikle 2011 sonrasında yoğunlaştığı ifade edilmektedir. Dolayısıyla başta ülke içerisinde bir ayaklanma ve hak arayışı olarak başlayan olaylar giderek artan bir şekilde İran'ın söylemsel ve (kapsamı net bir şekilde ortaya çıkarılamayacak şekilde) örtülü desteğiyle bir direnişe doğru kaydı. 2011 sonrasında Bahreyn'deki Şiiler, Saraya al-Ashtar, Saraya Muhtar, Saraya el-Kasar, Saraya Waad Allah, Saraya al-Muqawama al-Shabiya gibi

⁷⁷⁵ Frank Gardner, "Arms ship seizure heightens Bahrain fears", **BBC**, 9 Jan 2014, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-25664217> (21.03.2023).

⁷⁷⁶ "Reuters: Bahrain Says Foils Arms Smuggling Bid, Recalls Iran Envoy", **Bahrain Mirror**, 27 July 2015 <http://bahrainmirror.com/news/25356.html> (21.03.2023).

⁷⁷⁷ "Bahrain says uncovers large bomb-making factory", **Reuters**, 30 September 2015, <https://www.reuters.com/article/us-bahrain-security-idUSKCN0RU2PJ20150930> (21.03.2023).

⁷⁷⁸ "Country Reports on Terrorism 2015", Chapter 2. Country Reports: Middle East and North Africa Overview, <https://2009-2017.state.gov/j/ct/rls/crt/2015/257517.htm> (21.03.2023).

⁷⁷⁹ "Iran's Soleimani says Bahrain will 'pay price' for insulting Shi'ite cleric: Fars", **Reuters**, 20 June 2016, <https://www.reuters.com/article/us-bahrain-politics-cleric-soleimani-idUSKCN0Z61ZR> (21.03.2023).

örgütlenmelerle direniş grupları ortaya çıkardılar. Bu grupların liderleri ve mensuplarının İran'la bağlarını gösteren kuvvetli deliller bulunmaktaydı.⁷⁸⁰

Mart 2017'de Bahreyn hükümeti, Bahreynli “teröristlerin” yurtdışında eğitilmesine ilişkin en net açıklamalarını yayınladı. Bahreyn'de soruşturmayı yürüten başsavcı, Saraya el-Ashtar grubunun bir liderinin, mensuplarının Bahreyn'den İran ve Irak'a eğitim için geziler düzenlenmesine yardım ettiğini belirtti. Söz konusu eğitimlerde “ülke içinde terör eylemleri gerçekleştirmeye hazırlamak üzere militanlara DMO kamplarında patlayıcı ve otomatik silah kullanımı konusunda eğitim verildiği” ifade edildi. Nitekim 2018 yılında Bahreyn, ülke içerisinde terör örgütlerine üye olma ve yardım etme gerekçeleriyle birçok kişiye idam, hapis ve vatandaşlıktan çıkarma cezaları vermişti. Yargılanan kişiler, DMO tarafından Hizbullah benzeri bir örgüt kurulması amacıyla eğitildiği ve desteklendiği gerekçe gösterilerek, Bahreyn Hizbullah'ı kurmakla suçlanmışlardı.⁷⁸¹

İran'ın ayak izinin giderek arttığını gösteren bu gelişmeler karşısında Suudi Arabistan 2011'de olduğu gibi gerektiğinde askeri gücünü kullanmaktan çekinmeyeceğini her fırsatta dile getirdi. Suudi Arabistan Bahreyn'i ayakta tutmak için askeri gücün yanı sıra ekonomik olarak da desteğini sürdürdü. 2011 yılında KİK, Bahreyn ve Umman için toplamda 20 milyar dolarlık bir yardım fonu oluşturma kararı aldı.⁷⁸² Sonrasında bunu devam ettiren Riyad, ülke ekonomisinin kötüye gitmesi üzerine 2018 yılında da BAE ve Kuveyt ile birlikte Bahreyn'e 10 milyar dolar değerinde mali destek sağlanacağını duyurdu. Böylece İran etkisi karşısında siyasi ve güvenlik konularının yanı sıra ekonomik olarak da Bahreyn'e destek sağlandı.⁷⁸³

Bahreyn'de Suudi Arabistan liderliğindeki askeri müdahale KİK bünyesinde ortak askeri bir yapılanmanın önemini gündeme getirdi. Suudi Arabistan bu süreçte Körfez Birliği

⁷⁸⁰ Michael Knights and Matthew Levitt, “The Evolution of Shia Insurgency in Bahrain”, **CTC Sentinel**, Vol. 11, No. 1, 2018, p.19, pp. 18-25; Söz konusu iddiaların ne kadarının doğru olduğunun ve İran'la doğrudan bağlantısının net bir şekilde tespiti ve ortaya çıkarılması oldukça zordur. İran'ı işaret eden kuvvetli deliller olsa da bir kısmının Bahreyn'de el – Halife iktidarının ülkedeki Şiileri “güvenlikleştirmek” için kullandığını da dikkate almak gerekir. Bu kapsamda bir çalışma için bkz. Simon Mabon, “*The End of the Battle for Bahrain and the Securitization of Bahraini Shi'a*”

⁷⁸¹ “Bahrain accuses 169 of forming another Hezbollah”, **Reuters**, 25 September 2018, <https://www.reuters.com/article/uk-bahrain-security-idUKKCN1M51II> (21.03.2023).

⁷⁸² Brandon Friedman, “Battle for Bahrain: What One Uprising Meant for the Gulf States and Iran”, **World Affairs**, Vol. 174, No. 6, 2012, p.78.

⁷⁸³ Mustafa Şeyhmus Küpeli, “Bahreyn 2018”, içinde Kemal İnât, Muhittin Ataman (ed.) **Ortadoğu Yılığ** 2018, İstanbul: İdeal Kültür Yayınları, 2019, s.326.

adıyla ortak askeri bir yapılanmanın tesis edilerek bölgenin güvenliğinin temin edilmesinde yabancı unsurlardan ziyade kendi içinden bir güvenlik mekanizmasının kurulmasını önerdi. Ancak KİK içerisinde Umman'ın itirazları ve Katar'la yaşanan anlaşmazlıklar söz konusu girişimleri sonuçsuz bıraktı.⁷⁸⁴ Suudi Arabistan'ın bu girişimi ABD'nin Bahreyn'deki krize tepkisi ve Irak'tan çekilmesini öngören yaklaşımından bağımsız değildi. Nitekim başta Riyad olmak üzere KİK içerisinde ABD'nin güvenilir bir güvenlik ortağı olduğu hissi ağırlık kazanmaya başlamıştı.⁷⁸⁵

Netice itibariyle Suudi Arabistan ve İran, ABD'nin yeniden mevzilenme stratejisi karşısında bölgedeki rekabet alanlarına Bahreyn ile birlikte bir yenisini daha eklemiş oldu. Bahreyn iki ülke arasında mezhepsel rekabetin yanı sıra jeopolitik rekabetin de önemli bir sahası haline geldi. Mezhepsel dağılımında Şiiilerin ağırlıkta olması sebebiyle muhtemel bir rejim değişikliğinde Manama'nın İran'ın bölgedeki çıkarlarına paralel hareket etmesi muhtemeldi. Bu durum ise sadece bölgede İran'ın etki alanını arttırmayacak aynı zamanda KİK içerisinde ciddi bir kırılmaya ve endişeye sebep olacaktı. Bu nedenle Bahreyn'de yaşananlar, Suudi Arabistan ve İran için farklı sonuçlar getiren bölgesel düzenin bir ön gösterimiydi.

Bahreyn'de yaşanan bu gelişmeler, Suudiler açısından iki temel sonuç üretti. Birincisi iç istikrarıyla alakalıydı; Arap Ayaklanmaları sonrası istikrarsızlığın yakın coğrafyasındaki Şii çoğunluğa sahip Bahreyn'de ve Doğu vilayetlerindeki Şii nüfusun yoğun olduğu yerlerde yaşanması tedirginliği arttırdı. Sadece bu durumun kendisi İran etkisinden bağımsız bir şekilde düşünüldüğünde bile Suudiler için tehditti. İkincisi ise İran'ın 2010 sonrası Irak'ta başlayan ve artarak devam eden etkinliğine bir noktada direnç gösterilmesiyle alakalıydı. Zira benzer bir İran etkisinin Bahreyn'de yaşanması uzak bir ihtimal değildi. Bu nedenle Bahreyn'e askeri müdahale bölgesel güç dengesinin kendi aleyhine değişme ihtimali karşısında Suudilerin doğrudan dengeleme davranışına ilk somut örneklerden birisi oldu. Bu dengeleme doğrudan İran'a karşı olmasa da İran'ın bölgesel etki kapasitesine bir cevap niteliğindeydi. İran için ise Bahreyn'de, ileri savunma stratejisine uygun olarak Suudi Arabistan'ın yanı başında hem sadık bir müttefikini hem de Suudi Arabistan'ın iç siyasetini ve KİK'in bölgesel düzenini istikrarsızlaştıracak

⁷⁸⁴ Muhittin Ataman ve İsmail Akdoğan, "Suudi Arabistan 2013", içinde Kemal İnât, Muhittin Ataman, (ed.) **Ortadoğu Yılı 2013**, İstanbul: Açılım Kitap, 2014, s.150

⁷⁸⁵ Brandon Friedman, "Battle for Bahrain: What One Uprising Meant for the Gulf States and Iran", p.84.

kullanışlı bir aparat ortaya çıkmıştı. Bu kapsamda İran, muhalif bir yapılanma oluşturmak ve onları desteklemek için uygun bir ortam buldu.

SONUÇ

Bu çalışma devletlerin dış politika davranışlarını ve güvenlik stratejilerini en fazla etkileyen unsurun uluslararası sistemin yapısı olduğunu savunmaktadır. Bu alana yönelik genellikle devletlerin dış politika stratejilerinin onların tercihleri veya iç yapılarına dayalı olarak belirlendiği genel kabulüne karşılık, uluslararası ilişkileri yapısal realist perspektiften incelemiş ve aktörlerin dış politika stratejilerini açıklamıştır. Bu doğrultuda devletlerin uluslararası sistemdeki güç dağılımından önemli ölçüde etkilendikleri iddiasını Ortadoğu bölgesinde İran ve Suudi Arabistan rekabeti üzerinden test etmiştir. Bu kapsamda tez boyunca temel olarak sistemik yapısal zorlamalara maruz kalan Ortadoğu'daki bölgesel aktörler içerisinde söz konusu iki ülkenin neden daha fazla rekabet ve çatışma durumuna girdiği sorusuna yanıt aranmıştır.

Çalışma, söz konusu rekabeti anlama amacıyla birbiriyle ilintili iki durumu daha açıklamaktadır. İlk olarak incelenen dönemde sistemin yapısal koşullarının temel belirleyicisi konumundaki ABD'nin grand stratejisindeki değişimin ne yönde gerçekleştiği ve bunun sonucunda oluşan bölgesel güç yapısına etkisi incelenerek bölgesel aktörlerin dış politika davranışlarının bu çerçevede nasıl şekillendiği ortaya konulmaktadır. İkinci olarak ise söz konusu yapısal şartların etkisiyle iki bölgesel güç olan İran ve Suudi Arabistan ilişkileri, tehdit tanımlamaları ve güvenlik stratejilerine dair tercihleri detaylandırılarak bu açıdan karşılaşılan süreklilik ve farklılıklar incelenmektedir.

Bu kapsamda İran-Suudi Arabistan arasındaki rekabet ve çatışma durumunu anlamlandırma ve ele alınan teorik yaklaşım olan yapısal realizm çerçevesinde genellenebilir varsayımlar ortaya koyma amacıyla dört farklı hipotez test edildi. Birincisi, süper güç konumundaki ülkenin bir bölgeye yönelik izlediği müdahaleci grand strateji uygulamaları sorumluluk almama yönünde değiştiğinde bölgesel güçler arasında rekabet ve çatışmanın artacağı hipoteziydi. Bu, yapısal realizmin anarşi altında devletler arasında rekabetin artacağı yönündeki genel varsayımına işaret etmektedir. Bu kapsamda öncelikle ABD'nin Soğuk Savaş sonrası izlediği grand strateji olan ve çalışmada liberal hegemonya olarak tanımlanan grand stratejinin uygulamaları ve bölge üzerindeki etkisi incelenmiştir. 2010 öncesi dönemde ABD'nin bölgede güç dengesinin temel belirleyicisi olması bölgesel aktörler arasında rekabeti ve çatışma durumunu zorunlu olarak minimize

etmekteydi. Zira küresel sistemdeki ayrıcalıklı konumuyla ABD'nin bölgedeki varlığı anarşinin devlet davranışlarına yönelik ön gördüğü kalıpları bölgesel aktörler için sınırlandırmıştı. ABD'nin bu dönemdeki doğrudan askeri müdahaleleri bölgesel güç yapısının en temel belirleyicisi ve “kurucu” unsuruydu.

2010 yılında ise ABD'nin liberal hegemonya stratejisinden yeniden mevzilenme stratejisine geçme kararı sonrasında oluşan güç boşluğu bölgesel aktörlerin bölgeye bakışlarında değişikliğe neden oldu. Bu kapsamda ABD'nin bölgeye yönelik grand strateji uygulamaları ve bunun bölge ülkelerine yansımaları çalışma içerisinde detaylı olarak incelendi. Çalışmada, yeniden mevzilenme stratejisinin 2010 yılı itibariyle başladığı ve bu tarihten sonra bölgesel güç dağılımındaki değişime göre iki ayaklı şekilde ele alınabileceği ileri sürülmüştür.

Birinci ayağı 2010-2016 arası döneme denk gelen ve ABD'nin bu bölgedeki ayak izini minimuma indirerek bölgesel güç dengesinin (kendi lehine) bölgesel aktörler tarafından sağlanmasını istediği dönemdir. Buna uygun olarak ABD'nin Irak, Suriye, Bahreyn ve Yemen gibi sahaların yanı sıra Arap Ayaklanmaları, Nükleer Mesele gibi bölgenin geneline dair konularla ilgili yaklaşımı örneklerle incelenmiştir. Yeniden mevzilenmenin ilk aşaması olan bu süreçte ABD, bölgesel güç dengesinin sağlanması sorumluluğunu bölgesel aktörlere devretmiştir. Ancak 2010'lu yılların ikinci yarısında İran'ın bölgede artan etkisi sebebiyle bölgesel güç dengesinin bir ülke lehine değişmesi ve bunun karşısında diğer bölgesel aktörlerin İran'ı dengeleme konusunda kısmen etkisiz kalması, ABD'nin özellikle 2016 sonrasında yeniden mevzilenmenin ikinci ayağını devreye sokmasına neden oldu. Bu da çalışmada güç dengesinin (eski haline) restorasyonu amacıyla “sınırlı” dengeleme olarak ifade edildi. Bu kapsamda ABD, nükleer anlaşmadan tek taraflı olarak çekilerek İran'a yaptırımları yeniden devreye sokmuş, İran'ın Yemen'de ve Suriye'de artan etkisine karşı bölgedeki aktörleri destekleyerek cevap vermiştir. Ayrıca başta Suudi Arabistan olmak üzere Körfez ülkelerini özellikle İran destekli gruplar tarafından gerçekleştirilen balistik füze saldırıları karşısında koruyacak lojistik ve doğrudan askeri destek sağlamıştır.

Yeniden mevzilenme stratejisinde bölgesel güç dengesinin bir ülke lehine değişiminin engellenmesi ve mevcut bölgesel aktörlerin sürekli bir mücadele içerisinde birbirlerine üstünlük kuramamaları ABD için ulaşılması gereken bir hedef iken bu durumun bir aktör

lehine değişmesi ise aşılması gereken bir durumdur. Bu sebeple yeniden mevzilenme stratejisinde ilk aşamada sorumluluğu yerel aktörlere yükleme ön plana çıkarken ikinci aşama güç dengesinin restorasyonu amacıyla dengelemeye ve sınırlı müdahaleye evirilmiştir. Ancak söz konusu müdahaleler 2010 öncesi liberal hegemonya gibi aşırı müdahaleci pratikler değil güç dengesinin yeniden tesis edilmesi amacıyla sınırlı ve geçici olması sebebiyle önceki dönemden ayrışmıştır.

İncelenen dönemde bölgesel güç statüsündeki aktörler olan İran, Suudi Arabistan, Türkiye, İsrail ve Mısır'ın her birinin materyal kapasitesinde bu dönemde arttırıma gittiği ve bölgede yeniden mevzilenme stratejisi sebebiyle oluşan güç boşluğunu doldurma anlamında rekabete girdikleri görölmüştür. Bu açıdan her aktör söz konusu güç boşluğunu doldurma anlamında farklı düzeylerde rekabet etmişlerdir. Her ülke kapasitesi ölçüsünde ya materyal kapasitesini arttırarak iç dengeleme yoluna gitmiş ya da ittifaklar tesis ederek kendisi için tehdit gördüğü aktöre karşı dış dengeleme davranışında bulunmuştur. Bu aktörlerin bölgesel güç boşluğunu doldurmaya yönelik girişimlerinin ABD'nin 2010 yılında değişen grand stratejisi sonrasında artması ise süper gücün bölgeye yönelik stratejisiyle bağlantılı gerçekleşmiştir. Yeniden mevzilenme stratejisi bu aktörlerden bazıları için fırsat alanları yaratırken bazıları için ise güvenlik endişesi oluşturmuştur.

Aktörler arasında artan bu rekabet içerisinde İran ve Suudi Arabistan arasındaki çatışma ve rekabetin bölge geneline yayılacak şekilde yoğunlaştığı ve ayrıştığı dikkati çekmiştir. Yemen, Bahreyn, Suriye, Irak, Lübnan, Basra Körfezi gibi ülke ve sahalarda diğer aktörler de belirli düzeylerde rekabet etseler de bu alanlarda İran ve Suudi Arabistan'ın nüfuz mücadeleleri daha şiddetli şekilde gündeme gelmiştir. Ayrıca bu dönemde Yemen, Bahreyn ve Körfez'deki tanker saldırıları neticesinde iki ülke dolaylı olarak karşı karşıya gelmiştir. İki ülkenin söz konusu ayırt edici rekabet ve çatışma durumu bizi ikinci hipoteze yönlendirmiştir; Buna göre grand strateji sonrası oluşan güç boşluğu neticesinde bölgesel aktörler, etraflarındaki aktörlere yönelik güç dengesinin yanı sıra tehdit dengesini dikkate alarak güvenlik tehdidi sıralaması yaparlar. Çalışma İran – Suudi Arabistan arasındaki rekabeti bu anlamda tehdit dengesi parametreleri çerçevesinde incelenmiş ve iki ülkenin söz konusu dinamikler çerçevesinde birbirleriyle rekabet alanlarını ortaya koymuştur. Tehdit dengesi parametreleri ve değişen bölgesel konjonktürle birlikte her iki ülke açısından temel güvenlik tehdidinin kime karşı

oluşturulduğuna bakılmıştır. Buna göre İran, bölgede ABD ve onun müttefikleri olan, güvenlik şemsiyesinden faydalanan ülkelerden Suudi Arabistan ve İsrail'i öncelikli tehdit olarak görürken, Suudi Arabistan ilgili dönemde en öncelikli tehdit olarak İran'ı tanımlamıştır. İki ülkede bu tanımlamalar çerçevesinde birbirlerine karşı mücadele etmişlerdir. Tehdit dengesi bu açıdan iki aktör için neden Türkiye, Mısır veya İsrail'le değil de birbirleriyle daha çok rekabete girdiklerini anlamamızı kolaylaştıran bir değişken olmuştur.

Suudi Arabistan'ın tehdit tanımlamasında İran'ın merkezde olduğu birçok vaka ile ortaya konulmuştur. Örneğin Katar Krizinde, Katar'ın İran ile ilişkilerini devam ettirerek Riyad'ın istediklerini yapmaması Doha'nın Suudi Arabistan tarafından cezalandırılması ile sonuçlanmıştır. Diğer yandan nükleer silah sahibi bir ülke olan İsrail'le normalleşme anlaşması yapan BAE ve Bahreyn'e ise ciddi bir tepki verilmemesi Riyad yönetiminin tehdit tanımlamasına dair çarpıcı bir örnektir. İran ise tehdit tanımlamasının merkezine ABD ve bölgedeki müttefiklerini koymuştur. ABD'nin yanı sıra Suudi Arabistan ve İsrail'e karşı da stratejiler geliştiren İran'ın Basra Körfezi, Yemen ve Bahreyn'deki faaliyetleri ve doğrudan Suudi Arabistan'ın toprak bütünlüğüne yönelik saldırıları başta Suudi Arabistan olmak üzere ABD ve müttefiklerine bir mesaj olarak okunmuştur.

Çalışmanın incelediği dönemde uluslararası yapının temel belirleyicisinin büyük oranda tek süper güç konumundaki ABD olması grand stratejinin İran ve Suudi Arabistan'a yönelik doğrudan etkilerine dair de merak uyandırmıştır. Bu durum bizi çalışmanın üçüncü ve dördüncü hipotezlerine götürmektedir. Giriş bölümünde de formüle edildiği üzere tezin test ettiği üçüncü hipotez, özetle grand stratejideki değişim sebebiyle oluşan güç boşluğunda önceki dönemde en fazla kısıtlanan aktörün daha yayılmacı davranan aktör haline geldiğiydi. ABD'nin 2010 öncesi stratejisi olan liberal hegemonya stratejisinde İran, bölgesel aktörler arasında en fazla kısıtlanan aktör olmuş ve doğrudan ABD'nin hedef tahtasına konulmuştu. İran'a uygulanan yaptırımlar ve tecrit edilmişlik ekonomik ve siyasi açıdan birçok olumsuz sonuç getirmiştir. 2010 sonrası ABD'nin yeniden mevzilenme stratejisini tercih etmesinin doğurduğu güç boşluğu bölgede en fazla kısıtlanan aktör olarak İran'ın daha aktif ve yayılmacı dış politika pratiklerinin önünü açmıştır.

İran'ın ABD tarafından yaptırımlar ve başka şekillerde çevrelenmesi konvansiyonel anlamda bölgede geri planda kalmasına neden oldu. Bu durum Tahran'ın vekil aktörler, nükleer ve balistik güç unsurlarına ağırlık vermesiyle sonuçlandı. Zira ABD ve bölgedeki müttefiklerinin konvansiyonel güç üstünlüğü karşısında onlarla mücadele edilebilecek en etkin zemin nükleer kapasite, balistik füze kabiliyeti ve vekil aktörlerdi. İran'ın muhtemel bir nükleer güç haline gelmesi demek ABD ve bölgedeki Arap müttefiklerinin konvansiyonel üstünlüğünün de ciddi yara alması demektir. Nükleer silah kapasitesine sahip İran, bölgede geleneksel anlamda caydırıcılığın sona ermesi anlamına geleceğinden ABD ve bölgedeki müttefiklerin nükleer bir İran'ı önleme yönünde çaba sarf etmesi gerekti. İran da bunun kendisi için önemini bildiğinden ağır yaptırımlara rağmen nükleer teknolojiye hiçbir zaman vazgeçmedi. 2010'lu yıllarla birlikte yoğunlaşan nükleer müzakereler sonucunda İran'ın nükleer teknolojisi “denetim” altına alınarak bir şekilde sınırlandırıldı. Bu tarihten sonra İran, ABD için bölgede konvansiyonel anlamda güçlü bir aktör olabilirdi ancak nükleer kapasitesi sınırlandırılmıştı. Nitekim kaldırılan yaptırımlar neticesinde İran bölgede daha fazla etkin stratejiler geliştirerek konvansiyonel unsurlarının yanı sıra vekil aktörler ve balistik füzeler üzerinden bu etkinliğini arttırdı. Bahreyn, Lübnan, Irak, Suriye, Yemen, Basra Körfezi gibi alanların her birinde İran'ın baskın konumda ve en önemli oyuncu olduğu çalışmada ortaya konuldu. İran'ın güvenlik stratejisi bu bağlamda çalışmada “ileri savunma” olarak sınıflandırılmış ve bu strateji sınırları ötesinde işine yarayan vekil aktörlerle işbirliği yapmasını, balistik füze teknolojisinde ilerlemesini sağlamıştır. İran'ın faaliyetleri ve saldırgan niyetlerinin ise başta Suudi Arabistan olmak üzere ABD ve müttefiklerinin çevresinde yoğunlaşması tehdit algılarını arttırmıştır.

Çalışmanın dördüncü ve son hipotezi ise Amerikan grand stratejisinin Suudi Arabistan'a işaret eden kısmıyla alakalıdır. Özetle grand stratejideki değişim sebebiyle oluşan güç boşluğunda daha önceki grand strateji uygulaması olan liberal hegemonyadan en fazla faydalanan bölgesel aktörün yeniden mevzilenme stratejisinde daha fazla güvenlik endişesi yaşayan aktör haline geldiği ileri sürülmektedir. Burada özellikle söz konusu bölgesel aktörün, bölgesel güvenliğini uzun yıllar düzen kurucu süper güce bağlaması ve bu sebeple kendi materyal kapasitesini yeteri kadar güçlendirmemesi de eklenince güç boşluğunda en fazla güvenlik endişesi yaşaması kaçınılmaz olmuştur. Buna göre 2010 yılına kadar İran'ı sınırlandıran ve Irak'ı kuşatan ABD, İran karşısında Suudilere önemli

bir güvenlik şemsiyesi sağlamıştı. ABD'nin bölgedeki varlığı Suudi Arabistan da dahil olmak üzere tüm bölgesel aktörler için bir dereceye kadar tehdit olsa da İran tehdidiyle baş etme konusunda ABD'nin sorumluluk alması İran tehdidini Suudi Arabistan için sınırlandırmaktaydı ve bu anlamda ABD'nin tehdit olma durumuna öncelikli tehdit sebebiyle tahammül edilebilirdi. 2010 sonrası yeniden mevzilenme ile Irak'tan askerlerini çeken, İran'a yaptırımları hafifleten ABD, bölgede yayılcı davranan aktörü sınırlandırma görevini bölgesel aktörlere devretmiştir.

Suudi Arabistan bu nedenle Yemen, Bahreyn, Lübnan, Suriye ve Irak gibi alanlarda İran'ın faaliyetlerini birçok kez dile getirmiş ve tedbir alınması gerektiğini vurgulamıştır. Riyad'ın bu dönemdeki politikası iki ayaklı bir stratejiye evrilmiştir; bir yandan ABD'yi İran'ı dengelemesi yönünde ikna etmeye çabalamış, diğer yandan da artan İran etkisi karşısında iç ve dış dengeleme pratiklerine gitmiştir. Bu da bölgesel ittifaklar kurmasına, devasa askeri harcamalar yapmasına yol açmış ve Yemen, Bahreyn, Lübnan ve Suriye gibi sahalara askeri, ekonomik ve politik olarak müdahale etmesiyle sonuçlanmıştır. Suudi Arabistan'ın bu çabaları 2017 sonrası kısmen sonuç vermiş ve ABD'nin artan İran etkisi karşısında güç dengesinin restorasyonu amacıyla bölgeye yönelik sınırlı dengeleme pratikleriyle sonuçlanmıştır.

Burada şunu belirtmekte de fayda vardır. Grand stratejide şu tarihte x stratejisinden y stratejisine yapılan bir değişiklik keskin ve ani bir kopuş demek değildir. Bu bağlamda çalışma ABD'nin Soğuk Savaş sonrası uyguladığı grand stratejisinde 2010 yılı itibariyle değişim kararı aldığını ifade etmektedir. Ancak stratejilerdeki değişimlere bir süreç olarak bakılmalıdır. Örneğin çalışmanın incelediği ABD'nin yeniden mevzilenme stratejisinin sınırlarını zorlayan münferit olaylar bu dönemde gösterilebilmektedir. Ancak bu örnekler bu dönemi önceki dönemden ayıran ve grand stratejide var olan değişime dair genel trendi değiştirecek çapta olmamıştır. Sonuç olarak bu çalışma küresel sistem içerisinde tek süper güç konumundaki bir ülkenin büyük güçlerin olmadığı ve sadece bölgesel aktörlerden oluşan bir bölgeye yönelik grand strateji uygulamalarını inceleyerek söz konusu bölgedeki aktörlerin davranışlarının nedensel mantığına ilişkin teorik açıklamalar getirmektedir. Bölgedeki iki aktör arasındaki mücadeleyi ve grand stratejinin bunun üzerindeki etkisini açıklamaktadır.

Çalışma yapısal realist teori içerisinde Ortadoğu bölgesini ve özellikle Basra Körfezi'ne sınır iki önemli bölgesel güç olan İran ve Suudi Arabistan'ı ele almıştır. Bu kapsamda ilgili dönem için farklı bölgelerde ABD'nin grand stratejisindeki değişimin hipotezlerin yeniden formüle edilerek incelenmesi yapısal realist perspektif açısından devlet davranışlarıyla alakalı devamlılık arz eden örüntülerin ortaya çıkarılmasını sağlayabilir. İran ve Suudi Arabistan'ın Ortadoğu özelinde aynı zamanda Basra körfezine komşu iki önemli bölgesel aktör olması grand stratejinin kapsamını ve sınırlılığını ölçmek açısından da açıklayıcı olmuştur. Zira yukarıda bahsedildiği üzere yapısal realistler Ortadoğu özelinde Basra Körfezi'ni süper gücün istikrarı için daha elzem görmektedirler. Bu nedenle bu bölgeye verilen önem ABD'nin yeniden mevzilenme stratejisinde müdahaleciliğine dair nasıl bir sınır çizdiğini de ortaya koyması bakımından yol gösterici olmuştur. Nitekim Irak, Suriye, Lübnan ve Mısır'da yaşananlar ABD'yi doğrudan sert güç unsurlarıyla müdahaleye itmezken Basra Körfezi'nin temel olarak merkezinde yaşanan 2017 sonrası Yemen üzerinden balistik saldırılar ve tanker saldırıları İran'ın Körfez'deki artan bölgesel etkinliğine işaret ettiğinden İran, ABD'nin doğrudan dengeleme davranışlarıyla karşı karşıya kalmıştır.

Şunu da belirtmek gerekir ki çalışma, İran – Suudi Arabistan rekabetinin tek sebebinin yapısal realistlerin öne sürdüğü yapısal şartlar olduğunu iddia etmemektedir. Ele alınan teorik perspektif iki ülke rekabetinde kayda değer bir örüntü ortaya koyduğu için ağırlıklı sebebin bu olduğu görüşündedir. Mezhep kimlikler, karar vericilerin kişisel özellikleri, ülkelerin iç politikaları, ekonomik faktörler ve Arap Ayaklanmaları'nın yaşandığı tarihsel kırılmaya denk gelinmesi gibi birçok nedenin olayı farklı boyutlarıyla açıkladığı reddedilmemektedir. Ancak çalışma, devletlerin dış politika davranışlarına dair temel eğilimi ve bu bağlamda ileriye dönük öngörülerini ve yaygın davranış kalıplarını ortaya koyma anlamında yapısal realizmin iki ülke davranışlarına ilişkin tespitlerinin sonsuz sayıdaki nedensellikler arasında bir yol haritası sunduğunu ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Abdo, Geneive. **The New Sectarianism: The Arab Uprisings and the Rebirth of the Shi'a-Sunni Divide**, Oxford University Press, 2017.
- Acharya, Amitav. **The End of American World Order**, Cambridge, UK: Polity Press, 2014.
- Acharya, Amitav. **Why govern? Rethinking demand and progress in global governance**, Cambridge: Cambridge University Press, 2016.
- Akdoğan, İsmail. "Suudi Arabistan 2019", içinde Kemal İnât, Muhittin Ataman (ed.) **Ortadoğu Yıllığı 2019**, İstanbul: İdeal Kültür Yayınları, 2020. ss.107-120.
- Akdoğan, İsmail. **Bağımlılık ve Bağımsızlık Arasında Suudi Arabistan, Ortadoğu'da Güvenlik Arayışı**, Ankara: Kadim Yayınları, Kasım 2020.
- Art, Robert J. **A Grand Strategy for America**, Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 2003.
- Ataman, Muhittin ve İsmail Akdoğan, "Suudi Arabistan 2013", içinde Kemal İnât, Muhittin Ataman, (ed.) **Ortadoğu Yıllığı 2013**, İstanbul: Açılım Kitap, 2014, ss.129-162.
- Ataman, Muhittin ve İsmail Akdoğan, "Suudi Arabistan 2017", içinde Kemal İnât, Muhittin Ataman, (ed.) **Ortadoğu Yıllığı 2017**, 2018, ss.153-194.
- Ayhan, Veysel ve Özlem Tür, **Lübnan: Savaş, Barış, Direniş ve Türkiye ile İlişkiler**, Dora Yayınları, Bursa: 2009.
- Baylis, John and N. J. Rengger (Ed.), **Dilemmas of World Politics: International Issues in a Changing World**, New York: Oxford University Press, 1992.
- Beckley, Michael. **Unrivaled: Why America Will Remain the World's Sole Superpower**, Ithaca and London, Cornell University Press, 2018.
- Booth, Ken and Nicholas Wheeler, "The Security Dilemmas" içinde John Baylis and N.J. Rengger (Ed.), **Dilemmas of World Politics: International Issues in a Changing World**, NY: Oxford University Press, 1992, pp. 29-60.
- Brands, Hal. **What Good Is Grand Strategy? Power and Purpose in American Statecraft from Harry S. Truman to George W. Bush**, Ithaca, N.Y: Cornell University Press, 2014.
- Brooks, Stephen and William C. Wohlforth, **America Abroad: The United States' Global Role in the 21st Century**, New York: Oxford University Press, 2016.
- Buzan, Barry and Ole Wæver. **Regions and Powers: The Structure of International Security**, Cambridge: Cambridge University Press, 2003.

- Buzan, Barry. **The United States and the Great Powers**, Cambridge and Malden: Polity, 2004.
- Cashman, Greg. **What Causes War? An Introduction to Theories of International Conflict**. 2nd Edition, Rowman&Littlefield, 2013, pp.380-385.
- Christopher, Phillips. **The Battle for Syria, International Rivalry in the New Middle East**. New Haven and London: Yale University Press, 2016.
- Chubin, Shahram and Charles Tripp, **Iran-Saudi Arabia Relations and Regional Order**, London: Routledge, 2014
- Cicioğlu, Filiz. “Lübnan 2010”, İçinde Kemal İnat ve Muhittin Ataman (ed.), **Ortadoğu Yılı 2010**, İstanbul: Açılım Yayınları, 2011, ss. 155-176.
- Connel, Michael. “Iran’s Military Doctrine”, Robin Wright (ed.) **The Iran Primer: Power, Politics, and U.S. Policy**, Washington, D.C.: United States Institute of Peace Press, 2010, pp.70-76.
- Copeland, Dale C., **The Origins of Major War**, New York: Cornell University Press, 2000.
- Cox, Michael and G. John Ikenberry, and Takashi Inoguchi, **American Democracy Promotion: Impulses, Strategies, and Impacts**, New York: Oxford University Press, 2000.
- Erboğa, Abdullah. “Suudi Arabistan’ın Suriye Stratejisi”, içinde Hasan Basri Yalçın, Burhanettin Duran (Ed.), **Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Suriye Stratejileri**, SETA: İstanbul, 2016, ss.235-248.
- Ersoy, Eyüp. **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, Ramazan Gözen (drl.), 4. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- Fraihat, Ibrahim. **Iran and Saudi Arabia: Taming a Chaotic Conflict**, Edinburgh: Edinburgh University Press, 2020
- Fettweis, Christopher J. **Psychology of a Superpower: Security and Dominance in U.S. Foreign Policy**, New York: Columbia University Press, 2018.
- Fukuyama, Francis. **The End of History and the Last Man**. New York: Free Press, 1992.
- Furtig, Henner. **Iran’s Rivalry with Saudi Arabia: Between the Gulf Wars**, Reading: Ithaca, 2006.
- Gerges, Fawaz A. **The Obama Doctrine in the Middle East: The Dynamics of Continuity and Change**, Brookings Institution Press, 2016
- Gilpin, Robert. **War and Change in World Politics** (New York: Cambridge University Press, 1983.

- Gregory, Gause, F. "King Salman and the Future of Saudi Arabia." **Saudi Arabia, the Gulf, and the New Regional Landscape**, Joshua Teitelbaum (ed.), Begin-Sadat Center for Strategic Studies, 2017, pp. 27–32.
- Gause III, F. Gregory, **Iran and Saudi Arabia: The Struggle for Power and Influence in the Middle East**, New York: Oxford University Press, 2017
- Gürler, Recep Tayyip ve Cengiz Danışan, "Irak 2018", **Ortadoğu Yıllığı 2018**, içinde Kemal İnat-Muhittin Ataman (Ed.), ss.21-43, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2019.
- Hetou, Ghaidaa. "Saudi Arabia", içinde Thierry Balzacq, Peter Dombrowski and Reich, Simon. **Comparative Grand Strategy A Framework And Cases**, Oxford: Oxford University Press, 2019, ss. 239-261.
- Hinnebusch, Richard and Anoushiravan Ehteshami (Eds) **The Foreign Policies of Middle East States**, 2nd ed. Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers, 2014
- Hirst, David. **Küçük Devletlerden Sakının Lübnan: Ortadoğu'nun Savaş Alanı**, Timur Demirtaş, Ömer Behram Özdemir ve Ayşe Selcan Özdemirci (Çev.), İstanbul: İyidüşün Yayınları, Haziran 2016.
- Hiro, Dilip. **Cold War in the Islamic World: Saudi Arabia, Iran and the Struggle for Supremacy**, New York: Oxford University Press, 2019
- Holsti, Kalevi J. **International Politics: A Framework for Analysis**, 7. Baskı, Englewood Cliff: Prentice-Hall, 1995.
- Ikenberry, G. John. "Democracy, Institutions, and American Restraint." içinde **America Unrivaled: The Future of the Balance of Power**, G. John Ikenberry (ed). Ithaca, NY: Cornell University Press, 2002, pp. 213–238.
- Ikenberry, G. John. **After Victory: Institutions, Strategic Restraint, and the Rebuilding of Order after Major Wars**, Princeton: Princeton University Press, 2001.
- Ikenberry, G. John. **America Unrivaled: The Future of the Balance of Power**, Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 2002
- Ikenberry, G. John. **Liberal Leviathan: The Origins, Crisis, and Transformation of the American World Order**, Princeton, NJ: Princeton University Press, 2011.
- İnat, Kemal ve Burhanettin Duran, "İran Yaptırımlarının Bölgesel ve Küresel Yansımaları", içinde Kemal İnat ve Burhanettin Duran (ed.) **İran Yaptırımları, Hukuksal Boyut, Bölgesel ve Küresel Yansımalar, Türkiye'ye Etkileri**, İstanbul: SETA, 1. Baskı, Ağustos 2019
- İnat, Kemal ve Mustafa Caner "Ortadoğu Ülkelerinin enerji Politikaları", içinde Kemal İnat ve Büşra Zeynep Özdemir Daşcıoğlu (editör), **Dünya Enerji Trendleri: Rezervler, Kaynaklar ve Politikalar**, İstanbul: SETA, 2021, pp.389-412.

- İnat, Kemal. “Dünya Enerjisinde Değişim ve Süreklilik Trendleri”, Kemal İnat ve Büşra Zeynep Özdemir Daşcıoğlu (ed), **Dünya Enerji Trendleri: Rezervler, Kaynaklar ve Politikalar** içinde, İstanbul: SETA, 2021.
- İnat, Kemal. “İrak Uluslararası Hukukun Sonu mu?”, içinde Kemal İnat, Burhanettin Duran ve Muhittin Ataman (ed.) **Dünya Çatışma Bölgeleri**, Ankara: Nobel Yayınevi İkinci Baskı, Temmuz 2007, pp.3-38.
- İnat, Kemal. **ABD’nin Haydut Devletleri**, İstanbul: Değişim Yayınları, 2004.
- Jones, Seth G. ve Seamus P. Daniels, **U.S. Defense Posture in the Middle East**, A Report of the CSIS Transnational Threats Project, Washington: Rowman & Littlefield, 2022.
- Kalaycı, Rıdvan. “İrak 2012”, **Ortadoğu Yıllığı 2012** içinde, Kemal İnat-Muhittin Ataman (Ed.). İstanbul: Açılım Kitap, 2014, ss.33-63
- Kalaycı, Rıdvan ve Recep Tayyip Gürler, “İrak 2013”, **Ortadoğu Yıllığı 2013** içinde, Kemal İnat, Muhittin Ataman (Ed), İstanbul: Açılım Kitap, 2014, ss.11-46.
- Kaufman, Robert G. **In Defense of the Bush Doctrine**, University Press of Kentucky, 2007.
- Keynough, Banafsheh. **Saudi Arabia and Iran: Friends or Foes?** London: Palgrave, 2016.
- Kostiner, Joseph. “GCC Perceptions of Collective Security in the Post-Saddam Era”, In M. Kamrava, (ed.) **The International Politics of the Persian Gul**, Syracuse, NY: Syracuse University Press, 2011. pp. 94–119.
- Krauthammer, Charles. **Democratic Realism: an American Foreign Policy for a Unipolar World**, Washington, D.C.: AEI Press, 2004.
- Kurşun, Zekeriya. “Arap Yarımadası: Suudi Arabistan ve Yemen, içinde Zekeriya Kurşun (Ed.), **Modern Ortadoğu Tarihi**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No. 3652, 2017, pp. 84-113.
- Küpel, Mustafa Şeyhmus. “Bahreyn 2018”, içinde Kemal İnat, Muhittin Ataman (ed.) **Ortadoğu Yıllığı 2018**, İstanbul: İdeal Kültür Yayınları, 2019, ss.317-334.
- Layne, Christopher. **The Peace of Illusions: U.S. Grand Strategy from 1940 to the Present**, Ithaca: Cornell University Press, 2006.
- Lilli, Eugenio. **New Beginning in US–Muslim Relations: President Obama and the Arab Awakening Middle East Today**, New York: Palgrave Macmillan, 2016.
- Linklater, Andrew. “Kuramda ve Pratikte Neorealizm” Ken Booth ve Steve Smith (ed.), **Uluslararası İlişkiler Kuramları** içinde, Çev. Muhammed Aydın, İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, Eylül 2015.
- Mabon, Simon. **Saudi Arabia and Iran: Soft Power Rivalry in the Middle East**, London: I.B. Tauris, 2013

- Mahbubani, Kishore. **The New Asian Hemisphere: The Irresistible Shift of Global Power to the East**. New York: PublicAffairs, 2008.
- Mahbubani, Kishore. **The Asian 21st Century**. Singapore: Springer Singapore Pte. Limited, 2021
- Matthiesen, Toby. **Sectarian Gulf: Bahrain, Saudi Arabia, and the Arab Spring That Wasn't**, Stanford University Press, 2013.
- Mearsheimer, John J. “Yapısal Realizm”, içinde Tim Dunne, Milja Kurki ve Steve Smith (Ed.) **Uluslararası İlişkiler Teorileri, Disiplin ve Çeşitlilik**, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları, Mart 2016, pp.86-106.
- Mearsheimer, John J. **The Great Delusion: Liberal Dreams and International Realities**, New Haven: Yale University Press, 2018.
- Mearsheimer, John J. **Tragedy of Great Power Politics**, New York: W. W. Norton, 2001.
- Monteiro, Nuno P. **Theory of Unipolar Politics**, Cambridge: Cambridge University Press, 2014
- Morgenthau, Hans J, **Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace**, New York: McGraw Hill, 1993.
- Murray, Williamson. “Thoughts on Grand Strategy”, **The Shaping of Grand Strategy: Policy, Diplomacy, and War**, Williamson Murray, Richard Hart Sinnreich ve Hames Lacey (Eds.) Cambridge: Cambridge University Press, 2011.
- Muslu, Ensar. “Yemen 2011”, içinde Kemal İnat, Muhittin Ataman, Fuat Aydın ve Bilal Yıldırım (ed.) **Ortadoğu Yıllığı 2011**, İstanbul: Açılım Kitap, 2012, pp.333-338.
- Muslu, Ensar. “Yemen 2015”, içinde Kemal İnat ve Muhittin Ataman, (ed.) **Ortadoğu Yıllığı 2015**, İstanbul: Açılım Kitap, Haziran 2016, ss.245-266.
- Nakash, Yitzhak. **Reaching for Power, The Shi’a in the Modern Arab World**, Princeton: Princeton University Press, 2006.
- Nau, Henry R. **Perspectives on International Relations, Power, Institutions, and Ideas**, Los Angeles: CQ Press, 6th Edition.
- Nasr, Vali. **The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future**. New York: W.W. Norton, 2007
- Norrlöf, Carla. **America’s Global Advantage: U.S. Hegemony and International Cooperation**, New York: Cambridge University Press, 2010.
- Nye Jr., Joseph S. **The Future of Power**, New York: Public Affairs, 2011.
- Nye Jr., Joseph S. **Bound to Lead: The Changing Nature of American Power**, New York: Basic Books, 1990.

- Nye Jr., Joseph S. **The Paradox of American Power: Why the World's Only Superpower Can't Go It Alone**, New York: Oxford University Press, 2002.
- O'hern, Steven. **Iran's Revolutionary Guard: The Threat That Grows While America Sleeps**, Vol. 1st ed. Washington, D.C.: Potomac Books, 2012.
- Oran, Baskın. "11 Eylül Olayı Ertesinde AKP Dönemi", Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olaylar, Belgeler, Yorumlar**, Cilt III, (2001-2012), İstanbul: İletişim Yayınları, 2. Baskı, 2013.
- Osman, Tarek. **Islamism: What it Means for the Middle East and the World**, New Haven: Yale University Press, 2016.
- Ostovar, Afshon. **Vanguards of the Imam: Religion, Politics, and Iran's Revolutionary Guards**, New York: Oxford University Press, 2016.
- Özdemirci, Ayşe Selcan. "Lübnan 2016", Kemal İnat ve Muhittin Ataman (ed.), **Ortadoğu Yıllığı 2016**, İstanbul: Kadim Yayınları, 2017.
- Özdemirci, Ayşe Selcan. "Lübnan 2018", Kemal İnat ve Muhittin Ataman (ed.), **Ortadoğu Yıllığı 2018**, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2019.
- Öztürk, Ahmet. "Bahreyn 2011", içinde Kemal İnat, Muhittin Ataman, Fuat Aydın ve Bilal Yıldırım (Ed.) **Ortadoğu Yıllığı 2011**, ss. (457-484), İstanbul: Açılım Kitap, 2012.
- Paul, James J. Wirtz and Michel Fortman (der.) **Balance of Power: Theory and Practice in the 21th Century**, Stanford: Stanford University Press, 2004.
- Posen, Barry R. **Restraint A New Foundation for U.S. Grand Strategy**. Ithaca: Cornell University Press, 2014.
- Posen, Barry R. **The Sources of Military Doctrine: France, Britain, and Germany between the World Wars**, Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1984.
- Risse, Thomas. "U.S. Power in a Liberal Security Community." içinde **America Unrivaled: The Future of the Balance of Power**, pp. 260–283. G. John Ikenberry (ed). Ithaca, NY: Cornell University Press, 2002.
- Ross, Dennis. **Statecraft and How to Restore America's Standing in the World**, New York: Farrar, Straus, Giroux, 2007.
- Russett, Bruce and John R. Oneal, **Triangulating Peace: Democracy, Interdependence, and International Organizations** New York: Norton, 2000.
- Schweller, Randall L. **The Balance of Power in World Politics**. Oxford Research Encyclopedia of Politics. 2016.
- Schweller, Randall L. **Unanswered Threats: Political Constraints on the Balance of Power**, New Jersey: Princeton University Press, 2006.
- Seymour, Martin L. **American Exceptionalism: A Double-Edged Sword**. New York: W.W. Norton, 1996.

- Sick, Gary. **The United States in the Persian Gulf: From Twin Pillars to Dual Containment**, Bloomington: Indiana University Press, 2008.
- Smith, Tony. **A Pact With The Devil: Washington's Bid for World Supremacy and the Betrayal of the American Promise**, New York: Routledge, 2007.
- Smith, Tony. **America's Mission: The United States and the Worldwide Struggle for Democracy in the Twentieth Century**, Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1994, pp. 311–345.
- Snyder, Glenn H. **Alliance Politics**, Ithaca, NY: Cornell University Press, 1997.
- Sorenson, Georg. **A Liberal World Order in Crisis: Choosing Between Imposition and Restraint**, Ithaca, NY: Cornell University Press, 2011.
- Stiglitz, Joseph E. and Linda J. Bilmes, **The Three Trillion Dollar War: The True Cost of the Iraq Conflict** New York: W.W. Norton, 2008.
- T.V. Paul and John A. Hall (ed.) **International Order and the Future of World Politics**, New York: Cambridge University Press.
- Thucydides. **Peloponnessos Savaşları**, Furkan Akderin (Çev.), İstanbul: Belge Yayınları, 2010.
- Ulutaş, Ufuk ve Burhanettin Duran “Ortadoğu’da Geleneksel Rekabet mi Bölgesel Dizayn mı?” Kemal İnat, Ali Aslan ve Burhanettin Duran (Ed.) **Ak Partinin 15 Yılı Dış Politika** içinde (61-84), İstanbul: SETA, 2017.
- Uskowi, Nader. **Temperature Rising: Iran's Revolutionary Guards and Wars in the Middle East**, Lanham, MD: Rowman and Littlefield, 2019.
- Walt, Stephen M. “Alliances: Balancing and Bandwagoning”, içinde Art, Robert J, and Robert Jervis (der.) **International Politics: Enduring Concepts and Contemporary Issues**, Thirteenth edition, New York: Pearson, 2016, pp.153-161.
- Walt, Stephen M. “Keeping the World Off-balance: Self-Restrain and U.S. Foreign Policy”, John Ikenberry (Ed.) **America Unrivaled: The Future of Balance of Power** içinde, New York: Cornell University Press, 2002, pp.121-154.
- Walt, Stephen M. **Taming American Power: The Global Response to U.S. Primacy**, New York: W.W. Norton Company, 2005.
- Walt, Stephen M. **The Origins of Alliance**, 2.Edition, New York: Cornell University Press, 1990.
- Waltz, Kenneth N. **Theory of International Politics**, New York: Waveland Press, Inc., 1979.
- Waltz, Kenneth. “Structural Realism after the Cold War,” in **America Unrivaled: The Future of the Balance of Power**, ed. John Ikenberry, Ithaca: Cornell University Press, 2002.

- Waltz, Kenneth. **Man, the State, and War: A Theoretical Analysis**, New York: Columbia University Press, 1954.
- Wendt, Akexander. **Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi**, Helin Sarı Ertem ve Suna Gülfer İhlamur Öner (Çev.), İstanbul: Küre Yayınları, Birinci Baskı, 2012.
- Wright, Steven. “Iran’s Relations with Bahrain”, içinde G. Bahgat, A. Ehteshami, and N. Quilliam, (eds.) **Security and Bilateral Issues between Iran and its Arab Neighbours**, London: Palgrave Macmillan, 2017, pp.61-80.
- Yalçın, Hasan Basri. “Ortadoğu’da Yeni Durum ve Türkiye’nin Dış Politika Stratejisi”, Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Ali Balcı (Ed.). **Türk Dış Politikası Yıllığı 2013** içinde (13-42), İstanbul: SETA Yayınları, Aralık 2014.
- Yalçın, Hasan Basri. “Ortadoğu’da Yeni Durum ve Türkiye’nin Dış Politika Stratejisi”, içinde Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Ali Balcı (ed.), **Türk Dış Politikası Yıllığı 2013**, İstanbul: Birinci Baskı, Aralık 2014, pp. 13-42.
- Yalçın, Hasan Basri. “Ortadoğu’nun Yeni Durumu ve Türkiye’nin Dış Politika Stratejisi”, içinde **Türk Dış Politikası Yıllığı 2013**, Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Ali Balcı (Ed.) İstanbul: SETA Yayınları, Aralık 2014, ss. 13-42.
- Yalçın, Hasan Basri. **Ulusal Güvenlik Stratejisi ABD, İngiltere, Fransa, Rusya, Çin**, İstanbul: SETA Yayınları, Birinci Baskı, 2017.
- Yeşiltaş, Murat. “İran 2012”, **Ortadoğu Yıllığı 2012**, içinde Kemal İnat, Muhittin Ataman, (ed.), İstanbul: Açılım Kitap, 2014, pp.63-96.
- Zakaria, Fareed. **The Post-American World**, W. W. Norton, 2008
- Kupchan, Charles A. **No One’s World: The West, the Rising Rest, and the Coming Global Turn**, New York: Oxford University Press, 2012.
- Süreli Yayınlar**
- Ahmadian, Hassan “Middle East: In Search of Equilibrium”, **Journal of Balkan and Near Eastern Studies**, Vol. 23, No.3, 2021, pp. 458-472.
- Ahmadian, Hassan. “Iran and Saudi Arabia in the Age of Trump”, **Survival**, Vol. 60, No. 2, 2018, pp. 133-150.
- Akbar, Ali. “Iran’s Regional Influence in Light of Its Security Concerns”, **Middle East Policy**, Vol.28, No.3–4, 2021, pp. 186–202.
- Akdoğan, İsmail ve Mustafa Şeyhmus Küpeli ve Recep Tayyip Gürler, “The Construction of Strategic Narrative in the Saudi-Iranian Regional Rivalry: The Case of the Yemeni Civil War”, **İnsan ve Toplum**, Vol. 12, No. 2, 2022, pp. 59-110.
- Albright. David and Sarah Burkhard, **Iran’s Perilous Pursuit of Nuclear Weapons** Washington: Institute for Science and International Security Press, 2021.

- Alvarez-Ossorio, Ignacio. "The Sectarian Dynamics of the Syrian Conflict", **The Review of Faith & International Affairs**, Vol. 17, No.2, 2019, pp.47-58.
- Aras, Bülent and Emirhan Yorulmazlar, "Mideast Geopolitics: The Struggle for a New Order", **Middle East Policy**, Vol. 24, No. 2, 2017, pp. 57–69.
- Aras, Bülent and Richard Falk. "Authoritarian 'Geopolitics' of Survival in the Arab Spring", **Third World Quarterly**, Vol. 36, No.2, 2015, pp.322-336.
- Art, Robert J. "The United States and the Rise of China: Implications for the Long Hau", **Political Science Quarterly**, Vol. 125, No. 3, 2010, pp. 359–91.
- Art, Robert J. "To What Ends Military Power?" **International Security**, Vol. 4, No. 4, 1980, pp. 3-35.
- Atesoglu, H. Sonmez. "Economic Growth and Military Spending in China: Implications for International Security" **International Journal of Political Economy**, Vol. 42, No. 2, 2013, pp. 88–100.
- Bacevich, Andrew J. "Ending Endless War: A Pragmatic Military Strategy." **Foreign Affairs**, Vol. 95, No. 5, 2016, pp. 36–44.
- Barzegar, Kayhan. "Iran and The Shiite Crescent: Myths and Realities", **Brown Journal of World Affairs**, Vol 15, no 1, Fall/Winter 2008, pp.87-99.
- Barzegar, Kayhan. "Iran, the Middle East, and International Security", **Ortadogu Etütleri**, Vol. 1, No. 1, (July 2009), pp. 27–39.
- Barzegar, Kayhan. "Iran's Foreign Policy Strategy after Saddam." **Washington Quarterly**, Vol. 33, No. 1, (January2010), pp. 173–89.
- Bell, Mcihael S. "United States Interests and Policy Choice in the Middle East", **Atlantic Council**, December 2020.
- Berti, Benedetta and Yoel Guzansky. "Saudi Arabia's Foreign Policy on Iran and the Proxy War in Syria: Toward a New Chapter?", **Israel Journal of Foreign Affairs**, Vol. 8, No.3, 2014, pp. 25-34.
- Bianco, Cinzia and Stansfield G. "The Intra-GCC crises: Mapping GCC fragmentation after 2011", **International Affairs**, Vol. 94, No. 3, 2018, pp. 613–615.
- Bianco, Cinzia. "The GCC Monarchies: Perceptions of the Iranian Threat amid Shifting Geopolitics", **The International Spectator**, Vol. 55, No. 2, pp. 92-107.
- Brands, Hal. "Fools Rush Out? The Flawed Logic of Offshore Balancing." **Washington Quarterly** 38 (2), 2015, pp. 7–28.
- Brinkley, Douglas. "Democratic Enlargement: The Clinton Doctrine", **Foreign Policy**, No. 106, (Spring 1997), pp.110-127.
- Brooks, Stephen and John Ikenberry, William Wohlforth, "Don't Come Home America: The Case against Retrenchment", **International Security**, Vol. 37, No. 3, Winter 2012/13, pp. 7-51.

- Brooks, Stephen G and G. John Ikenberry and William C. Wohlforth. "Lean Forward: In Defense of American Engagement." **Foreign Affairs**, Vol. 92, No. 1 2013, pp. 130–42.
- Bukhari, Syed Adnan Athar. "The Islamic Military Alliance against Terrorism: efficacy and challenges", **Pakistan Journal of Peace and Conflict Studies**, Vol. 2, No.1, 2017, pp. 59-69.
- Byman, Daniel. "Why Drones Work: The Case for Washington's Weapon of Choice", **Foreign Affairs**, Vol. 92, No. 4, 2013, pp. 32–43.
- Byman, Daniel et al. "Iran's Security Policy in the Post-Revolutionary Era." **RAND Cooperation**, 2001.
- Christensen, Thomas J. and Jack Snyder, "Chain Gangs and Passed Bucks: Predicting Alliance Patterns in Multipolarity." **International Organization**, Vol. 44, No. 2, 1990, pp. 137–68.
- Cohen, Ronen A. and Gadi P. Shamci, "The "Proxy Wars" Strategy in Iranian Regional Foreign Policy", **The Journal of the Middle East and Africa**, Vol.13, No.4, 2022, pp. 385-405.
- Collins, Allan. "State-induced Security Dilemma: Maintaining the Tragedy", **Cooperation and Conflict**, Vol. 39, No. 1, 2004, pp. 27-44.
- Conge, Patrick and Gwenn Okruhlik, "The Power of Narrative: Saudi Arabia, the United States and the Search for Security", **British Journal of Middle Eastern Studies**, Vol.36, No.3, pp. 359-374.
- Cox, Michael. "From Empire To Decline", The **World Today**, Vol. 67, No. 8/9, 2011, pp. 4-6.
- Çakmak, Cenap. "The Arab Spring And The Shiite Crescent: Does Ongoing Change Serve Iranian Interests?", **The Review of Faith & International Affairs**, Vol. 13, No. 2, 2015, pp. 52-63.
- Deudnet, Daniel and H. John Ikenberry, "Liberal World The Resilient Order", **Foreign Affairs**, Vol. 97, No.4, (July/August 2018), pp. 16-24.
- Deutsch, Karl W. ve K. David Singer, "Multipolar Power Systems and International Stability", **World Politics**, No 16, April 1964, pp.390-406.
- Dinçer, Osman Bahadır ve Mehmet Yeğin, Stephen M. Walt ile mülakat, "Ortadoğu'yu tek bir bölge ülkesi domine etmemeli", **Analist Dergisi**, Sayı 64, Haziran 2016, pp. 22-29.
- Dizaji, Sajjad F. and Mohammad R. "Do Sanctions Constrain Military Spending of Iran?", **Defence and Peace Economics**, Vol. 32, No.2, 2021, pp. 125-150.
- Downes, Alexander B. and Jonathan Monten. "Forced to Be Free? Why Foreign-Imposed Regime Change Rarely Leads to Democratization" **International Security**, Vol. 37, No. 4, (2013, pp. 90–131.

- Dueck, Colin. "New Perspectives on American Grand Strategy", **International Security**, Vol. 28, No. 4, 2004, pp. 197–216.
- Duman, İsmail T. "Dış Aktörlerin Rekabetinin Gölgesinde Lübnan: Saad Hariri'nin İstifa Süreci", **Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi**, Cilt 5, Sayı 1, 2018, ss.139-160.
- Edelman, Eric and Ray Takeyh, "The Next Iranian Revolution Why Washington Should Seek Regime Change in Tehran", **Foreign Affairs**, Vol. 99, No. 3, May/June 2020, pp. 131-145.
- Ehteshami, Anoushiravan. "Saudi Arabia as a Resurgent Regional Power", **The International Spectator**, Vol. 53, No. 4, 2018, pp. 75-94.
- Epstein, Rachel. "Nato Enlargement and the Spread of Democracy: Evidence and Expectations", **Security Studies**, Vol. 14, No.1, 2005, pp. 63–105.
- Esfandiary Dina and Ariane Tabatabai, "Yemen: an Opportunity for Iran–Saudi Dialogue?", **The Washington Quarterly**, Vol. 39, No. 2, 2016, pp. 155-174.
- Evera, Stephen Van. "Why Europe Matters, Why the Third World Doesn't: American Grand Strategy After the Cold War", **Journal of Strategic Studies**, Vol. 13, No. 2, 1990, pp. 1-51.
- Falk, Richard. "Rethinking the Arab Spring: Uprisings, Counter Revolutions, Chaos and Global Reverberations", **Third World Quarterly**, Vol. 37, No. 12, 2016, pp. 2322-2334.
- Fiala, Andrew. "The Bush Doctrine, Democratization, and Humanitarian Intervention" **Theoria: A Journal of Social and Political Theory**, No. 114, 2007, pp. 28–47.
- Frank L. Jones, "Engaging the World: Anthony Lake and American Grand Strategy, 1993-1997" **The Historical Journal**, Vol. 59, No. 3, 2016, pp. 869–901.
- Frankel, Benjamin. "Restating the Realist Case", **Security Studies**, Vol. 5, No. 3, 1996, pp. 1-12.
- Frederic Wehrey, David E. Thaler, Nora Bensahel, Kim Cragin, Jerrold D. Green, Dalia Dassa Kaye, Nadia Oweidat, and Jennifer J. Li, **Dangerous But Not Omnipotent: Exploring the Reach and Limitations of Iranian Power in the Middle East**, Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2009.
- Freedman, L. "The transformation of grand strategy", **The Adelphi Papers**, Vol. 45, No.379, 2006, pp. 27–48.
- Friedman, Brandon. "Battle for Bahrain: What One Uprising Meant for the Gulf States and Iran", **World Affairs**, Vol. 174, No. 6, 2012, pp. 74–84.
- Fukuyama, F. "The End of History 20 Years Later", **New Perspectives Quarterly**, Vol. 27. No. 1, 2003, pp. 31-39.

- Gause III, F. Gregory. "Saudi Arabia in the New Middle East", **Council on Foreign Relations Special Report**, No. 63, December 2011.
- Gause III, F. Gregory. "Beyond Sectarianism: The New Middle East Cold War", **Brookings Doha Center Analysis Paper**, Number 11, July 2014.
- Gause III, F. Gregory. "The Price of Order, Settling for Less in the Middle East", **Foreign Affairs**, Vol. 101, Number 2, March/April 2022, pp.10-21.
- Gerges, Fawas. "The Obama Approach to the Middle East: The End of America's Moment?", **International Affairs**, Vol. 89, No. 2, 2013, pp. 299–323.
- Gholz Eugene and Daryl Press, "Footprints in the Sand," **American Interest**, March/April 2010, pp. 59–67.
- Gholz, Eugene and Daryl G. Press and Harvey M. Sapolsky. "Come Home, America: The Strategy of Restraint in the Face of Temptation", **International Security**, Vol. 21, No. 4, (Spring 1997), pp. 5–48.
- Glasser, Charles L. "The Security Dilemma Revisited", **World Politics**, Vol. 50, No. 1, 1997, pp.171-201.
- Goldman, Zachary K. and Elizabeth Rosenberg, "American Economic Power & the New Face of Financial Warfare", **Center for New American Security, Economic Statecraft Series**, June 2015.
- Goodarzi, Jubin M. "Syria and Iran: Alliance Cooperation in a Changing Regional Environment", **Ortadoğu Etüdləri**, Vol.3, No.2. 2013, pp.31-54.
- Greener, B. K. "Liberalism and the Use of Force: Core Themes and Conceptual Tensions." **Alternatives: Global, Local, Political**, Vol. 32, No. 3, (July-September 2007), pp. 295–318.
- Grieco, Joseph M. "Anarchy and the Limits of Cooperation: A Realist Critique of the Newest Liberal Institutionalism", **International Organization**, Vol. 42, No. 3, Summer 1988, pp. 498-500.
- Hadi, Ajili and Mahsa Rouhi, "Iran's Military Strategy", **Survival**, Vol. 61, No.6, 2019, pp. 139-152.
- Hassan, Oz. "Bush's Freedom Agenda: Ideology and the Democratization of the Middle East" **Democracy and Security**, Vol. 4, No. 3, 2008, pp. 268-289.
- Haynes, Kyle. "Decline and Devolution: The Sources of Strategic Military Retrenchment" **International Studies Quarterly**, Vol. 59, No. 3, 2015, pp. 490–502.
- Herz, John H. "Idealist Internationalism and the Security Dilemma", **World Politics**, Vol. 2 No.2, 1960, pp. 157-180.
- Herz, John H. "The Security Dilemma in International Relations: Background and Present Problems", **International Relations**, Vol. 17, No. 4, 2003, p. 411-416.

- Hinnebusch, Raymond. "The Sectarian Revolution in the Middle East", **Revolutions: Global Trends and Regional Issues**, Vol. 4, No.1, 2016, pp. 120–152.
- Hopf, Ted. "Polarity, The Offense Defense Balance, and War", **The American Political Science Review**, Vol. 85, No. 2, Jun. 1991, pp. 475-493.
- Hussain, Nazir. "US-Iran Relations: Issues, Challenges and Prospects" **Policy Perspectives**, Vol. 12, No. 2, 2015, pp. 29–47.
- Ikenberry, G. John. "Institutions, Strategic Restraint, and the Persistence of Postwar Order", **International Security**, Vol. 23, No. 3 (Winter 1998/99), pp. 43–78.
- Ikenberry, G. John. "Liberal Internationalism 3.0: America and the Dilemmas of Liberal World Order," **Perspectives on Politics** Vol. 7, No. 1, March 2009. pp. 71-87.
- Ikenberry, G. John. "The End of Liberal International Order?" **International Affairs**, Vol. 94, No. 1, 2018, pp. 7–23.
- Ikenberry, John and Michael Mastanduno, William C. Wohlforth "Introduction: Unipolarity, State. Behavior, and System Consequences", **World Politics**, Vol. 61, No. 1, 2009, pp. 1-27.
- İnat, Kemal and Melih Yıldız, "Will the Rise of China Transform the International System?" **Insight Turkey**, Vol. 23, No. 4, 2021, pp. 231–58.
- Jervis, Robert. "Cooperation Under Security Dilemma", **World Politics**, Vol. 30, No. 2, 1978, pp.167-214.
- Jervis, Robert. "Unipolarity: A Structural Perspective", **World Politics**, Vol.61, No.1, January 2009, pp.188-213.
- Joyner, Daniel H. "Iran's Nuclear Program and International Law", **Penn State Journal of Law and International Affairs**, Vol. 2, No. 2, 2013, pp. 282-292.
- Juneau, Thomas. "How War in Yemen Transformed the Iran-Houthi Partnership", **Studies in Conflict & Terrorism**, pp. 1–23.
- Kamrava, Mehran. "Multipolarity and Instability in the Middle East", **Orbis**, Vol. 62, No. 4, 2018, pp. 598-616.
- Kaufman, Stephen J. "Offshore Balancing, Primacy, and the Middle East", **The Washington Quarterly**, Vol. 43, No.1, 2020, pp. 139-155
- Kemiksiz, N. Neşe. "Kızıldeniz'de Güvenlik: Bölgesel Sorunlar, Güç Mücadelesi ve Terörizm", **Akademik Bakış**, Cilt 14, Sayı 27, 2020, pp. 331-356.
- Knights, Michael and Matthew Levitt, "The Evolution of Shia Insurgency in Bahrain", **CTC Sentinel**, Vol. 11, No. 1, 2018, pp. 18-25.
- Krasner, Stephen D. "Learning to Live with Despots", **Foreign Policy**, Vol. 99, No.2, March/April 2020, pp. 49-55.

- Krauthammer, Charles. "The Unipolar Moment Revisited", **National Interest**, No. 70, Winter 2002/03, pp. 5-17.
- Krauthammer, Charles. "The Unipolar Moment", **Foreign Affairs**, Vol. 70, No.1, 1990/91, pp. 23-33.
- Krieg, Andreas. "Externalizing the Burden of War: The Obama Doctrine and US Foreign Policy in the Middle East", **International Affairs**, Vol. 92, No. 1, 2016, pp. 97–113.
- Kroenig, Matthew. "The Return to the Pressure Track: The Trump Administration and the Iran Nuclear Deal", **Diplomatic & Statecraft**, Vol. 29, No. 1, 2018, pp.94-104.
- Kupschan, Charles A. ve Peter L. Trubowitz, "Grand Strategy for a Divided America", **Foreign Affairs**, July-August 2007, Vol. 86, No. 5, pp.71-83.
- Kurtulus, Ersun N. "The Cedar Revolution: Lebanese Independence and the Question of Collective Self Determination", **British Journal of Middle Eastern Studies**, Vol. 36, No. 2 (August 2009), pp. 195-214.
- Küpelî, Mustafa Şeyhmus. "Dış Politika Aracı Olarak Yaptırımlar: İran'a Uygulanan Yaptırımların Etkileri", **Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi**, Cilt. 3, No. 1, 2016, ss.97-135.
- Küpelî, Mustafa Şeyhmus. "2020 Bahreyn", **Ortadoğu Yıllığı 2020**, Sayı 16, 2021, ss. 297-310.
- Labs, Eric J. "Do Weak States Bandwagon?" **Security Studies**, Vol. 1, No. 3, 1992, pp. 383-416.
- Lawson, Fred H. "Syria's Relations with Iran: Managing the Dilemmas of Alliances", **Middle East Journal**, Vol. 61, No. 1, 2007, pp. 29–47.
- Layne, Christopher. "America's Middle East Grand Strategy after Iraq: The Moment for Offshore Balancing Has Arrived", **Review of International Studies**, Vol. 35, No. 1, 2009, pp. 5–25.
- Layne, Christopher. "Kant or Cant: The Myth of the Democratic Peace," **International Security**, Vol. 19, No. 2, Fall 1994, pp. 5–49.
- Layne, Christopher. "Offshore Balancing Revisited." **Washington Quarterly**, Vol. 25, No. 2, 2002, pp. 233–48.
- Layne, Christopher. "The Poster Child for Offensive Realism": America as a Global Hegemon", **Security Studies**, Vol. 12, No.2, 2002. pp. 120-164.
- Layne, Christopher. "The Unipolar Illusion: Why New Great Powers Will Rise." **International Security**, Vol. 17, No. 4, 1993, pp. 5–51.
- Layne, Christopher. "The Waning of U.S. Hegemony—Myth or Reality?", **International Security**, Vol. 34, No. 1, 2009, pp. 147–72.

- Lieber, Keir A. and Daryl G. Press, "The Rise of U.S. Nuclear Primacy", **Foreign Affairs**, Vol. 85, No. 2, March/April 2006, pp. 42–54.
- Lieber, Keir A., and Daryl G. Press. "The End of MAD? The Nuclear Dimension of U.S. Primacy", **International Security**, Vol. 30, No. 4, Apr. 2006, pp. 7–44.
- Lim, Kevjn. "Iran's Grand Strategic Logic", **Survival**, Vol. 62, No. 5, 2020, pp. 157-172.
- Lobell, Steven E., et al. "Why Do Secondary States Choose to Support, Follow or Challenge?", **International Politics**, vol. 52, no. 2, 2015, pp. 146–62.
- Long, David E. "US – Saudi Relations: Evolution, Current Conditions, and Future Prospects", **Mediterranean Quarterly**, Vol. 15, No. 25, 2004, pp. 34 – 35.
- Mabon, Simon. "The Battle for Bahrain: Iranian–Saudi Rivalry", **Middle East Policy**, Vol. 19, No. 2, Summer 2012, pp. 84–98.
- Mabon, Simon. "Muting the Trumpets of Sabotage: Saudi Arabia, the US and the Guest to Securitize Iran", **British Journal of Middle Eastern Studies**, Vol. 45, No.5, 2018, pp. 742-759.
- Mabon, Simon. "The End of the Battle for Bahrain and the Securitization of Bahraini Shi'a." **Middle East Journal**, Vol. 73, No. 1, 2013, pp. 29–50.
- Mabon, Simon, Samira Nasirzadeh and Eyad Alrefai, "De-securitisation and Pragmatism in the Persian Gulf: The Future of Saudi-Iranian Relations", **The International Spectator**, Vol. 56, No. 4, 2021, pp. 66-83.
- Mansfield, D. "Concentration, Polarity and the Distribution of Power." **International Studies Quarterly**, Vol. 37, No. 1, March 1993, pp. 105–128.
- Mares, D.R. "Middle powers under hegemony: To challenge or acquiesce in hegemonic enforcement", **International Studies Quarterly**, Vol. 32, No 4, 1988, pp. 453–471.
- Mastanduno, Michael. "Preserving the Unipolar Moment: Realist Theories and U.S. Grand Strategy after the Cold War", **International Security**, Vol. 21, No. 4, Spring 1997.
- McKeil, Aaron. "The Limits of Realism after Liberal Hegemony", **Journal of Global Security Studies**, Vol. 7, No. 1, 2022, pp. 1–11.
- Mead, Walter Russell. "The Return of Geopolitics: The Revenge of the Revisionist Powers", **Foreign Affairs**, Vol. 93, No. 3, 2014, pp. 69-79.
- Mearsheimer, John J. "Back to the Future: Instability in Europe After the Cold War", **International Security**, Vol. 15, No. 1, 1990, pp. 5–56.
- Mearsheimer, John J. "Bound to Fail The Rise and Fall of the Liberal International Order", **International Security**, vol. 43, no. 4, 2019, pp. 7–50.
- Mearsheimer, John J. "Imperial by Design", **The National Interest**, No. 111, 2011, pp. 16–34

- Mearsheimer, John J. "The False Promise of International Institutions", **International Security**, Vol. 19, No. 3, 1994, pp. 5–49.
- Mearsheimer, John J., and Stephen M. Walt. "An Unnecessary War", **Foreign Policy**, No. 134, (Jan-Feb 2003): pp. 50–59.
- Mearsheimer, John. "America Unhinged," **The National Interest**, No.129, (January/February 2014), pp. 9-30.
- Mearsheimer, J. John and Stephen M. Walt. "The Case for Offshore Balancing, A Superior U.S. Grand Strategy", **Foreign Affairs**, Vol. 95, No. 4, 2016, pp. 70–83.
- Menashri, David. "Iran's Regional Policy: Between Radicalism And Pragmatism", **Journal of International Affairs**, Vol. 60, No. 2, 2007, pp. 153–67.
- Mercan, Muhammed Hüseyin. "Yapısal Sorunların Gölgesinde Değişim Sancısı: Yemen'de Halk Ayaklanması ve Sonrası." **ADAM Akademi**, Cilt 4, No.1, 2014, pp. 21–34.
- Mesquita, Bruce Bueno de James D. Morrow, Randolph M. Siverson, and Alastair Smith. "An Institutional Explanation of the Democratic Peace", **American Political Science Review**, Vol. 93, No. 4, 1999, pp. 791–807.
- Milani, Mohsen M. "Tehran's Take: Understanding Iran's U.S. Policy", **Foreign Affairs**, Vol. 88, No. 4, 2009, pp. 46–62.
- Miller, Benjamin. "Explaining Changes in U.S. Grand Strategy: 9/11, the Rise of Offensive Liberalism, and the War in Iraq", **Security Studies**, Vol. 19, No. 1, 2010, pp. 26–65.
- Miller, Rory and Sarah Cardaun, "Multinational Security Coalitions and the Limits of Middle Power Activism in the Middle East: The Saudi Case", **International Affairs**, Vol. 96, No. 6, 2020, pp. 1509- 1525.
- Mirza, Muhammad Nadeem and Hussain Abbas and Irfan Hasnain Qaisrani, "Structural Sources of Saudi–Iran Rivalry and Competition for the Sphere of Influence", **SAGE Open**, Vol.11, No. 3, 2021, pp. 1-9
- Mohseni, Payam and Hussein Kalout, "Iran's Axis o Resistance Rises How It's Forging a New Middle East", **Foreign Affairs**, 24 Jan, 2017.
- Monten, Jonathan. "The Roots of the Bush Doctrine: Power, Nationalism, and Democractic Promotion in US. Strategy", **International Security**, Vol. 29, No. 4, (Spring 2005), pp. 112–156.
- Mossalanejad, Abbas. "The Middle East Security and Donald Trump's Grand Strategy", **Geopolitics Quarterly**, Vol. 13, No. 4, Winter 2018, pp.20-52.
- Nasr, Vali. "When the Shiites Rise" **Foreign Affairs**, Vol. 85, No. 4, 2006, pp. 58–74.

- Ostovar, Afshon. "The Grand Strategy of Militant Clients: Iran's Way of War", **Security Studies**, Vol. 28, No. 1, 2019, pp. 150–88.
- Owen IV, John M. "Transnational Liberalism and U.S. Primacy", **International Security**, Vol. 26, No. 3, Winter 2001/2002, pp. 117-152.
- Oz, Hassan. "Undermining the transatlantic democracy agenda? The ArabSpring and Saudi Arabia's counteracting democracy strategy", **Democratization**, Vol. 22, No. 3, 2015, pp. 479–495.
- Öniş, Ziya. "Turkey and the Arab Revolutions: Boundaries of Regional Power Influence in a Turbulent Middle East", **Mediterranean Politics**, Vol. 19, No. 2, 2014, pp. 203-219
- Özlük, Erdem. "Dengeleme Mi Peşine Takılmak Mı? Dış Politika Stratejilerini Yeniden Düşünmek", **Gazi Akademik Bakış**, Vol. 10, No. 20, 2017, pp. 221–263.
- Pape, Robert A. "Empire Falls" **The National Interest**, No. 99, (Jan-Feb 2009), pp. 21–34.
- Parasiliti, Andrew. "Leaving Iraq", **Survival**, Vol.52, No.1, 2012, pp.127-133.
- Parchami, Ali. "The 'Arab Spring': The View from Tehran", **Contemporary Politics**, Vol.18, No.1, (March 2012), pp.35-52.
- Parent, Joseph M and Paul K. MacDonald. "The Wisdom of Retrenchment: America Must Cut Back to Move Forward." **Foreign Affairs**, Vol. 90, No. 6, 2011, pp. 32–47.
- Payne, Keith B. "Nuclear deterrence in a New Age", **Comparative Strategy**, Vol. 37, No.1, 2018, pp. 1-8.
- Phillips, Christopher and Morten Valbjørn, "'What is in a Name?': The Role of (Different) Identities in the Multiple Proxy Wars in Syria", **Small Wars & Insurgencies**, Vol. 29, No. 3, 2018, pp. 414-433.
- Phillips, Christopher. "Eyes Bigger than Stomachs: Turkey, Saudi Arabia and Qatar in Syria", **Middle East Policy**, Vol. 24, No.1, 2017, pp.36-47.
- Phillips, James. "The Dangerous Regional Implications of Iran Nuclear Agreement", **Backgrounder**, No.3124, May 9, 2016, pp.1-16.
- Pirinççi, Ferhat. "ABD-Suudi Arabistan Silah Anlaşması", **Ortadoğu Analiz**, Cilt 3, Sayı 31-32, 2011, pp.65-74.
- Pollack, M, Kenneth. "The Evolution of the Revolution: The Changing Nature of Iran's Axis Of Resistance", **American Enterprise Institute**, 2020.
- Pompeo, Michael R. "Confronting Iran, The Trump Administration's Strategy", **Foreign Affairs**, Vol. 60, No. 1, November/December 2018, pp. 107–28.
- Porter, Michael E. "What Is Strategy?", **Harvard Business Review**, Vol. 74, No. 6, November–December 1996, pp.61–78.

- Posen, Barry R. "Command of the Commons: the Military Foundation of US Hegemony", **International Security**, Vol. 28, No. 1, 2003, pp. 5-46.
- Posen, Barry R. and Andrew L. Ross, "Competing Visions for U.S. Grand Strategy", **International Security**, Vol. 21, No. 3, Winter 1996/97, pp. 5-53.
- Powel, Robert. "Absolute and Relative Gains in International Relations Theory", **The American Political Science Review**, Vol. 85, No. 4, Aralık 1991, pp. 1303-1320.
- Priess, David. "Balance-of-Threat Theory and the Genesis of the Gulf Cooperation Council: An Interpretative Case Study", **Security Studies**, Vol. 5, No. 4, 1996, pp. 143-71.
- Pulat, Abdüssamet, İsmail Akdoğan ve Mustafa Şeyhmus Küpeli, "Suudi Arabistan-İran Bölgesel Rekabetinde Suudi Dış Yardımlarının Siyasi Etkinliği (2010-2020)", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt 18, Sayı 69, 2021, pp. 103-119.
- Ragab, Eman. "Beyond Money and Diplomacy: Regional Policies of Saudi Arabia and UAE after the Arab Spring", **The International Spectator**, Vol. 52, No. 2, 2017, pp. 37-53.
- Ramazani, R. K. "Ideology and Pragmatism in Iran's Foreign Policy", **The Middle East Journal**, Vol. 58, No. 4, Autumn 2004, pp. 549-559.
- Rathbuni, Brian C. "Uncertain about Uncertainty: Understanding the Multiple Meanings of a Crucial Concept in International Relations Theory", **International Studies Quarterly**, Cilt 51, Sayı 3, 2007, pp.533-557.
- Reus-Smit, Christian. "Liberal Hierarchy and the Licence to Use Force", **Review of International Studies**, Vol. 31, 2005, pp. 71-92.
- Rezaei, Farhad. "Iran's Military Capability: The Structure and Strength of Forces", **Insight Turkey**, Vol. 21, No. 4, 2019, pp. 183-214.
- Rhodes, Edward. "The Imperial Logic of Bush's Liberal Agenda", **Survival**, Vol. 45, No. 1, 2003, pp.131-154.
- Ricotta, Jill. "The Arab Shi'a Nexus: Understanding Iran's Influence in the Arab World", **The Washington Quarterly**, Vol. 39, No. 2, pp. 139-154.
- Risse-Kappen, Thomas. "Ideas do not Float Freely: Transnational Coalitions, Domestic Structures, and the End of the Cold War", **International Organization**, Vol. 48, No. 2, Spring 1994, pp. 185-214.
- Robinson, Linda. "Winning the Peace in Iraq", **Foreign Affairs**, Vol 98, No 5, September/October 2019, pp.162-172.
- Rose, Gideon. "The Fourth Founding: The United States and the Liberal Order", **Foreign Affairs**, Vol. 98, No. 1, January-February 2019, pp. 10-21.

- Russett, Bruce and Christopher Layne, David E. Spiro and Michael W. Doyle, 'The Democratic Peace', **International Security**, Vol. 19, No. 4, Spring 1995, pp. 164-184.
- Sadjadpour, Karim. "Iran's Hollow Victory, The High Price of Regional Dominance", **Foreign Affairs**, Vol. 101, Number 2, March/April 2022, pp. 30-39.
- Salamey, Imad and Zanoobia Othman. "Shia Revival and Welayat Al-Faqih in the Making of Iranian Foreign Policy, Politics", **Religion & Ideology**, Vol. 12, No.2, 2016, pp. 197-212.
- Samore, Gary. "How Close Is Iran to the Bomb? The Limits of Nuclear Breakout", **Middle East Brief**, No. 149, Brandeis University, Crown Center for Middle East Studies, August 2022.
- Schweller, Randall L. "Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In", **International Security**, Cilt. 19, No.1, Summer,1994, pp.72-107.
- Schweller, Randall L. "Unanswered Threats: A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing", **International Security**, Vol. 29, No. 2, 2004, pp. 159–201.
- "Shia militias in Iraq", **Strategic Comments**, Vol. 23, No.3, 2017, pp.i-ii.
- Singh, Michael. "Axis of Avraham, Arab-Israeli Normalization Could Remake the Middle East", **Foreign Affairs**, Vol. 101, Number 2, March/April 2022, pp.40-50.
- Snyder, Glenn H. "Mearsheimer's World-Offensive Realism and the Struggle for Security: A Review Essay", **International Security**, Vol. 27, No. 1, 2002, pp. 149–73.
- Soeder, Daniel J. "The successful development of gas and oil resources from shales in North America", **Journal of Petroleum Science and Engineering**, Vol. 163, April 2018, pp. 399-420.
- Soltaninejad, Mohammad. "Coalition-Building in Iran's Foreign Policy: Understanding the 'Axis of Resistance'", **Journal of Balkan and Near Eastern Studies**, Vol. 21, No. 6, 2019, pp.716-731.
- Stewart, Dona J. "The Greater Middle East and Reform in the Bush Administration's Ideological Imagination", **Geographical Review**, Vol. 95, No. 3, 2005, pp. 400–24.
- Sullivan, Jake and Jeffrey Goldberg, "Yes America Can Still Lead the Wold", **The Atlantic**, January-February 2019, pp.76-85.
- Sullivan, Marisa. "Hezbollah in Syria", **Institute for the Study of War**, Middle East Security Report 19, 2014.
- Şen, Gülriz. "İran ve Arap Baharı: Bağlam, Söylem ve Siyaset", **Ortadoğu Etüdleri**, Cilt 3, No. 2, Ocak 2012, ss. 106-108.

- T. V. Paul, "The Paradox of Power: Nuclea Weapons in a Changed World", **Alternatives: Global, Local, Political**, Vol. 20, No. 4, October/December 1995, pp.479-500.
- Tabatabai, Ariane M. "Other side of the Iranian coin: Iran's counterterrorism apparatus", **Journal of Strategic Studies**, Vol. 41, No. 1-2, pp. 181-207.
- Tang, Shiping. "Fear in International Politics: Two Positions", **International Studies Review**, Vol. 10, No. 3, 2008, pp. 587-623.
- Terrill, W. Andrew. "The Saudi-Iranian Rivalry And The Future of Middle East Security", **Strategic Studies Institute, US Army War College**, 2011.
- Tomja, Alida. "Polarity and International System Consequences." **Interdisciplinary Journal of Research and Development**, Vol. 1, No. 1, 2014, pp. 57-61.
- Üstün, Kadir. "Turkey's Iran Policy: Between Diplomacy and Sanctions" **Insight Turkey**, Vol. 12, No. 3, 2010, pp. 19-26.
- Valbjørn, M. and Bank, A. "The New Arab Cold War: Rediscovering the Arab dimension of Middle East regional politics", **Review of International Studies**, Vol. 38, No. 1, 2012, pp. 3-24.
- Vatanka, Alex. "Soleimani Ascendant: The Origins of Iran's 'Forward Defense' Strategy", **Whither the IRGC of the 2020s?: Is Iran's Proxy Warfare Strategy of Forward Defense Sustainable?**, New America, 2021, pp. 11-19.
- Vatanka, Alex. "Whither the IRGC of the 2020s?: Is Iran's Proxy Warfare Strategy of Forward Defense Sustainable?", **New America**, 2021, pp. 11-19.
- Vrushal, T. Ghoble. "Saudi Arabia-Iran Contention and the Role of Foreign Actors", **Strategic Analysis**, Vol. 43, No.1, 2019, pp. 42-53.
- Walt, Stephen M. "The End of Hubris and the New Age of American Restraint", **Foreign Affairs**, Vol. 98, No. 3, 2019, pp. 26-35.
- Walt, Stephen M. "Alliance Formation and the Balance of World Power", **International Security**, Spring 1985, Vol. 9, No. 4, pp.3-43.
- Walt, Stephen M. "Alliances in a Unipolar Politics", **World Politics**, 2009, Vol. 61, No 1, pp.86-120.
- Walt, Stephen M. "Taming American Power", **Foreign Affairs**, Vol. 84, No. 5, 2005, pp. 105-120.
- Walt, Stephen M. "Testing Theories of Alliance Formation: The Case of Southwest Asia", **International Organisation**, Vol. 42, No.2, Spring 1988, pp. 275-316.
- Walt, Stephen M. "The Myth of American Exceptionalism", **Foreign Policy**, No. 189 2011, pp. 72-75.
- Walt, Stephen M. "US Grand Strategy after the Cold War: Can Realism Explain It? Should Realism Guide It?", **International Relations**, Vol. 32, No. 1, 2018, pp. 3-22.

- Walt, Stephen M. "Why Alliances Endure or Collapse", **Survival**, Vol. 39, No. 1, Spring 1997, pp.156-179.
- Walt, Stephen. "The End of the U.S. Era", **The National Interest**, November/December 2011, 6–16.
- Waltz, Kenneth N. "The Stability of a Bipolar World", **Daedalus**, Vol. 93, No. 3, Summer, 1964, pp. 881-909.
- Waltz, Kenneth N. "Why Iran Should Get the Bomb", **Foreign Affairs**, Vol. 91, No. 3, 2012, pp. 2–5
- Waltz, Kenneth N. "Structural Realism after the Cold War", **International Security**, Vol. 25, No. 1, 2000, pp. 5–41.
- Waltz, Kenneth. "The Origins of War in Neorealist Theory", **Journal of Interdisciplinary History**, Vol. 18, No. 4, 1988, pp. 615-628.
- Waltz, Kenneth. "Realist Thought and Neorealist Theory", **Journal of International Affairs**, Vol. 44, No. 1, 1990, pp. 21–37.
- Waltz, Kenneth. "The Emerging Structure of International Politics", **International Security**, Vol. 18, No. 2, Fall 1993, pp. 44–79.
- Wehrey, Frederic, David E. Thaler, Nora Bensahel, Kim Cragin, Jerrold D. Green, Dalia Dassa Kaye, Nadia Oweidat, and Jennifer Li. **Dangerous But Not Omnipotent: Exploring the Reach and Limitations of Iranian Power in the Middle East**. RAND Corporation, 2009.
- Wehrey, Frederic. **The Forgotten Uprising in Eastern Saudi Arabia**, Washington: Carnegie, June 2013, p.12; Muhammad Nadeem Mirza, Hussain Abbas and Irfan Hasnain Qaisrani "Structural Sources of Saudi–Iran Rivalry and Competition for the Sphere of Influence", **SAGE Open**, Vol. 11, No. 3, 2021.
- Williams, Ian, and Shaan Shaikh. "The Arab Coalition's Strategy to Counter Houthi Missiles The Missile War in Yemen", **Center for Strategic and International Studies (CSIS)**, 2020, pp. 20–32.
- Williams, Paul. "President Obama's Approach to the Middle East and North Africa: Strategic Absence", **Case Western Reserve Journal of International Law**, Vol. 48, No. 1 & 2, Spring 2016, pp. 83-102.
- Wohlforth, William C. "The Stability of a Unipolar World", **International Security**, Vol. 24, No. 1, Summer 1999, pp. 5–41.
- Yalçın, Hasan Basri ve Bekir İlhan. "Tek Kutuplu Sistemde Süper Güç Davranışı: Soğuk Savaş Sonrası Amerikan Dış Politikası ve Trump Dönemi" **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Vol. 21, No. 2, 2020, pp. 545–560.
- Yalçın, Hasan Basri. "Obama Stratejisi ve Ortadoğu", **Akademik Ortadoğu**, Cilt.9, No. 2, 2015, pp. 55-74.

Diğer Yayınlar

- 6 soruda Katar krizi, **BBC Türkçe**, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40159120>, (20.02.2023)
- A National Security Strategy for a New Century, **White House**, Ekim 1998, s.41. <http://nssarchive.us/national-security-strategy-1998/> (12.08.2022).
- A National Security Strategy of Engagement and Enlargement, **The White House**, Feb 1995, <https://history.defense.gov/Portals/70/Documents/nss/nss1995.pdf?ver=2014-06-25-121226-437> (10.06.2022).
- ABD askerleri Afganistan'dan çekildi, **Deutsche Welle**, 31 Ağustos 2021, <https://www.dw.com/tr/abd-askerleri-afganistandan-%C3%A7ekildi/a-59036682> (12.09.2022)
- ABD'den Suudi Arabistan ve BAE'ye asker gönderme kararı, **Independent Türkçe**, 21 Eylül 2019, <https://www.indyturk.com/node/73056>, (12.09.2022).
- ABD'den Suudi Arabistan'a 478 milyon dolar değerinde güdümlü füze satışı, **Anadolu Ajansı**, 24 Aralık 2020, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abdden-suudi-arabistana-478-milyon-dolar-degerinde-gudumlu-fuze-satisi-/2086853> (20.02.2023)
- ABD'nin bölgemizde askeri varlığını arttırması son derece tehlikeli, **Anadolu Ajansı**, 25 Mayıs 2019, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abdnin-bolgemizde-askeri-varligini-arttirmasi-son-derece-tehlikeli/1489083>, (22.03.2023).
- ABD'nin Ortadoğu'ya yapacağı asker sevkiyatının detayları ortaya çıktı: Yeni gönderilen asker sayısı binin altında olacak, **Independent Türkçe**, 25 Mayıs 2019, <https://www.indyturk.com/node/35326>, (22.03.2023).
- Abdo, Geneive. “Trump’s Iran sanctions are backfiring in Iraq” **Politico**, 15 Ağustos 2018. <https://www.politico.eu/article/donald-trump-iran-sanctions-are-backfiring-in-iraq-trade-gas-supplies/> (20.02.2023)
- Adel Al-Jubeir “Can Iran Change?” **“The New York Times**, 19 Ocak 2016
- Adel Al-Jubeir “Iran can't whitewash its record of terror”, **Wall Street Journal**, 18 September 2016.
- Agreement on Cooperation in Defense Industry between Turkey and Saudi Arabia was signed by the Foreign Ministers of the two countries, **MFA Türkiye**, 31 May 2013, <https://www.mfa.gov.tr/agreement-on-cooperation-in-defense-industry-between-turkey-and-saudi-arabia-was-signed-by-the-foreign-ministers-of-the-two-co.en.mfa> (12.02.2023).
- Ahmad, Naveed. “Iran’s ‘Forward Defense’ Doctrine Missile and Space Programs”, **Rasanah**, 11 October 2020, <https://rasanah-iiis.org/english/?p=8382> (15.11.2022)

- Ahmedinejat Mısır'da Eleştirisiyle Karşılandı, **VOA News**, 5 Şubat 2013, <https://www.voaturkce.com/a/cumhurbaskani-ahmedinejad-dan-misir-a-tarihi-ziyaret/1597435.html> (12.02.2023).
- Akıncı, Şerife. “Suudi Arabistan'ın İran stratejisi: Bağdat’a geri dönüş”, **AA**, 15 Nisan 2021, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/suudi-arabistanin-iran-stratejisi-bagdat-a-geri-donus/2209789>, (20.02.2023)
- Alagöz, Bilgehan. “İrak’ın Değişen Öncelikleri ve İran-Suudi Arabistan Rekabeti”, **İRAME**, 25 Şubat 2021. <https://iramcenter.org/irakin-degis-en-oncelikleri-ve-iran-suudi-arabistan-rekabeti-410>, (20.02.2023)
- All U.S. troops to leave Iraq by the end of 2011, **The Washington Post**, 21 October 2011, https://www.washingtonpost.com/world/national-security/all-us-troops-to-leave-iraq/2011/10/21/gIQAUyJi3L_story.html (22.08.2022)
- Al-Muslimi, Frea. “Iran’s Role in Yemen Exaggerated, but Destructive”, **The Century Foundation**, 19 May 2017, <https://tcf.org/content/report/irans-role-yemen-exaggerated-destructive/#easy-footnote-bottom-15>, Erişim Tarihi: 22.03.2023. (22.03.2023).
- Al-Saadi, Salam “Iran’s Stakes in Syria’s Economy”, **Carnegie Endowment for International Peace**, 2 June 2015, <https://carnegieendowment.org/sada/60280> (20.02.2023)
- Arab coalition suspends Qatar’s participation in Yemen, **Al Arabia News**, 5 June 2017, <https://english.alarabiya.net/News/gulf/2017/06/05/Arab-coalition-suspends-Qatar-s-participation-in-Yemen>, (22.03.2023)..
- Arab states issue 13 demands to end Qatar-Gulf crisis, **Al Jazeera**, 12.06.2017, <https://www.aljazeera.com/news/2017/7/12/arab-states-issue-13-demands-to-end-qatar-gulf-crisis>, (20.02.2023)
- Arab-Islamic-American Summit fosters global peace, stability, **Arab News**, 22 May 2017, <https://www.arabnews.com/node/1103126/saudi-arabia>,
- Arap Birliği’nden Suriye’ye yaptırım, **BBC Türkçe**, 12 Kasım 2011. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/11/111112_syria_sanctions (20.02.2023)
- Authorization for Use of Military Force of 2001, Public Law 107–40 107th Congress, <https://www.congress.gov/107/plaws/publ40/PLAW-107publ40.pdf> (15.05.2022).
- Bahrain accuses 169 of forming another Hezbollah, **Reuters**, 25 September 2018, <https://www.reuters.com/article/uk-bahrain-security-idUKKCN1M51II> (21.03.2023).
- Bahrain Says Iran ‘Will Not Be Allowed’ To Close Hormuz, **Radio Farda**, 3 May 2019, <https://en.radiofarda.com/a/bahrain-says-iran-will-not-be-allowed-to-close-hormuz/29918826.html> (23.12.2022)

- Bahrain says uncovers large bomb-making factory, **Reuters**, 30 September 2015, <https://www.reuters.com/article/us-bahrain-security-idUSKCN0RU2PJ20150930> (21.03.2023).
- Bahraini FM Curries Favor with Netanyahu: Confronting Iran More Important than Palestine (Warsaw Summit), **Bahrain Mirror**, 17 Feb. 2019, <http://bahrainmirror.com/en/news/52597.html> (21.03.2023).
- Ballistic Missiles and Middle East Security: An Alternative Approach, **The Iran Project**, Global Security Policy Report, January 2022, <https://www.europeanleadershipnetwork.org/wp-content/uploads/2022/01/27012022-IP-ELN-BM-Report-Final.pdf>, (23.12.2022).
- Ballistic Missiles and Middle East Security: An Alternative Approach, **Global Security Policy Report**, January 2022. (23.12.2022).
- Bassam, Laila and Erika Solomon, Suicide bombings kill 23 near Iran embassy in Beirut **Reuters**, 23 Kasım 2013, <https://www.reuters.com/article/us-lebanon-blast-idUSBRE9AI08G20131119>, (13.01.2023)
- Bassam, Laila. "Hezbollah and allies resign, toppling Lebanon government", **Reuters**, 12 Ocak 2011, <https://www.reuters.com/article/us-lebanon-hariri-resignation-idUSTRE70B26A20110112>, (13.01.2023)
- Becker, Andreas. "Who finances ISIS?", **DW**, 19 Haziran 2014, <https://www.dw.com/en/who-finances-isis/a-17720149> (13.01.2023).
- Beckwith, Dyan Teague. "Read Donald Trump's 'America First' Foreign Policy Speech", **Time**, April 27, 2016. <https://time.com/4309786/read-donald-trumps-america-first-foreign-policy-speech/> (12.09.2022).
- Beinart, Peter. "Obama's Foreign Policy Doctrine Finally Emerges With 'Off-Shore Balancing'", **The Daily Beast**, Nov. 28, 2011, <https://www.thedailybeast.com/obamas-foreign-policy-doctrine-finally-emerges-with-off-shore-balancing> (22.08.2022).
- Between a Drone and Al-Qaeda The Civilian Cost of US Targeted Killings in Yemen, **Human Rights Watch**, 22 October 2013, <https://www.hrw.org/report/2013/10/22/between-drone-and-al-qaeda/civilian-cost-us-targeted-killings-yemen>, (22.03.2023).
- Bishara, Marwan. "Saudi Arabia and Iran after the summits of discontent", **Aljezeera**, 4 June 2019, <https://www.aljazeera.com/opinions/2019/6/4/saudi-arabia-and-iran-after-the-summits-of-discontent>, (22.03.2023).
- Black, Ian. "Saudi Arabia rejects Iraqi accusations of Isis support", **The Guardian**, 19 Haziran 2014, <https://www.theguardian.com/world/2014/jun/19/saudi-arabia-rejects-iraqi-accusations-isis-support>

- Black, Ian. "Syrian and Saudi leaders arrive in Beirut for 'historic' talks", **The Guardian**, 30 July 2010, <https://www.theguardian.com/world/2010/jul/30/assad-abdullah-arrive-lebanon-beirut>, (13.01.2023)
- Bordoff, Jason. "The Myth of U.S. Energy Independence Has Gone Up in Smoke", **Foreign Policy**, 18 September, 2019, <https://foreignpolicy.com/2019/09/18/the-myth-of-u-s-energy-independence-has-gone-up-in-smoke/> (12.09.2022)
- Brands, Hal. American Grand Strategy and the Liberal Order: Continuity, Change, and Options for the Future, Santa Monica, Calif.: RAND Corporation, PE-209-OSD, 2016. <https://www.rand.org/pubs/perspectives/PE209.html>, (22.05.2022).
- Bremmer, Ian. "How the Financial Crisis Undermined America's Place Atop the Global Order" **Time**, October 1, 2018, <https://time.com/5401647/america-global-order/> (22.08.2022)
- Bremmer, Ian. "The Top 5 Countries Where ISIS Gets Its Foreign Recruits", **Time**, 14 Nisan 2017, <https://time.com/4739488/isis-iraq-syria-tunisia-saudi-arabia-russia/>, (12.01.2023).
- Brookers, Peter. "The Growing Iranian Unmanned Combat Aerial Vehicle Threat Needs U.S. Action", **The Heritage Foundation**, No.3437, Centrel for National Defence, 17 September 2019, <https://www.heritage.org/sites/default/files/2019-09/BG3437.pdf> (23.12.2022)
- Brooks, Stephen G. And William C. Wohlforth. "The Myth of Multipolarity American Power's Staying Power", **Foreign Affairs**, May/June 2023, https://www.foreignaffairs.com/united-states/china-multipolarity-myth?utm_medium=social
- Chase Winter, "Saudi-led Islamic military alliance", **DW**, 26 October 2017, <https://www.dw.com/en/saudi-led-islamic-military-alliance-counterterrorism-or-counter-iran/a-41538781>
- China Becomes World's No. 1 Exporter, Passing Germany, **The New York Times**, Jan 10 2010, <https://www.nytimes.com/2010/01/11/business/global/11chinatrade.html> (22.08.2022)
- Cigar, Norman. **Iraq's Shia Warlords and Their Militias: Political and Security Challenges and Options**, Strategic Studies Institute, US Army War College, 2015.
- Claim of Attacks on 4 Oil Vessels Raises Tensions in Middle East, **The Newyork Times**, 13 May 2019, <https://www.nytimes.com/2019/05/13/world/middleeast/saudi-arabia-oil-tanker-sabotage.html>, (22.03.2023).
- Clinton, Hillary. "America's Pasific Century", **Foreign Policy**, October 11, 2011, <https://foreignpolicy.com/2011/10/11/americas-pacific-century/> (22.08.2022).

- Coats, Daniel R. "Statement for the Record: Worldwide Threat Assessment of the US Intelligence Community" in United States: Office of the Director of National Intelligence; United States, Congress, Senate, Select Committee on Intelligence (Washington D.C.: U.S. Office of the Director of National Intelligence, 2019).
- Combatant Commands, **U.S. Department of Defense**, <https://www.defense.gov/About/Combatant-Commands/> (22.06.2022).
- Cooper, Helene. "U.S. Blocks Arms Sale to Saudi Arabia Amid Concerns Over Yemen War", **The New York Times**, 13 December 2016, <https://www.nytimes.com/2016/12/13/us/politics/saudi-arabia-arms-sale-yemen-war.html>, (22.03.2023).
- Cordesman, Anthony H. "The Iranian Missile Challenge", **CSIS**, 4 June 2019, <https://www.csis.org/analysis/iranian-missile-threat> (15.11.2022)
- Cordesman, Anthony H. "The War in Yemen: Hard Choices in a Hard War" **Center for Strategic and International Studies (CSIS)**, 2017, pp. 1-16.
- Country Reports on Terrorism 2015, Chapter 2. Country Reports: Middle East and North Africa Overview, <https://2009-2017.state.gov/j/ct/rls/crt/2015/257517.htm> (21.03.2023).
- Crown Prince Mohammed bin Salman's US visit is a shopping trip for war, **CNBC**, 20 March 2018, <https://www.cnn.com/2018/03/20/mohammed-bin-salmans-u-s-visit-a-shopping-trip-for-war.html> (12.01.2023).
- Dekel, Udi and Nir Boms & Ofir Wintwer, "The Rise of the Non-State Actors in Syria: Regional and Global Perspectives" içinde **Syria's New Map and New Actors: Challenges and Opportunities for Israel** (2016).
- Designation of the Islamic Revolutionary Guard Corps, **U.S. Department of State**, April 8, 2019 <https://2017-2021.state.gov/designation-of-the-islamic-revolutionary-guard-corps/index.html>, (12.09.2022).
- Dobbin, James and Seth G. Jones, Benjamin Runkle, Siddharth Mohandas, **Occupying Iraq: A History of the Coalition Provisional Authority**, RAND Corporation, 2009
- DOD Statement on Deployment of Additional U.S. Forces and Equipment to the Kingdom of Saudi Arabia", **U.S. Department of Defense**, 11 October 2019, <https://www.defense.gov/News/Releases/Release/Article/1987575/dod-statement-on-deployment-of-additional-us-forces-and-equipment-to-the-kingdo/>, (22.03.2023).
- Domazeti, Riad. "Riyad anlaşması ve Suudi Arabistan'ın Yemen dersleri", **AA**, 13 Kasım 2019, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/riyad-anlasmasi-ve-suudi-arabistan-in-yemen-dersleri/1643819>, (22.03.2023).

- Dueck, Colin. “The Strategy of Retrenchment and Its Consequences”, Foreign Policy Research Institute, April 2015, <https://www.fpri.org/article/2015/04/the-strategy-of-retrenchment-and-its-consequences/> (22.05.2023).
- Eğilmez, Mahfi. “İran Mucizesi ve Türkiye”, **Kişisel Web Sayfası**, 21 Nisan 2022, <https://www.mahfiegilmez.com/2022/04/iran-mucizesi-ve-turkiye.html> (12.09.2022).
- Ehud Barak: Iran Can Transform Itself into a Nuclear Power—And It's Too Late to Stop It By Surgical Attack”, **TIME**, 25 July 2022, <https://time.com/6199552/iran-nuclear-power-ehud-barak/> (12.09.2022).
- Eisenstadt, Michael. “Operating in the Gray Zone: Countering Iran’s Asymmetric Way of War”, **The Washington Institute for Near East Policy**, 7 January 2020, <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/operating-gray-zone-countering-irans-asymmetric-way-war> (15.11.2022)
- Elleman, Michael and Mark Fitzpatrick. “Are Iran’s Ballistic Missiles Designed to Be Nuclear Capable?”, **Lobelog**, 28 February 2018, <https://lobelog.com/are-irans-ballistic-missiles-designed-to-be-nuclear-capable/> (23.12.2022)
- Engelbrecht, Cora. “Why Iran’s Missile Program Alarms Its Rivals”, **The New York Times**, Feb 1, 2023, <https://www.nytimes.com/2023/02/01/world/middleeast/iran-missile-program-israel.html> (23.12.2022).
- Eqbali, Aresu and Asa Fitch, “Iran Parliament Increases Funding for Military, Ballistic Missile Program”, **The Wall Street Journal**, August 13, 2017. <https://www.wsj.com/articles/iran-parliament-increases-funding-for-military-ballistic-missile-program-1502626091> (23.12.2022)
- Erdem, Ali Kemal. “Ambargolar İran’ı önce silah üreticisi, şimdi de satıcısı haline getirdi”, **Independent Türkçe**, 19 Ekim 2022, <https://www.indyturk.com/node/565636> (15.11.2022)
- Erdoğan: ‘İran Yemen'deki güçlerini çekmeli’, **BBC Türkçe**, 26 Mart 2015, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/03/150326_erdogan_yemen , (22.03.2023).
- Estatie, Lamia. “2006 İsrail-Lübnan savaşından bugüne: Beş başlıkta Hizbullah’ın dönüşümü”, **BBC Türkçe**, 12 Temmuz 2006, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-36772501> (22.03.2023).
- Exclusive: Iraq’s Maliki accuses Saudi Arabia of supporting ‘terrorism’, **France 24**, 8 Mart 2014. <https://www.france24.com/en/20140308-france24-exclusive-interview-iraq-maliki> (20.02.2023).
- Fathollah-Nejad, Ali. “Iranians respond to the regime: ‘Leave Syria alone!’”, **Aljezeera**, 2 May 2018, <https://www.aljazeera.com/opinions/2018/5/2/iranians-respond-to-the-regime-leave-syria-alone/> (15.11.2022).

- Filkins, Derek. "Iran Extends Its Reach in Syria", **The New Yorker**, 9 June 2017, <https://www.newyorker.com/news/news-desk/iran-extends-ts-reach-n-syria> (20.02.2023)
- Foreign Terrorist Organizations, <https://www.state.gov/foreign-terrorist-organizations/> (23.12.2022)
- Friedersdorf, Conor. "How Foreign-Policy Hawks Empowered Iran", **The Atlantic**, 14 Jan. 2015, <https://www.theatlantic.com/international/archive/2015/01/how-foreign-policy-hawks-empowered-iran/384500/> (20.02.2023)
- Friedman, Thomas L. "Saudi Arabia's Arab Spring, at Last", **The New York Times**, 23 November 2017, <https://www.nytimes.com/2017/11/23/opinion/saudi-prince-mbs-arab-spring.html> (20.02.2023)
- Gardner, Frank. "Arms ship seizure heightens Bahrain fears", **BBC**, 9 Jan 2014, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-25664217> (21.03.2023).
- Gause III, F. Gregory **Tensions in the Saudi–American relationship**, Washington DC: Brookings Institution, 27 April 2014.
- Gause III, F. Gregory. "Beyond Sectarianism: The New Middle East Cold War", **Brookings Doha Center Analysis Paper**, Number 11, July 2014, <https://www.brookings.edu/research/beyond-sectarianism-the-new-middle-east-cold-war/> (23.12.2022)
- Gause III, F. Gregory. "Saudi Arabia in the New Middle East", **Council on Foreign Relations Special Report**, No. 63, December 2011.
- "Full text: George Bush's speech to the American Enterprise Institute", **The Guardian**, 27 February 2003, <https://www.theguardian.com/world/2003/feb/27/usa.iraq2>, (30.06.2022)
- Gerges, Fawaz. "Saudi Arabia and Iran must end their proxy war in Syria", **The Guardian**, 15 December 2013, <https://www.theguardian.com/commentisfree/2013/dec/15/saudia-arabia-iran-proxy-war-syria> (20.02.2023)
- Goldenberg, Ilan. "U.S. Strategy: After The Iran Deal." **Center for a New American Security**, 2015.
- Gordon, Michael R. "Aftereffects: Bases; U.S. Will Move Air Operations to Qatar Base", **The New York Times**, 28 April 2003, <https://www.nytimes.com/2003/04/28/world/aftereffects-bases-us-will-move-air-operations-to-qatar-base.html> (23.12.2022)
- Göksedef, Ece. "Katar'a uygulanan ablukanın kalkması Orta Doğu ve Türkiye için ne anlama geliyor?" **BBC Türkçe**, 06.01.2021, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-55543576>, (20.02.2023)
- Gramer, Robbie and Lara Seligman, "Some U.S. Allies Balk at Blaming Iran for Tanker Attack", **Foreign Policy**, 14 June 2019,

- <https://foreignpolicy.com/2019/06/14/some-us-allies-balk-at-blaming-iran-for-tanker-attack-gulf-oman/> (23.12.2022)
- Gregory, Gause, F. "Saudi Regional Policy in the Wake of the Arab Upheaval." **Saudi Arabia in the New Middle East**, Council on Foreign Relations, 2011, pp.15–21.
- Gulf States declare Lebanon's Hezbollah a terrorist group", **France 24**, 02.03.2016, <https://www.france24.com/en/20160302-gulf-states-declare-lebanons-hezbollah-terrorist-group>, (13.01.2023)
- Guzansky, Yoel and Ari Heistein, "Saudi Arabia's War in Yemen Has Been a Disaster", **The National Interest**, March 25, 2018, <https://nationalinterest.org/feature/saudi-arabias-war-yemen-has-been-disaster-25064> (15.11.2022)
- Hafidh, Hassan. Benoit Faucon, "Iraq, Iran, Syria Sign \$10 Billion Gas-Pipeline Deal", **The Wall Street Journal**, 25 Temmuz 2011. <https://www.wsj.com/articles/SB10001424053111903591104576467631289250392> (20.02.2023)
- Hamas Official Musa Abu Marzouk: We Accept Any Aid Offered, Even From The Americans, But Iran Helps Hamas More Than Any Other Country, In Training, Weapons, And Expertise", **MEMRI TV**, July 29, 2021, <https://www.memri.org/tv/musa-abu-marzouk-hamas-abroad-aid-americans-iran-training-weapons-thanks>
- Hanna, Andrew. "Iran's Missiles: Transfer to Proxies" **The Iran Primer**, 17 February 2021, <https://iranprimer.usip.org/blog/2021/feb/03/irans-missiles-transfers-proxies>, (22.03.2022)
- Harb, Imad, K. "Why the United Arab Emirates Is Abandoning Saudi Arabia in Yemen", **Foreign Affairs**, 1 August 2019, <https://foreignpolicy.com/2019/08/01/why-the-united-arab-emirates-is-abandoning-saudi-arabia-in-yemen/> (20.02.2023)
- Hatahet, Sinan. "Russia and Iran: Economic Influence in Syria", **Chatham House**, Research Paper, March 2019, <https://www.chathamhouse.org/2019/03/russia-and-iran> (20.02.2023)
- Heffron, Daniel. "How the Iran Deal will re-shape the balance of power in the Middle East: a look at Saudi Arabia and Iran", **Center for Geopolitics & Security in Realism Studies**, August 12, 2015, pp.1-17. <http://cgsrs.org/files/files/file-1603617760.pdf> (12.09.2022).
- Heinonen, Olli. "Iran's Nuclear Breakout Time: A Fact Sheet", **Harvard Kennedy School Belfer Center**, March 28, 2015, <https://www.belfercenter.org/publication/irans-nuclear-breakout-time-fact-sheet> (12.09.2022)
- Henderson, Simon. "Bahrain's Crisis: Saudi Forces Intervene", **The Washington Institute for Near East Policy**, March 15, 2011,

- <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/bahrains-crisis-saudi-forces-intervene>, (22.08.2022)
- Houthi rebels take over Yemen's Hodeidah port: residents, **Reuters**, 15 October 2014, <https://www.reuters.com/article/us-yemen-insurgency-idUSKCN0I40HB20141015>: (22.03.2023).
- Ignatius, David. “Obama closes the book on the 9/11 era”, **Washington Post**, 7 Ocak 2012.
- Implementation of the NPT Safeguards Agreement in the Islamic Republic of Iran, IEAE, GOV/2004/60, 1 September 2004, <https://www.iaea.org/sites/default/files/gov2004-60.pdf> (15.11.2022)
- Irak hükümeti 25 yıl aradan sonra Riyad'a büyükelçi atadı, **AA**, 21 Eylül 2015. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/irak-hukumeti-25-yil-aradan-sonra-riyada-buyukelci-atadi/275342#!> (20.02.2023)
- Iran arming Yemen’s Houthis since 2009: U.N., **Al Arabia News**, 1 May 2015, <https://english.alarabiya.net/News/middle-east/2015/05/01/Iran-arming-Yemen-s-Houthis-since-2009-U-N-report>, (22.03.2023).
- Iran backs any nation standing up to Israel, **The Office of the Supreme Leader**, 3 Şubat 2012, <https://www.leader.ir/en/content/9094/Friday-prayers-sermons-in-Tehran> (21.03.2023).
- Iran calls Syrian protests a Western plot, **Reuters**, 12 Nisan 2011. <https://www.reuters.com/article/us-syria-iran-idUSTRE73B22V20110412> (17.05.2021).
- Iran is exporting its Islamic Revolution into Syria, Iraq and Yemen just as it did in Lebanon, **Business Insider**, 6 March 2015, <https://www.businessinsider.com/iran-is-exporting-the-islamic-revolution-into-syria-iraq-and-yemen-just-as-it-did-in-lebanon-2015-3> (20.02.2023)
- Iran says blacklisting Hezbollah may jeopardize Lebanon's stability, **Reuters**, 3 March 2016, <https://www.reuters.com/article/cnews-us-gulf-hezbollah-lebanon-iran-idCAKCN0W51DL>, (21.03.2023).
- Iran signs major deal to export gas to Iraq, **The Nation**, 23 Temmuz 2013. <https://www.nation.com.pk/23-Jul-2013/iran-signs-major-deal-to-export-gas-to-iraq> (20.02.2023)
- Iran designates as terrorists all U.S. troops in Middle East, **Reuters**, 30 April 2019, <https://www.reuters.com/article/us-usa-iran-rouhani-idUSKCN1S61GB> (12.07.2022)
- Iran warns Saudi over “dangerous step” in Yemen, **CBS News**, 26 Mart 2015, <https://www.cbsnews.com/news/iran-warns-saudi-arabia-sunni-states-to-stop-yemen-airstrikes/> (12.02.2023).

- Iran, U.S. and balance of power in Middle East, **Tehran Times**, 17 Ocak 2011, <https://www.tehrantimes.com/news/234264/Iran-U-S-and-balance-of-power-in-Middle-East> (15.11.2022)
- Iran: Aden Deal Not to Help Crisis in Yemen”, **Fars News**, 6 November 2019, <https://www.farsnews.ir/en/news/13980815000385/Iran-Aden-Deal-N-Help-Crisis-in-Yemen> (22.03.2023).
- Iran’s actions may be ‘act of war,’ Saudi crown prince says, **CNN**, 07.11.2017. <http://edition.cnn.com/2017/11/07/middleeast/saudi-iran-aggression-yemen/index.html>, (13.01.2023)
- Iran’s elite naval forces said to pass skills to proxy fighters, **Saudi Gazette**, May 18, 2019, <https://saudigazette.com.sa/article/566606/World/Europe/Irans-elite-naval-forces-said-to-pass-skills-to-proxy-fighters> (12.09.2022)
- Iran’s Networks of Influence - Chapter Four: Iraq, **Iran’s Networks of Influence in the Middle East**, IISS, 2019, pp.121-158. <https://www.iiss.org/publications/strategic-dossiers/iran-dossier/iran-19-06-ch-4-iraq> (20.02.2023)
- Iran’s Playbook: Deconstructing Tehran’s Regional Strategy, **The Soufan Center**, May 2019, <https://thesoufancenter.org/research/irans-playbook-deconstructing-tehrans-regional-strategy/> (20.02.2023)
- Iran-backed groups reject Saudi investment in Iraq, **MEMO**, 26 Ocak 2021. <https://www.middleeastmonitor.com/20210126-iran-backed-groups-reject-saudi-investment-in-iraq/>, (20.02.2023)
- Iranian commander Soleimani meets Putin in Moscow, **Reuters**, 16 Aralık 2015. <https://www.reuters.com/article/uk-mideast-crisis-iran-russia-idUKKBN0TZ1NY20151216> (20.02.2023)
- Iranian flight lands in Sanaa for 1st time in 25 years, **AA**, 1 March 2015, <https://www.aa.com.tr/en/politics/iranian-flight-lands-in-sanaa-for-1st-time-in-25-years/70822>, (22.03.2023).
- Irans Priorities in a Turbulent Middle East”. **ICG Middle East Report**, International Crisis Group (Vol. 184, Issue April) 2018, <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/gulf-and-arabian-peninsula/iran/184-irans-priorities-turbulent-middle-east>, (22.03.2023).
- Iran's Rouhani says Syria strike to lead to more destruction – Tasnim, **Reuters**, 14 April 2018, <https://www.reuters.com/article/uk-mideast-crisis-syria-iran-rouhani-idUKKBN1HL0MU> (20.02.2023);
- Iran’s Soleimani says Bahrain will 'pay price' for insulting Shi'ite cleric: Fars, **Reuters**, 20 June 2016, <https://www.reuters.com/article/us-bahrain-politics-cleric-soleimani-idUSKCN0Z61ZR> (21.03.2023).

- Iran's supreme leader 'the new Hitler', says Saudi crown prince, **BBC**, 24 November 2017, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-42108986> (23.12.2022)
- Iraq and Saudi Arabia sign new agreements to strengthen economic, political cooperation, Government of Iraq, 18 Nisan 2019, <https://gds.gov.iq/iraq-and-saudi-sign-new-agreements-to-strengthen-economic-political-cooperation/> (20.02.2023)
- Iraq's Muqtada al-Sadr makes rare Saudi visit, **Al Jazeera**, 31 Temmuz 2017, <https://www.aljazeera.com/news/2017/7/31/iraqs-muqtada-al-sadr-makes-rare-saudi-visit> (20.02.2023)
- Iraqi PM Abdul Mahdi meets Saudi King Salman on first visit to Saudi Arabia, **Reuters**, 17 Nisan 2019, <https://www.reuters.com/article/saudi-iraq-idINKCN1RT1WJ> (20.02.2023)
- Iraqi president concludes first official trip by visiting Saudi Arabia, **The National**, 17 Kasım 2018, <https://www.thenationalnews.com/world/mena/iraqi-president-concludes-first-official-trip-by-visiting-saudi-arabia-1.793176> (20.02.2023)
- Israel Deal protects Bahrain's interests amid Iran threat, minister says, **Gulf News**, September 15, 2020.
- Israel no longer a threat to Iran: IRGC deputy commander, **Iranian Diplomacy**, 24 September 2012, <http://irdiplomacy.ir/en/news/1907225/israel-no-longer-a-threat-to-iran-irgc-deputy-commander-> (23.12.2022)
- Israel shocked by Obama's "betrayal" of Mubarak, **Reuters**, 31 Ocak 2011, <https://www.reuters.com/article/uk-egypt-israel-usa-obama-idUKTRE7101XB20110201> (12.04.2023)
- Itamar Rabinovich, "Order from Chaos How Iran's Regional Ambitions Have Developed since 1979", **Brookings Institution**, 24 January 2019, <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2019/01/24/how-irans-regional-ambitions-have-developed-since-1979/> (15.11.2022)
- İleri, Kasım. "ABD'den Suudi Arabistan'a 478 milyon dolar değerinde güdümlü füze satışı" **Anadolu Ajansı**, 24 Aralık 2020, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abdden-suudi-arabistana-478-milyon-dolar-degerinde-gudumlu-fuze-satisi-/2086853> (23.12.2022).
- İnat Kemal ve diğerleri, "İran-Suudi Arabistan Rekabetinin Bölgesel Yansımaları", **SETA Analiz**, Sayı 148, Ocak 2016.
- İnat, Kemal. "İran-Suudi Rekabeti Mezhep Temelli mi?", **Star Açık Görüş**, 9 Ocak 2016, <https://www.star.com.tr/acik-gorus/iransuudi-rekabeti-mezhep-temelli-mi-haber-1081313/> (12.09.2022)
- İran Meclisi ve Humeyni Türbesi'nde saldırı: 12 ölü, 43 yaralı, **AA**, 7 Haziran 2017, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/iran-meclisi-ve-humeyni-turbesinde-saldiri-12-olu-43-yarali/836049> (15.11.2022)

- İran: Devrim Muhafızları, Husilere destek veriyor, **Şarkul Avsat**, 2 Ekim 2019, <https://turkish.aawsat.com/home/article/1928211/iran-devrim-muhafizlari-husilere-destek-veriyor>, (22.03.2023).
- İran'dan ABD'nin Körfez'deki deniz koalisyonuna eleştiri, **AA**, 9 Kasım 2019, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/irandan-abdnin-korfezdeki-deniz-koalisyonuna-elestiri/1640222> (23.12.2022)
- İsmail Sarı, Rahimullah Farzam, “Suriye’de İran’ın Şii milisleri”, **AA Analiz**, 15 Mart 2018, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/suriye-de-iran-in-sii-milisleri/1089525> (20.02.2023)
- İsrail ile BAE ve Bahreyn arasında normalleşme anlaşması, Beyaz Saray'da imzalandı, **BBC Türkçe**, 15 Eylül 2020, <https://www.bbc.com/turkce/live/haberler-turkiye-54157290> (20.02.2023)
- Jalal, Ibrahim. “The UAE may have withdrawn from Yemen, but its influence remains strong”, **Middle East Institute**, 25 February 2020, <https://www.mei.edu/publications/uae-may-have-withdrawn-yemen-its-influence-remains-strong>, (22.03.2023).
- Jones, Seth G. “War by Proxy: Iran’s growing Footprint in the Middle East”, **CSIS BRIEFS**, March 2019, <https://www.csis.org/analysis/war-proxy-irans-growing-footprint-middle-east> (15.11.2022).
- Jones, Seth G. ve Seamus P. Daniels, **U.S. Defense Posture in the Middle East**, A Report of the CSIS Transnational Threats Project, Washington: Rowman & Littlefield, 2022.
- Kanlı, Enes. “Lübnan siyasetindeki fay hatları yeniden hareketlendi”, **Anadolu Ajansı**, 23.02.2016, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/lubnan-siyasetindeki-fay-hatlari-yeniden-hareketlendi/525936>, (13.01.2023)
- Kingdom, Washington agree ‘Joint Strategic Vision Declaration, **Al Arabia**, May 21, 2017 <https://www.arabnews.com/node/1102616/saudi-arabia> (12.09.2022).
- Krane, Jin and Mark Finley, “The US Response to Attacks on Persian Gulf Oil Infrastructure and Strategic Implications for Petro-States”, **Issue Brief**, 10.29.2019, <https://www.reuters.com/article/us-saudi-aramco-usa-pentagon-idUSKBN1W52K3> (23.12.2022)
- KSA: North Thunder not a message for Tehran, **Arab News**, 8 March, 2016, <https://www.arabnews.com/node/892006/%7B%7B> (20.02.2023)
- Küpelı, Mustafa Şeyhmus. “İran’la nükleer anlaşmanın akıbeti ne olacak?”, **Anadolu Ajansı**, 9 Mayıs 2018, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/iranla-nukleer-anlasmanin-akibeti-ne-olacak/1140108> (23.12.2022)
- Lake, Anthony. Assistant to the President for National Security Affairs "From Containment to Enlargement" Johns Hopkins University School of Advanced

- International Studies Washington, D.C. September 21, 1993”
<https://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/lakedoc.html> (29.06.2022).
- Lander, Mark. “Obama Criticizes the ‘Free Riders’ Among America’s Allies”, **The New York Times**, March 10, 2016.
<https://www.nytimes.com/2016/03/10/world/middleeast/obama-criticizes-the-free-riders-among-americas-allies.html> (30.08.2022).
- Layne, Christopher. “The (Almost) Triumph of Offshore Balancing,” **The National Interest**, January 27, 2012, <http://nationalinterest.org/commentary/almost-triumph-offshore-balancing-6405>, (10.06.2022).
- Lebanese army to receive \$3 billion from Saudi ‘to purchase French arms’, **France 24**, 29.12.2013, <https://www.france24.com/en/20131229-lebanese-army-receive-3-billion-saudi-purchase-french-arms-grant>, (13.01.2023)
- Letter dated 26 January 2018 from the Panel of Experts on Yemen mandated by Security Council resolution 2342 (2017) addressed to the President of the Security Council, UN **Digital Library**, 2018
<https://digitallibrary.un.org/record/1639536#record-files-collapse-header>, (22.03.2023).
- Levitt, Matthew. Hezbollah’s Regional Activities in Support of Iran’s Proxy Networks, **The Middle East Institute**, 26 July 2021,
<https://www.mei.edu/publications/hezbollahs-regional-activities-support-irans-proxy-networks> (22.03.2023).
- Liz Sly and Suzan Haldamous, “Trump’s sanctions on Iran are hitting Hezbollah, and it hurts” **The Washington Post**, May 18, 2019,
https://www.washingtonpost.com/world/middle_east/trumps-sanctions-on-iran-are-hitting-hezbollah-hard/2019/05/18/970bc656-5d48-11e9-98d4-844088d135f2_story.html (21.03.2023).
- Lubold, Gordon. “U.S. Commander Weighs an Expanded Mideast Force to Counter Iran”, **Wall Street Journal**, 9 June 2019, <https://www.wsj.com/articles/u-s-commander-weighs-an-expanded-mideast-force-to-counter-iran-11560110885>, (12.09.2022).
- Lübnan Cumhurbaşkanı Avn Riyad’ı ziyaret etti, **Aljazeera Türk**, 11 Ocak 2017,
<https://www.aljazeera.com.tr/haber/lubnan-cumhurbaskani-avn-riyadi-ziyaret-etti>; (21.03.2023).
- Lübnan'da hükümeti Hariri kuracak, **Aljazeera Türk**, 03 Kasım 2016,
<https://www.aljazeera.com.tr/haber/lubnanda-hukumeti-hariri-kuracak>, (21.03.2023).
- Lübnan parlamentosu 900 gün sonra Cumhurbaşkanı seçti, **Al Jazera Türk**, 31 Eki2016,
<https://www.aljazeera.com.tr/haber/lubnan-parlamentosu-900-gun-sonra-cumhurbaskani-secti>, (21.03.2023).

- Lübnan seçimleri: Hizbullah zaferini ilan etti”, **BBC Türkçe**, 7 Mayıs 2018, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-44027817>, (21.03.2023)
- Lynn-Jones, Sean M. “Why the United States Should Spread Democracy”, **Discussion Paper**, March 1998 <https://www.belfercenter.org/publication/why-united-states-should-spread-democracy>, (15.05.2022).
- Mamouri, Ali. “Saudis make surprise trip to Iraq: Why now?”, **Al Monitor**, 1 March 2017
- Mason, R. Chuck. “U.S. – Iraq Withdrawal/Status of Forces Agreement: Issues for Congressional Oversight”, **CRS Report**, July 13, 2009, s.5, <https://sgp.fas.org/crs/natsec/R40011.pdf> (22.08.2022).
- Massad, Joshep. “How the Iran 'threat' led to Arab-Israeli alliance”, **Middle East Eye**, January 28, 2022, <https://www.middleeasteye.net/opinion/iran-theat-arab-israel-alliance-led-how> (15.11.2022)
- Mazzetti, Mark ve Matt Apuzzo, “U.S. Relies Heavily on Saudi Money to Support Syrian Rebels”, **The New York Times**, Jan. 23, 2013., <https://www.nytimes.com/2016/01/24/world/middleeast/us-relies-heavily-on-saudi-money-to-support-syrian-rebels.html>, (22.08.2022)
- Mearsheimer, John J. “Iran Is Rushing to Build a Nuclear Weapon — and Trump Can’t Stop It”, **The New York Times**, 1 Temmuz 2019. <https://www.nytimes.com/2019/07/01/opinion/iran-is-rushing-to-build-a-nuclear-weapon-and-trump-cant-stop-it.html> (15.11.2022)
- Meredith, Sam “Oil tanker attacks in the Strait of Hormuz requires an ‘international response,’ US envoy to Iran says”, **CNBC**, June 22, 2019, <https://www.cnn.com/2019/06/22/oil-tanker-attacks-in-the-strait-of-hormuz-requires-an-international-response-us-envoy-to-iran-says.html>, (12.09.2022).
- Military Bases Abroad, 1776-2021, **American University Digital Research Archive**, 2021, <https://doi.org/10.17606/7em4-hb13>. (10.06.2022).
- Mohammad, Muhanad. “Biggest Iraqi Shi'ite rally against Saudis in Bahrain”, **Reuters**, 18 Mart 2011. <https://www.reuters.com/article/us-bahrain-protests-iraq-idUKTRE72H4XY20110318>, (20.02.2023)
- Montgomery, Marcus. “A Timeline of the Yemen Crisis, from the 1990s to the Present”, **Arab Center Washington DC**, 19 Feb. 2021, <https://arabcenterdc.org/resource/a-timeline-of-the-yemen-crisis-from-the-1990s-to-the-present/> (22.03.2023).
- Morris, Loveday and Hugh Naylor, “Arab states fear nuclear deal will give Iran a bigger regional role”, **The Washington Post**, July 14, 2015.
- Mott, Christopher. “The Case for U.S. Offshore Balancing in the Middle East”, **The National Interest**, October 14, 2020. <https://nationalinterest.org/blog/skeptics/case-us-offshore-balancing-middle-east-170704>, (22.08.2022).

- Mueller, Karl P., Becca Wasser, Jeffrey Martini, and Stephen Watts, "U.S. Strategic Interests in the Middle East and Implications for the Army", Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2017, <https://www.rand.org/pubs/perspectives/PE265.html>. (12.09.2022).
- Muslim World, **DW**, 16 Ağustos 2012. <https://www.dw.com/en/despite-internal-tensions-islamic-group-suspends-syria/a-16166602> (20.02.2023)
- Mythili Sampathkumar, "Donald Trump to announce \$350bn arms deal with Saudi Arabia – one of the largest in history", **Independent**, 17 May 2017. <https://www.independent.co.uk/news/world/americas/us-politics/trump-saudi-arabia-arms-deal-sale-arab-nato-gulf-states-a7741836.html> (12.09.2022).
- Nader, Sami. 'Lebanese Independence from 1943 Pact to Baabda Declaration, **Al-Monitor**, 26 Kasım 2013, <https://www.al-monitor.com/originals/2013/11/lebanon-independence-baabda-declaration-syria.html>, (13.01.2023)
- Nahhleh, Emile. "Aligning With Iran Necessary To Combat Sunni Extremism", **Lobelog**, June 5, 2017, <https://lobelog.com/aligning-with-iran-necessary-to-combat-sunni-extremism/> (15.10.2022)
- Naşşabi, Şerif. "Ortak Arap Gücü ve sahadaki gerçekler", **Aljezeera Türk**, 29 Mart 2015, <https://www.aljazeera.com.tr/gorus/ortak-arap-gucu-ve-sahadaki-gercekler> (12.02.2023).
- National Security Council, Defense Planning guidance, FY 1994-1999, 16 Nisan 1992. <https://www.archives.gov/files/declassification/iscap/pdf/2008-003-docs1-12.pdf> (15.05.2022).
- National Security Strategy 2010, **National Security Strategy Archive**, May 27, 2010, s.45. <http://nssarchive.us/national-security-strategy-2010/> (22.08.2022)
- National Security Strategy of Engagement and Enlargement", **White House**, July 1994, <https://nssarchive.us/wp-content/uploads/2020/04/1994.pdf>, (15.05.2022).
- National Security Strategy of the United States of America, **National Security Strategy Archive**, December 2017, <http://nssarchive.us/national-security-strategy-2017/> (12.09.2022).
- National Security Strategy, **The White House**, February 2015. <http://nssarchive.us/national-security-strategy-2015/> (12.09.2022).
- Nuclear Weapons: Who Has What at a Glance, **Arms Control Association**, Last Reviewed: January 2022. <https://www.armscontrol.org/factsheets/Nuclearweaponswhohaswhat> (10.06.2022).
- Obama authorized covert support for Syrian rebels, sources say, **CNN**, August 1, 2012. <https://www.theatlantic.com/international/archive/2018/04/iran-syria-israel/558080/>, (22.08.2022)

- Oil and petroleum products explained Oil imports and exports, **EIA**, April 21, 2022. <https://www.eia.gov/energyexplained/oil-and-petroleum-products/imports-and-exports.php> (12.09.2022).
- Oil prices jump as Saudi energy minister reports drone ‘terrorism’ against pipeline infrastructure”, **CNBC**, 14 May 2019, <https://www.cnbc.com/2019/05/14/oil-jumps-as-saudi-energy-minister-reports-drone-terrorism-against-pipeline.html> (22.03.2023).
- Olli Heinonen, “Iran’s Nuclear Breakout Time: A Fact Sheet”, **Belfer Center**, March 28, 2015. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/irans-nuclear-breakout-time-fact-sheet> (12.09.2022).
- Orhan, Oytun. “Suriye için Türkiye, Suudi Arabistan, Katar işbirliği ve etkileri” **Aljezeera**, 15 Mayıs 2015, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/suriye-icin-turkiye-suudi-arabistan-katar-isbirligi-ve-etkileri>, (22.08.2022).
- Ottoway, Marina. “Bahrain: Between the United States and Saudi Arabia”, **Carnegie Endowment for International Peace**, Nisan 4, 2011, <https://carnegieendowment.org/2011/04/04/bahrain-between-united-states-and-saudi-arabia-pub-43416>, (22.08.2022).
- Ottway, David. “Saudi Arabia’s Yemeni Quagmire”, **Wilson Center**, Viewpoints No.89, December 2015, <https://www.wilsoncenter.org/publication/saudi-arabias-yemeni-quagmire> (22.03.2023).
- Özgür Suriye Ordusu nedir, **BBC Türkçe**, 30 Ocak 2018. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42862756> (20.02.2023).
- Parker, Claire. “Iran has invested in allies and proxies across the Middle East. Here’s why they matter now.”, **The Washington Post**, June 18, 2019, https://www.washingtonpost.com/world/middle-east/iran-has-invested-in-allies-and-proxies-across-the-middle-east-heres-why-they-matter-now/2019/06/18/0549200e-9152-11e9-b72d-d56510fa753e_story.html (15.11.2022)
- Paul Sonne and Karen DeYoung, “Trump wants to get the U.S. out of Syria’s war, so he asked the Saudi king for \$4 billion”, **The Washington Post**, 16 March 2018, https://www.washingtonpost.com/world/national-security/trump-wants-to-get-the-us-out-of-syrias-war-so-he-asked-the-saudi-king-for-4billion/2018/03/16/756bac90-2870-11e8-bc72-077aa4dab9ef_story.html (12.09.2022).
- Petula, David. “U.S. Strategy Toward Iran: Restoring Deterrence, Enabling Diplomacy”, **The Washington Institute for Near East Policy**, Feb 14, 2020. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/us-strategy-toward-iran-restoring-deterrence-enabling-diplomacy> (12.09.2022).
- Pfaff, C. Anthony. “How to counter Iran’s proxies”, **Atlantic Council**, June 18, 2019, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/menasource/how-to-counter-iran-s-proxies/> (12.09.2022).

- Pompeo: Süleymani'nin öldürülmesi stratejik bir hamleydi, **Şarkul Avsat**, 22 Şubat 2020.
<https://turkish.aawsat.com/home/article/2143816/pompeo-s%C3%BCleymaninin-%C3%B6ld%C3%BCr%C3%BClmesi-stratejik-bir-hamleydi> (20.02.2023)
- Posen, Barry. “Pull Back: The Case for a Less Activist Foreign Policy,” **Foreign Affairs** 92, no. 1 (January/February 2013),
<https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2013-01-01/pull-back>, (22.05.2022).
- President Bush Addresses the Nation The Oval Office, **White House**, March 19, 2003.
<https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2003/03/20030319-17.html>, (15.05.2022).
- President Bush Delivers State of the Union Address, **White House**, 31 Ocak 2006,
<https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2006/01/20060131-10.html> (28.08.2022)
- President Bush’s remarks to the Australian Parliament Canberra”, October 23, 2003”, **White House**, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/infocus/afghanistan/20040708.html> (30.06.2022).
- President George W. Bush Speaks at AEI’s Annual Dinner AEI Annual Dinner, February 28, 2003. <https://www.aei.org/research-products/speech/president-george-w-bush-speaks-at-aeis-annual-dinner/> (12.08.2022).
- Price protests turn political in Iran as rallies spread, **Reuters**, 29 December 2017,
<https://www.reuters.com/article/us-iran-economy-protests-idUSKBN1EN0P0> (20.02.2023)
- Purkiss, Jessica and Jack Serle, “Obama’s Covert Drone War in Number: Ten Times More Strikes Than Bush”, **The Bureau of Investigative Journalism**, Jan. 17, 2017, <https://www.thebureauinvestigates.com/stories/2017-01-17/obamas-covert-drone-war-in-numbers-ten-times-more-strikes-than-bush>, (22.08.2022).
- Qiblawi, Tamara. Qatar rift: Saudi, UAE, Bahrain, Egypt cut diplomatic ties, CNN, 27 July 2017, <https://edition.cnn.com/2017/06/05/middleeast/saudi-bahrain-egypt-uae-qatar-terror/index.html>, (20.02.2023).
- Rafizadeh, Majid. “In First, Hezbollah confirms all financial support comes from Iran”, **Al Arabia News**, 25 June 2016,
<https://english.alarabiya.net/features/2016/06/25/In-first-Hezbollah-s-Nasrallah-confirms-all-financial-support-comes-from-Iran> (15.11.2022).
- Redaelli, Ricardo. “The Osmotic Path: The PMU and The Iraqi State”, **Italian Institute for International Political Studies**, 26 October 2018,
<https://www.ispionline.it/en/publication/osmotic-path-pmu-and-iraqi-state-21522> (20.02.2023).

Remarks by President Obama to the Australian Parliament,” **White House**, November 17, 2011, <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2011/11/17/remarks-president-obama-australian-parliament> (22.08.2022).

Remarks by President Trump on Iran Strategy, **The White House**, October 13, 2017, <https://trumpwhitehouse.archives.gov/briefings-statements/remarks-president-trump-iran-strategy/> (12.09.2022).

Remarks by President Trump on the Situation in Northern Syria, **White House**, October 23, 2019, <https://trumpwhitehouse.archives.gov/briefings-statements/remarks-president-trump-situation-northern-syria/> (12.09.2022).

Remarks by the President on the Middle East and North Africa, **The White House Office of the Press Secretary**, 19 May 2011, <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2011/05/19/remarks-president-middle-east-and-north-africa> (21.03.2023).

Remarks by the President to the UN General Assembly 2012”, **The White House Office of the Press Secretary**, September 25, 2012, <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2012/09/25/remarks-president-un-general-assembly> (15.11.2022)

Remnick, David. “Going the Distance On and off the road with Barack Obama”, **The New Yorker**, January 19, 2014, <https://www.newyorker.com/magazine/2014/01/27/going-the-distance-david-remnick> (12.09.2022).

Resolution 1929 (2010), **United Nations Security Council**, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N10/396/79/PDF/N1039679.pdf?OpenElement> (28.08.2022)

Reuters: Bahrain Says Foils Arms Smuggling Bid, Recalls Iran Envoy, **Bahrain Mirror**, 27 July 2015 <http://bahrainmirror.com/news/25356.html> (21.03.2023).

The National Security Strategy of United States”, **White House**, September 2002, <https://history.defense.gov/Historical-Sources/National-Security-Strategy/> (15.05.2022).

Rice, Condoleezza. “The Promise of Democratic Peace: Why Promoting Freedom Is the Only Realistic Path to Security,” **Washington Post**, December 11, 2005.

Rice, Condoleezza. “Transforming the Middle East”, **The Washington Post**, August 7, 2003, <https://www.washingtonpost.com/archive/opinions/2003/08/07/transforming-the-middle-east/2a267aac-4136-45ad-972f-106ac91e5acd/>, (15.05.2022)

Rosenfeld, Evertt. “Iran is an active threat — but we’re willing to talk with them, says US secretary of state”, **CNBC**, 11 May 2019, <https://www.cnn.com/2019/05/12/iran-is-active-threat-but-we-are-willing-to-talk-says-pompeo.html>, (22.03.2023).

- Rouhi, Mahsa. “How to Make a Lasting Deal with Iran”, **Foreign Policy**, September 7, 2019, <https://foreignpolicy.com/2019/09/07/how-to-make-a-lasting-deal-with-iran-proxies-missiles-nuclear-conventional-weapons-trump-rouhani/> (15.11.2022).
- Sanaa is the fourth Arab capital to join the Iranian revolution, **Middle East Monitor**, September 24, 2014, <https://www.middleeastmonitor.com/20140927-sanaa-is-the-fourth-arab-capital-to-join-the-iranian-revolution/> (15.11.2022)
- Sanger, David E. and Eric Schmitt, “U.S. – Saudi Tensions Intensify with Mideast Turmoil”, **The New York Times**, March 14, 2011, <https://www.nytimes.com/2011/03/15/world/middleeast/15saudi.html> (22.08.2022).
- Saudi Arabia calls for restraint after Soleimani killing, **Arab News**, 3 Ocak 2020, <https://www.arabnews.com/node/1607896/saudi-arabia> (23.12.2022)
- Saudi leaders a ‘worthless bunch’, **DW**, 28 May 2017, <https://www.dw.com/en/irans-supreme-leader-calls-the-saudi-leaders-idiots/a-39013367> (23.12.2022)
- Saudi Arabia closes embassy, recalls staff from Syria, **France24**, 14 Mart 2012, <https://www.france24.com/en/20120314-saudi-arabia-closes-embassy-recalls-staff-damascus-syria-assad> (20.02.2023)
- Saudi Arabia confirms sending jets to Turkey, **Al Arabia**, 14 Şubat 2016, <https://english.alarabiya.net/News/middle-east/2016/02/14/Saudi-Arabia-confirms-sending-jets-to-Turkey-> (12.02.2023).
- Saudi Arabia gives Egypt \$5 billion in aid, **Reuters**, 9 July 2013, <https://www.reuters.com/article/us-egypt-protests-saudi-aid-idUSBRE9680QT20130709> (12.02.2023).
- Saudi Arabia Says War Games Will Boost Military Ties With Muslim Allies, **VOA News**, February 22, 2016. <https://www.voanews.com/a/saudi-arabia-says-war-games-will-boost-military-ties-with-muslim-allies/3201685.html> (20.02.2023)
- Saudi Arabia, Iraq sign joint investment agreements, **MEMO**, 21 Temmuz 2020, <https://www.middleeastmonitor.com/20200721-saudi-arabia-iraq-sign-joint-investment-agreements/>, (20.02.2023)
- Saudi Arabia: Background and U.S. Relations, **CRS Report**, 5 October 2021.
- Saudi Arabia: Trump meeting a ‘historic turning point’, **Aljezeera**, 15 March 2017, <https://www.aljazeera.com/news/2017/3/15/saudi-arabia-trump-meeting-a-historic-turning-point> (12.01.2023).
- Saudi crown prince: If Iran develops nuclear bomb, so will we, **CBC**, 15 March 2018, <https://www.cbsnews.com/news/saudi-crown-prince-mohammed-bin-salman-iran-nuclear-bomb-saudi-arabia/> (23.12.2022)

- Saudi jets helping Israel strike pro-Iran militias on Syria-Iraq border, **MEMO**, 19 Eylül 2019, <https://www.middleeastmonitor.com/20190919-saudi-jets-helping-israel-strike-pro-iran-militias-on-syria-iraq-border/> (20.02.2023)
- Saudi king blames Iran for 'chaos', calls for global response, **Aljezeera**, 20 November 2019, <https://www.aljazeera.com/economy/2019/11/20/saudi-king-blames-iran-for-chaos-calls-for-global-response> (23.12.2022)
- Saudi Press Round-up: No more Regional Loyalty to Iran's Sectarian Regime, **Saudi Press Agency**, Ocak 2020, <https://www.spa.gov.sa/viewfullstory.php?lang=en&newsid=2018987#2018987> (23.12.2022)
- Saudi sanctions on Lebanon rattle Hezbollah: Experts", **Anadolu Agency**, 06.04.2016, <https://www.aa.com.tr/en/anadolu-post/saudi-sanctions-on-lebanon-rattle-hezbollah-experts/550374>, (13.01.2023)
- Saudi sends troops, Bahrain Shi'ites call it "war, **Reuters**, 14 March 2011, <https://www.reuters.com/article/us-bahrain-protests-forces-idUSLDE72D0KH20110314> (21.03.2023).
- Saudi Troops Enter Bahrain to Help Put Down Unrest, **The New York Times**, 14 March 2011, <https://www.nytimes.com/2011/03/15/world/middleeast/15bahrain.html> (21.03.2023).
- Saudi-Iraqi Coordination Council Kicks off 2nd Session in Iraq, **Saudi Press Agency**, 4 April 2019. <https://www.spa.gov.sa/1907919> (20.02.2023)
- Saudi-Iraqi talks aims to bolster ties beyond Iranian obstacles, **The Arab Weekly**, 11 November 2020. <https://the arabweekly.com/saudi-iraqi-talks-aims-bolster-ties-beyond-iranian-obstacles>, (20.02.2023)
- Schwartz, Benjamin and Christopher Layne, "A New Grand Strategy", **The Atlantic**, (January 2002), <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2002/01/a-new-grand-strategy/376471/> (22.05.2022)
- Siebens, James and Ryan Lucas, Jocelyn Wang, "US Global Force Posture and US Military Operations Short of War", **Stimson Center**, July 14, 2021. <https://www.stimson.org/2021/us-global-force-posture-and-us-military-operations-short-of-war/> (12.09.2022)
- Sly, Liz and Suzan Haldamous, "Trump's sanctions on Iran are hitting Hezbollah, and it hurts" **The Washington Post**, May 18, 2019, https://www.washingtonpost.com/world/middle_east/trumps-sanctions-on-iran-are-hitting-hezbollah-hard/2019/05/18/970bc656-5d48-11e9-98d4-844088d135f2_story.html (21.03.2023).
- Smith, Lee. "As George Kennan Inspired Truman's foreign Policy, Now Stephen Walt Inspires Obama's", **Tablet**, 5 Şubat 2014. <https://www.tabletmag.com/sections/news/articles/stephen-walt-the-new-kennan> (12.09.2022).

- Starr, Barbara and Veronica Stracqualursi, “Pentagon announces new troop deployments to Saudi Arabia”, **CNN**, 12 October 2019, <https://edition.cnn.com/2019/10/11/politics/us-additional-troops-middle-east-iran/index.html> (23.12.2022)
- Statement by the President on the Iran Nuclear Deal, **The White House Statements & Releases**, Jan 12, 2018 <https://trumpwhitehouse.archives.gov/briefings-statements/statement-president-iran-nuclear-deal/> (23.12.2022)
- Suriye’de savaşın 10 yılında 10 kritik dönüm noktası, **BBC Türkçe**, 15 Mart 2021, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-56377932> (20.02.2023)
- Suud’un Yemen’e müdahalesi Lübnan’ı böldü, **Time Türk**, 27.03.2015, <https://www.timeturk.com/tr/2015/03/27/suud-un-yemen-e-mudahalesi-lubnan-i-boldu.html>, (13.01.2023)
- Suudi Arabistan Lübnan’a yapacağı 4 milyar dolarlık yardımını iptal etti, **Anadolu Ajansı**, 22.02.2016, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suudi-arabistan-lubnana-yapacagi-4-milyar-dolarlik-yardimi-iptal-etti/525569>, (13.01.2023)
- Syria missile strikes: US launches first direct military action against Assad, **The Guardian**, April 7, 2017, <https://www.theguardian.com/world/2017/apr/06/trump-syria-missiles-assad-chemical-weapons>, (12.09.2022).
- Syria suspended from Arab League, **The Guardian**, 12 Kasım 2011. <https://www.theguardian.com/world/2011/nov/12/syria-suspended-arab-league> (20.02.2023)
- Syria: US, UK and France launch strikes in response to chemical attack”, **The Guardian**, April 14, 2018, <https://www.theguardian.com/world/2018/apr/14/syria-air-strikes-us-uk-and-france-launch-attack-on-assad-regime> (12.09.2022);
- Syrian conflict: Russian bombers use Iran base for air strikes, **BBC**, August 16, 2016, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-37093854> (20.02.2023)
- Tabatabai, Ariane. “The Fruits of Iran’s Victory in Syria”, **LAWFARE**, 15 April 2018, <https://www.lawfareblog.com/fruits-irans-victory-syria> (12.09.2022)
- Takeyh, Ray ve Reuel Marc Gerecht, “Iran’s ISIS Trap”, **Foreign Affairs**, 15 Kasım 2015. <https://www.foreignaffairs.com/articles/syria/2015-11-15/irans-isis-trap> (15.11.2022)
- Tehran: Attack on Syria would be seen as attack on Iran, **Al Arabia News**, 26 January 2013, <https://english.alarabiya.net/News/2013/01/26/Tehran-Attack-on-Syria-would-be-seen-as-attack-on-Iran> (20.02.2023)
- Text of President Bush’s 2002 State of the Union Address, **The Washington Post**, 29 Ocak 2002, <https://www.washingtonpost.com/wp-srv/onpolitics/transcripts/sou012902.htm>, (15.05.2022).

The Historic Deal that Will Prevent Iran from Acquiring a Nuclear Weapon, **The White House President Barack Obama**, Jan. 16, 2016, <https://obamawhitehouse.archives.gov/issues/foreign-policy/iran-deal> (29.08.2022)

The Moroccan-Saudi Rift: The Shattering of a Privileged Political Alliance, **Aljezeera Center for Studies**, 3 April 2019, <https://studies.aljazeera.net/en/reports/2019/04/190403105317297.html#a25>, (22.03.2023).

The National Security Strategy of United States, **White House**, September 2002, <https://history.defense.gov/Historical-Sources/National-Security-Strategy/> (15.05.2022).

President Bush Delivers Graduation Speech at West Point, **White House**, June 2002, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/06/20020601-3.html> (15.05.2022).

The Organization of Islamic Cooperation suspended the membership of Syria at the Extraordinary Summit, **Republic of Türkiye MFA**, <https://www.mfa.gov.tr/the-organization-of-islamic-cooperation-suspended-the-membership-of-syria-at-the-extraordinary-summit.en.mfa> (20.02.2023)

Thielmann, Greg. “Breaking Down Iran’s Breakout Capacity”, **Arms Control Association**, September 29, 2014, https://www.armscontrol.org/sites/default/files/files/TABs/TAB_2014Oct_Breaking_Down_Irans_Breakout_Capacity.pdf (12.09.2022).

Tillerson Suudi-Irak Koordinasyon Konseyi’nin ilk toplantısına katıldı, **T24**, 22 Ekim 2017. <https://t24.com.tr/haber/tillerson-suudi-irak-koordinasyon-konseyinin-ilk-toplantisina-katildi,471439> (20.02.2023)

Timeline of Houthi Attacks on Saudi Arabia, **The Iran Primer**, 16 September 2019, <https://iranprimer.usip.org/blog/2019/sep/16/timeline-houthi-attacks-saudi-arabia>, (22.03.2023).

Top commander says Iran poses ‘imminent’ threat to U.S. forces in Middle East, **NBC News**, 7 June 2019, <https://www.nbcnews.com/nightly-news/video/top-commander-says-iran-poses-imminent-threat-to-u-s-forces-in-middle-east-61453381764> (23.12.2022)

Topçu, Gülşen. “Lübnan Başbakanı Hariri istifa etti”, **Anadolu Ajansı**, 04 Kasım 2017, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/lubnan-basbakani-hariri-istifa-etti/956459>, (21.03.2023).

Torreon, Barbara Salazar. “Instances of Use of United States Armed Forces Abroad, 1798-2017”, **CRS Report**, No: R42738, Washington: Kasım 2017.

- Trump announces troop withdrawal from Syria, **Anadolu Agency**, 7 Ekim 2019, <https://www.aa.com.tr/en/americas/trump-announces-troop-withdrawal-from-syria/1604796> (12.09.2022)
- Trump arrives in Saudi Arabia in first foreign trip, **Aljezeera**, 20 May 2017, <https://www.aljazeera.com/news/2017/5/20/trump-arrives-in-saudi-arabia-in-first-foreign-trip> (12.09.2022).
- Trump'ın Riyad ziyareti: 3 zirve ve 380 milyar dolarlık anlaşma, **Bloomberg HT**, 22 Mayıs 2017, <https://www.bloomberght.com/haberler/haber/2014782-trumpin-riyad-ziyareti-3-zirve-ve-380-milyar-dolarlik-anlasma>, (12.09.2022).
- Trump'tan Suudi Arabistan'la 110 milyar dolarlık silah anlaşması, **BBC Türkçe**, 20 Mayıs 2017, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39987397> (23.12.2022)
- Turkey may provide logistical support to Saudi-led operation in Yemen **France 24**, 27 Mart 2015. <https://www.france24.com/en/20150326-exclusive-interview-turkish-president-erdogan-yemen-iran-iraq-syria> (12.02.2023).
- Turkish military personnel number shrinks after structural change, **Hurriyet Daily News**, October 06, 2016, <https://www.hurriyetdailynews.com/turkish-military-personnel-number-shrinks-after-structural-change--104629> (12.10.2022)
- Two Major Saudi Oil Installations Hit by Drone Strike, and U.S. Blames Iran, **The New York Times**, 14 September 2019, <https://www.nytimes.com/2019/09/14/world/middleeast/saudi-arabia-refineries-drone-attack.html> (23.12.2022)
- Tzvi, Kahn. "FPI Bulletin: Iran's Proxy War in Bahrain", **Foreign Policy Initiative**, 2016. <http://www.jstor.org/stable/resrep07242> (21.03.2023).
- U.S. says no military solution to Bahrain unrest, **Reuters**, 15 March 2011, <https://www.reuters.com/article/us-bahrain-protests-usa-idUSTRE72E68320110315> (21.03.2023).
- US gives evidence Iran supplied missiles that Yemen rebels fired at Saudi Arabia, **The Guardian**, 13 December 2017, <https://www.theguardian.com/world/2017/dec/14/us-gives-evidence-iran-supplied-missiles-that-yemen-rebels-fired-at-saudi-arabia>, (22.03.2023).
- US, Europe, gave Saddam WMD, have no right meddle in our missile program, **Khamenei Official Web Site**, Oct 18, 2017, <https://english.khamenei.ir/news/5222/US-Europe-gave-Saddam-WMD-have-no-right-meddle-in-our-missile> (15.11.2022)
- Vatanka, Alex. "Iran and Russia, Growing Apart Rising Dissent Over the IRGC's Militias" **Foreign Affairs**, 29 November 2017. <https://www.foreignaffairs.com/articles/syria/2017-11-29/iran-and-russia-growing-apart> (13.06.2022).

- Vine, David and Patterson Deppen and Leah Bolger, "Drawdown: Improving Military Base Security Through U.S. and Global Closures Abroad", **Quincy Brief**, NO. 16, September 20, 2021, <https://quincyinst.org/report/drawdown-improving-u-s-and-global-security-through-military-base-closures-abroad/#whats-a-base>, (10.06.2022)
- Visit by Egypt's Morsi to Iran reflects foreign policy shift, **The Washington Post**, 27 Ağustos 2012, https://www.washingtonpost.com/world/middle_east/visit-by-egypts-morsi-to-iran-reflects-foreign-policy-shift/2012/08/27/4baf4b3a-f060-11e1-b74c-84ed55e0300b_story.html (12.02.2023).
- Vohra, Anchal. "Qatar not only survived the GCC blockade, but also thrived", **TRT World**, 4 Jan 2019, <https://www.trtworld.com/magazine/qatar-not-only-survived-the-gcc-blockade-but-also-thrived-23082> (20.02.2023)
- W. Andrew Terrill, "The Saudi-Iranian Rivalry and the Future of Middle East Security", **U.S. Army War College Strategic Studies Institute (SSI)**, December 2011.
- W.J. Hennigan "Saudi Crown Prince Says U.S. Troops Should Stay in Syria", **Time**, 30 March 2018, <https://time.com/5222746/saudi-crown-prince-donald-trump-syria/> (20.02.2023)
- Walker, Dinah. "Trends in U.S. Military Spending", CFR Reports, July 15, 2014. <https://www.cfr.org/report/trends-us-military-spending> (12.09.2022)
- Walt, Stephen M. "Has Trump Become a Realist?", **Foreign Policy**, April 17 2018, <https://foreignpolicy.com/2018/04/17/has-trump-become-a-realist/> (12.09.2022).
- Walt, Stephen M. "U.S. Middle East Strategy: Back to Balancing", **Foreign Policy**, 21 Kasım 2013. <https://foreignpolicy.com/2013/11/21/u-s-middle-east-strategy-back-to-balancing/> (10.06.2022).
- Walt, Stephen. "Who's Afraid of a Balance of Power?", **Foreign Policy**, 8 Aralık 2017, <https://foreignpolicy.com/2017/12/08/whos-afraid-of-a-balance-of-power/>, (12.03.2022).
- World reacts to US-led missile strikes on Syria, **Arab News**, 14 April 2018, <https://www.arabnews.com/node/1284461/middle-east> (20.02.2023)
- Yasmine Farouk, "What Does the U.S. Killing of Soleimani Mean for Saudi Arabia?", **Carnegie Endowment for International Peace**, 7 Jan. 2020 <https://carnegieendowment.org/2020/01/07/what-does-u.s.-killing-of-soleimani-mean-for-saudi-arabia-pub-80722> (20.02.2023)
- Yossef, Amr. "Upgrading Iran's Military Doctrine: An Offensive "Forward Defense", **MEI@75**, 10 Aralık 2019, <https://www.mei.edu/publications/upgrading-irans-military-doctrine-offensive-forward-defense>, (10.06.2022).

Zarif renews call for quick end to Saudi attack on Yemen, **Tehran Times**, 18 Nisan 2015, <https://www.tehrantimes.com/news/246149/Zarif-renews-call-for-quick-end-to-Saudi-attack-on-Yemen>, (22.03.2023).

Zarif, Mohammad Javad. “Arms deals won't bring peace”, **The New York Times**, 26 May 2017.

Zarif, Mohammad Javad. “Rid the world of Wahhabism”, **The New York Times**, 4 September 2016.

Zarif, Mohammad Javad. “Riyadh's reckless sectarianism”, **The New York Times**, 11 January 2016.

Zarif: U.S. 'obsession' with Iran is backfiring everywhere, **Tehran Times**, September 29, 2018, <https://www.tehrantimes.com/news/428011/Zarif-U-S-obsession-with-Iran-is-backfiring-everywhere> (15.11.2022)

ÖZGEÇMİŞ

Mustafa Şeyhmus KÜPELİ 2011 yılında Sakarya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden mezun oldu. 2012 yılında Sakarya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında yüksek lisans eğitimine başladı. Kasım 2013'te Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde araştırma görevlisi olarak işe başladı. 2016 yılında yüksek lisansını başarıyla tamamlayan KÜPELİ, ardından Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü'nde doktora başladı. 2023 yılında yazmış olduğu doktora tezini savunarak bilim doktoru ünvanını almaya hak kazandı.

